

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

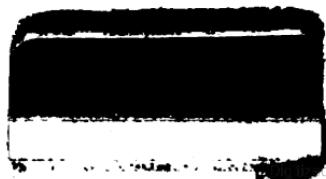
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

UC-NRLF

\$B 263 434

Digitized by Google

JOACHIMA LELEWELA
BIBLIOGRAFICZNYCH
KSIĄG DWOJE
Tom II

WARSZAWA 1927
NAKŁADEM HIERONIMA WILDERA

BIBLIOGRAFICZNYCH

K S I A G D W O J E.

Dozwala się drukować dzieło pod tytułem Bibliograficznych
Księg dwois, jednakże zachowując ten warunek, aby po wydrukowa-
niu nie pierwsi wydawać zeszycie, aż będą skierowane w Komitecie Con-
zury exemplarze książki tej: jeden dla tegoż Komitetu, dwa dla De-
partamentu ministerium oświecenia, dwa exemplarze dla IMPERATOR-
SKIEJ publicznej biblioteki, jeden dla IMPERATORSKIEJ Akademii
nauk i jeden dla IMPERATORSKIEGO Uniwersytetu w Abo. Wilno
dnia 26 Czerwca 1825 roku.

Redacta Stens i Censor Ignacy Raszka.

V. (cont'd.)

JOACHIMA LELEWELA

BIBLIOGRAFICZNYCH

K S I A G D W O J E,

W K T O R Y C H

ROZEBRANE I POMNOZONE ZOSTAŁY DWA DZIEŁA

JERZEGO SAMUELA BANDTKE

HISTORJA DRUKARN KRAKOWSKICH — TUDZIEŻ
HISTORJA BIBLIOTEKI UNIW. JAGIELŁ. W KRAKOWIE

A P R E Z Y D A N T

KATALOG INKUNABULOW POLSKICH.

Non haec in nostris, ut quondam, scri-
bimus hortis. *Ovid. trist. I. 10. v. 37.*

T o m II.

WILNO. NAKŁADEM I DRUKIEM JÓZEFIA ZAWADZKIEGO
TYPOGRAFA IMPERATORSKIEGO UNIWERSYTETU.

1 8 2 6.

LOAN STACK

ABECADŁOWE SPISANIE NAZWISK

i rzeczy znanych, — W to stoli nie obejmuję: Stanu bibliop-

teki przy uniwersytecie Warszawskim od § 90 do § 120.

(liczba znaczy §, litera n., notę).

Abbreviatio 5. 12. 14. 22. abecadło p. signatury, katalog. Adam 30. Adelung 85. akcent nad i 14. Albertrandi 57. 88. Alexy Michałowicz 50. Amelion 84. amharskie pismo 4. Amsterdam 51. 57. Andres 60. Andry-
sowicz 62. Andrzej 27 n. anonymi 79. Anselm 17. Antoni 53. anty-
kwa 4. 12. 20. 22. Arias 84. Arasnius 53. Arteński 50 n. Artomiusz 56.
astrament 6. Andebert 50. Andifredi 81.

Baco 66. 85. Baillet 66. Balcer 61. bali 4. Bandtkie J. S. 1. 21 16.
24. 26 n. 28 n. 34 n. 35 n. 69. 71. 90. J.W. 29 n. 44. Baranow 59. Barberini 81.
Barbier 79. Bartłomiej 27 n. Bartsch 33. betrachomyomachia 51. Brunn-
garten 88. Beicht 43. Bekk 61. Benedikt 27 n. 28. benedictini 25. 27.
28. 29. 50. 51. 52. 41. 49. Bentkowski 51. 43. Bergonzi 122. Berkó 123.
bernardini 29. 49. Bernath 56. Bertinowicz 59. Besař 3. Beszów 49.
Bettcher 61. bezimienni 79. z Białej 27 n. Biaynicze 61. bibliofil 25.
bibliografia 70. bibliografia 66. 69. bibliologia 70. biblioman 23. 87.
bibliotek 87. bibliotekarstwo 72. bibliotek tworzenie, formowanie 87. 88.
Bielski 42. 56. Biemiszew 49. Biernacki 40. Bisio 56. Biskupek 59.
Blasius 54 n. Bledzew 49. z Błonia 27 n. Bobrowski 42. Bodlej 81.
Bodzencin 62. z Bodziewa 27 n. Boecius 25. 91. Bogucicki 55. z Bo-
guchowic 27 n. Bohusz 39. Bolesławins 60. Borkowski 60. z Borzy-
koltwy 27. Bożarsowski 58. brachygrafia 6. Brdow 49. Breitkopf 7.
Brescini 56. Bresler 61. Bretschneider 38. Brocki 30 n. Broscius 28.
29 n. Brunet 70. 88. Brusberg 122. Brzec' lit. 56. Brzezina 123. z Brze-
ziny 26. Buczyński 125. Bader 66. Budny hinc. 63. 64. Bursius 56 n.
Butenschoen 84. Buttner 3. Butwił 121.

Carlanas 66. Casiri 84. Castro 50. catchword 10. Cebeś 54. ce-
daly 77. ceny 18. 23. 71. 88. Cervolan 55. chalcographia 21. chalco-
typia 21. Chłędowski 60. Chlemutur 27 n. Chmielowski 60. Chodkiewi-
cz 40 n. Chojniewicz 62. z Chotkowa 27 n. Chropowicz 57. Chro-
micki 48. Chyliczowski 44. 51. Cicero 64. cistersi 25. 27. 28. 29.
41. 49. Clement 84. Clementinus 59. coarctatio 5. Commenius 57.
comparatus 27. comportare 27. Corwin 53. Coste 85. Cracis 21. cry-
ptografia 4. cyfry 6. 12. Cyrus 54. Czacki 31. 39. 40. 122. Czarto-
ryski 33. 40. 44. z Czepic 27 n. Czerwienśki 49.

Dąbrowa 62. Dąbrówka 26. 27. Dalemberg 85. data rysmu 17.
data druku 21. Daubman 53. 56. Dębołęcki 29. Dębowski 54. Debure
66. 67. 68. de la Valliere 88. Denisa 69. 70 n. Denis 70. 84. 88. de-
ska 10. 20. Diderot 85. digesta 16. 25. diplomatika od poznawania
kodexów różna 12. diwani 4. Długoś 26. z Dob 27 n. Dobromir 58.
Dogiel 32 n. Doliarius 21. dolniarkanie 25. 29 31. 32. 32 n. 42. 49.
Dongird 54 n. drukarnie zakonne 61. dublet 76. duera 10. 21. Du-
toit 44. Dyaszewski 60. Dymowski 62. 63. dysertacie 29. Działyński 44.
Dzikow 44.

Ebert 42. 70. 71. 88. editio princeps 13. Eichhorn 69. Elert 6 n.
eliminowanie 27. Ersch 79. 84. 85. Eschenburg 84. exornowanie 27.
explicit 21. 22. Ezop 51. 62 n.

Fabricius 62. 66. Fachaix 35. Farasius 60. Filigrany 8. 9. 17. Filippini 32. Filipowski 59. 60. Širokana 4. folio 10. 11. 20. format 10. 11. 20. 22. franciszkańcy 25. 29. Franciszek 27. Franke 86. Füger 38 n.

Gabriel 58. Gac 27 n. Gallus 27. Garwolczyk 55. Gdańsk 62. Georgi 62. 88. Gesner 66. Gidle 49. Gilibert 36. Ginter 61. Girard 84. glossologia 70. Glükberg 123. gockie pismo p. scholastika. Golczewski 60. Gołębowski 39. Gorecki 59. Górką 53. Górecki 29. Górska 56. Gosiewski 61. grammatyka 61. Grefens 62. Groddeck 40. 43. 46. Grodno 32. 36. 42. Grzegorz 26. 27 n. Grzegorzkowic 58. Guczy 39.

Haik 60. Hamberger 69. handel 71. 88. Hebdow 49. Heeren 72. Heimann 66. 69. Heinrich 88. Herbert 58. Herka 29 n. herkulanek zwierząt 7. Heyne 72. 81. hieroglyfy 4. 121. Hieronim 30 n. Hilarion 54. historia litteraria 69. hollender 9. Hołowniec 39. Homer 51. Horowitz 44. Huseland 85. Hunold 62. Husarzewski 36 n.

Jabłonowski 31. 40. 122. Jakób 26. 27 n. 29. jamatto kannen 4. Jan 26. 27 n. 28. 29 n. Jancz 27 n. Janocki 31. 32. 33. Janowski 25. Jarkowski 40. 43. 45. 122. Jaworow 58. Jaworski 61. Jędrzejów 49. Jezierski 35. jezuici 29. 30. 32. 33. 34. 35. 36. 41. 42. iluminowanie 27. z litery 27 n. impensis 21. impressor 21. incipit 21. 22. inkast 6. incunabula 19. index 21. indyjskie pismo 4. insignia 21. institucje 16. 25. interpunkcja 5. 12. 20. introligatorstwo 70. 73. Jücher 66. Jonston 30. Józef II. 58. italicika 20. Julian 27 n. Jurkowski 29 n. Jusynski 51. 44.

Kaczwinaki 60. Kahl 66. Kalisz 52. 66. kameduli 25. 49. kamień do pisania 6. z Kamińca 27 n. kanonicy regularni 27. kanony 26. kanty 27 n. Karliński 56. Karcan 64. karmelici 61. Karol XII. 50. Karol Gust. 30. karta 10. 11. 20. kartki katalogowe 77. kartuzjanie 25. 49. katalog 69. 74. 77. 81. abecadłowe 78. 81. polskich bibliotek 32. 41. 42. 46. 47. reprezorialne 47. p. bibliogr. system. Kiciński 125. klasyfikowanie p. system. Klonowicz 59. Klemens 27 n. Kmita 64 n. Koiażnin 33. z Kobylinia 27. 27 n. Kodeń 39. kodeks p. rękopisem. incunabula. Kołłątaj 31 n. 35. 36. komisja edukacyjna 33. 34. Konarski 51. Kontryni 46. Kopczyński 53. Kopiewski 51. Kopp 3. Koprzywnica 49. z Koprzywnicy 27 n. kora 7. Korejwa 59. korona 60. Kortum 39. Korwin 53. Korzeniowski 44. z Kościana 27 n. Kosakowski 42. Koszutki 64. Kotenius 66. Kowno 36. Kozłowski 48. Koźmian 58. 59. z Koźmina 28. Koźmiński 03. kradzieże 41. Kraiński 59. z Krakowa 27 n. Kraków. bibliot. 28. 35. 38. p. uniwers. drukarnie 56. 58. 59. 60. 63. Krasicz 43. Krasiński 61. Krokozyński 60. król p. Stan. Aug. Królewice 53. 56. 62. królewskie bibliot. p. Stan. Aug. Królikowski 31. kroniki 26. 27. z Kroszczewowa 27 n. Krosno 62 n. Krode 36. 122. Krug 85. z Krzeczkowa 27 n. Krzemieniec 34. 40. 45. 122. krzyże 5. księga 20. 21. księgarstwo 70. Kudrewicz 47. Kurald 38. Kuropatnicki 40. kursywa 4. 12. 20. 22. Kurzelów 49. Kustosze 5. 10. 20. 22. Kwaśniewski 63. Kwiatkowski 40. 44.

Łaganowski 34 n. Lair 85. Laskiński 61. Laskowski 61. Łaszczow 59. Łatański 57. Laurentius 26. 27 n. Łazarz 58. 61. Łęczeszyce 49. Lefebvre 41. Lelewel 31 n. 33 n. 49. Lenczewski 59. Lenda 49. Łęski 56 n. Leopolita 58. Leruet 40. Lesno 57. Levallant 50. Lewicki 62. Librius 56. librairie 26. librairii 27. liczbowanie 5. 10. 20. 22. 80. Lięgza 62. Linde 43. 48. 49. liniovanie 5. 14. z Linowiec 27 n. z Lipowej głowy 27 n. Lipinkowski 40. z Lipna 27 n. liście 6. Liamania 49. literatura 69. Litwinski 56. Lopeski 60. Lubcz 54 n. Lubień 27.

48. Łubieński 48. Lublin 61. Lubomirski 57. Lubranięc 49. Luck 54 n. 61. Ludewig 66. Łuszczewski 48. Lutosław 27 n. Łukka 42. Lwów 38. 60. lycéum Warsz. 43. p. Krzamieniec. Łyko 7. Łysa góra 26. 30. 32. 41; 49. z Łysej góry 27 n.

Mac-carthy 88. Maciej 26. 27 n. 56. p. Mateusz. Mackiewicz 56 n. majuskuły 4. 14. Makowski 30 n. Malecki 62. Malinowski 51. 57. 60. 62. malowidła 5. Mamonicz 51. Manes 123. Mannert 13 n. Marchand 84. Marcholt 52. Marcin 26. 29 n. Marek 27 n. Markiewicz 47. Marsz 27 n. Martin 84. Massol 84. Mathius 27 n. Maternus 27 n. Mateusz 27 n. p. Maciąż. Mauras 27 n. Medicus 26. Meincke 85. membrana 6. Meninski bo. Merten 70. Meusel 66. 70. meksykańskie piśmno 4. Miaskowski 58. z Miechowa 27 n. mięchowici 27. 28. 32. 40. Michał 27 n. Michałski 30 n. Międzyrzec 42. miejsce druku 21. Mikutaj 27 n. Mikołajewski 60. 122. Minasowicz 32 n. minuti 4. 14. misjonarze 32. 56. Mittawa 30. Mogilany 62. Moguncja 62 n. molmaschine 9. Montanus 84. Moscinski 69. Mozyński 40. 122. Mrugaczewski 55. Mstów 49. ze Mstowa 27 n. Mureup 27 n. Murmelius 56. Murray 34 n. Mylius 79.

Nagari 4. Naramowski 121. Naude 66. 84. Nejcken 62. Neresineś 60. nesqui 4. Niccolo Niccoli 26. Niceron 66. Nicolai 61. Nieborow 40. Nieciotkowski 56. Niegoszewski 63. Niemirycz 62 n. Nieśwież 37. Nizolius 56. z Nowej przedanicy 27 n. Niesiołkowski 62. Niesiętkowicz 56. nota bene 5. notarii 27. noty 5. Nowogorski 60. numerowanie p. liczbowanie.

z Obieconowa 27 n. Obiedziński 28. Obra 48. Ochin 53. 125. z Odrzykonia 27 n. Oleniu 37 n. z Olkusa 26. z Olszowa 30 n. Olszewski 52. Opatow' 28. 30. 49. z Opatowca 27 n. Oporów 49. oprawa książki 11. 20. 73. 123. Orzechowski 58. Osiński 39. 51. 56. 60. 123. Ossoliński 40. Ostrogorski 21. Otto 56.

z Fabianic 27 n. pagina 10. 11. 20. Pandiowski 29. papier 7. 8. 9. bawełniany 7. polski 9. 17. szmaciauy 8. wełnowy 9. Paprocki 55. 62 n. Paradyż 48. Parent 84. pergamin 6. Paris 26. 27 n. Paryż 57. Paszkowski 57. paulini 49. Paweł 16. 26. 27 n. Pałowski 36 n. Peignot 85. Penzel 55. Petersburg 50. 57. Pfaff 48. Pfeiffer 5. Piątkowski 63. pijarzy 32. 42. z Piłzna 29 n. Pińczow 49. z Pińska 27 n. Pińsk 62. Piotr 27. Piotrków 49. Piotrkowczyk 65 n. piśmno 4. Placius 79. Płaszczewski 30 n. z Płocka 27 n. płótno 6. Poczobut 34. 56. z Podobica 27. pojezuci 34 n. 36. 42. 46. 122. z Połańca 27 n. Połock 41. 42. Polonus 27 n. Polydor 66. polyglot 20. Poneto 123. Poniatowski Michał 53. 54 n. p. Stan. Ang. Poryck 39. 44. Possewin 66. 67. Potocki 53. 54. 48. 49. poznaczenie ksiąg 80. Poznań 56. 61. pożyczanie 33. 83. Praga 62 n. prodromus 64. z Proszowic 56. pyramas p. Poniat. prywatne biblioteki 29. 37. 39. 40. 44. z Przedanicy 27 n. Przemęt 48. Przymyśl 122. przestankowanie 5. 12. 20. 22. przedstawianie bibliotek 47. przepisywanie 25. 26. 27. Przybylski 35. 58. Przybysław 27 n. Przyrow 49. przy sądzie appell. 48. psalterz 52. 123. ptochodromus 56. Puksza 123. Puławcy 40. 44. Pułaski 48. Putanowicz 35. punkt nad i. 14.

Quatern, quintera. 10. 21.

Raczyński 42. Radliniaki 31. Radymiński 30. Radziwiłł 29. 50. 57. 60. 62 n. Rainouard 88. Rawicz 62. rej 56. rękopisów nabywanie 26. w bibl. Warsz. 17. 91. p. Poryck, Palawcy. regear 21. regrossowanie 27. Regulus 56. 61. Reimann 66. reklama 5. 10. 20. 22. repozytorialny katalog 47. richiamri 10. Rochmanow 123. roczne dzieje 25. roerbale 9. Regaliński 50. Rostowski 121. Rottemund 66. roztawienie księgi 73.

74. 75. 76. Kozycki 61. rylec 6. z Rzeszowa 27 n. Rudbek 50. runy 4. Rusiek 27 n. Rytwiany 49.

de S. pauper 27 n. sale 75. Sandek 27. sanskrit 4. z Sanspowa 27 n. Santander 88. Sapieha 31. 39. 40. 42. 122. Sarnow 62. Sartori 86. Scharfeberg 21. 56. 123. Mikolaj 54 n. 123. Scheidt 122. Schmid 85. scholastika 4. 12. 20. 22. Schowa 27 n. Schreiber 62. Schrettinger 72. Schütz 84. 85. Schwartz 10. scriptores 27. Secymian 29. Seklucian 56. seminaria 42. Sendomirz 49. Sep 55. Serafinowicz 42. Sevestre 57. sextern 10. 21. Siehnejcher 55. 56. Sieciechow 27. 52. 61. 49. z Sienna 26. 27 n. Sierakowski 31. 122. sigla 5. 12. 14. signature 5. 10. 20. 22. ze Skarbinirza 27 n. ze Skarzeszowa 27 n. Skotnicki 27 n. skóra 6. skracanie 5. 12. 14. 22. de Sław 27 n. Sliwicki 31. Slozek 60. Stach 46. ze Śląsia 27 n. Smieszkowicz 56. Sokół 59. Sołtyk 35. Sosnkowski 27 n. Sperouius 29 n. Speiser 38. 40. 47. 48. z Spicimirza 17. 27 n. Spiczynski 56. spisywanie ksiąg 77. sposzyty 10. 11. 20. Spytek 62. stacionarius 26. Stadnicki 40. stampator 21. Stanisław 27 n. Stanisław August 33. 34. 35. 36. 37. 39. 40. 50. 122. Stasic 39. Stawrowiecki 123. Stella 62. stempy 9. Sternacki 59. Sternak 49. Sternigelius 29 n. stigmeologia 5. Stolle 66. strona 10. 11. 20. Struvius 66. 69. Strijkowski 54. 54 n. ze Strzeley 27. Strzepczyński 26. z Strzepina 17. 26. Studzienna 32. Styczyński 58 n. Sułeda 27 n. Sulejow 49. Świętojerska bibliot. 42. Święty krzyż p. Lysagora. Swentośław 27 n. Swidzinski 44. Sylwianus 27 n. symbola 21. systema 74. 75. 84. 85. 86. z Szadka 27 n. Szafraniec 29. Szafraniśki 60. szafy 73. Szamotulski 56. Szamotuły 53. Szaniec 49. Szarfenberg p. Scharf. Szarzyński 55. szczegółki 5. 12. Szczygielski 56. Széliga 58. szkolne bibliot. 34. 42. 43. Szukłet 61. Szpet 121. Szwedzi 30. z Szydłowa 27 n.

Tarnowski 44. 62. 122. tealik 4. ternion 10. 21. Teasing 51. Theofil 27 n. Theodor 54. 56. thematomachia 56. Thiebsaut 85. tłumaczenie 27. tom 11. 20. Tomasz 17. 26. 27. Tomaszewski 46. Tomicki 28. Toruń 56. 61. Trepel 27 n. Trepka 57 n. 55. Treter 38. triera 21. Trzemeszno 48. Tuholczyk 93. Turolibczyk 56. Twardomeski 69. Twardowski 16. 121. typograf 21. tyrony 5. tytuliki 5. 10. 22. tytuły 10. 21. 77. 78.

Uncialne pismo 4. 12. 14. 20. Uniciow 49. uniwersytet krakowski 26. 29. 30. 34. 35. 36. 38. wileński 29. 54. 46. warszawski 48. zamojski 29. Uppsala 81. ustawienie ksiąg 73. 74. 75. 76.

Velin 6. 9 n. Vergili 66. Vietor 21. Vitellio 25. Voigt 58. 47. volumen 10. 11. 20. 22.

Wachler 70. Wąchock 30. 49. Waclaw 27 n. Walenty 29 n. Waleriana 42. z Walii 27 n. Wargocki 56.. z Warki 27 n. z Warszawy 27 n. Warszewicki 55. Węgierski 57. 59 n. Wehr 7. Wenecja 63 n. Wetter 57. z Widawy 29 n. Wiecmorowski 61. wielkie młyny 49. Wilkoszewski 35 n. Wilno 29. 34. 36. 46. 62. 64. Wincenty 27 n. Wirbięta 54. 56. z Wislicy 27 n. Wiszniewiecki 123. Wit 56. Witkowski 54. 56 n. Witow 49. Witte 89. Włynski 35 n. z Wojczy 27. Wojsznarowicz 57. z Woli 27 n. Wolrab 56. Wosinski 59. Wróbel 52. 123. Wuchich 38 n. 39. Wujek 56. Wulfers 32. Wykowski 22 n.

Zachariasz 29 n. Zaciua 56. zakony 29. 30. 32. 41. 48. Załuski 51. 32. 33. 37. Zamość i Zamojski 29. 44. 56. Zamokło 27 n. Zanet 63 n. Zaorski 49. z Zatora 27. zatytułowanie 5. 10 n. 22. Zeglar 27. Zejler 66. Zidek 16. Zimiel 123. Zmigrod 40. znaki p. filigr. insign. noty. Zöllner 85. Zołtarz 123. Zuchowicz 61. zwój 7. 10. Zygmunt 29. Zygm. Aug. 29. 121. Zyznawce 27 n. Zyznosen 27 n. Zyzowicz 60.

B I B L I O G R A F I C Z N E

K S I E G I W T Ó R E

ROZBIERAIĄ I POMNAŻAIĄ DZIEŁO

JERZEGO SAMUELA BANDTKIE

HISTORIA BIBLIOTEKI USTW. JAGIELL. W KRAKOWIE.

quaeque ipse miserima vidi
Et quorum pars magna fui.
Virg. Aen. II. 5. 6.

I. Zdarzył mi się być przed laty bibliotekarzem: powołany do tego obowiązku z innych zatrudnień moich. Jakożkolwiek ciasne były wyobrażenia moje o bibliotekarstwie, w krótkim czasie doświadczenia, przesiadczyłem się, jak prędko spotykać się zdarzą z liczną, aż nazbyt liczną w téj mierze instrukcją. I obowiązek, i ludzkość, nakazywały być ochoczym do przyjmowania ciekawych gości. Nie brakło admiracji, pochwał, ponieważ grzeczność chętnie przepłacono grzecznością. Towarzyszyły jéj pytania, jako skutek ciekawości, a za pytaniami następowały przestrogi, rady, życzenia, a niekiedy napomnienia. Wasze szafy nieśladne i niewygodne, trzeba, żebyście je odmienili. Piętrowym bibliotekarza obowiązkiem, starać się o dogodne miejsce i szafy, a wasze tak źle pomalowane, niegłębokie. Te kolumny, co stoją pośrodku, bibliotekę wprawdzie przyozdabiają, ale że drewniane, staną się gniazdem robactwa. Nie ciągajcie się powlec je płótnem i napoić go skutecznymi przeciw robactwu olejkami. Szczera w tym życzliwość przemawiała, za którą bezskuteczną tylko wdzięczność można było za-

chować. Lecz dodawał inny, że bardzo źle kiedy bibliotekarz niedbały jest na robactwo i ochronę ksiąg, które mole więcej uszkodzić mogą, niżeli myszy i szczury. Niepodobało się, że trocha niższa książka stała obok wyższej; niepodobało się, że szereg biało oprawnych, przerwała złocisto ustrojona skura. Byłyśmy pytani, z czego biblioteka nasza składa się? w co jest najbogatsza? czy posiada wszystkie dzieła Pani Cottin? a z tego wynikały ubolewania, że istotnych i najlepszych dzieł brakuje, z tego rekommendacj^e zakupienia różnych książek. A gdy jeden zachwala, że zna litterata amatora, który zbierał znaczną liczbę ksiąg w przedmiocie, na którym pewnie tej bibliotece nie dostaje; inny uręczał, że świeżo z Paryża powrócił i zapoznał się z księgarzem B. i oświadczał o chotę być pośrednikiem w otworzeniu związków biblioteki z tym księgarzem, ponieważ u tego księgarza i najlepszych i najtaniej książek dostać można. Pytał też bywalec świata, a nawet niegdyś w swoim miejscu bibliotekarz, jak wielu języków dzieła biblioteka posiada? Zabawiły go propagandy elementarze, ale dowiedziawszy się, że niebraknie znacznej liczby łacińskich i greckich; francuskich i niemieckich; polskich i hiszpańskich; włoskich i angielskich; hebrajskich i arabskich, i innych, usilnie dopytywał się, jakie osoby w bibliotece pracują? a gdy samych znalazł Polaków, rozwiódł się nad niedostatkiem pracowników, nalegał na przybranie cudzoziemców, bo niepojmował, aby jedna osoba mogła zarazem do tyłu język polski, francuski i niemiecki posiadać, iżby w stanie była nieomylnie tytuły dzieł wyrozumieć i wypisać. Mówił to serjo i z mocnym przeświadczenie. Był to cudzoziemiec. — Jakże zdołem obliczyć pytania i napaści o katalogi, których nie było, ponieważ wcale nowa tworzyła się biblioteka. Czy ją układacie podług języków? czy filozoficznie? jakim systematem? Szyk książek w bibliotece powinien odpowiadać rozgałęzieniu się nauk; aby biblioteka dobrze ułożoną była d'Alembert i encyklopedia bezwątpienia jest najlepszym w tej mierze wzorem, a jednak nie widać, abyście to dobrze do swego roszkłdu zastosowali. Najważniejsza rzecz jest mieć systematyczny katalog, a kiedy go dodać nie macie, kiedy przyjdziecie do katalogu raisonné?

Do tego najpiękniejsze wzory we Francji. Irny wołał, że przynajmniej abecadłowy katalog mieć powinnoście, jakże bez niego w bibliotece, gdy czego potrzeba, znać się możecie? Trzeba, żebyście się śpieszyli z katalogami. Prędko je zrobić możná, hyle przysiedzić, czemuście dołąd nie zrobili? Cóż za biblioteka bez katalogów! Najwięcej nagan i napomnień o te katalogi słuchać przychodziło. W ciągu lat trzech zaledwie z jednym gościem spotkać się zdarzyło, który i zaczął od tego, że to wielka biblioteka, i świeżo tworząca się, katalogów mieć jeszcze nie może, i skończył chwiejąc podsiwiałą, a w usłudze wojennej spracowując głową; jak to wiele pracy! jak wiele lat was potrzeba! żebyście tę bibliotekę urządzili, spisali. O jeden tylko w przeciągu lat trzech pocieszył nas w nie-wdzięcznych bibliotece trudach wiadomy istoty, inni w przychylności swojej litowali się nad szkodliwością pyłu, smutną poltrzęą fażenia po drabinach. Wszakże i to z dobrego wynikało serca, a chociaż liczne spotykały nagany, prawie nikt nieśmiał na celu martwienia mnie. Żem się nienaraził na tego rodzaju biblioteczne dolegliwości przypisuję to krótkiemu mego obowiąsku trwaniu, bo tylko lat trzy; a jeśli jakieś zdarzyły, wynikały z ustronnych okoliczności, na które wyrozumiałym być wypadało. W innym znajdował się położeniu tyle literaturze narodowej i bibliotekarstwu zasłużony mąż, Jerzy Samuel Bandtkie, objął on w Krakowie biblioteką starą, zadawnionym nieladem niedostępna; wprawiony w bibliotekarskie działania, w dopełnieniu ich wolniejszy, wziął się czynnie i żywo, a ledwie lat dziesiątek upływał, już biblioteka urządzoną, i że powiem, naprawioną została. Lecz bardzo mało znany rodzaj pracy bibliotecznego działania, wielom nie przypadał do myśli. Bandtkie, nie tylko na nieświadomość ciekawych osób, na ich mylne wyobrażenia, ale i na niechlętne zdania i kroki miał przyczynę narzekać. Na tych, co ku wieczorowi z ogrodu botanicznego do biblioteki radzi przychodzić (Hist. bibl. krak. p. 121); na tych co poczytywali bibliotekę jedynie za zbiór starych szpargałów (p. 83), a co po tych starożytnościach dosyć jest autorów klasycznych po dwa exemplarze każdego najnowszej edycji (p. 30); na tych, co mniemali, że zdawna dosyć

była porządną biblioteką, i już dostateczne katalogi zdawna miała (p. 166), którzy sądzili, że biblioteka jest do pożyczania za pieniężno po srebrnym groszu lub dwa od książkii. Nie mały gniew (mówią Bandtkie) sprawiłem pewnemu Jegomości, gdy mu ani na prośbę, ani na groźbę nieporuszony, nie chciałem do domu dać własnego Niesieckiego a bibliotecznego z przypisami Krasickiego jako rękopismu dać nie mogłem (p. 192). Wiele jest mówiąc w dziełku Bandtkiego *historja biblioteki uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie* w r. 1821 wydanym, które się ściągają do tych opacznych wyobrażeń, które po całym świecie biblioteki napastować nie przestały. I te pobudziły do wydania wspomnionego dzieła. "Dziwne zdania o bibliotece ważnej i szanownej, mówi do swoich przyjaciół i publiczności Bandtkie, niedola jej, zaniedbanie i inne przypadki dolegliwe, jaźrzyły bardzo często serce moje i zaostryły u mnie choć nie sposób myślenia, jednakże może sposób pisania w tym dziele, które chciałbym, aby w jak najumiarkowaną postaci prawdę wynurzało, nieznaną co do historii naszej biblioteki." Jak dalece Bandtkie cierpią udowodniała pszczołka Krakowska i odpisy, o których wzmiankę uczyniliśmy na początku dzieła niniejszego (I. I. T. I. p. 11.), z których powszechny szacunek dla tego znamienitego męża stał się pobudką, że poważne Ossolińskiego o jego krzywdę nastawanie, zostało niedawno w Poznaniu w oddzielnjej broszurce przedrukowane (Uwagi Józ. Max. br. z Tęcz. Ossol. nad recenzją: hist. bibl. w Krak., w Pszczołce umieszczoną 8° pp. 40). Lecz że zacne serce, tylu zasług Bandtkiego, umie przebaczać i zapominać, wolemy już unikać tych przypomnień, które nie zawsze dają się spokojnie powtarzać, przestając na tym, że dzieło historji biblioteki uniwersytetu w Krakowie mające powody narzekania na zdania i kroki niechętne, z różnych punktów uderza w nieświadomość i mylne o bibliotekarstwie wyobrażenia.

II. Poszukujący właściwszych o czym wyobrażeń, może sobie ufać, że rzecz lepiej rozpoznał od tych, którzy z pospolitego tylko domowego pożycia i obyczaju ogólnie snują sobie prawidła. Zdaje się tedy

sluszna, ażeby ci, co się obowiązku bibliotekarstwa podejmują, ażeby sami z bibliotecnemi wiadomościami i działaniem owojeni, szukali środków udzielenia czystszych o tym wyobrażeń, albowiem jedynie przez ich upowszechnienie ich trudy lepię ocenione być mogą i prawa biblioteczne więcej szanowane. Upowszechniac więc te wyobrażenia i wiadomości, które się powięlo mam sobie za obowiązek, a znawcy niech sądzą o mojich myślach. Na początku ksiąg pierwszych dzieła ninięjszego o porządku w nim zamierzonym nie mało już mówiąc, udowodniłem sposób wykładu w tomie pierwszym. Podobnie mam się sprawić w tym drugim, a jak zatytułowanie zapewnia, mam rozbierać i pomnażać dzieło Jerzego Samuela Bandtke historji biblioteki uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Niezastanowi nikogo przedsięwzięcie rozbierania, ale sprawiedliwie posłyszyć mogę zarzut, jak możesz pomnażać dzieło historji biblioteki Krakowskiej, ty, któryś nigdy w Krakowie nie był? A chociaż mogłyby się zdarzyć nigdy w Krakowie nie będącemu, jakieś kolwiek sposobności do pomnożenia historji tamecznej biblioteki, wyznac atoli muszę, że do tego wcale matterziałów nieposiadam. Jednak dzieła Bandtkego pomnożenie, mam na celu. Gdy porządek dzieła historji biblioteki Krakowskiej ma kierować temi księgami wtóremi, łatwo w tym toku rozbiór i pomnożenie dopełnionym być może. Wyznam jednak, że w tym razie mocno zaambasowany jestem. Podobało się Bandtkiemu wcale innym i daleko zwiklańszym sposobem roztoczyć historią biblioteki, a niżeli historji drukarni. Uskoczne miejsca nie rzadkie były w historii drukarni, większa ich część raczej w przypiski wtroczone; w historii biblioteki pomimo dość licznych tego rodzaju przypisków, cały wykład pełen jest tych uskoków, tak, iż ciężko schwycić stanowiska wypoczynku, a w naszyplonej na wszystkie strony osnowie trudno jest do śledzić niesplątanej nici, która że ma być nieprzerwanym dzieła biegiem, tytuł jego przypominają. Czyli Bandtke o rękopismach bibliotecznych chce mówić? czyli o osobach, które rozmaite ofiary bibliotece poczyniły? czyli o wzroście biblioteki? o jej zasobach, niedoli lub porządkach, czy o katalogach? są niemałe do rozpoznania trudności.

Zdaje się, że naprzód má na celu wytknąć pięwaze darowizny bibliotece poczynione, a przy tym pięwaze zdarzenia bibliotekę tworzące (p. 1—45); powtórę porządkи biblioteczne i jej wzbogacanie od r. 1560 do 1661. (p. 46—80), potrzesie podupadnięcie biblioteki od r. 1661 do 1774. (p. 80—89), poczwarte powolne niezawise przezornej jej naprawianie, porządkowanie, zaniedbanie, odzieranię, obdarzanie, aż do czasów ostatnich (p. 89—176) w tym ciągu obszernym przylasza wiadomość o bibliotece udzieloną od Jacka Przybylskiego (p. 114—128), wiadomości o niej Voigta (p. 128—140), protokół objęcia przez siebie biblioteki (p. 158—162), które części są niejako udowodnieniami tego, co z siebie opowiada, są niejako załączone jakby pièces justificatives. Naostatek inów o stanie teraznijszym biblioteki (p. 177—186) i dokłada dodatki, które później poyskał do części powyższych odwołujące się (p. 193—200). Wszakże czylim trafił dosyć do porządku, trwoży mnie niepewność kiedy dostrengam, że wielka część zdarzeń biblioteki krakowskiej ściągających się jest przyczepiona do licznych imion dobroczyńców tej biblioteki, tak, że zdaje się, że ich wyliczenie jest głównym dziełem porządkiem, a z powodu tych dobrzejów wypadło równie o rękopismach mówić, jak się mówi o astrologii (p. 25. 68) o osobliwszych i śmiesznych w rękopismach podpisach (p. 25—27), o pożyczaniu (p. 33. 49. 83. 144), o urządzeniu konstellacji przez Kopernika (p. 74), o dziełach, o niewiastach (p. 78. 79. 80.), o manipulacji bibliotecznej (p. 137.) i wielu innych rzeczach, kilka zaś o dobrzejach biblioteki całe obszerniejszych wiadomości, jako tu, o Michale z Bystrzykowa z Paryża (p. 42. 43), Mikołaju Czepel (p. 44. 45), Stanisławie Grzepskim (p. 56—58), Janie Broscjuszowi z Kurnzelowa (p. 60—78), Bogucickim (p. 148—155) i innych, są także wynikające z obliczania tych dobrzejów biblioteki. Lecz najmniej widzę potrzeby ponawiać wypisami ich katalogu, którego pomnożyć równie nie zdołam jak pomnożyć wiadomości o dziełach, które biblioteka Krakowska posiada, lub wiadomości o jej porządkach i zdarzeniach. Użyję ich tylko bądź w sposobie rozbioru dzieła; bądź mieszając w te widoki, które na różnych punktach w małych trakta-

cikach w osnowę rozbioru powiędam. Pomnożenie
zesz. dzieła Bandtkiego w tych razach będzie, w których Bandtkie dotknął wiadomości dających czystsze o bibliotekarstwie wyobrażenia, albo gdzie dotknąć tych wiadomości, które bibliotekarz posiadać powinien. W tych razach pomnożenia dzieła nie będę się być nadto obszernym, ani w tych, w których zapuszę się w rozwinieciu jakich przedmiotów bibliograficzne wiadomości w jakikolwiek sposób obchodzących, ponieważ mało jeszcze o tym po Poisku pisano, wiele ześ po innych stronach świata, a rozmaicie, a nieraz dziwacznie. W powszechności dzieł te wtóre księgi na certy: 1. niektóre wiadomości o rękopismach i kodexach; 2. historyczny obraz dziejów książnic w Polszcze; 3. bibliotekarstwo; 4. stan biblioteki warszawskiej przy uniwersytecie warszawskim będącej, narodową nazywaną. W tym porządku ustronne szczegóły posawieszać wypadnie.

**NIEKTÓRE WIADOMOŚCI O RĘKOPISMACH
I KODRACH.**

III. Stare rękopisma i stare odwieczne druki po bibliotekach leżąco, są bezwątpienia stare szpagały, które częstokroć są bardzo wielkiej ceny, jeżeli nie z przedmiotu, który zawiąrają, to z materiału swego. Jeżeli biblioteka niemá dostatku dzieł prawdziwie użytecznych, dla nauki potrzebnych, do powszechnego użytku stosownych, tylko stare osobliwości, nie wzdrągając się taką biblioteką, staremi szpagałami nazwać, choćby to szanownego Bandtkiego obruszać miało (p. 83). Niech ją tak kto chce nazwie, byle umiał tych szpagałów wartość, często nie ocenioną, poznawać. Ale my ich dotąd dosyć szacować nie umiemy (p. 30. 31). W całym świecie bądź przez znajomość rzeczy, bądź przez urojenie, stare te pomniki są wysoko cenione. Jak stare pieniążki, ułamki rzeźb, kości znamienitych ludzi i wiele podobnych osobliwości, są chciwie poszukiwané, od znawców i miłośników przepiącane, podobnie i stare pisma, które najpierwszemi stają się bibliotek zaszczytami. Pielegnują te skarby w Niemczech i w Szwecji, we Włoszech i w Anglii każdy kraj cywilizowany poszukuje i nieraz pyszni się podobnimi skarbami, a nie sama kapryśna Anglia, w każdym czasie swym gustem znamienita Francja, również liczny miłośników tych rządkości i rzadko gdzie jak we Francji bogactwa tego rodzaju, naukowe zbiory wzbogacają. Jeżeliśmy ubodzy w ilości i ważności rękopismów, nie bądźmy ubodzy w umiejętności ocenienia tego, co nam los powierzył. Niegodzi się tej odrobiny marnować, albo dla lichego zysku za morze gdzieś do Anglii wysyłać (p. 30). Wszakże te kodexa rękopismów, są to relikwie pracy naddziadów naszych; godziż się na przyпомнienia zeszłych wieków ozięble poglądać? Co kleński i czas oszczędził, toż ma się stawać pastwą krwi własnej? Są to często świadome w druku kazania, komentarze scholastyczne, ale są, z wieku XV, XIV, XIIIgo; są nawet starsze, przypominające jak z chrześcianstwem światło do Polski przychodziło; są między nimi resztki starodawnego od czasu Piastów języka, kroniki dzieje krajowe objaśniać mogące, statuta le-

pszego wyrosumienia oczekujące; są nereszcie i staryjni pisarze i oryginały w długie wieki do nowych wydań zawsze poszukiwané; a wszystkie stają się wzorem do nauki jak te skarby rozpoznawać, gdy szczęśliwe zdarzenie nowy kodex jakiś odkryje. Tak wszystkie biblioteki cieszą się i chlubią z jakichkolwiek kodexów, a bibliotekarze utrudzeni zostają rozpoznawaniem i opisywaniem ich. Mozolne są tego rodzaju prace i szczególnych znajomości wymagające często bardzo zrozmaitych. Sprawują utrudżenia bardzo wiele, ponieważ mało znanym sposobem pisane, często mało znanym językiem. W tej nauce, którą Bibliografią albo Bibliologią nazywają jeden z głównych traktatów składać ma tym końcem, szczególny oddział, który podobało się nazywać *Grafiką*. Ma ona stosunki z paleeologią czyli paleografią, która o dawnych starożytnych literach i piśmie mówi, mianowicie Greckim, jak o nim pisali Montfaucon, Placentinus; o assyryjsko perskim Lichtenstein. Ma oraz stosunki z nauką napisów epigrafiką, z numismatyką, gdzie pismo w napisach na numismatach rozważa się i z diplomatyką. Dyplomatyka nie wyrzeku się wszystkiego tego, co jest na wiótkich materiałach pisane, a nawet i tego, co jest na twardych, jeśli na nich umieszczone pismo, diploma przedstawią, nie wyrzeká równie żadnego języka: ale dyplomata będąc jej celem, rozpoznanie kodexów i napisów jest raczej dodatkowym łatwo tylko dołączonym do niej widokiem, a dotychczasowe wyszukane w dyplomatycy prawidła ograniczają się jedynie do języków Europejskich, a najwięcej do łacińskiego od wieku V. do końca XV. Wejście w grecki, słowiański język zostawione jest dalszym dyplomatyki pracom. Można poniekąd mówić, że podobnie i w grafice ograniczone jest dotąd działanie do łaciny. Rozpoznanie liter i pisma greckiego jeszcze jest bardzo mało pomknięte, co do słowiańskiego, dopiero poszukiwané, innych ledwie pozaczępiane i niepodobna jest tego rodzaju poszukiwania pomykać, gdy do tego materiałów nie dostaje. Wszakże grafika bibliograficzna obejmuje wszystkich języków pisma, tak daleko, jak rozpoznané zostały. Bibliotekarz im więcej zna języków, tym jemu to jest dogodniej. Znacząc charakterysty języków nie możliwości wszyst-

stkich, jest też jego obowiązkiem, ponieważ nie tylko pisane, ale i drukowane bardzo rozmaitemi językami księgi w rękach swoich mieć będzie, będzie widział dzieła drukowane w Rzymie w propagandzie, biblie nakładem biblijnych towarzystw dla całego świata wydawane. Rozróżnić te pisma na pierwsze wejście, nie jest trudno, a abecadło rozmaitych języków przy encyklopedji posztychowané, w dziełach: *Koppa, Neueröffnete in hundert Sprachen bestehende Abc Buch, tudzież Büttnera, Vergleichungstafeln der Schriftarten, r. 1771.* ogłoszonym, do tego powierzchownego poznania, jakimby językiem czyli pismem księga pisana była? posłużyć mogą. Lecz największa z grafiki dla bibliotekarzy korzyść i nauka, że podaje środki do rozpoznania kodexów rękopismów europejskich, mianowicie łacińskich. Są do tego wszystkie te dzieła, które o nauce dyplomatyki i o dyplomatach mówią, mianowicie w grafice dyplomatycznej. Lecz szczególnie nawet co do kodexów postrzeżenia znajdują się w wielkich dziełach Mabillona, Toussaint i Tastain, i Bessela *chronicon gotwicense*; znajdują się w małym dziełku Augusta Friederika Pfeiffer: *Ueber Bücher-Handschriften überhaupt. Erlangen. 1810. 8° pp. 232*, które dosyć jest dogodne, gdy dotąd w tej objętości dogodniejszego nie mamy. Zdarzyło się nam poznać go, gdy już te wtóre księgi nasze szły do druku, a nie zaniechaliśmy i z niego cokolwiek korzystać do następującego krótkiego grafiki obrazu.

G r a f i k a.

IV. Podając środki rozpoznawania ksiąg pisanych czyli kodexów grafika, zasłanawią się 1. nad pismem, literami i rozmaitemi piśmiennemi znakami, co składa grammatologią; 2. nad materiałami piszącemi i pisaniem; 3. nad oznaczaniem wartości rękopisu z jego materiałnego stanu.

(I.) *W grammatologii* do uważenia jest 1. pismo, 2. przestankowanie i różne znaki i sposoby pisania, 3. skracanie.

Pismo (scriptura).

Scriptura realis, rodzaj malowania, obrazowania myśli.

- a) idiopragmatica czyli Mexikańska w całości rze-
czy rysuje. Pomniki takie znajdują się; w bi-
bliotekach w Madrycie i Wiedniu.
- b) hieroglyfica vel ichnographiczna, wystawia rze-
czy w obrysach, symbolicznie albo analogicznie
przez domysłowe przenośnie i allegoryczne fi-
gury. Miewają takie biblioteki z powicia mu-
mij. Wszakże od tego powiększej części wy-
łączają się hieroglyfy Egiptskie, w których pro-
ste rysowania, symboliczne lub analogiczne o-
brady mieszają się ze znakami głosowemi czyli
literami. Patrz dzieło Champollion le jeune,
Précis du système hieroglyphique. Paris 1824. 8.
- c) pismienne obrazowanie, w którym dowolnie
przyjęte niektórych rzeczy znaki, przez spajanie
tworzą inne dowolne, a zawsze na każdą poje-
dyncke figury. Takiemi są rozmaite rękopisma
w języku Chińskim, Tunkwin, Kocziunczin,
Ciampa, Cambohja, uczonych Siamu Japonji-
Pospolice pisane z góry na dół.

Scriptura syllabica, pisze znakami wyrażającymi syl-
laby. Ma to miejsce we środku Azji, w Indji i
okolicach. Wszakże tak ściśle téj syllabiczności
brać nienależy. Są pospolicie oddzielne samo-
głoski i spółgłoski. Czyni zaś to pismo syllabi-
cznym, w pisaniu możliwość i konieczność wią-
zania znaków samogłoskowych ze spółgłoskowe-
mi. Zwykle liter bywa około 50, samogłosek kil-
kanaście.

W Indji: Sanskryt czyli Samsgrdam, zwane też
Nagari, święte; Dewanagari uczone braminów;
Bengalskie ludu i kupców; Balabandzkie i w pół-
nocnej części Indostanu i u Marattów; Gran-
dam braminów południowych; Tamul koło Ko-
romandelu; Maleamskie na brzegach Malabaru;
Telonga i inne.

Bali święte talapoinów; Siamskie; Pegu; różne
po wyspach.

Japońskie: Jamatto kanna duchowne; Firo kanna
stanu; Katta kanna ludu.

Tibetańskie czyli Tangut, święte dla mogulów;
Mongolskie; Songarskie czyli Kašmuckie; Mand-
szur z góry na dół pisane.

Abiassyńskie, czyli Amharskie ze wszystkich naj-syllabicznijsze, choć w Africe uchylone od środka Asji trafiło na podobny sposób wyrażania głosu.

Parzyż, Londyn, Kopenhaga, Petersburg są bogate rękopismami tych pism rozmaitych. Biblioteki Wileńska i Warszawska mają niektóre próbki na liściach, a w Warszawie mała próbka samskrytu na czarnym Indyjskim papierze.

Scriptura litteralis, w koło morza śródziemnego i w Europie, a za jej pośrednictwem po całej kuli ziemskiej znana.

Szemicka: nie ma samogłosek, albo te znaczą się na wierszu lub pod literami; jeżeli znajdują się a, i, o, u, są to spółgłoski podobnież samogłoskowych znaków domyślnych lub nanotowanych potrzebujące, żeby wymówione być mogły. Pisze się od prawej do lewej. Do tego rzędu liczą się 1. palmyreńskie, chaldejskie, hebrajskie, nowsze rabińskie, żydowskie; 2. syrijskie, estrangel, aramejskie, samarytańskie, zendawesty, nestorjańskie, maronickie; 3. arabskie, kufickie, karmatów, maurów, Nesqui kuranowe, Diwani tureckie, Tealik perskie.

Fenickie niewiadomo czy téże co powyższe były natury, zdaje się być następujących rzędów początkiem. Różne ułamki fenickiego są: Cittium, Malty, Carpentras napisy, napisy na monetach; znalezione napisy w Egypcie i pismo na monetach.

Etruskie na tablicach Eugubińskich.

Greckie starożytne w napisach tylko znajdywané, chociaż nim kołownicie pisywano βούστροφη-δòv, i od prawej, prędko jednak pisanie od lewej do prawej przewagę wzięło i inne wszystkie z niego pochodzące są tak pisane, jako to: nowogreckie carogrodzkie, ulissiańskie czyli mezogockie (a), koptów, i różne Sławieńskie: 1. cyrylica, czyli pismo cerkiewne i serwjańskie,

(a) *Codex argenteus* część nowego testamentu w Upsalu chowany, a nie dawno ułamki tegoż odkrył Majus w Mediolanie.

z niego ruskie i rossyjskie; 2. hieronymickie czyli głagolickie, illyryjskie, z którego bulgarskie.

Ormjańskie.

Georgiańskie, gruzji.

Iberów, celtickim zwane na starożytnych w Hiszpanii pieniądzach. Do niego przybliżają się Runy.

Runy pismo ludów północy wiele prowincjonalnych rozmaistości liczące: islandzkie, nadrożni czyli norweskie, gotlandzkie i uplandzkie, normandów, zasiedywane w okolicy Odry, w Anglii w Niemczech, Helsingiske tylko ułamki liter wyrażające. Mieszane niekiedy z gockimi.

Łacińskie w swoim szerokim użyciu bardzo zróżnicowane. Rozróżniają się w nim litery na majuskuły czyli wielkie i na minuskuły czyli małe. Są litery uncjalne i półuncjalne, to jest wielkie, które wiele wierszy pisma, wysokością swoją zajmują. W pismie, litery są albo odosobnione i prosto stojące, solitariae podobne do drukowanych (co w druku antiquą się zowie) albo powiązane z sobą, często pochyłe, co się kursywą nazywa. Bywają kwadratowe, mające zaokrąglenia łamane. Jest i fraktura różnie łamane i wykręcone. Jest i podłużne pisanie, litterae longiores, wysoko wyciągane.

W starożytności u Rzymian pismo mniej więcej było jednostajne do dzisiejszego druku podobne (do antiquy i majuskułów). Jak się psuło Rzymskie państwo, psuło się i pismo jego. Z nastaniem barbarzyńskich czasów przed VIIIym wiekiem panowały minuskuły, lubo z uncjalnemi i kursywą mieszane. W VIII i IXtym wieku rzadko pokazują się majuskuły. w Xtym sama minuskuła do XIIgo wieku — Ale w téj zmianie liter, używane z zarzuceniem majuskuł, coraz powszechniej minuskuły, pod piorem różnych narodów w różnych okolicach rozmaite poprzybierały postaci. Już w VItym wieku utworzyło się pismo anglosaxońskie, franków, merowingieskie, ostrogockie, wissygockie; w VII. i VIII. karolowingskie; w XItym upo-

wszechniło kapetingoskie; w tymże czasie z rozmaitej łamaniny tworzyło się po klasztorach neogockie czyli scholastyczne, czyli po prostu gockim zwane, które w XIV wieku tak daleco panującym się stało, że wszystkie dawne charaktery w chrześcijaństwie łacińskim jemu ustąpiły. Litery różnych tych charakterów między sobą mieszają się i tworzą w grafice (diplomatycie) drobiazgowe podziały wymierzonych mieszaninu (linneismus graphicus), a z drobiazgowych dostrzeżeń, jaką liter postać w jakim wieku używana była? objaśniać się daje czas rozwiniętego pisma. Ma to miejsce do wieku, w którym krzywa scholastyka ostatnią przewagę uzyskiwała. Gdy tę przewagę uzyskała w wieku XIV. XV. trudno jest różnice podobne dość ścisłe oznaczać. Lecz już w XV. we Włoszech dawna italika, to jest starożytne pismo rzymskie odnowione zostało, a w XVItym wieku powszechnie przewagę uzyskało i z pisma scholastykę rugowało. Rzadko gdzie scholastyka gocka ostała się, jeden tylko ród niemiecki upornie przy niej pozostał i na swoje niemieckie pismo wykręcił. Taki zmienny los, pismo łacińskie najwięcej bibliotekarza obchodzące miało.

Perskie ćwiękopismo do litteralnych liczy się, lecz znajduje się jedynie na napisach Iranu i Egiptu.
Cryptographica scriptura poniekąd do zwykłego pisania należy, ale tworzącym sobie takie tajemne pismo dowolną jest rzeczą zmyślać znaki na litery, na syłyby, na wyrazy, a nawet na myśli.

V. W bibliotekach Europejskich bywają bardzo liczne rękopisma, arabskie, syryjskie, hebrajskie, ormiańskie, georgiańskie, greckie, łacińskie. W naszych stronach Polski największa jest ilość łacińskich, a między tymi tych, które są scholastyką pisané. Greckich, ormiańskich mało miewamy, a tym mniej innych. Za to bywają rękopisma sławiańskie, a raczej ruskie, tak jak w państwach Skandynawskich leży wiele runickich. Lecz przebieżny jeszcze inne części grammatologii.—

Przestankowanie (interpunkcja, stigmeologia) i inne znaki i sposoby pisania.

Przestankowanie w pewnym sposobie u starożytnych znane było. W napisach każdy wyraz punktem oddzielany. Mówcy i rhetorowie dla ułatwienia czytania inaczej od gramatyków i od librarjów przestankowali. Stąd tworzyły się stichi, versus alinea. Ale pojedyncze wyrazy były połączane i rzadko w rękopismach znaczkami lub punktami odosobnione. Zarzucone wreszcie przestankowanie, a dopiero w VIII. wieku wyrazy oddzielać się poczęły, które to oddzielanie w IX. upowszechniło się, oddział zrazu kręską poziomą, we XII wieku akcentem. Wreszcie przestankowanie przybierając różnych znaków nie przedko uzyskało oznaczenie swoje. Miasto to miejsce w łacinie, do innych w Europie pism zastosowywano. Właściwie Manucci na początku XVIgo wieku przestankowanie oznaczonym uczynił.

Znaki w pisaniu rozmaite używane były.

Zatytułowania ksiąg, rozdziałów, paragrafów i litery wielkie pospolicie innymi literami albo innym kolorem. — Tytułki dopisywane u góry karty, lub czasem u dołu. — Dla powiązania kart u spodu: wyraz cały lub syllaba przypisywana, co się nazywa kustoszem albo reklamą. Zwyczaj ten ukazał się od XIgo wieku. (b) — Żeby sposzyty łatwiej szykować później niekiedy kładziono signatury. —

Rączka albo nota bene, dla zwrócenia uwagi; krzyże różnej postaci kładzione obok textu, lub we środek mięszané. —

Malowidłami przyozdabiane są kodexu. Więcej na obrysach opierają dawnijsze, kolory prawie cieni nie mają. Takie dłużej były Greczą właściwością. U łacinników już w wiekach XII. XIII. kolorowe cieniowanie mnożyło się, a w dalszych wiekach delikatność roboty towarzyszyła, doskonalacemu się niekiedy rysunkowi.

Sposoby pisania rozmaite bez linij, albo między li-

(b) O tym powie się niżej cokolwiek więcej.

njami. Zwykle jednak karta oblinjowywana bywa. Najdawniejsze mają linjowanie stylem. Od wieku XI go ołówkiem, albo tymże czarnym, co text atramentem, a oblinjowywając w gornéj i dolnéj części kart częstokroć podwójne od brzegu do brzegu kładziono linję. W wieku XIV. XV. oblinjowywano czerwonym atramentem.—

Pisanie jest na całej karcie lub w kolumny. Kommentarze, objaśnienia hywają w koło kolumnu drobnijszym pismem szykowane. Niekiedy po marginesach, albo między textem hywają noty, glossy, dopiski, które częstokroć są później dopisywane piórem, a które w ponawianych kopiah nie rzadko w ciągły text przez przepisywanie powsprowadzane zostały.

Skracanie (Brachygraphia). Wprawa uczy odgadywać skracania i tego rodzaju znaki, liczny zaś zbiór skupień, skróceń i sigłów znaleźć można w dziele Waltheri lexicon diplomaticum w Göttinge 1745. folio sztychowanym, a w Ulmie 1756. przesztychowanym (c).

Coarctatio skupianie głosek, lub do jednej przyczeplanie, iako to ae, Æ se tak pisane z najdawniejszych czasów; już w VII wieku poczęto się pisać przez e; od wieku XII. przez proste e. Podobnie et pisało się &, w wieku zaś XIII poczęto używać postaci podobnej do 7. (Przez skupianie liter całego wyrazu i wielu wyrazów, a mianowicie nazwisk formują się monogramma).

Abbreviatio, właściwe skracanie, przez opuszczenie wielu głosek kładąc nad pozostałemi znaczek ostrzegający o tym wyrzucaniu. We wszystkich językach niemało używane skracanie bywa. Znane w Greckim, liczne w Sławiańskich, ale nigdzie nie jest tak dalece mnogie jak w łacińskim. Ochota skracania w tym języku ukazała się od VIIIgo wieku, wzrosła z wieki, w XI wieku rzadki już wiérsz bywał od skrócenia wolny, a w dalszym czasie rzadko który wyraz od tego się wybiegał.

(c) Dla wygody naszej, załączamy przy tych bibliograficznych księgach znaczą ilość skróceń.

Sigla, szczeguški (d) wyrażają wyraz jedną lub kilkoma literami z wyrzuceniem reszty. Litery wyrażane bywają początkowe, czasem spajane, niekiedy przerzucone.

Cyfry. Liczby od wieków były literalne tak w łacinie jak w greckim. W indyjskim i arabskim piśmie były dowolne znaki, cyfry, a na ich sposób dowolne też znaki wprowadzone u chrześcijan w Europie, liczby tak zwane arabskie, co od połowy Xgo wieku miejsce miało. U starożytnych Egypcjan zdaje się były także pewnego rodzaju cyfry.

Notae Tironis. Są znaki powstające ze spajania i wyrzucania liter, z dowolnego znaczków dodawania tak często dowolnie poskręcanie, że ledwie jakiś ślad głównej litery pozostaje. Używali podobnych znaków, not pisarskich Grecy. Poduchyli się tego Rzymianie. Piszywał tak Ennius, i wyzwoleniec Tullius Tiro, od którego i nazwisko noty te przybrały. Zbiór je Seneka, Oyprian biskup Kartagi pomnażał ich liczbę w III wieku ery chrześcijańskiej. Mianowicie w IX i X tym wieku miały licznych miłośników, i znajdują się nimi pisane rękopisma. Używali ich notariusze i kanclerskie rekognicje. Ukażą się do XI wieku, po którym zarzucone. Wiele takich not tirońskich objaśnionych jest przy dziele napisów Grutera, osobne nadto dzieło tysiąco ich zebrało. *Carpentier alphabetum tironianum, Paris. 1747. fol. Kopp. palaeogr. critica czyli tachygraphia veterum, Mannhemii, sumpt. auctoris 1817. 4to T. I. II.*

Te są dotąd zajmujące w grammatologii widoki, które w rękopismach Europejskimi językami, a mianowicie łacińskim nie mało bibliotekarzy utrudzają. — Przystępujemy do drugiego oddziału grafiki, w którym mówi się o materiale.

VI. (II) Materjał jeden jest piszący, którym się pisze; drugi pisany, na którym się pisze, a który księgi w różnej postaci składa.

(d) Wyraz Polski od Pawła Jarkowskiego w Krzemieńcu używany.

Piszący materiał.

Rylec, dłoto; γλύφανον, γλυφεῖον; celtis, celtes, caelum. —

Sztylet, styl; οὐ; γραφεῖον, στύλος; stilus (stilum vertere). —

Pióro z trzciny albo właściwe; δόναξ, δονακένς, κάλαμος, σχοῖνος, κονδύλος; arundo, calamus. Z trzciny najlepsze bywało z Gnidu, z Azji, z Egiptu. Misło zacięcie i rozszczepienie naszego pióra. Dotąd trzcinowe na Wschodzie używané. Pióro właściwe, caulis, penna, pewna jest, że w VIIIym wieku już używané było.

Pendzle. — Ołówek.

Inkaust; μέλαν, μελανίον, u cesarzy carogrodzkich ἔγκαυστον, (w angielskim ink, we włoskim inchiostro); atramentum sepia. Taki bywał w starożytności jak dziś: tylko gęstszy, stąd wyniosłość dotkliwa liter; niezobieknięty bo miał w sobie witrzol. —

Tusz Chiński. — Różne kolory. —

Większego jest interesu dla bibliotekarza

Pisany materiał.

Twardy. Kamienie; metall: miedź, cyna, ołów, złoto, srebro, żelazo; deski ἄσονες καὶ κύρβεις były deszczkowe zwoje, na których pisane prawodawstwo Solona. Prawa u Szwedów noszą nazwisko Balker, takoż i u Słowian są zwane deski. Woskiem powleczone tabulae ceratae i po prostu tabula vel cera. Cały rękopis na wosku jest we Florencji; w Genewie jest rejestr wydatków Filippa pięknego króla Francuskiego z roku 1308; w Warszawie w bibliotece towarzystwa przyjaciół nauk księga notat miasta Torunia, z notatniami całe późno wpisanemi. — W powszechności tablice materiału twardego pojedyncze czy w księgę nawleczone, w greckim i łacińskim języku rozmaite miały nazwiska innym Europejskim poudzielane językami: πίνακα, πίνακιδια, δέλτοι, δελτάρια, πτυχια, γραμματίδια; pugillares, pugillaria, tabulæ, tabellæ, codicilli, codices; διπτυχα z dwu tablic, πολύπτυχα z wielu tablic złożone.

Liście do pisania używane w Egypcie, Fenicji, Indji. W Stralsundzie w bibliotece radzieckiej jest księga palmowa, w Göttingskiej biblije telugicka i wa-

rugicka liczą 5376 liści; są w Kopenhadze, w Oxford w sloańskiej bibliotece, w Paryżu. Małe ułamki liśników ma biblioteka Wileńskiego uniwersytetu. — Używane do tego liście palmy, kokosu, trzciny i inne często od papierów trwalsze, bo pod wodą poleźyć mogą. Pisze się na nich krajukiem lub klóciem, a czytać można macauiem.

Płótno, tkane materje, mappa linteal.

Skóry: zwierzęce, rybie, (coria). Mają się skórzane księgi znajdować na Watykanie, w Paryżu i po innych bibliotekach; w Bononji dominikanie mają mieć skórzany pentateuch, i Esdrasa; w Medjolanie w ambrożjańskiej bibliotece są diplomata królów Hugona i Lotara na rybię skórze.

Pargamin, membrana, (cienki, po francusku *velin* nazywany), dopiero koło 300 przed erą chrześcijańską roku wyrabianie jego rozpoczęło się. Zrazu był w Pergamie wyrabiany żółty, ale w Rzymie wydoskonalono jego białosć i cienkość. Najpowszechniejsze w Europie pargaminów użycie, datuje od VIgo wieku. Wyrabiany z różnych skór, lecz ciełęce najpospolicię używane (e).

Pargamin jest bardzo wielkiego dla bibliotekarzy interesu, ponieważ prawie niemal nieco większej biblioteki, króaby nie miały bądź pisanych, bądź drukowanych kodeksów, a nawet ksiąg drukowanych na pargaminie. Lecz daleko powszechniejszego jest interesu, papier, z powodu większej papieryowych ksiąg mnogosci; daleko większe sprawia utrudzenie, z powodu rozmaistości papieru, który czasem z trudnością rozpoznawać się daje. O papierze przeto kilka szczegółowych okoliczności każdemu wiedzić wypada.

VII. Papier był znany przez wszystkie wieki: a co o nim powiemy, to wyjęto jest z tego, co mówił Jerzy Friderik Wehr, vom Papiere und Schreibmassen. Hannover 1788. 8vo, a co z przydatkami wy pisywali Breitkopf, Versuch der Ursprung der Spiel-

(e) naznaczone są to *rurus rasa tabulae*, karty mające wytarte, wyskrobané dawne, zatarte dawne pismo, a na jego miejsce co innego napisane. Ztąd znajdują się *codices rescripti*, po francusku *raclé*.

karten, to naostatek, co z ponownionym poasukiwaniem wyłożył Jansen w dziele *Essai sur l'origine de la gravure*, Paris, 1808. T. Ier, chap. 12, p. 269—392.

Kora z drzewa, *Charta corticea ἐγλοξάρτιον*, (erat membrana ligni tenuissima), a raczej z pod niej lyko darte, liber, φλοϊός, lipowe, φλεύρα, klonu, wiązu, (bo zwierzchnia kora, cortex, jest zatwarda), daje się użyć i w zwój, w volumen, zwinąć. Rzadko która biblioteka co podobnego przechowywała, lubo dotąd lyko do pisania brano bywa. Złąd powstały znane nazwiska, libri, volumina.

Papier w starożytności podobnie był z lyka. Naprzód w Egypcie πάπυρος, δέλτος, robiony i zawsze tam najwięcej, gdy sposób robienia go za Ptolemeuszów Grecy zazdrośnie w samym Egypcie praktykowali. Wszakże roku 79go ery chrześcijańskiej takiż papiér i nad Eufratem robiony. Wydobywany z trójkąciastej trzciny, rośliny zwanej papyrus, przez oddzielenie blon jój lyka, których do dwudziestu z jednego lyka oddzielać się dało. Najlepszy papiér był z części pnia najbliższych. Arkusze, plagulae po 13 cali szerskie były. Arkuszy 20 składało, scapus. Ponieważ ten papier był częstokroć bardzo cienki; pisano na nim po jednej stronie. Od roku 50 ery chrześcijańskiej poczęto go futrować i dwa arkusze w jedno spajac. Herkulańskie zwoje są pojedynczego papieru, inne po bibliotekach znajdujące się osobliwości, pospolicie podwójnego, spojonego. W Wiedniu mają na takim papierze niektóre diplomata Benedykta III papieża i króla czeskiego Ottokara; w Anglii w bibliotece Kottoniańskiej cztery ewangelie; w Sent Gallen homilje Sgo Augustina i Isidora z wieku VIIgo; dawniej w Rawennie, dzisiaj w cesarskiej bibliotece, charta ravennatica czyli traditiones ecclesiae ravennensis z wieku VIgo; w Genewie były dwa rękopisma z IVgo i Vgo wieku; tu i ówdzie znajdują się te osobliwości, niekiedy pod wątpliwością zostają. Gdy zwoje Herkulańskie wygrzebano, poczytywano je za kawałki przepalonego drzewa i krajano nożem, żeby dójść jaki tego drzewa rodzaj. Dopiéro ka-

nonik Majousi czyli Mazochi odgadł. Lecz radosny placz wnet zamienił się w smutek, kiedy przewędzone zwoje szły w rozsypkę. Aż roku 1754. zakonnik Antonio Piaggio czyli Rtaggio genuenczyk trafił na zmudny sposób rozwijania. Przy ciągłej pracy, w ciągu jedenastu lat, noświniał cztery zwoje, w których znalazły się małe Epikura, i powieści ułomki. Mały owoc, słabsza zachęta, a niezmierne mozolne utrudnienie, odstręczało od tego rodzaju pracy ochotników. Szukano środków ułatwiających, chemicznych, w Anglii i na miejsci. Daremna dotąd usilność i Dawego sztuka zawiódła.

Papier Chiński zastąpił od r. 160 przed erą chrześcijańską miejsce materyj jedwabnych i lnianych, których wprzód do pisania w Chinach używano. Papiery chińskie od europejskich są giętsze i gładzsze. Ponieważ pospolicie bywają zbyt cienkie i przezroczyste, drukują na nim i piszą po jednej tylko stronie. Ze czterdzięci różnych mają gatunków. Z drzewa bambu i z innych roślin; ze słomy ryżowej, zbożowej; z bawełny: ale jedwabnego niemá, bo każdy gatunek spokojnym pali się płomieniem, i żadnego jedwabużgo smrodu nie wydaje. Probowano w Europie wyrabiać papier z jedwabiu i to się niewiodło. Wszakże Guetard uręcza, że można wyrobić z jedwabiu papier, i że w takim razie jedwab jest doliczony kombinacjami, które zmieniają jego własność smolenia się.

Papier Japoński jest tugi, biały i więcej od europejskich zbity. Lepszy od chińskiego, wyrabiany z rośliny morus papyrifera.

Papier Tibetański wyrabiany z kory korzeni, tym jest od chińskiego lepszy, że z obu stron użyć się daje.

Papier Indostański. Z rośliny crotolaria juncea wyrabiane są sznury, sieci i tym podobne rzeczy, z których potym wyrabiany papier. Arkusze są gładzone i obrzynane. Biały papier tylko do obwijania używany; piszą na szarym lub prawie czarnym, ażeby czytając na słońcu blask papieru oczu

nie rasił. Jest też w Indiach wyrabiany papier z bawełny i z lnu.

Papier Perski wyrabiany jest z bawełny, ryżowym klejem napuszczony; koloru szarego lub modrego, żeby na słońcu bielność wzroku nie raziła.

Papier z bawełny od bardzo wielu wieków znany. Arabowie poznali go w Bukarji i z tamąd rozchodzić począł i mahometanie wyrabiać go nauczyli się. Lecz to działa się bardzo powolnie. W Grecji, a przez Wenecję znany i we Włoszech w IX wieku, w Niemczech w X, nazywany charta gossipina, czyli xylina, bombycina, bambilia, cottonea, serica, damascena: dopiero w XI upowszechniony został przez zaprowadzenie jego fabryk z Afriki do Europy. Niegrybne jego wyrabiania ułatwione zostały w Europie w Hiszpanii między 1085 a 1238 rokiem, gdy do tego chrześcijanie młynów użyli, a we młynach nie samej surowej bawełny, ale jej przedszy i gałganów czyli szmatów rozmaitych bawełnianych tkanek. Zawsze jest to tęgi, gruby, niedościerowany papier pospolicie wygładzany. Choć nie dobrze się skleja, łatwo się łamie. Wejrzenie jego wystawia niedokładną bielność, która wydaje się żółtawość. Przedzięrając go, zadzierają się podłużne kosmyki, które patrząc przez papier ku światu pospolicie dostrzegać się dają w różnych kierunkach kupami rozplaszczone, dowód niedostatecznego zmacerowania materiału. Żadnych wreszcie innych bręg, linij, ani znaków. Jeżeli jest jakiś znak (filigran) położony, ten widoczny z jednej strony, zaledwie z przeciwniej dostrzeżony. Wszakże bywały w Europie wyrabiane ze szmat bawełnianych papiery tak, że nie dość wprawnemu trudno jest od papieru ze szmat Inianych odróżnić. — W Hiszpanii aż do środka XIV wieku jedynie tylko papier z bawełny używany był. Najdawniejszy znany nam dokument 1079. Vocabularium w klasztorze Silos koło 1090 roku jest na pergaminie papiérem przełożonym. Z XII i XIIIgo wieku bardzo liczne rękopisma. Roku 1338 w Aragonii Piotr IV. wydał rozkaz, aby papiernicy Walencji i Xatiwy na dawny sposób papier robili: to się ściąga-

do bawełnianego.— We Włoszech takoż do środka XIVgo wieku jedynie bawełniany papier znajomy. W IX i Xtym wieku do bull używany; protokół Genui od 1179 do 1407 na bawełnianym utrzymywany. Były jego fabryki, w których kładziono znaki w każdej fabryce inne. Koło r. 1340 a 1350 najznamienitsze i najobszerniejsze były koło zamku Fabrano, w marchji Ankonańskię. Inne fabryki pozwalały sobie przywłaszczać cudze znaki. Jeżeli w tych fabrykach używane były szmaty, te były bawełniane. — We Francji nie ma śladów czyli by papiernie były, ale równie we Francji jak i w Anglii używany był papier z bawełny, najdawniejszy we Francji na takim papierze dokument jest z r. 1050 w Anglii rękopisem z r. 1049 w bodlejańskiej bibliotece leżący. Aż do środka XIVgo wieku sam jedynie papier z bawełny; i w wieku XIVstym łatwiej o taki niż o inny papier było. — W Niemczech gandersheimskię kapituły plenarjum z r. 668 jest na papierze z bawełny. W bibliotece Wiedeńskiej jest cały rękopis z r. 1095 na takim papierze, i fabryki tego papiery były w Niemczech, a przed XIVstym wiekiem innego papiery Niemcy nie знаły.

VIII. Przystępujemy na ostatek do papieru wyrobianego ze szmat lnianych i konopnych czyli ze szmat płociennych. Ile dziś ten papier jest powszechnego użytku tyle się kraje Europy o piérwszeństwo wynalazku ubiegają; jak zaś wielkimi są osobliwościami na piérwotnym papierze dokumenta lub rękopisma, tym pilniejsze obserwacje nad nim, ażeby ten pierwotny papier od innego odróżnić. Ponawiane usilności już niemałe w téj mierze światło rzuciły.

W Hiszpanii, piérwsza proba papieru z płótna jest pod r. 1367, znak tego papieru na diplom użytego, są nożyce, który znak był znakiem fabryk Włoskich: (f) jest więc ten papier z Włoch do Hiszpanii przybyły, tak jak z czasem inne kraje Europy Hiszpanię papierem zasiliły.

(f) Znaki wodne papierów czyli filigrany, dla przykładu w dość znaczącej liczbie na oddzielnej tablicy załączamy.

We Francji; jak w VIIIym wieku koszule i odzież płocienna stały wielką rzadkością, tak niesłychaną były osobliwością w XVstym. Wtedy królowa francuska Karola VIIgo małżonka była pierwsza, która poczęła lniane koszule nosić, a kilka serwet czyli ręczników z fabryki Rheims w latach 1435, 1550, były monarszym darem. W takim kraju, w którym tak dalece nadzwyczajnością jest lniana tkanka, jeżeli z r. 1302 lub 1315 ukazał się jakiś papier z płótna, ten słusznie za przywieziony poczytany być może, czyli te z 1302 i 1315 widziane i ogłoszone papiery były papierem z płotua to niczym udowodnione nie jest. Pewna jednak, że w XV wieku już się po Francji ten papier rozchodził czyliby z własnych fabryk? nie ma dowodów.

W Anglii, podobieństwo jest do prawdy, że są pisma r. 1342, 1370, na papierze płociennym, ale fabryki papiér dopiero w XVIstym wieku w Anglii zaprowadzone zostały.

We Włoszech wcześniejszej jak gdziekolwiek na fabrykach wszelkiego rodzaju nie zbywało: wszakże, jeżeli to prawda, że w Neustadt nad Aisch leży papierowy rękopis z roku 1338: Simonis de Cassia de vita christiana libri sex, z zakończeniem: explicit in urbe Roma Ao MCCXXXVIII. liczący kart 366, formatu folio, na papierze płociennym, we Włoszech w Rzymie pisany, rękopis ten liczony być powinien do najnadzwyczajnięszych osobliwości, ponieważ we Włoszech nie natrafiono na żaden kawałek takiego papieru przed rokiem 1367. Lecz już w 1340 w założonych przy Treviso przez Paxę z Fabiano fabrykach, zdaje się używane były szmaty lniane, i wcale nowym sposobem papier wyrabiany. Najpewniejsze jednak ślady fabryk papieru ze szmat płociennych są około roku 1370.

W Niemczech, gdzie nie brakło fabryk papieru z bawełny, gdzie użycie płotna pospolitsze było niż indziej z powodu niedostatku wytwornijszych tkanek: w Niemczech papiernie Ausgpurgskie, które koło r. 1307 i 1330 musiały wydawać papier płocienny: albowiem w okolicach Moguncji (w dzisiejszym departamencie Mont Tonnère) w r. 1301, 1303, 1307, 1310, 1311, 1312 i ciągle następnych papier ze szmat

płociennych, używany był do regestrów rachunkowych; w Pomeranii diploma biskupa Kaminu r. 1315; w Szwabji w Kaufbeuren diplomata 1318, 1324, 1326, 1331; w Norimberdze regestra miejskie 1319; w Hollandii w Amsterdamie biblia wiernszem flandryjskim 1322, a biblioteka holszański dziedzictwa o pszczołach 1330; są na papierze ze szmat płociennych. W dalszych już czasach na Niemieckiej ziemi coraz pospolitszą jest rzeczą ten papier, ponieważ od połowy XIVgo wieku, jest on w Niemczech gęsto znajdowany, co nie ma miejsca w innych Europie krajach, jest zaraz miejscowym płem, gdyż wcześnie o papierniach tego rodzaju papieru zapewniać się można. Z końcem XIV. wieku były już małe liczne papiernie. Wczesno takiemi się stały Augspurgskie, r. 1390 Umann Stromer założył papiernię w Norimberdze i po innych miejscach w Szwajcarji, w Szwabach, po nad Rheinem w Misnji. Dowiedziono tedy dotąd, że użycie papieru ze szmat płociennych miało miejsce we Włoszech koło r. 1367, w Hiszpanii 1367, w Anglii 1342, we Francji 1311? w Niemczech 1301. Z tych dat pewnie nic stanowić nie można, bo mógł być sprowadzany; ani z upewnienia, że jest miejscowy 1367 we Włoszech, bo mógł być dawniejszy. We Włoszech było wiele młynów wyrabianego z bawełny, we Włoszech mógł być wyrabiany 1340. Z Włoch szedł papier do Görlic do Niemiec od r. 1376 do 1426, r. 1390 w papierniach Norimbergskich użyto kilku Włochów. Ale w Niemczech znany papier 1301, 1303, 1307, 1310, 1311, 1312, etc.; w Niemczech więcej płótna niż bawełny, w Niemczech kodexów bawełnianych niepośledzi, z Niemiec też pierwsi wencccy i włoscy drukarze papier sprowadzali, jako to: Renpor, Hailbrun, Mikołaj z Frankfurtu, Jerzy Walch. Certują o pierwszeństwo wyrabiania papieru Włosi z Niemcami, a Niemcy niezmiernie przerwają mnogością i dawnością użytego w XIVstym wieku.

IX. Że tedy w Polsce pod koniec XIVgo wieku także wiele (może z własnych papierni) mogło być płociennego papieru, i z niego wielkiej grubości rę-

kopisma wygotować, powinno się wydawać rzeczą bardzo naturalną, kiedy w sąsiedztwie w Niemczech, papier był tak powszechny. Wszakże to nieobojętnej i nie małej wartości wielkim naszym foliątom dodaje, gdy w Hiszpanii, we Włoszech, w Anglii, z tegoż czasu pozostały świstek z podziwieniem rozważany bywa. Bez妄pienia, że w krótce dawniejsze tego rodzaju nasze zabytki wynaleść się dadzą. Tymczasem przytoczyć mogę folisy w bibliotece przy uniwersytecie warszawskim znajdujące się, jeden od 257mi kart Pietra Lombarda, pisany na papierze płociennym r. 1375, inny postillów Kourada Walthera 13 etc, inny liber sentenciarum 1393, inny 1390 i wiele bez daty, wszakże wątpliwości nie podpada, że XIVgo wieku niektóre pergaminem poprzekładane, folisy, które też widzieć można zgromadzone w bibliotece przy uniwersytecie Warszawskim, które są na papierze innym; między którym wcześnie nawet gładki nadarza się papiér, w tych rękopismach, które są bliżej 1400 roku pisane. Wszakże w poważehuności mówiąc, pierwotny papier ze szmat innanych wyrabiany, choć najgrubszy bardzo rzadko, aby miał jakieś włókna w sobie. W nim przeciwnie przezroczystsze i wodniaste ukazują się plamy. Białość jego była szarawa, znaki grubych drótow, na które massa wylewała się, bardzo dobitne, tak, że ich bręgi za dotknięciem palca czuć się dają, a rówki sinosią i mocną przezroczystością wyraźne. I w poprzek idące wierszchnie linie także wyraźne. Filigrany w papierze wyraźność swoją tracą, że nie raz zanikają w przezroczyste plamy (g). Od początku taki papier jest dobrze klejowy i długi czas niepośledzi wodnego, ponieważ jak rękopismá, tak księgi pierwotnego druku klejowego potrzebowalys, inaczej nie podobno było w drukowanych kodexach dopisywic litery i znaki w druku opuszczone, albo dorysowywać ozdoby równie drukowanym, jak pisanym przyzwoito. Polepszał się przytym papier, nabywał gładkości, równiej miąższości i tęgości. Wodny ukazał się w XVI wieku. I nastął rozmaity jego wyrabiania sposób i bardzo rozmaitoj ręki, znaków i dobroci zja-

(g) Różne filigranów przykłady znajdują się na oddzielnej tablicy.

wiś się papiér. Kombinując zaś, gdzie z jakimi w sobie filigranami papier był wyrabiany, z jego wejrzem i wyrobieniem, zdaje się, że będzie można z niejaką pewnością i z papieru samego o dawności ksiąg wnosić.

W Niemczech używana do wyrabiania papieru Molmaschine była tylko ręczna. We Włoszech we młynach stempami tłuczone szmaty, i stempły Włoskie od Niemców przejęte zostały, a maszyna mleżąca i trąca czyli siekająca zarsucona. Tylko Hollendrzy nie opuszczając sposobu niemieckiego, zastosowali do młynów walec ostremi nasedzony nożami, który pozyskał nazwisko Hollendra (Roerbale). Taki walec daleko lepiej szmaty w papkę zamienia. A gdy Hollenderskie papiernie sławnemi się stały, za ich przykładem powrócili do swojej maszyny Niemcy: a dziś wszędzie prawie we młynach obu sposobów: i stempów i walca (hollendra) używają. Papiernie najliczniejsze we Włoszech i w Niemczech, mianowicie nad Rhenem, poczęły się w XV wieku upowszechniać. W tym wieku już się papier z Francji do innych krajów rozchodził, a wiemy, że Haller wraz z początkiem XVIgo wieku miał swoje skąd inąd znane w Polszcze papiernie. W połowie XVIgo wieku, mamy w Polszcze wiele papieru przyozdobionego filigranami, które wyobrażają herby zaamienitych domów w Polszcze. To dowodzi, że panowie albo sami papiernie swoje mieli, albo je opiekować i wspierać raczyli; to razem dowodzi liczość papierni krajowych polskich, ponieważ wcale rozmaito herby dostrzegać można (h). W Anglii nieco później w drugiej XVIgo wieku połowie papiernie pozakładaue zostały. Wszakże w Europie całej różnej dobroci ukazywał się papier, to jest zjawiał się coraz bardziej brzydki. Mialo to miejsce najwięcej w XVII wieku, a nadewszystko w Niemczech, gdzie wpowszechności papier stał się wcale lichy. Niemniej to miejsce miało w Polszcze i w Hiszpanii, w której monopolja, ucisk na księgi, ich niskie ocenianie, upadła papiér, nareszcie i papiernie upadły. Dostar-

(h) Kilka takich herbownych filigranów, jako taki papieru z XIV i XVgo wieku w Polszcze używanego załączam na przyłączoną do tego temu tablicę.

czali papieru Włosi, a potym wspólnie z nimi Hollendrzy. Samia Genua w r. 1720 za 500,000 piastrów papieru dostarczała. A gdy Francja mocno liczbę papieru pomniejszyła tak, że w r. 1658 do samej Hollandji wyszło z niej papieru za 2000000 livrów, w 1663 do Anglii wysłano papieru za 100000 funtów sterlingów, a w ogromnym rozchudzie na wszystkie strony, do Lewantu, do Hiszpanii, do Anglii, do Szwajcar, do Danji, Szwecji, Polski, rozchód ten wzrastał tak, że i Rossja co rok za 22000 rubli kupowała: wtedy i dobroć papieru Francuskiego tak delecte podnosiła się, że nie tylko wyrównywała Hollenderskiemu, ale nareszcie go przewyższyła. Kiedy bowiem wyrabianie papieru w Europie nie jako upodione było, wtedy w Hollandji stawało się wzorowym, i wzajem Hollendrzy mogli się ubiegać z Francją o mnogość wywożoną od siebie papieru. Jak Genueni i Włosi zakupywali szmaty w Andaluzji i w okolicy morza śródziemnego, tak Hollendrzy w Lizbonie, po innych Hiszpanii i Portugalji stronach, i co lepszy w Niemczech; a Niemcy mając korzyść z prosteego szmatów sprzedania dobrych do swoich papierni nie mieli, tylko liche. Owóz Hollenderski i Francuski papier stały się w Europie do dobroci najpiękniejsze. Swobodnie sobie działały papiernie Hollenderskie, Francuskieścielj w urzędowe przepisy wzięte. Nigdzie równych porządków nie było w tej mierze poczynionych, jak we Francji. Jak wielki ma być ręki i wagiścielj pilnowano (i); złego papieru być nie mogło. Był wyrabiany gruby papier ze starych sięci, ze zgrzebnego płotna, i ten równie urzędownie opisany, mógł tylko na obwoluty służyć i pospolicie pewnego koloru był. Gruhego takięgo papieru najczęściej robiono około Rouen. Najlepszy do pisania papier dostarczały 15 papierni miasta Thiers; a 50 fabryk okolic Ambert najbardziej dostarczały papier

(i) Posykiwały papiery swoje techniczne nazwisko: Grand soleil szeroki 36 cali i 6 linji, wysoki 24, i 9, waży od 426 do 131 funtów; Grand soleil 36 szerokości, 24, i 10 wysokości, od 105 do 112 wagi; Au soleil 29, i 6 szerokości, 20, i 4 wysokości; od 80 do 86 wagi; i tak dalej długie rzad innych: najmniejszej ręki Petit Jesus, szeroki 15 cali i 3 linje, wysoki 9 i 6, ważył od 5½ do 6 funtów.

drukarniom. W XVIII stym wieku zaszły co do papieru bardzo wielkie odmiany. Wzmogła się jego potrzeba, w Europie więcej niż kiedykolwiek, a razem tak namnożyło się po wszystkich krajach papieru, że te kraje, które wprzód były w fabrykowaniu najpierwsze, straciły odbyt. We Francji w Augonmois i Perigord było 400 papierni, a ta liczba zeszła na sto papierni, a i tych pozostałych, odbyt uszczuplony. Od połowy XVIIIgo wieku w Hiszpanii papiernie tak dalece polepszane, że znalazły się wyborny krajobraz papieru. W Niemczech liczba papierni jeszcze mocniej podrosła, 400 tysięcy czynnych było, a w samej Saxonii prawie 100. W Anglii z końcem wieku XVIII papiernie do najpierwszego podniosły się rzędu. Na sposób Angielski potworzone zostały w Rosji. Wzmogły się w Polszcze jak i we wszystkich innych królestwach Europy. Zawsze Hollenderski i Francuski ma starodawną wartość swoją i starodawny charakter, że jest dosyć nabity i dobrzej wagi, białości wysokiej chociaż często żółtawej, tęgi i bardzo równo wyrobiony. Starodawny też ma charakter papier Niemiecki, tylko wysokich zalet Francuskich jemu niedostaje i z brudu dosyć oczyścić się nie daje. Wreszcie dołącza w Niemczech bardzo mało wyborniejszego papieru wyrabiają. W świętszych czasach we Francji ulepszono też robienie papieru wodnistego, że go wieczej od bibulastego wejrzenia uwolniono. W tym ulepszeniu stała się bardzo cienki i kruchy, ale przyjemna jest równość i białość jego. W Anglii innym trybem wyrabianie poprowadzone, wydaje papier wyborny, gladki, nie zhyt stłoczony, ćwierćmiesisty i pulchny, jednak materiał dobrze i bardzo równo spojony, wejrzenie jego miękkie, białość najczęściej sina taka nawet i w najwyborniejszym klejującym bywa. Nie może dójść Rosyjski do tej dobroci angielskiego, nie umie jeszcze uniknąć nierówności i defektów. Gdy tak w różnych stopniach i na różne sposoby papier się ulepszał pod koniec XVIIIgo wieku zjawił się jeszcze nowy rodzaj wielkiej ceny papieru. Pod koniec 1779 postrzegł Didot nad ulepszeniem drukarstwa we Francji pracujący, że w Anglii był niktedy do druku używany Francuzom nieznany papier, że w exemplarzach 1759 drukowanego Wir-

gilego znajdują się arkusze bez filigranów i bręg papierowi plócieunemu właściwych. Rospatrzywszy się w tym widowisku, wezwał Johannotów, którzy mu pod koniec 1780 z wielkim mozołem zrobili papier na podobieństwo pokazanego. Didot nazwał ten papier welinowym; papier veliu (k). Wpadł na tą myśl, że taki papier nie na drutach, ale na tkance drucianej odcedzany być musi i chciał do tego nitek czyli drutów srebrnych użyć. Skoro taki papier do druku użył pod tytułem papier velin de France, w wielu papierniach poczęto szukać sposobów do robienia go. Aż w r. 1782 madame Lagarde przyniosła z fabryki Réveillona taki papier zrobiony właśnie na téj samej tkance, którą używano w Anglii, a której łokieć można tam było za 24 franki nabyć. W roku tedy 1783 papier Réveillona brał piérwszeństwo. Gdy się to wszystko dzieje, w tychże czasach Montgolfierom wpadło w ręce guza czyli tkanka mosiązna do fabryk gizikowych używana, i przyszło iun na myśl na niej papieru zaprobować, i to szczęśliwie w 1779 w listopadzie dokonali, ale swą próbkę zarzucili tak, że wprzód Johaunuły papier le grand aigle velin 39 cali długości robili niż Montgolfiery. Tak zjawił się papier welinowy, który i w podlonych i wodnych papiernach naśladownictwo znalazł. Lecz ten rodzaj papieru, równie jak papiery wieku XVII, XVIII, nic się nie mają do rękopismów i kodexów, o których mówić przedsięwzięśni: z tego tylko powodu, że wypadało o papierze mówić, uczyniła się wzmianka o wszystkich głównych papieru różnicach, żeby krótką o papierze wiadomość dokompletować: teraz powracamy do rękopismów i grafiki, która nad nimi zastanawia się, a z kolei do postaci, w jakiej się księgi ukazują.

X. Postać kodexów wcale rozmaitą bywa i wiele ma do uważania drobiazgów, które obszernej rozpoznawane były w dziele Schiwarza de ornamentiis librorum edito Lenschner. Lipsiae 1756. 4°, w nie-

(k) Bez wątpienia przez wzgląd na cienki pergamin, który we Francuskim zowie się veliu. — We francuskim *veliu*, od *papier velin*, bardzo odróżniać wypada, czego nie dopilnowawszy się wielucale uczonych bibliografów Niemieckich, nierzaz w nader śmieszne powpedali osyłki.

których szczególnach przez benedyktyna. Kodexa są księgami jak wszystkie inne księgi, libri a są dwojakiego składu.

1. Zwój, volumen, liberteres, *χυλινδρος, ειλημα*. Od jednego końca na jednym wałku, albo od obu końców na dwa wałki, wszystkich pospojanych z sobą kart, lub pojedynczej karty nawijane było zwyczajem starożytnych Greków i Rzymian. Zwyczaj ten różnie szeroko praktykowany u innych narodów.

2. Kartkowe księgi, w których oddzielne są jedne na drugich leżące karty czyli folia. Mogą być karty księgi

a) zupełnie osobne jedne na drugie kładzione, jak tablica na tablicę, deska na deskę — albo
 b) pospajane i z sobą powiązane, bywają na bardzo różnych sposob. Z tych sposobów spajania kart i tworzenia tego, co my dziś właściwie książką nazywamy, mogą być folia, nawiązane lub nawleczoné i zawieszane na sznurek, na rzemień, na drót lub na co podobne; a to na jeden, dwa lub więcej — pospolicie zaś są zszywane. A że pospolicie arkusz we dwoje, we czworo, w ośmioro lub w inny sposób złamany bywa, ażeby z niego karty w księdze powstały; albo po kilka arkuszy razem w jedno złamanie sposzywają się, stąd powstają sposzyty, nazywané od liczby kart sztych. Tym sposobem duern jest sposzyt dwóch kart mający w sobie kart cztery; ternion jest sposzyt kart sześć, tak, że przez ich złamanie i zszycie tworzą się sposzyt od sześciu kart czyli foliów, a od dwanaście stron czyli pagin. Quatern, quintern, sextern i tak dalej, zszywając cztery, pięć, sześć kart, tworzą sposzyty od osmin, dziesięciu, dwunastu kart, czyli od szesnastu, dwudziestu, dwudziestu czterech stron, i tak dalej; karty w księgach bywają liczbowane, albo pojednej stronie, to jest foliowane, albo po obu stronach, stronkowane czyli paginowane. Z tego liczbowania stron wynika, że na stronie wiżerniej zawsze jest liczba nieparzysta, na stronie odwrotniej, jako wtórnej, zawsze być parzysta powinna, jeśli jaka nie zaszła omyłka. Nadto, żeby wiązać różne części kodexu na każdej karcie u góry notowane są tytułki(!), żeby

(!) Raz mazowsze ostiegamy, że przez wyraz *tytuł* rozumiemy

zaś wiązać kartę z kartą, stronę ze stroną, bywa zwyczaj, że u spodu tekstu każdej strony, albo przynajmniej ostatnjej strony każdego sposzytu, kładzione są te wyrazy lub syllaby, od których z góry tekstu następującej strony zapoczyna się. Te syllaby stron haczyki zauważają się u Niemców *custos*, u Francuzów *réclames*, u Włochów *richianit*, u Anglików *catchwords*. Żeby zaś kolej sposzytów wskazać u dołu także na pierwszej zaraz stronie każdego sposzytu zamieszczane bywają signatury, kolej i liczbę sposzytów wskazujące i liczące, bądź literami abecadłowemi, bądź liczbami. Jeżeli sposzytów znajduje się więcej niż liter abecadlowych ponawia się kolej liter abecadlowych, z niejaką pospolิตie odmiową, tak, że gdy np. pierwsze sposzyty oznaczone są abecadłem wielkim, dalsze będą oznaczone abecadłem małym, albo podwójnym, potrójnym i tak dalej. Co do signatur jeszcze ścisiej - szy każdej signatury z jej sposzytem zachodzi związek w tymże signatura położona na pierwszej spozytlu karcie na następujących kartach powtarza z dodatkiem liczby karty aż do połowy lub przepołowyienia liczby kart, które ze szcycia powstały. Tak ternion ma powtórną signaturę trzy albo cztery razy z liczbami przydanymi 1. 2. 3. albo 1. 2. 3. 4. Tak sexteru ma powtarzaną signaturę sześć lub siedm razy z przydawanymi liczbami 1. 2. 3. 4. 5. 6. albo 1. 2. 3. 4. 5. 6, a resztę jego kurt sześć albo pięć pozostaje bez powtarzonych signatur. Tymi signaturami wyraźnie wymienioneimi lub poprzedzającymi karty, na których signatury nie bywają powtarzane, oznaczane i obliczane być mogą karty i strony sposzytów i ksiąg, gdy ani foliowaniem ani pagiuacją nie są policzbowane.

ogólny tytuł jakiego księgi, jakiego dzieła pisma gdziekolwiek by on był. Są także tytuły częściowe, ale te tytuły od sposobu umieszczenia swojego nieco odmiennego nazwiska wymagają. A zatem: przez *tytułki* rozumie się w księgach tak pisanych i drukowanych na każdej karcie i stronie u góry powtarzanie ogólnego lub częstekowego tytułu; przez *zatytułowanie* rozumie się tytuły znajdujące się między tekstem na czole rozdziałów, paragrafów, ksiąg lub jakich części dzieła, a to bezpośrednio przed nim, w kolumnie tekstowej; albo bocznej przy tekście samym, konkordansem w drukarniach nazywanie.

To w niedostatku liczbowania kart signaturami tych kart wymienianic, równie má miejsce choćby mało albo i żadnego signatur powtarzenia nie było, byle signatury były. Pospolite jednak stare rękopisna ani liczbowania, ani signatur nie miewają.

XI. Sposzyty powiedziało się powstają z arkuszy albo kilku, albo pojedynczego, albo z części arkusza, a w miarę złamania arkusza oznaczają się księgi format. Może być arkusz zgięty na połowę to stanowi folio; zgięty na cztery czyli w ćwiartkę, to jest folio w połowę, co stanowi 4to; zgięty w osiemkę czyli w połowę ćwiartki, a to stanowi 8vo; zgięty w szesnastkę 16mo, przez złamanie na połowę octawy; ze szesnastką w trzydzieści dwa 32° i tak dalej; lecz przez potrójne lub jakiekolwiek nieparzyste złamanie tworzą się formaty 12°, 18°, 24° i tak dalej. Jak w wielkich formatach dla zrobienia grubszych sposzytów bierze się po dwa i po kilka do jednego sposzytu arkuszy, tak w mniejszych formatach, w których arkusz wielekróć złamany być musi, arkusz przecina się na połowę i temu podobnie, stosownie do potrzeby i życzenia nagiuna. Wszakże mały format opatrując się raz dobrze jest rozpoznać, jak są arkusze użyte czy całkowicie, czy rozcinané, i format oznaczać nie z liczby kart w sposzycie znajdujących się, ale z arkusza do sposzytu użyciego. I tak, jeśli szesnastka będzie utworzona rozciętym arkuszem we dwóch sposzytach, każdy sposzyt co do liczby stron szesnastu, co do signatur do środka czterech będzie 8vo, ale dwa razem sposzyty stanowiąc arkusz wyjaśniają, że dwie signatury i stronic 32 okazują rzetelny księgi format. Z tego wyniedaje, że

format.	ma do środka swego numer signatur.	szramy czyli p- rallelowe w p- piérze linje.	filigran czyli znak wodny.
folio . . . 1		z góry na dół . : po środku	
quarto . . . 2		horyzontalnie . przedłamany	
octavo . . . 4		z góry nad dół	
dwojdecimo . 6 . . albo 5.5. . . .		horyzontalnie	
sexdecimo . 8 . . albo 4.4. . . .		horyzontalnie	
desimo-octavo 6 i 3. albo 3,3,3. . . .		z góry na dół	
24° . . . 12 albo 6,6. albo 8,4. . . .		z góry na dół	
32° . . . 16 albo 8,8.		z góry na dół	

W małych formatach bręgi papiernie mogą czasem różnie wypadąć. Wreszcie każdy z tych formatów może być odwrócony. Każdy z nich pospolicie bywa wyższy niż dłuższy: lecz folio, quarto, octavo i tak dalej mogą być sposzyte na boku mniejszym, a przez to format podłużny mniej wysoki, niżeli jest długi, oblongues. Bywają też szczególnijszego formatu, jako to, gdy arkusze wcale nie zgięte u jednej krawędzi swojej sszyły, tworzą nie zgięte folio, kiedy arkusz na swoją wysokość w duern, czyli we cztery kartki będzie złożony i wysoki a wąski format tworzy, albo podobny podłużny, niski a długi: formaty pergaminowych rękopismów dowolnie oznaczane być muszą wejrzaniem do arkuszowych podobnym. Wszystkie jednak formaty w wielkości swojej mogą być małe, wielkie i bardzo wielkie; minori, maiori, maximo, stosownie do wielkości papieru mniejszej, większej lub bardzo wielkiej reki.

Szyna księga rozmaitej bywa oprawy, przez to, że różnie jej grzbiet sposzyty być może, na sznurki, na rzemienie, pojedyncze albo wielorakie; może być obcięta lub nie obcięta; może mieć okładki papierowe, skórzane, tekturowe, deskowe, okute, ozdobne, z klamrami czyli ze sprzączkami przy żlobku, czyli obcięciu. Na okładkach, na grzbietach, na żlobkach, bywają rysunki, wyciski, napisy.

Na ostatek równie zwoje, jak księgi kartkowe bywają w thekach, puzdrach, pudłach, puszkach, futerałach lub w jakimkolwiek zamknięciu, co do rzeczy introligatorskiej należy, jakożkolwiek jest extra książ i kodexów. Niewdając się więcej w ten przedmiot, który wiekiedy o formacie i postaci książ stanowi uważać jeszcze wypada, że wyrazy łacińskie liber, volumen niegdyś zwojom właściwe równie oznaczają księgi kartkowe. I księga z kart złożona jest volumen. Dzieła dzielą się na części, na tomy i różne w swych wydziałach nazwiska noszą, a kilka tych tomów tych części razem w jedną księgę oprawienie tworzy jeden volumen; albo jeden tom może być do kilka książ voluminów oprawny: tak, że dzieło inną liczbę tomów inną voluminów liczy, co jedno od drugiego odróżniać należy, a zaniedbanie tego odróżnienia sprawia niemało odmętu.

XX. (III) Do trzeciej części Grafiki przystępując to jest do rozważania środków oznaczenia wartości rękopisu z jego materialnego stanu, uważamy, że to się kończy na podobnymże działaniu, jakie jest w dyplomatyce na oznaczenie autentyczności dyplomatów używané.

Wspomniało się, że zachodzi niejaka między tą kodexów grafiką, a grafiką dyplomatów jednostajność, taka jednostajność pewnym sposobem zachodzi i w rękopismach. Również w grafice kodexów jak dyplomatów, jest rozpoznawane pismo łacińskie, a to z samych wieków średnich. Podobny jest zwyczaj pisania tekstu rękopisów jak dyplomatów. W różnych wieku średniego dziełach widzieć można, naprzód prolog, potem dopiero samę rzecz, sám text, czyli całkowite pisma i przedmiotu wyłożenie, a na ostatek epilog. Tu pod koniec zakończenie, explicit, z wymienianiem tytułu dzieła, z wymienianiem pisarza, miejsca i czasu pisania znajduje się, z tą różnicą, że wyraźne oznaczenie czasu w dyplomatach jest nieodzowne, w rękopismach dopiero od wieku XI. zaczęło się i bardzo często zaniedbywane bywa. Także graficznie, czasu pisania rękopisu poszukiwać wypada. W składzie czyli formacie dyplomatów i rękopisów ta wielka różnica zachodzi, że dyploma rzadko które jest volumen albo liber, jest to charta, tabula; kodeks zaś jest zwojem, albo, co daleko pospoliciejsz, księgą z kart złożoną. Gdy w kodexach toż samo pismo jest używane co i w dyplomatach, w powszechności uważać to należy, że w dyplomatach daleko przedzej minuta i kursywa panowanie swoje założyło, co skoro się stało, niepodobna jest dyplomatów pisanych majuskułami albo stojącemi literami znajdywać, kiedy kodekse takie w każdym wieku exstują. Co do zmieniania się postaci liter, trwałszy bywa w kodexach dawny zwyczaj niż w dyplomatach. W dyplomatach do pisania jest używany atrament jedynie czarny; niezmiernie rzadkie są złote; niesłychanie to rzadka jest rzecz zaledwie we Francji przypadkiem praktykowana, że litery wielkie w dyplacie minią naznaczone, lub kolorem innym dopisane; jeżeli jaka w dyplacie wielka litera ozdobnięszą będzie, ta jej ozdobność kończy się na czarnych wąsach, kędziorach, warkoczach, wykrętasach, bez ko-

lorów, rysunków, a tym mniej malowideł. Gdy tymczasem w kodeksach skoro te cokolwiek starowniejsze pisane były, nieodzowne jest w nich zostawianie miejsc wolnych na osobne dopisanie liter większych, uncjalnych, co po napisaniu rękopismu dopełniane było innymi żywemi kolorami. Tym końcem miniowane były kodeksa, ponieważ najczęściej kolor czerwony, cynamonowy, lub miniovy, zwracał oko, na większe litery na przestankowanie, lub do miejsc i wyrazów na uwagę zasługujących. Lecz niemniej świetniał i błękit lazurowy, a nierzaz błyszczało między kolorami złoto i srebro, prawie w blaszkę nałożone. Calkowicie złotemi albo srebrnemi literami pisane rękopisma, pospolicie wprzód karty całkiem kolorem jakim powleczone miewają. Z każdego wieku ozdobnych rękopismów niebraknie, tak że się pisarze wysadzają, na wielkie litery, na przydatki, rysunki i malowidła, często najpiękniejszą miniaturową robotą wykonaną. Od tego dyplomata są wolne. Za to, gdy w paleografii znanych jest wiele znaków pisarskich: chrismonów, krzyzów, monogrammatów, gryzmoliów, które się wszędzie, gdziekolwiek o piśmie jest mowa, znaczą, te daleko więcej interesują dyplomata, które w pewnych czasach nimi obciążone bywają, w dyplomatach nieodzowne, kiedy w rękopismach ledwie przypadkowie znać się mogą, tak, że kodeksa od tego są prawia wolne, tylko pobożna ręka lubiła niekiedy tu i ówdzie kręsić chrismony i krzyże, ażeby hogo-bojuje myśli przy czytaniu niejaki wypoczynek jednań.

XIII. Kodeksa równie jak dyplomata są pomnikami historycznymi, są owocem pracy ludzkiej, a zatem są źródłami historycznymi, które krytyka tak rozpoznaje jak inne źródła historyczne. Krytyczne przeto rozpoznawanie kodeksów, może być dopełnione albo historycznie, albo charakterystycznie czyli technicznie, bo tymi dwoma drogami o autentyczności historycznych źródeł zapewnić się można.

Historycznie rozwija się 1) to, co się znajduje w kodeksie zamieszczone: samo dzieło, same słowa i rzeczy opisane, czyli w nich nie ma jakich wyraźnych i oczywistych dań, których zbiór, zbieg i komplikacja zapewniają, że rękopisem niewcześniej nie-

późnięj pisany, żadnym świeższym dodatkiem, przyłaniem, pofałszowaniem nieuszkodzony, niezepsuły, nieodnieniony. Historycznie rozważa się 2) los samego kodeksu, samego exemplarza, jeśli dosyć są wiadomo zdarzenia, któreby wyjaśnić mogły jakim przypadkom kodeks od czasu powstania swojego ulegał, w których znajdował się rękach, gdzie od czasu do czasu przechowanie znalazło, od kogo był od czasu do czasu widziany i wspominany, jakie ma dopiski, notatki, znaki. Taka ciągła wiadomość zapewnia o jego ciągłym bycie, usuwa podejrzenia, że mógłby być przedmiotem świeższego podkomponowania, może nie raz ześcielością oznaczyć, nie późniejszy, nie dawniejszy czas, w którym kodeks był pisany. Takie zaś krytyczne poszukiwanie powinno, równie około tych kodeksów, których data pisania nie jest wzmiankowana, jak i koło takich, w którychby data pisania wyraźnie wymieniona była: ponieważ sprawdzić należy i dobrze się zapewnić, czyli to daty wymienione jest prawdziwe, czyli nie jest jaką omywką, jakim zmyślением.

Charakterystycznie, rozważają się kodeksa wedle graficznych przepisów. Ponieważ z wymienionych poszczególnie nad pismem i materiałem obserwacyj, jasno widać, że od czasu do czasu pismo, litery i obyczaj pisania odmieniały się, że materiał i formy jego rożnały były, a za tym, od czasu do czasu kodekсы swego wieku charakter noszące, jedne od drugich dużo odmiennymi się okazują, a wszystkie szcześliwie odpowiadając wiekowi, czasowi, w którym kodeks był pisany, tak, że skoroby się cokolwiek w kodeksie, który za dawniejszy uchodzi, który się sam za dawnięszy uznał, znał co takiego, co było zwyczajem i charakterem kodeksów młodszych, późniejjszych, taki kodeks staje się podejrzany i przez żaden sposób za tak dawny, za jak dawny pacytywany był, uważany być nie może, ponieważ to, co się w nim znajduje, co było zwyczajem i charakterem kodeksów młodszych, udowodnia, że on jest od nastania tego zwyczaju i tej kodeksów charakterystiki młodszy, że zatem, w tym późniejszym czasie, dla udania jego dawniejszości, dawnięsze zwyczaje

wznowione zostały i dawna charakterystyka na uwiedzienie udawana. Takie jednak dawnych zwyczajów i charakterów wznawianie, takie archaizmy bywają bez żadnych nawet zamierów zwodzenia w kodeksach używanym, tak że rozpoznawano charakterystyczne pełna kodeksów, zawsze zapewnić mogą, że kodeks nie jest od tego lub owego czasu dawnijszy, ale nie mogą dać zaheśpieczyć czyli nie jest cokolwiek późnijszy. Zawsze jednak ścisłe szczegółów charakterystycznych wedle grafiki rozważanie z wielką pewnością wyjaśnia wiek, a czasem i część wieku, w którym kodeks był 'pisany'. To zaś krytyczne charakterystyk kodeksu rozpoznawanie podejmowane być powinno, równie tego, którego niewiadomej daty dochodzić trzeba, jak i takiego, którego data jest wyraźnie oznaczona i z pewnością wiadoma, bo idzie o to, aby się zapewnić: że wyrażona data jest rzeczywiście czasem, autentyczność kodeksu oznacza i kodeks w uiczym przerobiony, przeistoczony, pofałszowany nie został.

XIV. Żeby to krytyczne charakterystyk kodeksowych poszukiwanie łatwiej dopełnić, podobnie jak w dyplomatyc, tak i w tej dla kodeksów grafice chronologiczne różnych graficznych szczegółów wypisanie, układa się w szk. tabularny, który przy tych księgach bibliograficznych załączamy. Główne zaś oznaki wieku, które najczęściej w rękopismach w oko uderzają, są:

Wiek IX.

1. Wyrazy ściślej pisane niż później.
2. r, mianowicie gdy a albo e następuje po nim, jest więcej pod linią przeciągane, tak że do greckiego γ podobnym się staje.
3. Międzą się dość często uncialne między minuskule, mianowicie na końcu linii γ za nt.
4. s, podłużne z dwóch ciągów złożone: dolny od przedniej wychodzi litery, górny z następującą łączą się literą.
5. m, u, u dołu więcej ku lewą stronie sprowadzane.
6. a, u góry otwarłe, tak że do u podobne.
7. d, h, l mają górne laski wyciągane.
8. znaków przedziałów nie ma.

9. linie tylko sztyflem krócone.
10. mało skróceń.
11. i, bez akcentu i bez punktu.
12. pismo uncialnemi lub kapitalnemi jest czyste.

Wiek X.

1. W powszechności piękne, starané, mało okrągle, do naszego druku podobne pismo.
2. m, n, mają prostsze ramiona.
3. r, nie tyle pod linię przeciągané.
4. ae, q, zarówno używané.
5. s, zawsze podłużne, tylko nie tyle wydané na literę następną.
6. skróceń cokolwiek.
7. podwójne linie u dołu i u góry sztyflem aż do brzegów kart przeciągané.
8. jeszcze nié ma znaków oddzielających.
9. i, jeszcze bez akcentu.
10. y, występuje z kropką nad sobą.
11. pismo uncialnemi i kapitalnemi, jeszcze czyste.

Wiek XI.

1. litery nieco wyższe i podłużne.
2. ciągi więcej wspan wygięte niż w górkę.
3. mnożą się skrócenia, mianowicie 9 zamiast us.
4. con jeżeli skróconé się znajdzie, to jak litera c z króską u wierszchu. ċ.
5. q, pospolitsze niżeli ae.
6. dwa obok stojące i, pozyskują akcent ü, a rzadko i pojedyncze.
7. u, z akcentem pojedynczym lub podwójnym.
8. znak przedziału / ukazuje się.
9. pismo uncialnemi lub kapitalnemi staje się nieczyste.

Wiek XII.

1. litery w powszechności dłuższe a pęknosze, po rogach zastrzałane, częściej jednak okrąglawe z ostrym ukośną cienką linią zakończeniem.
2. ž, z akcentem jeszcze dość rzadkie.
3. gęstsze skrócenia.
4. o albo 9, na początku wyrazów zamiast con, com, od środka tego wieku we zwyczaj wchodzić poczyna.
5. q albo e, zamiast ae.

6. chociaż są linjowania sztystem, wszelako i ołówkiem i czarną farbą kręloné.
7. r, często w kształcie francuskiego r.
8. s, litera na końcu wyrazów w postaci liczby 5.
9. u, z kółkiem na wierzchu.
10. kapitalne litery nic warte, uncialne nabijają nie naturalnych, niestosownych wycięć, a ich końce spajane, jak np. przykład e, w postaci G, która postać w XIII wieku najwięcej □ taką się ukazuje.

Wiek XIII.

1. uncialne litery coraz więcej przeistaczane, ciągi przydatkowe zamienione w ciągi istotne, a całą literą opłata, poprzepasywana.
2. początkowe litery szczególniejszym sposobem są tak wiązane, że często główne ich ciągi do rozróżnienia trudne. To wiązanie w XIV i XVtym wieku jeszcze większe.
3. e zamiast ae, tak że ae, q wcale się nie zdarza.
4. pismo całe rozprzestrzenione, litery każda osobno a rzadko widać spajające kręski, bo zetknięcie liter nie jest ich wiązaniem.
5. i, najpospoliciej z akcentem ale bez kropki.
6. r, pospolicie r.
7. s, i u, ukazuje się jak w poprzednim XII. wieku.
8. et, powszechnie już wyrażane w postaci 7.

Wiek XIV i XV.

1. skrócenia natłoczoné.
2. minuta zupełnie w gockie pismo zamieniona.
2. górnego i dolne końce liter w różnym kierunku tak łańcane, że siatką albo kratką się być wydają. Pismo bywa więcej okrągłe w XIV. wieku, więcej łańcane i zaniedbańsze w XV.
4. papier ze szmatów płociennych.
5. linjowanie czerwono.
6. i, z kropką, w XIV mieszano z akcentem, w XV. raczej same kropkowane.
7. &, w tej postaci et, wcale nie má.
8. 7, zamiast et, bardzo pospolite.
9. i w wieku XV. zamiast kropki lub akcentu, miecha kręte kręski i warkocze.

Jest to do uwązania, że kiedy z wieków XIV i XV. najwięcej rękopismów mamy, że te dwa wieki najtrudniej między sobą odróżnić. W pisaniu bowiem ma-

a prawie żadna nie zaszła różnica, tylko z XIV. wieku trudniej mieć papierowe kodexa, pospolitsze są z XV., a zatem w XV. mniej pargaminowych. Scholastyka ogromniejsza łamana jest taż sama co i w XIII wieku, tylko w trzynastym mają swoje cechy, w XIV i XV. nic się w niej odróżniającego niedostrzega, tak że w tym scholastyki ogromniejszym stojącym pismie najostrożniej o dawniejszości decydować wypada, bo najświeższych czasów kodexa mają dawniejszych wejrzenia i pozór i rzęsiste w nich archaizmy. W drobnijszym scholastyki pismo w XIV wieku większa bywa okrąglność i zatoczystość, i ztąd wynikająca nieszytelność, w XV. częste zaniedbanie się, drobne i niesłychanie nieszytelne pisanie, powolniej i staranniejsi pisane kodexa XV wieku mają wiecże lámane litery, z tych drobnijsze, na dzisięjsze niemieckie zacineja. Podobnież są pisma w XVI wieku, które scholastyki używały. Lecz przemagała italicika kursywa, i tworzyły się pośrednie między scholastyką a italicika pisma. Wreszcie chociaż wprawa rozpoznawania pisma w kodexach jest wiele pomocna, wszelako nie zawsze dosyć w rozróżnieniu XIV od XV. weszpre (m):

- (m) Wszakże Konrad Mamert (*Miscellanea meist diplomatischen Inhalts*. Nürnberg 1795. pag. 27. 28. 29. 30. 31.) znajduje to odróżnianie łatwe. Środki do rozróżniania, jakie podejmuje tu całkiem.

Das XIVte und XVte Jahrhundert haben eigentliche Frakturschrift, welche aus dem XIIte entlehnt ist, sich aber von demselben kennbar macht. Das XIVte stellt die Schenkel seiner Buchstaben ziemlich enge zusammen, biegt sie, aber nicht wie das XIIte weit gegen die Mitte, sondern gleich oben, und bringt sie nicht in so scharfe Ecken wie das XVte. Das XIvte Jahrhundert ist die eigentliche Zeit der schönen Fraktur; die öffentliche Bibliothek besitzt Handschriften, vorzüglich aus dem iure canonico, welche die reinste Symmetrie in Verhältniss der Höhe und Dicke und in dem festen gleichen Zug des Buchstabens zeigen. Andere mit nicht minderer Mühe und Kunst im XVten Jahrhundert versorgte, stehen hülzern und steif gegen ihnen. Unterdessen hat man in der neuen Fraktur, mehr das XVte als das XIvte Jahrhundert nachgeahmt. Im XVten Jahrhundert fangen statt des Stricha auf den i, Schnörkel von verschiedener Art an, diesen Buchstaben durch noch mehreren Puz ungestalt zu machen. — Beyde Jahrhunderte haben noch eine kleinere Art Fraktur. Im XVten ist sie von der grössern bloß durch das Maas des Buchstabens verschieden; im vorhergehenden aber ist sie meist sehr eng, hochbeinig

ale wprawy potrzeba. Ta sprawi, że zrazu mogołno i niepewne decyzyje staną się łatwemi i z największym przeświadczenie wyrzekanemi. Wprawy téj potrzeba szukać, nie w samym rozpoznaniu różnic abecadeł i pojedynczych liter, nie w rozpatrywaniu się w kilkawierszowych sztychowanych przykładach, ale w porównywaniu i roztrząsaniu różnic całkowitych kodów. A w tym wszystkim pamiętać na to, że łatwiej jest zbiérać ślady, że kodex nie jest od tego lub o-wego czasu dawnijszy, a trudniej zapewnić się czy nie jest późniejszego i znacznie późniejszego czasu.

XV. Chociaż ledwie jaki jest na świecie przykład, ażeby kodex w kodex był zupełnie jednostajnie kopowany, w którychby z trudnością odróżnienie mię-

und dünen gestellt, und unterscheidet sich von der Schrift des XIIIten Jahrhunderts, wie die gedruckten Schriften der achziger und neunziger Jahre des XVten Jahrhunderts von dem Typus der siebziger Jahre. Wahrscheinlich hatten die Schriftstecher ihre Muster aus beyden Jahrhunderten entlehnt. Versteht sich, dass ich von dem eckigten Druck rede. — Die gewöhnliche Schrift des XIVten Jahrhunderts entfernen sich weit vom grossen Fraktur, welche der schnellen Hand zu viele Hindernisse in den Weg legte. Sie war eine Fortsetzung der Schrift aus dem XIIIten Jahrhundert; machte aber immer weniger Ecken, schärfe die Spitzen an den oberen und untern Ende der Schenkel, und näherte sich dadurch der Kursivschrift. Das XVte Jahrhundert ahmt ihr bierin nach, aber mit plumper dicker Haud, welche sich auf dem ersten Anblick verräth. Sonst schreibt das XIVte Jahrhundert mit unendlich viel Abbreviaturen, die auch den geübtesten Leser in Verlegenheit setzen, bis er mit dem Inhalt des Buchs und den willkürlichen abgekürzten Wörtern vertraut wird. Das folgende Jahrhundert bleibt zwar der nemlichen Unart getreu, aber doch nicht so sehr als sein Vorgänger. Das XVItte Jahrhundert, schreibt meistentheils eine sehr kleine Schrift, die neben den Abbreviaturen, auch ein scharfes Auge in kurzer Zeit angreift. Das XVte liebt im Ganzen einen stärkern Charakter; und wenn es, welches selten geschieht, die enge Schrift in einem Buche annimmt, so wird sie beynahe ganz Kursiv.

Das Alter einer Schrift aus dem XVten Jahrhundert lässt sich durch den blossen Anblick auf 20 bis 30 Jahre bestimmen. Ich übergehe die hiezu nüthigen Regeln, weil sie durch ihre Unstädlichkeit zurückschreckend seyn, und doch nicht hingänglich belehren würden. Nikogo więcej podobnie ówidczącego się nie znam, prawidł dostatecznych nigdzie nie znalazłem, owszein narzekających na trudności jak Pfeiffers, tak innych łatwiej napotykam. Wszakże wprawa wszystko przemsga.

dy nimi dostrzędz i oznaczyć przychodziło: wszelako opisywanie kodexów wymaga szczególnej pilności i dokładności, czyli to dla katalogowania bibliotecznego, czyli dla wiadomości publicznej.

A naprzód trzeba się dobrze napatrzyć i wieźć dokładnie, co się w kodexie znajduje, ażeby umieć na każde w nim pismo tytuł utworzyć, skoro go brakuje, co najpospoliej w dawnych rękopismach bywa. Tytuły takie częstokroć w incipit albo explicit znajdują się, ale nierzaz są ujemkowe początkowych lub końcowych części, dla tego szukać we wstępie i we środku pisma, i w osnowie jego wypadá. Oprócz podeterminowanych tym sposobem tytułów, dobrze jest kodexom, mianowicie gdy jednoż dzieło powtarzają nadać nazwiska, od miejsca, w którym leżą, z których poznane, w których pisane były; od ich właścicieli w czyjich znajdują się rękach, z jakich poznane zostały, lub od osób, które ów kodex pisaly. A dla ułatwienia opisu liczbują się strony lub karty, jeśli jeszcze liczbowane nie były.

Wreszcie opisanie powinno być do tyłu dokładne, żeby nie tylko za takim opisaniem dostrzeżony tenże kodex mógł być poznany, ale żeby każdy niewidzący nawet kodexu o jego składzie i wejrzeniu pewne i rzetelne sobie tworzył wyobrażenie. Wyraża się jak zwykle format tak ukazujący się na oko, jak i rzeczywisty, (gdy o papiérze mowa); wymienia się materiał, na którym pisany, pągamin czyli gruby, czy cienki, żółty czy biały, papier jaki i z jakimi filigranami, spisyty z jakich złożony, liczba kart, jego ochrona, całość lub stopień uszkodzenia; sposób pisania w jedną lub we dwie kolumny, lub też innym sposobem jakim; wiele linii na stronie i w kolumnie bywają; jakie pismo, jaki wiek wyjaśnia: powinienn to być wypadek graficznego poszukiwania, a jeżeli w tym jakieś trudności, kwestie zachodzą, te powinny być napomknione i udowodnienia wymienione. Wyraża się co jest w wykończeniu kodexów zrobiono, to jest o tym wszystkim, co się dotyczy, tytułków, zatytułowań, liczbowania, signatur, reklamów, liter wielkich, minowania, rysowania, malowania. Malowidła i ozdoby częstokroć zasługują na bardzo pięne opisanie.

Pomimo tego, że tytuły pism w kodexie obję-

tych oznaczone zostaną, każde incipit i każde explicit należy dokładnie wypisać, w jakiej linii, w jakiej kolumnie, w jakim kolorze wypisané. A mianowicie explicit na uwagę zasługuje, ponieważ najpospoliciejsz w nim doczytać się można wiadomości o dziele, o autorze, o pisarzu kodeksu, o czasie pisania i różnych okolicznościach; w nim bywają koncepta i osobliwsze sposoby owego wieku dowcipów. Jeżeli on dość nie objaśni, marginesowe dopiski i późniejsze notatki i zmudne poszukiwanie historyczne i charakterystyczne z tym większą podjęte być muszą starannością.

Opisując kodeks, wypada go także ocenić, nie licząc albo groszem, tylko wytłknięciem jego dobraci, zalet i ważności przedmiotów w nim zawartych. Mianowicie gdy jeden z drugim w porównanie idzie, koniecznie któryś ma wyższość to z piękności pisania, to z poprawności i dokładności, to ze szczęśliwszego oryginału kopjowania; z dawnijszości, z autentyczności, z notat, wyjaśnień, przydatków, które dodają mu wagi, ale mu uszczerbek przynoszą.

Nowsze rękopisma pewnie téj pilności co dawnijsze nie wymagają, wszelako też same do nich ściągającą się obserwacie co i do dawnijszych, te obserwacje są podobne do tych, które księgom drukowanym służą: wszelako są różne, jak różne z tych przyczyn, że różne są rękopisma od ksiąg drukowanych.

XVI. Zarzuci mi kto, że niewczesno tyle rozciągnąłem się nad grafiką i ogólnemi o rozpoznawaniu rękopismów i kodeksów uwagami: wszakże sam rzut oka na to moje rozpisanie się może niewczesne, przeświadczenie powinien o niezmiernej pracy, którą bibliotekarze podejmować muszą chodząc około rękopismów i kodeksów, które przed wieki były jedyną biblioteką istotą, a od czasu wynalezienia druku, obok ksiąg drukowań nieprzestały być w archiwach i bibliotekach skarbem szczególnej pilności i osobliwego starania wymagającym. Dajmy na to, że bibliotekarz nie ma istotnej potrzeby krytycznie rękopismu i kodeksu zgłębić: zostanie zawsze nieodzwornym jego obowiąkiem umieć dokładnie go opisać, do tego trzeba być świadomym tych wszystkich gra-

ficznych postrzeżeń i szczegółów, nabyć wielkiej wprawy i pewnego taktu, wyćwiczyć oko, i przypomnienie o drobiazgowych szczegółach, a nadto podnieść w sobie bacznosć do obserwowania szczególności mniej pospolitych, często jednemu tylko exemplarzowi, jednemu kodekowi właściwym, które jego jednego cechują, których wymienienie da poznac rękopisim tak, że za pomocą tego wszedzie ów kodeks poznajemy będzie. Lecz mimo największej wprawy i trafności zawsze zmudna i często nieznośna jest z rękopismami praca, której nikt dosyć ocenić nie umie, chyba ten, co ją dokładnie podejmuje. Bandtkie w Krakowie obarczony dwoma tysiącami kodexów, jakichże nie podjął trudów, gdy je wszystkie z odmętów i brudów wyciągnął i rozpoznał. W małej książce historji biblioteki uniwersytetu Krakowskiego, przyszło mu o wielu kodeksach wspominać. Listy Sgo Pawła r. 1166. pisane (p. 1. 2), Digestum vetus, Institutione Justiniana (p. 10), Paweł z Pragi Zidek (p. 13. 108), Lucani Pharsalia (p. 25), Odyssaea (p. 56), Plinius (p. 59), Julius Caesar, Ptolemeusza kosmografja przekładu Poggiusza, Melecyusz grecki (p. 60), prawo Saskie (p. 172), różne listy oryginalne (p. 54), są oczywiście jedne z najważniejszych biblioteki Krakowskiej osobliwości i najważniejszych wśród wielu innych przez Bandtkiego (na wielu miejscach p. 4. 5. 6. 7. 8. 10. 11. 12. 18. 24. 28. 29. 32. 41. 43 53. 54;) wspomnianych kodexów. Nie możemy ręczyć, ażeby w tym obfitym wymienieniu celnięjszych biblioteki krakowskiej kodeksów, był pomyślany jakiś dobró, ponieważ niejednego z nich wspomnienie wynikło przypadkowie. Możemy nawet sądzić, że nie jeden jeszcze z pierwszego rzędu kodeksów przemilczany został, ponieważ Bandtkie ze skarbami tego rodzaju i "nie kilku starymi kodeksami z autorów klassycznych, lecz kilkudziesięciu (p. 30)" bardzo się cieszy, chociaż dobrze niejestesiny objaśnieli, co by to za klassyczni autorowie byli. Nie miał na celu Bandtkie wspominane od siebie kodeksa opisywać ani dawać wzoru opisywania: wszelako słusznie utyśliwać możemy, że wzmianki przez niego czynione bywają wielce niedostateczne. Nie można czasem wieǳieć, czy o druku, czy o rękopiśmie mówi (jak to jest p. 19. Liber priorum. Arist. Dialectica Petri Hisp.

Grammat. Petri Helie etc.), czy o greckim texcio, czy o łacińskim przekładzie (Odyssaei p. 56. Ptolemeusza p. 60), czy o pergaminowym, czy o papierowym, (de Gorrani p. 4), a czasem zostaje zupełna niepewność, co w sobie zamyka („także pergaminowy kodex 4to kupiony w Padwie d. 16. grudnia r. 1623. (p. 60)“, czy to má być mowa o cosmographii Ptolemeusza? wcale niepewny jestem.) Mówią Bandtkie o kodексie listów Sgo Pawła w 1166 pisany: „wszakso rozumiąbym, że ten kodex łaciński, może sto lat później, około r. 1266 był pisany (p. 2).“ Takie niepewności, że rozumiąbym, że może bez żadnych побudek wymienione sprawia konieczne nieukontentowanie w czytelniku. Za co go tak lekce ważyć i niewspomnieć czy pismo, litery, czy inne jakie powody do tej o kodeksie listów Sgo Pawła niepewności autora przywiodły. Podobny jest przypadek z dziełem Mikołaja Wiganda, o którym Bandtkie narzeka, „że ktoś chciał go przywłaszczyć XIVmu wiekowi, co jest“ mówi „omyłką, bo ten kodex jest późniejszy, zapewnie r. 1407 lub później pisany (p. 5).“ Zdaje się jakby na to miały nastąpić dowody: wszakże, choć ten rok 1407, tak bliski XIVgo wieku, nie wiemy skąd wypadł, i ten tak precyze oznaczony 1407 jest niepewny, ponieważ kodex Wiganda później pisany czy tedy 1408, czy 1409? Więcej jeszcze jest osobliwą rzeczą, gdy posztagamy autora chwiejącym się wyrazami mówiącągo o latach 1308. 1028. 1328; 1428 (p. 172.) Przes takie lekkie i niepewne wyrażenia naraził się nasz szanowny piarż i tyle aercu naszemu drogi, na przekrości z powodu kodexu Pawła z Pragi Źidka. Bandtkie bardzo dobrze wie o tym i oczywiście widzi na kodex patrząc, że ten kodex nie jest Twardowskiego czarodziejska księga, ale encyklopedyczne Pawła z Pragi dzieło (p. 13. 108). Co do mnie, ufam jemu zupełnie, bo sprostowanie grubiej a nader wziętej, a dla uprzedzonych wielkiej wagiomyłki nie na plonnych dopełnione zostało zasadach. Bandtkie daje wiadomości o Pawle z Pragi i wspólnie z Dobrowskim cieszy się tym rękopisem, który był za dzieło Twardowskiego poczytywany, a który rozpoznał, że jest Pawła z Pragi. Wspominani są we wtórym fascykuje r. 1815 miscellaneów krakowskich, których redaktorem był sam

Bandtkie, wspominani mówię p. 40. Przybylski, Steiner, Breitkopf, Sprenger, którzy o tym kodeksie Pawła z Pragi rozprawiali. Jest z niego wyjątek w tymże miscellaneów faszycu zrobiony, i mała o samym kodeksie (p. 39) wiadomość, ale nie taka, która by zaspokojoła nas mogła. W swoim zaś bistorji biblioteki uniwersytetu Krakowskiego dziele nie miał na celu Bandtkie ani opisywać rękopismów, ani udowodniać poszukiwaniami jakimi wiadomości o nich, wspominał tylko co pewnie lub niepewnie widział, a nie bez tego, żeby nie miał się kiedy o dokładniejszą o nich dla publiczności wiadomość postarać. Czytaliśmy już na czele indexów lekcyj uniwersytetu Krakowskiego o kilku kodexach i w nich znajdujących się dziełach, nie wątpię, że podobnie i o dziele i kodeksie Pawła Zidka wiadomość dokładniejszą kiedyś mieć będziemy, ponieważ i sam Paweł Zidek z pewnego względu nieznajomy ciekawą jest osobą jak i Twardowski: tylko że do Twardowskiego przywiązanego jest wiele fantastycznych urojeń, które lada komu podobać się mogą. Pawła Zidka awantury (o których z Dobrowskiego listu nadmienia Bandtkie p. 14. 15. 16.) rzetelne zdarzenia liczące z jego dzielem libri magni więcej myśląc głowy zastanawiać mogą.

XVII. Kiedy Bandtkiemu liczącemu fata biblioteki uniwersytetu Krakowskiego o wielu kodexach wzmiankę uczynić przyszło, zwrócił on uwagę na niektóre czczeguły, które na pozór małe i pionne, dla pilnego i przezornego badacza mogą się z czasem stać niejakiego użytku. Wspomina Bandtkie o cennach, w których uchodziły w różnych wiekach kodeksa (p. 10. 17. 18. 60). Zwraca uwagę na przepisywaczy, bo jak Mikołaj syn Szpicimierza i Tomasz ze Strępiną podobnie i inni autorowie i uczni miewali przepisywaczów. W kraju nie tak bardzo obszernym, jakim była Polska za Piastów i Jagiełły nie trudno było, przy niejakim staraniu, zgromadzić imiona tych co pisali kodeksa, a razem ich pracę obliczając, pozbierać o nich historyczne wiadomości, któreby rzuciły niejakie światło na prace narodowe i uozone między mężami i klasztorami zwiąski. — Przytaczają też Bandtkie kilka przykładów osobliwszych i śmie-

sznych na końcu kodeków zakończeń i dopisków (p. 25 do 29, oraz osobliwsze z tego, że nie rekami ale nogami rękopisina pisane być miały (p. 28. 29). Gdy to piszą i te w tute ksiegi bibliograficzne przepisuje dostał czyli kilka takich osobliwych i konceptowych zakończeń i dopisków terazniejszy bibliotekarz biblioteki przy uniwersytecie Warszawskim Chłędowski.

Kodek, folio, papierowy, pismem gockim we dwie kolumny zawiązający liber prophetarum i księgi Machabenszów i vocabula wyjaśniané. Na końcu *Explciunt h̄bri prophetarum et trium machabeorum cum interpretationibus vocabulorum Per manus etc. Sub a. d. M° cccc°xliii° (1423) etc.* Sbohem sbohem wytay ma māko smylvm bohem, a to ma myla īmerilka sbohem gess... rada rzyekala sbohem amen, a buoh myly bud īnainy. amen.

Kodek obejmujący kilka rękopismów folio na papierze pisanem gockim r. 1418 lub 1419, lub 1444 pisanych. Między tymi jest na papierze ze znakiem trąbki, jaką widać pod numerem 22. pismem gockim we dwie kolumny: tractatus diuersorum auctoritatum a doctoribus editus, oraz: *Libellus beatū Augustini de doctrina christiana, tudzież: Anshelmi de mensuracione crucis, na koncu czego Explicit liber Beati Anshelmi Demensuracione crucis per pedes et non pp manus cuiusdam letabundi sorelli sed claudi laudetur utique deus glōsus.* Tak tedy i biblioteka Warszawska posiada rękopis nogi pisany, a pewnie i więcej takich znajdzie. Ten letabundus socellus może jest właśnie od Bandtkiego wspominany Pakosław (p. 29). Wszakże oswiadczenie sie z pisaniem nogą a nie ręką może być wieku konceptem.

Kodek, folio, papierowy, ze znakami wodnymi korony i wofowej głowy, jakie widać pod numerami 20. 21., pismem gockim we dwie kolumny, zawiązający Homilje oiców. Na końcu: *Explciunt emelie sive Tractatus beatorum doctorum in capite libri notatorum, et sunt finite siue finiti per petrum de uola, comparato uero siue comparati per honorabilem dominum andream plebanum ludbranensem sub annis domini M° cccc°xv° (1415) in die sancti Marci euangeliste: Jeszcze kilka homilij Sgo Augustina następuje, na końcu których: Dum bibo pywo stat michi kolano krzywo: et cet'a.*

Kodex, folio, papierni, pismem gockim we dwie kolumny, na kartce 56 ma: Explicit super Canonem per manus Mathei fratris ordinis feti Benedicti de Iszyłsa natione.... Anno domini Millefimo cccc^o quarto decimo (1414) in Cracouia feria VI^a hora tredecima ante penthecostes Mensis May etc. Caplanye Chces polepsycz dusze swey nemow czasto pywa nalej Bocz pywo yest dzywny olej wancz suych clamayo Chopi A rzekacz Salenij Iż Popy etc.

Kodex, quarto papierni pismem gockim zawięrający lumen confessorum seu penitenciariorum bez daty pisany na stronie 108 odwrotnie ma wiersze łacińskie, na końcu których: Pyllali szedzacz o dzczbane pywa grzanký gedzacz.

Kodex, folio, papierni z filigranami rozmaiteymi, które widać pod numerami 8. 9. 10. 11. 12. 13. pismem gockim we dwie kolumny, obejmujący kart 205 ma w sobie różne pisma, które ze sposobu i użycia do nich różnego papieru, jednostajności atramentu, pisma oczywiście jedną jest ręką i w jednymże czasie pisany, około r. 1405. jak jedno z tych pism: liber beati Augustini de concordanciis euangelistarum, które się znajduje od karty 37 odwrotnie, do karty 97. Na dolo karty 97. w drugiej kolumnie czytamy: Explicit liber Aurelii augustini episcopi de concordanciis euangelistarum. Heż malo finiui quis scribere non bene sciui Peuna fuit vilius et scriptor puerilis. — Finem cognosco et finales mere posco Finitus est liber feria 4ta proxima post festum epiphanie.... anno domini 1405°.

Kodex, folio papierni filigranów dzwonu, jak widać pod numerem 8. pisany pismem gockim we dwie kolumny, jedno w nim dzieło jest: Expliciunt postille domini Conradi de Waltherus pyc memorie predictoris boni qui opere exemplo et verbo predicauit et multa bona prage operatus est Sub anno domini M^o ccc^o etc. (13.). Drugie dzieło: In nomine domini nostri Jesu Christi Incipit liber sententiarum de diversis voluminibus. Na końcu: Explicit liber sententiarum per manus cuiusdam Sub anno incarnationis dni M^o ccc nonagesimo 3° (1393). Trzecie dzieło jest: Incipitur liber de conflictu uiciorum et uirtutum. kart pięć, a na końcu: Explicit liber de

*conflictu uiciorum et uirtutum per manus nescio cuius
sub anno domini nescio quo scriptus est nescio ubi
et finitus est nescio quando sit laus et gloria christi:
Amen.*

Kodex, folio, papierni, papierni filigranów rozmaitych, jakie pod numerami 1. 2. 3. 4. 5. 6. widać, pismem gockim. Na końcu Explicit Gorra (Mikołaj de Gorrant ten sam, o którym Bandtkie (p. 4.) super cantica canticorum finitur tercia feria festum sancti Procopii Anno domini millesimo ccc lxxxix^o (1389) finitus est liber iste etc. Rynsleys. Scriptoris digni sint a domino benedicti.

Te przytoczone papierni biblioteki Warszawskiej kodexa są jeszcze ważne i z powodu papieru. Dowodzą jak z początkiem XVgo a z końcem XIVgo wieku papier w Polsce był pospolity, jak rozmaitych znaków. Nieśmiem jeszcze utrzymywać, ażeby miało być wiele filigranów, któreby nigdzie nie znane udowadniały znaczną liczbę robionego w samej Polsce papieru. Nieśmiem też wdawać się w to interesowne o papierze poszukiwanie. Smiem jednak wzywać każdego do obserwowania papieru, dochodzenia czyli nie można gdzie wyśledzić czy nie był papier wyrażany, skąd sprowadzany, jaki w jakim miejscu używany, w jakich czasach jakie filigrany pospolitsze? Nie jestem w stanie w to się zadawać, ale przypadkowo dostrzeżone w rękopismach w Polsce pisanych papierowe wodne znaki czyli filigrany porysowałem i tu załączam z donotowaniem daty, której do pisania lub druku papier z takimi filigranami był używany.

XVIII. Z żałością i gniewem narzeká Bandtkie na tych, co nie umieją czuć wartości kodexów, albo nie pojmują, że mogą być rzeczy wysokiego szacunku, choć dla nich małego są użytku (p. 30. 31.) Taki jest los ledwie niekażdziej na świecie rzeczy: jedni poszukują takie, które inni za nic mają. Wszakże ludzie wieku, ludzie świata powinni umieć ocenić jak się to má, i tyle mieć rozsądku, ażeby względną rzeczy wartość, często nad ich pojęcie rosnącą, znali i szanowali. Albowiem zgorszeniem stają się ci, którzy w swoim zdaniu uprzedzeni lekceważą znajomość drugich. Odpuśc im Panie, bo nie wiedzą co czynią.—

Wartość kodexów rękopismowych więcej jak którychkolwiek ksiąg jest zmienna i może być niesłyshana, ponieważ to są pominiki zawsze pojedyncze, których na exemplarze i dublety jak ksiąg drukowanych, liczyć nie można. Będziewięc, że przedmiot, który w sobie zawierają, jest rzeczą pierwszą do uwagi: mianowicie gdy rękopis dostarcza wiadomości w druku nieszananych. Wypisanem, przepisanem, albo wydrukowaniem tych wiadomości, można z tego względem wielu rękopismów ciągle użyteczność umnięjszyć: wszelako rękopis, z którego wypisy, przepisywanie, druk dopełniono: nie przestał być oryginałem. Jak amator i znawca malowideł, cieszy się dobrą kopią doskonałych wzorów, a jednak chciwie sam oryginał ogląda i pielegnuje: jak pomnożoné kopje, nie z kopii ale z oryginału malowane być powinny, żeby wiernięjsze być mogły: tak dzieje się i z rękopismami, że oryginał jest zawsze nieocenionym i jedynym zrzodem zawsze szacownym, i wypisy, przepisanie lub wydrukowanie, przyzwoicię jest, ażeby były ponawiane z oryginału a nie z kopii, z owych wypisów, przepisania lub druku. Kto nie zná jak wiele w wydawanych księgach nad wyrazami mozołów bywa, jak w rękopismach trudno wyczytywać różnych wieków pisma, ile w tym wątpliwości bywa, jak dalece przez porównanie wielu jednegoż dzieła rękopismów, dzieło dokładniej wydane być może, ten nigdy nie pojmie niezmiernego szacunku niektórych rękopismów z samego przedmiotu, który w sobie zawierają. Tym sposobem rękopisma dzieła pisarzy starożytnych zajmujące, ojców kościoła, synody, prawa, historyczne pisma i wiele innych, są zawsze niesłychanego szacunku, których cenę materialną no bibliotekach oznaczać, byłoby nieprzyzwojicie. Między tymi licznemi na świecie rękopismami, przedkuja nad inne kodexa takie, których poprawność i dobroć udowodnioną zostało przed innemi, toż samo dzieło zawierającemi, których text dowodnie jest wzorowy, tak, że inne, toż dzieło obejmujące kodexa, są tych wzorowych powtórzeniem. Między takimi wzorowemi przed wszystkimi mięsce trzymają autografą, własną ręką autora pisane, przez niego dyktowane, poprawiane. Są to oryginalne autentyki, których w starodawnych rę-

kopismach bardzo mało. A ponieważ dzieła jednego, bywa wiele rozmaitych rękopismów, a przeto, skoro wiadomo jest, że dzieła jakiego bardzo mało rękopisów znajduje się, tego rodzaju rękopisma są rzadsze i z powodu rzadkości swojej szacowniejsze. Ponieważ zaś, im dawniejszych czasów tym mniej rękopismów pozostało, a zatem, im dawniejsze, tym szacowniejsze. Z różnych tych powodów ważności, i szacunek kodexów podnoszony bywa, a jeżeli z przedmiotu, który obejmuje, z poprawności swojej, z tego, że jest powtórzeniem lepszych, że nie jest do rzadkich liczony, że jest z czasów wcale świeższych, mniejego staje się użytku, mniej poszukiwany, mniej szacowany: wszelako szacownym być nie przestaje i wzgarzony być nie może. Albowiem źródła historyczne jedne drugimi objaśniać się dają. Tym sposobem do obeznania się dobrego z kodexami trzeba ich mieć wiele, i w każdym, jeśli nie co więcej, to wzbudza interes materiał i pismo. Z tego względu pozyskiwanie kodexów różnych wieków, jest rzeczą bardzo potrzebną. Przydać naostatek wypada i to, że ozdoba i piękność rękopisu, całość jego i ochrona, kiedy coś osobliwszego w sobie zamkna, jaki koncept, jaki niepospolity przydatek, że to wartość kodexów podnosić może. W nabywaniu tedy kodexów do biblioteki, na to wszystko względ mięć należy. Trudno jest, ażeho biblioteki na nabywanie rękopismów sadzić się miały; a w zhywaniu bibliotekum jakichkolwick kodexów, te kodexy nigdy nie mogą mieć tej ceny, jaką nabywają, sko: u do biblioteki weszły. Wedle miłośniczego ocenienia, jedne kodexa mogą być bardzo niskiej ceny, zaledwie tyle warte, co tejże objętości na pieprz przedawane drukowane księgi, inne tak wysokością, jaką tylko mogą mieć jedyne najosobliwszych druków exemplarze. Wszakże nie godzi się tak dalece przepłacać. Nie mają takię ceny, póki do jakiej biblioteki nie wejdą. Lecz skoro zakupione, na byte, do biblioteki weszły: straciły swą cenę, ponieważ rękopisma z bibliotek zhywane, sprzedawané być nie mogą. Również jest nieoceniony najliczny i najmniej niegdyś popłacany kodex, jak najużyteczniejszy i najwyższe szacunku. Nie przeto jednak porównała się ich cena, został lichym i malej wartości tamten,

tylko że skazany został, aby więcej nie szedł w handel, i w miejscu swoim na zawsze zamknięty został; inny, w miarę użyteczności swojej i szacunku, podskoczyć może do wartości nigdy nieopisanej. Albowiem tak się to staje, że za kodex, za który 10. 20. 30. czerwonych złotych biblioteka i sowieje i drogo zapłaciła, ten w jej składzie staje się wartości 100 i 1000 czerwonych złotych, tak, że gdyby za sto albo tysiąc czerwonych złotych ów kodex zaprzedałaś, nie tylko na siebie słuszną kaźn ściągnęła, ale rzetelna nawet szkude sobie zrzadziła.

Kodexa drukowane, inkunabula artis typographicas.

XIX. Ponieważ Bandtkiego w jego historji biblioteki uniwersytetu Krakowskiego stare pierwotne druki tak wiele interesują, i na równe wspomnienia, jak kodeksa zasługują; ponieważ jak kodeksa rekopismowe, tak się znajdują w pierwotnym drukarstwie kodeksa drukowane, które są na wprost rękopismami; ponieważ w każdej znieniszczej bibliotece, po rękopismach, pierwotne druki pierwsze miejsce trzymają, i podobnej do rękopismów amatorskiej ceny bywają, a zatem o pierwotnych drukach, inkunabulach znówu mówić chcemy. Mówiliśmy nieco o tych inkunabulach w pierwszych bibliograficznych księgach (T. I. p. 14.—37.) tu też samo ponawiamy. Tam się wspominało o drukarstwie, jego wynalezieniu, jego pierwszych płodach i kilku w tych pierwszych płodach poczynionych obserwacjach: tu chcę mówić o powszeczniej szych o inkunabulach wiadomościach, o których wiedzić jest nieodzownym bibliotekarstwa obowiaskiem, z którymi przyzwoita est kaźdeemu się oswoić, ażeby nie poczytywał za złe, i za pedanterią bibliotekarską, tego, co bibliotekarz z obowiązku swego dopełnia.

Inkunabułów termin, odnosi się w powszechnym rozumieniu do pierwszych druków, ale różnie obszernie jest brany i w tym jedno zgodności nie ma.

1. Inkunabuła druku od chwili, w której druk wynaleziony został, obejmować mogą wszystkie najpierwszych lat druki. Tak najpospolitej uważane były. Tylko rok, do którego drukowane księgi jako inkunabula poczytywané być mają, różnie daleko pomy-

kany. Już dalekim był rok 1500, gdy Pantzer w swych annales typographicici Norim. 1793—1802. T. I.—XI. 4°, termin do r. 1536 posunął. Wielu słuszuje na ten zbyt daleki czas, od czasu wynalezienia druku naznaczony powstaje, i z tak obszernego wzięcia wyrazu inkunabułów gorszy się: z tym wszystkim, tak obszernym inkunabułów wzięciem, nie wszystko zostało, co za inkunabula poczytywane bywa.

2. Inkunabula bowiem wedle innych są inkunabula drukarń i drukarzy. Tytuł pierwsze dzieła, pierwsze dzieło, które jakiś drukarz drukuje, które w drukarni jakiej początek pracy téj drukarui stanowi, to tylko do inkunabułów liczyć się godzi. Tym sposobem w przeciagu wszystkich czterech drukarstwa wiekach, inkunabula znajdują się, i w następnych czasach, w miarę nowego drukarń powstającego zjawiać się mogą.

Są i tacy, którzy jedni z drugimi wyobrażenia o inkunabulach druku, inkunabulach drukarń i drukarzy, mieszają. Lecz najpospoliciejsi, inkunabula, są plody pierwszych lat sztuki drukarskiej. Termin ostateczny, którym to inkunabułów obliczanie zamknąć wypada, sądziłbym, że ani rokiem 1536, ani 1500, ani 1490, ani jakimkolwiek jednym, naznaczać nie można, ale dla każdego kraju kultywowanego innego, gdyż nie jednostajnie i nie jednego czasu do wszystkich krajów drukarstwo wprowadzone było. Gdzie dawniej, tam drukowane dzieła woześniej inkunabulami być przestają; gdzie później, tam późniejszy kres upatrzyc wypada. Ponieważ pierwaze w Polsce drukarskie officiuy nie długo trwały, a drukarstwo stałe, dopiero od Hallera i Hochfedera 1503 zaprowadzone zostało, zdaje mi się przeto, że do inkunabułów Polskich liczyć mogę (i nikt tak dalece za złe tego mi nie poczyta).

1. Druki Zajnera i Fiola w Krakowie, lub jakieby się dorywcze przed czasem Hallera ukazały.

2. Druki nakładem Polskich księgarzy lub jakąkolwiek Polską antrepryzą dopełnione za granicą lub we Włoszech aż do....

3. Druki officiyny Hallera i tych, które za jego czasu exzystowały, albo początek swoj wzięły, jako to: Hochfedera, Unglera i Lerna, Vistora, Wechtera i

Szerffenbergów Marka i Macieja, oraz wdów Vietors, Unglera i dziedziców Marka, a zatem z wdowimi drukarniami, które imię tych officyn przeciagały, dość daleko niekiedy z wyliczeniem pierwszych dzieł zapniąć się wypadnie, Vietora offeyna wzięła koniec około 1549, Unglerowska 1552, Szerffenbergerów 1558. W tym pl. nie zamierzyliśmy inkunabułów drukarstwa Polskiego katalog wygotować, do którego, czyl w niżejjszym bibliograficznym dziele rzeczywiście przyjdzie? tego jeszcze dodać nie wiem. Tymczasem mówmy o inkunabułach w powszechności.

XX. Między inkunabulami, pierwsze kodexa drukowane, wynikają, że tak powiem, z kodexów rękopismowych na ich podobieństwo są tworzone. Owszem usiłowało zrobić pierwotne drukowane księgi jak najpodobniejsze do kodexów pisanych. Co pisał pierwszy pisarz, to było drukowane; a co pierwszy pisarz w swoim pisaniu do wykończenia zostawił, to i w druku do wykończenia ręcznego zostawiane było. Tym sposobem, liczbowanie, signaturowanie, reklamowanie, dopisywanie lub dorysowanie liter wielkich, kolorowanie, rubrykowanie, miniowanie, rysowania, malowania, przyozdabiania, były doręcznie dorabianego, tak, że wejrzenie pierwszych druków zupełnie rękopisowe ma wejrzenie i mniej wprawne oko ludzi niekiedy może. Powolnym atoli czasem wszystko to coraz więcej na prasie drukarskiej kończoné było, tak, że prócz sposzcia i introligatorskiej roboty do voluminu drukowanego, nie miała czego więcej ręka ludzka dokładać. Powolnym też czasem nowe sposoby i formy ksiąg drukowanych nastąpiły, które mocno od dawnych rękopismów odróżniły, które też pociągnęły do naśladownictwa nowsze rękopisma. Głównejjsze te przemiany i co jest do uważania w inkunabułach, to pokróćce roztrząśnijmy.

Rękopismów wieków średnich prawie nie mamy nieoprawnych, podobnie niezmiernie rzadka rzecz, ażeby się znalazły jakieś inkunabula nie oprawne. W oprawie widać można szycie na podwójne rzemienie lub czasem sznurki. Okładki są z desek skórą powlekanych, okute, później mięwają liczne wyciski. (Na sposób oprawiania książek w Polszcze zwrociliśmy

uwagę w pierwszych księgach § 20. T. I. p. 68.) Kodeksa drukowane, były równie jak rękopisowe szacowane, dla tego niekiedy przykonywano je na łanuchach, podobnie jak rękopisma, a to nie innym końcem, tylko żeby je od skradzienia zabezpieczyć, mianowicie gdy poważniejszego i publiczniejszego miały być użycia.

Jak materiałem rękopismów był pergamin lub papier, dobry, klejowy, tągi: podobnie i pierwsze kodeksa za równo na papierze jak na pergaminie drukowane były. W dalszych czasach utrzymywało się zwyczaj, że wielu dzieli po kilka exemplarzy pergaminowych odbijano. Stąd w dalszych czasach pozyskanie exemplarza pergaminowego jakiej księgi drukowanej jest niezmierną osobliwością. Z najstarszych drukowanych kodeksów, ponieważ ich daleko większą liczbę na pergaminie wybito, i dla tego może, że więcej się pergaminowe exemplarze niż papiernicze znieszczeniu czasu sparły, łatwiej jest widzieć pergaminowe niż papiernicze exemplarze. Ale to tylko samych pierwotnych około 1460 drukowanych. Już koło r. 1470 pospolitsze są papiernicze: ale papieru bardzo dobrego. Kiedy z czasem odkryto, że nie trudno na złym papierze drukować, papier stawał się coraz gorszy, jak to na młodszych w XVI wieku iukunabulach widać.

Najstarsze druki były, formatu folio ogólnego atlasowego, i zawsze na większy zakrawającego. Czas nawet nie mały, ogromne folio praktykowane były, aż od roku 1510 stał się bardzo rzadkim. Folio mierne, zawsze było powszechne. Quarto już od Fausta w dziele Augustina de veras vita cognitione użyte, pod koniec XVgo wieku coraz powszechniejsze się stało. Octavo pierwsze ze znanych jest w dziele Phalaridis epistoleae Romae 1475. zawsze w XV. wieku rzadkie, powoli dopiero w XVI się upowszechnia. Mniejszy od 8vo format z początkiem XVI wieku już się ukazuje.

Liczbowanie kart ukazało się drukowane w dziele: liber de remediis utriusque fortunae, Coloniae, Arnold 'Ter Hoernen 1471. 4°, od tego jednak rzadko używane było. Lecz w XVI wieku, rzadkość ta coraz mniej znaczy, bo przez cały wiek XVI znaleźć można zaniedbanie takiego liczbowania. Liczbowanie do-

pełniane było nieszykownie. Czasem częstka voluminu liczbowana, foliowana, albo paginowana; czasem liczbowanie wielą nawrotami rozpoczęnané, mięszane; czasem mylané. Liczbowanie na dole, jest rzadkie.

Signaturowanie także się wczesno ukazało drukowane w dziele: Joh. Nider *praeceptorium divine legis. Coloniae Joh. Koelhof de Lubeck 1472. fol.* Podebnie dugo, bardzo rzadko drukowane, dorywczo czyli częstkowie różnemi nawrotami rozpoczęnané, czyli zmieniané. Przedzéj jednak w druku upowszechniły się, aniżeli kart liczbowanie, i przedzéj zjednały szczególnijszą pilność, że nad ich korrektą, obliczaniem i wymienianiem ich sposyłów nie mało czuwano.

Kustosze czyli reklamy, chociaż się pierwszy raz ukazały już w Wenecji 1469 w Tacicie Jana i Windelina ze Spiry, z tym wszystkim, podobnie jak signatury i liczbowanie, przez czas niemały rzadko w druku używane były. Niech jednak nikt nie rozumie, ażeby liczbowanie, signaturowanie i reklamowanie, miało być nowym drukarskim wynalazkiem. Było to bardzo dobrze znane w rękopismach. Ale, jak w rękopismach wprzód text napisano, dopiero potém kto inny liczbował, signaturował i reklamował, podobnie działa się i w druku, że chociaż Kolonja i Wenecja wskazały, że można z łatwością wszystko to razem drukować, nałog atoli dopisywania potym, nie mały czas nie dopuszczał użyć tego ułatwienia.

W piśmiennictwie języka łacińskiego był najpowszechniejszy wtedy, gdy druk wynaleziono, dla tego drukowano naprzód dzieła łacińskie, i pismem gockim scholastycznym, ponieważ to scholastyczne pismo w pisaniu kodexów pospolite było. Na podobieństwo też kodexów pisanych i w druku wyrabiane były litery wiązane i znaki skróceń, których powoli ubywa. Ze jednak wówczas wskrzeszono starożytne pismo rzymskie antiquę (antykwę): ta antykwia i w druku wcześnie się ukazała, bo we Włoszech już roku 1469. Wszelako scholastyka czas niejaki przemagała. A lubo antykwia i obok niej za przykładem Aldusa Manuciusza italiaka, czyli kursywa mocno się upowszechniła, jednakże, nawet w samych Włoszech, księgi prawa i teologiczne, liturgiczne i do pobożności ściągające się,

były pospolicie scholastyką drukowane. Innych języków pismo później do druku wprowadzone zostało: Greckie ukazało się 1496, w r. 1481 psalterz po grecku wyssiedł, r. 1488 Homer i tak dalej. Hebrajskiego pisma w druku użył pierwsi Konrad Fyner w Esslingen r. 1475, a wraz 1476 hebrajska księga drukowana była. Z początkiem XVIgo wieku Grzegorz Giorgio kosztem papieża Juliusza II. założył arabską drukarnię w Fano. A wkrótce roku 1516 Agostino Justiniani w Genui drukował polyglotę psalmów.

Kolumny pojedynczo lub podwójnie taki skład miały w pierwszych inkunabulach jak w kodexach pisanych. Jak w kodexach pisanych był komentarz czyli objaśnienie w koło tekstu szykowane, tak nie trudno z podobnymi kodexami drukowanymi spotykać się, w których tekst równie po środku między swymi komentarzami siedzi.

Litery wielkie w pierwszych drukowanych kodexach dopisywane czyli dorysowane były. Wprawdzie w psalterzu roku 1457, na czele stoi wielkie i wspominałe drukowane B: jednak to jedyne zjawisko, podobnie naśladowane nie było. Czas niemały zostawiano miejsca próżne, a czasem w późnym zastawionym miejscu mieszczone małeńską literę drukowaną, dla uwiadomienia jaka litera ma być dopisaną czyli narysowaną albo namalowaną. Exemplarze drukowane szły do klasztorów do malowania i dopisywania liczbowań sygnatur, kustoszów, liter wielkich, przestankowań i tak dalej. Sadzono się szczególnie tak jak w rękopismach na naczelnie litery, złocono je i malowano. W tekście większe litery, jeżeli nie całkiem pisane, to przynajmniej drukowane, kolorem czerwonym, niebieskim, lub żółtym nakrzeskowane. Czas tej roboty był zapisywany, a zawsze nieco późniejszy od czasu drukowania, niekiedy nawet lat kilka późniejszy. Pomimo staranego takiego ozdabiania kodexów drukowanych, nie wszystkie tym sposobem wykończone zostały: bardzo wiele jest takich, które wcale dopisanych liter wielkich niemają.

Chociaż już Uliych Han kominy w przestankowaniu użył, długo jednak jedynie tylko jednej kropki lub jednego znaku kręski używano, czasem tylko dwu-

kropek znajdowało się. Długo tedy dokładnego prze-
stankowania niedostawało, tak jak nie było i w rę-
kopismach: dopiero officyna Manuccich szukała środ-
ków coś oznaconego w téj mierze wprowadzić.

XXI. Można było uważać, że w rękopismach najważniejszą do rozważania częścią staje się koniec, w nim nieroż wyjaśnia się co za dzieło pisane, kiedy, gdzie, przez kogo. Toż samo dzieje się z pierwo-
tnych druków kodeksami: w nich z tego rękopismo-
wego zwyczaju koniec najinteresowniejszy, początek
nie tyle. Wprawdzie wiele jest takich XVgo wieku i XVIgo jeszcze drukowanych ksiąg, w których nic
więcej nie ma, tylko (na wzór wielu rękopismów): *finis,*
liber finitus, editus, completus; Laus deo, deogracias,
amen, i nic więcej, coby słownie objaśnić co mogło,
jednakże tytułu dzieła, autora, mięsca, czasu, dru-
karza, na końcu szukać wypadą.

Tytuł na końcu, pospolicie krótki bywa, towarzyszyły wyrazem *explicit... habes lector...* Tak przedrukowywając rękopisma, pierwsi drukarze, opuszczali czas pisania rękopisu i nazwiska kopii-
stów. Ledwie jaki jest tego przykład, ażby to bez
potrzeby powtórzono: za to

Oswiadczali że dzieło jest drukowane: *artis im-
primendi seu characterizandi.* Termin nieco późniejszy
chalcografii utrzymał się aż w wiek XVI. Typografii
przed rokiem 1489 prawie nieznanego. Cbalcoltypia,
ars formularia i nowsze wynalazki uależą do XVIgo
wieku.

Drukierz tedy tytułowany: *impressor, chalco-
graphus, typographus, stampator 1488. wyniniany*
i nakładacz wydatku: impensis Alantsee Singrenius
impressor; Hallera nakładem Hochteder. — Nazwiska
jednegoż drukarza bywają różne z powodu ich imion,
nazwisk i przydomków. Hieronym Vietor z niemiecka de Liebenthal, z polska Dolarius, z łacińska
Pliolovallensis, z pięcioma tymi mianami oczywiście
różnie występuje. — Zwyczajem wieku nazwiska dru-
karzy bywały na łacińskie lub na greckie tłumaczone:
Schöffer, Opilio; Han, Gallus; Lichtenstein, Levilapis;
*Rouge, Rubens, Rossi; Silber, Argyrius; O trogor-
ski, Scharffenberg; Klein, Parvus, Petit; Thanner,*

Abjegnus; Herbst, Oporinus. — Wielorakie nazwiska lub od narodu i miejsca tworzone: *Gerhard Lisa* czyli *Flander*; *Franciszek Heilbrun* albo *Renner*; *Jen Triduino* czyli *Tacuinus*; *Mikołaj Gallian* czyli *Jenson*; *Pawel Teutonicus* czyli *Butschbach*. — Często bardzo opuszczane nazwiska, samo tylko imię wymienione *Floriana (Ungleriusza)*, jedynie literami oznaczoné, *V. S. (Ulrich Scinzenzeller)*, *B. R. (Bernard Rizius)*, *O. S. (Octavian Scotus)*, *H. V. (Hieronym Vietor)*. Potrzeba wielkiej ostrożności, aby nie zamieścić drukarzy, nie tworzyć z jednego kilku, jak się to bibliografom nie rzadko udawało.

Miejsco druku podobnie w nazywaniu go różnie występuje: *Cratis, Croca, Cracouia; Vienna Austriae* albo *Pannoniae*; *Argentorati* albo *Strasburgi*; *Lipzk* czyli *Lipsiae*; *Mlm* jest *Mediolan*; *Tolosae*, czyli to we Francji, czy w Hiszpanii potrzebuje szczególnej pilności, aby niemylnie oznaczyć. Bywa wymieniana ulica, dom.

Pochwały, przymiotniki stosowane do dzieła, wydania, drukarstwa, drukarza, miejsca, nie mało obciążają pierwotne druki. Przed zakończeniem, wyłanie się z oświadczeniem do czytelnika, wymienienie treści dzieła, dość prędko występuwać poczynały. Oświadczenie ile wydanie jest poprawne, jak dobrym drukiem, mięszały się z drukarza tytuły: *magister, providus, prudens, discretus, dominus*. Miejsca, swoje właściwe przymiotniki miały: *alma Moguncja; Roma mundi regina, dignissima imperatrix; celebratissimum oppidum Norimberga; sancta, felix Colonia; Basilea quam imprimum subtilitas reddit famatissimam*. Przykładane pochwalane wiéraze.

Czas, podobnie jak w rękopismach wyrażany czas pisania, tak w drukach drukowania: *anno salutis, a nativitate dominica, anno Xti optimi, anno legis gracie, olympiadibus dominicis*. Data miesiąca dnia. Dziwne niekiedy i nieraz trudno odgadnione sposoby. Opuszczane setki, tysiące, przekładane jeduostki *III* *XX* *quatre vingt*, czy *24*, czy *16*? Odejmowaniem i konceptami oznaczoné, czasem mylne *15011*. (*1511*) i bardzo mylne bywają. Nawet najprościej wyrażone daty ostrożności wymagają: *Horologium Plocense M quingentesimo vigesimo*. *Octavo idus februarii* (Bibliogr

kilęgi pierwsze § 12. T. I. p. 45). Ostróżności też trzeba, żeby nie mieszać daty pisania dzieła jakiego, daty przedrukowanego rękopisu, jak było: *De arte dictandi libri editi 1454. Sermones coram pilavit de Utro 1466: editi compilati*, znaczącą przez autorów a nie drukarzy: tak było w rekopiśmie i tak wiernie z rękopisem wydrukowano. I na to jeszcze nie jakiś względ mięć wypada, że nierzad pod jedną datą roku i dnia, powielekróć dzieła przedrukowywano: pomimo tedy wyraźnej drukowania daty, drukowanie dobrze późniejsze być może, jak mamy przykłady na naszych 1524 r. statutach.

W oznaczaniu czasu bywa też kilkorakie tego czasu oznaczanie, przez przydatki, we Włoszech bardzo praktykowane. Dokładają bowiem rok panowania doży, papieża, cesarza.

Iusigne, insignium, symbolum, są ważne do obserwowania znaki. Albowiem bardzo często drukarze swojich nazwisk nie kładli, tylko w pewne monogramma pierwsze litery swoje ułożywszy, pewną obrawaszy figurkę, jaki symbol, tego stale używali i po nich poznawać się daja. Mieło to miejsce od samego początku drukarstwa od dalszych drukarzy przez czas niemal z wielką obserwowaną starannością. Używali liter i napisów. Używali własnych herbów, herbów miejsc, krajów, na rycinę i ozdoby, które jedynie od jednej officyny używané podejmy środki do pełnego determinowania, że druk téj a nie innej jest drukarni (n).

Registrum chartarum, choć jeszcze signatury drukowane nie były już w r. 1469. u Schweinheima i Pannerza na końcu dzieła był wyróżony. Wszakże bardzo rzadko zjawiał się, dopóki się drukowanie signatur nie upowszechniło i nie ustaliło. Wówczas starannie obliczano i na końcu wymieniano sexterny, quaterny, trierny czyli terniony, duerny, wedle liczby, kolejki i porządku signatur.

*Początek dzieł i kodexów drukowanych, nie mały czas był bardzo skromny i ubogi. Był taki jak rekopiismow: *Incipit liber primus, capitulum primum. Zon-**

(n) Kilka tego przykładów na oddzielnej tablicy porysowanych zaczynamy.

stewione małe miejsce próżne do czerwonego dopisania krótkiego zatytułowania. Bywa pierwsza karta biała, nie tyle dla jakiego zapisańia, o czym jest dzieło, zostawiana, co dla osłonięcia pierwszej karty druku, aby nie była od okładek drewianych szarzana. Bywa tedy cała pierwsza karta po obu stronach pusta, albo wierzchnia strona biała, a wraz na odwrotniej z góry incipit. I bardzo nie przedko do rzetelnego wyrażania tytułu dzieła całego przyszło. Przedzej cięgnęły się na czole dzieła, przemówki wydawców, drukarzy. A jeżeli zjawili się krótkie na początku tytuły, karta pierwsza poczęta być obciążona przywilejami, wiérszami, dedykacjami, przypisaniem, oświadczenie, i wiadomością o nakładzie i druku, co wprzód na końcu dzieła mieszczone. Powolnym czasu biegem, po kolej jedno za drugim wszystko, cokolwiek koniec pierwszych druków obarczało, wszystko to na początek dzieła, na czole voluminu, na pierwszą kartę wystąpiło i tytuł i autor, i wydawca i nakładacz, i drukarz i tytuły jego i insigne, i ozdoby, i data, i miejsca i czasu i przywileja i pochwały i wiérsze i regestrum chartarum. Tymi przemianami w drukowaniu zachodzili, w czasach inkunabułowych kształcił się zwyczaj drukowania ksiąg w sposobie jak w następnych wiekach drukowano. A na ten nowy sposób drukowanie zmieniło się i pisanie rękopismów.

Regestr rozdziałów podobnie jak w rękopismach, na początku lub na końcu mógł być mieszczaony. Bywał na osobnych arkuszach odhitły, a zatem od introligatora zależało, pomieścić go na początku lub na końcu: bo po skończeniu wszystkiego, łatwo znajdowało się w miejscu, a pozbawione drukowane kodexa kart tytułowych, zaczynając się z góry od incipit, żadnej nie stawały przeszkody do przyszczenia regestru na początku. I często, do początku był przeznaczony, gdy był od drukarza kartą białą pokryty.

XXII. Zehy inkunabula bibliotecznie albo bibliograficzne o opisać, niemal są utrudnienia i zwykłe o księgach drukowanych obserwacje niedostatecznymi się okazują, albowiem na te wszystkie wspomnione warunki względ mięć należy i stosowne do tego podejmować poszukiwania, tak, że nalezyte inkunabu-

łów opisanie, dopełnia się na sposób taki, jak ręko-pismów, a niekiedy z większą jeszcze przysadą, po-nieważ nierzaz bardzo podobne do siebie wydania i przedrukowanie rozróżnić wypadą. W podejmowanej tej ścisłości opisywanie inkunabulów, jeżeli istotnie zajmują charakterystyczne wokoło wpadające, z po-wodu tego, że wiele niewyraźnie jest powiedziane, po-trzeba dobrze zgłębić, jakie dzieło, jaki autor w dru-kowanym kodexie znajduje się.

Szukać autora, gdziebykolwiek on był wyrażony, w rejestrze, czy w zatytułowaniu poczatkowym, czy w tytule końcowym, czy w jakiej przemowie, czy w odeswie drukarza lub wydawcy, czy na początku, czy na końcu, czy może we środku. Skoro tak, gdzie-kolwiek jego imię i nazwisko eksystuje, to imię i na-zwisko jest do abecadłowego w katalogach użycia.

Jeśliby wyraźnie wymienionego autora nigdzie się nieznalazło, wiadomo skąd inąd nazwisko jego, może służyć do objaśnienia w opisywaniu inkunabulu, lecz do abecadłowego w katalogu zapisania sam krótki tytuł dzieła gdziekolwiekby się w drukowanym ko-dexie znalazł, służyć może. Zdarzą się drukowane kodexa, z wszelkiego tytułu drukowanego zupełnie wybrane, exemplarze ich takie, że są nie wykończone i zatytułowania i tytuł nigdzie zanotowany nie został: w takim razie, do opisującego inkunabuł należy, utwo-rzenie tytułu, albo użycie wiadomego.

W opisywaniu powierzchniowych charakterów inku-nabulu, wypisać początek, czyli jest tytuł jaki na karcie poprzedniej, czy tylko w zatytułowaniu incipit, czyli jest przemowa jaką do kogo, przez kogo pisana, z powodu czego, jakie jest incipit. Jeżeli w kodexie, w voluminie drukowanym we środku z koleją inne dzieła zamieszczone zostały, te po kolejci opisać, staje się nieodzowną, gdyż inaczej incipit wcaleby nie wią-zalo się z explicit.

Explicit i koniec ile możliwości caškowicie i jak najdokładniej opisane być powinno, chybabeby nadto obszerne było, i na jakie skrócenie zasługiwało, to jest pozwoliło wyrzutni miejsce i wyrazów, na dokładne opisanie inkunabulu nie wpływających. Te miejsca, które wymieniają lub do wyrozumienia dają autora, wydawcę, nakład żołącęgo, drukarza, miejsce, czas,

te całkowicie wypisane być powinny, a nadewszystko tytuł, miejsce druku, drukarza, datę roku i dnia z jak największą ścisłością wypisać, wskazać jak się wiązna, zachować litery wielkie, przestankowanie, formę liczby, skrócenia, ortografię i pomyłki. Nic nie odmieniać, nie poprawiać, nie komponować. Godzi się objaśnić, ale wszystko co jest, to w całości zachować. Obserwować druhazgi, aż do wydarzanych defektów w literach. Wymienić wiadome insigne, a mniej wiadome dokładnie opisać, opisać ryciuki i figle, jakieby się wydarzyły. Ta szczególna pilność, która w kodeksach pierwszych inkunabułów zwraca się jedynie prawie do końca, w dalszych czasach, gdy końcowe szczególności częściami na początek się przenoszą, pilność ta mówiąc, dzieli się między opisami również początku, jak i końca inkunabułów.

Jakim charakterem czyli drukiem, scholastyką, antykwą czy kursywą — Jak kolumna tekstu lub komentarza uszykowana, po wiele linii na stronie — Paginacja, reklamy, signatury, tytułki, czy są, czy ich niemają? litery wielkie jeśli ich niemają? — Format, tak ukazujący się na oko, jak i rzeczywisty, czyli obliczenie sposztów (bo w dziele to często bywają terniony) — liczba kart i arkuszy, karty białe, pomyłki w liczbowaniu kart, w signaturach — wszystko to powinno być starannie rozważone i opisane. Bywa czasem dzieł kilka, które jeden kodeks, jedno volumen, składać miały, takie częstokroć samymi tylko signaturami wiązane były, a to niekoniecznie tak, aby całe abecadło signaturowe skończyć, ale abecadło signaturowego zdublowaniem, stosownym lub dowolnym odmieniem. — Wrzeszcie czy niemają czego osobliwego, w literach, skróceniach, omyłkach, znakach drukarskich, na różnych kartach napotykanych. Fusa i Schöfferowskie naprzkład druki odznaczają się używanemi dwoma kréskami na ukos ↗.

Jeżeli w inkunabułu niema wyreżonych drukarza, miejsca, czasu, w takich tym pilniż rozważają się więcej w oko uderzające znamiona, które mogą wydanie cechować. Podejmują aż przy tym poszukiwania, aby odkryć drukarza, miejsce i czas. Różne wiadomości historyczne, które często bibliograficznemi nazywają, ułatwiają to poszukiwanie, wiele bowiem badań pod-

jełych już było, które wiele podobnych trudności wyjaśniały, ale w taki sposób wyjaśnienia usilności pełno bywa pomyłek, domysłów, plonnych urojeń, bez końca na wiązę powtarzanych bałamuctw. Wreszcie rozpoznają się charakterystyki kodexu drukowanego, inkunabulu, druk, a mianowicie wiekie litery, insigne, figie, ryciny. Czasem jeden giser dla wielu drukarzy liter dostarcza: tak było od 1462 do 1473 i często już zarzucone litery do użycia nanowo wzięto, wszakże w dawniejszych owych czasach taki charakterystyk poszukiwanie jest wiele objaśniające.

Jeżeli mamy kodex drukowany żaciński, drukiem gockim albo półgockim, bez datowania, bez foliowania i paginacji, bez signatur i reklamów, bez liter wielkich, bez tytulików, bez kommy, z licznymi skróceniami, z literami wiązanymi, z kreską nad i, z regestrem na czele, w końcowym tytule ucinkowe krótkie wyrażenie, na papierze tępim, formatu ogólnego folio, o takim kodexie słusznie sądzić możemy, że był drukowany przed rokiem 1470 i blisko tego 1470, 1475 roku.

W takim poszukiwaniu uważać potrzeba, że podobnie jak w dochodzeniu czasu kodexów rękopismowych, łatwiej bywa znaleźć daty wskazujące, że kodex drukowany nie dawniejszy, a nie można z pewnością powiedzieć czy nie jest późniejszy. Wszakże na sposób taki drukowane pierwotne, mają wejrzenie istnych rękopismów, późniejsze a mianowicie te, które już w XVI wieku tak drukowane być mogły, wydają od razu drukowaną księgę. — W takich inkunabulów poszukiwaniach, pilnie trzeba odróżnić wydania, a jednak próżno ich nie mnożyć. Są bowiem pomyłki na prasie poprawianej, na prasie farby nadawacz mógł powyciągać litery i wiersze, i wspólnie z pressyerem pomieszać je, pełno jest tego przykładów. Na prasie nie raz drukarz sztyk końca zmienia, dla ozdoby, dla kaprysu, przypadkiem, początek przeistacza, niektóre karty inaczej przedrukowywa, mianowicie początkowo. Złąd powstają tylko zmienne exemplarze. A tymczasem są karta w kartę, wiersz w wiersz, tym samym drukiem przedrukowania, które rozróżnić wypada.

Niesłychane w tym wszystkim są utrudżenia. Mniemam, że kto rzuci okiem na opisy różnych wydań

psałterza Wróbla; kto zastanowi się nad wielokrotnym statutów roku 1524 przedrukowywaniem, jak to w katalogu inkunabułów wyjaśniamy; kto się rozpatrzył w tym, co się mówiło o katolikach Jana z Genui (Bibliogr. księgi pierwsze § 7—9. T. I. p. 26—35), ten pozną cokolwiek bibliografów i bibliotekarzy mozoły, bibliotekarskie nieznośne zatrudnienia, wiele godzin, wiele czasu mordujące, których uniknąć niepodobna, w którym nie można być dosyć pedantem. Pewnie, że nie każda księga tego wysiłania i téj drobiazgowej i maleńkowatéj przysady wymaga, wszelako jest ich sztuczny wiele takich, których saniedbywać bibliotekarzowi byłoby z jego strony ostatuum i niewybaczonym niedbalstwem. Nabywa on wprawy w tym dzia-łaniu, a w pośpiechu swoim ruch ludzki wymierzo-ny, pewnego i niemałego czasu potrzebuje.

XXIII. Właśnie są to szpargaly, stare w bibliotece graty, które tak dalece bibliotekarzy trapią. Brudne, i wiekiem zakopiałe księgi, o których użytku, mało kto wiedzieć może, których w większości ich czę-ści, rzeczywiście bardzo mały użytek być może. O których jednak rzeczywistym użytku, wysokim szacunku i niesmiernej, nieraz wartości, każdyby wie-dzieć powinien. Z innych okoliczności mówią się (Bibliogr. ks. I. § 47. p. 164) o wartości książąt rzad-kich, mówią się mało co wyżej, o wartości rękopismów, też same tam wymienione uwagi, zasto-sować należy do inkunabułów, których wysoki szacunek różne warunki podnoszą.

Przedmiot, który inkunabula obejmują, przed wszystkim znaczy. Dla tego, jeśli dzieli jakich pier-wotne wydania są poszukiwané, mniej smaczne płyty wieków średnich, mniej znaczą, aniżeli klassycy sta-rożytni albo Włoscy.

Dobroć i poprawność wydań, podnosi szacunek. Z officyny Schweinheima i Pannierza dzieła, z tego powodu są niższe, gdyż Andrzej biskup Alerii, i Campanusa biskup Teramo, nie dochowywali jak należało korrekty. Większą się szczytą korrektą pierwsze druki Medjoleński, Weneckie, Florenckie, Moguncie, Jana i Wendelina ze Spiry, Jensonasa, Jana z Kolonii nawet Ulricha Han. W Wenecji Aldus szczególniejszéj do-

kładął staranności i gotów był za doszreżoną pomyłką w dzielach swej officyny, po czerwonym złotym płacić.

Dawność i pierwotność. W ogólności mówiąc, która księga z inkunabułów dawniejsza, tym jest szacowniejsza. Catolicony bez daty i roku 1460, są większego szacunku niż późniejsze, Specula 1473 daleko więcej znaczą ujeli 1483. Po roku 1500 inkunabula w krajobrazach, gdzie się drukarstwo wczesno rozpowszechniło, mało znaczą. Ale *editiones principes* równie XVgo jak i XVIgo wieku, są niezmierniej ceny mianowicie klassyków starożytnych lub Włoskich.

Editiones principes tyle w bibliograficznym i bibliotekarskim języku znaczące, największą poniekąd rolę w inkunabułach grają, jednakże rozmaitym sposobem są od bibliografów branę, i innemi terminami rozróżniané. *Primaria* jest taka, która przed wszystkimi jest pierwsza, chociaż często może być nie całe dzieło, jak np. przykład wydanie Tacita przez Jana de Spira jest cząstkowe. Wydanie *principum principes*, albo *inter principes princeps*, jest najpierwszym całkowitym autora dzieł wydaniem: takim Cicero Minuciana r. 1498, chociaż wśród wiele Cicerona to listów, to de officiis, drukowanych było. Następuje potym *princeps secunda, secundaria* i podobne termina, które nie są dość powszechnie przyjęte, i słusznie nawet zaniedbywane, bo próżnoły myśl obarczały, nie wyjaśniając rzeczy. Jest zaś *editio princeps ta*, która poraz pierwszy dzieło jakie ogłasza; *princeps*, która wydaje go ze scholiastem, czyli starodawnym komentatorem; *princeps*, która z jakiego rękopisu poraz pierwszy użytego drukuje. Tym sposobem są *editiones principes* i w XVII i w XVIII wieku i dziś jeszcze. Apollodora *princeps primaria* w Rzymie r. 1555; Sextusa Empirika w Paryżu 1621, Gajusa w Berlinie 1820. Podług innych, wydania wszystkich klassyków starożytnych a nawet i innych, w XV wieku do 1500 roku drukowane, jako pierwotne wydania, są *editiones principes*, tak, że termin odpowiada znaczeniu inkunabułów. W ścisłejszym atoli znaczeniu, te wydania *principes*, odnoszą się do czasu inkunabułów i obejmują wydania takich pisarzy starożytnych, większej liczby łacińskich pod koniec XVgo wieku, a większej liczby greckich z początkiem XVIgo wieku,

którzy poraz piérwszy, w części lub w całości drukowani byli, których text z rękopisu jakiego poraz piérwszy ogłoszany. Złąd wypadá, że w przeciagu lat piérwszych rozpowszechniającego się drukarstwa, jednego autora po kilka piérwszych edycyj wychodziło, że po kilka wydań jest poczytywanych za *principes*. Piérwotnemi są: Plinjusz Venecki 1469, Rzymski 1470, Parmeński 1476; Lukas i Apuleius Rzymski 1469, Liwius Rzymski 1469, ale i Moguncki 1518 i Basilejski 1531 są *principes*, Silius Italicus Rzymski 1471, Quintilian Venecki 1471, Celsus Florencki 1478, Homer Florencki 1488, Minucius Felix Rzymski 1542 i tak dalej. Piérwsze wydania Dante, Fileta, Bocacego. Wydania takie służą za rękopisma. Uwiecznily czasem potracone już rękopisma, upowszechniły ich użycie stając się ich kopią. Są tym sposobem wysokię ceny. Nawet piérwsze tłumaczenia pisarzy greckich na łaciński język, hywają niezmiernej wagi, jako np. przykład Strabo Guarina 1480, Herodot Valli 1474, a mianowicie Ptolemeusza geografia tłumaczona przez Angelo, u Levlapsa w Wicensie 1475; przez Caldernina; a sztuczowane krajobrazy jego przez Buckincka u Schweinhejma w Rzymie 1478; u Hola w Ulmie 1482; u Lapisa w Bononji 1462?

Rzadkość jakich wydań niesłychanie podnosi cenę inkunabulów. Dwie xylograficzne kartki osobliwością w Paryżu. Ktoby znalazł siódmy exemplarz Psalterza 1457? pięknyby majątek znalazł.

Coś osobliwego w sobie mające wydania miewają wyższy szacunek, jako exemplarze pergaminowe, Dante we Florencji 1480 jeśli się obie ryciny w nim znajdują, gdy jakieś w exemplarzu dopiski, przypisane notki znajdą się mianowicie znamiennego męża jakiego, o interesownych wzmiankujących rzeczach.

Całość i ochrona exemplarza niezmiernie popłaca jak nadpsucie niezmiernie cenę zniżą.

Piękność exemplarza, gdyż może być mniej więcej papiér, dopisywanie liter ozdobne i pięknie malowane i wykończone.

Im więcej się zbliży tych warunków, tym wyższy szacunek, który pomýkany hywa bez końca przez miłośników bibliofilów, albo aż do obfakania za księgami upędzających się bibliomanów: przytaczá Bandtkie

(hist. bibl. Krak. p. 18) (o), że za pierwotne Bokacégo wydanie dekameronu, markis de Blandfort w Anglii zapłacił 13000 talarów. Uczony księgarz Rainouard z piaczem oddał obiecanego hrabiemu Spencer Hollmera 1488 za sumę 3000 funt. sterlingów. Pliniusz Jana ze Spiry 1469 ze zbiorów Askewa sprzedano do Britisz muzeum za 43 funt. sterlingów. Quintiliana u Schweinhejma 1470 za 405, a Caesara tegoż 1472 za 420 złotych hollenderskich na licytacji Menara, Cicerona listy do Brutusa u Jensona 1470 wartowały 128, a Boccacego de genealogia deorum, u Wendelina 1472, 112 złotych hollenderskich na sprzedaż Boiségo. Boccacego zaś decamerone u Woldesfera 1471 znalazły wówczas miłośnika, że poszły za 100 gwineów. Hollmera batrachomyomachia 1486 chodziła za 50 gwineów. Plinjusz Rzymski 1469 chodził po 200 kilkudziesiąt liwrów francuskich, albo 43 funt. sterlingów. Caesar Rzymski u Piotra Maximis 1469. zapłacony był 1260 lirów, za Cicerona de officiis u Schöffera 1465. dano 1450 lirów, za Aulusa Gelliusa Rzymskiego 1469. poszło 130 lirów, za Valeriusza Maxima Mognickiego 1471. zapłacono 1500 lirów, za Weneckiego 1471. skromniej, bo tylko goz lirów, za Apulejusa Rzymskiego 1469. wypadło 1520 lirów. A to tak płacono na licytacji biblioteki de la Vallière. Idaleko więc przykładów mamy nadzwyczajnego za inkunabulami zapędzania się, aniżeli za rękopismami. Łatwiej bowiem te skarby nabywać i z nimi emulować. Z pomiędzy kilku lub kilkunastu exemplarzy może być tryumf nabycia odmieniony, kiedy rękopisu tylko jeden exemplarz eksztrować może. Żywoty tedy handel inkunabulami hywą i biblioteki z dubletami inkunabulów tak występują, jak z dubletami ksiąg innych.

HISTORYCZNY OBRAZ BIBLIOTEK W POLSZCZE.

XXIV. Powiedziawszy tyle ogólnych, dla wielu pospolitych, oklepanych, i świadomych rzeczy o rękopismach i inkunabulach, wracamy do dzieła Bandt-kiego historji biblioteki uniwersytetu Jagiellońskiego

(o) Pamiętn. Warsz. z 1819. T. XLII. p. 125.

w Krakowie, jako do głównego celu naszego. Ale jak to dzieło (uważaliśmy), mając na oku dzieje biblioteki, tylu wiadomościami różnymi obszernie zatarta zostało, że nieraz zaledwie ślad dziejów biblioteki pośledzić się daje, tak i u nas w tych wtórych bibliograficznych ksiągach, chociaż dzieło Bandtkiego nas zabawia, ustawicznie daleko od niego odskakujemy i tyle oddaliny, że zdajemy się o nim zapominać. W tej jednak, że tak powiem, niewornosci i swawoli naszej, zasłania nas tytuł ksiąg bibliograficznych: a co to jest bibliografia i co są bibliograficzne dzieła, gdy użej powiemy, cały dzieła ninięjszego odmet, mam nadzieję, że usprawiedliwionym zostanie. Wreszcie, kiedy dopełniać mamy Bandtkiego małe historii biblioteki Krakowskiej dzieło, znacznie obszerniejszymi wtóremi bibliograficznemi ksiągami: cokolwiek w nich o bibliotekach i rzeczach bibliotekarskich dotyczących powiemy, to wszystko jest w miejscu i wcale nie zbaca z wytkniętej drogi. Dlatego gdy przychodzi nam treść dziejów biblioteki uniwersytetu Krakowskiego z dzieła Bandtkiego wyciągnąć, ośmielamy się rozwinać ją w historyczny obraz losów bibliotek w Polsce będących. Pewnie, że na pozór małe do tego posiadane wiadomości, niedostateczne dania. Każdy słusznie potrząśnie głową i wzruszy ramionami na takie przedsięwzięcie. Nie raz trąpił się Bandtkie, że niemiał dostatecznych o głównej bibliotece Krakowskiej wiadomości, jakże się zrywać z obszerniejszym przedsięwzięciem? Wszakże, przedsiębiorc ten ogólniejszy widok, wymierzymy słowa nasze, które nie wiele miejsca zajmą. Z położenia mego misiem sposobność uczynić obserwacje, nad różnem i bibliotekami kraju; a te czynić niezaniechając. Zwiezionych było do dzisiejszej wielkiej biblioteki Warszawskiej, różnych bibliotek kilkudziesiąt. Łatwiej było nad nimi medytować, patrząc na nie i ksiągami ich czas nie mały przerzucając, a niżeli gdyby o nich przeszło myślic z katalogów, których porządnich nie tak łatwo się doczekać, a z inwentarskich katalogowych notat tym trudniej co porozumieć; łatwiej było nad nimi medytować patrząc na nie, aniżeli gdyby przyszło z miejsca na miejsce jeździć, rozproszone po kraju obszernym oglądać, przypomnieniem je z sobą porownywać.

i wiązać. W różnej prócz tego życia kolejji, oglądając około 30 większych krajowych bibliotek, a przerzucając innych tytuły katalogi, lub mając sposobność pozwierczenia o nich wiadomości; w różnych mówią życiu moego kolejach po różnych stronach Polski tym sposobem zdarzyło mi się oglądać dosyć różnorodnych ze starodawna istniejących bibliotek. Te, jakożkolwiek dorywczo obejrzone, posłużyły mi do tegoż samego celu, do wyciągnięcia kilku ogólniejszych obserwacji, które tu w następującym obrazie pokróć uszykować przedsięwziętem. Zdawać się może, że obejrzenie powierszchni nie może dosyć korzystnym być do czynienia uwag. Atoli nie było mody przestrzegania starych książek i bibliotek, jaka dzisiaj nastąpiła: książki w swoich kostiumach zostawady, a jeden rzut oka zapewnia, nierzadko jakiego wieku zbiór książek prezentuje się oku. Niejakim doświadczeniem przekonalem się, że powłoka dawna, w powięciu ogólnego o bibliotece pomysłu nie uwodzi. Dla tego, samo niektórych bibliotek, połotne okiem przepatrzenie, rozwijało myśli moje. W przedsięwziętym skrzeszeniu ogólnego obrazu dziejów bibliotek w Polsce, nie jest zamiarem wytykać zdarzenia każdej pojedynczej biblioteki, lub obraz ten uzupełnić szczegółowymi przypadkami, których ani poszukiwałem, ani poszukiwać mogłem. Kilka głównejszych, ile wiadome, wymienić należało, dosyć pomniejszych, o których przypadkiem dowiedzić się przyszło, nie zaniedbało się: resztę do poszukiwania innym zostawię. Jeżeli, com widział i co mówię, dobrzem widział i dobrze mówi, to oglądający resztę istniejących starodawnych bibliotek, poszukujący starych a ciennych katalogów, zadający sobie ciążki badawczy moźdż w rozpoznaniu nowo pogromadzonych bibliotekach, ludzie zbierający szczegółowe każdej biblioteki zdarzenia, mogą sprawdzić, oceniać, poprawiać, rozprzestrzeniać. To, co piszę jest moje, jest ubogie, jest proste. Im więcej mało postrzeżenia prostymi, łatwymi, koniecznymi i jasnymi się wydadzą, tym prawdziwszymi być muszą: bo prawda powinna być bez przysady i z wejrzenia łatwa i oczywista, a kombinacja zdarzeń, jakkolwiek czasem skomplikowana, wszelako naturalna, prosta i do przekonania mówiąca.

Pierwszy periód: wzrost rękopisów
od roku 1000 do 1350.

XXV. Normandów i Węgrów Iupieże, zdawały się w IX i X wieku do ostatka w Europie Śacińskiej wywrać i niszczyć dawne rzymskie lub Franków naukowe zakłady. W klasztorach ostatni światła przytułek, był dosięgany pożogami, które dotykały i zbiorły księgi przy kościołach lub po klasztorach pozostających. Lecz te wieki ciemności i upadku ludzkiego, nie gardziły księgami. Chociaż się zgubny dawnym porządkom i zakładom feudalism rozwinął, wszelako potrzebni byli małe światła, małe któryby strapione ludzkie serce pokrzepili, na drogę cnoły prowadzili. Klasztory dostarczały tych ludzi. A wiek X. stając się wiekiem restauracji ludzkiej, stawał restauracją zakładów świata. W klasztorach dokszadzało starzeń, aby dostarczać księgi dla potrzeby wieku. Czuwano więcej nad pozostałoimi lub nad nowo tworzącemi się bibliotekami, starano się zapełniać je przepisywanymi księganiami. Uczony Gerbert (papież Sylwester II) i wielu innych, wzywali swojich do przepisywania. Nie bez ciężkich trudności to przychodziło, ponieważ niezmiernie trudno było zdobywać się na materiał do pisania. Jeden pergamin był dla użycia, i ten kosztowny. Przy pomnażaniu się bibliotek, były niszczone starodawne dzieła, bo mniej dla wieku użyteczne pergaminowe rękopisma, skrobano aby text ksiąg liturgicznych, lub jakiej części vulgaty, lub jej objaśnień zapisać. Zawsze jednak oprócz dawnych benedyktynów nowo powstający w XI wieku Kameduli, Kartuzi, Cistersi przyczyniali się do mnożenia liczby ksiąg, w tym czasie, w którym świeża wprowadzone w Skandynawji i w Słowiańszczyźnie chrześcianstwo, ustalało się. Z chrześcianstwem, tegoż rodzaju księgi, jakie w najpospolitszym użyciu u Śaciników były, do Polski sprowadzano. Bolesław Wielki na dworze swoim czytał kanony. Benedyktyni, Kameduli i Cistersi, tych samych ksiąg potrzebowali, jakich używali we Francji lub we Włoszech. Zamiast sprowadzać pergaminowe kodeksa, które ich klasztorom właściwe były, które wchodziły w ruch i wziętości w tamtym wieku nabywały. Dzieła do praktyk kościelnych i pisma świętego, a

przytym Boecjusza zbiór wiadomości (p); dzieła fantastyczne o Alexandrze Wielkim, i o sprawach Rzymskich święzy twór XI właśnie wieku, i Dygesty i Instytucje święże w Europie w XII rozgłoszonó; zjawiło się kilka starożytnych pisarzy, którzy bądź klasztorne, bądź dajecezańskie małe księgi zbiory sędziwemi czyniły (q). Czyli przepisywaniem na miejscu w Polsce zbiory te przyniesione zostały? żadnych dotąd nie znalazłem śladów. Widzę tylko po dzisiejszych bibliotekach z tamtych czasów pozostałe kodexa, z Francji i z Włoch późniejsze z Niemiec ściągnięte. Bezwątpienia czylipergamin sprowadzić, czyli gotowy kodex, wszysko to jedno było, jedenże nakład. Obok pergaminu upowszechniał się na zachodzie bawełniany papier, który w XII i XIII wieku niezmiernie ułatwiał pomnożenie bibliotek, które coraz większą, mianowicie po klasztorach stawały się potrzebą (r). Podejmowane krzyżowe wyprawy, zbliżyły więcj niż kiedykolwiek chrześcian do naukowych mahometanckich zakładów. Widok ogromnych w Hiszpanii, w Azji i w Egypcie bibliotek, skłaniał rycerzy łacińskich do naśladowictwa. Fryderyk II i Ludwik IX. mieli swoje biblioteki, a lubo uczone nowe zakony, dominikanów i franciszkanów, swego wieku naukom poświęcone, mniej się przepisywaniem księgi zajmowały, z tym wszystkim, również bibliotek potrzebowaly, a własnych dzieł bibliotekom dostarczały. A zatem mnożyło się przepisywaczy i kodexów na pergaminie i na papiérze z bawełny (s). Co z tych kopij do Polski weszło? mało umiem powiedzieć, wszakże rękopismów na papierze bawełnia-

(p) Tak o tym sądzić každą exemplarz Boecjusza w bibliotece Warszawskiej będący i cytowania tegoż Boecjusza przez komentatora doktora Jana Dąbrowskiego. Nie przytaczam tu podarunku biskupa Marcina kościołowi płockiemu w r. 1024. biblioteki, bo nie wiem złąk o tym Rzepnicki (*Vitae præsulum III. c. T. II. p. 207*) wiadomość taką czerpał. Powtórzył ją w przedmowie do dykejusza Poetów Juszyński.

(q) Oowiec, i nauki w Polsce § 6. Tygoda. Wil. 1816. T. I. p. 53—55.

(r) *Clastrum sine armario quasi castrum sine armentario*, albo *Clastrum sine librī*, *ark sine armis*: takie było przysłowie wieku.

(s) *Libros scribebant qui ad hoc erant idonei; alii scriptos codices artificiose conglutinabant, corrigebant alii, rubro minio ceteri ornabant.*

nym, jeśli sprowadzone były, herdzo mało, dziś prawie nic nie pozostaje (1). Włosnym pisaniem, jeżeli poznali Polacy biblioteki swoje, pisali na pergaminie. Pisali zaś roczniki dziejów swoich; stosownie do wieku wierszowali po łacinie; uniesieni pobożną fantazją poruszaniem krzyżowym podnieconą, mieli legendy świętych; mieli swe scholastyczne i kanoniczne pisma, i scientyficzne, które Witelljonu i nie wielu innych zajmować mogły. Te krajowe plody, wzbogacaly franciszkańskie i dominikańskie biblioteki, a mieszkały się do biblii, ojców i pisarzy starożytnych, po dawnijszych benedyktyńskich, i cistersów bibliotekach i po tych, które przy mieszkaniu kanoników albo przy jakim kościele znajdowały się. Tym sposobem więcej może bibliotek było, a niżeli w książkach okwitęte, wszakże z pewnością niejako, zważając na dalsze czasy, twierdzić można, że po 50 woluminów mięwały: co nieobojętną w owym czasie rzeczą było. Nie ma też nic niepodobnego, aby między nimi nie miało się znaleźć takiej, coby na setki liczyła. Skład polityczny ówczesnej Lechii czyli Polski, wystawał ją na ciężkie zniszczenie, z wojen domowych i postronnych wynikające. Lecz domowe nie tyle uciążliwe były, co na paści Tatarskie, Litwy, wdziérania się Niemców i Krzyżaków. Drewniane były miasta, i duchowne zabudowania drewniane bywały. Roznoszone pożogi koniecznie niszczyły składy ksiąg, i obok trwałego wzrostu, przemijające kłęski, trwałe dla kraju czyniły szkody, albowiem często jedyne exemplarze dziel, szły w popiół.

Drugi perjod: pomnożenie rękopiśmiennych od roku 1350 do 1500.

XXVI. Od połowy wieku XIVgo wielka i żywa w Lechii czyli w Polsce nastąpiła zmiana. Dzielna prawica Łokietka z opłakanego położenia Lechii, wydzwignęła kwitnącą Polskę. Naród się spałł w jedno państwo i podnosiła się wielkość jego ducha, która przekijkając Ruś i Litwę, pod Jagiellonami świetność następnego wieku zareczęzała. Każdy stan ze swymi występował zdolnościami, poszukiwano światła; mnożyło się pisarzy, przepisywaczy i wzrastały biblioteki; młodsze i

(t) Było kilka w bibl. Załuskich. Wspomina Bandtkie.

starszo zakony, nie dały się wyprzedzać z pomnożeniem swych bibliotek różnymi kodexami, które łatwiej było w te wieki pozyskiwać i pisać. Szkoły pod pieczęcią księży biskupów będące, stały się wielce czynne i książek coraz bardziej potrzebującé. Co ostatni na tronie z Piastów przedeśbrał, to ostatecznie dopełniał Jagiełło, że wielka szkoła uniwersytetu Krakowskiego ze swoim sławnym teologicznym fakultetem, powstała (1364. 1400). Kommentując kronikę Wincentego Kadłubowicza Jan z Dąbrówki (r. 1410), znajdywał w bibliotekach Krakowskich, nie tylko kilkunastu kronikarzy, ale razem wielu rozmaitego rodzaju pisarzy wieków średnich: Anselma, Alana, S. Tomasza (u), Jána de Sacrobosco, Franciszka z Florencji, Piotrów z Blesu i de Vineis; znajdywał ojców kościoła, Ambrożego, Augustyna, Hieronima, Grzegorza z Nazianu; zawsze jeszcze w wielkiej wziętości będących Boeciusza, Isidora, Aristotelesa i licznych starożytnyci pisarzy: Cicerona, Horatiusza, Terentiusza, Persiusza, Senekę, Valeriusza Maxima, Trogusa i greckich pisarzy, pewnie w łacińskim przekładzie: Homera, Theophrasta, Plotina (w). Był do wykładu w uniwersytecie Krakowskim Euklides, i Grzegorz z Sanoka, miał pod ręką Virgiliusza, żeby gust w łacińie ocucać (x). Wreszcie nie przedstawiali krajowcy ściągać z zagranic kodexów i łożyć na to koszta. Biblioteki klasztorne i szkolne wzrastały, zawsze raczej darowiznami i spadkami, aniżeli własnym nabywaniem. Pospolite wiele czerwonych złotych jeden kodex kosztował, lecz w nabywaniu ksiąg, zapal wzrastał i liczba do nabywania mnożyła się. Każdy z obcych krajów wracający, z nabytkiem wracał, kupując od stanionarjuszów, którzy łożyli starania, aby przepisywania mnożyć, i nimi handlowali; od samych przepisywaczy, tandemierzy, lub jakim bądź przypadkiem. Obrady soborów Konstancjięskiego (1414—1418) i Bazylejskiego (r. 1431—1443) powołując do Bazylei Polskich

(u) Że był i Ján Duns Skot, przeświadczenie można z Bandt. hist. bibl. p. 41.

(w) Nauki i ośw. w Polsce § 15. w Tygodniu. Wil. T. I. p. 125. Vinc. Kadł. des Ossol. von Linde VI. Anhang p. 615—615.

(x) Nauki i ośw. w Pol. §§ 20. 21. w Tyg. Wil. T. I. p. 175. 176.

teologów i ludzi stanu, i zatrzymując ich czas nie mały za granicą, podały im sposobność ponabywania wielu rękopisów, które do kraju przysyłały (y). Ustawić z Rzymem i z Włochami związki, otwierały kraje w skarby piśmienne bogatą, do której reszta starożytnych pisarzy gromadziła się, a rozmajni pisarze z niej rozbiegali. Tomasz ze Strzepina, Paweł syn Włodzimierza z Brudzewa, przywozili księgi z zagranic (z). Przywiózł Jakób z Sienna Pliniusza (a); Ján Długosz Liwiusza i innych (b). Po umierających zakonnikach, zakonnym prawem, wchodziły księgi do bibliotek klasztornych, i zwykłym sposobem zasilać je nie przestały. Tymczasem modą się stawało, na sposób Włoski, zbogacić się jakim kodexem, a przy zgonie przekazać go do znamienitszego księga zbioru. I tą drogą zasiane były zakonne, a więcej inne tak kościelne jak i szkolne biblioteki. Wspomniany Tomasz ze Strzepina czyli Strzepczyński herbu Prus, umierając (1460) biskupem Krakowskim, wiele bibliotek licznymi kodexami opatrzył. Pozakładał librarje czyli biblioteki, w Gnieźnie, w Poznaniu, w Uniejowie i w kollegium Krakowskim (c). Drogą ofiar, uniwersytetu Krakowskiego biblioteka w wieku XV, na sposób bibliotek szkół innych, wzrastała. Wydziały miały swoje oddzielne biblioteki: była libraria theologorum in collegio maiori artistarum, inna libraria artistarum w kollegium mniejszym, inna była wydziału prawnego libraria canonistarum. Nie były te biblioteki rozdzielone wedle nauk wydziałowych, tylko według ofiar wydziałów czynionych. Stąd w bibliotece theologicznej, wiele było ksiąg medycznych (d). Miały też osobne biblioteki bursy uniwersytetu Krakowskiego. Słownem że liczba bibliotek mianowicie w Krakowie, mnożyła się. Alubogorzele kollegium juridycznego (r. 1455) i kollegium mniejszego (1492) musiały sprawić i w bibliotekach

(y) Bandtke hist. bibl. uniw. Krak. p. 17.

(z) Bandt. ibid.

(a) Bandt. ibid. p. 18.

(b) Było to przysłowiem wieku XVgo: *vende pallium eme libros.*

(c) Bielski krou. Pol. pod r. 1460. wydania 1597. p. 419. wydania Bohomolca p. 373,

(d) Bandtke hist. bibl. uniw. Kr. p. 9—16.

niejaką szkodę (e): z tym wszystkim w tejże ilości i téż swietności nie przestały się utrzymywać Krakowskie biblioteki, tak, że kiedy (r. 1459) ogień wielkie szkody na Łysej górze sprawił, biblioteka tego klasztoru zapętlaną była nowemi kodexami, kopowanymi z kodów uniwersytetu (f), który był bogaty w rękopisma, chociaż miał biblioteki młodsze od wielu innych. Professorowie opatrywani beneficjami i na biskupstwa poступujący, mieli łatwość uposażenia biblioteki: wszakże i inni professorowie i wdzięczni uczniowie niezaniedbywali je zgubuć (g). — Był tóz ten XVsty wiek, wiekiem szczególniejszego zapału do formowania bibliotek. Włochy, dla reszty Europy świat inny, świat wzorowy; w całej obszerności kultury swojej, daleko wyżej postawieni od wszystkich zaalpejców, zakonne nauki uczynili światowem, gotyckie klassyczniem, scholastyczne filologiczniem. Starożytnych pisarzy dziedza po niknących kodexach zapomniane, z niezmiernym nakładem nabywali i od ostatniej ratowali zaguby. Po wszystkich stronach łacińskich i dawniej Grecji, gdzie księżyc ottomański zgasił geniuszu świata przycinając, wyszukiwani pisarze Rzymscy i Greccy, kopowaniem nowym, exemplarze ich mnożone: a wkrótce wzięci do druku. Z tych zbiorów z najwyższą usilnością zebranych, powstawały domowe mieszkaniec Włoch, zbiory książek, światowe i publiczne biblioteki, do których ułatwiony uczonym przystęp. Niccolo Niccoli pragnął, aby jego zbiór stał się we Florencji publicznym. Medyceusze jego życzeniom (r. 1444) zadosyć uczynili. Biblioteki Florenckie i Rzym-

(e) Bandt. *ibid.* p. 199.

(f) W bibliotece przy uniwersytecie Warszawskim w kodeksie folio papierowym czytam: *Finitus est liber in monte calvo per manus Mathiae Paris de Stup notarii publici pronunciatus per fr. Laurentium de Brzeschiu huius loci professum ad iussum dominini et magistri Michaelis abbas feria quinta infra octauas nativitatis Marie virginis anno 1460. quo anno monasterium totum cum ecclesia rededicabatur, anno praeterito dominico proximo post festum S. Francisci igne consumpta tempore domiuorum Casimiri regis Poloniae et Thomas episcopi Cracoviensis qui exemplar ex universitate Cracoviensi acceptum, ad rescribendum coenobiorum in memoriam futurorum et animarum salutem.*

(g) Bandt. *hist. bibl. Kr.* p. 9—38. 41—44.

skie przed innemi celowały, chociaż Wenecja nie wiele wyprzedzać się dawała. Za tym Włochów przykładem, uczni i mocarze zaalpejscy, za takąż uganiały się chlubą. Głośnym chciał być z tego, osobliwszy król Maciej w Węgrzech (h). Był to zwyczaj, nieograniczać się w swoim tylko kraju w podniecaniu oświecenia: Maciej lubił szukać uczonych całej Europy: być może, że zakładając ogólną w Budzyniu w Węgrzech bibliotekę, pomimo ustawiennych z Polską i Jagiellonami zatargów, że bibliotekę uniwersytetu Krakowskiego obdarzył kilką kodexów, tak, jak obdarzał Marcina z Olkusza globem nicheskim (i).

XXVII. Oprócz tych dzieł i kodexów, które z ustronia biblioteki Polskie napełniały, i w miejscowości samym w Polsce, liczba rękopismów przez żywego kópiowanie potężnie się mnożyła, albo przez zjawiające się różnego rodzaju pisownie w kraju plody wzrostu. Gdy też same przyczyne sprzyjające wzro-

(h) Maciej Korwin 1458–1460 szukał uczonych cudzoziemców i Włochów, zakładał uniwersytety, a nadewszystko bibliotekę. Corocznie na nią po 50000 czerwonych złotych przeznaczył. Wezwał Felixa z Ragury, aby kierował 30 przepisywaczy ciągle w Budzyniu pracującymi, a ceterem we Florencji bez przerwy piszącimi. Zakupywał i drukowane księgi, i rękopisna w Turcy. Bibliotekarzem w Budzyńskie bibliotece był Thaldensz Ugoletti z Parmy, który gdy po rękopisach do Florencji wyjechał, nastąpił po nim Bartolomeo Fonti, po którym Galeotto Marti z Narni, naostatek Felix z Ragury. Rękopisma nowości były pergaminowe, z przepychem nawet i wielką powrotnością pisanej. Liczono ich do 50000. Wnet biblioteka ta zasiedbała została, w roku 1526 od Turków rozbita, na rozerwanie otwarta, tak zniszczała, że r. 1665 zostało w niej na miejscu zaledwie 500 kodexów.

(i) Mówi o tym Bandtke hist. bibl. uniw. Kraków. p. 34, nota 67. Przebaczy mi, że z powątpiewaniem to powtarzam. Wierzę, że w 1460 Marcin z Olkusza był obdarzony, a chciakbym dowódów na wyrazy: "temuż (Maciejowi) winniśmy rozmaita rękopisma." Rozbita króla Macieja biblioteka, rozbiegła się po świecie. Bibliografowie z satysfakcją poszukują exemplarzy kodexów króla Macieja, które po różnych Europie bibliotekach osiadły, i niewielką ich liczbę dostrzegli. O darach króla Macieja innym nie Budzyńskiej bibliotekom uczynionych, nic nie wiem: a lekakbym się przyznać do dworcowy: żeby się nie pomylić, jak pewni uczeni, co z testamencie króla Zygmunta utrzymywali, że król Zygmunt August podarował swe księgi bibliotece uniwersytetu Wileńskiego, chociaż za Zygmunta Augusta uniwersytet Wileński jeszcze nie eksistował.

stowi bibliotek, wpływały na ochotę i prawdziwy zaspół przepisywania: niezmiernym do tego stało się ułatwieniem wynalezienie w wieku XIV. papiaru ze szmat płóciennych. Jeszcze w XIV wieku wyrabianie jego w Niemczech dosyć go sąsiadniowej Polszcze dostarczać mogło, że pod koniec tego wieku (od r. 1370) na papierze pisywano, okładając niekiedy każdy sposzyt pergaminową kartą, przez co kodeks papieryowy w kilkanaście kart papieru, po dwie pergaminowych miał. Takie przekładanie papiaru pergaminem utrzymywało się jeszcze i w początku XVgo wieku (do 1420), chociaż przy rosnącej liczbie pisarzy, zwyczaj ten coraz mniej dostrzegać się daje. Gładkość, dobroć papiaru i jego dostatek od początku XVgo wieku, taka dalece czynił go powszechnym, że ledwie nie zupełnie rugował pergamin z pod pióra przepisywaczy. Cały prawie wiek XV. wielka liczba różnego rodzaju pisarzy, przepisywaniem zajęta była. Ledwie pod koniec tego wieku, gdy sztuka drukarska do Polski zaglądała, ta ochota przepisywania znów stygnąć poczęła.— W końcu XIV wieku, jak Jakób z Podobicza Kujawianin, syn Fabjana przepisywał (k), podobnie znajdowali się inni po różnych stronach kraju i w różnych zakonach piszący. Lecz w owe lata pisarze ci byli skromni i nazwisk swoich prawie nie wymieniaли. I z całego XVgo wieku większa jest liczba takich, których pisarza nazwisko ukryte: wszakże z pozostałych takich, u których nazwiska wymieniane, widać, iż najgorliwiej do pisania brali się benediktyni i cisterci. Najwięcej i prawie jedynie te zakony, duchowieństwo świeckie, kanonicy regularni, miechowici nie małe także po sobie dość liczne pamiątki, inne zakony cokolwiek mniej zostawili, chociaż nie zaniedbali do pomnożenia kodexów przyczyuiać się (l). Można to uważać, że z re-

(k) Bandt. I. c. p. 4.

(l) Dla przeświadczenie, że znaczna liczba przepisujących była, zazwyczaj imiona nie wielu, których na przedzie z rękopismów Łysogórskich i Sieciechowskich, i z kilkudziesięciu innych kodexów i rozzrzuconych tu i ówdzie wiadomości wynotowałem.

1395. Jakób de Podobicze Wlatesaviensis syn Fabiana (Bandt. hist. bibl. p 4).

1404. 1406. 1407. frater Venceslaus natione Polonus praepositus in monasterio scte Hedwigis ante portam latiunum Graconiae.

kopiarskich bibliotek, benedyktyńską Lubieńską biblioteką czas najwięcej szanował i w niej bardzo stare rękopisma dochował. Jak inne biblioteki, tak Siecie-

1406. 1407. Maciej czyli Mateusz z Szadka Jana Zinzawce syn (Bandt. ibid p. 9).
1408. Thomas clericus de Poznaniensis (Sieciechow).
1412. Paulus de Lipno.
1414. Luthoslaus de Cosszczehovo (z Sieciechowskich kodexów).
1414. 1416. Mathens exili Mathias de Izysza benedyktyn w Krakowie (Sieciechow).
1415. do 1449. Clemens de Stupia, na końcu piśał w Kusowie (Sieciechow.) czy nie ten sam 1435 Clemens praedicator in Lyublin (Siec.).
- 1415 Piotr z Woli.
1416. Maurns de Izysza (Siec.)
1416. Jan z Warszawy (Bandt. hist. bibl. p. 5.)
1417. Przybyław de Linowecz (z Łysogórskich kodexów).
1420. Joannes de Czepicze (Łysag.)
- 1422—1456. Jan Kanty Miechowita Mallens dictus (Bandt. l. c. p. 7.)
1423. Wenceslaus dictus Chlebnik (Siec.)
- 1427—1447. Petrus de Borzykolwa, w roku 1447. exul ze swoego zakonu. Wspólnie z nim pracował w tychże czasach pracujący magister Paweł de Zetbor (Łysag.) Ten Paweł z Zatora był kanonikiem (Bandt. l. c. p. 6. 7.)
1429. Stanislaus de Mstovo (Siec.)
1432. Nicolaus de Walij coadjutor magistri Mathiae canonici regularis et rectoris ecclesiae parochialis in Laskochyno (Siec.)
1432. Jan z Opatowca.
1434. Petrus capellanus olim vicarius de Sydlew tunc temporis in Paczanow (Siec.)
1436. Nicolaus de Polaniesz (Łysag.)
1436. Nicolaus de Rzeschow (Łysag.)
1436. Matthenus dictus Zamokło (Siec.)
1439. Nicolaus in Calvomonte (Łysag.)
1440. Munreup (Siec.)
1444. de Lipowa głowa notarius venerabilis magistri Szpici to jest Nicolai Szpicimiri cantoris Cracoviensis (Bandt. l. c. 11).
1444. Jacobus de Wylicia prepositus in Jemesuo.
1449. Joannes de Nova Przedania tunc Krzechowie morans (Siec.)
- 1449 do 1477. Stanislaus de Voicicze magister decretorum doctor quondam plebanus in Islza canonicus et officialis Sandomiriensis (Łysag.)
1450. Nicolaus pauper de S. uczeń Andrzeja z Kobylina.
1450. Petrus de Chotkowo biskup Płocki, kanclerz Mazowiecki (Catal Msptor bibl. Zalusc. p. 32).
1450. Mikołaj Sułeda burmistrz Warecki.
1451. Nicolaus de Sław.... (Siec.)
1451. Nicolaus de Lathowycz (Vincent. Kadl. des Ossol. von Linde p. 266.)
1451. Joannes de Ploczko Nicolai filius.
1452. Laurentius benedyktyn w Sieciechowie.
1453. Maternus frater professor w Koprzynicy.

chowska w piérszej połowie XVgo wieku mocno wzrastała. Od chwili zaś cięzkiej dla Łysogóry ogniewój w roku 1459 katastrofy, zwróciły się usilnie starania do biblioteki Łysogórskiej. Mało w niéj dawniejszego przepisywania weszło, w bliskich zaś roku 1460 latach, przepisywacze zajęci byli dla niéj. Szczę-

1456. Joannes Scotynyczsky tunc vicarius ecclesiae collegiate actae Mariae Sandomiriensis (Siec.)
 1456. Stanislaus de Myechow (Łysag.)
 1457. Mathias de Obieczonowo baccalaureus in decretis w Gnieźnie (Bandt. I. c. p. 11.)
 1458. Stanislaus Janis (filius Joannis?) vicarius in Cowale (Łysag.)
 1458. Benedictus w Krakowie (Łysag.)
 1458. Swentoslaus clericus in Lescznik (Łysag.)
 1458. Paulus de Byala clericus Plocensis dioecesis.
 1459. Julian miechowita w Przeworsku.
 1459. Stanislaus Rusek de Bodzewo filius carpentarii Polonita reverendi magistri Thomae de Szreleze minimus exornator famulus ac subiectus.
 1460. Matthias Peris de Słup notarius publicus (Łysag.)
 1460. Mathias de Cieczow dictus Trepel minister ecclesiae Szczecuchowicensis (Łysag.)
 1460. Joannes de Costan fidelis scriptor alias pictor vivarum imaginum (Łysag.)
 1460. 1461. Jacobus dictus Mitrula de Pyotrkw (Siec.)
 1461. Joannes de Brzezini (Siec.)
 1463 do 1470. Mathias de Pabyanicze (Łysag.)
 1463. 1465. Joannes et Petrus de Kamieniec notarius (Łysag.)
 1465. Petrus de Scarzeschow w Miechowie.
 1466. Joannes czyl Zysnosc Marsz (Łysag.)
 1470. Joannes de Dob frater alumnus Pultoviae.
 1470. Grzegorz z Krakowa (uwagi nad Mat. Chol. § 5. p. 16. przekład Niem. p. 421).
 1470. Michael Gac? de Pinisko.
 1470. Joannes de Odrzykon in Gora.
 1470 do 1493. Andreas de Słupia, 1470. in Monte calvo alumnus in praepositura Vavelnicensi, 1472. in monasterio, 1472 plebanus in utraque Słupia, 1493. superior Calvimonti (Łysag.)
 1471. Jan z Szydłowa bakałarz w uniwersytecie Krakowskim (Łysag.)
 1472. 1473. Vincentius in Gora.
 1473. Marcus Schowa de Słup. (Łysag.)
 1474. Joannes plebanus de utraque Słup. sub monte, ad iussum et conductum domini Michaelis abbatia S. Crucis Montis calui pro libraria eiusdem monasterii.
 1476. V. Nicolsus heres de Schyenna (Łysag.)
 1480. 1500. Bartholomseus Soszukowsky nauczyciel w Sokołowie (uwagi nad Mat. Chol. § 5 p. 17. tłominacz Niem. p. 422.)
 1481. discretus Theophilus de Boguslawycze (Uwagi ibid.)
 1502. 1504. Matthias de Warka presbyter Posnaniensis diaecesis (Siccischow).

gulnięjszym jedyń dobrodziejem stawał się Stanisław z Wojciecz magister i doktor, który z plebana w Ilży, kanonik i official Sandomirski, sam przepisywał, przepisywanie odczytywał, na przepisania łożył, i sam nad komentowaniem biblii pracował (m). Przepisywali jako się wspominało najwięcej zakonnicy, braciszko-wie i kapłani, w klasztorach lub na probostwach; pisali ci, którym biblioteki powierzone były, librarii, albo bracia jedynie do przepisywania przeznaczeni, notarii scriptores. Lecz zdarzało się, że i wyższej do-stępcości mążowie, kanonicy, notariusze publiczni, burmistrze, klerycy i laicy pisali. Dzielili się pracę pisania, chociaż jeden mógł wszystko dopełnić, wszelako często bardzo inny pisał *scripsit*, do innego należało illuminowanie, exornowanie, odczytywanie, poprawianie, eliminowanie, regrossowanie; kodex od innego był *comparatus*, co znaczyło, nie tylko nabycie, pozyskanie, ale przyrządzenie, wygotowanie, podobnie jak i wyraż *comportavit*, nie był ograniczony wyobrażeniem samego pozyskania, dostarczenia, wniesienia, ale razem dołożenia własnej pracy, do wygotowania kodexu. Tym sposobem Piotr z Borzykolwy pisywał, Paweł z Zatora też samo regrossował; jeden skomportował, inny weryfikował (n). Za takim przepisywaniem poszło, że wielka liczba przepisanych kodexów, chociaż była na pergaminie, zarzucona została. Zastąpiły w wielkiej ilości papiernie biblie, ewangelje, komentarze, glossy, Lombardy, theologie, filozofie, kazania, historje, bo bardzo nie wiele jest starożytnych z tego przepisywania przepisanych auto-

(m) Wielką Stanisława z Wojciecz pracę mało wspomnienie udowodnić może. 1449 sam pisał *canones penitentiales* w Sandomirzu. 1469 głosował na sposób *Liranu* stary i nowy testament 1471. 1473. przepisywał albo odczytywał *postille Liranu*. 1475. 1476 odczytywał *Berchoriusza* cztery foliły. 1477 Ludolfa żywot Chrystusa. To są przypadkiem na przed odrzeźnione jego prace.

(n) *Explicit sacramentale comportatum per venerabilem virum dominum Nicolaum decretorum doctorem canonicum Warszawiensem et parrochum Cyrnensem et per Johannem Nicolai de Ploczko regrossatum in summo Poznaniens. Anno domini Millesimo.cccc. l. pr. (1451.) finitum ipso dominico iufra octusas beati Martini, folio na papierze kodex w bibliotece przy uniwersytecie Warszawskim.*

rów, a pergaminu szły prece, szły jak skura do podlepiania okładek papieryowych kodeksów. Znaczącą przy najmniej częścią tego losu doznała. Nie samo przepisywanie takie, zajmowało w owym XV wieku pisarzy w Polszcze: glossowano i przerabiano niekiedy starodawne pisma. Stanisław ze Mstowa przydawał na brzegach przypiski; Stanisław z Wojcicz dopisywał objaśnienia; Jan Dąbrówka komentował kronikę Wincentego Kadłubkowicza czyli syna Kadłubkowego, i słusznie podejrzany być może, że i sam text Wincentego odmienił, tak, że kilkudziesięciu następnych przepisywaczy Wincentego kroniki, odmieniony i zepsuty text wiernie powtarzali. Gallus i inni kronikarze dawniejsi w XV wieku przepisywani, podobnież przeistoczeniom ulegli. Podobnie odmianom ulegać mogły przepisywane statuta i akta, które w księgi zbierano. Przy pomnożonym pismienictwie, piszący kodeksa, niemal bywali zajęci pisaniem tłumaczeń na język Polski dopełnionym. Statuta krajowe, biblia, księgi do nabożeństwa lub do zbudowania na język Polski w tym XV wieku poprzedzane były. Pisane i rozmaite pieśni w Polskim języku. Nowe statuta stanów świeckich i synodalne, kroniki, kazania, były owocem krajowego pismienictwa. Jeżeli po Polsku z ambon mówione były, nie widać ich w tym języku pisanych. Pisano je całkowicie, albo w skróceniu po łacinie (o). Do pisania tłumaczeń lub własnych dzieł, uczeni utrzymywali pisarzy, przepisywaczy, malarzy, równie jak dla z bogacenia się kodeksami. Mikołaj ze Szpicimirza miał r. 1404 notariusza swego de Lipowa głowa; Tomasz ze Strzepina podobnie pisarzy, którzy mu dostarczali książki do zakładania bibliotek do r. 1460 (p), Tomasz ze Strzelcy r. 1459. utrzymywali do pisania Stanisława Ruska z Bodzowa syna woźnicy; Maciej z Kobylina (1456) zdolny obdarzać biblioteki księgami (q), miał także przepisy-

(o) Bandt. hist. bibl. p. 6. 7. 8. Mikołaj Wiganda syn., Paweł z Zatora, Maciej z Sosnowa, Stanisław ze Skarbimirza, Jan Sylwanus, Mikołaj z Błonia i wielu innych są tego wieku kaznodziejami, Mikołaja z Błonia kazania tegoż czasu zaraz za granicą pokilkakrotnie w dużym infolio voluminie drukowane były.

(p) Bandt. l. c. p. 11.

(q) Bandt. l. c. p. 12.

waczy między uczniami swojemi (r). Wszakże piszący autor, nie zawsze od razu cudzą ręką był pisany, owszem, pospolicie sam własną ręką pisał. A kiedy w XV wieku po Polsku i po Łacinie więcej niż w dawniejszych wiekach pisywano, koniecznie autorowie sami własnoręcznie biblioteki uzupełniały. Jan Dlugosz i Męciéj miechowita kroniki pisali; Franciszek Sandek 1472 swoje do Dlugosza listy (s): Jakób Zeglar z Bochni magister i doktor medycyny o medycynie (t). Lecz liczyć pisma tego wieku byłoby za nadto, mając dać obraz bibliotekowych czasów: wszakże wzmianka o nich, daje wyobrażenie o bibliotekach wieku XV, ponieważ niemal wzbogacały się biblioteki. Ten wzrost bibliotek, przez pomnożenie pergaminowych, a mniej daleko papierowych kodeksów, pod koniec XVgo wieku wielkiej doznał odmiany przez wynalezienie druku. Mnóstwo stały ważnymi autorów bruliony, nie potrzebnymi przepisywania, i przepisywacze wielkiej wypoczynek znaleźli, skoro kopowanie drukiem, jednym zamachem liczbę exemplarzy mnożąc, nowe podawało środki, nie tylko zapelniania dawnych bibliotek, ale i nowych tworzenia.

Trzeci perjod: pomnożenie księgami drukowanymi od roku 1500 do 1650.

XXVIII. Skoro druk wynaleziony został, i kodeks drukowane po rękach rozchodzić się poczęły, sprowadzane były do Polski, ponieważ od najpierszych dość liczne dzieła pierwotnego druku po bibliotekach w Polsce znajdowały się. Stawały się one dość prędko rzadkimi, a gdy nie były dla osobliwości

(r) W jednymże roku 1450 było pisanych kronik Wincentego pod kierunkiem Mathiase z Kohylina kilka, jak poświadczają rękopisna: znajdującej się w bibl. missionarskiej w Warszawie pisany 1450 per manus cuiuscum Nicolai pauperis de S., którym wspomina Linde (Wiœcen. Kadl. des Osol. p. 611) i inny będący w Puławach w Boryckich niegdyś zbiorach, 4to stron 716. z komentarzem, w którym p. 620. Explicunt gesta polonorum siue Cronica et reportata post Reuerendum mgrm mathiam de Cobilino in Castro Crac. Et est finito feria t'cia ante festum soneti stanislai in autunmpno Anno dni 1450.

(s) Catal. Msprtr. bibl. Zalnsc. p. 33.

(t) In practica Almagsoris 1458. scriptum per me Jacobum Zeglar de Bochna. Ten autograf znajduje się w bibl. przy uniw. Warszaw.

sprawdzone, zatem nie później, ale wraz po swoim wyjściu równe w XV stuleciu, jak potem w XVI wieku do Polski przywożone. Nie można ich kopować i podobną drogą jak kodexa rękopiśmienne pozyskiwać, jedyny był do pozyskania środk kupić. Kupowane przeto księgi drukowane, już w drugiej połowie XVgo wieku przychodziły. Kupowanie tych kodexów drukowanych, było kosztowne: czerwone i złote drukowane folią płaciły się. Nabywali je jak zwykle miłośnicy ksiąg, i przekazywali bibliotekom: a tymże sposobem jak dla bibliotek za rozkazem opatów i starszych zakonnych poznawały pisane kodexe, tymże sposobem dla powszechnego zakonnego użytku, nieodzowna było nabycie drukowanych, a przeto, jak z funduszy klascztorowych szły koszta na bibliotekę rękopiśmienią, podobnie też samé koszta, i większe nawet łóżone być musiały, na nabycie ksiąg drukowanych, bez których wspólnoc zakonna obejmie się nie mogła. Jakimkolwiek sposobem zakonne biblioteki przez wejście do nich ksiąg drukowanych wzrosły: widzieć można daleko większy wzrost tych bibliotek, które już w rękopiszu zasobniejsze były, aniżeli bibliotek zakonów młodszych, w których tak wiele rękopismów być nie mogło. Daleko tedy wcześniej w końcu wieku XVgo i w wieku XVI drukowanych ksiąg wchodziły do bibliotek benedyktyńskich, cisterskich, miechowitów, kanoników regularnych, aniżeli do innych. Wszakże nie bez tego, aby jakie inne pojedynczo podnosić się nie miały: biblioteka bernardyńska w Opatowie, bogaciła się tegoż wieku ksiągami. Do tych bibliotek wchodzić mogły te księgi, które wówczas drukowano, albo raczej takie, których klasztor potrzebował. Z pierwszych tedy druków widać można: biblie łacińskie, Astexany, Lombardy, Berchorusze, Januensy, Tomasz z Aquinu, kaznodzieje: Pelbart de Temesuar, Guillermus, Mikołaj z Klonia i inni; glossy, Lirana, dzieła Ludolfa, Simona de Cassja; Specula, Decretalja, kanoniści i księgi praw z nad Rhenu z Francji, z Lugduunu, z Włoch ściągané, i pierwsze po łacińie wydania ojców, ojcowie Amerbacha, a później Paryskich wydań ponapelniały szafy bibliotek. Księgi liturgiczne, mszały potrzebne raczej były do kościołów. Szczytowych niekiedy biblioteki zapotrzebo-

wały: a lubo podobnież i filologicznych nie raz poszukiwały, wszelako starożytnych łacińskich pisarzy, których w ówczas drukowano, bardzo mało. Przybłąkoły się łacinników wydania Pannarza, Aldińskie i niektóre Włoskie wydania, wreszcie różnict liche z Niemiec, z Lipska, Norimbergi, Wiednia. Ukaazywały się i Stefanów wydania. Lecz greckich pisarzy, których nie potrzebowano, zaledwie jaki ślad w tych bibliotekach mógł się znajdywać. Choć już XVgo wieku drukowane kodeksa znaczną część biblioteki, obok rękopismowych czyniły, jednakże pozyskiwanie takie ksiąg w wieku XVI. z całą żywością swoją trwało i jednostażnym zdaje się szlo trybem. Krajowe mięscowe druki nie od razu do bibliotek wstępiały. Dorywcze w XV wieku wprowadzanie do Krakowa druku, nie mogło wydać okwitnego plonu. Umocowane zaś w XVI wieku drukarnie, tak w Krakowie, jak przy ich rozpowszechnieniu po całym kraju, w wielu innych mięscach pomnożyły na świecie nie małą księg liczbę. Te atoli narodowe druki w liczbie zamożne, były przy cudzoziemskich foliach co do objętości swojej skromne, a często drobne, i zdawały się być płodem dniaowego i przemijającego interesu. W bibliotekach zaś słuszna było mieścić, to, co powszechnego było użytku i co z powodu ogromu swego, nie łatwego stawało się nabycia, same foliałowe i woluminowe dzieła. Polskie zatym druki dość zaniedbane. Wszelako nie obeszły się bez nich biblioteki klasztorne, gdyż łatwo się do nich wcisnęły, a niekiedy jakby na skład w znacznej ilości exemplarzy umieszczone. Łatwię plody krajowych druków i wydania starożytnych pisarzy i wszelkiego innego rodzaju dzieła znaydowało się mogły w bibliotekach uniwersytetu Krakowskiego i małych bibliotekach szkolnych, ponieważ te do innego nieco, niż zakonne użytku były. Urządzenie uniwersytetów dopełniło się na sposób zakonny z powolnym tylko czasem, nabywało świetności. Wielka część obyczajów zakonnych rozmaicie zastosowaną była. A jeżeli biblioteki uniwersyteckie nie zahierały po professorach puścizn, od tych professorów odbierane, dla ich użytku utrzymywane, i dla ich użytku księgami uzupełniané, ażeby były do wspólnej potrzeby. Muśniało to bywać, że nie raz wspólnym funduszem księgi

III. Pomnożenie drukowanemi od 1500 do 1650. 95

kupowano, mianowicie gdy księgi drukowane nastały (u). Tym końcem czyniono osobne fundusze. Biblioteka uniwersytetu Krakowskiego pozyskała takie fundacje od Tomasza Obiedzińskiego, i Benedikta z Kozinina 1560 i Jana Brosciusza 1639, którzy otrzymywali, pierwszy bibliotekę w sali, drudzy w kapitały pieniężne, lubo niedostateczne i niedochodzące (w). Przynajmniej przez to w mięsacu swym lepiej biblioteka uporządkowaną być mogła. I stała otworem dla pożytku nauk. Jeżeli dawniej rękopisienne kodexa do przepisywania w różne okolice pożyczano, podobnie działo się z księgami drukowanemi. Nie bez tego, żeby przez to biblioteka jakowej szkody kiedykolwiek nie poniosła (x), jednakże biorąc w XVI stym wieku professorowie po kilkadziesiąt dzieł na raz i na całe swoje uczone życie (y), oddawali je, przerzucając w darze dla biblioteki po kilkaset innych. Nie były to już dary, jak dawniej, zamożnych w dostatki profesorów lub prałatów. Piotr Tomicki biskup Krakowski i kanclerz uniwersytetu, był ostatnim z pomiędzy wielkich panów. W dalszym czasie największe skarby winien uniwersytet Krakowski, albo nie bogatym professorom, albo bogatym i hojnym w uim wychowanym uczniom (z). Tym sposobem nie przestała biblioteka uniwersytetu Krakowskiego, wielkiego wzrostu nabywać. Prócz dawnych rękopismów i pomiędzy nimi już w XV wieku pomieszczonych, a często na łanużki do pulpitów przykowywanych kodexów drukowanych, wehodziły nowsze drukowane dzieła, a często wielkiego interesu rękopisma. Uniwersytet, liczący uczone wydziały, theologii, obojga prawa, filozofii, potrzebował wszelkiego rodzaju książąt, między którymi znalazły się rękopisma starożytnych pisarzy, i pierwotne ich druki, i najlepsze ich tamtego wieku wydania, Stefanów, Aldinów, łacińskich i greckich, które bibliotek owego wieku największym bywały za-

(u) Bandt. l. c. p. 59. znajduje pierwszy przykład uniwersytetu zakładem kupioną księgą, emtus aere communitatis, dopiero 1560 roku.

(w) Bandt. l. c. pp. 51. 40. 41. 76.

(x) Bandt. l. c. p. 49.

(y) Bandt. l. c. pp. 52 sq. 49.

(z) Bandt. l. c. p. 38.

szczytem i bogactwem; dzieła drukowane i rękopisma krajowe, obejmujące historyczne wiadomości. Stanisław Reszka, Stanisław Grzepski, Jan Brosciusz z Kurozwego i wielu innych, swymi ofiarami, wzmogli nie małym dostatkiem bibliotekę. Przez to mogły się szczerić pierwotnemi, rękopismom równającymi się wydaniami, więcj, anizeli ktorakolwiek iuna w Polsce. Nie było w tym ani zupełności, ani doboru, bo przypadkowie bogaciła się, i przypadek ja w niedostatku utrzymywał (a).

XXIX. Dzieli do filologii ściągających się i w kraju wychodzących, najwięcej być mogło po bibliotekach prywatnych, których liczba w wieku XVIstym, podobnie jak liczba pisarzy i drukarń wzrosła. Wszyscy znamiensi mężowie, biblioteki mieć musieli. Było i to znamienniem wieku, że podobne domowe książki zbioru, musiały być zapaśne w księgi pobożne, a scytyczne i teologiczno polemiczne. Wyuikało to z pobożności dawnych wieków i z religijnych w chrześcianstwie sporów. Wreszcie, w krajowych drukowanych dziełach, najznamienszą część stanowiła polemika religijna. Zbierający księgi panowie, świeccy i duchowni, zbiérali je przez szczerze anatorstwo, dla dobrego tonu, dla przyzdrobienia swego umysłu, dla zadosyć uczyñenia polemicznemu interesowi, aby ułatwic przesładowanie lub protegowanie herezy. Tworzyły się biblioteki po wszystkich prowincjach Polski i Litwy. Zamojskiego, Radziwiłłów, księcia królewieckiego. Niektóre takie spalone były, narażone na zniszczenie. W Secymiuie spalony został 1556 zbiór kilkuset ksiąg Szafranów (b). Ustawy synodalne, zakazywały heretyckie dzieła niszczyć; cywilne nie były temu

(a) O tym wszystkim przekonać się można z tego, co Bandtkie w swej hist. bibl. pp. 44—47, p. 52—79, przeplatając wiele innych wiadomości mówi. W tym jest osobliwsza (jedeli dobrze rozumiem), że między rokiem 1459 a 1552 prawie przez lat sto, w czasie dla Polski najpiękniejszym, żadnego daru biblioteka Krakowska nie otrzymała (p. 44). Nie śniem nic na tym budować, bo może się mylić, bo gdyby tak długa pròduja w dobroczyństwie tyle Bandtkiego zajmującym, eksztowawała, pewnieby to sam obserwował, a tego nie uczyńi.

(b) Acta MSS. „officialia. Kurzeloviensis ap. Juszyński Dykcyonarz poetów Polskich, przedmowa..

III. Pomnożenie drukowanemi od 1500 do 1650. 97

przeciwne (c). Wszelako ta surowość ustaw, ściśle dopełnianą być nie mogła. Przemożnych panów biblioteki rosły, a po między nimi, najznamienitszemi stawały się zbiory Radziwiłłowskie. Przemożny ten dom, prócz книг drukowanych, zbierala i archiwa, i wyjechał sobie przywileje, że co w archiwach rzeczypospolitej leżało, to na drugą rękę w Radziwiłłowskich złożone być mogło. Tym sposobem, między zbiorami prywatnemi, Radziwiłłowskie zbiory największego stawały się interesu i bogactwem inne przeszigały. — Zbierala księgi król Zygmunt stary i w Wilnie składał. Zbiory jego powiększej części z rękopismów złożone, obejmowały księgi ruskie, łacińskie i czeskie, miały nieco książki drukowanych łacińskich, a w całości nosiły charakter starodawnych zbiorów. W nich tedy były księgi liturgiczne i biblijne, eukolwiek kazan, i teologicznych skróceń, mniej kronik historycznych, nieco więcej fantastycznych, parę foliałów do prawa Polskiego a więcej do Rzymskiego, herbarz i Albert wielki: zbiór zupełnie taki, jaki posiadały klasztorne biblioteki, tylko co do liczby uboższy (d). Zygmunt kupował księgi w dość znacznjej

-
- (e) *Decrevit sacroconcta synodus ut in singulis dioecesibus, ad minus semel in anno per duos loci ordinarios, aut eorum delegatos, bibliothecas aut libri vales in eis contenti visitentur: et diligenter revideantur, quodsi qui libri in eis suspecti aut haeretici reperiuntur, cremari debent,* (Synod. Petricov. 1542).

- (d) W metrykach koronnych, w aktach litewskich *Volumen XIV.* p. 296 299. 300. (a w oryginalnym p. 153) znajduje się rejestr ksiąg, jakie król Zygmunt w roku 1510 posiadał, spisany po Busku, w kopii nieco pomylany. Wypisujemy go całokiem, objaśniając księgi łacińskie ruskiej literatury wypisane:

Rejestr книг Ruskich. Naperwej trefotok pergamenowy, kuibî na pergameni Serbakoho jazika. — Knihi stychotonej na pergaminie, a jewangeli 2, na papery, odno kryto seruju odomaszkoju, a druhoje kryto czerienoju odomaszkoju. — Kniha otja, na papery pisana. — Kniha letopisiec Kijewski. — Kniha omitarej try pestnec. — Kniha o žyti Junowie Kalisztyka. — Kniha po wojne zbranojo a praznicz ich knih 4. — Kniha trefotok a triwodczwetnaja... perwoho czosuwicka połujca. — Kniha protoko Jeremeja. — Kniha protoko a szestodziesiec w osiem ostatnje apasenia. — Kniha swetoho lwana Złotowusta a czasosłowniec. — Kniha czestia psaltrya. — Kniha czestia a priwodoposessja. — Kniha po uczonie posta a psaltrya prenoko. — Kniha ukaz służyty a psaltrya. — Kniżka czeteja. — Kniżka posłedowania psalmow. — Kniha molitywy światoho Kupryana.

ilości, ale nie wiemy czyli swój zbiór innego rodzaju dziełami zbogacił. Syn jego Zygmunt August naśladując ojca swojego w utrzymaniu królewskiej w Wilnie biblioteki, pomnażał ją innego rodzaju dziełami,

Regestr Latyńskich книг.

Naperwej antyfonary 2 na pergaminie, odyn ot swiatury, a drugi nedeluy, oba zupełne — a drugie antyfonary 2 na pergameni, odyn otswiaty, a drugi nedelny, nedopisany obs — Knihi prawa duchownobu. — Knihi statuta korony Polskiej. — Knihi... na imia herbar. — Druhija knibi... pisania — Knihi opteterskija — Kniha biblia pisanaja, — a mszał weliki pergaminowy pisany, a drugi mszał mały na pergameny pisany.... Kniha istereja Lebardynka — Kniha fastykuły. — Kniha objawlenie swe toje Brygidy. — Knihi o Trojeja. — Knihi Jezopust. — Kniha Olexandreja. — Kniha Herow. — Knihi magnus Albertus. — Knihi sironomeja. — Druhaja Trojeja o kniania Hrehora.

Najpierw antyfonarze dwa na pergaminie, jeden odświętnej, a drugi niedzielny, oba zupełne — a drugie antyfonarze dwa na pergaminie, jeden odświętnej, a drugi niedzielny, nedopisane obs. księgi prawa duchownego, księgi statuta korony Polskiej (Łaskiego 1506). księgi... zielnika, inne księgi zapewne także zielnika. księgi aptekarskie. księga biblia rękopism, a mszał wielki na pergaminie rękopism, a drugi mszał mały na pergaminie rękopism.... księga (Jakkoba de Voragine) historia Lombardica. księga (Wernera Rolewiwick) fasciculus temporum. księga revelationes coelestes sanctae Brigittae. księga (Daressi i Diktias) historia Troiana, księga Aesopius moralisatus cum bono commento, księga historia gestorum et preliorum Alexandri magni, księga Horarium 1495? księga Albertusa magnus, księga (Petrus de Abano) liber compilationis physiognomiae; inna księga (Guido Colunus) historia destructionis Troje od księcia Grzegorza.

Regestr knih szto Pan Jego Miłost u Potrykowe kupił.

Cesarски praws. — 6 knih: instituta, diest vetus, diest novus, kodyx, infocystatum, volumen.

Kazalnych knih — dwoji knibi rozry — tretý Maryale — Summa anelika — Psaltry z wykładem — mszał mały.

Brewiłok — Allmansch — Sentencyarum 3 knibi — Jozefas zistoriansi — Spisalnem eksimplotrum. — Dorini secure kazanie. — Bartolomivus o własnosti reczej —

Cesariske praws. — Sześć księzek: institucje, digestum vetus, digestum novum, codex, informatum, volumen.

Kaznodziejskie księgi, dwoje ksiąg rossarium sermonum (Bernardini de Bustis), trzecie Mariale (tegoż), (Angelus de Clavasio), Summa dicta angelica, Psalterz z wykładem, mszał mały.

(Johannes Reuchlini) Vocabularius Breviloquus, (Joh. Regiomontanus) Almanach perpetuum, Sententiarum trzy księgi, Josephus (czy Flavius, czy ben Gorion?) z hi-

III. Pomnożenie drukowanemi od 500 do 650. 99

ponieważ napełniał ją starożytnymi pisarzami i filologiczne wejrzanie przybierala. Był też wysłany przez Zygmunta Augusta franciszkan Lismanin, królowej matki spowiednik, za granicę, ażeby ponabywał i przywiózł dzieła protestanckie. Osiadł Lismanin w Szwajcarii i zawiódł w oczekiwaniu króla. Wszakże dość już znamienita bez tego królewska biblioteka, oddana w dozór Łukaszowi Góruickiemu. Schodząc ze świata król Zygmunt August wszystkie swe księgi, którekolwiek miał, przekazał do kollegium jezuitów w Wilnie, których fundował za królewskim zezwoleniem biskup Wileński Walerian Protasewicz Suszkowski, przekazał wszystkie, oprócz graduałów, agend, mszałów, wiatyków, i tych ksiąg, które ku śpiewaniu i sprawie ceremonii kościelnych przynależą, te bowiem przeznaczył do kościoła S. Anny na zamku (e). W tych za-

Kronika wseho sweta.— Herbar—
Molot złostej.— Witas Patrum.—
Drewo bliskoſty.

hitorysmi, Speculum exemplorum, Sermones dorini securi de tempore et de sanctis, Bartholomaeus de Glanvilla Anglicus de proprietatibus rerum, Chronicorum albo supplementum, (Forestisae), albo tēt epitome dictum conditum novitiorum, Herbarius, (Henrici Instoris) malleus maleficorum, (Hieronymi) Vitae Patrum, Arbor consanguinitatis.

Regeſtr Czechiſkikh kniž.

Naperwej kniha biblia — Kniha poluja ſerebrom okowana — Kniha swetoſtia Jana Žlatonſta — Kniha Alexandreja Polſkoja ſerebrom o-koوانa.

Najpierw ksiąga biblia, księga polica w srebro oprawna, księga świętego Jana Chrysostoma, księga o Aleksandrze Wielkim po Polsku w srebro oprawna.

(e) „Księgi wszystkie nasze, którekolwiek na ten czas w ręku i w schowaniu Łukasza Górnickiego, a potym u kogoś kolwiek i gdziekolwiek będą, niechaj Ichmoćce dądzą do collegium jezuitów w Wilnie, których fundował tymczasem za konensem naszym ksiądz biskup Wileński Walerian. Okrom graduałów, agend, mszałów, wiatyków i innych ksiąg, ku pieśni i sprawie ceremonii kościelnych przynależących, te do kościoła S. Anny odkazujemy i aby tam były dane, chceiny. A iż onych ksiąg, które jezuitom oddajemy, jest niewielu nie podły sprzęt, obowiązujemy za nie OO. jezuitów, aby byli powinni każdą niedzielę i każde święto do kościoła S. Anny z kollegium swego, jednego kaznodziejego dobrego i godnego słuć, kazać i uczyć nauki i woli miłego Boga, wedle ustawy kościoła powszechnego.” (Testament Zyg. Aug. w pamiętn. Warsz. 1819 r. nr. 82.

tym księgach, które się jezuitom dostały, było dosyć pisarzy starożytnych, tak łacińskich jak greckich, oraz niektórych ojców kościoła i innego rodzaju dzieł co-kolwiek; wszystkie prawie folianty, jednostajnie oprawne, z wycięniętymi wyrazami, że to jest Zygmunt Augusta własność. Żadna dotąd biblioteka w Polsce nie otrzymała była podobnego daru, którym, wileńskich jezuitów od razu, pięknie i dostatnie wzbogaconą została. Wkrótce Stefan Batory, mnożąc jezuickie fundacje, a z nimi naukowe w Litwie zakłady, których Litwie niedostawało, zafundował w Wilnie uniwersytet, poruczając go już będącym jezuitom. Tym sposobem kollegium jezuickiego biblioteka, stała się biblioteką uniwersytetu i służyła od razu za pierwszy zakład biblioteki uniwersytetu. Niezaniedbali ją w ilość ksiąg pominać: zawsze jeduak, biblioteka niegdyś króla Zygmunta Augusta, stanowiła piękny rosnącej wydziół. Podobnie jak król Stefan, tuk inny uniwersytet, tworzył przemożny Zamojski. Koniec wieku XVIgo i początek XVIIgo widział wzrost uniwersytetu Zamościa, który udowodniał wiele wyłanie się dla świata hetmana i kanclerza rzeczypospolitej. Zamość, nie tylko stawał się warownią kraju, ale razem siedziskiem świata. Zamojskie papierue, drukarnie i uniwersylet, biblioteką i innemi potrzebami opatrzony, były owocem starań Jana Zamojskiego i tych imienników jego, którzy w jego widoki wchodzili. Biblioteka uniwersytetu Zamojskiego nie mało młodszego od innych w kraju będących, wkrótce potrafiła nie tylko liczbą, ale i dobrocią dzieł, innym w kraju wyrównać. W połowie pierwszej XVIIgo wieku, już ona była zupełna (f). Nie wiele dbała o wychodzące świeża w dru-

T. XV. p. 81). Czyli w to rozdysponowanie objęte były księgi Zygmunta ojca i gdzie się obróciły? nie umiem powiedzieć. Łatwo jest w dzisiejszej uniwersytecie Wileńskiego bibliotece księgi Zygmunta Augusta widzieć, tych ksiąg Zygmunta ojca, co są w rejestrze 1510 roku wyżej wymienionym wspomnione bardzo trudno.

(f) Ponieważ nie wpadło mi w oko, żeby od czasu, gdy od połowy XVII wieku po bibliotekach Polskich przybywało przesztato, aby później do biblioteki Zamojskiej tak wiele przybyć miało, ośmielam się tak decydującym sposobem o ówczesnej dojrzałości biblioteki Zamojskiej zapewniać. Przynajmniej jedno-

kerni Zamojskię, albo w iunych krajowych dzieła, starała się pozyskać rękopisma i tych, może parę set albo i więcej licząc, przechowywała krajowe kroniki (g); nie brakło jedyń foliałów i innej objętości ksiąg prawnych, nie tylko do prawa krajowego, ale i do Rzymskiego, nie brakło ojców kościoła i cokolwiek dzieł teologicznych; a najwięcej było łacińskich i greckich starożytnych pisarzy: niemal można się było pomiędzy nimi spodziewać znacznej ilości pierwotnych wydań, (tak jak i w powszechności inkunabułów w tej bibliotece było nie wiele), ponieważ dość późno biblioteka zakładana; nie miała w ówczas interesu o nie starać się: ale pozyskiwała lepsze owego czasu wydania i w znacznej ilości. Była tedy nie małych zalet (h). A

chwiliowy rzut oka na Zamojskie zbiory, nie dał mi dopyś, tego nowego pod koniec XVIIgo wieku przybytku dostrzec. Powolne rozpoznanie dzisiejszej biblioteki Ordynata senatora wojewody, o tym przeświadczenie może. Osoby będące przy dzisiejszej Ordynata bibliotece, może dadzą sobie czas sprawdzić to, co mówią i prostować moje obserwacje; może dadzą sobie czas rozpoznać po szczegółu losy Biblioteki uniwersytetu Zamojskiego, co tym dokładniej da się uczynić, że są podpisy na księgach do biblioteki dawnego uniwersytetu wchodzących. Dzieje świata krajowego i nauk w Polsce przez imię Zamojskich odzyskanych, miałyby rzetelną wdzięczność Ordynatowi, gdyby do tego rodzaju poszukiwań kogokolwiek zachęcił. Byłyby to razem wyjaśnieniem, ile dom Zamojskich wspierało światło narodowe.

- (g) Kronika Gallusa, której exemplarz dzisiaj w Puławskiej znajduje się bibliotece, była od familii Zamojskich oddana uniwersytegowi. Dlatego cytuając ten kodeks w różnych pismach moich, zawsze go uzywał Zamojskim. Ján Wincenty Bandtkie text tej kroniki drukiem ogłaszał, (Varsaviae 1824 8°) nazwą go Gnieźnieńskim powstając na mniu, że, 'non recte hunc codicem Gnesnensem, Zamojskim nazywam'. Był ten kodeks własnością Jana Zamojskiego wojewody Sandomierskiego i biblioteki akademii Zamojskiej, a zatym sławność Zamojskim a nie Gnieźnieńskim uzywać go kazała: z kiedy raz był Zamojskim nazywany, 'to już było niedogodnie dla piśmiennictwa inaczej go przezywać, równe, jak jest niedogodnie i niewczęście, gdy podróznicy upornie i kapryśnie coraz odmienne odkrywanymi od siebie przylądkom, wyspom, przygórkom, nazwiskami nadają. — Za co Bandtkie błędem Lengoicha, którego haud parvam incuriam gromi, uwiedziony, zaraz na tytule Gallusa Marcinem przecibrzeił? o tym nie miejace tu mówić.
- (h) Wszystko, co tu o bibliotece akademii Zamojskiej mówię, wynika z jednogodzinnego widzenia wspaniałej Ordynata senatora wojewody biblioteki, i bezwątpienia nie małego prostowania od osób świadomych, wymaga.

uniwersyteckie biblioteki: Krakowska, Wileńska, Zamojska, tym się od zakonnych różniły, że były więcej filologiczne. Wileńska w tym od innych mniej znaczącą, że niedostawało jej rękopismów; Krakowska tym znamienitsza, że najdawniejsza, w liczbie książek najbogalsza, liczyła bowiem około 2000 rozmaitych kodexów czyli rękopiśmennych woluminów, wszelkich inkunabułów kilka tysięcy, a coraz nowo drukowanych książek, inne kilka tysięcy, tak, że w połowie pierwszej wieku XVIIgo kilkanaście i około dwudziestu tysięcy Krakowska biblioteka liczyć mogła. Po kilka tysięcy drukowanych ksiąg i po kilka set rękopismów, liczyły Łysogórska, Miechowska, Sieciechowska i inné dawne, którym przed innemi wyrównywać poczynały jezuickie. Tym sposobem największą i najczęściejszą stała się Krakowska, jąj urządzenie było do innych podobne. Miała swoich bibliotekarzy, kuratorów, prowizorów i kustoszów. Wielorakie te urzędy biblioteczne z czasem, w jedną poczęły się zbiegać osobę: prowizorstwo z kustoszostwem połączyło się (i). Było to wtedy, kiedy nad rzeczą pospolitą roztaczała się chmura zapowiadająca przyszły upadek. Minęły lata świetnego Jagiellonów i Batorego panowania, a długie pierwszego z Wazów na tronie Polskim życie, napełniało cały kraj cierpieniami, które z niezgód i wzajemnego na różnych punktach pojatrzenia się i gorzkich uczuć wynikały. Uniwersytet Krakowski jakożkolwiek wybrnął z poswarków swoich z jezuitami, podupadać poczynał. Strodawne zakony nie mniej leż do większego niż kiedy zaniedbania się zebrały i ustąpiły pola działalności nowszych. Wprawdzie nie przestali benediktyni, cisterci i inni, przez całą pierwszą XVIIgo wieku później, ściągać z zagranicy książek, nie tylko już źa-

(i) Widzimy w Bandtkego hist. bibl. Krak. na karcie 47 i następnych, że od r. 1587 prowizorem czyli kuratorem był Marcjan z Pilzna, od 1639 Jakób Vitellius, który tytuł bibliotekarza nosił. Po jego zgonie był prowizorem czyli kuratorem Paweł Herka, po którym nastąpił Stanisław Jurkowski. Bibliotekarstwo otrzymały był Joachim Speroni. Kustoszem po Walencym z Widawy roku 1632 został Jan Bronciusz, który, gdy kustoszostwo porzucił, objął ten obowiązek Zachariasz Starzegiusz.

cińskich, ale dosyć Niemieckich, Francuskich, a więcej Włoskich, nawet cokolwiek Hiszpańskich sprowadzali; ale te księgi udowadniały, że zakony te niedopuszczały odświeżania zbiorów swoich, nowego rodzaju przedmiotami, tak, że ich biblioteki coraz więcej jedynie zakonnymi, zakonów od świata wyłączonych były miały. Żródła pomiędzy nowszych zakonów, najczynniejszym był świeża w Polsce rozwijający się jezuicki, który, nie zdawał się obrażać staraniami dominikanów i franciszkanów, którzy w też czasy, więcej niż dawniej, księgami i nauką zainteresowały się. Jezuici, utrzymując różne szkoły, tworząc biblioteki, tworzyli je więcej na sposób filologiczny niż dawne zakony. Nie brakowało u nich dzieł teologicznych do ich potrzeb i polemiki przydatnych, ale daleko więcej filologicznych, historycznych, socjetyficznych. Nie mówią tu o doborze, o lepszości, ale to było święzsze. Tegoż czasu dopiero, to jest z końcem XVIgo i w pierwszej XVIIgo wieku połowie, podrastało wiele bibliotek franciszkańskich, ponieważ z tego czasu dzieł, starożytnych pisarzy lub historyków, zbiorów historycznych, kronik średniego wieku i tym podobnych ksiąg, łatwiej znaleźć u franciszkanów, u bernardynów i u dominikanów, aniżeli u dawnych benedyktynów. W pierwszej XVIIgo wieku połowie w zakonie franciszkańskim, zjawił się Dębołęcki i inni wesołego konceptu uczeni pisarze, którzy, bez znacznego z różnemi dziełami oswojenia się, powstać nie mogli (k). Już były pod ów czas wydania

(k) Może do tych uczonych facecyj przyłożyli się pisarze innych zakonów, tymczasem z rękopismów franciszkańskich XVII i XVIIIgo wieku mogę przytoczyć kilku historycznych pisarzy, którzy w żadnym bibliograficznym dziele pojawić się nie mieli nadzieję, przytoczyć mówią kilku fantastycznych pisarzy, abyli побudzić do poszukiwania ich twórców i co pod ich inniem rzeczywiście istnieje, albo zmyślone zostało.

Prokosz czyli Procosinus benedictinus monachus, chronicon Slavo-Sarmaticum. Pisał za czasów Mieczysława I.

Kagnimirus de Gora Comes ex gente Sauborum, chronicon Polonicum Goranus, in quo quatuor regum, riti christiano iunctorum vitæ eorumque gesta conscripta sunt, až do 13go roku Bolesława Śmiałka. Tenże Kagnimirus pisał księgi o familiach Polskich.

Lachon Colco diligentissimus rerum scriptor.

Jardo expresse dicit vir suo tempore laudabilis. Tak o tych obu mówi, (przytaczający również i Prokosza),

zbiorów synodów, koncyliów: lecz ich nie dostrzegłem, w żadnej ni młodszej, ni dawniejszej bibliotece, które mi z tamtych wieków rozpoznać się zdarzyło.

Czwarty period: zaniedbanie i podupadnięcie od roku 1650 do 1750.

XXX. Rok 1650 wszędzie wyciągnął znamiona nieszczęście krajowych. Też same klęski, które wszyskie kraju okolice trąpiły, dotknęły i biblioteki. Kościelne pożogi rozniesione zostały w stroaj drewnianemi budowami napełnione, i z ogniem płonęły po klasztorach, lub przy cerkwisach, lub po domach szlacheckich znajdujące się, zbiórki ksiąg i archiwów (1). Szwedzkie wojny powielekroć odnawiane, napełniły kraj rabunkami. Nie wywieźli Szwedzi z Polski całkowitej biblioteki, jak z Niemiec do Rzymu; albo do Szwecji wyprowadzone były, ale nawiedzając je, porwali z nich pojedyncze sztuki. Z Krakowskiej różne rękopisma, z bliższych Szwecji Prus, różne księgi; ze wszystkich stron unosili dowódzcy wojsk i pojedynczy wojacy, archiwia, albo jakieś volumina, szeby te, leżące w ich domach w Szwecji, były familialnym wielkimi wypraw pomnikiem. Co było za Karola Gustawa, to się ponawiało za Karola XII. Wojna z carem Alexym Michajłowiczem, mogła podobne sprawić szkody, ja-

Niczho czyli *Nyczho canonicus Plocensis*, który piśał chronicon inclytac M. zouitarum gentis, a który ma być dawniejszy od Wincentego Kadłubkowego syna.

Tomkoz Mokraka biskup Wrocławski, piśał, chronicon Silesiarum.

Ci pisarze osobliwsze wiedzieli rzeczy, miesiące, dzień urodzenia i śmierci króla Piasta, rycerzy, co się z Mieczysławem pochrańcili, o bytności Mieczysława w Kijowie, o hetmanach i kasztelanach za Leszków, o królu Lechu i Polsku i o bardzo wielu tego rodzaju powiedziach.

- (1) W russkich stronach russkie biblioteki do środka XVII. wieku prawie jedynie rękopiśmienne były, znając zmiany w piśmiennictwie russkim zachodzące i księgi, jakich kościół russki potrzebował, nie trudno byłoby ogólnie rozprawić wyrzami o tym, co w tych bibliotekach było: ale o ich bogactwie, konserwie, klęskach, o dawności i odświeżaniu tego co posiadały, nie mając szczególnowych wiadomości; a nie mając szczególi wiadania w całości jakiegokolwiek z tych russkich bibliotek, gdyż tylko z nich pojedynczo russkie rękopisma widywać się zdarzało — o russkich bibliotekach nic powiedzić nie śniem i nie umiem.

kie się przypadkowie w czasie wojny wydarzają. Później, 1714, wziętych było z Mittawy do Petersburga 2500, które posłużyły do pierwszego utworzenia imperatorskiej biblioteki (m). Rok 1717 przyniósł niejaką wewnętrzną i zewnętrzną spokojność, niezdolawszy ukoić moralnych cierpień. Pierwszy wybór klęsk i nawiódzenie stolicy Krakowa przez nieprzyjaciół, sprawiły to, że przez lat kilkanaście, Krakowska biblioteka była zamknięta (od 1649 do 1663) (n), a po kilkoletnim nieładzie zupełnie nowego uporządkowania potrzebowała. Zajął się tym rektor Jędrzej Kucharski, a z nim Marcin Radomiński w latach 1661, 1662 (o). Radomiński nadto opatrzył dochodem kilkunastu złotych bibliotekę (p). A mało było dobroczyńców takich, aby jakie takie księgi darowali (q). Większą ofiarę czynił Hieronim z Olszewa, gdy zapisał kapiteł przez jakiś czas 500 złotych na potrzeby biblioteki przynoszący (r). Te ofiary były szczupłe i od czasu nowego urządzenia biblioteki zredukowano bibliotekarzy. Nie tylko bowiem prowizorstwo z kuratorstwem połączone było, ale bibliotekarstwo poruczone zostało przełożonym kolegium większego (s). Podobnej naprawy jak Krakowska, potrzebowaly inne, nie wszystkie tą naprawę znajdując. Królewiecka uposażona r. 1668 pięknym darem 450 ksiąg i rzadkich rękopismów od Bogusława Radziwiłła zapisanych (t). Podobnych ofiar krajobwe nie miały. Wprawdzie Radziwiłłowskie archiwa i zbiory ocalały, i nie

(m) Backmeijer, *essai sur la bibl. de l'acad. des sciences de S. Petersb.* 1776 p. 47, 48.

(n) Bandt. hist. bibl. p. 50.

(o) Bandt. l. c. p. 193 i nast. kończył uporządkowanie po Radomińskim Rafał Arteński.

(p) Bandt. l. c. p. 81.

(q) Bandt. l. c. p. 196. Szymon Makowski p. 147, Jan Michałski i trzech innych są wymienieni odr. 1671 do 1774, którzy książki ofiarowali.

(r) Bandt. l. c. p. 85.

(s) Praepositi collegii majoris, byli razem praefecti bibliothecae Bandt. l. c. p. 49, 50. — Roku 1692 kustoszami biblioteki byli Bazyli Piaseczewski i Maciej Brocki, kanonicy u S. Anny. Bandt. p. 144.

(t) Series librorum qui bibliothecae in Prussia Regiae augmendo Radziwiłłiano, post editum hujus A. 1673. catalogum, noviter accessere.

jedne przypadkiem ochronione być mogły, lecz w po-ważności wszystkie inne uszczerbiane różnymi przy-padkami, nie były dosyć nowym przybytkiem zasi-lané. Wiele było takich, które od połowy XVIIgo wieku, od téj pamiętnéj daty rozpoczętujących się klęsk, zupełnie wzrastać przestały, jak np. przykład, bernardyńska w Opatowie wiele rzadkości pierwszych druków przed wielą inemi liczącą. Wszystkie nawet zakonne przez następnie pół wieku XVIIIgo i w po-czątkach XVIIIgo, zaledwie znały co jest księgę spro-wadzić. Ani od tego jezuickie wyłączyć się dają; i te w téj mierze zaniedbano. Chyba nagła potrzeba niewoliła do pozykania dzieła jakiego. A jeśli mamy przypuścić jakie sprowadzenie zmienitszych co do ogromu dzieł, to będą kaznodzieje: Benedykt Fidelis 1682, Paoletti 1664, Bignioni 1663, Hartung i Knittel, dzieła o kaznodziejstwie Mansego 1670, Masenjusza 1678, komentarze nad pismem Naxera 1660—1672. Sylveiry 1665, 1680. nareszcie Corneliusa a Lepide 1620—1680. Napędniły się przy tym szafy i puzdra, w których księgi chowano, dzielami krajowemi, kon-ceptowemi kazaniami, konceptowemi ascetami, pa-negyrystami, makaronistami. To wchodziło do za-konnych bibliotek po zmarłych zakonnikach, tym się zgogacały biblioteki. Innych bibliotek przybytek, mało w czym bywał różny. Tylko szkolna biblioteka po-trzeba zniewalała szukać dzieł pokaleczonych autorów. Lecz to podupadnienie, będąc wypadkiem podupa-dniaienia wieku, uciążliwsze jedynie z powodu niższego w naukach stanowiska Polski, stając się dla niej gor-szym niż klęski i niedostatek, towarzyszone było za-niedbaniem i powolnym na biblioteki srożeniem się. Ma-ły ku nim interes, mały do nsuk zapas, sprawiał, że pożyczano i rozbierano z bibliotek księgi, a te, w zna-cznéj ilości nie wszystkie wracały, rozchodząły się po ręках, albo zupełnie zatracone i zniszczone bywa-ły (u). Wielka liczba była zupełnie wyniszczana, a biblioteki przećyszczaniu ulegając, traciły, nie tylko te dzieła, które wiek obrażały, ale i te, które się zda-wały być niepotrzebne, za stare, nic warte. Wszy-

(u) Bandt. 1. c. pp. 82, 83, 144. cferatur 49, 58, 61.

stkie takie były w pień wypisane, a jeśli ocalały, nacechowane zwiewającymi je dopiskami, uączerbione wycięciem, zaszyciem, zamazaniem. Chwali się Adam w katalogu na Łysej górze, że przepurgował bibliotekę. Męczą się bibliotekarze w Wilnie i w Warszawie, gdy im przyjdzie odgadnąć zamazane nazwisko autora, wydawcy lub drukarza. Imiona Erasma Rotterodama, Kratandra i sto innych o herezją podejrzane, powycinane, pokreśloné. Wreszcie nie umiano szacować i chodzić koło książek. Jasno to było z czułych starań, jakie około nich podejmowano. Rzucono klątwy na tych, coby je z miejsca unosiли, sobie je przywłaszczały, i liczono, aby w nich ubytku nie było, a spisywane tym końcem katalogi, ukazują dziewne nanotowanie jednego lub dwu wyrazów z tytułu, wziętych, w których ani miejsca druku, ani czasu, ani autora, ani prawdziwego tytułu, a często ani sensu doszedzi. Takich katalogów było wiele w wieku XVII i w XVIII^(w) pomniki czułości o książce, już nie na pulpitych, jak dawniej do użycia opartych i pozaczepianych, ale do spoczynku po szafach, pułkach i puzdrach, albo skrzynkach i kufrach poukładanych. Mogło być i musiało być nieco lepiej u jezuitów, lecz nadzwyczajnym było u benediktynów zjawiskiem, że w początku XVIIIgo wieku, znalazł się pomiędzy nimi cudzoziemiec, który lepsze o bibliotekach wyobrażenie mając, pozywał zaufanie do utworzenia katalogu. Może to jest pierwszy porządniejszy w Polszcze wygotowany katalog, który roku 1703 ksiąg Łysogórskich wygotował Jerzy Jonston Anglo Saxonus de Castro. Porządne numerowanie, szczególnie z tytułów dat krótkie wypisywanie, zaleca pracę Angliką. Czyli jego przykład pobudził jaką okolicę do naśladowania nie mam do tego śladów. Porządniejszy i dokładniejszy u cisterzów w Wąchocku r. 1735 katalog, może jest wyjątkiem młodzieńczych w owym roku starań Józefa Andrzeja Załuskiego.

(w) Jest ich do widzenia, cokolwiek w bibl. przy uniw. Warsz. Wspomina o takich Bandt. hist. bibl. p. 126. 127., a z tego co mówi, pokazuje się, że jezuickie katalogi również takie, a nie lepsze były.

Period piąty: wzmagające się ożywiość rzeczy bibliotecznych od roku 1750.

XXXI. Nie od razu zepsutą rzecz naprawić, nie od razu niedojrzałe prace ludzkie ulepszyć się mogą. Jeżeli zjawiają się w polępszaniu, w udoskonaleniu piękne zabiegi, obok tego oporem stawa, nałogiem zaległe, niedbalstwo, nieświadomość, i przewrócone wyobrażenia. Słusznie na takie powstawać należy, ażeby ich rozlewowi kłaść hamulec, a gromić bez umiarkowania, jest niesprawiedliwością, bo najpospolicię, błądzący, nie wiedzą co czynią. Trzeba ich oświecić, mimo ich oporu na drogę prawdy naprowadzać, to powolnymi stać się może zabiegami. Doznawa tego sprawa biblioteczna w Polsce, od czasu, w którym po ciężkim zaniedbaniu się swoim i szkodliwym podupadnięciu odzyskała. Od lat kilkudziesięciu podnoszona, stopniami ulepszenia pozyskać mogła. Jabłonowski i Załuski i Janockiego pierwsze pisma, ustąpiły wyższej dokładności dziełu Bentkowskiego, a już dzieła Bentkowskiego. Juszyńskiego dokładniejszej pracy potrzebują. Urządzenie biblioteki Załuskich, podniesło lepsze wielu innych uporządkowanie, które niewyrównały później przedsięwziętym, a tym mniej podejmowanym dziś w Krakowie, w Krzemieńcu. Olbrzymie było Załuskiego księgi zbieranie; zbierali z czasem Ossoliński i Czacki; dziś z resztek pozostałych, nie strudzone zabiegi bardzo wielu miłośników i znawców, przesypują skarby klasztorne i wygrzebuju z niedośigłych zakątków zabrukane klejnoty. Liczne i mnożące się z tego względu zdarzenia dotykać mamy, ponawiać wzmianki zniszczenia i strat poniesionych, upowszechniające się światło, i zacnięjsze dla bibliotek ucznia. Te zdarzenia, z losem kraju, trojakich niejako odmian doznały, a imiona Załuskiego, Czackiego i Bentkowskiego, do coraz nowego obrotu narodową czynność potrańcą. Wiem to dobrze, że przedsięwzięty do kręslenia obraz, nie będzie dostatecznie wyrobiony, ponieważ czuję, ile w innym położeniu mojim, mogłbym to lepiej dopełnić; czuję, że mając więcej do tego czasu i myśli swobodnej, dojrzałejby rzecz przetrawić można, że od innych na chwilę odrywając się zatrudnień i obowiązków, dosyć należyć pracy i

dość rozwiniąć się nie zdążeć. Aniby w tym pomogła czasu odwłoka, ponieważ co w tych wtórych księgach bibliograficznych piszę, to spajam z rozpraszającym się coraz więcej myśli: jeszcze jeden i drugi rok a rozbiegną się do ostatka, w latach moich bibliotecznych posług, podrosłe wyobrażenie. Co było niedawno skupione i łatwe, to się rozbiega, zapomina; im później, tym pracowitsze, tym niedokładnijęsze staje. Przez odwłokę nie byłoby ulepszenia, przybyłoby uciążliwej i mordujączej pracy. Dla tego, gdy zadość przyczeczeniu czyniąc z tymi wtóremi bibliograficznemi księgami występuję, zamieszczam i ten obraz lat kilkudziesięciu sprawy bibliotecznej. Połowa wieku XVIII. jak całą Europę na inne zwróciła drogi i stała się przesileniem, że się dźwignęła z pewnego rodzaju przyćmienia, jakim ją wiek poprzedni obarczył, podobnie skutkowała i na Polszcze. Rożne mięscowe zdarzenia do tego kraju przyspasahisały. Poruszanie się niektórych osób, a mianowicie młodego Józefa Andrzeja Załuskiego, ochota wywodzenia swych antenatów, upadła sprawa Leszczyńskiego, rozproszanie się wielu Polaków za granicą, a mianowicie do Francji, ich podróże, niektóre literackie zwiąski z pogranicznemi zniemczaleni krajami, dzieła Jana Daniela Hoffmanna w Gdańsku 1740 o drukarniach w Polszcze, Józefa Alexandra Jabłonowskiego w kraju we Lwowie r. 1752 niewałędne i fantastyczne dzieło Muzeum Pononum i wspomnionego Załuskiego przedsięwzięcia, potęguje interes do ksiąg i do świata podnosiły. Józef Andrzej Załuski, referendarz koronuy, z ruiną własnej dyluacji, począł zbiierać księgi, tym końcem uskąpiął subie pierwszych potrzeb, a jeździł aby księgi wynajdywać. Po upadku sprawy Leszczyńskiego 1734. długi jego pobyt we Francji, nie ostudził jego gorliwości. Opatrzony od króla Leszczyńskiego w Latoryngii opactwem, dochód jego przeznaczył na nabycie ksiąg we Francji. Dla naprawienia podrujnowanej fortuny jego, król August III. obdarzył go opactwem Wąchockim, pozyskał też Załuski Sapieżyńską prebendę w Kodniu. Tym sposobem znaczueymi obdarzony dochodami, nie ustawał w przedsięwzięciu swoim. Wysokie urodzenie, przechwałanie się dawnością herbownych Junoszów ułatwiało mu zaintere-

sowanie możnych panów; stopnie duchowne, podsły środki do poruszenia zakonników. Wielki kanclerz litewski Jan Frideryk Sapieha, i koadjutor Wileński Józef Stanisław Sapieha, wojewoda nowogrodzki Józef Alexander Jabłonowski, biskup przemyski Wacław Hieronym Sierakowski, a za nimi Michał Radziwiłł i wielu innych, sprzyjali i pomagali jego pierwszym usilnościom, a chociaż po swym powrocie z Lata-ryngii Załuski nie miał dawnego znaczenia, wszelako nie tracąc pozytywnych uczonych względów, opatrywany duchownemi dochodami tym delikatniej wpływów mógł na zakony. Radliński u miechowitów, Sliwicki u misjonarzów, Królikowski u dominikanów, a przed innymi kuzyn Załuskich Konarski u pijarów, i wielu przytom przełożonych klasztornych przykładem i za-chętami Załuskiego obudżeni zostali. W gorliwości swojej nie strudzony Załuski nawiedzał domy prywatne, biblioteki klasztorne, przetrząsał ich volumina drukowane lub rękopiśmienne, i bardzo roznaią drogą, do swoich zbiorów pozyskiwał. Tajemnie podchwycił, wydał, kupił (x), uwiódł nieświadomych, mieniąc się z niemi, dość, że swego dopiął i do swego zbioru ściągał, historyczne i najrzadsze rękopisma, rękopisma starożytnych pisarzy lub czymkolwiek ważniejsze, pier-wotnych druków exemplarze, i krajowych drukarni dzieła, których już jedynie pozostawały exemplarze. Albo corvo rariores, w języku Polskim fenixy, gromadziły się pod dachy Załuskich.

XXXII. Takie biblioteki zbiérania, oczywiście nie miały uszczerbek bibliotekom klasztornym czyniły. Jakożkolwiek Załuski nie raz wynagradzał i wielką ilość podublowanych zbiorów swoich, ze swoimi własnoręcznymi dopiskami i znakami i wybitnym nazwiskiem swoim po wielu bibliotekach zakonnych rozproszył, wszakże na zawsze z nich uniesione zostały takie, które nigdy z bibliotek wychodzić nie powinny. To atoli Załuskiego ksiąg podchwytywanie i księgami firy marczanie, tu i ówdzie ocuciło z niedbal-

(x) Zakupił np. przykład wr. 1763 około 700 książek po mojim dziadku Henryku Lelewelu.

stwa uśpionych. Ożyło uczucie, szacunek dla ksiąg znające: zakonne biblioteki znowu liczbę znaczną książek zapotrzebowaly i sprowadzać poczęły. Opaci i starsi klasztorów, różnie daleko usilności swe w téj mierze pomykali. Odnawiali porządkи biblioteczne, starali się o ludzi świadomnych, którzyby koło ksiąg ci odzili, ich katalogi wygotowywali. Katalogi, Siciechowski 1757, Miechowski 1762, były owocem czystszej księgi znajomości (y). Wprawdzie od niejakiego czasu zakony ze światową pracą mniej oswojoné, zapełniały swe szafy najwięcej theologicznemi dziełami, lecz widzieć między nimi było, dzieła święte, lepsze, ogromne i kosztowne. Sprowadzane nowsze ojców wydania, Vitry, Weneckie; bullerja, kommentarze pisma, tylko o soborach mało, i zbioru conciliów, jakie wychodziły, ledwie w jednej dosłedzieniu bibliotece, sto w pojezuickiej w Kaliszu. Wszakże sprowadzane bywały i innego rodzaju dzieła, dzieła historyczne. Na Łysą góre przybyły Muratorego, Mabillon, Gallia christiana. Po niektórych mięjscach były szkoły, pewne studja, a zatem i szkolne księgi spraważane. Młodsze zgromadzenia, jezuitów, misjonarzów, pijarów, po stolicach i miastach prowincjalnych, filippinów w Studziennicy napełniły się bardzo rozmaitymi XVIIIgo wieku dziełami, i w pozykiwaniu ich doskonalsze niż którekolwiek były, a naukowa i szkolna potrzeba, sprawiała, że nie tyle religijnych, co filologicznych, historycznych, scientificznych, nareszcie francuskich belles lettres wchodziły: a pijarskie i missjonarskie sprowadzaniem tym francuzi były niejako. Wiele z tych nowych bibliotek tak żywo wzrosły, że najstarszym wyrównywały. Jeżeli Siciechowska biblioteka około 6000, Miechowska i Łysogórska do 9000 voluminów liczyć mogły. Mogły im wyrównywać bazylińska w Wilnie i dominikańska w Grodnie, a może i po innych mięjscach (z).

(y) Mówią podobnych katalogach Bandtkie hist. bibl. p. 110. Poważny to był zwyczaj w Polsce pisać katalogi tablicowym sposobem na wzór Weislingera. Wszakże i tak można piąć dobrze.

(z) Tak sądzę o dominikańskiej w Warszawie i w Wilnie, których nie widziałem. I ze wszystkich zakonnych bibliotek najmniej

Dosyć było jezuickich i pijarskich kilkotysięcznych, a missionarska i pijarska w Warszawie do 20000 liczą (a). Lecz zwracając tą na zakonne i różnych duchownych zgromadzeń biblioteki, uwagę i to przydać musimy, że nie wszystkie jak te dopiero wyraźnie wspomnione w równej były konserwie. Bywały one nabawiane niekiedy o straty, jak zdarzyło się w pewnym mieście, gdzie sprowadzając starszy zakonu znaczą księgi ilość, te zaledwie przyszły, umarł. Po jego zgonie nie zaraz do nich się wzięto, stały czas niejaki w pachach po korytarzach narażone na rożrywanie przechodniów. Bezwątpienia po obszernym kraju dawniej rzeczypospolitej, można wiele pozbierać przypadkowych zdarzeń, któreby mogły wyjaśniać w jednych miejscach nieostrożność, w innych nietrafne wzięcie się, w innych prawdziwe niedbalstwo i ostatnią ku księgom wzgardę, której potracić i zmienić ani Załuski nie mógł. Wszędzie tak na świecie było i u nas inaczego być nie mogło, że byli ludzie błędów, uprzedzenia i lenistwa, którzy towarzystwom wielką szkodę przynoszą. Wiele tedy zbiorów ksiąg bywało pod dachem lub pod sklepieniami wystawionych na zupełne zbutwienie i zgnicie, a przynajmniej na pył i kurz, który od roku do roku, coraz w grubszych i więcej zakopiających warsztach na księgi osiądał, z czego mógł krotofilnie żartować Krasicki, a gniew, który na siebie ciągał, wyjaśnił, że w żartach jego było więcej niż połowa prawdy. Lecz wróćmy do zbiorów Załuskiego. Przestawał on na lekkim posisku, oszczędzał wydatków, a wszystko dla książek poświęcał. Początko się okazało, że zbierał dla powszechnego użytku. Już w 1746. 1748 otworzył ją do publicznego

znam dominikańskie. Grodzieńska wprawdzie widziałem, i moje to jest niedbalstwo, żeń ją nierozumiał i czystego nawet o tej pięknej bibliotece wyobrażenia nie mam. Do innych nie mogłem znaleźć przystępu.

- (a) W Wilnie pijarska wielkie pomnożenie swoje winna staraniom Wykowskich i Dogielu. O Sebastiu Wykowskiem wspomina Szymon Bielski (*vita et scripta quorundam e congreg. scholar. piar. p. 49. 50.*) amplam exquisitorum librorum copiam comparavit. Podobnie o Dogielu (p. 87.) bibliothecam domus proprio sumptu, lectissimis librīs, ac instrumentis matematicis ornavit et auxit.

użycia. Zostając biskupem kijowskim 1758 nowe mu otwierały się sposoby do pomnażania zbiorów. Założona ta biblioteka choć już publiczna i otwarta, była rodziną Załuskich biblioteką i biskup Józef Andrzej wspierany w jej gromadzeniu przez rodzonego brata, Andrzeja Stanisława Załuskiego biskupa Krakowskiego, który wniósł do zbiorów Załuskich księgi niegdyś króla Jana III. i prymasa Olszowskiego, nie myśląc z niej wyzuwać swe imię, tylko postanowił poddać pod pewien jezuitów dozór, w czym 1761 czynne poczynił kroki (b). Janocki był bibliotekarzem, do pomocy wzięty jezuita Stefan Wulfers, i sam biskup około biblioteki chodził. W nowej budowie Załuskiego, szło wszystko z jego niemałą pociechą porządnie. Pocieszony biskup ofiarował w pieczę rzeczypospolitej bibliotekę. Lubo przyjęto niewdzięcznie, wszelako nie cofał swych ofiary (c). Z innymi wywieziony 1768 z Warszawy: w niewoli nie zaprzestał swych prac bibliograficznych i czuwał nad swoją biblioteką w Warszawie.

(b) *Vivus jam supremas voluntatis suae tabulas confecit, anno r. a. 1761. in quibus religiose ac sancte constituit, ut, eo ad Superos abeunte, hec bibliotheca, cum omnibus sediicis, hortis, ariisque suis magna etiam aede, erigendo novo typographico destinata, collegio majori S. J. Varsaviensi, sempiterno jure cedat.* (Janocki *Sarmaticae lit. fragm.* p. 133.)

(c) Sam Załuski w swym dziele w niewoli pisany: *Polska w obyczajach wiadomościach swoich skrócona, które w rękopisem exstyg, tak pisze pod r. 1764tym:*

*Pod czas koronacji sejmu, nie w Krakowie,
Lecz w Warszawie, z dyspersą Stanów pro hac vice
Łaskę trzymał koroną referendarz Jacek
Młachowski a pióre Zewisz, szambelan
Królewski. Na tym sejmie, ja który to piszę,
O trzy rzeczy prosilem: 1) by rzeczypospolita
Wską pieczę fundacją mojej biblioteki
Wzięła, a za to żeby probostwo Warszawskie
Z rąk nigdy mojej familii nie wychodziło.*

2) *By w Żytomierzu grust mi wymierano
Przy kościele katedry, 3) bym miał pozwolenie
Jechać do wód. I tylko też to wyjechałem.
Odmówiono mi pierwsze. Jam przecież ten fundac
Oferowałem ojczyźnie, choć beneficium
Ab ingratia tolluntur. Co zaś do drugiego
Wszak nie może być kościół bez cmentarza
Bez niewdzięcznej ojczyzny, ja egredzić każę.*

wie, gdy uzyskałszy na to pozwolenie władz Rossyjskich, potrafił w ciągu swojego niewoli zakupić w Holandji 3000 ksiąg, które do Warszawy przysyły. Wrócił nareszcie biskup do Warszawy i do biblioteki swojej, w marcu 1773 i słusznie nie małym tchnięty był zmartwieniem. Powtarzał on, że nagłąby śmierć znalazła, gdyby zajrzał do sali kopersztychów (d). W czasie jego nie bytności, bibliotekarz Janocki siedzący na oczy nie był w stanie dojrzeć i dopilnować bibliotecznej posługi, znalazł się podbibliotekarz taki, który przez te lata dwóm Włochom i pewnemu staroście, różne księgi a najwięcej sztachty z biblioteki sprzedawał, a jakożkolwiek za liczą odstępował cenę, sprzedał ich za sumę 6000 talarów, czyli 36000 złotych polskich, a zatem ogromną bibliotekę szkodą zadali. Zjawiły się przy tym szkody, że nie oczyszczoné księgi szły na pastwę robactwa, nie małe szkody z pożyczania ksiąg wyuike. Nic pomału tym strapiony biskup, zachwiął się w swoim dla publiczności wylaniu się, wstrzymał 1773 pożyczanie, tym trudniej mu było ze swymi zbiorami rozstać się, projektu uczynienia ich nerodowemi zdawał się z niechęcią przyjmować, z tym wazystkim nie cofał swojich postanowień testamentem w Kałudze ponowionych. W tym jezuici skassowani, a niebawem i biskup 1774. 9 stycznia ze świata zgasnął (e), a Janocki ociemniał zupełnie 1775 (f).

(d) Bandt. hist. bibl. Krak. p. 143.

(e) W przypiskach Minasowieza do wspomnionego Załuskiego dzieła jest:

Przytomność mieś do szczętu życia pastora czuły.
Na godzinę przed śmiercią jeszcze ortsykuły
Przydał do testamentu swoją ręką w Kaludze
Pisanego (*) lecz coś się nad tym punktem trudzą?
Żał mi pióro wytręca, przemogła prywata,
Na papierze się tylko zostały legata.

(*) Roku 1769, którego kopię z oryginałem urodzony Mateusz Ustrzycki filozof doktor piersz apostolski kollacionował, i jako zgadzające się podpisem ręki własnej z urzędem swojego stwierdził r. 1774. z tych jednej qua executor mam u siebie pod datą 12 jan. a. ut supra.

(f) Linde praefatio tomu III. Janocian. p. VI. VII.

XXXIII. Zostało tedy wiele bibliotek osierociałych. Jezuickie i Załuskiego potrzebowały pewnych urządzeń. Utworzona była komisja edukacyjna z pierwszych w rzeczypospolitej mężów złożona, pod prezydencją prymasa Michała księcia Poniatowskiego, który w prezydenctwie zastępował króla brata swojego. Miała ona zatrudnić się tym wszystkim, co się edukacji ściąga, a przede biblioteki pojezuickie, Załuskiego, uniwersyteckie i szkolne interesować ją musiły. Biblioteka Załuskich, wszystkie biblioteki w Polsce, niezmierne przenosiła liczbą. Jeżeli do 300 000 książek liczono, liczba dwukroć stu kilkudziesiąt tysięcy, nie była przesadzoną. Jak ogrom ilości, tak i pełność i dobór przewyższały wszystkie. Posiadała ona to wszystko, co było tak w rękopismach, jak w druku głównym skarbem najdawniejszych bibliotek Polskich, bo z nich, tych skarbów zaczerpnęła; posiadała to wszystko, co napełniało młodsze, ponieważ razem

Czterech ekzekutorów (*) swój ostatni woli
Naznaczył protektorów (**) tylko testamentu.
By każdy wypełniony punkt w nim był do szczętu.
Lecz się stało inaczej, nie wiem z czyczej doli,
Czy też woli: ostatnią wolą nieboszczyka
Żyjących wola znośca; nie pierwsza praktyka.
Myłe się, utrymały się jego legata
W których dusze legowat Bogu, schodząc z świata,
Ciało ziemi, kosztowną zaś bibliotekę
Swą rzeczypospolitej powierzył w opiekę
Serce swojej katedra jak oblubienicy
Toč za swo wszyscy moją działań uczestnicy.
Zwłoki cienia w Warszawie złożyły pastera
Katedra ma depozyt serca w Żytomirze.
Ten podział uczyniony, nie bez tajemniczy
Wasak serce być powinno przy oblubienicy.

(*) WWJJXX. Józefa Szaniawskiego kanonika Krakowskiego opata Wąchockiego; Adama Dunina Wąsowicza auditora curiae episc. kustosza Kijowskiego; Andrzeja Janockiego prefekta bbl. publ. Warsz. proboscza Babińskiego; Józefa Epifaniusza Minasowicza (który to piszą) JKM. sekretarza kanonika téjże katedry Kijowskiej.

(**) JJWWJJXX. Wacława Sierakowskiego sycyb. Lwowskiego; Józefa Kierskiego bisk. Przemyskiego; Jerzego Hilzera bisk. Smoleńskiego; i Krzysztofa Szembeka księcia Sieluńskiego koadjutora biskupa Chełmińskiego.

z nimi tegoż poszukiwała; posiadała nareszcie to wszystko, na co inne zdobyć się nie mogły, bo ogromny nakład i niezmordowane a ciągle starania, wyszukać po Europie zdobyły. Dzieła przepychu i kosztu wielkiego, często nie tyle użytku, co ozdoby biblioteki przynoszące, napełniły równie ogólną księgę liczbą, jak i najpotrzebniejsze pisma. Oprócz tego, pomimo strat z niedostatecznej usługi, ciasnoty i wilgotności miejsca wynikających, pielęgnowanie téj biblioteki było daleko lepsze od innych. Biskup Załuski nie był proźny łowiec na wolumina. Obejmował on całość zbioru swojego, obejmował wielką pamięcią każdy szczegół i każdy szczegół rozumiał i objąniał. Każda książka była przez niego konnotowana, i dowodziła zgłębieinie wszystkiego; każda znaleziona była mogła, i dowodziła pewny porządek. Lecz z tą wielką Załuskich biblioteką ta zachodziła trudność, że schodzący ze świata biskup, zostawił 400000 złotych długu na niej ciążącego, a pomimo tego, że świeżej pamięci biskup, zniewolony został do uczynienia biblioteki, narodową, czyli biblioteką rzeczypospolitej; familia wymagała przy najmniej pewnej bonifikacji za tą jąj odjętą, tak znaczącej własności. Obliczała sobie około 3000000 złotych w zadosyć uczynieniu strat, które przez to ponosiła. Łatwo było ksiązkami dubletami zadosyć uczynić pretensiom księży marianów (g), i podobnym pomniejszym kwestjom, lecz wielkie pretensje familii nie dały się tak łatwo zaspokoić, i nie mało strapienia komisji edukacyjnej przynosiły. Opóżnione od Stanów rzeczypospolitej podziękowania Załuskich imieniowi (h) nie były zadosyć czyniące, tak, że interes familii odkładany a nie załatwiony został (i). Tymczasem komisja edukacyjna zajęła się biblioteką, poleciała jej dyrekcję Ignacemu Potockiemu pisarzowi

(g) Zeleciła komisja, aby z biblioteki Załuskich, niektóre duplikaty ksiąg tamże mniej potrzebnych, wydane były JXX. Marianom na zaspokojenie pretensji, których ani mieć okazją z przeszaniem jąj przez nieboszczyka biskupa Kijowskiego na piśmie wydanym. (Protokołu ekonomicznego komisji edukacyjnej Vol. II. p. 56. sesja 7 marca w piątek 1777 r.)

(h) Diariusz sejmu ord. 1780. sesja 27. z listopada p. 377, 378.)

(i) W protokołach komisji: czynne tylko wzmianki o tym pozostały. (Vol. I. p. 92. Vol. II. p. 97).

litewskiemu, a czuwała nad bezpieczeństwem i całością. Międzyc, w którym biblioteka umieszczoną była, wypadek zabezpieczyć od ognia, a myśleć o jego naprawie, aby zapewnić ochronę zbioru niedogodnie rozłożonego. W tej mierze wszelkiej ostróżności i pilności dołożono, która czasowie skutkować mogła (k). A tymczasem obmyślano, jakby dla narodowej biblioteki wystawić nową, wspanialszą, lepszą, dogodniejszą i zdrowszą budowę, obmyślano środki jakby ją przyzwoicie przyzdrobić, wiele osób oświadczyło się z nieznałemi dla spełnienia tego ofiarami, ponieważ urządzane dochody i wydatki edukacyjne, w ówczesnej wielkiej antreprzy na siebie przyjąć nie mogły. Bywał nawet fundusz edukacyjny w pierwzych początkach swoich w pewnym niedostatku, od króla, nauk opiekuna sukursowany. Wsparcie, które król ofisrował, miało posłużyć na pomnożenie zbioru książąt biblioteki Załuskich, lecz to ją nie doszło (l), i ta wielka biblioteka bez żadnego funduszu pozostała. Skromny fundusz 3000 złotych na jej pomnożanie naznaczony, wzniecał w Ignacym Płockim niekontentowanie, wszakże sam widział niepodobieństwo dostańszego jej zasi-

(k) Pełne są protokoły decyzyj i dyspozycyj w tej mierze zapadłych, udowodniających ile w tej wojennej a drobiazgowej sprawie, komisja edukacyjna sama przez się czuwała (Protok. ekon. kom. eduk. Vol. I. p. 165. Vol. II. p. 56. 57. Vol. V. p. 220. do 223, 274, 275. Vol. VIII. p 84. etc.)

(l) Oświadczenie książe JMś biskup Płocki, imieniem J. K. M. przytomnym na sesji komisarzów; iż król JMś, jako troskli y jest o dobro edukacji, tak interesom jej pomocnym ile możliwości być usiłuje. Nietajny mu stan potrzeby, w którym znajduje się komisja dla opłacenia pensji profesorom przy zaznaczającym się teraz (1775) roku szkolnym. Dogadując więc tej potrzebie, daje do dyspozycji komisji sumę 4000 czerwonych złotych. W dalszym zaś czasie, gdy z prowentów komisji podobna suma wzięta byź bądzie不够, chce J. K. M., aby ujęta była na oporsądzenie i powiększenie biblioteki publicznej tu w Warszawie pod imieniem Załuskich zwanej. Ten dowód protekcji i dobrotliwości królewskiej, komisja z wiwnym respektem przyjawszy, wieczystą wdzięcznością pańską w protokole swoim zapisać kazała. Prosiła oraz księcia JMś biskupa Płockiego, aby imieniem całej komisji przyzwoite Najjaśniejszemu Panu złożył podziękowanie. (Protokół k. s. Vol. I. p. 115. czwartek 7. września 1775.) Z tego daru rzeczywiście 2000 czerwonych złotych komisja otrzymała; ale z jej prowentów ani tych 2000 Załuskich biblioteka nie dostała.

lenia (m). Pochowany wzroku ksiądz Janocki, zawsze był tój biblioteki prefektem, wyręczał go tedy ksiądz exjezuita Koźmiński, któremu do pomocy, jako adjuvant dodany był ksiądz exjezuita Bartsch (n). Staraniem księcia generała ziemi Podolskich Czartoryskiego, na krótki czas przydany im był (w r. 1780) Knieżnin (o), a w lat parę potym (r. 1783) za naleganiem Ignacego Potockiego ksiądz Onufry Kopczyński pijar (p). Po zgonie Jauockiego 1786. 10 listopada prefektostwo czylı bibliotekarstwo objął Koźmiński, a Kopczyński i Bartsch, jako jego pomocnicy zostawali (q). Gorliwy w pracy a w działaniu gorętszy Kopczyński, zwijał się czynnie obok kollegów swoich, nie szczędząc przy tym własnych nakładów. Powyruszał z miejsc swoich księgi, nowy dla nich szyk obmyślisz, wszyskie kąły biblioteki uporządkować przedsiębrął, a rozpoczynając ogromną robotę przedko naliczył nieodzyskane potym pretensje za poniesione nieodzowne wydatki. Lubo jego robota słuszna uzyskała pochwałę, wszelako żywjej popieranie ustać musiało, gdy niedostawało fu-

(m) W roku 1787. na skupienie książek dla hibl. Załuskich naznaczonych było 1296 złotych, a całkowicie z opłatą osób 6698 złotych i 15 groszy, (protok. k. e. Vol. VII. p. 298.)

(n) Protokół k. e. Vol. II. p. 76.

(o) Prot. k. e. Vol. IV. p. 121. 6 kwietnia 1780.

(p) Komisja checąca bibliotekę publiczną Załuskich, mieć jak najporządniej utrzymywana, a dozór ouej niemniej przez pilne, jak zdolne osoby sprawowany: gdy JX. Kopczyński już nie dopiero z prac w towarzystwie elementarnym dla edukacji chwalebnie podjętych i wykonań dobrze komisji swojej zalecony, tej nowej usługi przy bibliotece podejmuje się: komisja mile przyjmując to jego oświadczenie się, miejcie onemuż przy bibliotece w przypadku zawiakowania, (zachowując w promocii, dawność już znajdującej się przy tejże usłudze JX. prefekta Koźmińskiego) przez niuejszą rezolucją zabezpiecza, z obowiąkiem jednak wczesnego wejścia w oświadczenie pośląg, a to na zawiadzanie swojego przyjęcia i względów komisji, (protok. Vol. V. p. 558. 23 września 1783.)

(q) Komisja urząd bibliotekarza pierwszego, w bibliotece rzeczypospolitej Załuskich zw.nej, przez śmierć JX. Janockiego walieniec, stosowanie do rezolucji swojej nadaną 25 września 1783 wyszkiej oddaje JX. Koźmińskiemu, od dawnych lat i niedostępnie z praktyczną pełnością dotąd w tejże bibliotece przymierzaneemu, przydając mu do pomocy JXX Kopczyńskiego i Bartsza przez znaczący przeciąg czasu w tejże bibliotece przeującego, (prot. k. e. Vol. VII. p. 293. 15 lut. 1787.)

duszu (r). Lecz pomimo gorliwości i pilności dobranych osób uczonych, którym bibliotekarzowanie po-

- (r) JW. Probendowski starosta Solecki, uproszczony od komisji do weryfikowania wydatków nadzwyczajnych w bibliotece Z łuskich zwanej, nazywionych, następujący uczy się przed komisją na dzisiejszej sesji rapport. — "Dopełniając wnęty na siebie od P. K. obowiązek, zjeżdżając do biblioteki rzeczypospolitej Załuskiej zwiedzić, a to w celu zweryfikowania wydatku sumy złotych polskich 7014 groszy 15 przez JX Kopczyńskiego bibliotekarza na klasyfikowanie i przedstawianie książek podanego, gdzie znajdująca wszystkie sale i składy książek obchodząc, mieliem sobie okazać pierwszy początek uregulowania tej biblioteki, przez urządzenie per classes książek już przedstawionych, kartkami cechowanis i rejestrem spisanie, summa powyżej wyrażona przez JX. Kopczyńskiego wyłożona, sprawiedliwie do powrocenia jemu należy się. Miedem oraz już tam raz będąc, okazać sobie znaczącą część książek, z midę dawnych rusznych, a nie dla zakończonego podług zamierzanej plany ukończenia, mięjaca dostarczającego na ułokowanie siebie obmyślonego nie mających ad interim w stosach złodzych. Złożenie takowe, jak niewygodne w wyszukaniu książek do czytania dądnych, jak eksponowane uszkodzeniu książek szarych, w przypadku udnania się robactwa, i naturalnej z zamkniętego powietrza pochodzącej wilgoći, latwo P. K. miarkować będzie. Takowemu więc niebezpiecznemu znaczącemu uszkodzeniu, zaradnić jak najrychlej wypada, przez zalecenie JX. Koźmińskiemu prefektowi biblioteki, aby wspólnie z JXX. Kopczyńskim i Bzyskiem bibliotekarzami, książki w stosach, jak wyżej będąc, jak najrychlej starać się poprzecinieć do iż ad przesene prókowych po d. p. JX. Janockim dotąd wakującym, i takowe, tamże, choć ad interim jakkolwiek załokowaś, iżby i osobom do surzy biblioteki użytym, ż. two książki potrzebne wynajdywać, i też same książki od dalszego zepsucia zeschować. Postępowanie dalsze w uformowanym systemie składu całej biblioteki, jak wieleby byłoby pozytycznym, tak do unkuteczenia licet et nunc eale nie podobnym, gdyż niedostatek funduszu edukacyjnego, przez nieregularny wpływ prowentów, wszelką do tego odjmującą sposobność: albowiem gdy zaledwie czwarta część książek podług danej mi informacji, dopiero uregulowana, sprawuje funduszu expensy 7014 złotych groszy 15, proporcjonalnie można, że uregulowanie resaty, do 20000 złotych kosztowałooby. Wypada z tąd, że dla niedostatku kasy, zdueniu mojim, zasuspendować trzeba dalsze uregulowanie tej biblioteki podług zamierzanej plany doszczęśliwszych czasów. In ordine więc tej mojej relacji podaje P. K. dwa do rezolucji projektu, jeden który się tyczy zaspokojenia słusanej pretencji JX. Kopczyńskiego, drugi zadysponowanie rozstawienia książek, w stosach teraz będących." — Obs te projektu przyjęto i w rezolucji zmienione... (Prot. k. s. Vol. IX. p. 172, 173. 15 kwietnia 1791.) I stosownie do nich, została kasa zalecenie, aby przy sposobności lub za odebraniem remanentów X. Kopczyńskiemu zł. 7014 i gr. 15 wypłaciła: gdy jednak nie było ani sposobności, ani odrabnych remanentów, wypłata nie nastąpiła.

wierzonym było, nie mogły te skarby rzeczypospolitej uniknąć szkód mianowicie w czasach, gdy Janocki wzrok u pozbawiony, wśród cierpienia i pracy do grobu się chylił (*). Zdarzyło się, że z różnych kosztowych dzieci, dostojne pożyczające osoby, pozwalały sobie wycinać sztychy i w ramy za szkło sadząc, zawiezały je w domach po ścianach. Ażby podobnych szkód uniknąć, w roku 1787 postanowiona komisja wydać prawidła pożyczania książek, a wygotowanie na ten koniec projektu polecono kassie (1).

- (*) JW. JX. Garayz biskup Chełmski, za reskryptem J. K. M. wyznaczony do komisji edukacyjnej na miasto JW. Bielińskiego starosty Czerskiego, przyjął na siebie obowiązek zatrudnienia się bliższym dozorem archiwum jurydycznego i innych interesów prawnych, który tymczasem i raz w bibliotece Załuskich względem niewydawania nikomu, bez wyraźnego pozwolenia komisji, ksiąg lub innych pism z biblioteki, sprawować będzie, z dopilnowaniem; jak narychlejszego upomnienia się o powrótne tych, które dawna róźnym osobom z rze-czoną biblioteki kopiersztych, manuskrypts, lub księgi po-zwolone i wydawane były, (prot. k. e. Vol. V. p. 345. 31 maja 1783.)

Niechaj to nikogo nie dziwi, że z projektem o bibliotece udano się do kasy. Na co dzień święcie to bywało, że członków różnych komitetów, kollegów, komisji, wyręczali oficjalisci. W komisji edukacyjnej, członkowie jej byli przez sieć wielce czynni, wszakże kasjer generalny tylko był pozytkiem zaufanym, że nie mało rozmaitych od komisji dostawał poruczeń, tak, że dość różnego rodzaju interesu w kasse załatwiane były. Kasjerem podówczas był ojciec mój Karol Lelewel, (w r. 1748. 22 lutego urodzony, a w uniwersytecie Göttingenskim nauki kończący,) który potym w różnych obywatelskich urzędach i obowiązkach zostawał. Stosownie do jego myśli cytam w protokołach zapadłą względem biblioteki Załuskich następną komisji decyzję.

Chcąc mieć skarby JX. Kożmiński bibliotekarza i JX. Bartosza, jako nieodstępni od biblioteki, dochowując, w jak największym dozorze ten szarenny skarb rzeczypospolitej, bacznosc mieli szczególniejszą na całość onej, z pomocą tegoż JX. Koperszynskiego przez siebie samego lub przez inną zdantą osobę, a to według następującego przepisu. Nie będą wydawać ksiąg ani kopiersztychów nikomu inaczé, aż za złożeniem pieniędzy w gotowiznie w dwójnastob w wartości i z wyczuciem czasu powrócenia onych do biblioteki, w którym gdyby oddane nie były, tedy najdalej w kwartał po upływowym terminie, za pieniądze w zestaw dane, takie same książki sprawdzić mają. Książki zaś radzono, których już i nabyc trudno, lub wcale nie moda, z biblioteki wydawane być nie mają. Manuskrypta wszystkie, które w przypadku utracenia nadgrodzona być nie mogą, jeżeli są z biblioteki pożyczone, o powrótne onych,

Przyniesiony projekt, przyjęty, stał się przepisem nie tyle ścisniającym pożyczanie, co opisującym sposoby pożyczania. Komisja w tym przepisie zostawiała zupełną swobodę bibliotekarzom, układaniu, opisywaniu, porządkowania książek i biblioteki: udzielisa im tylko przepisów względem pożyczania, abyli nimi zasłonić się przed natrętami mogli. Jeżeli to, co sam Załuski z małą pomocą, co po jego zgonie bibliotekarze, natak wielki ogrom wieliczni i niedostateczną pomoc mający, działały, i co komisja edukacyjna czyniła, nie mogło należycie biblioteki urządzić i opatrzyć, mogło być niedostateczne, nieskuteczne; jeżeli może zasługiwać na jakieś zarzuty: czyniący te zarzuły, niech powinny na czas i na zbieg okoliczności, które wszystkim decydują, które bibliotekarzami kierowały i stały się pobudką komisujących ustanowień.

zaraz dopominając się mają: a tak o dopełnionym już powrocie, jako też o pozostających do oddania od kogo należą, nieodwłócznie doniosą. Nopotym zaś żaden manuskrypt z biblioteki wydany być nie má. Na zabezpieczenie się od ognia, tak w samej bibliotece, jako też w budynkach bibliotecznych, niemniej na porządku do ratunku od ognia przy bibliotece będące, jak największą baczość mieć będą. W przypadku zaś zdarzonego w sąsiadztwie ognia, z jak największą czujnością i pilnością względem ocelenia biblioteki, zaradzić mają. Raport dwa razy do roku, to jest ultimus mortii i primis octobris komisji oddawać będą, w których wyróżony ma być: przybytek lub ubytek książek, doniesienie jeżeli książki w kraju drukowane podlegają prawa oddawanej hybaj do biblioteki, specyfikację niecodziennych, tudiżej informacja o stanie budynków, a mianowicie dachów, przez zepsucie których, i zaciekanie, szkoła nieochybna w bibliotece działały się. Zdawać będą naszatek rachunek, tak z percepcji, jako i expensy pieniężny, jkie tylko na wydatek biblioteki mieć będą, z podpisem swoim. Zdając zaś najpierwszy po winiejszej rezolucji rapport, podażą specyfikacją książek i kupersztychów, które z biblioteki są pożyczone, z wyróżnieniem osób pożyczających. A tymczasem, nim takowy rapport zdany będzie, o powrocie onych do biblioteki dopominać się, (prot. k. e. Vol. VII. p. 294, 295, 296. 15 lutego 1787 roku). We cztery lata potym, znowu o pożyczaniu protokuły komisji piszą tak: Nasto poznawiac dawnijszą dyspozycję swoją względem niewydawania książek z biblioteki publicznej na użytk prywatny, chyba za złożeniem zastawy w pieniędzach; co do książek rzadkich, których strata wielkąby bibliotece przyniosła szkodę, chce mieć komisja, aby takie, założeniem największego nawet zastawy, nie były wydawane, bez wyraźnej rezolucji komisji na sesji in pleno udecydowanej i tego dozwolającej. (prot. k. e. Vol. IX. p. 176. 13 kwietnia 1791.)

XXXIV. Uważać też potrzeba, nie tylko dobre chęci komisji edukacyjnej, i te oceniać, ale oraz szczęśliwe i prawdziwie trefne działanie, które u znawców szacunek znałeś umiały (u). Formowanie młodzieży na obywateli, otworzenie jej przystępu do wszystkich wiadomości, dobrów osób, opatrzenie pracujących, opatrzenie szkół potrzebami naukowymi, porząduje użycie pozostałoego funduszu pojezuickiego czyli edukacyjnego było owocem czynności komisji. Na zaległy odłogiem i zdziczałą ziemi, prawie wszystko rozpoznała i tworzyła; rozniecała ogień w zwilgotnionym prochnie; a gdy działać poczynała, сразу ubywało funduszów, a niedostawało ludzi. Roznicaniem świata, bywa niewiadomość do czynności ocucana, tak, że dugo gnuśnie zalegając, zrywa się roznosić szkody, że wezwana i użta od prawdziwego świata, mimo-wolnie przeciw niemu działa. Doznała tego komisja edukacyjna, gdy rozwijając swe czynności, doświadczyła, że jej ludzi brakuje, ludzi, którzyby ją przepisy zrozumieli i zadosyć im uczyńili. Wszakże uważać się godzi, że projektu i urządzenie tej władzy, były tego rodzaju, że w nich nic takiego nie pośledzi, aby miało być nie do wyekwowania, aby fanta-styczne tworzyło widoki: każdy był taki, że jakkolwiek niedokładną ekzekcję jego, można było rozpoznać, czas miał tę ekzekcję do dojrzałości rozwijać, a w ciągu ulepszanej ekzekucji, do niej coraz lepiej sposobić się ludzie. Były tym sposobem wszystkie urządzenia rosnącej trwałości, a razem władza, ciesząc się ich postępem, gotowa je ulepszać. Lecz w początkach szczególniej brakowało ludzi, a niedostatku tego, doznała komisja w samej nawet stolicy, w której koncentrowały się królewskie zabiegi około ożywienia nauk i świata, jako w stolicy rzeczypospolitej i król sam swoje miał rezydencję. Bo i to powiedzieć trzeba, że króla Stanisława Augusta wielkie starania, ograniczały się w bliskości jego osoby. Nie rozciągnął

(u) Zdaniem pruskiego ministra Klewitz, do ustalenie komisji edukacyjnej nie było co dodać tak znaszki dobrze pomyślano, trafne i zupełne, tylko nie dostawało ekzekucji, a w kordonie Pruskim zastosowania do nowo wprowadzonej administracji. (Pamiętn. Warsz.)

się jego umysł dość széroko. Jeśli piękne tworzył życia, jeśli w ubolewaniu i lękliwości przewidywał, nie było w nim tego ogułu, któryby jego działaniu moczy mógł dodać. Co go bliżej otaczało, to doznało jego dobroci i pieczętowitości, a gdy bliskie widoki zastanawiają i zajmują, odległosze dla bliższych poświęcone być mogły. Biskup Załuski, czynił uszczerbki w starodawnych zbiorach, ażeby swój wzbogacić. Król żeby historią krajową z popiołów wygrzebać, żeby komu dogodzić, żeby jakiś zbiór w stolicy zbogacić: mógł ściągnąć innych bibliotek utyskiwanie. Dopiéro ze stolicy, w której król przesiadywał, jak z ogniska światła, miały się rozbiegać promienie do najodleglejszych prowincji. W stolicy wprzód jak gdziękolwiek, mogła się spodziewać komisja edukacyjna znaleźć ludzi usposobionych, a gdy i tu niekiedy zawód znajdywała, nic dziwnego, że doznała braku w stronach odległszych i po samych nawet uniwersytetach: Co do urządzeń bibliotecznych, prędko komisja brała na oko cały ogólny kraju: lecz gdy nie znalazła jak oczekiwała exekucji, a tym mniej wsparcia i rozprzestrzenienia życzeń swoich w exekwujących, czynności jej w tej mierze, i wydane przez nią urzędzenia, zostały na stopie bardzo początkujączej i niedojrzalej. Chcącą mieć władza, uporządkowane i spisane wszystkich szkół biblioteki, a to tym końcem, aby je naprzód w pierwsze i istotne elementarne opatrzyć potrzeby. Dla tego, wczesno, obie szkoły główne, Polska i Litewska, otrzymały zalecenie, ażeby, jak swoje własne uniwersyteckie biblioteki urządzili, tak od wszystkich szkół swoich wydziałów pozyskały jak najrychlej katalogi lub rejestra księgi (w). Poszło

(w) Znajduję na to następujące dowody:

Katalogi ksiąg i opisanie bibliotek (jeżeli się ta znajduje) porząduje zrobione dla wiadomości komisji, z dołożeniem, jakichby książki jeszcze dla wygody uczących się i professorów przykupić potrzeba; za powrotem swoim in scripto komisji pokaże. (Instrukcja księciu biskupowi Massalskiemu 1774 zo czerwca, znajdująca się w księdze, Zbiór uniwersałów, przepisów i innych rozrządzeń od komisji wydanych od r. 1773 do 1783.)

JX. Kołłątaj przeczy, iż niewiedział dotąd o spisanych rejestrah bibliotek, i że nie miał ich sobie oddanych. Komisja zaś ze swojej strony chce mieć, aby podług dawniej-

to na powołną i odwlekającą się execucją, która nie dokładnie wyekwowańa, nigdy ostatecznie do skutku nie przyszła, i żadnego prawie owocu nie wydała. Bardzo tedy małe ślady polepszenia bibliotek szkolnych pozostały, nauceniaue prawie samemi tylko świeżo

-

szych rezolucji, istotnie nastąpiło, ułożenie bibliotek, i po-
rządnę onychże rejestrów spisanie przez profesorów, zaleca
szkołę główną, aby wizytatorowie, osobno, imieniem komisji
księgemu zgromadzeniu zostawili na piśmie ostrzeżenie,
iż jako ta praca nie jest największa dla profesorów, tak pełnię
się onej podejmujący, mogą być pewne osobię otrzymania
nagrady, bądź w książkach nowych im przydatnych, bądź
w innym przyzwoitym sposobie; nieporuszan zaś w tej mierze,
karze utraty pensji dorobkowej podlegać mają. (prot. k. o. ed.
Vol. VII. p. 275 276 d. 18 stycznia 1787.)

Gdy jnż szkoła głowna (Kr.-k.) ma siebie prawie wszystkie
katalogi bibliotek miejscowościowych przy szkołach, potrzeba, aby
z dyspozycji jej, też katalogi niedostępne dla kasy generalnej
Warszawskiej były przez pewną okresję odesłane, dla in-
formacji komisji, gdzie i jakich ksiąg istotnie potrzebnych
dla profesorów niedostaje. Co gdy nastąpi, komisja zaradzi
ich opatrzeniu albo zakupieniu nowych, albo zadysponowaniem
udzielenia zbywających w bibliotece zgromadzenia jednego do
biblioteki innego miejsca, albo też i duplikat publicznej Za-
łuskich biblioteki. (prot. k. o. Vol. VIII. p. 46, 47. d. 17 marca
1788.)

J.W. marszałek Lit. Potocki, przyjawszy na siebie pracę ze-
brania z rapportów generalnych szkoły głownej Wileńskiej i
wizyt szkół Litewskich.. dał sprawę.. na którą zapada decyzja
komisji, w której: artykół 12. Komisja uważa nieodbitą
potrzebę bibliotek miejscowościowych, zamożnych w księgi, miano-
wiec autorów klasycznych, które, jak są wielka pomocą dla
uczących; tak ich niedostawanie, wiele może ubliżać korzy-
ściom instrukcji. Będzie zatem należyc do zaleceń wizyta-
torów w następującej wizycie, aby katalogi bibliotek domów
akademickich, spisane i szkoła głównej w drugim exemplarzu
do przejrzenia zawsze przedstane, służyły tejże szkole głównej
do informacji, gdzie jakich ksiąg istotnie potrzebnych dla pro-
fesorów niedostaje. Co gdy nastąpi, szkoła główna tq po-
trzebę przekrozy komisji, a komisja zaradzi ich opatrzeniu,
albo zakupieniu nowych, albo zadysponowaniem udzielenia
zbywających w bibliotece zgromadzenia jednego do biblioteki
innego miejsca, albo też z duplikat publicznej biblioteki Za-
łuskich. (prot. k. o. Vol. VIII. p. 17. d. 30 stycz. 1788.)

Gdy dyspozycja komisji względem spisów bibliotek mięjs-
cowych dla przedania ich przez szkołę głowną (Krak.) do
komisji, dopełniona jest tylko w zgromadzeniu Poznańskim,
Łęczyckim, Sandomierskim, Krzemienieckim, Żytomierskim,
Łuckim, i Kamienieckim, przysiąli wizytatorowie, ponowią też
samą dyspozycję komisji innym zgromadzeniom, i dopełnić ją
jej niedostępco, zaleca. (Prot. k. o. Vol. VIII. p. 202. dnia 9
marca 1789.)

drukowanemi elementami. Rzadko która, co przypadkowie otrzymała, a rzadsze jeszcze były ofiary, jakimi się cieszyła jedna ze szkolnych Krzemieńiecka (x). Zapadła była na sejmie 1780, ustawa względem pomnożenia biblioteki publicznej, którą komisja edukacyjna do exekucji przywieść starało się: lecz ta ustanawa nakazując drukariom prowincji koronnych składać po jednym exemplarzu świeżo z druku wychodzących dzieł do biblioteki Zdyskich, a drukarjom prowincji Litewskiej po jednym do biblioteki uniwersytetu Wileńskiego, opatrywała w nowe krajobre księgi jedynie bibliotekę publiczną w Warszawie i w Wilnie (y). Inne mogły być dubletami, większych

(x) Składka studentów Krzemieńieckich za bibliotekę szkolną, o której komisja dowiaduje się z toruńskiego rapportu, że jest dobrowolną samochłą uczniów ofiarą, jako z celu swojego chwalebnego i pożytecznego, znajduje dla siebie szacunek komisji, choć jednak komisja, aby do niej żądać z uczniów w żaden sposób niewolony nie był. Co zaś do rachbowania się z pieniądzami na zakupienie książek przez uczniów składanych, to na miejscu przez wizytatora przejrzane, podpisywane były mają. A jako J.P. Łagiewski członek Krzemieńiecki, chwalebny dał pochop szkolom tamtejszym do założenia tejże biblioteki ze składek od kongregacji dawniejszej początek swój biorących, jeżeli i dalej do tego interesował się zechce, albo też kto inny z obywateli tamtejszych, będzie powinnością zawidującego bibliotekę, na każde żądanie usprawiedliwić wydatek na książki, okazaniem, tak rachunków, jako i książek kupionych. (prot. k. e. Vol. VIII. p. 201. d. 9 marca 1789.)

(y) Powiększenie biblioteki publicznej — Aby tak chwalebne i jednocześnie przekonywające każdego o pożyteczności dla całego narodu dzieło, ufundowanie Zdyskich biblioteki publicznej rzeczypospolitej w mieście Warszawie, rezydencji naszej, którą pod rząd komisji edukacyjnej nazawsze oddajeśmy, nie upublicznić pomnożona było, stanowimy, aby odtąd drukarjom w krajuach rzeczypospolitej żadnej książki w kraju wyszlej i wyjętej mającej się wolno byť sprzedawane, dopóki zaświadczenie nie było od komisji edukacyjnej o oddaniu pierwszego exemplarza do tejże biblioteki, które to zaświadczenie komisja edukacyjna trudnić nie powinna. A co się tyczy prowincji W. X. Lit. stanowimy, aby podobnie wszelkie drukarze prowincji Litewskiej, oddawały jeden exemplarz wychodzącego z drukarni dzieł do biblioteki Wileńskiej. A kto by się ważył, nie dopełniwszy tej kondycji, przedawać, zapozwany, bądź przez Instytutora na rzecz funduszu edukacji czyniącego, bądź przez zawidującego bibliotekę, komisji edukacyjnej ma aj sprawić, i będąc o tym przekonany, wszystkie exemplarze nie sprzedane i pieniądze wzięte za sprzedane (praevio ſtrumento supra quantitatem) fisco tej biblioteki na kupienie książek podpadać

mianowicie bibliotek zasilané. Bibliotece Załuskich dubblety poczynały być uciążliwe, postanowione było sprzedanie tych dubbletów (z), które mało do skutku przywiedzione zostało, gdyż w ponawianych decyzjach, wszystkie szkolne biblioteki miały się nawzajem swymi zasilać dubbletami, i wszystkie miały być zasilione dubbletami biblioteki Załuskich. Mogły być te szkolne biblioteki zasilone i nie mało zbogacone przez biblioteki pojezuickie, wszakże nie wszędzie to stało się, a w wielkiej części biblioteki pojezuickie poszły w marność. Fundacje jezuickie i ich biblioteki, po całym znajdywały się kraju. Po skassowaniu jezuitów, cały ich fundusz na edukację przeznaczony, różnego począł doznawać losu. Równie nieruchomą jak i ruchomą ich majątek, doświadczał nie małego uszczerbku. Dobra, kapitały, po różnych rozbiegły się rękach; komisja rozdawnicza szafowała nimi, obawiać się było można, ażeby ogromny fundusz całkowicie nie zniknął. Z różnymi kraju zdarzeniami, i wówczas gdy administracja jego poruczoną została komisji eduka-

maj. == Na ten projekt ustawy na sesji 27 listopada i na sesji senatu dnia tegoż poważenna zgoda i unanomitem zaszła (Dziennik sejmu vol. ord. p. 350, 379, 380). Komisja edukacji: dopełnienie tego ułatwiając, ściśle wyziewowanie rektorom i prefektom szkół, nadniu z czerwca 1781. poruczyła. (prot. k. e. Vol. IV. p. 155—158)

- (z) Gdy JW. JX. Garnysz biskup Chełmski przy podaniu rapportu względem biblioteki Załuskich przełożył komisji swojej, że duplikaty książek różnych, zdawna pod dachami, nad officyną przy bibliotece złożone, jako mniej potrzebne, kasawsy na nowo przewidować, przedże całe niezdarnych złocić, ogłosić publico, przez drukowane katalogi, z wyrażeniem przy każdej książce miernej ceny, i że takowy sposób sprzedaży w początkach dódź dobrze udaje się: przeto komisja, pozwalając na dalsze przyczonym sposobem duplikatów, które całe dla tej biblioteki nie są zdatne, sprzedawanie, jakowe stąd zebrane będą pieniędze, na inuu nieuchronne potrzeby tejże biblioteki obrócone mieć chce. (prot. k. e. Vol. VI. p. 50. d. 25 paździ. 1783.)— Komisja, stosownie do dawniejszej rezolucji swojej, zaleca JX. Kełmińskiemu, przełożonemu w bibliotece publicznej Załuskich zwanej, aby duplikaty książek zdawna pod dachami nad officyną przy bibliotece tejże złożone, jako mniej potrzebne przewidowawszy, sprzedaż onychże przez licytacją, czyli raczej przez wydrukowanie rejestrów książek, z wyrażeniem przy każdej pomiernej ceny, tym sposobem, jak już zaczął, dalej teraz kontynuował. (protok. k. e. Vol. VI. p. 442. d. 18 czerwca 1785.)

cyjuję, bywał on niemniej na różnię narażany projektu. Na różnych sejmach (r. 1780 i na czteroletnim) wniosko i wnioski popierano, aby cały fundusz edukacyjny obrócony był na wojsko; na sejmie grodzieńskim (1793) targowiczanie inue z nim tworzyli plany. Jak go w tym razie za wpływem X. Marcina Pocobuta i Jana Sniadeckiego, ratował poseł rosyjski Siewers, byłoby za wiele od głównego zamiaru mego zbaczać. Wszakże te ogólne rysy i przypomnienia, mogą być skazówką do uczucia, co się w szczegółach dzisie, w jakim działania odmęcie pojezuickie rzeczy bywały. Rzeczywiście rozhiegały się po różnych rękach i rozliczne ruchomości, gospodarskie porządki, ozdoby ścian, apparaty, naczynia i porządko kościelne, narzędzia uczone, biblioteki, w różne dostawały się ręce. Chociaż komisja edukacyjna dość wczesno postrzegła się i dołożyła czołości, aby te szczeguły na swoje poszły przeznaczenie: z tym wszystkim, niepodobna było na wszystkich punktach dopilnować. Prócz uszczerbku, które prywatne ręce sprawiły, niepewna było, czy jakie rzeczy na kościół, czy na szkołę pójdu. Bywały w tej mierze czynione po różnych stronach między duchowieństwem a władzami edukacyjnymi ukiady, w których, w mnieściu szczegółów, nie wszystkie dość dokładnie wyjaśnione być mogły. Zostawały niepewności, kwestje, zaniedbania, którym najsnadniej ulegać mogły, biblioteki. Nie jedna z nich ozięble widziana i zapominana, wiele lat w ostatnim opuszczeniu leżała. Rozrywali jedne, zjawiający się powoli niedojrzali księgi miłośnicy, albo małego zysku z nich szukający; inne wolnemu powietrzu od rąk ludzkich bezpiecznie wystawione. Dostały się niektóre szkołom i szkolnemu stolicy, inne w części tylko, inne przy kościołach duchowieństwu oddanych zatrzymane, niektóre razem zasypane (a). W Warszawie pojezuicka biblioteka

(a) W Kaliszu stała się szkolną, w Łucku leżąc przy kościele, dziś katedralnym aż do r. 1818, wśród pożaru ocaliła. W Wilnie było cztery jezuitkie fundacje i cztery biblioteki, z tych: biblioteka kollegium S^o Jasińskiego stała się uniwersytecka; S^o Ignacego przeniesioną została do diecezjalnego seminarium S^o Jerskiego; S^o Rafała na Snipiszach wraz z kościołem została

przekazaną została do biblioteki Załuskich; w Wilnie przy kollegium akademickim świętojańskim będącą stała się biblioteką uniwersytetu Wileńskiego, który na uniwersytet świecki zamieniony został; w Krakowie do biblioteki Krakowskiego uniwersytetu komisja edukacyjna tam znajdujące się pojezuickie przekazała (b).

książkom pijarom; a co się stało ze Stanisławską nie wiem. Niektóre Litewskie pojezuickie podobnie do uniwersyteckiej przeszły. Co do Warszawskich złącząc dwa wypisy z protokołów czynności komisji. — Na prośbę JXX. augustianów konwentu Warszawskiego, o sprzedanie im ksiąg pozostałych w bibl. kollegium Warszawskiego pojezuickiego, deko komisja zezwoliła wydania onym ksiąg tychże za pewną taką i rewersem, czyli obligiem na sumę, jaka się za nie ujemczą ukaże. (prot. k. e. Vol. I. p. 128. d. 11 grudnia 1775). — Komisja ponawiając dawną dyspozycję, względem ksiąg pozostałych w bibliotece kollegium pojezuickiego Warszawskiego zaleca JX. Konfiniemu, aby po rewitalizowaniu onychże, wybrał lepsze, i potrzebne do biblioteki Załuskich przenoś, pozostałe zaś, aby przez sukcesję na to ogłosić się mającą, były sprzedane. (prot. k. e. Vol. II. p. 84. d. 24 paźdz. 1777.)

- (b) Murray (de l'état des études en Pologne Varsovie 1800. 8° pp. 96, 97) w napiszonych wyraszach swojich, skutecznie mówi o bibliotece uniwersytetu Krakowskiego, że: à cette époque la commission prit à cœur de la rendre... plus utile, non seulement par le nouvel ordre... mais encore par le nombre, etc. bo nie sam następujący prezydujący króla prymas, ale władza komisji działała. Podobało się Bandtkiemu w hist. bibl. uniw. Krak. niewidzieć woli komisji edukacyjnej, i powstaje na nieskuteczność jej działań, tak jakby to jej winą było, że w jednym razie nieuchciiano, w innym nie umiano zadościć jej woli uczynić. Na wielu miejscach usiłuje sławi księcia prymasa (hist. bibl. uniw. Krak. pp. 91, 156, 157, 103, 111, 1:3), i narzcza na Murraya, że kładł na korab rządu, co książę prymas Poniatowski uczyński. Mógł prymas interesować się uniwersytetem i biblioteką, tak, jak jeden z komisarzy, mógł uczynić jaką osiąg z mimoirów akademii des sciences, z dzieł Erazma, Mabillona, biblioteka patrum maxima, i flory duński, jeśli je miał jak swoje, bądź po zgromie Grabowskiego biskupa Warmińskiego nabycie, bądź jakim sposobem poszyskane, ale nie mógł podarować pojezuickich, bez dopuszczenia się wśród grabieży, o której wolaliby nie pogodzić. Jakimby zaś prawem z pojezuickiej biblioteki Poznańskiej hojny prymas księgi do uniwersyteckiej w Krakowie przesyłał, to warto pilniej chwalczyć prymasa poszukiwań. Ze insczej od Bandtkiego rzeczy widzę, że używając zdarzeń od Bandtkiego przytoczonych, rzecz insczej rozumiem i powtarzając insczej wystawiam, niech mi te Bandtkie wybacz. Nie chcę z nim ustawniczych zwodzić utarczek, zmieniam tylko w powtórzeniu kolor, kompletując, wypożyczenia, a czytelnicy nasi rozwadzając różnicę wykładów na-

XXXV. Jeszcze przed upadkiem jezuitów Kajetan Sołytk, biskup Krakowski, uniwersytetu jagielskiego

zych, niech ją sami ocenią.— Jeżeli jednak mam sposobność przy tym zdarzeniu podzielić starania królewskie około bibliotek przedsiębruc i więcej wyjaśnić dobroczynne komisji edukacyjnej działania, nie myślę przez to księciu prymasowi ujmy czynić, który swoja gorliwością, dłucho był duszą działania komisji edukacyjnej i prawdziwą porsażającą jej obrótą sprężyą, a chętnie w całości i w zupełnej obszerności powtórzyć to, co w swoim czasie, w raportach urzędowych, rektor uniwersytetu Krakowskiego Kołłątaj, w imię swego uniwersytetu o dobrodziejstwach księcia prymasa powiedział. Akt ten zupełnie, może sprostawać i oczyścić niektóre chwiejące się i niepewne wyrazy Bandtkiego. Słowa Kołłątaja są następujące:

Nie dnoć to jest myśleć o ufundowaniu katedry lub utrzymywaniu już ufundowanych, trzeba jeszcze szkołę główną opatrzyć w wielorakie pomocy ankoine nieuchronnie potrzebne. Szkoła matematyczna nie obrządza się bez obserwatorium i gabinetu mechaniki. Szkoła fizyczna, potrzebowań będzie sali zupełionej instrumentami, do czynienia doświadczeń potrzebnych i gabinetu historii naturalnej. Biblioteka publiczna nie jest jeszcze opatrzona w książki nowe. Kollegium fizyczne dopiero w części wyreparowanej, ogród botaniczny w roku przeszły zaczęły, inne domy, w których, albo nauki dawane bywają, albo nauczyciele kollegium moralnego mieszkają, bardzo znaczniej potrzebują reparacji. Wszystko to oczekuje pewnego funduszu, który prawie pierwą obmyślisz należy, nimby przyszło do ustanowienia nowych katedr. Cokolwiek dodaj w kollegium fizycznym i ogrodzie botanicznym zrobiło się porządku, wszystko to szkoła główna, z najpowinnijszą wdzięcznością przyznaje winu Łaskawej opiece JOX. Jmci prymas, który, wyręczając skarb fundusza edukacyjnego, na samą fabrykę kollegium fizycznego i ogrodu, przeszedł 50 000 z swojego dochodu wydał. Za co, wystawiło się sal ażeń dla dawania nauk fizycznych, z gabinetami potrzebnymi na składy kolekcji, laboratorium opatrzone we wszystkie potrzebne nauczynia i narzędzia, wyplantowany w znaczącej części ogród botaniczny, lecz to wszystko w częściach swoich rozpoczęte, nie wystarcza tak kosztownemu przedsięwzięciu: nie można albowiem obejść się bez dokończenia całego domu collegii physici, podług sporządzonej na ten koniec planty, która w sobie zawiera kilka jeszcze sal potrzebnych do dawania lekcyj, do umieszczenia biblioteki, na którą trzy sale o dwóch piętrach przeznaczają się na gabinyty, w których umieszczone być mają manuskrypta i kolekcje starożytności, na teatr anatomiczny, na mieszkanie przynajmniej dla bibliotekarza i kilku wiceprofesorów; na wyniurowanie obserwatorium, zreparowanie domu w ogrodzie botanicznym, na wystawienie oranżerji, treibhausu i na inne nieuchronne potrzeby. Nojna dobroczynność JOX Jmci, o której bez wdzięczności wspomnienie nie można, wylana na korzyści publiczne, dzieli swe wzgledy między wielorakie inne potrzeby, mające związek z podzwignieniem szkoły głównej, nędu ludzka i wsparciem przemysłu krajowego, nad tą albo-

łońskiego w Krakowie kanclerz w roku 1766stym podał był królowi Stanisławowi Augustowi krótką o aka-

wiem tak znaczącą summę, bardzo wiele jeszcze księde sam wydał. Doznał łaskawego wsparcia ś. p. JX. Zolędziański, ogółcoony z zapracowanych boletiną wysługą dochodów, a przez edykt cesarskie zebranych w czasie zaboru posessori duchownych w Galicji będących, opatrzony dochodem dożywotnim 4000 złotych ze skarbu JOXJmci, który musiałby być brac z innat sakdy głównej. Szpital S. Barbary na potrzeby swoje zasilonym został summą 3000 złotych. Rektor nie miał pomieszczenia, na którego wyreparowanie i wystawienie szkoła główna kołyć musiała: JOXJMie szkoły głównej potrzebę, z kasy swojej, asygnacją na 6000 zł zastąpić racyk, z czego osobidnie korzystającej, osobistą do publicznej łączę wdzięczność. Po dwa razy na potrzebne kollégia do gabinetu historii naturalnej, wydał JOXJMie 4500 złotych raz JP. Jerkiewiczowi, drugi raz JP. Fersterowi: oprócz czego, kosztowne do biblioteki książki, to jest, kolekcja kopierszychów ziel iluminowanych Szwedzkiej i Duńskiej flory, kosztem swoim zakupił; bibliotekę swoją po ś. p. Grabowskim biskupie Warmińskim kosztownie nabytą, szkołę głównej dorował; dykejona rz eucyklopedji, dzieło prawie najpotrzebniejsze, bibliotecę publicznej oddał: które to dary do 20000 zł zasocować należy. Na delegację do szkole głównej w interesie zaklucenia kasy i inne potrzeby, wydał JOXJMie 3500 złotych, a we wszystkich okolicznościach, nie zapominając łaskawego przywiązania do naszego zgromadzenia, nowy przykład swej dobroczyności okazał, gdy do 18000 złotych na zakupienie akcji w handlu Chersonskim kożonych, cały prowent szkole głównej dorował, na ten koniec, aby ubogim ludziom lekarstwu dawane były kosztem tego dochodu, podług wyszczególnienia i umiarokowania na ten koniec przez doktorów mającego się kołyć, które raz ułożone, i ręką JOXJMie podpisane, służyć będzie za ratunek nędzy ludzkości. W tym dobroczynności ubezpieczała się zostawując sobie JOXJMie, żadnych osobistych korzyści, zastał tylko sposobność czynienia dobrze handlowemu ustawnowieniu przez wspólnie należenie do niego, a kapituł, daj Boże po jak najpóźniejszym lat swoich spełnieniu, szkole głównej łaskawie zabezpieczył. Wszystkie te, wspaniałej i użytecznej kraju dobroczynności artykuły, wrasz zebrały przechodzią summę 11300 złotych polskich, lecz kto za obszernie potrzeby, osobiлиwie nauk fizycznych, tem łatwiej się przekona, że tak znacząca summa jest tylko zasileniem wielorakich potrzeb, dla których, stosownie do woli JOXJMci, udzielana była, lenż nie ułatwiała wszystkich. Jeżeliby więc przewietlna komisja nie miała żadnego innego funduszu, na dopełnienie wszystkich zakładów, zadaje się być rzeczą nieuchronną, aby dochody probostwa Miechowskiego, jakie się po rozporządzeniu przewietlniej komisji okażą, były najprzad na ten koniec obrócone, i poty na inne wydatki wie były brane, stopni domy i kollegia dla nauk potrzebne, przyspособione nie będą. (Rapport. rekt. Kołłąt. w prot. k. e. Vol. VI. p. 349 do 352. dnia 29 marca 1785 wpisany.)

demji, to jest o uniwersytecie informacją, wystawując ją podupadnienie, w nadzieję, że los téj starodawniej, tyle w rzeczypospolitej niegdyś zasłużonej szkoły głównej koronnej, wróci na siebie bacznosc, ożwi czułość, i ulepszony zostanie. Oczekiwania te dostołnego prałata, pewnie z powodu zawichrzeń, które mi kraju cały podówczas był trąbiony zawiedzione zostały i przedstawieniu jego żadnego skutku nie wszęło (c). Gdy komisja edukacyjna czynności swoje rozpoczęła: uniwersytet miał cokolwiek fundusze powiększone, a równie do niego, jak do komisji należało, aby i biblioteka uniwersytetu lepszym staraniem opatrzona była. Pojezuickie biblioteki były wolą komisji do uniwersyteckiej przekazane i przeniesione, książę prymas obdarzał bibliotekę darami i okazaną czułością około uniwersytetu i różnemi ofiarami zachewał go do podzwignienia się, a komisja w 1775 wezwała go, aby bibliotekę uporządkować i pomnożyć. Ponawiane o to nastawania (d) niejaki skutek brały, ile że gorliwi o dopełnianie tego znaleźli się ludzie. Ks. Janowski opat Tyniecki ofiarował 100 czerwonych złotych, a później i więcej dołożył na to, aby katalog rękopismów mógł być wygotowany, tym końcem sprowadzony Niderlandczyk norbertanin Arseni Fachaux, który opisanie kodexów r. 1775 wygotowywał, a tym sposobem w roku 1777 katalog rękopismów, pracą i staraniem Mrugaczowskiego i księcia Putanowicza wygotowany został. Katalog ten, był niezgrabny i niedbale ułożony (e). Komisja względna

(c) Bandt. hist. bibl. Krak. p. 90.

(d) Gdy z podanego akademii memoriału, pokazuje się, iż biblioteka potrzebuje reparacji i rozrządzenia, komisja obliguje JX. Kołłątaja, żeby nie tylko taę bibliotekę, która jest w wielkim kollegium, ale i wszystkie inne tak w domach akademickich, jako też pojezuickich zbaczywszy, zaradił wspólnie z JXX. akademikami o połączeniu tych wszystkich książek w jedną publiczną przy akademii bibliotekę, pod dozorem jeli została mająca, wyznaczając jednego z akademików za bibliotekarza, oraz zlecając klasyfikację i spisanie rejestru manuskryptów i książek. (Instrukcja reformy akademii Krak. Kołłątajowi 3 kwietnia 1777. dana znajduje się w księdze, Zbiór uniwersałów, przepisów innych urządzeń od komisji wydanych od 1773 do 1783.)

(e) Bandt. hist. bibl. Kr. pp. 92, 163, 132. Z tego, co Bandtka o norbertaninie Fachaux (l. c. pp. 97, 104, 198) powiada, tego nie

na te początki w uporządkowaniu biblioteki Krakowskiej podejmowané, przeznaczała 1778 dla bibliotekarzy gratyfikacje (f) i obmyślała dla biblioteki przez lat sześć corocznego po 3600 złotych funduszu, który rzeczywiście naznaczony został (g). Starania tedy i praca około biblioteki dalej podejmowane były. Pojezuickie książki do kupy zebrane (h), do stu. książek po większej części elementarnych i szkolnych nabyto (i), komisja swoim nakładem sprowadziła journal encycl, i dokompletować go zaleciła (k), porobione zostały szafy, i ta część biblioteki, która w salach Obiedzińskiego mieściła się, nieco uporządkowana i katalog niezgrabnie i niedbało zrobiony (l). Naostatek, biblioteka przecyszczona. W tym przecyszczaniu nie było wprawdzie na celu jakie książek poniszczenię, ale odłączano dublety. Nieświadomość, szczególniejszym sposobem w tym razie wystąpiła: dawne edycje autorów obok nowszych zdały się być dubletami, były precz wyrzucane i biblioteka z największych pozbawiona skarbów (m). Dotychczas przybierane były rozmaite osoby (n). I da pracy bibliotecznej przybrany Abraham Jakób Peuzel, kłotliwością swoją, napełniał coraz więcej pracowitego Putanowicza goryczą (o). Bez wątpienia były inne o-

wiąć: wszakże mam tą o Tynieckim opatce wiadomość od męża dla nauk i języka zasłużonego, który właśnie w młodych latach swoich, (jak to sam Bandtke wymienia p. 92.) ów katalog przepisywał. A że katalog już w r. 1775 był gotowy, a zatem półtora roku ksiądz Fachaux bibliotekarzowanie na rok 1774. i 1775 przypadło.

- (f) Dla układających bibliotekę pojezuicką w Krakowie, zaleciła zapłacić z kaszy w ręce bibliotekarza złotych polskich 1000 gratyfikacji (prot. k. e. Vol. II. p. 171, 172. d. 4 kwietnia 1778).
- (g) Prot. k. e. Vol. II. p. 212. na sesji d. 30 kwietnia 1778 widać w etacie na lat sześć po 3600. Na co one obrócone były, niech bibliotekarz Krakowski dochodzi. Zdaje mi się jednak, że personale biblioteczne pomnożone było.
- (h) Bandt. hist. bibl. Krak. pp. 91, 103, 112.
- (i) Bandt. I. e. p. 109.
- (k) Protok. k. e. Vol. IV. p. 79. d 23 lutego 1780.
- (l) Bandt. hist. bibl. Kr. pp. 111, 163, 152.
- (m) Bandt. I. e. pp. 104, 108, 111, 124.
- (n) Porządek i prawa dla biblioteki publicznej (Krak.), z wyznanieniem osób do jej dozoru zdolnych do skutku przywiedzie. (Instrukcja wizyty Kołłątajowi artykuł 9 dana, w prot. k. e. Vol. V. p. 95. d. 27 maja 1782.)
- (o) Bandt. hist. bibl. Krak. pp. 96, 97.

soby w bibliotece pracujące (p), które niemniej zmarwienia Putanowiczowi sprawiły. Były takie, które redukcją dopełniały, w których uniwersytet jagielloński swoje zaufanie położył, którzy mieli zadowić życzeniom komisji edukacyjnej uczynić, a którzy w oczekiwaniu władze zawiedli. Ubolewał nad redukcją kanonik Putanowicz, i to było jedną z przyczyn dla czego się caśkiem z uniwersytetu usunął i emerytem został (q). Na tym się kończy, blisko dziewięcioletnia praca w bibliotece Krakowskiej. Nie brakło gorliwów, ale nie dostawało świadomych i rzecz znających. Biblioteka co do liczby trzecią częścią zredukowana, ledwie w trzeciej części niedokładnie urządzona, bez funduszu, narażona na straty, potrzebowała przynajmniej pilności. Chciała ją znaleźć w pośrodku uniwersytetu komisja: zwróciła oczy na Jacka Przybylskiego. Gdy tedy Putanowicz, jako emeryt bibliotekarzem być przestał, na przedstawiecie samego uniwersytetu Jacek Przybylski mianowany bibliotekarzem od dnia 1 października r. 1785go wszedł w obowiązek i niezwłocznie wyprawiony został do cudzych krajów na wojaż, ażeby się wydoskonieli i

(p) W roku 1782 prefektem biblioteki był Putanowicz kanonik Płocki, drugim prefektem ksiądz Włyński, po nim cukiernik w bibliotece ksiądz Wilkoszewski, (prot. k. e. Vol. V. p. 208 d. 26 listop.). Czyli miał przyczynę pierwszy prefekt na tych kollegów nazwać, nie wiem.

(q) Putanowicz miał imię Józef Aloizy. Bandtke hist. bibl. Kr. daje o nim w nocy pp. 105, 106, 107 krótką wiadomość, którą trzeba związać z wielu innymi mniemajcami pp. 31. nota, 41, 85, 92, 96, 97 „Zapewne i więcej pisał niestrzelony Putanowicz” mówi Bandtke p. 106 jego pisma licząc. Bez wątpienia że i więcej, bo w tym liczeniu pominął dzieło istotnie dzieje biblioteki uniwersytetu Krakowskiego interesujące, o którym nawiąsem w nocy p. 31. wzmiankuje: „Tak pisze Putanowicz, w wydaju wspomnionym dziele mówi Bandtke w innym p. 41. mniemając w samym historii biblioteki teście, a to się ściaga do wspomnianej noty p. 31.” — Putanowicz został emerytem w r. 1785. o nim w raporcie swoim rektor Kołłątaj tak pisał: JX. Putanowicz w r. 84 skończył urząd prezesa coll. gii moralis, uprasza przeto żoł kollegium P. K., ażeby urząd ten konfederówś raczyła komisja iżsenna, z zasłużonymi lub aktualnie pracującymi profesorów; równie i urząd bibliotekarza po postępieniu na emeryturę JX. Putanowicza, wakuje teraz. Kollegium moralne, uprasza P. K. ażeby JP Przybylski mógł otrzymać patent na bibliotekarza szkoły głównej. (Protok. k. e. Vol. VI. p. 337. d. 29 marca 1785.)

biblioteki porządnie ułożone i dobrze utrzymywane zwiedził, a to na lat trzy; tymczasem za bibliotekarzem został Jezierski kanonik Kaliski, wizytator generalny szkół narodowych (r). Po półrocznym tylko podrózowaniu wrócił Jacek Przybylski rymotwórcą. Wszelako chciał być reformatorem biblioteki od sprzedaży ksiąg niepotrzebnych ocalonej (s). Weryfikował tedy wszystko, pisał inwentarze, zrobił projekta, które się prymasowi wielce podobały, z zapalem piętnaście woluminów rejestrów, na pięknym papierze, in folio, czerwonemi rubrykami ozdobionych, wygotował. Lecz gdy dochodu biblioteka nie miała, zapakten umijał (t). Rymotwórcą bibliotekarz przez swoją dobroć i gorliwość, zyskał słuszy szacunek, wszelako chociaż lepiej się działać mogło w bibliotece, niż za czasów redukcji, manipulacja biblioteczna Przybylskiego wcale oryginalna była, którą inni bibliotekarze nie zawsze zrozumieli mogli (u), a wkrótce znawcy powiedzieli, że katalogi jego jak i poprzednie na nic się nie przydadzą (v). Za bibliotekarstwa Przybylskiego, weszła też do biblioteki ofiara Józefa Kantego Bogucickiego tysiąca dwustu kaiątek (x) i niektóre inne dary (y), bo innego rodaju wzbogacenia biblioteka mieć nie mogła, gdy cały jej roczny dochód wynosił 30 czerwonych złotych (z). Była owszem biblioteka narażana na rozmaite straty. W tychże oza-

(r) Protokół kom. eduk. Vol. VI. p. 427, 428. dnia 31 maja 1785
Przybylski Bandkiem rok swój nominacji podał 1784, ale (jeśli się nie myle) z protokołów oryginalnych znalazłem rok 1785.

(s) Z powodu raportu wizyty, niemniej dyspozycją szkoły głównej względem pozostałych bibliotek pojezuickich sprzedawania, nie zgodną z prawem zasadając, do odwołania onejże nieodwłoczonego, a skutecznienia rezolucji komisji swojej, szkołę główną obowiązuje. (prot. k. e. Vol. VII. p. 63. d. 23 grudnia 1786.)

(t) To pisze sam Jacek Przybylski ap. Bandt. hist. bibl. Kr. pp. 115—121. Na posługę i potrzeby biblioteki było po 1100 złotych rocznie naznaczanych. Prot. k. e. Vol. VIII. p. 156, 158. d. 8 listop. 1788. Vol. X. p. 70, 71. d. 14 marca 1792.

(u) Sam Bandtka najlepiej dyskredytuje pracę zacnego Przybylskiego, którego nie mało chwali, gdy opisuje jego roboty i przykłady przyczyna. hist. bibl. Krak. pp. 118, 119.

(v) Bandt. l. e. p. 132.

(x) Bandt. l. e. pp. 153, 154, 127.

(y) Bandt. l. e. p. 147 do 158.

(z) Przybyl. ap. Bandt. l. e. p. 120.

sach, kiedy ofiara Bogucickiego wchodziła, około roku 1787, wynosiła się z biblioteki 17 rękopismów, i 19 tomów aktów Góreckiego, i inne rękopisma, które wedle życzenia królewskiego brano do Warszawy (a). Poniosła i inne straty biblioteka, które tym łatwiej ponosić mogła, gdy rymtowórca bibliotekarz, z biblioteką swoją doczekał się czasów największego niedostatku (1792 do 1795), gdzie jego dochody zaległy, a biblioteka na przótno do użytku jakiego, lub do oglądania ołowiérana, popsuły się w niej okna, wróble mieszkańców swe zakładać poczęły: bibliotekarz, redukując się do obowiązku samego inspektora, zdrowie też jego od roku 1793 psuć się poczęło: patrzał na wszyskie niedole kraju i biblioteki (b). Podobna wtedy kolej spotykała i inne biblioteki.

XXXVI. Dwa narody, dwie prowincje, dwa uniwersytety i przy nich dwie publiczne biblioteki, obok trzeciej Zasuskich, posiadała rzeczpospolita. Jęj komisja edukacyjna mając sobie powierzoną edukacją i naukowe zakłady, obu uniwersytetami zawiadywała, obu uniwersytetów na jeden plan reformę dopełniła, i na losy bibliotek obu uniwersytetów za ich pośrednictwem wpływała. Dwa te uniwersytety nierzaz w planach całość edukacji ujednolajniających, na poniżenie i rozwijanie narażane (c), jak z różnych wyruszały stanowiska, tak same i biblioteki ich, w odmiennej znalazły się kolegi. Krakowski był starodawny gotycki, mocną fundamentalną posadą swoją, przestarzały, nałogowy i twardy, a z prawami swoimi wiekiem upoważnionymi słusznie stający; Wileński z duchownego i zakonnego jezuickiego, stając się świeckim i światowym, przez to do łatwiejszy, praw swoich prawie pozbawiony, był jedynie prowincjalną za-

(a) Pospolite to bywa, że ten traci, kto utrzymać nie umie. Winienny temu ten co zabiera, winien oddający. Krzywdził król bibliotekę, uniwersytet na to zezwolił. Umieścił to Bandtkie wezźmiedź nieco niż czasy bibliotekarstwa Przybylskiego (p. 93, 94, 95), a to się za Przybylskiego stało.

(b) Bandt. l. c. pp. 121, 122, 123.

(c) Były ponawiane projekty, aby je zlać w jeden, a z ich zmijających wynieszyć, jak o tym z pism rozmaitych Jana Sniadeckiego przewidziezyć się można.

zdrosną pilnością warowny. Gdy oba reformie uleć mają, Krakowski na pierwsze jej działania wystawiony, Wileński pod porządki już doświadczone podciągany. Znajdowały się te uniwersytety pod wpływem lub kierunkiem dwo znamiennitych i wielkich mężów Kołłątaja i Poczobuta. Trudniejsze, zwickańsze jest położenie i działanie piększego, większa, zawiła i obrażająca czynność i postępowanie jego, otwartsze, uczciwsze, bez własnego interesu, a z nieznieszą mocą zastawianie się i kroki drugiego. Wyzwany do czynności uniwersytet Krakowski, rzeczywiście bardzo czynnie występował, jakożkolwiek jego zabiegi i usiłowania, bywały nie trafne, i nie raz komisją edukacyjną obrażające; Wileński był mniej czynny, oczekujący, komisjyne urzędzenia dopełniać nie zawsze ochoczy. Z tego zbiegu okoliczności, tak w czasie reformy, jak i w dalszych latach: Krakowski podrastając, doznał gwałtownych działań i krzywd, od czasu do czasu doświadczał niejako konwulsyjnych poruszeń, znajdował się w dolegliwych zatargach i doświadczał gromów, które od najwyższej komisji nań wypadały; Wileński podrastając, w pokoju pędził pogodne, w ustroni dla komisji trudniejszego przystępu, pozyskiwał pochwały i łagodne wezwania, aby zalegle obowiązki i dopełnił (d). Podrastały oba uniwersytety i z nimi ich zakłady, tylko w zawichrzeniu Krakowskiego, w spokojuści Wileńskiego. W Krakowie około biblioteki, krzątało się wiele osób, przewracało nią, na jej utrzymanie i porządkowanie podejmowany był coroczny przeszło sześciotysięczny wydatek, a do biblioteki, nad to, co książę prymas podarował, co Bogucicki ofiarował, mało co godnego uwagi przybyło; w Wilnie bibli-

(d) Burzliwe położenie uniwersytetu Krakowskiego i postępowania Kołłątaja można poznać w pismach rozmaitych Jana Śniadeckiego Tom I. w żywiole Hugona Kołłątaja. W żywiole Poczobuta nie widać takiegoż obeznania się z położeniem i działaniem Poczobuta, które bliżej uniwersytet Wileński dotyczało i na jego pomyślność tyle lat wpływało. Stosunki obu tych uniwersytetów z komisją, sposób dopełniania rektorstwa przez Kołłątaja i Poczobuta, charakter działania uniwersytetów, ich wzrost, a nawet ich stosunki ze swymi Kanclerzami bardzo się wyrozumiewać dają z protokółu komisji edukacyjnej, które potylkroć przytaczalem, a które w oryginale znajdują się w archiwum uniwersytetu Wileńskiego.

teka co do swego uporządkowania i utrzymania była nieco zaśmiecona, na ten koniec roczny wydatek, ledwie parę tysięcy przenosił, wszakże do biblioteki różnemi kanałami nie mało ksiąg przybyło, które ją zamożność podnosły i pewny jej charakter nadały. Do pojezuickiej Sto Jańskię, która się w uniwersytecką zamieniła, wpłynęły w wielkiej części pojezuickie Krońska, Kowięcka, Grodzieńska, a od początku samego, kiedy uniwersytetem Wileńskim zajął się księążę Masański biskup Wileński, poleciła mu komisja, ażeby uniwersytet Litewski, nie tylko w professorów, ale i w potrzebne księgi opatrzył (e). Wkrótce taż komisja, zajęła się nabyciem zbioru ksiąg, który w Wilnie posiadał Bisio (f). Kiedy już rozpoczęła i dopełniła została reforma akademii Wileńskiej, wtedy 1781 król obdarzył ją ogrodem botanicznym, różnymi przedmiotami naukowymi i książami (g). Ponabywane i otrzymane książki, były scieulyficzne, mianowicie nauki przyrodzone traktujące, a że były od razu od professorów używane, a zatem nie zaraz do biblioteki, która dość zamkniętą była wchodziły. Ztąd, kiedy Gilibert oddał się z Wilna, zdawał on równie i bibliotekę umocowanym do tego osobom, i bibliotekę, która przy ogrodzie i zbiorach historii naturalnej znajdywała się (h). Pewnie wówczas do biblioteki wniesione zostały. Żeby jaki fundusz na pomnożenie coroczne

(e) Pozwoliła komisja XJMci biskupowi Wileńskiemu sprowadzić nakładem publicznym professorów do skademii Wileńskiej potrzebnych z Francji i z innych mięsc. (prot. k. e. Vol. I. p. 73 d. 18 listop. 1774). Jak wiele kosztował ma sprowadzenie professorów i ksiąg potrzebnych z Paryża JMé Pan Du Pont przez księcia prezesa z woli komisji zlecone; zniesienia się przed o to z komisantem i podania regestru expensy do decyzji komisji, żądali komisarze. (prot. k. e. Vol. I. p. 80. dnia 24 grudnia 1774)

(f) Protok. k. e. Vol. II. p. 3, 4. d. 10 stycznia 1777.

(g) JOXJMé biskup Płocki doniósł komisji nowe JK. Mci dobrodziejstwo, w darowaniu ogrodu botanicznego, zbioru historii naturalnej, księdeł i różnych narzędzi na publiczne ćwiczącej się młodzi narodowej użycie, szkole głównej W. X. Lit. Pruszony tenże XJmśc, ażeby imieniem komisji złożył dzięk N. Panu w głosie swym pod czas publicznej audiencji na dniu 7 przyszłego miesiąca marca. (Prot. k. e. Vol. III. p. 75. d. 23 lutego 1781.)

(h) Protok. k. e. Vol. V. pp. 271, 272. d. 8 marca 1783.

tej biblioteki miał być obmyślony, tego śladu niedostrzegiem. Tylko na żądanie i szczególnie potrzeby bywały niektóre dzieła sprowadzane, wreszcie każdy professor na swoje potrzeby własnym sumptem dla siebie księgi pozyskiwał (i). Od nich niekiedy albo po ich zgonie czasem te księgi nabywane były. Bibliotekarze koleją po sobie następowali, tylko komisja edukacyjna pragnęła coraz lepiej usposobić koło biblioteki widzić osoby (k). Za czasów bibliotekarzowania księdza Litwińskiego jeszcze jeden piękny r. 1792 nabycie biblioteka wileńska zrobiła, przez zakupienie za sumę 3600 złotych w Warszawie zbioru ksiąg po regimentsfelczerzu Otto, które rzeczywiście do niej weszły i od razu ją zapasną w księgi medyczne, mianowicie w liczny zbiór medycznych rozpraw bogatą uczyniły (l), a co dla założonego fakultetu me-

- (i) Również i profesor historii powszechnej d. p. Tomasz Hussarzewski, który innych nie użył tylko te, na które się sam z niewielkim nakładem zdobył, a które z czasem zapisane testamentem Warszawskiemu misjonarzów zgromadzeniu, weszły do biblioteki misjonarskiej w Wilnie.
- (k) Po kassacie jezuitów był bibliotekarzem ksiądz Józef Pałowski (jeszcze r. 1778). Po nim ksiądz Tadeusz Mackiewicz. (prot. k. e. Vol. VII. p. 400. r. 1787. Vol. VIII. p. 160. r. 1788.) Po którym w 1792 został bibliotekarzem ksiądz Fabian Litwiński. „Podobnie JMX. Litwińskiego dawańczej wice prezesa drukarni, wybranego teraz na bibliotekarza szkoły głównej Lit. większość głosów zostawując na tymże urzędzie i stopniu ustawami opisanym, nie może jeszcze onemuż postąpić większej pensji nad dwa tysiące rocznie; lecz gdy nieprzestając teraz na samym dozorze porządku w bibliotece, uspocobi się z czasem do dawania lekcyj. starożytności i w całkowite pełnienie obowiązków swych wnijedzie, będzie on mieć prawo w dalszych latach, przy większej sposobności funduszu, proporcjonalnej procentom swoim dopominać się nagrody. (prot. k. e. Vol. X. p. 89. d. 14 kwietnia 1792.)
- (l) Komisja mając przełożoną sobie imieniem szkoły głównej W. X. Lit. przez JX. Początka rektora potrzebę zakupienia dla tejże szkoły głównej książek leksykalnych, jakowe tu w Warszawie według rejestru tejże szkoły głównej kommuikowanego do nabycia od sukcesorów zeszłego JP. Augusta Otto regimentsfelczerza gwardji pieczęt koronnej zdarzały się; zaleca kassie generalnej funduszu edukacyjnego, aby też książki według rejestru zakupią i sumę złotych polskich 5600 za stanek onychże przez profesorów collegii medici zadeterminowany przychodząca, właścicielom zapłaciła. Zakupione zaś dla szkoły głównej W. X. L. do Wilna transportowała, na który te transport, nastąpić mający wydątek w rachunkach przyjęty będzie. (prot. k. e. Vol. X. p. 141, 142. d. 22 czerwca 1792.)

dycznego wielkiego stało się użytku. Lecz to było w czasach zbliżającej się niedoli.

XXXVII. Z tego wszystkiego widać, że jakieś kolwiek okuło bibliotek starania od zgonu Załuskiego do upadku Polski były, że te nic nadzwyczajnego nie ukazują, tylko dobrą chęć, często niedoświadczoną i nieprzezorną usiłność, a mały wzrost. Wszelako i to widać, że umiano więcej niż dawniej księgi szacować. Pódniecił ten ku nim szacunek Załuski, a tym szacunkiem zdjęci różni prywatni kraju obywatele, swoje zbiory lepiej pielęgnować, a nie jedu ubogacać po czynali. Wszakże poniósł kraj niemałą stratę przez to, że w roku 1772 prywatne Radziwiłłów zbiory, wśród wielu klęsk dawnych wieków ocalałe, naostatek tknięte zostały wojsenną koleją. Z Nieświża księgi przeniesione zostały do Petersburga, a to było licznym zbiorem, który wszedł do imperatorskiej biblioteki (m). Niektóre dawne prywatne familijne biblioteki, wśród odnawiających się klęsk, zaniedbywane albo na szkody narażane. Sapiehów w Kodniu, Mniszchów w Wiszniowcu. Zbiory Czartoryskich wzrastały, Lubomirskich kopipowaniem różnych historycznych rękopismów w bibliotece narodowej Załuskich, bogacone, dostawały się do Willanowa i stały się Potockich własnością. Joachim Chreptowicz, nie małym kosztem zbiierał bibliotekę, poszukiwał dzieł krajowych, zbiierał pisarzy starożnych i najcenniejsze dzieła nowszej literatury, belles lettres, które największą ilość stanowią (n). Zbierał też i król Stanisław August dla siebie bibliotekę. Nie tak jakby

(m) Mais une autre acquisition, que je n'ai gardé de passer sous silence, fut celle, qu'elle fit en 1772, et qui surpassa toutes les précédentes. La nombreuse collection de livres, gardée jusqu'à lors à Nesvitz en Lithuanie fut apportée et ajoutée à la nôtre. Backmeist. essai sur la bibl. de St. Petersb. p. 61. Więcej o tej bibliotece Bakmeister nie mówi, nie wymieniając, z czegobyla złożona była i czymby tak dalece ubogacała.

(n) Dziś biblioteka ta znajduje się w Szczorsach w dobrach syna kanclerza Adama Chreptowicza. Nie dotykam najliczniejszej części biblioteki francuskiej, belles lettres, którą dość przejrzać nie mogłem. W oddziale pisarzy starożytnych i łaciiny widać wiele cum notis variorum, biponckie, glasgowskie. Ilość, nie co do liczby wydań, ale autorów, znaczu, wszakże bywa po kilka lepszych dawnych wydań, jak greckich tragedii, (Hudsona geogr. min. defekt.) Byzantyny Wenecckis, Kro-

oczekiwać należało, zajęły go krajowe plody, przez co mulejsza ich liczba była, aniżeli po wielu prywatnych obywatelskich bibliotekach. Wielki nakład, obrócił się na pisarzy starożytnych, archaeologią, dzieła przepychu, Sagi islandzkie, historią, kapersztychy, a na pomnożenie liczby tych sztychów, niszczono dzieła. Liczba книг w bibliotece urosła do 20000 najwięcej nowych, często dobranych, wiele wielkich i kosztownych (o). Albertrandi był bibliotekarzem, który kopiowaniem rozmaitych aktów i pism pomagał królewskie zbiory, które powoli, miały pisanie historii narodowej zasilać, tak jak zasilały zewsząd dla Naruszewicza ściągane materiały. Tylko ostatnich lat niedale, mieszkańcy wynikający złąd przepływu rękopisów i книг drukowanych. W tym, zbliżała się chwila upadku rzeczypospolitej. Biblioteka narodowa Załuskich zwana szczególniej pilnością doznająca, która w roku 1793 na sejmie Grodzieńskim widziała wyekwowane dawne sejmów przyrzeczenia, że jeden z Załuskich kuratorem tej biblioteki został (p), biblioteka Załuskich mówi, roku 1795 do Petersburga do imperatorskiej przeniesioną została. Ze żywym przewożeniem, wojskową drogą kilkukroć styciąły książe, zaszedł wielki w bibliotece uszczerbek, to było prawie

niki wieków średnich i różni pisarze po łacinie lub w innym (nie francuskim ani polskim) języku piszący: Bel tomy trzy, Bauchinowie, Machiavelli, Guicciardini, najwięcej historyków. W Polskim wydiale, chociaż więcej niż dwa razy tyle albo i trzy razy tyle, co w królewskiej pozostało bibliotece, jednak więcej jest znacząca szczególniemu dziełami, niż liczbą. Biblia: Ostrogaka, Wujka, Leopoldy, Sieniuk, Spiczynski, Brutus, Starowolskiego Zygmunta, O. H. G. Paprockiego, Niesiecki, Bohomolec, Mitzler cały, Lengaich hist. Pruss., Diorinaze, Volumina legum, pierwotny statut z ryciną Łaskiego. Reja zwierciadło, dość druków Raskawickich, różne niemalego interesu broszurki. Grzegorza z Żarnowca postilla i obrona jego. Gilowskiego postilla u Kotenjusza w Toruniu 1594, postilla Jana Kalsteina w Królewcu 1557 folio, postilla Ostafiusza Trepki u Neringa Toruń 1584. folio — Jeszcze w Warszawie poniosła ta biblioteka niejaki szkody, bo widziałem jedy oprawy i podpisy po innych bibliotekach prywatnych i pomiędzy bukinistami.

- (o) W bibliotece królewskiej była pars posterior machinae coelestis Heveliusza.
- (p) Komisja eduk. obojga narod. dnia 27 lutego 1794. obiecuje kuratorowi, wydać przepisy i oznaczyć obowiąki jego. Protok. k. a. Vol. XI. p. 105, 106.

nieodzowne. Na miejscu zaraz w Warszawie, osoby łatwiej do biblioteki przyuwańć się mogące, nie zanęchały podchwycić wielu bardzo szacownych rzeczy. Gdy księgi poszły w drogę, różne z pakami przypadki zaszły: niektóre porozbijane, z wielu powyciągané volumina, defektowały dzieła. W Grodnie korekami zhywali księgi ci, co zachwycili jaką partię, a chociaż mahywów nie było, dodał nie trudno z rozproszonymi po kraju Załuskich biblioteki książkami spolykać się. Nietrudno je poznać, bo każda była w ręku biskupa Józefa Audreja i każdą własną zakonotowała ręką. Znacznie tedy uszkodzone Załuskich zbiory, dostały się do Petersburga, tam do imperatorskiej biblioteki przeznaczone, nie zaraz do jakiego uporządkowania wzięte. Wówczas biblioteka imperatorska ze zdobyczy w Mitawie i Nieświu zrobionej urosła, szczególnym staraniem i nieznanym nakładem, dotykały kompletnie, że licząc około 20000 ksiąg szczycić się mogła doborem i pewną zupełnością. Opatrzona była w istnie i pierwszych w bibliotece potrzeb dzieła (q). Dodacona do zbiorów tak różnorodnych i tak licznych, jakie z Polski Załuskich przybyły, stała się jedną z wielkich w Europie, a przeto jedną z najpiękniejszych (r).

XXXVIII. Król Stanisław August upoważnił Albertrandego samowolnym rozrządzeniem ksiąg w ostatnich chwilach. Równie w tym razie król dysponował biblioteką Załuskich, jak i biblioteką wiejską. Na mocy pozwolenia lub rozkazu, Albertrandi, wiele kodexów, rękopiśmienne zbiory dla Naruszewicza gromadzone, powierzał Czackiemu. Thaddeusz Czacki, sta-

(q) Jak to okazuje Beckmejstera *essai sur la bibl. de St. Petersb.* 1776. 8vo.

(r) Zapewnia Olenin, że dziś jeszcze Załuskich księgi w Imperatorskiej bibliotece wynoszą liczbę 262. 640 voluminów, 24575 rycin, która ta liczba jest bogata w dzieła teologii, historii i belles lettres; a nie tak okwita w filozofii, matematyce, fizyce, podróżach i starożytności; rękopisów było 11 000, które powierzone zostały Dubrowskiemu. — A. Olenin *essai sur un nouvel ordre bibliographique, pour la bibliothèque impériale de St Petersbourg* 1809. 4to. W tym dziele zdoje razem sprawę i wyjaśnia jak biblioteka rosklasyfikowaną została. Z tym wszystkim dzieła tego niemam pod ręką.

rosta Nowogrodzki, miał się stać składem i schronieniem światła i dzicjów krajowych, które Naruszewicz opuszczał. Sam dla siebie Albertrandi niewiele zatrzymał. Interesowały go niektóre exemplarze starożytnych pisanzy, niektóre drukowane dzieła do rzeczy Polskich i starożytności. Lecz nim o dalszych Czackiego czynnościach wspomnę, wprzód powiem o bibliotekach, Lwowskię i Krakowskiej. Przedsiębiorczy reformą państwa swoich Józef II, przedsięwziął utworzyć zmienioną bibliotekę przy uniwersytecie Lwowskim. Roku 1784 było sprowadzonych z Wiednia do Lwowa 11000 voluminów, z duplikat garellowskiej biblioteki odłączonych, a że w tymże czasie wiele klasztorów w całym państwie i w Galicji poznośnych było, w tych okolicach, gdzie nigdy było siedlisko światła i najcenniejszego piśmiennictwa polskiego, gdzie światło zakony niemal pogromadziły skarby: z katalogów ich ksiąg, przeszło jak dwa razy tyle co garellowskich voluminów wybrano i do biblioteki uniwersytetu lwowskiego przekazano. W takim kilkudziesięciu tysięcy zebraniu ksiąg, niepodobna było uniknąć licznego podublowania. Odłączono tedy duplisy i dopełniono duplikatów sprzedaż w trzech licytacjach. W roku 1790 sprzedano 4735 ksiąg; w r. 1795 w liczbie 2021; w trzeciej w r. 1801 sprzedaży, resztę, na centnary po złotych 8 centnar zbyto, ażeby się całkowicie pozbyć tego ciężaru, bez którego prawdziwie żyjące biblioteki exystować nie mogą. W tym sprzedawaniu, poszły za bezcen najrzadsze dzieła, z których nie mały korzyść w powolnym postępowaniu biblioteka odnieść mogła. Luho wiele z nich szczególnym zdarzeniem ponabywali Czacki i Ossoliński, jednakże wielka część wpadła w ręce nie znające dusy szacunku tego co nabysły. Lecz co gorsza, niedbalstwo i lekcoważenie obowiązku swego, z jakim się pokazali, bibliotekarz Józef Bretschneider i kustosz Kurnald nabawiła większej jeszcze szkody, przez ostatnie marnotrawstwo zebranych skarbów, gdy wiele dzieł takich wyszło, których ani jednego exemplarza w bibliotece nie zostało, i takie jedynaki w niczwiodome powymykały się ręce, jakich nigdzie nie miano(s). Był

(s) Dostałem od żyda kramarza (mówi Chłędowski) pozostałe z co-

przytym wprowadzony do biblioteki niemalą niedł, którego nie powiągali Kuralda następcy, który dziesięszemu bibliotekarzowi nie mało ultrapienia zadał (l). Nie ma ta biblioteka przyzwoitych dochodów, lecz wzrasta niekiedy, jak to było 1816, gdy faniilia Treterów ofiarowała ją do publicznego użytku 3179 dzieł zbiorów swoich. Ogółem cała biblioteka wynosi 36000 voluminów, między którymi znajduje się blisko 7000 dzieł polskich (u). Gdy krakowski uniwersytet dostał się pod rząd Austracki, był wówczas bibliotekarzem słabiejący i chorowity Jacek Przybylski, który powtarzał, że ma posługaczy w bibliotece z wróblów, bo mu robactwo z książą wyjadają. Wnet po objęciu Krakowa, wyszedł rozkaz, aby razem leżące biblioteki po jezuitach uniwersytegowi oddane, niezwłocznie w inne miejsce przenieść. Przybylski prowadzony pod warią z kluczami, otworzył pojezuickie zbiory i we dwa dni przewiózł je do domu akademickiego. Wzięte do tego wozy, nie umiły czasem trafiać do pustek domu akademickiego, zbačały w różne strony, przez co nie mało książą wpadło w rozmaitego rodzaju miłośników książą ręce. Może jeszcze do 3000 zapylonych książą w puszkach akademickich na kupę zsypanych zostało, a po wszyskich prawie salach i izbach biblioteki uniwersytetu jagiellońskiego, liczne familje wróblów zakładały swobodnie gniazda swoje, po szafach i stosach książą, okolo których tylekroć podejmowane były roboty, których zawszystkim nawet nieprzepatrzone (w). Nie bez gorzkiego uczucia, od tylu czasów piastujący tytuł bibliotekarza Przybylski, poglądał na to wszystko, licząc swe pretensje i wydatki, prosił naostatek 1801 o u-

tnarowego kupna życie Jerzego Kastrjotti, przekładu Cypriana Basylka druk. r. 1564. i ostatnie 10 kart rozdartego na funkcji jakiegoś dzieła o Ducha S. wybijanego r. 1635. w drukarni Alex. Dymowskiego, o której Bandtkie nawet i nie wspomina.

(l) Po Bretschneiderze zastępował bibliotekarza, miejsce Marcin Kurald, później Max. Aloizy Füger dopóki Vuchich bibliotekarzem nie został. Po zgonie Vuchicha, zawiadował nim Józef Winiwarter.

(u) Całą tą o Lwowskiej bibliotece wiadomość wziąłem z Adama Tomaszem Chłędowskiego, spis dzieł polskich, we Lwowie 1818. pp. 151, 152, 153 w nocie.

(w) Bandt. hist. bibl. pp. 122, 125, 126.

wolnienie od obowiązków. Po niejakię odwóce, gdy reformę rząd dopuścił postanowił, r. 1802 24 lutego dał Przybyleckiemu uwolnienie (x). Został biblioteką Anzelmowi Speiserowi, który dostał rozkaz od rządu, aby się zajął nowym katalogiem, ponieważ te wszystkie, które znalazły, na nic się nie przydały. Do zadosyć uczynienia rozkazom rządu, począł się Speiser w następnych latach przygotowywać. R. 1805 udał się w tym celu do Wiednia, skąd 1806 wracając, zupełny rząd w bibliotece objął, mając do pomocy Voigta, który go był zastępował. Przygotowania Speisera były wecale powolne, począł od tworzenia swojej własnej biblioteki, których jemu w pracy pomocną była Gromadzka tedy co mógł dzielić bibliograficznych i bardzo piękny apparat zebrali, ale razem popożyskiwał nie mało iukunabulów, rzadkich i wysokiej ceny. Do 2000 książek zebrali Speiser, które dziwnym sposobem pomużyły. Znaczną bowiem liczbę dzieli bibliograficznych, po przekładali białym papiérem, który, w niektórych dzielach był rubrykowany, i znalazłem tu i ówdzie kartki, na których Speiser począł był uczone zapiski, czarnym i czerwonym atramentem robić. Wygotował nawet Speiser plan, wedle którego miał katalog systematyczny ułożyć. Widzę we wszystkim w Speiszerze, człowieka rzecz swoje zauważającego i pracowitego, ale chorowitego i zimnego pedanta, który zagryzał w drobiazgowych poszukiwaniach, w każdej chwili ginął w szczegółach, a wykończenie ogółu zostawił dalekim w przyszłości lutom. Nie dożył on ani należytego rozpoczęcia planów swoich, przygotował krokiwie i belki, nie omiół ich, ni z trocin, ni z wiórów, a schodząc ze świata 1807 r. października, zostawił dalsze prace Voigtowi, którego kolidzie z Vuchinem do pomocy mu przydanym, lubo były na zawadzie, jednak do 9000 dzieli skatalogowanych było, gdy Kraków 1809 przeszedł znowu w ręce Polskie (y).

(x) Bandt. I. c. p. 123.

(y) Bandt. I. c. p. 128—158. Vuchich przeniesiony był przez rząd Austracki do Lwowa, gdzie przy bibliotece uniwersytetu Lwowskiego umarł. Voigt po kilkuletnim pobycie we Lwowie w 1815 został bibliotekarzem w Ołomuńcu, „gdzie dotąd z poświęceniem i sławą biblioteką zarządza” mówi p. 138 Bandtikie tymczasem w tymże arkuszu druku, przewróciwszy kartkę,

XXXIX. Różnemi zdarzeniami, a mianowicie przez tworzenie się i przeniesienie biblioteki Załuskich, i przez tworzenie i urządzenie Lwowskiej, znaczna liczba książek rozproszyła się po różnych rękach. Jeżeli przez to mogło się zjawić jakie ułatwienie w zbieraniu książek, zachęta do tego stawała się gorliwość Czackiego. Thaddeusz Czacki, o którym już się nadmieniło, po upadku Polski, wyległ się dla dobra ziomków. Odwiedzał ich we wszystkich trzech kordonach i zwracał do prac naukowych, w których mogli osiągnąć życia i szlachetne w domowym zaciszu zatrudnienie znajdować. Jego wpływem tworzące się towarzystwo przyjaciół nauk, dawało piękny przykład. Pozyskało wr. 1802 w darze od członka swojego Alexandra Sapiehy, sapieżyńską z Kodnia bibliotekę. Około 4000 książek różnego rodzaju, było pięknym założeniem do dalszego biblioteki tworzenia. Znajdowało się tam cokolwiek defektów, jednakże z różnych wieków dawnych, często trudnych do pozyskania niemalą tą bibliotekę przyozdabia. Dopełnia je towarzystwo nowymi, umyślnie sprowadzanymi, mianowicie scientificznemi dzielami, na które zdobywać się może, i o której do publicznego użycia za pomocą ofiar kilku członków swoich. Wiadome są prezesa Staszica dary, które zapewniły bibliotece, również jak caemu towarzystwu lokal, Bohusz urzynił fundusz 1000 złotych na utrzymanie osoby przy bibliotece, a tenże Alexander Sapieha opatrzył bibliotekę na lat 50 po 5000 złotych, które od 1809 r. rzeczywiście towarzystwo pobiéra i jedynie na samo kupowanie książek obraca. Żadna dotąd biblioteka w Polszcze tak znaczącego funduszu nie miała, a po stracie biblioteki Załuskich, to była pierwsza, która została 1811 do publicznego użycia otwarta (z) — Tymczasem Czacki

p. 141. mówi Bandtke o d. p. Voigcie; który umarł w Ołomuńcu d. 24 września r. 1820. Szkoła, że korrektor w ciągu korrektry druku tej małej a tak bliżej sprzecznomówności nie poprawił.

(z) Ta biblioteka wzrosła nie tylko kupnem, ale ofarami, z których ofara prymasa Hołowczycę wniosła 3000 książek, familię Kortnuma zmarłego członka towarzystwa tysiąc kilkaset, tak, iż biblioteka towarzystwa do kilkunastu tysięcy większych i małych książek wynosi.

w zamiarze pisania dziejów, i pracowania nad prawem Polskim i Litewskim, już zbiierał druki i rękopisma, które w roku 1792 pomieścił był w klasztorze S. Anny o cztery mile od Szczekocin, a w roku 1795, że miał majątki swoje w kordonie Rossyjskim, przewiózł do Porycka. Zasiliony od króla, podarowanemi lub poruczonemi sobie przez niego lub w jego imieniu rozmaitemi rękopismami, tym samym już zbiory swoje za bogatą poczytywał. Dar Działyńskiego generalnego archiwum po kanclerzu Szembeku otrzymał w rękopisma do czasów Augusta III. Różne znamienne osoby nieraz piękne mu ofiary czyniły. Lecz opatrzony od króla listami otwartemi, zwiedził Czacki po kolejji Krakowskie, Sandomirske i Lubelskie, potym Wielkopolską, Gdańsk, Królewiec, Wołyń, Podole, Kijów, Galicję i Litwę. W tych podróżach rozpoznawał zbiory zakonne, z nich czasem pozyskiwał, nierzaz zniewolony pożyczać na długie, na wieczne nieoddanie, często z nich podchwytywał te rzadkości, któremi, albo już syt był Załuski, że ich nie potrzebował, albo ich niedopatrzył. I zwoził rękopisma i drukowane księgi. Z pozatracanych stosów wyciągał jedyne exemplarze. Za nic poczytywane i gardzone bibliotecznych pułek sprzęty, w jego ręku ceny nabływały i wnet wzniecały zazdrośnie narzekania, że sobie cudzą przyswaja własność. Co bądź, Czacki, nie tyle liczną co nieocenionych skarbów pełną bibliotekę zebrał. Pierwsze czoło i stotną jej wielkość stanowiły rękopisma. Lecz księgi drukowane równie nie do oszacowania. Dziś drukowanych tyczących się Polski było przeszło 8500, z broszurkami biorąc liczyła biblioteka do 20 000 numerów. Prócz historycznych, prawnych, których zbiór do pełności dochodzi, rzadkości w języku Polskim wielce liczne: polemika teologiczna w Polskim języku, pierwsze w Polskim języku druki, szczególniej bibliotekę przyozdabiają. Jedynaki exemplarze, a wielu rzadkich dzieł dziwnie pięknie zakonserwowane exemplarze, jako naprzkład Reja zwierzyńiec. Kazanь bardzo mało. Innych narodów dzieł, nie wiele, lecz cennijszych nie braknie: Byzantyny paryskie, różni pisarze starożytni, Ptolemeusz po grecku, Strabo Ca-saubona, Wormjus, Verelius, Rudbek niech będą

przykładem, jak bogaty być mógł mały zbiorek eks-ternów. Lecz gdy na rękopisma uwagę zwrócić przyj-
dzie, wymienić wypada około 500 oddzielnych dy-
plomatów, podobnych cztery wolumina drugie tyle
liczą. Aktów korrespondencyj, notat, w kopjach lub
w oryginalach przeszło 900 voluminów. W tym Łojka
notat 69 foliałów, do dziejów Stanisława Augusta 375
tomów, wiele statutowych prawnych, rękopism sta-
tutów Polskich i synodalnych Strzepińskiego 1459, sta-
tutów po Polsku 1450. Codex Justiniani na pergaminie,
prawa Ormiańskie i różne krajowe. Historycznych
kodexów przeszło sto, w tych 13 Długosza, siedm
Wincentego Kadłubkowęgo syna, kodex Zamojski
Gallusa. I szczególnej ciekawości bywają kodeksa: psal-
terz po Polsku, kodex złotemi literami pisany, Ponti-
ficalis ordinis liber. (Cod. XXVI. bibl. Zał.) Ruski
przekład żywota Alexandra Wielkiego Gorionidesa i
tym podobne. W ogóle kodexów lub oddzielnych
dyplomatów 1558. A dyplomatów kopiowanych w te-
kach Naruszewiczowskich było tek 231, a oddzielnych
oryginalów od roku 1173go z XIIIgo wieku kilka, kil-
kanaście z XIVgo i tak dalej. Wprawdzie nie po bi-
bliotekarsku z tymi wszystkimi zbiorami swoimi
postępował Czacki, bo przy zrozmaiconych pracach
swojich, nie raz je mięszał, i żywo je przewracał. Ale
ta biblioteka była mu świadoma, że sam ją gromadził,
a dzieła pozyskane rozpoznawał. Nie znaczył ich
znakami, któreby przyswojenie ich dowodziły, ale
wielką liczbę często własnoręcznymi notatkami szaco-
wniejszą uczynił. Nie mało jest i takich rękopismów,
a czasem i druków, które, nie tylko do uwag pobu-
dziły, ale dały powód do napisania całe obszernych
rospraw (a). Nie zaraz wygotowany został skrzylowy
w Porycku pałac, do którego przeniesiona biblioteka

(a) Uczniu przeglądający ten skarb najdroższy pamiątek narodo-
wych, uznał go bydł jedynym w całej Europie. Żadna księga
nie była mu obojętna, wszystkie rozczytywał z uwagą. Na ka-
żdej niemal opisał osnowę i czynił uwagi we względzie języka
i rzeczy. Stać się one mogą wielką pomocą piszącym o usau-
kach ojczystych. Zebrany ogrom wiadomości rozległych, miał
w przytomności pamięci. Osinski o życiu i pismach Tad. Cza-
ckiego, w Krzemieńcu 1816. pp. 218, 219. Cferatur nota 56, 57.
pp. 396, 397, 398.

porządną pracą i staraniem jej bibliotekarza ustawnioną była. Łukasz Gołębowski bibliotekarskiem trudniący się, mógł wówczas jej spisanie dokonać i w szyku utrzymać. Spisanie 4574 dzieł czyli 5099 woluminów, co wynosiło ośm tysięcy kilkaset dzieł wymagało nie małej pracy, a większa daleko otwierała się dla Gołębowskiego z tysiącem kilkuset rękopismów. Lubo Czacki nad niejednym dołożył swój pracy, wszelako do bibliotekarza należało, rozpoznać je, odczytać, każdego opis wygotować i treści powyciągać. Do tysiąca arkuszy udowodniło, dwudziestoletnią z okładem pracę, która porządkiem panowań i przedmiotami rozkładając historyczne krajowe pomniki, zostawiła je zadeterminowane dla Poryckiej biblioteki. Dopełnił tego wszystkiego Gołębowski, a przy tym znana jest jego uczynność i szczere wyłanie się dla podania pomocy w poszukiwaniach literackich. Sam Czacki chciał, aby zbiór jego był dla każdego przystępny, aby w pogranicznym ustroniu, w Poryku złożony, aby był niejaką publiczny. Na wstępie do bibliotecznej sali, leżał katalog, a za odemknięciem pierwnej okładki, każdy czytał uroczyste właściciela biblioteki oświadczenie, że każdemu wolno jest jej użycie, również ksiąg drukowanych jak rękopismów, a każdy, może sobie siąść w Poryku, i każdy, który mu się spodoba rękopism, przepisać i drukiem go ogłosić. Wieleż to osób, z pełnym zaufaniem przystępować mogły; wieleż to przełat Aloysy Ossoliński, kasztelan Tarnowski i inni korzystali. Jeżeli u niektórych osób niektóre dzieła pozostały; jeśli zdarzył się kto, co nadużył zaufania, było to wypadkiem dziwnej uczynności i dobroci Czackiego, lub jakiej ofiary przez niego uczynionej. Czyli miał Czacki jakieś względem swych zbiorów zamiary, to zgonem tego nadzwyczajnego człowieka przerwane zostało.

XL. Założenie gymnasium Wołyńskiego w Kremieniu szkoły na wyższym od innych stanowisku, i na inny urządzone sposób, wspierane pozwoleniem, laską i ofiarami monarchii, oraz składkami obywatelskimi i rozmaitych osób, było owocem starań i zbiegów Czackiego. Chciał on mieć od razu gymnasium możliwe w naukowe zakłady. Używał tym kon-

cem funduszów z natężeniem i z własnego majątku wielkie zaawansował sumny. Od familji Poniatowskich zakupił 1804 królewską bibliotekę z 15580 książą złożoną i gabinet numizmatyczny za 7500 czerwonych złotych, bo to były prywatne familialne zbiory (b). Biblioteka kupiona, była przeznaczona dla gimnazjum Krzemienieckiego. Tym sposobem szkoła ta już 1805. przeszła do pięknego zbioru książą, do którego weszły ofiary księży Teofili Sapieżyny, która darowała bibliotekę Jabłonowskich, Jana Lerneta, którego darowizna w medyczne opatrywała dzieła, ofiara Mikołajewskich 788, ofiara Moszyńskiego 2603, ofiara bezimiennego 1327; weszły też niektóre pojedyncze darły i nabywane z dochodów gimnazjum, które zmieniło swój tytuł na lyceum. Przez takie książki przybywanie, liczba ich w bibliotece podniosła się do 31 000 (c). Z niemszą dla funduszów uciążliwością przedsięwziął gorliwy Czacki przygotowanie przyzwoitego dla pięknego zbioru lokalu. Przerabianie na to starej budowy pojezuickiej, niedogodne się stawało dla biblioteki, gdyż poszła na lat kilka w paki. Wydobrała nareszcie i w nowo przyrządzonej salach, a w niej poustawianych dawnych królewskich szafach (d) ustawniona, wedle porządku i katalogów Albertrandego, oczekiwana umięjnietnej ręki, ażeby spisaną i dojrzalą uorganizowaną była. Chciał Czacki, ażeby owe gimnazjum, potym lyceum, liczne gałęzie nauk w całej ich obszerności i zupełności traktowało. Zwykle szczególny dobór osób, powierzył bibliotekę lycealną Pawłowi Jarkowskiemu, a razem dawanie kursu bibliografii, który na poznanie szacunku dzieł naprowadzać jest zdolny, a w kursie manipulacją biblioteczną, poznawać daje, co czystsze wyobrażenia o księgach i trudach około nich podejmowanych powszechnie może. Widział Czacki kwitnący zakład Wołyńskiejszkoły i schodząc ze świata 1813. 8 lutego zostawił wydając-

(b) Osiański o życiu i pismach Tad. Czackiego p. 102.

(c) Osiański I. o. p. 103.

(d) Szafy zamkane z krzciennymi drzwiami pięknie tokarską robotą ozdobione, dwa razy głębszymi niż były, zrobione i do miejsc przez boczne przystawki zastosowane, lubo czasem do rozkładu szczupłe otwierają zakłotki, wszelako wygodny i zdrowy dla ksiądełek przytulek dają.

cy coraz dojrzałe owoce. Królewska biblioteka celiwała w archeologiczne i numizmatyczne; miała w każdym objektie dzieła przepychu i w przedniocie swoim ważne, wszelako nie była uzupełniona, żeby w każdym wydziale, co najistotniejsza, w zupełności miała. Teologja trzymała pierwzeństwo w doborze i uzupełnieniu, a najsłabsza w tej mierze była medycyna, teraz i ten oddział równie jak inne wzbezogony. Biblioteka trzykrotnie widziała wzrastające swoje dochody. Etat jej r. 1805 był 2260 złotych polskich, r. 1813 pomnożony do 4333 zł. p.; a nakoniec r. 1818 podniesiony do 7333 złotych polskich. Pewnie, że nikt nie mógł Czackiemu wyrównać w olbrzymich jego krokach, w jego gorliwości i poświęceniu się, ale wiele pierwszych osób po różnych prowincjach dawniej rzeczypospolitej, podobną jak Czacki uniesieni starannością, tworzyli lub pomagały biblioteki, w sposobie, który wyjaśniał jak wiele taktu miał pomysł tworzenia księgowych zbiorów. Pospolite zbiór plodów krajowych bywał jeśli nie jedynym, zawsze jednym z istotnych celów, jeśli nie takim, który mógł ogromny zbiór tworzyć, przynamienić takim, który w skromnym objęciu i wejrzeniu więcej był drogi właścicielowi, więcej od niego miłowany, większą jego chlubą, aniżeli liczniejsze, pozorniejsze i nie mają satysfakcją jednające cudzoziemcze zbiory. Z pomiędzy tak podnoszących się bibliotek, przedko przed innemi głosującą stawała biblioteka Maximiliana Ossolińskiego. Imię Czackiego i Ossolińskiego, z powodu gorliwego i z zapalem popieranego zbierania ksiąg, po wielu mięscach stawało się nieodłącznym. Skrytki i tajniki, które Załuskiego bacznosci uszły, były przez tych mężów przetrząsane, a pomimo tego, że znacznie z grubszego przetrzebione zostały, równie Ossolińskiemu jak Czackiemu okwitły plon wydawały. Jeżeli nie zdaje się, ażeby zbiór Ossolińskiego w rękopismach dorównał Czackiego zbiorowi, gdyż niemieli takich latwości i pomocy, aby tak daleco urósł, tedy zbiór ksiąg drukowanych nie ustępuje w niczym, a co do liczby, zamożnięiszy. Co zebrał Ossoliński, to ściągał do Wiednia mięsca pobytu i prac swoich. Z powstającego zbioru piękne i interesowne dublety sprzedawane były przez licytację tamże w Wiedniu 1803. Do tej sprze-

deży katalog, układał biegły bibliograf Anselm Speiser. Przemyślał Ossoliński równie jak Czacki, co ma ze zbiorem swoim zrobić? Jego ważność i bogactwo dało się poznać z własnych dzieł Ossolińskiego, pełnych głębokiej nauki i rozległych wiadomości, jakich mnoga biblioteka dostarczyć mogła. Postanowił był ostatecznie Ossoliński bibliotekę powrócić na tę ziemię, na której zebraną była i oddać ją użytkowi publicznemu. W tym celu, miała być biblioteka przyłączona do ordynacji Zamojskiej, i w tej mierze z ordynatem układ był uczyniony 1804 w sierpniu. Gdy jednak Zamość z kordonu austriackiego wypadł, nowym postanowieniem swoim r. 1817 ustawała ordynację biblioteki familiarnej, którą w mieście Lwowie lokuje, dokąd, po długim życiu jego, przeniesioną zostanie; zapewnia dla niój fundusz, na utrzymanie osób, i pomnożenie zbioru. Fundusz ten niczym, żadnym przypadkiem uszczuplony być nie może, owszem fundator ma nadzieję, że podrośnie i na utworzenie drukarni dostatecznym będzie (e). Straceniem wzroku i cierpieniami ciała, nierzaz chwile tego męża piśmiennym pracom są zabranione, wszakże, równie dzieła jego, jak zbioru jego ofiara, imię jego pamiętnym czyni. Nie mogła pod ówczaś tyle co Czacki i Ossoliński dokazać biblioteka książąt Czartoryskich w Puławach. Wielą tysiący dzieł wzmagała się, wkrótce zacisna się stawała na nią przeznaczona sela i literacki księcia apartament. Napełniona foliąami, mianowicie do historji, polityki, dyplomacji, w każdej gałęzi nauk głównemi i doborowem opatrzana dziełami, księgami każdego języka, mianowicie trzech głównych w oświeceniu dzisiejszym Europy narodów: Angielskiego, Francuskiego i Niemieckiego; w dzieła Włoskie i dawne piśmiennictwa pomniki zasobiona, w dobór wydań starożytnych pisarzy greckich i łacińskich, w niektóre osobliwości, i dziełami przepychu przystrajana, liczyła kilkadziesiąt tysięcy voluminów. Uczony filolog Ernest Gottfried Groddeck nad nią przełożony, na jej dobrą i wzbogacanie wpływał. Tak bogatą bi-

(e) Ustanowienie biblioteki Ossolińskich we Lwowie w pamiętn. Lwowskim 1818. nr 5. w paniętu. Warsz. na r. 1818. T. XII. p. 91—108. 156—172.

bliotekę wypadało uposażyć krajowemi płodami, jeżeli dziedzina Gdańskich, i ściągających się korpusu ka-deckiego i różnych nowszych, łatwo było mieć do-statek; jeżeli archiwa familialne łatwo utworzyły fun-dament zbioru rękopismów: trzeba było w tej mierze podjąć innego rodzaju, niż prostego nabyciańia środ-ki. Wysłany w tym celu do Szwecji Felicjan Bier-nacki pozyskał z biblioteki uniwersytetu Upsalskiego rękopisma, i z wielu miejsc w Szwecji wydostawszy niektóre, wrócił ze znacznym plonem. Felicjan Bier-nacki, który je przywiózł, mając sobie powierzoną bibliotekę o jej wzbogaceniu myślał. Wspomniane są po różnych miastach w tychże czasach rosnące zbiory Antoniego Stadnickiego w Żmigrodzie; Józefa Kuropatnickiego w Lipinkach, gdzie jest Opecia żywot Chrystusa z wydań jego pierwotnych. Zdaje się, że Kuropatnicki ogranicza się najwięcej drukowanymi dziełami, gdyż wyróżnił się z kilku rękopismów, które ofiarował Towarzystwu przyjaciół nauk w Warsza-wie (f). Jest znaczna biblioteka Radziwiłłowska w Nie-borowie i po wielu znamiennitych domach nie obójne zbiory, lubo nie wszędzie w tej wielkiej liczbie kra-jowe druki zbierać było można (g). W tychże jeszcze czasach mnożyła się w liczbę biblioteka Kajetana Kwiat-kowskiego. Różna drużyna ksiąg drukowanych w tysiąco podrosią, dostarczyła niemałej wartości mniej znanych dziełek (h). Rękopisma z archiwów Radziwiłłowskich wydostane i z kąd inąd pozykane, podnosili wartość szacownego zbioru. Najznamienitszemi były wszystkie volumina aktów Tomickiego czyli Gorskiego.

(f) O tych bibliotekach wspomina Juszyński, Chłędowski.

(g) Rzewski starosta Drohobyski, wuj Alexandra Chodkiewicza przez lat z góra 50 skupował najradsze dzieła. Wszystkie nabył Chodkiewicz mający po matce kilka tysięcy tomów. Do tego zbioru sam przez lat 24 zbiierał księgi i bibliotekę po-magała. W zbiorze Rzewskiego najwięcej było dzieł historycznych, numizmatycznych, archeologii, oraz wydań zbytko-wych i rzadkich. Zbiór Chodkiewiczowej zamordowany w ro-mance, a zbiór samego Chodkiewicza w księgi scientyficzne. Ogół dochodzi do 25000. Niebraknie w nich dzieł polakich często i ważnych i rzadkich. Przytym familialne akta, z ró-żnych stron pozykane, oraz kilka kodexów do tych liczy się bogactw i ważność ich wysoko podnosi.

(h) O których wyczerpnął wiadomość Bentkowski w swojej hist. lit. 1814.

XLI. Piękny był ten zapal zbierania ksiąg i bibliotek, któremu zdawali się przewodniczyć i wzorem być, Czacki i Ossoliński, lecz razem na ich karb ro-głoszone i sowicie exagerowane anegdotki o ukradkowym podchwytywaniu, stały się prawdziwym zgorznięciem, i zdając się upoważniać przywłaszczenie cudzego, podniecały do prawdziwych kradzieży. Wyznac trzeba, że sprzątał niekiedy Czacki dzieła, a to takie, które były wielką osobliwością, do nabycia których, nie miał żadnych innych środków, które zostając w zazdrosnego ręka, a cenić nie umiejących, zginąćby mogły, może nareszcie niejako przez emulację (i). W innych rozach używał godziwszych środków. Nieszczędził wydatków i drogo opłacał. Gdy jednak znaleźli się ludzie przestronego sumnienia a szczupłych dostatków, którym niepodobna było tyle wydawać, ich miłośnictwo, zamieniało się w prostszo grabienie i przywłaszczenie sobie cudzego. Powtarzano, że strzelec strzelcowi psa ukraść może, literat literatowi książkę. Haniebna ta maxima rozszérzona do nieskończoności, bez względu na to, że po lichego psa strzelec nieposiągnie. Zdawało się, że powaga Załuskich, Czackich, zabezpieczała rzetelne złodziejstwa, za któreby przed prawem odpowiedzieć wypadało, którym na słuszną zaslugiwano karę. Albowiem chociaż łatwo było w księgarni za małą kupić cenę dzieło jakie, fałszywy honor, chciwość i łakomstwo, stawały się niesumiennym ludziom, побudką do sprzątnienia ich komu bądź. Ze zbiorów prywatnych osób, z bibliotek klasztornych i publicznych, zarówno z wytartym czołem i z przechwalaniem, bez

(i) Wechodzę przed laty tu w Warszawie do pochylonego latami p. I. J. C. wita mnie starzec i wskazując na książkę na stole leżącej, z uśmiechem przeniówki: „Patrz oto, kradł mi Czacki, kradłem i ja jemu.” — Wiele było tworzonych i powtarzanych facecy, mam wręka w oryginalekrotofilnie wydawane Czackiemu od osób dostępnych pozwy. Na okładce kodeksu psalmów polskich tak nazywanych Jadwigi, czytać można ręką księcia generała ziemi Podolskich taką protestację: „Ex dono Adamsi in Klewan et Zukow Ducis Czartoryski hic liber furto quondam ablatus ex Bibliotheca Czartorysciana, nunc causa agnitus a legitimo possessore, libenter transmittitur Exemo Dno Tadeo Czacki Cpsco Nowogrodensi in tesseram amiciciæ.” Obec wiad. hist. kryt. hr. Ossolińskiego T. III, notę 41. str. 39.

braku księgi porywano. Obstawał za własnością publiczną Czacki i zdawało się, że jedy w chęci pozyskania książki nie naruszy; wołał za całością własności prywatnej, dla dobra publicznego, gotów ją na stratę narazić. Lecz niewczesne restrykcje, złe zrozumianie od ludzi szerokiego sumnienia, lub lekceważących i książki i własne postępowanie, narażały na niemal szkody rozmaité zbiory książek, do których przysunęły się mogli. Szczególniej zakońne biblioteki cierpiły. Grabież książek z bibliotek zakonnych, z tym większym zaspokojeniem dopełniana była, że nadeszły lata po-wszecznego własności duchownej i kościelnej grabie-nia. Zakony potraciły swoje fundusze, w różnym o-bycoju świata i w urzędzeniach zaniedbane, traciły tego ducha, który im tyle czasów vigoru dodawał. Opuściły się w czołości około siebie, i zbiory ich, na podchwytywanie lada czyje narażone zostały. Coraz mniejszego interesu dla nich stawały się ich własne biblioteki, które tyle były nieszczęśliwe, że gdy jedne zaniedbaniem lub ustronną napasią uszczerbku do-znawały, inne, w samym porządnym ich utrzymaniu, na dziwne zdarzenia wystawione zostały. Między benedyktynami i cistersami zamieszkali byli niektórzy emigranci Francuzi i gościnnny przytułek znajdując, ofiarowali swe usługi. Z pomiędzy nich, Gerard Lefebvre de Lassus, kierował różnych bibliotek urządzeniem, i sam wiele pracując i pisząc, w Sieciechowie, w Koprzywnicy i na Łysej górze, spisywał ka-talogi rękopismów, których jeszcze po dwieście kil-kadziesiąt znajdywał. Był on do tego dosyć uspo-sobiony icale porządnie do wyrozumienia jakie są kodexa, katalogi ułożył. W Koprzywnicy r. 1802. wygotował podobnież katalog książek drukowanych (i). A tak, nim wrócił do Francji, zostawił piękne dowody swoj pracowitości, ale przypominające nową purgację i redukcję, której te celne biblioteki uległy. Lefebvre, co tylko obrażało wzrok i myśl jego, bez litości palił. Założyli się benedyktyni i cistersi, że im wielkie poczynił

(i) Pisał także T. I—VII. 8° dzieje benedyktyńskie, są to powiększej części wypisy. Te dzieje i katalogi przepisywał na czysto na Łysej górze r. 1802.

szkody, na które nieostrożnie zezwolili (l). Tym sposobem w Koprzywnicy, stało 13 exemplarzy wielce rzadkiego dzieła victoria deorum Aceruusa (Klonowicza), te Lefebvre spalił, bo go tytuł obrażał. Biegły ten bibliograf w bibliotekarskiej manipulacji nie mały subie uczynił ulgę, gdy mniej zrozumiane dzieła polskie uprzątnął (m). W każdym czasie niebezpiecznym się stawało urządzanie bibliotek. Zdarzało się, że po ustawieniu ksiąg porządniej oprawnych i łatwo wyczytanych, rękopisma zdawały się być brudne i niewyraźne: żeby tedy biblioteki nie szpeciły, wszystkie wyładowane na brykę, wywiezione, i w stawie zatopione (n). Na Wołyniu w pewnym miejscu byłem usilnie zapraszany, ażebym odwiedził bibliotekę i przejrzął, czy nie ma czego osobliwego. Powolny na wezwanie, znalazłem rzeczywiście osobliwy widok, który w przód w wyobrażeniu nie postał i nigdy wprzódzie nie trafiała myśl na to, aby się stało z książami, gdyby zaniedbane do szczętu zamokły? W dzwonniczy murowanej nad bramą, a pod dzwonami, porządną niegdyś była izba, i tam książki złożone, lecz czas nielitościwy, otwierając na wszystkie strony zdrowy dla książek przewień, po otwierał kanały strugom deszczu i mokradli. Książki wszystkie ssypane były na jedną po środku izby kupę. Powolnym czasem, przysiadła ku podłodze. Tak spoczywające książki pobutwały, przegniły, grzybami do tego stopnia przerosły, że gdym chwyciła za jedną i drugą postać, która jeszcze wyraz książki

(l) Bandt. hist. bibl. p. 98. Odwiedzałem z biskupem Kieleckim bibliotekę Świętokrzyską; mówi Juszyński dykc. poetów w. przedm., a będąc tam przed dwudziestą laty z Czackim już tylko dzieć ojczystych ślady widziałem. X. Lochman, przeor wówczas tego klasztoru, z rozrzeniem opowiadał: iż benedyktyni francuscy przyjęci jako emigranci, podając się ułożenia biblioteki, płacąc gościnność, jak barbarzyńiec z Aleksandryjską biblioteką postąpili, gdyż znaczną część ksiąg polskich jako nierożumiszych, spalić mieli.

(m) Wzakże z drugiej strony to uważać trzeba, o czym zamieczyb nie wypada, że wielu sądzi, iż cała o Lefebvrze powieść, wymyśloną została dla pokrycia szkód, jakie biblioteki poniosły. A chociaż różne ustne zapewnienia o mocnym przewidziorzu tych, co na Lefebvra narzekali: z tym wszystkim być mogło, że nawet osoby zacnego zakonu zostały tą powieścią złudzone.

(n) O tym zdarzeniu słyszałem od godnej i poważnej duchownej osoby.

miała; téj częścią w połowie przełamana w ręku pozostała, innej trudno było od reszty oderwać. Tu i ówdzie tą przegrybiałą kępę, przyklepał już był do tego stopnia deszcz, że ruiny biblioteki, zdawały się być ruin Babylonu małym obrzeżem. Ale porządnie utrzymywane biblioteki zuajdywały się nieraz w przykrym położeniu. W Warszawie, w Wilnie, w Krakowie, a pewnie i po innych miejscowościach, biblioteki zakonne, nagle lazaretom ustępowały. Cóż, jeżeli czasem która nadomową wygodę użyta była, że się w jednej suszył chmiel (o), w innej, to jest w Połockiej u jezuitów, zawieszano poście i kumpie (p).

XLII. Gdy o szkolnych bibliotekach mówić mamy, wiążą się z nimi niektóre, które zasadą inąd są zakonne. Tym sposobem w Połocku jezuicka biblioteka była szkolną; a gdy szkoła Połocka tytuł akademii pozyskała, akademicką. Różnie zwożonemi rosła choć nie przedsiębrała poszukiwać dzis rzeczywiście potrzebnych i myślała odzwieżyć mogących. Raczyński arcybiskup gnieźnieński, od roku 1807 swój zbiór i świeżo skupywane księgi posyłał w ofierze do Połocka. Tym sposobem podrastały połockie księg zbiory, które samą surową pilnością, jak to i z innymi na świecie bibliotekami zdarzało się, uszkodzone były, i trudnego będąc przystępu, małego stawały się użytku (q). Przy ostalecznym jezuitów białoruskich zwinięciu, zbiory połockie nieco uszczerbioné się być zdają, przynajmniej oczekiwanie, że się rękopismów krajowych i ksiąg z polskich drukarni niemało znajdzie, zawiedzionym zostało. Biblioteka dominikańska w Gródnie, wielą pięknych dziel od niejakiego czasu uposażona, w pięknej konserwie utrzymywana, aby użyteczną być mogła! Pijarskie wszędzie, jako się uczuć doło, więcej jak którekolwiek z bibliotek duchownych zgromadzeń, szkolnemi były, i dosyć w książki zasobne, które przy

(o) Bandt. hist. bibl. p. 98.

(p) W mieście zwany biblioteką, gdzie zwyczajnie wisiały poście i kumpie, od których i dotąd na murach są piętna, składano księgi. Styczyński w dzienniku Wil. r. 1817. nr 36. T. VI. p. 627. O niektórych bibliotekach zakonnych w Litwie wspomina Osacewicz w Archiwum Północnym r. 1822. T. IV. N. 24. str. 474—485.

(q) Styczyński l. c. w dzienniku Wil. pp. 630, 631.

szkołach pożyteczne być mogły. W powszechności, biblioteki te, przestały tyle wzrastać, ile wzrastały przed upadkiem Polski, atoli niektóre były nad inną szczęśliwsze. Warszawska kollegium większego zawsze się w liczbę pomnażała. Poruczona prefektowi drukarni, ze całą wspomnianemu Bielskieniu (r),完全 spisana, i całe szczęśliwie w oddziały ustawiona, miała wydrukowany 1796 swój katalog. Kiedy liczba jej ksiąg do 17000 przeszło podrosła, pomnożony katalog, powtórnie był roku 1822. 8°, stron 497 drukowany. Jest to jedyna biblioteka w Polsce, która ma swój drukowany katalog: mogą się w nim znaleźć omyłki, z druku, z przepisywania, lub z niedostatku tytułów w exemplarzach ksiąg bibliotecznych wynikające (s), wszelako ten katalog daje poznać bibliotekę i czystą jest skazówką do tego, co się w zbiorze znajduje. Warszawskiego kollegium nobilium 10000 ksiąg wynosi. Na Białorusi w Wolerjanie czyli Łužkach była od Serafinowicza członka zgromadzenia, licznemi dziedziami obdarzona. W Międzyrzeczu na Wołyniu nienajmniej zgromadzenia wydziałem powiększona, spaliła się, i na nowo musi być tworzona. Ale trudno o każdą w szczegułe mówić i o każdej muię wiedzić. Do duchownych liczą się te, które są przy seminarjach, a z tych Wilenskie zasługują na pewną uwagę. Dzwonijsza jest, i większa ta, która się znajduje przy seminarjum djecezałnym u Sgo Jerzego, wsparta ascetyczno teologiczny pojezuickim od Sgo Ignacego ksiąg zbiorem, opatrzoną została pięknym suffragana Józeta Sapiehy zapisem, którego miłośnictwo do książek zasilane było uczonym z Załuskim zwiąskiem i biegłością bibliotekarza Eberta, od niego poyskała biblioteka i kilka rękopismów (t). Unarzając za dług Józefa Kossakowskiego biskupa Inflanckiego, seminarium nabyło po nim w roku 1796 tym pozostało

(r) Bibliogr. I. 63. T. I. p. 225.

(s) Czytam na stronie 244. *Statuta et privilegia regni Poloniae 1506*, ma to być *Comunione Łaskiego 1506*. widać exemplarze były bez tytułu. — p. 245. nr 19. Prawa i konstytucje przez Stankowicza, ma to być Stan. Konar. zebran.

(t) Zdaje mi się, że Sgo Jerzki rękopisem statutów Polskich po Polsku w XVI wieku pisany, aktorego osiny w wydrukowanych świeże statutach użyli, że będąc z liczby ksiąg tego suffragana.

księgi, które przystrojili bibliotekę i dostarczyły różnych dzieł historycznych i różnego rodzaju, między którymi i polyglotta Waltona znajdowała się. Nowsza jest i w liczbie dotąd skromniejsza biblioteka głównego seminarium Wileńskiego (r. 1808 założonego) ciągle z nabytków różnych rosnąca, mająca prócz nadzwyczajnych wydatków corocznego 4000 złotych fundusz. Mało w niej jest ksiąg przestarzałych najczęściej na zapomnienie skazanych. Pozyskała znaczną liczbę dzieł świężej teologii, wszystkie najgłówniejsze nowsze do exegetyki i hermeneutyki dzieła, polyglotta Waltona, ojców kościoła, zbioru konciliów, bullariów, apparat jest całe pełny; nie brakuje dzieł innego rodzaju. Nabytych święzo w r. 1824 blisko 2000 ksiąg od kanonika Michała Bobrowskiego, które nie małym staraniem za granicą w czasie wojażu swego nabył, zaopatrzyło bibliotekę w wiele dzieł rzadkich i osobliwości bibliograficzne stanowiących, a najwięcej w takie, które do nauki wschodnich języków służą. Nabytek ten szacowny podnoszący liczbę ksiąg na 7000, uczynił bibliotekę seminarium głównego interesu takiégo, jakiego żadna dotąd seminarium biblioteka nie ma, i nie łatwo mić może: nie tylko bowiem jest w głównym przedmiocie swoim zapaśnia, ale do tego święża, a w przydatkowych do przedmiotu słownych przydatkach bardzo rozmaita i nadzwyczajności posiadająca. — Lecz za dalekośmy poskoczyli w opowiadaniu o bibliotekach duchownych, zwróciemy się znowu do szkolnych, aby wspomnieć jakich od roku 1794go losów w różnych okolicach kraju doznawały.

XLIII. Świeckie szkolne biblioteki powszechnie były, nie opatrzone, oprócz małych w tym przypadkowych wyjątków. W Litwie i na Wołyniu małym funduszem szkolnym, mogły pozyskiwać corok jedno i drugie dzieło, do tych elementarnych, które były w kraju używane. W Galicji, wcludziły do szkolnych bibliotek, elementarne Austriackie dziełka. W jednym kordowie Pruskim, biblioteki zrazu rozesłanemi za Buxhewdena księgami nieco opatrzone, po niejakim czasie dostateczniejsze resursa sobie wskazane miały. Rząd Pruski chciał, aby stosownie do potrzeby zaopatrywanie były: tym końcem ze składek uczniów

miały być nabywane dla szkół najwięcej niemieckie kompendja, przedrukowania starożytnych i nieco obszerniejszych różnego rodzaju dzieł. Częścię na to nadzwyczajny poniesiony był wydatek, który dosyć w potrzebne podręczne księgi te zbiory zasobił, a w jednym lyceum Warszawskim pewne składki przeznaczone. Tworzył rząd Pruski w Warszawie lyceum, szkołę, która miała być na stopie od gymnasjów wyższych. Dawne po kadetach pozostałe księgi, były załączone do nowo nabytych i dały zakład biblioteki lyceum Warszawskiego. W Berlinie, na licytacji zakupione, starożytnych pisarzy i krouik średniego wieku, (których nigdzie zbytku nie było), tyle, że biblioteka lycejska wcale interesowną się stawała. Tymczasem po zgowie Krasickiego biskupa Warmińskiego, następek arcybiskupa Gnieźnieńskiego, biblioteka jego ze Skierniewic, dostała się do lycen. Umieszczona w salach licealnych Saska pałacu, powoli wcielona została do lycejskiej, która tym sposobem w liczbę trzecią czwartą podrosła. Tym nabytkiem pozyskała biblioteka około 4000 książek, wiele dzieł do belles lettres, œuvres wydań wspaniałych i lepszych, które i wejrzenie biblioteki przyjemniejsze uczyniły. Weszły do niej Byzantyny Weneckie, piękne wydania starożytnych pisarzy, tak, że lycejska biblioteka nie dość w scientyficzne dzieła opatrzona, często na szkolną potrzebę jeszcze uboga, poczęła się liczyć do bibliotek znacznych i pierwszego między Polskimi rzędu. Za księstwa Warszawskiego fundusz z dochodów lycejskich, corocznie do 10 000 zł. dochodził, tak, że staraniem Lindego, tegoż lyceum rektora, i bibliotekarza Beichta, a potym Felixa Bentkowskiego zbiór do 12 000 książek podniósł się (u). — Jak dalece z księgowością pod ówczas wszystko zmienione było? wyjawiały te lata ostatnie. Nie zdarzały się więcej przypadki, aby urządzanie bibliotek miało jaką szkodę bibliotece zdalec. Do obowiązku bibliotekarswa, wzywano osoby światle, nawet do prywatnych bibliotek, powoływanie ludzie biegli, i dokladane starania pilnijszego ich opisywania. Cokolwiek

(u) Bentk. hist. lit. pol. T. I. p. 115.

przedsiębrali, w swoich miejscowościach bibliotekarze około powierzonych sobie zbiorów, było to z dokładnością, jakiej za czasów Załuskiego nieznano. Ernest Gottfried Groddeck w Wilnie, Jerzy Samuel Bandtkie w Krakowie, Paweł Jarkowski w Krzemieńcu, Felix Bentkowski w Warszawie, musieli się zająć uporządkowaniem bibliotek sobie powierzonych i do tego wiele osób uspacerabili (w), Bentkowski wiele się nad plodami piśmiennemi krajowemi zastanawiając, poszukując w różnych dziełach i notatach Załuskiego i w rozmaitych katalogach; rozpoznając biblioteki leccyjską, misjonarską, pijarską, naosiatek Kwiatkowskiego; znalazłszy pomoc od Jana Wincentego Bandtkiego w oddziale prawa: wygotował 1814 dzieło zamierzane niegdyś przez biskupa Załuskiego i Janockiego (x), w którym, jeśli nie było pola, tyle się nad niektórymi pismami zastanawiać, ile się zatrzymywał w swych drukowanych bibliograficznych dziełach Janocki; jeśli nie w każdym razie dość ścisła dokładność dochowaną być mogła, nie zawsze z dość pewnego źródła wyczerpięta wiadomość; jeśli bardzo wiele jeszcze rzeczy później znaleźć i pozuwać się dało: zawsze jednak w szanownym Bentkowskim dziele znejduwała się do pewnego stopnia pełność i dobro, bogactwo, jakiego nigdzie podobnego nie było, dokładność od poprzednich bibliograficznych pism wyższa. Janocki ze swoją fałszującą rzeczą, fałsiną, ze swoimi ufamkowemi wiadomościami, Bentkowskiego zupełności i większej dokładności ustałił. Bentkowski dali niekorzystny dziełu swojemu tytuł, przez to, że go nazwał historię literatury Polskiej; nieograniczył się skatalogowaniem samym, przepelnił go w niektórych miejscowościach excerptami, pochwałami; podnosząc obserwacjami swymi wyliczanie dzieł do wyższego stanowiska, nie był w stanie z tym w jednostajnym utrzymać się wymiarze: ale zbudował całość, która z rąk do rąk przebiegając, o-

(w) Cedula katalogowanie wszędzie w powszechny zwyczaj.

(x) *Voluit autem praesul ipse, ut a Janocio suo, Polonicae litteraturae monumentum principale, auctorum Polonicorum bibliotheca universalis, quam sacrosanctus senex, manus propria sua, quadraginta annorum spatio contexuit, sibi mittatur quam citissime. (Janocki, Sarmatiae litt. fragmenta. Vol. L p. 127.)*

twierdza oesy krajowcom, otwierała im ogólny, z którym tak trudno było się spotkać. Są uchybienia, sąomyśli, właściwe dla dylem bibliograficznym, ponieważ Bentkowskiego dzieło jest bibliograficznym, i ten tytuł przybrać było powinno, i tym tytułem, byłoby zabezpieczyło sobie wszelkie nieforemności. Mogą powstawać żółcią przejęci pisańce i ścigać swym gorzkim dowcipem Bentkowskiego, ale z tą bronią przeciw niemu występując, niezdolają ocenić rzetelnej posługi, jaką Bentkowski dla wszystkich swym dziełem uczynił. On zuchwałą, śmiałą i szczęśliwą ręką wystawił wzrąb, który, wykończyć i oglądzić, zamknąć, pokryć i umieblować każdemu jest wolno. Nie łatwo było jednemu być całości budownikiem, łatwo jest każdemu, kto ma ochotę i sposobność coś nowego dostarczyć, szczególnu uzupełnić.

XLIV. Dzieło Bentkowskiego było wypadkiem lepszego stanu księgowności w Polszcze, a podnieciło do usilniejszego jeszcze poszukiwania piśmiennych krajowych pomników, do większego u wszystkich na nie względu. Znaleźli się poszukujący, znaleźli się wynajdujący, którzy poszukującym dostarczają. Zjawiło się miłośnictwo książek aż prawie do bibliomanii pomkniete: lecz zacne i ze smakiem. Bentkowski był skazówką do szukania, to co u niego się nie znajduje, znalezione, napełnia nie raz wynalazcę radością. Miłośnik nie szczędzi wydatków i trudów, szanuje i admisuje osobliwości w bibliotekach złożoné, w innych znajdujące się rękach, z uczciwą ufuością pozyskuje wzajemne sobie udzielenie; jeśli oryginału mieć nie może, mieć kopię kosztownej księgi stara się, iłożyć na to nie żałuje. Tak przynajmniej postępując znani książęcy Tarnowski, Chyliczowski, Działyński, Świdziński, staje się wzorem do naśladowania. Ich niezmordowane poszukiwanie i szczęśliwe wynajdywanie, prawdziwe podziwienie wzbudzają. Trudno, żeby w tak krótkim czasie takie zgromadzić skarby. Wielu po wszystkich okolicach zbiérą, i słusznie się, cieszy pozyskanemi nie wielu dzielkami, które im pociechę i w pracy użylek przynoszą, lecz mało kto do tyła szczęśliwym być może, co oni (y). Kasztelan

(y) Nie jedną już książkę ze zbiorów Świdzińskiego i Chylicz-

Tarnowski ustawicznie szczegółowemi poszukiwaniami wzbogacając swe zbiory, za 200 czerwonych zł. zakupił starych dzieł Polskich od Juszyńskiego. W gorliwym zbieraniu dzieł cieszy się, że w przeciągu tego roku półtora tysiąca книг zgromadził, które lokuje w Dzikowie, mięscu, w którym krajowe piómenne płody i stare osobliwości składa. Tytuś Działyński ogromniejsze od razu dopełniając przedsięwzięcie, gdy już niemało drukowanych osobliwości i rękopismów posiadał, zakupił w 1821 od Kwiatkowskiego za 2000 czerwonych złotych rękopisma, które w swym zbiorze miał Kwiatkowski. Cokolwiek wprzdy ogromniejszy uczynił nabytek książę Czartoryjski, gdy roku 1819 za sumę 12 000 czerwonych złotych zakupił całą Porycką Czackiego bibliotekę. Tym sposobem prywatna domu Czartoryjskich biblioteka stała się ze wszystkich względów najznamienitsza, stała się skarbnicą do dziejów krajowych, dla których nie przestało niemałym nakładem pozyskiwać oryginały lub kopje, które w następnych latach w znacznej ilości, z Francji, z Królewca, z Litwy poprzybywały. Tym sposobem puławskia biblioteka z siebie liczna urosła potężnie w rękopisma, do swoich 430 voluminów w bibliotece, a kilkudziesięciu sztuk w świątyni Sybilli złożonych, przybyło poryckich 1550, a przeło do dwóch tysięcy rękopismów. Któkolwiek kiedyż tedyż dzieje bibliotek pisać będzie, nie może przeminać tego ważnego Puławskiej biblioteki wzrostu, lecz trudno będzie i nam niepodobna nadmieniać wszystkie prywatne w tych czasach powstające zbiory, które się nieraz interesownym i użytecznym napelniąają dzieł apparatem. Jeśli Ján Wincenty Bandlkie zdołał okwitłość i dobor, prawie do zupełności, w przedmiocie prawa krajowego w swym zbiorze doprowadzić, inni, bądź w tymże, bądź w innym przedmiocie, cieszą się ze swymi. Niepodobna nám w te szczeguły zasięgać, których dość dokładnie po rozstrzygniętej ziemi rozpoznaćby się nieudało: zwrócić jeszcze wypada uwagę na inny

wskiego przeszłości w pierwszym tych ksiąg bibliograficznych Tomie wspomnić, nie jedna w tym drugim i następnym nadmienić się. Chyliczowskiego zbiur, Polakich dzieł przeszło 4000 ksiąg wynosi.

względ, z którego prywatne biblioteki wzrastały. Puławskie biblioteki nie z samych skarbów Polskich zebrane, niemniej pomnażana jest wszelkiego rodzaju Europejskimi dziełami. Piękny dobór dzieł bibliograficznych, równie pomnożony został, jak innych przedmiotów. Rosnąca biblioteka potrzebuje rozkurczenia, mianowicie że nie wszystkie miejsca, w których pomieszczone zostały przybywające księgi dość suchie i dogodne się ukazywały. O przyzwoltnej na bibliotekę budowie i miejscu, właściciel nie zapomina. Po połączeniu domowych Puławskich zbiorów z Poryckimi, (jak dawniej w Puławskich od przedmiotów odosobnieni byli starożytni pisarze), tak odosobnieni od innych zostali Polscy. Zaslugiwali oni na to odłączenié, bo są oddzielnego interesu, któryby po ich z innemi zamieszaniu zamitrony został; zaslugiwali na to i dla tego, iż po rękopismach ich zbiór rzeczywiście nieocenionego jest szacunek; gdyby ich w masę innych języków pisarzy zamieszać, gdzie wówczas tych małenkich bryliantów z pod ciężkich brył wyśledzić (z). A gdy tak odosobnione zostały Polakie ich małej objętości plody wyniosły 16800 numerów obok 27000 zbiornu dzieł Europy, który stale nowo zakupywanymi podrasta. Podobnie inni krajowych ksiąg zbieracze, nieogranicząc się do nich samych. Kasztelan Tarnowski niemałe łoży nakłady, napełniając sale w Horohowie dziełami przepychu, mianowicie do sztuk obrazowych ściągającymi się, francuskiemi lub włoskimi (a). W tychże czasach uformowała się biblioteka ordynata Zamoyskiego w Warszawie. Odstępując ordynat Zamościa rządowi, przeniósł szkołę Zamojską, niegdyś uniwersytet do Szczebrzeszyna, którą dobrym urządzeniem, opatrzeniem jej w naukowe potrzeby, podniesieniem oraz do wyższego stopnia, zajął się. Bibliotekę Zamojską z dawnych ksiąg złożoną, prze-

(z) Od czasu jak tłumacz Pani Jeziora Karol Sienkiewicz bibliotekarzem został, nie widziałem Puławskiej biblioteki, chociaż względów jej doznać nieprzystępę, dowodem czego, wychodzące pomniki języka Polskiego w wielorakich textach tłumionych z Łacińskiego statutów, u Zawadz. w Wilnie 1824. 15 paźdz.

(a) Widziałem np. sprowadzone *Voyage pittoresque en Espagne* Laborda, wielkie dzieło Cicognary.

prowadząc do Warszawy i łącząc ją z dawnym domowym zbiorzem i nowo dla siebie sprowadzonimi dziełami, potrzeby szkolne sowicie wynagradza i opatruje formowaniem dostatej biblioteki szkolnej, na co, nieszczędzi swoich ofiar i wydatków. Stara z Zamostia do Warszawy przeprowadzona biblioteka, wynosić mogła ledwie piątą część całego zbioru domowego, jednak opatrzyła go w dawne dzieła, których nie było, ponieważ w tym zbiorze jedynie prawie są cenniejsze świętsze dzieła w języku francuskim lub angielskim. W dziełach i wydaniach wielkich i przepychu, żadnemu z tych dwóch języków przewaga nie jest dana; w dziełach muijszych i wydań pospolitszych, więcj jest francuskich. Niebraknie i włoskich, co zaś do niemieckich, tych nie ma. Cały zbiór wynosić może do 8000 książek, w całości wiele jest przepyczu i powabu. Sala i szafy biblioteczne pięknie przystrójone i ozdobne, w nich z wielką i przynależną konserwą księgi ustawione, księgi z formatu, wydania (Humes), drukarza (Didota Racin), oprawy (w Anglii) koszlowne. Dzień przepychu najwięcej znajdziesz w historji, w podrózach w historji naturalnej, w sztukach obrazowych. A gdy cała biblioteka, bez żadnych wyjątków podzielona jest na przedmioty; jedno tylko rękopisma oddzielnie wyłączone. Gdy przedmiot każdy nie jest zapomniany, w każdym tedy przedmiocie polyskuje się coś znamienitego, coś dla przedmiotu istotnego. coś bibliografa zestanawiającego (b). — Lecz więcej już nie powiem o prywatnych domowych zbiorach, zatrzymam się jeszcze przy publicznych bibliotekach,

- (b) Od dołu stoją dzieła ogromniejsze i więcej w oko wpadć mogące, na galerji mniej pozorne. Ode drzwi w lewą i w koto sali tym porządkiem przedmioty ustawione: Bibliografia, filologja czyli lingwistyka; historie kościelne i światowa i statistika i geografia i atlasy; podróże; historia naturalna; filozofja; polityka, matematyka i architektura; fizyka; rolnictwo; medycyna; prawo; teologia i patres; belles lettres proza i poezja; dramatyka; sztuki obrazowe; inkunabula; rękopisma; durnalistika i oeuvres. Spisana na cedulekach z napisem dokladnie. Był jeli bibliotekarzem czas jakiś uczeń Pawła Jarkowskiego Józef Korzeniowski, dzis w lyceum Krzemieńskim profesor, po którym sprawuje bibliotekarstwo François Szwajcar. Dutoit.

oprócz biblioteki towarzystwa przyjaciół nauk, o której już się mówilo.

XLV. Kiedy mamy o publicznych bibliotekach mówić nasamprzód mimowolny pociąg i rzetelna admira-
cja zwraca mnie ku Krzemieńcowi. Od początku jak
biblioteka królewska do Krzemieńca przeprowadzoną
została, miał sobie ją powierzoną wspominany już
Paweł Jarkowski. W czasach on ją mięjscu rozsta-
wił i użyteczną dla publiczności uczynił, kiedy prze-
rabiano mury zarówno popakowały, a korzystając
z czasu nieczynnie zamkniętej biblioteki, odwiedził
Kraków i Warszawę oglądając tych stolic biblioteki i
sposób ich utrzymania. Po przygotowaniu sal, znówu
bibliotekę rozbiskowały i do użytku otwartą trzymał.
Nie przesuwał nią i nie mięszał jej szyku, ponieważ
miał pod ręką Albertrandego ogromne katalogów kwar-
tanty, do których stosować się wypadało, które pewny
porządek biblioteki stanowiły. Te atoli katalogi nie
były dosyć zaspakajające dla biegłego bibliotekarza.
Paweł Jarkowski przedsięwziął, nie burząc porządku,
wedle najdroższych bibliotecznych przepisów, księgi
na nowo skatalogować. Rozpoczęta, czasu wielkiego i
pracy niezmiernej wymagająca robota, przy nabytym
takcie, nie była wypadkiem pedanterji, przysady, dro-
biażgowości, ale trafnego rozpoznania każdego volu-
minu i dzieła, i umiejętności w szczegółach opisania.
W tej pracowitej robocie, nic zbytkowego i przesa-
dzonego nie widzę: owszem zdawały się potrzeba,
jeszcze jednej ścisłości względem nazwiska z tytułu
wyruszonego. Po kilkoletnię niezmordowanej i do-
trwałej pracy, ma Paweł Jarkowski zupełnie ukoń-
czoną robotę satysfakcją, ukończoną, ile w ciągłej
i nieustajączej manipulacji, otwartej i żyjącej biblioteki,
ukończona być może. A ztąd dziwna jest fa-
twość znalezienia najmniószej szczegółu. Lecz u-
czony bibliotekarz, nieogranicza się mechanicznym
znajdywaniem, obejmując on myślą i pamięcią cały
zbiór Krzemieniecki, co by mu łatwiej było dokończyć,
gdyby się ośmelił wyruszyć księgi z dawnego szyku
i rozstać się stosownie do porządku przez siebie po-
niesionego, gdyby na to mięjsce pozwoliło. Wreszcie,
co do wewnętrznego urządzenia swego całkowicie wz-

rowym sposobem jest kierowana biblioteka Krzemie-
niecka. Zewnętrzny jej ruch, jest poniekąd trudny i
mały. Wśród lądu, od handlu księgowego w odda-
leniu położone mięjsce, sprawia nieco trudne kom-
unikacje, dla czego, żadnych przebiegłych, speku-
lacyjnych kroków, biblioteka czynić nie może: po pro-
stu tylko, zakupuje przez księgarza mięscowego, albo
z księgarni za granicą zakupione sprowadza, a niekiedy
powolny dubletów wymian zrobic może (e). Podobnie
położona jest biblioteka uniwersytetu Wileńskiego.

XLVI. Od czasu restauracji uniwersytetu Wi-
leńskiego, przez czas niedlugi po księdzu Litwińskim,
piastował klucze biblioteki ksiądz Augustyn Toma-
szewski, zakonu bazylianńskiego professor teologii w ü-
niwersytecie i bibliotekarz. Zaniedbana zbiegiem da-
wnych okoliczności biblioteka, potrzebowała ogromnej
i przykréj pracy a zajomości rzeczy, żeby podjęta
robotu z pożytkiem dopełnioną być mogła. Tym koń-
cem poruczone zostało w lutym 1805 prefektostwo
czyli bibliotekarstwo uczniemu filologowi Grudko-
wi, tegoż uniwersytetu professorowi, który w przyda-
nym adjunkcie Kazimirze Kontrymio znalezł praco-
witość, gorliwość i szczęśliwe wydanych przepisów
dopełnieniē. Wraz biblioteka do użytku publicznego
otwieraną została, i rozpoczęte jej spišywanie i upo-
rządkowanie. Była wprawdzie starodawna ta biblioteka
złożona w jednej wielkiej sali, w mięjscu na pię-
tro podniesionym, suchym, a przez same opuszczenie
nie mało przewiewnym doznającym. Księgi zdrowe tylko
dość okurzone wedle dawnego z czasów jezuickich
trwającego porządku spoczywały. Wszelako znaczna
część biblioteki rozprosiona była od lat wielu po li-
cznych rękach i mięscach. Wyśledzić je ile być
mogło i zebrac, było pierwszym niemiłym obowiąz-
kiem; rozpoznać i zrozumieć co jest, i jakiē natury

(b) Wiedomość o bibl. Krzemienieckiej, podaje sam Paweł Jar-
kowski w wygotowanym piśmie, którego ogłoszenia drukiem
pragniemy mając nadzieję znalezienia w nim zdania sprawy
z własnych w bibliotece podjętych trudów, oraz wymienienia
tego, co bibl. Krzemieniecka posiada, przez cobyśmy ją po-
znać mogli.

był zbiór cały, stawało się od razu niemniej istotną potrzebą, ponieważ wypadało zaraz obmyślać o sposobach pomnożenia téj biblioteki, i należało niezwłocznie rozpatrzyć się czego istotnego niedostaje bibliotece dla podnoszących się w uniwersytecie nauk. Żywo i z natężeniem pomykana była robota, która zarówno prefekt, adjunkt i przybierani pomocnicy tyle posunęli, że z wygotowanych kartek w lat pięć roku 1810. o abecadłowym katalogu myślic mogli, w który w roku 1812. 13254 dziel, wynoszących 18025 voluminów wpisanych było. Lecz jeżeli porządkowanie żywo pomykane być mogło, i użyteczność biblioteki podniesiona, jej wzrost takim krokiem postępować nie mógł. Trudności w tej mierze wynikały, ze szczupłych na nią naznaczonych funduszy, i z położenia samego Wilna. Biblioteka Wileńska przestaje na sprowadzaniu przez księgarzy, nie ma dość znaczącej liczby dubletów, aby żywe otworzyła zamiany, nie ma dość komunikacji, ażebry na licytacjach nabycie: przynajmniej bardzo rzadko się wydarza nabycie przez licytację. Prostym tedy sposobem, a pospolicie wielkiego wydatku wymagającym, może się biblioteka uzupełnić. Pomnożoną ona została wziętemi r. 1816 ze Słucka pojezuickimi księgami, których 2200 było. W nich między staremi brudami, statut mazowiecki 1541, rękopism ruski pierwszego statutu litewskiego i kilka innych kodexów, w których znajduje się autograf Skargi o jedności kościoła, dowodzą, że się szacownie znajdują rzeczy. Innych podobnych bez k tu pozyskanych nabytków nie było, chyba pojedyncze małe ofiary. Musi za gotowy pieniądzeź nabycie, a funduszu stałego prawie żadnego nie má, ho kilkaset rubli na nią wypadających, małe potrzeby biblioteczne i trocha intrułigatora pokryć może. Corocznie jednak zakupuje się książę cokolwiek i z innych dochodów, stosownie do potrzeb; lub zdarzoniej okazji nabycia zbioru jakiego. Koło roku 1819 były od monarchy wyznaczone trzy summy po kilkanaście tysięcy rubli srebrnych wynoszące jedną na budowę biblioteki, jedna na zakupienie książą do biblioteki, a jedna na nabycie gabinetu mineralogicznego. Ze się udało znacznie taniej, aniżeli było spodziewane gabinet mineralogiczny nabycie, zostające z summy mi-

neralogicznej pieniądze przeznaczone zostały na książki. Tym sposobem był nadzwyczajny fundusz dwadzieścia kilka tysięcy rubli srebrnych wynoszący na zakupienie ksiąg, i ta cała summa rzeczywiście na kupno obroną została. Biblioteka tym sposobem znacznego wzrostu nabyła, a fundusz nadzwyczajny prędko wydany został. Bo z położenia odległego Wilna od handlu księgowego to wynika, że wprost kupowano. Zakupiono wiele dzieł znajdujących się w księgarniach, albo przez księgarzy sprowadzanych. Jak dalece to kosztownie przeszło, dało się to czuć, gdy np. przykład thessurus antiquitatum Graevii et Gronovii włoskiego przedrukowania 500 rublami srebrnymi opłacić przeszło. Kupionych kilka dziesiąt przepychu, i więcej kosztownych, flory, dzieła angielskie prędko fundusza wyczerpnęły. Wszakże biblioteka Wileńska tymi nabytkami odświeżona, pomnożona i nie mało uzupełniona, stała się liczna do 40000 książek. Teologja i medycyna jej trzecią część stanowią. Wszelako teologia jest jednym z oddziałów najmniej opatrzymy; Prawo ma cokolwiek dobrego, i na pozór dość liczne, wszelako wielkich potrzebuje dopełnienia. Historia, geografia i statistika, daleko więcej potrzebne. Wprawdzie oddział ten zajmuje szafy kilka, lecz kto zna biblioteczne zbiory, łatwo przyzna, że ten, co do liczby przed wszystkimi jest najbiedniejszy, ma kilka nowszych celnijszych dzieł historycznych, kilka podróży, a prawie wyzutý jest z tego, co źródłami historycznymi zowią. Starożytni pisarze i co się do nich ściąga, jest bardzo piękne: nie ogromem, nie liczbą, ale świeżością, pełnością i doborem. Jednakże zdaje mi się więcej zupełności w zbiorze samych pisarzy starożytnych niż w filologii, niż w antiquitatach i archeologii, które jednak cieszą się najcelnijszymi dziełami. Bibliografia, prócz wydziału starożytnej jest wcale uboga. Belles lettres dosyć klasyczego rzędu pisarzy obejmują. Wydział ten po bibliotekach pospolicie zaniedbywany bywa, a zatem może się nazwać przy innychcale zapasnym. Filozofia nieliczna, choć pragnie większego dostału, nie może się nazwać zaniedbaną. Science w powszechności są w tej bibliotece lepiej opatrzone, aniżeli wiele już wymienionych wydziałów. Bezwątpienia że potrze-

buja wiele: bo któraż biblioteka jest nie potrzebującą. Posiadá biblioteka piękny apparat aktów i mémoirów, różnych akademji i towarzystw, filozoficzne transakcje i ma książek angielskich tyle, że z innemi publicznemi bibliotekami, o których mówimy zwycięzko certować może. Oddzielne szafy dzieł historycznych rossyjskich przy historji, zdają się dawać ten przywilę językowi rossyjskiemu, jaki w téjże wileńskiej bibliotece dany jest językowi greckiemu i rzymskiemu, to jest, że tych narodów pisarze, od przedmiotów bibliotekę podzielających, są wyłączni i oddzielnie stoją. Pisarze krajowi tego wyłączzenia nie pozyskali, ztąd trudno wymiarkować liczby dzieł z drukarni Polskich w yszlych, trudno nawet wymiarkować za robu rozprosonego po wszystkich kątach sali. Wszakże nie wszędzie są tak zatopioné, żeby się dostrzec niedala. Uderzają w oczy w wydziale prawa volumina i cokolwiek innych, w ubogich historycznych szafach nie mało miejsca zajmują. Chociaż mało, wszelko posiada biblioteka kilkadziesiąt rękopismów, mianowicie świézszych. Z nadzwyczajności, prócz chińskiego rękopisu i kilku dzieł przepychu, nié ma nic znacznego. Umieszczona jest w sali wewnątrz dość przystrójnej, zewnątrz nieforemnej, nie bez niedogodności tak co do światła, jak suchości i opatrzenia. Przerobienie téj budowy niemałym kosztem przyszło. Szafy są porządne, otwarte, chociaż cokolwiek głębaze, byłyby lepsze. Ustawione w niéj dzieła wedle materyi, lecz nie tak ściśle żeby miał być jakiś wzglad na podziały, albo żeby jakieś drobniejsze galążki wiadomości ludzkich nie miały być tu i ówdzie rozerwane. Uporządkowanie nie jest do ostatka wykończone, po kilkonastoletnij pracy do pewnego stopnia pomknięte, w swym stanowisku zatrzymane, utrzymuje porządek, staraniem bibliotekarzy dopilnowany. Spisywanie jest dopełnione na karteczkach ceduśkach, bez rubryk, oparte jedynie na samym tytule, jedynie sam tytuł wypisywany bez oglądania wewnątrz i bez wielkich poszukiwań, bez przysadnej skrupulatności, z przyzwitym często dość mocnym skróceniem. Niekoniecznym było celem w tym spisywaniu odszczególnianie pism w jednym dziele objętych, ale dość znaczna liczba dyssertacyj, przy dużej pracujących zatrzy-

mała tak, że za ledwie po wielu leczech kartkowe czyli cedulekowe spisanie do końca zbliżone zostało, aby z niego abecadłowy katalog we czterech voluminach wpisany dopełniać. Przy przeniesieniu do przerobionej sali ponumerowane szafy i półki są środkiem zasadzania dziel.

XLVII. W Krakowie, gdzie Speiser i Voigt nie wiele zrobili, po małej przerwie (d) objął bibliotekarstwo Jerzy Samuel Bandtkie roku 1811. 4 września. Był on już znany wcześniej jak ktokolwiek ze swoich prac bibliotekarskich i wielką posiadający wprawę, ponieważ (od r. 1803 do 1811) był we Wrocławiu bibliotekarzem przy S. Bernardynie Seneńskim (e), jego działanie nie mogło być zacieśnione do środka lub dróg ścieśnionych. We wszystkich ruszający się szczegółach, mógł dźwigać cały ogrom biblioteki urządzonej, otwieranej, rosnącej i handlujączej. Zdano mu sale Obiedzińskiego, w których jakikolwiek był porządek; oddano różne sale i izby, w których na stojach po kilkanaście tysięcy książek naskładanych było, ze wszystkim ich pyłem, kurzawą, śmieciami i plu-gastwem, oddano mu katalogi dość liczne, które się na nic nie przydały, i rozpoczętą robotę Speisera i Voigta (f). Objął to wszystko Bandtkie, utyskując nieco, że nie znalazł katalogów reprezentacyjnych, to jest takich, któreby pisane były tym porządkiem, jakim księgi stoją, a któreby mogły wskazać ich miejsce, chociaż tyle tego na stojach było (g)! Wkrótce strąpiony był trudem, gdy wieletomowych dziel tomy,

(d) Po ustaniu Voigta zawiadywał biblioteką ksiądz Dominik Mierkiewicz a po nim ksiądz Florian Kudrewicz. (Bandt. hist. bibl. p. 146.)

(e) Bandt. hist. bibl. p. 117. O urządzeniu tamtejszej biblioteki trzeciej miejskiej Wrocławskiej obca: *Geschichte des Hospitals und der Schule, zum heil. Geiste, so wie auch der Bibliothek zu St Bernhardin zu Breslau zum Andenken der 600 jährl. Dauer des Hospitals abgefasst von Michael Morgenbesser. Breslau. Gräss u. Barth 1814.*

(f) Bandt. hist. bibl. pp. 158—169.

(g) Zdaje się wielką cenę do reprezentacyjnych katalogów Bandtkie przywiązywać. Tymczasem ile wiem w naszych Polskich bibliotekach dotąd są prawie nie znane. Dobre bywają do weryfikat.

volumina, rozpierzchłe były, że je pojedynczo ścigać wypadało, gdy postrzegł, że między dubletami już wyłączonemi, najpiérwszego rzędu skarby znajdował, gdy z zaniedbanych zakątków i szparałów, wyciągał nie małego interesu papiery. Im bardziej się cieszył z wynalazkami swymi, tym więcej mógł nad brzydkim opuszczeniem biblioteki uniwersytetu ubolewać. Gdy się wewnętrznym uporządkowaniem zajął Bandtkie, za staraniem Stanisława Potockiego ministra oświecenia w księstwie Warszawskim r. 1812 naznaczony był fundusz na bibliotekę 6000 złotych corocznego dochodu, który podniesiony został do 9600, tak, że 5000 oddawanych być miało do rąk bibliotekarzowi, 4600 szafowały wedle swych potrzeb wydziały uniwersytetu. W początkach nie cały dochodził, tak, że zaległości do 20000 urosło; z tegoż funduszu wydawano na pisma periodyczne, co wynieść mogło do 10 000; z tegoż funduszu opatrywane były niektóre potrzeby, ale nie posługa biblioteczna, a zatem reszta wszyska szła na nabycie ksiąg (h). Mogła się tedy zbogacać biblioteka, a zbogacała się jak zwykle i otrzymanemi darami, które czasem po kilkaset książek wnosiły (i). Lecz więcej daleko, szczęśliwym obróttem funduszów bibliotekarzowi poruczanych. Przypadkowe nabycie, poszukiwanie takowego nabycia, zwiąski postronne, kupna licytacyjne, loterjowe (k), opatryły bibliotekę w niemałe dostatki. Gorliwy o pomoczenie biblioteki Bandtkie, szukał handlu i wymiany, corocznie prawie z obłożoną pakami dubletów bryką, w różne strony, do Warszawy, do Wro-

(h) Daje o tym wiadomość Bandt. hist. bibl. p. 169. i w przypisaniu uczyonym mężom wraz na początku tego przypisania. Wszakże w tym znajdują się neregularności i omyłki, takie są na karcie 169 (iz od r. 1812 do 1815. przez lat 5, chyba tedy do r. 1816.) i w przedmowie, bo z liczb wymienionych ogólnie wypadkowy 49 163. Wreszcie zdaje się, że Bandtkie mówi tylko o swoich 5000.

(i) Bandt. hist. bibl. p. 170—177.

(k) Czytaliśmy w gazetach zarzuty czynione Bandtkiemu, że się w loterję funduszem bibliotecznym wdawał. Kto był dość ciemny, że się na tym rodzaju kupna niezdol, mógł zarzucić: wszakże loterie kupieckie są jedne z godziwych, w których wszystkie stroje zyskują, nikt nie przegrywał wielu, a często wszyscy nie w imaginacji, ale rzeczywiście wygrywają.

clawia, do Wiednia udawał się, i za nie swoził to, czego bibliotece niedostawało. Z tego powodu spotykaliśmy go nieraz przyjacielskim uściśnięciem w Warszawie, i światowej rady kasięgać mogli. Jak daleco wzbogaconą biblioteką być mogła, niech to służy za dowód, że gdy Bandtkie objął ją zawiadyswanie, alara ta biblioteka liczyła zaledwie 200 ksiąg Polskich, a w lat dziesięć, liczba tomów na 2245 urosła. (1). A tą wielką i niezmordowaną czynnością, biblioteka ze swoich przestarzałych stanowisk wyruszoną została. Nie tak, ażeby ją miał Bandtkie z miejsc rugować, ale że stała się z obumarłej i pruchniejącej, żyjącą, odświeżoną i czerstwą, że z przestarzałej słabości, dźwigniona do młodzieńczego vigoru, że z nieładu trafiła do porządku. W budowie, powiększej części sklepionej, często dosyć grubością murów ścieśnionej, z różnych pokręconych komnat złożoną, ustawiał Bandtkie ze stosów wybierane księgi, stojące w miejscach swoich zostawił. Ztąd, w rozkładzie i w rozstawieniu swoim, biblioteka Krakowska najmniej ze wszystkich naszych publicznych harmonii ukazuje. Jak starodawne izby jedne do drugich różnie nieszykownie dotykają, tak w nich są zamknięte, coraz oddzielne księgi zbioru, oddzielne ich rezydorialne katalogi, które w innych dopiero katalogach wiążą się (m). Szukali Bandtkie do pomocy w spisywaniu młodzieńczej pomocy, których mogły się przejąć istotą rzeczy, i znalazły do tego osoby zdolne, które jego pracę po-

(i) Bandt. hist. bibl. p. 182, 183.

(m) „Ze niemożna systematów dowolnie odmieniać w bibliotekach starożytnych, jest rzeczą doświadczoną. Speiser i Voigt mówią uczeni znali to także bardzo dobrze i nie przewracały porządku, jako takiego, a i mnie, gdy już 7 lat od roku 1803 do 1811 byłem bibliotekarzem w Wrocławiu również wiadomo to było rzeczą.“ (Bandt. h. b. p. 116, 117.) Tak mówi Bandtkie. Pomimo jednak wielkiej Speisera, Voigta, Bandtkiego i innych tego grodu mężów, mnie mniej doświadczonemu całkowicie przeciw temu oświadczenie potrzeba: ponieważ byłem w tym przypadku, że byłem zniewolony księgi przestawiać i o systemacie myśleć, i doświadczyłem, że w bibliotekach jakich bądź systemat odmieniać można, byle dobrze pomyśleć i nieco sił fizycznych przyłożyć; nie raz nawet odmienność jest istotną potrzebą, mianowicie w starożytnych, w których pospolicie szkół niedostawa. O tych systematach i ustawianiu ksiąg powiemy później.

dzielały (n). Nie zdaje mi się, ażeby Bandtkie ścisłość i zgłębienie szczegółów w tym spisywaniu do tego stopnia pomknął, do którego pomknęto w Krzemiencu. Szło mu naprzód o to, ażeby wygotował wszystkie ceduški, przesiadczony, że wpogotowiu będące katalogi ceduškowe, przydadzą się do wszelkich układów (o). Ma tedy ceduškowy, powtórne repozytorialny, potrzecie powiększej części językowy, nie wspominając ułamkowych, które są spisaniem niektórych ofiar, abecadłowy medyczny, chronologiczny Polskich; naostatek rozpoczęty realny (p). Jest to owoc ciężkiej pracy, którą przy wielkim natężeniu, narażeniu zdrowia i wzroku, Bandtkie po dziesięcioletnich trudach dopełnił. Ceduškowy katalog łatwo zastępuje istotną potrzebę abecadłowego, a gdy jest w porządku abecadłowym utrzymywany, nie może w tejże chwili podzielonym być na przedmioty. Systemat ustawnienia ksiąg w bibliotece Krakowskiej, jest tak rozerwany, rozproszony, w takim roztargnieniu, w tylu celkach rozsiedzony, że mogą powiedzić, że nie ma żadnego (q), a zatem i katalogi repozytorialne, których jest do dziesiątka różnych, z trudnością dostarczyć mogą czyste o ogółu biblioteki wyobrażenie, to jest, nie ma bibliotekarza żadnego ułatwienia, ażeby się przesiadczył w jakim wydziale nauk i wiadomości ludzkich, biblioteka jest zasobniejszą, w jakiej w większym znajduje się niedostatku. Biblioteka Krakowska jest dość liczna z okładem 2100 kodeksów licząca, przeszło 35 000 dzieł do 20000 rozpraw i broszur. Cieszy się Bandtkie w dziele swoim historji biblioteki uniwersytetu Krakowskiego, w którym i sprawę czynności swoich zdaje, cieszy się mówiąc, że między kodeksem są pisarze starożytni, są materjały do historji narodowej; cieszy się znaczną liczbą inkunabulów a między nimi i pisarzami starożytnej pierwotnych wydań, z pras

(n) Wymienia je z wdzięcznością w przypisaniu dzieła swego historii bibl. uniw. Krakow.

(o) Bandt. h. b. p. 189.

(p) Bandt. h. b. p. 177 do 185.

(q) Biblioteka będąc z samych *Nebenbibliothek* potocznych, złożona. Bandt. h. b. p. 131 cf. liczbę woluminów po tych bibliotekach p. 179. 180.

Aldów, Stefanów; cieszy się atlasami i niemałym kart geograficznymi zbiorami, a mianowicie Polską wyo brażającymi i do niej ściągającymi się (p. 181, 182), a ponieważ jest wskazany fundusz coroczny, którym wydziały uniwersytetu dysponują, a zatem poważna, dawnością posiadała biblioteka, opatryw a jest w naj- świeższe dzieła i w pierwsze naukowe potrzeby (r).

XLVIII. W Warszawie za księstwa Warszawskiego, ministrowie przedsięwzięli zająć się krajo- wemi bibliotekami. Minister interesów wewnętrznych Łuszczewski, zamyślał wszystkie w kraju znajdujące się związać w jedno; a minister sprawiedliwości Lubieński przedsięwziął z nich wyciągnąć jedną. Wezwali Łuszczewski zakony, ażeby wygotowały swoich zbiorów katalogi, któreby w jedno miejsce w stolicy złożone były, z nich wszystkich jeden ogólny katalog utworzony, za pomocą którego można by wie- dzieć, gdzie, jakie dzieło znaleźć, a potrzebujący mógł je mieć sobie użyczone, lub na miejsco do niego je- chać. Lekąły się zakony jakiego swoich zbiorów za- boru, ociągały się z dopełnieniem tego, a bezwątpie- nia nie łatwo było znaleźć tyle, na tylu miastach osób, któreby to jak należy dopełniły. Tymczasem Lubieński przedsiębrał zebrać i utworzyć bibliotekę narodową (jak była niegdyś Załuskich). Zgłosił się on do ró- znych opałów i klasztorów, a za różny wymian lub z dobrégo przyzwolenia z Lubienia, Obry, Bledzewa, Paradyża, Trzemeszna, Przemęta, od kapituły Puł- tutskiej (s) i z innych miejsc znaczne partie ksiąg po- zyskiwał, rękopismów lub druków. Zakupił przytym zbiór ksiąg po zmarłym Anselmie Speiserze, które jeśli zdawało się że dobrze opłacił, bo dał 10000 złotych, wszelako nabył od razu zbiór, którego nie łatwo było długim mozołem pozyskać. Nabył podobnie a tanio kilkaset ksiąg po Sternaku. Zamyślał nawet minister własnego zbioru ofiarę uczynić. Zwożone liczne paki, składane były, z inwentarzami swymi, w ciasnych pa-

(r) Co mieli do wycierpienia szanowny Bandtkie, to pomijam. Chciałbym wierzyć, że to wynikało z niewiadomości a nie złości ludzkiej.

(s) Od niej ów Apulejus Rzymski 1470 płacony tysiącami franków.

żacu biskupa Krakowskiego izdebkach, w których żadnego roskurczenia być nie mogło. Składane w nich w bliskości sądu appellacyjnego, nabyły zresztą nazwiska biblioteki przy sądzie appellacyjnym. Wezwany od ministra znany bibliograf Mateusz Kozłowski, a niemalą wprawą doświadczony, na dobór książek pozyskanych wpływający; poodmykał niektóre paki, ułatwiając przystęp do świeżo pozyskiwanych zbiorów pracującym pisarzom, w samym niewygodnym ich składzie, już czynił je pożytecznymi. Lecz niewypowiedzianie ciasne miejsce, po roztworzeniu jednej i drugiej paki, czyniło niepodobieństwo cóżkolwiek przedsięwziąć z tymi zbiorami. Z wojennymi zdarzeniami, które zaszły, wiele transportów oczekiwanych, któreby nowe izdebki pozacieśniały, zatrzymało się w różnych Wielkiej Polski stronach, a usunięcie się Lubieńskiego, wniwečz obracały nadzieję, aby kiedy przy stojułsze miejsce upatrzone być miało. Osadzony tedy biegły i uczynny bibliograf, z książkami i pakami jedue na drugie nałożonemi i niedokładnemi inwentarzami, w dziwnej ciasnoci oczekiwał z tym zbiorem, na który patrzał i który na niego walić się zdawał, nowej odmiany, jaką w r. 1817 za królestwa Polskiego zaszła. — Dawne jeszcze za księstwa Warszawskiego tworzone projekta utworzenia w Warszawie uniwersytetu, i wtedy w części wydziałami rozpoczęte, za królestwa Polskiego do skutku przyszły. Miejsce dla uniwersytetu przeznaczone było w dawnym Kazimierzowskim pałacu i placu pogórzałych koszar dawnych kadetów. Potrzebował nowo powstający uniwersytet biblioteki: dla niej w samym korpusie Kazimierzowskiego pałacu lokal wskazany i od razu biblioteka uformowana sposobem takim, że lycejska nie tracąc swojego lycejskiego funduszu, za uniwersytecką poczytaną została, a drugie tyle od razu urosła przez to, że podobnie z klasztorów pozyskane lub po Speiserze zakupione książki, a bibliotekę przy sądzie appellacyjnym składające, do nowej lycejsko uniwersyteckiej, czyli uniwersyteckiej wzięte i w salach Kazimierzowskiego pałacu z nią połączone. W tym rozstawianiu nie było względu na to, co Beicht i Bentkowski w lycejskiej zrobił. Różne do rozkładania książek wezwane osoby, co żywio w nowych salach je rozsta-

wiały. Przybyły do nich ofiarowane zapisem do lycéum od Chronińskiego professora gymnasjum grodzieńskiego w Swisłoczy, i zakupione z czytelni Pfaffa niemieckie książki, równie między wszystkie rozstawioné. Ponieważ tym sposobem pomnażała się około biblioteki robot, i w uniwersytecie potrzebny był kurs bibliografji: do wykładania kursu tego wezwany zostałem z obowiązkiem bibliotekarzowania w bibliotece uniwersytetu. Lecz nimem do Warszawy przybył, biblioteka ta uniwersytecką być przestała. Wedle przywileju organizującego uniwersytet, miało być dopełnione obranie rektora. Minister Stanisław Potocki, życzył sobie, aby Samuel Bogumił Linde, lycéum Warszawskiego rektor, obrany był na rektora uniwersytetu. Gdy to chybiło, Linde został mianowany generalnym dyrektorem bibliotek i muzeów w królestwie (t). Zatem to poszło, że biblioteka uniwersytecka, uniwersytecką być przestała. Była to biblioteka publiczna przy uniwersytecie, (jak niegdyś jąj część przy sądzie appellacyjnym), miała pieczęć, na której narodową nazwaną, była między publicznemi publiczną bez nazwiska. Zdarzenia te, niezmiernie

(t) Nun sollte solche (Universität) ihren ersten *Rector Magnificus* erhalten. Graf Stanislaus Potocki, lud die Dekane und mehrere Professoren zu sich, legte ihnen in Gegenwart einiger Minister seinen Wunsch ans Herz, dass sie den Herrn Linde zum Rektor wählen möchten, was man auch höhern Orts geru sehen würde. Gerade diess aber that die entgegengesetzte Wirkung; man bestand um so mehr darauf, die Wahl frey von allem Einfluss zu üben, und wählte fast einstimmig dazu einen Andern. Potocki äusserte ihm sein Bedauern hierüber; doch Linde hatte erklärt, die Würde nicht anders als durch eine freye Wahl annehmen zu wollen, und hätte überhaupt keine grosse Lust dazu bezeigt. Der Graf konnte diese Kränkung bis zu sein Ende nicht vergessen; er schien selbst gegen die neu beginnende Universität etwas zu erkalten, und beschäftigte sich in Ansehung ihrer fast blose mit Ausführung der neuen Gebäude, da überhaupt Architektur seine Lieblings-Occupation war. Um aber auf der andern Seite für seinen Freund Linde etwas zu thun, bewirkte er, dass dieser zum General-Director der öffentlichen Landesbibliothek und der dazu gehörigen Cabinette ernannt, und zur zweiten Classe des St. Stanislaus-Ordens mit Kreuz und Stern erhoben wurde; gleichwohl hätte ein Theil des Publicums ihm noch reellere Vortheile und Auszeichnungen gewünscht. (Samuel Gottlieb Linde, eine biographische Skizze durch Köppen, in den Jahrbüchern der Litteratur, Wien. 1823.)

wpływaly, na los, na wzrost i wielkość biblioteki. Linde w dyrekciji swojej, szczególnie i jedynie tylko zajął się tą wielką publiczną biblioteką. Miał w swoim szafunku, bezpośrednie wprost z samym zawsze znoszącą się ministrem, którego pełne zaufanie posiadał, fundusz coroczy 10000 złotych z lyceum, a nadto 13000 złotych na bibliotekę corocznie przeznaczonych. Oprócz tego, minister zawsze dyrektorowi Lindemu przyjaźnny i życzeniom jego zadosyć czyniący, nie umiał na jego żądania odmawiać, i w każdym razie nieszczędził dostarczyć znaczych pieniężnych zasiłków, w każdym zdarzeniu, skoro tylko tym wzrost biblioteki mógł być pomnożony. Tym sposobem, jakby z popiołów nowa biblioteka w Warszawie w przeciągu trzech lat powstawała. W takim stanie kwitnących bibliotecznych rzeczy, przybyłem dawać kurs bibliografii w uniwersytecie, a w dodatku, miałem powierzone bibliotekarstwo biblioteki pod dyrekcją Lindego zostającą, i w tym położeniu znajdowałem się lat trzy.

XLIX. Bez doświadczenia, w cały odmet biblioteczny uwikłany, koniecznie znalazłem dla siebie rok pierwszy bardzo przykry. Dalsze lata jeśli nie były przyjemniejsze, jakąkolwiek już satysfakcją wdrożonemu sprawiać mogły. Nie miałem doświadczenia, wazakże jakiegolwiek nabyłem był wyobrażenia. Przeszły wiele przypatrywałem się manipulacji w bibliotece Wilenckiej doświadczanej. Spotykałem się z Bandtkiem i Jarkowskim, od których różnych bibliotekarskich wyobrażeń nabyć mogłem, i zasięgnąć rady co do wykładu kursu bibliografii. Wreszcie dawał mi rady Bandtkie, a Jarkowski, na prośbę moją, komunikował mi swój plan bibliografii. Wertowałem też stosowne do tego dzieła, abyli być mogły, nałożyć do bibliotekarstwa potrzebnych wiadomości. Chociaż szukałem instrukcji, i obowiązków moich podjąłem się, jednakże do jednych z obawą przystępowałem, drugich z niespokojnością oczekując, ponieważ nie we wszystkie od razu wszedłem, albowiem z powodu wielkich w bibliotece zatrudnień rok pierwszy i drugi do kursu bibliografii nie przystąpiłem. A jeżelim sobie mógł pochlebiać, żem miał jakiekol-

wiek o bibliotekarstwie wyobrażenié, wszedłem do biblioteki, choć świeżej, jednakże juž rozstawionej i znacznéj, juž do użytku publicznego otwartej, juž pewne urządzenie mającej: trzeba się było z nią i jej organizacją obeznać i osojoić. Wprawdzie dyrektor Linde, zawsze mi przyjazny i stale przychylny i życzliwy, nieznał czasu, aby mi wszystko wyjaśnić i zdać na mnie bibliotekę, lecz powolnym dopiero czasem, we wszystko wdrożyć się mogłem. W tym największą pomoc znajdowałem w kolledze bibliotekarstwa Pawle Zaroskim. Podejmował on, i zostało przy nim, dopilnowanie wszystkich szczegółów wewnętrznego zarządzenia; on rozumiał skład biblioteki, on pamiętał co jest, pamiętał jak iść powinno, a bez przyjaznej jego pomocy trudno by mi było w bibliotece się rozmieścić, trudno było dość ośłody w bibliotecznych pracach znajdywać. Oferując się z całością, trzeba było niezwłocznie myśleć o spisywaniu i skatalogowaniu biblioteki całej i do tego niezwłocznie przystąpić. Wiedziałem, jak daleko w tym ścisłeć pomykać można, ile wprawy własnej i wprawnych osób do tego potrzeba, jak wiele czasułożyć wypadnie, mierzyłem myślą, ogrom roboty, pomocy i granice przadsięwzięcia: lecz to wszystko zawczesuo było, wszystko to, przynajmniej w daleką odwłokę iść musiało. Gorliwy dyrektor, którego względы i przyjaźń zawsze mi słodko z wdzięcznością przypominać przychodzi, pragnął wielkiego pośpiechu, niesycharanie skracał w cedułkowaniu robotę, przybierał osoby, aby robotę przynaglić, którą gdy przyszedł z czasem w katalog wnosiłowywać, wypadało rozpoczętą polepszyć. To wszystko zmijało się z tym, czegom z przesiadczenia i mocnego przekonania pragnął. Niech tymczasem tak będzie, kiedy w ten moment inaczej być nie może. Pierwszy krok pośpiechu w rohocie, rozszerzy się dalażym powolnym działaniem. I przyjdzie czas, że ta wielka biblioteka uzyszcze katalog równie ogromny, jak sama jest wielka. Tymczasem widziałem tą bibliotekę niezmiernie żyjącą i w potężnym wzroście i vigorze. Jeśli dla przyśpieszenia roboty wydatek był podniesiony, nadzwyczajne były poruszane resursa do zakupywania znacznéj liczby ksiąg na licytacjach. Miło nam było zadościć czynić nie-

zmordowanej dyrektora gorliwości, która żadnej nie opuszczała okoliczności podającej sposobność nabycia, czego w bibliotece nie było. Zaledwie tym trybem działania biblioteczne rozwijać się poczęły, zaszło walne w ciągu zimy zdarzenie, które sprawiło nagły bibliotece wzrost. Zadecydowana była r. 1819. redukcja zakonów w królestwie, ich fundusze na dożywotnie zakonników utrzymania i na polepszenie funduszów duchowieństwa świeckiego obrócone, a biblioteki zwijanych, albo uszczuplanych zakonów, lub altaryj pod dyspozycją komisji i ministra oświecenia oddane. Biblioteki te miały iść na użytek szkół i seminariorów, a przed wszystkim, na pomnożenie publicznej biblioteki przy uniwersytecie. Kto zna jak wiele trzeba czasu na takie spisywanie ksiąg, z któregoby o tożsamości dzieł i ich wydań sądzić było można, jak znuđne i odwleczone byłoby porównywanie tych cedulek, tych katalogów, któreby po tyłu różnych miejscowości pisane były, kto pomyśli jak wielu byłoby potrzeba uzupełniać dekatalogowania po tyłu miejscowości, kiedy takich samej bibliotece publicznej przy uniwersytecie Warszawskim niedostawało, nie zadziwi się, że przedsięwzięte były naglejsze nieco wydatki i ogromne przedsięwzięcie niezwłocznego ściagnienia całego brzemienia wszystkich pod reformę podpadłych bibliotek do jednego centru, do Warszawy. Niemożliwo się to ograniczyć, prostym pakowaniem i przesyaniem, trzeba było prawie wszędzie pewnej dyspozycji. Sam dyrektor Lind wyprawił się w podróz mil kilkuset, aby odwiedzić do trzydziestu miejscowości, które reformie uległy; odwiedzić również i pobliskie zakątki, które nieraz dostarczyły pożywną zdobycz. Miechowici, cistersi, (w Czerwieńsku, Landzie, Sulęjowie, Wąchocku, Jędrzejowie, Koprzywnicy), benedyktyni, (w Sieciechowie, na Łysiej górze), koniccy regularni, (w Lubrańcu, Witowie, Mstowie, Uniejowie, Hebdomie), kameduli (w Bieniszawie, Szańcu, Rytwianach), kartuzi, (w Gidlach), różne zakony panien, kilka altaryj całkowicie zniesionych zostało, paulinów niektóre miejsca (w Oporowie, Brdowie, Łęczeszycach, Wielkich młyńach, Bessowie, Pińczowie) w tą reformę objęte. Ze wszędzie prawie wszystkie księgi Liude pakował i przesytał do Warszawy. Po wielu

miejscach, jako to, na Łysej górze, w Sieciechowie, Miechowic, Hebdomie, Koprzywnicy, wziawszy część wielką, wielką zostawił w miejscu do dalszego urządzienia miarkując, że to są dublety, któreby nadarmnie bibliotekę Warszawską obciążły. Odwiedził przy tym Linde, klasztor franciszkański, bernardynów, dominikanów, które ochoć wspięrając wielki publiczny zakład, nie wzdrygały się i chętnie ofiarowały po kilka ksiąg dla zbiorów Warszawskich. Dary te były nader szacowne, jakie Linde u dominikanów, w Sandomirzu, Gidlech i Piotrkowie, u bernardynów w Opatowie, Przyrowie i Piotrkowie, i porównnych małych miejscowościach, jako na przykład w Kuźcelowie pozyskał. Tak objeżdżając, w różnym stanie te biblioteki znajdywał, a zdziwiony był po rządkiem, ochędostwem i konserwą wieku. Różniemi drogami lądem i wodą w ciągu podróży i po powrocie ściągały się księgi. Kilkanaście tysięcy złotych zwieńczenie kosztowało, a z okładem 50000 książek, voluminów, jedne za drugimi zbiegły się. Były to powiększej części dawnych lat szpargaly, w których moc wielka gratów i prawdziwych ámici, które nie raz szacownemi się stawały, gdy jakich oddziałów napas tworzyły, kompletowały. Szpargaly potężnie przebrakowane, nawiedzinami Załuskiego i następnych większych i mniejszych amatorów, i rozmaitych czyścicieli bibliotek. Potych rozmaitych ubytkach, reszta dostala się bibliotece Warszawskiej, i ta przyniosła jej te rzadkości, te bogactwa, którychby największym przepłacaniem niepodobna było pozyskać, tak w rękopismach, jako księgach drukowanych; dostarczyła też niemało dziś ogromnych i nowszych. A ponieważ hurtowie biblioteki zbiierane były, z ląd namnożyło się dubletów, te z biblioteki na bok usunąc wyпадało.

L. Skoro tak wielka książąt liczba, że przyhędzie, oczekiwana była, trzeba było na jej przyjęcie przygotować miejsce. Nietakie, aby ją na kupy poswalać, ale takie, aby w szafach pomieścić. A skoro po kolej ściągały się różne oddziały i na końcu w wielkiej ilości razem zbiegły, trzeba było niezwłocznie wszystkie uchwycić, aby je wszystkie rozpoznać, bo

inwentarze, które z pakami przybywały, cóżkolwiek o liczbie, nie o istocie mówić mogły. Więc rugowaliśmy z miejsc wszystkie prawie księgi, ich rozkład z większą ścisłością rozpatrzyli, i na różnych miejscach pomodyfikowali, przedsię pewny porządek wziąwszy, ten w oddziałach mniejjszych i ich pododdziałach obserwując, wedle tego, każdy przybytek i całą masę przybywających wraz rozkładaliśmy z będącemi już exemplarzami porównywali. W swoje miejsce, w swój oddział i swoje szczegółowe podziały, wchodziły dzieła, które jeszcze nie były; a zetknione z sobą już będącymi dzieła exemplarze, z sobą porównane, co lepsze zatrzymały, inne między dublety odrzucone. Ze to wszystko dopełnić można, doświadczylem. Ze to wszystko w bibliotece nieopisanej przed wszystkim dopełnić potrzeba, niemniej można przekonałem się, ponieważ, ilem lepiej pojął rozkład, który systemat ustawnienia książek utworzył, im dokładniej ustawnienie do tego zastosowałem, tym lepiej rozumiałem bibliotekę, tym lepiej o wszystkim pamiętać mogłem i wszystko znaleźć. Ze to wszystko można i potrzeba zrobić; doznawałem tego na małych książek zbiorach, doznalem jeszcze na stu kilkudziesięciu księgach, którymi się przerzucało. Była to robota ogromna i czasu potrzażąca. Ale przekonany jestem, że żadną inną manipulacją czas skrócony być nie może: może być odwleczone, dla tego nie unikniesz, aby przy brakowaniu dubletów nie przyszło brać exemplarzy w rękę. W ciągu roku przybywających transportów, tudzież w bliskim mnie zostającym roku, niepodobna było ze wszystkimi się załatwić, bo małe broszurki, bo inkunabula więc cokolwiek czasu mitrężą. Wszakże i część większa inkunabułów załatwiona została: tylko ogromny wydział teologii, i broszur zostawiłem menu następcy, równie jak rozpoznanie rękopismów. Spisywanie zaś szło swoim trybem, mianowicie sali Polskiej żywo popierane było. Co jeszcze nie rozłożone było, to Adam Tomasz Chłędowski znany ze swoich pism, jeszcze nimem w trzecim roku mego bibliotekarstwa z Warszawy wyjechał, na bibliotekarza podany, i bibliotekarzem tylko, a bibliografji wykładać nie obowiązany, naznaczony, dopełnił, i skoro miejsce obserwnejsze, to jest nowe sale uzyskał (bo

już za czaso było) równie i z oddziałem teologicznym i z broszurkami załatwili się. Spisywanie nastąpiło, po prawniój odświeżane a dalej szczęśliwie pomykane, blisko na ten sam sposób co w Wilnie. Miejsce na bibliotekę obranę w gmachu przez czas i opuszczanie nie mało zdezolowanym, naprawiania i w tym pilności potrzebującym, odosobnione od innej budowy, ma dosyć otwartości i przewiewu, okien wiele, światła dostatek, przystrojona darem monarszym, to jest oknem jednoszybowym, pięknym na różne strony cieszy się widokiem. Księgi w szafach przy ścianie. Szafy z lycejskiej jeszcze biblioteki we dwóch salach zamknięte, w średnich i pobocznych mniej wygodne; otwarte, równie sal narożnych nowo robionych otwarte, a wcale wygodne, bo są dosyć głębokie. Był dany przykład w bibliotece lyceum, że szafy zostały kredą z klejem pobielone i zewnętrz i wewnętrz i półki ich. Tymże samym sposobem, to jest wapnem pomalowane wasyńskie i najnowsze szafy. Tylko w gabinecie sztychów; w królewskim są pomalowane olejno, a w gabinecie Potockiego mahoniowe. Gabinet ten sztychów także nagle podrósł. Za 80000 złotych od familii króla Stanisława Augusta zakupiony był królewski zbiór sztychów. Był on wiele uszkodzony przez to, że wiele znamiennych sztuk postradali, wszelko wielka okwitość sztychów zawsze go szacownym czyniła. Do tego ofiarował swój zbiór sztychów minister Stanisław Potocki. Był tu dobór, mianowicie dawnych sztycharstwaплодów i wyszukane rzadkości. Tym sposobem Warszawski gabinet sztychów, liczy się do wyborniejszych i znamienniejszych w Europie. Związany on jest ściśle z całą biblioteką, nie tylko miejscowością, ale i dziełami kuperesztychowaniem, w archeologii, podróżach, architekturze, historji naturalnej i tak dalej. Przez to, gdy biblioteka różnimi wzrastała nabyciami i on niekiedy wzbogacał się. A jako się wspominało, biblioteka była wielce żywiąca i potężnego wigoru. Z klasztornych zbiorów szczęśliwie był pozyskany nabycie, ponieważ nie tyle pokazało się dubletów, wiele spodziewać się było można: kilkanaście tysięcy w dubblety odłożonych zostało jednak do 40000 voluminów, których wiele w broszury porozłączane, pewnie stanowić będą 50 tysięcy numerów. Nabycie taki

znaczą już biblioteką czynił, dwa razy większą i prawdziwie wielką. Po odlączaniu dubletów, może ta biblioteka wynosić do 100000, a licząc i wcale małe książki, może i cokolwiek więcej. Lecz liczba ta nie samym klasztornym nabytkiem tak podskoczyła: urosła ona tym bibliotece ruchom, który jej wielkim życiem nażywam. Biblioteka ta wiele tysięcy книг naabyła kupnem lub wymianem. Przez te trzy lata, w których w nią bibliotekarzem. Zakupywane były na licytacjach w Ralisbonie po księciu Pałmy i Reissachach, w Gipswaldzie po Kosegartenie, w Warszawie po Rogalińskim, w Wiedniu Binzowskie, w Lipsku Wejgelowskie, we Wrocławiu, w Toruniu, w Elblągu; i w Warszawie w różnych mniejszych zdarzeniach zakupione. Z Puławską biblioteką kilka set na kilka set książek wymienionych zostało i mniejsze wymiany czynione. We wszystkich tych nabytkach opatrywała się biblioteka w dzieła dobrańsze. W szelkiego rodzaju pisarzy starożytnych, bibliografji, historji naturalnej, geografii, belles lettres, teorii a najwięcej historii. Bibliotheca maxima patrum, wielki zbiór koncylijów, kilkadziesiąt foliałów Luniga, Rudbeck, dzieła przepychu Audeberta, Levaillanta, niech będą małym przykładem nabytków. Jeżeli Rudbeka niepodobna było nabyć bez poświęcenia ok. 800 złotych, Audeberta i inne sztuczowe dzieła, nabywały się po trzeciej części ich wartości, a inne za bezcen, jak to dobrze wiadomo tym, którzy około tego chodzą. Kupiło się Reja całkowity wizerunek za złotych cztery, a Menińskiego pierwszego wydania dykcjonarz wraz z arabską gramatyką za złotych 300 (u). Niech to służy za przykład. A gdy tym sposobem wydało się kilka tysięcy talarów, oczywiście tą drogą biblioteka niezmiernie ubogaconą została. W dalszych latach, w wydatkach krajowych zaprowadzona oszczędność niedoswalała nadzwyczajnymi summami poruszać: wszelako roczny fundusz wnet cokolwiek podniesiony został, bo na same jedynie nabywanie ksiąg przeznaczonych zostało 18000 złotych. Corocznie tedy księgi są kupowane

(u) W tej chwili, w której go w Wiedniu kilka tysięcy rynskich płacono. — O podobnych swoich szczęśliwych nabytkach wspomina Bandtkie hist. bibl. p. 183.

i przez wymian cokolwiek nabywane (w). Do tych wszystkich liczyć potrzeba zdarzające się darowizny a więcej daleko kupna uniwersytetu, który stosownie do potrzeb wydziałów, corocznie po kilkaset książek ze swoich dochodów nabywał książki, których w bibliotece nie znajdował, a które do biblioteki składał. O lekarskich nie mówi, ponieważ wydział lekarski ma swoją oddzielną bibliotekę. Lekarskich tedy dzieł najmniej ma wielka publiczna Warszawska biblioteka. Najmniej też ma matematycznych, tak, że ten oddział zupełnie zaniedbanym nazwać się może; mało ma fizycznych i chemicznych tak, że uboga jest w tym przedmiocie; nie wiele do historji naturalnej choć piękne rzeczy posiada. W powszechności mniej jak część trzecią składa teologia z należącemi do siebie wiadomościami, wiele świeżych rzeczy potrzebująca; trzecią częścą składa historia, polityczna, kościelna, litteratura i kultury z należącemi do niej, geografią, bibliografią, podróżami i tym podobnemi dziełami, a w tym razie bogactwo biblioteki, daleko jest pomnione; dobrze więcej jak część trzecią składa wszelka reszta, autowie starożytni, lingwistyka, filozofia, belles lettres, wspomnione już scjencje, miscellanea, ze 6000 inkunabułów do roku 1536 licząc, tysiąc parę set kodexów rękopiśmennych. Resztę o tej bibliotece wymiarować można z tego, co się mówiło wyżej, a co pod koniec tych których ksiąg bibliograficznych obazerniej się powie. Z podziwu i rozstawienia całej biblioteki na przedmioty wyjątkami w niej są: miscellanea z encyklopedjami i pismami periodycznymi, pisarze starożytni grecy i łacińscy, inkunabula, osobliwości i biblioteka polska. Osobliwości są piękne, nie tylko oko bawiące co znawców zajęć mogą. Wartość kilku w niej kodexów pisanych lub drukowanych, mogłaby porządną utworzyć bibliotekę. W sali Polskiej pomimo wielkich skarbów i znaczej liczby i licznych mianowicie w tych ostatnich latach nabytków, wiele kompletować wypada.

(w) Co później przybywało widać można w gazecie literackiej Warszawskiej 1822. listop. 11. Nr 40. p. 227. etc.

Kilka mniej znanych książek Polskich.

LI. Ze biblioteki te publiczne i prywatne zamieniają w sobie wiele ciekawości i rzeczy nie dość znanych, już tego wielokrotnie po wielu dziełach były przykłady, tak, że znajdująć do nich przystęp, nie trudno jest przykłady takie pomnożyć. Zbytka w téj mierze czynić nie chcę, ale idąc w ślady ksiąg pierwszych bibliograficznych znowu o kilku mniej znanych książkach powiem. Mało tu co znajdzie się wielkiego, a o takich napomkuę, które są do odgadnięcia zagadką, które coś wyjaśnia, albo to, co się powiedziało w księgach pierwszych, sprostują. Bez wielkiej usilności dokazać tego mogę, kiedy odświeżając przejrzenie skarbów referendarza Jáná Chyliczkowskiego, nad nimi nieco się zastanowiłem, i z nich, co tu powiem, najwięcej wyciągnąłem. Kiedy mi uwagi swoje komunikował prafat Osiański, kiedy wiele osób i różny przypadek, dostarczyli mnie do tego materiałów. A naprzód o drukach Ruskich nadmienię.

Eliasz Teodorowicz Kopiewski zmarły 1701. drukował dzieł kilka w Amsterdamie u drukarza Tessinga, jak to dobrze widzę z rysu historycznego literatury Rossyjskiej Mikołaja Grecza (przekład Lindégo. Dział II. oddz. 1. § 35. przyp. 34. p. 100. ibid. § 44. nr. 7. p. 125.). Po tych wymienionych drukowanych są wspomniane, które Kopiewski w rękopiśmie zsta-wił, a między tymi Bajki Ezops. Te bajki Ezopa wraz z homeryczną wojną myszy i żab wyszły jednak z druku w Amsterdamie u tegoż Tessinga. Exemplarz tych bajek widziałem rzeczywiście i posiada go biblioteka bazylińska w Wilnie. Jest on nie mało nadpsuty, Text ruski cerkiewnym pismem, na przeciw niego text łaciński antykwą. Do każdej bajki jest sztych na blasze serwaserem hollenderski, na każdym napis i numeracja porusku i po łacinie. Jest bajek 60, i sztychów numerowanych 60. Signatur A—F, 33 stronnic cerkiewnemi literami notowanych $\mu\mu$ (149), format 12°. Na ostatniej karcie numerowanej rycinie wyobraża prasę z napisem: premat dum imprimat. Na odwrotniej stronie Insigne Tessinga całą stronę zajmuje, związane z liter 'T s i 1591. Daléj (signat. G 4)

роміора врань наї вої жаєк наї лагдешкъ и мішкъ
Ф греческаго и латинскаго языка на славяно-росицкій
переведені іероміханомъ трапаніемъ Elias. Конісекару.
Tłomaczenie prozą, druk cerkiewny, sztychów po-
dobnych jak w bajkach sześć, stronie numerowanych
liczbami arabskimi 30. signatur G, H7. — reszty nie
ma, bo jakośmy powiedzieli, exemplarz uszkodzony,
brak w nim początku i końca. Mám jednak nadzieję,
że nie trudno by to znaleźć, gdyby ktoś szukał.

Również mam nadzieję, że się znajdzie gramma-
tyka Sławiańska r. 1586 w Wilnie drukowana. Wi-
domość o niej świeżo powięta zostaje z pism Jana
Exarchy Bułgarskiego, nakładem kanclerza imperii
w Moskwie, a pracą Kałajdowiczów wychodzących. „Bohā
blahaho blahodatiu, a za prezbeno žitelej stolicy we-
likaho knižstwa Litowskaho, hrada Wilny, sija khra-
motika słowenskago jazyka z hazofilakji sławnego hrada
Ostroha, właściwoje otcizny jasnie wičmožnaho knia-
žali i pana Konstantina Konstantinowicza, knižali na
Ostrohu, pana na Dubnie, wojewody Kijewskiego, mar-
szałka ziemi Wołyńskoj i proczna z szczerobliwoje
jeho miłosti řaski wydana, dla nauczenia i wyrozu-
mienia bożestwiennego pisania, a za pomoszcziu Chri-
stowoju na nesmertuju sławu narodu domu jeho knia-
žatskoj miłosti wydrukowana w mieście Wilenskom,
w roku narodenia słowa i boha i spasa naszego Isusa
Christa 1586, miesiąca oktjabria 8 dnia, na pamiat
predobnyja matere naszej Pełaheti, a ot solworenia
swieta 7095 ho, w drukarni domu Memoiców.“

W lat kilka potym wychodziła we Lwowie w ru-
skim języku grammatyka Grecka. Jest ona rzadko-
ścią wszakże powszechnie znana. W życiu moim wi-
działem jej exemplarzy kilka i nie znajdywałem w nich
roku 1591go, który jest za rok jej wydania poczytany. Otrzymawszy od filologa Mikołaja Malinowskiego, b. re-
daktora dziejów dobroczynności, a przyszlego różnych
pism bibliograficznych wydawcy, tej grammatyki opi-
sanie i stosowne obserwacje, te w tym tu miejscu
zamieszczam. — Sopikow, Dobrowski, Kaczenowski,
Grecz wiedzą z pewnością, że była drukowana w 1591.
Sopikow przytacza tytuł, jakoby ten tytuł był długi

tak: Hrammatika dobrohſaholiwaho jejstno — Šlawenskago jazyka, sowerszennego iſkustwa osni czastej ſłowa, ko nakazanju mnogoimenitomu Rossiskomu rodu, ſložennaja ot razlicznych grammatik spudejmi, iže wo Lwoskoj szkolie na hreczeskom i ſlawenskom jazykach, wo Lwowie w drukarnie bratskoj 1591 (x). Mikołaj Grecz (Optyt kratkoj istorji Ruskoj liter. IV. p. 322) widzi w tym grammatyke dla studentów. Tłomacz jego Linde uważając tą grammatyke, jako grammatyke grecką, przytacza zdania, że ta grammatyka jest wcale dobra i właśnie nauczyciela, a nie uczniów. (M. Grecza rys histor. lit. Ross. III. § 28. p. 57, 58). Czyli ta grammatyka przeznaczona dla nauczycieli, czy dla uczniów, zawsze ona była szkolna. Może tedy jej wydań więcej jak jedno wyszło, ponieważ w exemplarzu, którego opisanie załączamy, ani drukaria, ani rok druku nie neznaczony. Tytuł mojego (mówi M. Malin.) exemplarza jest następujący:

*Грамматикη συγτεδεισα ἐξ διαφορῶν γραμματικῶν
δια σπουδαιων οἵ ἐν τῷ τῆς λεωφόλεως παιδοτριβίῳ.*

Грамматика сложenna ośp' razlīčnyxъ грамматикъ, stoudejmi iże wъ Lwowskoj szkole, — to jest Hrammatika ſloženna ot razlicznych hrammatik stoudejmi iże w Lwowskoj szkole. — Następuje zdanie z pisma świętego: δράξασθε παιδέας, μήποτε δργισθῇ κινοὶς καὶ ἀπολεῖσθε ἐξ ὅδοῦ δικαιίας; tuż samo po ſławiański. — Zaraz na odwrótniej, tytułowej karty, stronie, położone są zdania o grammatyce po grecku i ſławiański e regione, i tak dalej wciąż idzie. Format 8vo minori stron 360, pięknie po grecku drukowane, druk ſławiański zakrawa na kursywę, nierówno stojący mniej kształtny. Dzięło to jest przerobione z grammatyki greckiej Konstantina Laskarisa, kólrej pierwsze wydanie według J. A. Fabriciusza (Bibl. Gr. vol. VI. p. 329. ed. Herl.) już 1476 wyszła. Porównywanając grammatykę ſławieńsko-grecką z dziełem Laskarisa ed. Paryzkię 1543,

(x) Ten tytoż nie może być rzetelny, bo ruskie wyrazy rosyjskimi się stały, wada, w która łatwo popaść z cerkiewnych w rosyjskich pisząc literach. A może być, że Sopikow objasniające wyrazy pozamieniał lub wmięszał.

znalazłem je zupełnie podobne, wyjawszy że we Lwowskię dodane są, nie wiadomo przez kogo uwagi, tylko w języku słowiańskim.

Więcej o drukach Russkich nie powiem. A co mamy o Fiolowakich i Skoriny drukach mówić, to do katalogu inkunabulów należy.

LII. A chociaż pomijam co ma być w katalogu inkunabulów powiedziano, przytoczę tu jeden ułamek.
— Jan Chyliczkowski komunikował mi, znalezione przez siebie w okładce cztery kartek awantur króla Salomona z Marcholtem signatury D ij D ij D 4, i czwarta z dalszych 8vo. Druk gocki jest albo Wjetrowski, albo Szarfenbergowski, albo po którym z nich pozostały, czego dowodzą litery unikalne dwu linijowe antykwry, i s z antykwą między pismem gockim, wreszcie litery wielkie, które są tegoż druku jaki jest w psałterzu Wjetora 1535go roku 8vo, o którym w pierwszych księgach bibliograficznych nie mówię, bo wcale nie był znany dopiero później odkryty i jest także J. Chyliczkowskiego własnością (y), które to litery są tegoż druku, jaki się i po innych Wjetora dziełach znajduje. Na każdej zdaje się kartce jest rycina na wierzchniej albo odwrotnej stronie, przynajmniej, na tych czterech kartkach na każdej się znajduje. Wyobraża zdarzenia Marchołowe, jak śpi, jak śroczę pióra liczy i garniec z mlekiem podstawią, jak siostrę skarży, jak Salomonowi garniec pełen mleka przyuosił (z). Może kto będzie szczęśliwy cały exem-

(y) Odtarpił mu tę książeczkę ze 144 kart złożoną A. T. Chędowski za 600 złotych.

(z) Chociaż Marcolphusa czyli Marchołtowe rzeczy, są na świecie w Niemczech i u nas znane i były z tekstem niemieckim 1566 u Daubmana w Królewcu, a 1590 u Kotenusza w Toruniu, przy wokabularzach w części drukowanych (Bondt. hist. druk. Krak. p. 496), z tym wszystkim, ponieważ i te ułamki z wokabularzami wspomnionemi są rzadkie, zamiastczem próbki historii Sálonona i Márchołta, z tych czterech kart wypisaną:

Krol Sálonon y Márchołt nie spał w nocy.

Tedy Sálonon y Márchołt siedli, a po maledy chwili Márchołt począł spać y chrápali. Ktoremu Sálonon rzekł. Márchołcie spisz. Márchołt odpowidał. Nie spij ale myślę. Sálonon. Co myślisz. Márch. Myślę iż tyle sławów zajęte ma w ogonie iż w chrzepcie. Sálon. Jeżeli tego niedoswytysz, będziesz

plarz podobny odkryć. A z tego coraz więcej przekonywamy się, że od początku wieku XVIgo więcej w języku polskim drukowano; a niżeliśmy się spodziewali.

wyniesi smierci. Potem gdy Sálonon milczał Marcholt począł spać. Ktoremu Sálonou. Spisa Márchołcie. Marcholt. Nie spię ale myśle. Sálon. Co myślisz. March. Myśl iż stroka tyle ma pierwsza bisiego ilo czarnego. Sálon. Jeśli też tego niedowiedziesz, tedy będziesz wyniesi smierci. Potem gdy zasię Sálonon milczał Márchołt począł spać y chrápac. Ktoremu Sálonom. Spisa Márchołcie. Márch. Nie spię ale myśle. Sálon. Co myślisz March. Myśl iż nie masz tak nia swietleyssego nad dzień ani cudnieyssego. Sálonon. Zasle dzień jest bieliny niż mleko. March. Tak jest. Sálonon. J tego też masz doświadczyc. Potem gdy Sálonon milczał á czuł Márchołt począł spać á chrápac. Ktoremu Sálonon. Márchołcie iuż spisa. March. Nie spię ale myśle Sálonon. Co myślisz. Márchołt. Nic nie ma być takiego niewielścio wierzonno tñemnego. Sálonon. I tego też masz doświadczyc: Potem zasię gdy Sálonon milczał, Márchołt począł spać y chrápac. Ktoremu Sálonon, Już zasię spisa. Márch. Myśl iż wieczej wazny przyrodzenie nifli wychowawcze. Sálon. Jeśli tego niedoswiatisz tedy intro vñrzesz. Potem gdy przeminała noc, Sálon, zmęczony od czucia położył się na swym miejscu. Tedy Márcołt odt opuściwy krola skwapieniem biekał do swej siostry imieniem Fudazy, á ukazując się bárzo smutnym rzekł do niej. Krol Sálonon bárzo mię przesładuje, á iuż niemogę iego krzywd á przesładowania cierpieb, ale oto iuż biorę ten nosz pod moje odzienie, y zdrątą go przekolę y zabię. Ale miła siostro prosię cię nie powyáday na mię, ani meemu brátu Bufrido i ále tay. Ktoremu Fudazá odpowiedziała namilejssy brácie märchołcie wierz mi, iż bych ci tez miszta vñrzesz, tedych bych cię nie okázaisz.

Márchołt wlytko co przed tym powiedział wywodził
krolewi Sálononowi byó prawdziwe.

Potem Márchołt zrostropnoszys przyszedł na dwor krolewski, a gdy stożce wrzeszlo, násłoi sie ludzi pełni dwor á Sálonon wstawili z łóżnicie siedli na swem stołec. Tedy przykazania krolewskiego zającała flukano y przed króla przynięto u dowodydł y zliczył märchołt, iż tyle stawow bylo w organie yle w końcu chzeptá. Potem flukano stroki y przyńiesiono przed króla á Márchołt zliczył iż tyle miała pierwsza bisiego yle czarnego. Tedy märchołt milczkiem gárnec pełny mleka postawił w łóżnice krolewskiey, y zatkał by tam swiatłosz nie bylá, y zawała król. A gdy król chciał woidz do łóżnice, wstępil na gárnec mleká y padł by byl by sie byl obiemá rękoia nie záchwacił. Tedy król rognuyewoszli się rzekł. Ty zginęły sytu coś to vezyni. Már. Nie masz sie gniewać dla try raczej za dę nie rzekł iż mleko jest swietlyssie niż dzień czemużec tak od mleka niewidziała iako od dnya, rozsądz to sam iesić yem krzyw. Sálo. Bog ci odpusć, odzienie moje pomázalo sie mlekiem á dla twego vezynku, matkom bylis nyczlamat, á wllakoze nie krzyw bos sprawiedliwie vezynit. Marcholt. Przeto

A ponieważ uczyniła się wzmianka Psalterza 1535 u Wjekora drukowanego a o psalterachcale dawnych była już mowa w pierwszych księgach bibliograficznych § 33. O wspomnionym psalterzu to powiedzieć mogę, że Wujek mógł w nim mieć pomoc, i wyrazy tego wcale gładkiego tłumaczenia hardso prosto na wyrazy Wujka padają. Ciekawa czyli się da postrzec dawniejszy w języku polskim psalterz. Marcin Krowicki w Apologii... większej pagin 151 verso, (równie pierwszego druku roku... jak 1604 w Wilnie nakładem Stanisława Ninińskiego drukowanej, a w tłumaczeniu Niemieckim tej Apologii przez Cyrjaka Möllera, w Wilnie 1602. 4° p. 162), przytacza zwykłe kacerstwa ówego wieku wyrazami psalterz r. 1531, którego „mnišzy sfalszowali i drukowač kazali Jeronimowi Wietorowi w Krakowie.“ Ale pominawszy te opryskliwe wyrazy to powiedzió trzeba, że dzieło to 1531 roku od wszystkiej kollegiaty podpisane i potwierdzone tytuł psalmów noszące nie było psalmów Dawida prostym tłumaczeniem, jakim było tłumaczenie Wróbla, Wuyka, lub innych, ale było parafrasowanie zaminiając myśl psalmów, w modlitwy do Panny Marii. Tego dowodem jest od samego Krowickiego przytoczony przykład, który tak brzmi „Błogosławiony mąż, który miłość imię twoje dziewico Maryja, łaską twoją duszę jego potwierdzi. Miłosierdzie twoje wszędzie powiedią pánno Mária, z robot rąk twoich Bog będzie błogosławion“ i tak dalej.

A ponieważ rzecz o psalmów wykładzie tu zaczępiłem, i w niój o przekładzie Wróbla napomknęło się, nie mogę przemilczyć tego, co mi prałat Osiński na moje zarzuty w pierwszych bibliograficznych księgach poczynione komunikował. Wolałbym z tego korzystać w katalogu inkunabułów, że jednak każde słówko prałata, którego szczególniej przyjazni i wielkich doznawałem względów jest dla mnie nieoszacow-

sie potem strasz, a teraz siedz, a vezý mi správiedliwość,
o to, o co przed tobą będę skarzył. A gdy król siedl. Már-
chołt iż skarżyć mówiąc. Pánie mnam iedse siostre imieniem
fudasz, która się... .

Przed króla siostra Márchołtowá bvlá wezwana.

wane i zawsze rzetelną jedną przyjemność, to co mi o wątpliwym psalterzu Wróbla odpiera, to całkowicie jego własnymi słowy zamieszczam. Słowa prałata Osińskiego są:

„Naprzód o wydaniu psalterza Wróbla 1567go winien jestem mówić, do czego mnie autor wyzywa na kar. 111 i 113 dzieła swojego.

Wymienię dwa wydania Zofii Walentego Wróbla 1539 i 1567. (kar. 67 o życiu i pismach X. Skargi), i upewniam czytelników, że pierwsze wydanie 1539, miałem sobie pozwolone do czytania z księgozbioru poryckiego, a o drugiem wydaniu wcale nie powiedział, skąd się do mnie dostało. Poszukiwanie zatem drugiego wydania w Puławach, było dowodem własnej chęci gorliwego autora, ale nie wypływało z zawodu nierzetelnych przywodzeń moich. Napisano: że ja swoim dworem, nie dając wzgledu na innych, upewniłem o dwóch wydaniach Wróbla. Zastanowiłem się nad tym niezwykłym sposobem mówienia: upewniać kogo swoim dworem, i pozałem. że nie bardzo dawni powszechny pisarz chciał przez to rozumieć: według swego sposobu myślenia.

Jeszcze więc swoim dworem upewniam, nie mając wzgledu na innych o wydaniu zośtarza Wróbla 1567. in 8vo. Kto albowiem księgę jaką widzi i czyta, ten swoim dworem, o jej bytności upewnić może, ten na innych piszących o tym, wzgledu mieć nie powinien. Może wprawdzie zachodzić pomyłka w przepisywaniu. ale od tej wolne jest wydanie Wróbla.

Zacny autor upewnia, że widział siedm wydań Wróbla, i temu bynajmniej nie zaprzeczam, niechże i mnie łaskawie zawierzy, że pięć wydań tego psalterza moje oczy widziały.

1. 1539 in 8° kart 326. w Krakowie w drukarni Macieja Scharffenberga przypisany Piotrowi Kmicie. Andrzej z Kohylina Glaber mistrz z polecenia akademji Krakowskiej był dzieła tego wydawca.
2. 1540 in 8° w Krakowie u Hieronima Vietora.
3. 1543 in 8° w Krakowie u Macieja Scharffenberga.

4. 1547 w Krakowie u Macieja Scharffenberghera.
 5. 1567 w Krakowie in 8°.

Mam nadzieję oglądania kilku zbiorów dzieł dawnych, może się w nich i *Wróble* znajdują, wszystkie połapię i gorliwemu badaczowi starożytności polskich posiąg, który je przyjmie do zbiorów swojich. — Nie w duchu sprzeczności, ale w duchu pokoju i prawdy wypisuję to, co się nie zgadza z moimi zbiorami."

Tyle jest słów prałata Osińskiego. Ja z mojej strony w duchu pokory, całkowicie na siebie winę przyjmuję, że w wyrazach prałata: „Znajduje się w bibliotece Poryckiej. Drugie wydanie tego Psalterza 1567 in 8°.” (o życiu i pismach Skargi p. 67.) nie zrozumiałem i porozwiązywane periody nie dobrzem powiązałem. I w tymże duchu pokory zawierzam, kiedy prałat zawierać nakazuje. Achociaż ani kurczęt, ani kanarków, ani papug nie chowam, wszelako, stosownie do przedsięwzięcia, jakie prałatowi z ujemnym zmordowaniem dopełnić przyjdzie połapania Wróblów, które nie w jednej (na podobieństwo Krakowskiej) świergotą bibliotece, gotuję, nie kartki w księgach bibliograficznych, ale klatki. Za tym Wróblem 1567go roku umyślniem odbył drogę z Wilna aż do Krzemieńca mil 80 i coś, i nie widziałem go, ponieważ go drukowane i nie drukowane słowniki przydusiły. Niedawno, gdy prałat rezydencją przeniósł do Wilna, przebyłem po bezdrożach z Warszawy mil przeszło 60 w nadzieji, że mnie ów Wróbla 1567go roku exemplarz ukaże. I to było proźno, gdyż ów Wróbel miał pozostać na Wołyniu. I nie wiem na jaki lep, czy w jaką siatkę go złowić. Tymczasem pójdzmy dalej.

LIII. Maxymilian hrabia Ossoliński we wspaniałym dziele swoim pisząc o Ochinie (czytaj Okinie), tyle o nim postanowił mówić, ile się jego okoliczności do Polski ściągają: z resztą odwołując się (Wiadomości hist. krytyczne T. II. p. 29, 30.) do różnych pisarzy, którzy w zupełności o życiu i dziełach Ochina pisali. Zdaje się, że zasługiwali przytym niektóre dzieła Ochina na wymienienie, które wielki wpływ na czytelników Polskich wywarzyć mogły, albo na język Polski przekładane były. Tak np. przykład prałat Aloysy O-

siński przytacza: „tragedią o Mszy Bernarda Ochyna, z Senny w Pińczowie w Drukarni Danielowej, nakładem Doktora Lizmanina 1560 in 8vo kart 374. znajdującej się w bibliotece Poryckię (Puławskię) (o życiu i pismach Skargi nota 53. p. 73.) Jest też inna tegoż Ochyna podobnego rodzaju tragedia na język Polski przełożona. Mám przed sobą ze zbiorów Konstantego Świdzińskiego exemplarz téj tragedji o Papieżu z oddartą tytułową kartą, a z powodu tego uszkodzenia tytułu, miejsce druku, drukarz i czas, nie pewne. — Na następnej karcie czyli signaturze A2, jest przypisanie Mikołajowi Radziwiłłowi od O. (stafieja) T. (repki) pod datą 1558. w Szamotułach. — Po niej signatura A5, Bernardina Okina z Seni. Mała bardzo wczonego i zanego. O zwierzchności Papieskiej nad wszystkim Światem Krześcijańskim. Tragedia krotochwilna Nauki Krześcijańskiej barzo potrzebuei Papieskie falſe okazującai i burzącei pełná. — Druk całkiem gocki bez tytulików, bez liczbowania kart, z kustoszami, signatur A—T, kwatornów więc kart 152. 8°. Jak i zwykle w tego rodzaju dziełach występują jak osoby ludzie i mocy niebieskie i piekielne. W ośmiu rozmowach rozmówce są Lucifer i Belzebub, Bonifacy III i sekretarz cesarski, lud Rzymski albo kościół Rzymski, papież i opinia, Maciej Rostrucharz i Lepidus komornik, Christus, Michał i Gabriel, król, panowie rada duchowni, i panowie rada świecka. Drukowana ta tragedia roku 1558 w Szamotułach w drukarni wojewody Gorki, jako przypisanie wspomnionego Ostafieja Trepki — Oświeconemu xiążęciu y Wielmożnemu Panu. Panu Mikołaiowi Radzywiłłowi, ná Olice y Nießwieżu Xiążęciu. Wojewodzie Wilenskiemu. Nawyślennemu Marszałkowi y Kanclerzowi Wielkiego Księstwa Litewskiego, okazuje: ponieważ w niej wydawca oświadcza się, że się o przepolszczenie listu Radziwiłłowskiego do Listmanina postara, a co nastąpiło roku 1559. (księgi bibl. I. 55. nota (w) T. I. p. 195), jak to we własnych Ostafieja Trepki wyrazach brzmi. „Ja iżem dosiął xiążęćek Zwłoskiego na Polski ięzik przełożonych: Epistolę W. M. w teize materiei rownych: Bo też w nich Bernardin Okius Włoch człowiek barzo zacny y wczony: a dla słowa Bożego wygnaniec: barzo cudnie ostro: y uczenie: zwyczchność Papieską tlumi: býrzy:

y przewraca: Niechciałem zaniechać abych był do tego prace swei nieprzyłożył: iżby byli w Drukarni Jego miłości Pana Łukasza z Gorky Woiewody Brzeskiego: Pana mego Miłościwego wydrukowane: Ktore W: M: memu miłościw - Panu przypisując: iżko temu ktorys W: M: tą barzo pobożną y llawną woinę zaczął, y dla tego: iżby tý więlszej powadze y obronie mogły się zliudźmi pobożnymi rozmawiać. Y proflę: aby tho W: M: na ten czas raczył odemnie wdzięcznie prziiąć: Co iesli obaczę: w więlszych rzeczach W: M: tym chutliwiej będę służby swę pokazował y ofierowały. J starać się będę: że Epistola W: M: wkrótkim czasie Spolaky ich własny ięzykiem rozmać będzie. Iż też Pan Bog W: M: y wiadomości o sobie: możliwości: majątkości wielkich, łaſki panśkiei posprzyjać raczył: " i tak далéj: „Datum w Sandomierskich Roku: 1558. O. T.“ (a).

Rzecznego Ostafi Trepka nie mało się starał o rozkrzewienie nowych w tych 1557, 1558, 1559 latach nauk: a właśnie o nim w naszych nowszych pod ręką będących bibliograficznych dziełach wzmianki niedostreże. Dla tego wspomnę parę dzieli za staraniem tego Trepki ogłoszonych, które mam przed sobą, to jest: księgi o tym skąd wzięło początek słowo boże, które to dzieło znajduje się w bibliotece przy uniwersytecie Warszawskim; oruz postylle Arzaciussową i Antoniego Korwina za staraniem tegoż Trepki drukowane, które mi były kommuikowane ze zbiorów Chyliczkowskiego.

Książki o tym skąd wzięło początek słowo boże, a która jest jego poważność, tyleż o tym iżko o piezoch, o Oycach świętych, y o conciliachi dizeręc manu, rzeczy tych czasów barzo potrzebne. Thysz jest przydon poczeł Doctorow Kościoła a zboru bu-

(a) Należałoby powiedzieć gdzie w jakich piśmieach łacińskich czy włoskich Ochini ta tragedia o zwierzchności papieskiej znajduje się, w czym jest podobna, w czym różna z ową tragedią o mszy. Lecz temu zadaniu uczynić nie mogłem. Nie mając pod ręką wszystkich dzieł Ochini, a z opisów lub tych, co pod ręką było, nie mi się wymiarować nie udało. Co zat do drugiego, środki porównania z tragedią o mszy upadły, ponieważ ta o mszy tragedia wśród biblioteki Poryckiej wyniosła się, nim jeszcze Porycha do Puław przewiezioną została.

zego, od początku świata aż do tych czasów. Odwrotna strona biały. Na karcie następującej: Jaszczemu a wielmoznemu Panu Panu Lucaszowi grabi z Gorki Woiewodzie Biżeskiemu,... przypisując opowiada, że jak Apelles Prothogenes po subtelności pociągnionej linii poznal tak Boga ze zbudowania świata poznac. Ale większe jest objawienie boże, i poznac jego Syna i Słowo, które zatłumione zostało, tak iż jeśli kiedy tedy tego czasu kościół w wszyscy potrzebuią zlepżenia y poprawienia, czego też przedniejszy panowie świecy na tym przeszlym sejmie takową potrzebą zruszeni niezamilczeli y ktemu się znali. A iż pospolicie tego czasu wszyscy o concilium prosią, napisalem krótkie Xiąski o powadze słowa bożego. Wzywa Łukasza Górkę i braci jego Andrzeja i Stanisława, aby użyli swych dostatków na potrzebę słowa bożego. Przytacza Magdalenę albowiem w jej historji, widzi dwoj rodzą ludzi, hipocryty to jest, obłudne chrześciany y prawdziwe czonki kościelne. A jakie posługi kościółowi Magdalena czyni, takie i Pan Łukasz. I dla tego mu przypisuje. Dan W Krolewcu, Dnia piątego Mai, gdy Pań Christus triumphując przed oczima swoich Apostołów do nieba wstępował. — Sam text dziełaaczyna się na czwartej karcie signatury C, Xiąski barso wczieszno o tym skąd wzięto początek. Na trzeciej karcie signatury K, odwrotnie jest: Poczeth Doctorow kościoła Bożego. Signatura Sij. Jesli oycowie i councilia mogą błędzić. Signat. V ij O daru wykładania pisma. Całe dzieło 4to, drukiem gockim całe bujnym, bez tytułów i liczbowania, z kustoszami i signaturami, signatur A—X duernów, a zatym kart 84. Na ostatniej stronie i karete: Za roskazaniem a nakładem, Jego Miłości Xiążęcia Pruskiego Ostaphy Trep. przełożi, A Jan Daubmanu vičisuał w Krolewcu Pruskim Dnia xxij Mayu którego Bog Zidy o Szemranie y niedowiarstwo skarał Roku pana Chrystowego. M. D. Lvij. (1557).

Teresz mówmy o Postyllach.

Pierwsza część Postille. To jest Kazania na Epiſtoly Świętego Pawła z Antoniego Cornina wzięta ktorá má być przidana do Wtorey części, przed tim z Arsaciszowej Postille vczinionej y przełożonej. (Obraz błogosławiającego Chrystusa do połowy figury.

godło z listów piotrowych). Drukowano w Krolewiec Pruskim przez Jana Daubmana Roku Pańskiego 1557. format folio signatur a, A-Z, Aa-Mm kart 214. (czyli 216 b exemplarzowi podobno dwóch kart nie dostaje) pierwsza signatura nie liczbowana, dalsze foliowane I—CCXI. Druk gocki, litery uncjalne kręcone gockie, po pięć linii trzymają, między nimi znajdują się antykwry w czworogranie zakrzeskowanym a, b, c, g, k, m, p, s, t, tak, że ABGP są od kręconych wieksze; m, p od nich mniejsze inne (oprócz A, m), rozwane kręconym. Na końcu na odwrotnie stronie karty 211. jest obraz Christusa z barankiem na ramionach, przed nim klęczy człowiek, pod czym: Drukowano w Krolewiec Pruskim przez Jana Daubmana Roku Pańskiego 1557. Na signaturze aij i następującej jest przypisanie Stanisławowi Ostrorogowi kastellanowi Miedzireckiemu. „Starzi Graekowie od których y nauki swobodne y sprawy woignne mamy o zacnych a zwierzchnich offbach to dsierzeli y pissali, iſz miſiuą iako uni swoim językiem mowią j idiste j ikista, to iest rzeczy abo wdzięczne a miſe abo krotkie. Co mnie teſz do tego prziwiodło, iżem przed tim wydał Poſiliq Arſaciuſzowo, Polſkim ięzykiem uczinioną, prawda iż krotka. Alie takim piſinem prawym y pownym vgrundowaną, a Pliebanom y ludziom prostym dla porządnej rzeczy iey požiteczną, iſz teſz ſluſnie miaſa być od wszikich za wdzięczną y miſą przięta. Alie ſię opacznie prziſtreſiło, Abowiem nieodniotlem w tey mierze takiey wdzięczności jakąnem zasłuſił, gdy ich iest niemało ktorzi oną krokością rzetelną a porządną gardzą, a w rozmaitości y dugości y ſiąd y zowąd zebraney piſina prawego dobrego roſiądku niemaiąc offobiwe kochanie pokładaią. Tak iżem zatim to iuſz byſ przedſiewziął, y vmyſlił abyh byſ więcej ludziom niewdziecznym niesluſił a do czego iuſzego vmyſl y pracę swoją obracył. Lec Rokazanym Jego Mci Xiążęcia Pruskiego Pana mego Miłościwego którego to iest najprzedeńiejsze ſieranie iżby ſłowo pańskie w Kroleſtwie Polſkim naſyriżey skrzidła swoje roſpuſciło y roſpoſtrzeniło prziwiedziony, nic ſię na onę niewdzieczność nieoglądaſi, ani na nię dbając, ucziniłem ięzykiem Polſkim, kazania a wykłady na Epistoły Świętego Pawła z Antoniego Coruina wzięte,

iąby były pierwszą częścią Postille Arsacijszowej przed tym wydaney, które szkolwieck na okazałość widzą się być krótkie, A wszakże prawą a gruntowną naukę sobie zamkaią... Dan w krolewcu Dnia 14 Xyęzyca Sierpnia którego teśz Christofiom będąc wygnanym z Biskupstwa Constantinopolskiego umarł, Roku 1557. „Ostat. Trep.”

Mam też sobie komunikowany exemplarz innnej postilli (może wspomnionej Arsaciusza, ale musi być przedrukowana, bo jest pod datą 1557?). Exemplarz pociyna się od signatury Aiii, f. III. brakuje mu początku. Jest in folio, signatur A—Z, Aa—Zz, Aaa—Ccc. kart 294 bez początkowych foliów. 1—ccxciiii. na téj 293ciój karcie ódwrotnie, godło z psalmu. Obraz Chrystusa z barankiem na ramionach, a przed nim człowiecka klęczącego, pod czym: Drukowano w Krolewcu | Pruskim, przez Jana Daubimana, | Roku Pańskiego, | M. D. Lvi. (1557) ostatnia karta oddarta. Druk gocki. Litery uncjalne gockie fryzowane, albo antykwę w kwadracie prawie całe abecadło mieszane (bo nie ma tylko f, k, l, g, x, y). Na czele każdego kazania rycinę wyobrażają zdarzenia z ewangelji.

LIV. Felix Bentkowski w swojej historji literatury Polskiej (T. I. p. 352) między dzielami Macieja Stryjkowskiego przytaczá: Goniec cnote w Krakowie 1574 in 4to, z Załuskiego i Juszyńskiego notat, oraz z samego Stryjkowskiego, który o nim wzmiankował. Co z przyzwoitą ostrzonością Bentkowski wymienił, to Hieronim Juszyński w swym dykcjonarzu poetów (T. II. p. 216.) zdaje się wyjaśniać gdy pisze: Goniec cnote. W Krakowie u Szarfeubergera roku 1574 in 4to. Zkąd ta wiadomość czy z widzianego exemplarza, czy z jakiej powieści, nie mówi Juszyński. Sądzę, że albo trzeba jakoweś dwa wydania gońca cnote w tymże samym 1574 roku w Krakowie zaszło przypuścić, albo jaką faciendę drukarską wyszukiwać, albo omyłkę i niebacznosć Juszyńskiemu przypisać, ponieważ dostał mi się do rąk z biblioteki bazylianów Wileńskich exemplarz Gońca cnote, który jakożkolwiek uszkodzony, wydanie gdzie i u kogo, każdą kartą swoją dobrze mi wyjaśnią. Niedostaje, bądź tytułu, bądź pierwszych kart. Drukiem gockim i rycin do-

syc, też same, jakie są w Reja zwierszyńcu u Wierzbietły drukowany; bez paginacji i bez foliowania, z tytulikami, format 4to signatur A—x, Yij, Matysa Strykow. Gomiec Cnoty do signatury IIII. Matysa Strykowiussa o krółach Polskich y wywodzie sławnego narodu Sarmackiego Rozdział siódmy do signatury Mij. Mat. Stryk. wywod krótki a dostateczny sławnego narodu Litewskiego, przed tym nigdy od żadnego, nieopisany Rozdział osmy, nad którym tytułik: książąt Litewskich powod, do signatury Sij. Pobudka i napominająca oyczyszny do swych synów, ku pomsczeniu krzywdy swych granio do signatury Xij. Napis na grobie Jana wielmożnego pawa Grechora Chodkiewicza do signatury X4. Narzekanie (którego karta signatury Y1, wydarta). Na końcu signatura Yij Stanisław Leliwicki do czytelniká:

Ty książszki Czytelniku, ieslisz czytał pilnie,
Żeżnasz iż Autor prawdy, przystrzegał usilnie.

Gdy opisał własność cnot, śląsckie urzędy,
A nadobnym dowodem, odkrył w nim złych błędy,
Dał z mężów zacnych wzor cnot, y z narodu swego
S królow Polskich y z książąt, państwa Litewskiego.
Ktore on sam opisał, żaden wprzod nie chodził,

Ni ná to co on wywiodł, iako żyw nie godził.

W Krakowie. Drukowano u Macyję Wirzbiety Typographa Jego Królewskiej Miłości, Roku od Narodzenia Syna Bożego. 1574 Cum Gratia et Privilégio Sacrae Regiae Magistratis. Mniemam, że przez to wyjaśnienie Gońca cnoty szacowniejszym czyuię. Bo, jeżeli mało go kto widział, mało kto zná, jeśli tedy liczyć się może do wielkich rzadkości, ponieważ on okazuje się być płem typografii Wierzbietły, i to jeszcze przy jego rzadkości nie mało mu dodaje zależy (b). — Lecz jeszcze parę nieznacznych druków Wierzbietły przytoczymy.

(b) Ponieważ była mowa o Stryjkowskim, lubo o dziele jego O wolności Korony Polskiej Bentkowskiej wspomina, przy téj jednak okazji mając sobie tego dzieła exemplarz pokazany od kaszтеляna Tarnowskiego o nim powiemy.

O wolności Korony Polskiej, y Wielkiego

Historia prawdziwa ktora się stała w Ländze
miejscie Niemieckim, z osobnemi naukami, Polskim
językiem wyprawiona, Roku Pánkiego 1568. Rycina
na wigancie dość wielka wyobraża starego ojca na
łózku przed nim stół z książką, klepsydrą i kwiatami,
w koło córki i zięciowie znoszą pustwo, owoce,

Xięstwá Litewskiego, à o frugim zniewoleniu
innych Królestw pod tyrańskim iárzmem Tu-
reckim: o rokoſcu niniejszego tyráná Tureckiego
Amuratá, y wszystkich Krolow domu Oſtomáñ-
skiego, krotki a ſkuleczny wywod: tuđiesz kto-
rymbi sposobem tá zla moc poganská v kroconá
być mogła. MAtysa Strykowskiego przefirogá,
w Konſtántynopolu, wedlug czáſu iſłotnie gwoli
oyczyznie nápisana. W Krakowie. W Drukární
Mikoláia Szarffenbergerá, Roku Pánkiego 1575.
Na stronie odwrotnéj lu-armá illuſtris ac magni-
fici domini d. Joannis Coſte a Stangenberga,
Sandomirien. Palatini herb i wierszy Łacińskich
oám. Łacińskiéj dedykacji póltrzecia karty Cra-
coniae 1575. Junij 21. cliens deditissimus Matthyas
Strykouius. Po czym na ostatniéj stronie spo-
szytu pierwszego signatury A, ad christianum
lectorem Andreas Tricesius, wierszy Łacińskich
24. 1) O wolności Polskiéj kart 6, a daléj o nie-
woli Tureckiéj kart 10.—2) Od f. 17. signat. F.
O Niniejszego Tyránná Tureckiego Rokoſzu...
Rozdział w tory kart 8 O porażeniu Tureckim
kart 4. 3) f. 30 verso Krolow y Ceserzow Tu-
reckich poſłepki, y żywoty, krotko przez Ma-
tyfa Strykowskiego spisane. W Konſtantinopolu
wedlug właſuey ich Kroyniki, Árabskim języ-
kiem pisaney, kart 6.—4) f. 36 odwrotnie Zámk-
nienie z nápominaniem, do Slawie męźnego
Rycerstwá Sármátskiego.... Rozdział czwarty,
kart 6.—5) f. 43. Do Czytelniká, wierszy sześć
Matys Strykowski. Na odwrotnéj stronie i o-
statniéj karcie: Przydałem tu ná oſłátku Czy-
telniku miły Modlitwy... Signatur A—M. kart
liczbowanych 1—43. z nieliczbowanymi 48 in 4to.
(Juszyński, Dykc. poet. T. II. p. 216.)

ryby i zajęca dla ojca do kucharki przed kominem stojącym. Spodem godło z V. rozdz. W tych ksiąg Mążeszowych: Czci oycá twego y málkę... Na stronie odwrotnej: Do tego co ty kłyąszki czytāć będziesz, wierszem przemówienie, na końcu którego, sign. Aż w kole na pokręconej tarczy żubra głowa Wieniawitów, czyli tłumacza mia oznaczać, czy tego, któremu milczkiem to dzieło destynowane, wyrozumieć nie umiałem. Na stronie odwrotniej karty drugiej Aż, zaczyna się: Historia pámieci godna kthora sye prawdziwie przetresła w Landzje Miesye Nienieckim. etc. Wierszem, wierszy 742, druk gocki, z literą ś lacińskiej antykwą, 4to, signatur A—F. kart 26. Na końcu na ostatniej karcie: Z Drnkárnie Mácieiá Wirzbiety, Roku Páńskiego 1568, Osnowa téj powieści jest, że ojciec podzieliwszy swój majątek córkom, tyle przykrości doznawał, że przytułku u nich nie mógł znaleźć. Wziął się tedy na sztukę, zakupił skrzynkę od stolarza jakby miał co schować, nałożył kamieni, aby ciężką była, nałożował w nią wory z liczmanami, jakby z pieniędzmi, i przesypując liczmanami krył się jakby z pieniędzmi. Owoź córki i zięciowie nadskakiwać mu poczeli i do zgonu go dochowali. Czując się bliskim śmierci starzec, wezwał urzędy mięjskie i poruczył im skrzynkę z muniemanemi skarbami, które gdy po

Genealogia książąt Litewskich od Juszyńskiego nie wspominane dzieło, tedy osnowy, co w Gońcu enote rozdział ómy zatytułowany książąt Litewskich powód, w przerobieniu i wydaniu Dowgirda znajduje się w zbiorze kasztelana Tarnawskiego. — Genealogia Albo Krotkie opisancie Wielkich Książąt Litewskich, y ich wielkich ś mądrzych spraw wojskowych. Wczytano Niegdy przez Matyfą Strykowski, a teraz odnowione, y znów na świat wydane: Przez Samuela Dowgirda z Pogowia. (sześć wierszy) W Lubczu, w Drukarni Pioura Blaistusa Kmity. Roku 1626 na stronie odwrotniej herb Radziwiłłów i wierszy 146ie. Na dalszych pięciu kartach: Do... Chryzofa Radziwiła.. Hetm Pola. W. X. L. przedmowa wierszem przez Dowgirda. Dalej trzy kart i jedna strona: Zálecenie M. sowe Pogonicy Wiel. X. Litew. przez tegoż wierszem kursywą. Dalej od signat. Cz odwrotnie: Genealogia... odnowione i powtore z Druku wydane Przez Samuela Dowgirda z Pogowia. Zajmuje dalsze kart 13. Na czwartej signatury F karcie z jednej strony Pogonia W. X. Lit. i wierszy 6, na drugiej Sława Synow W. X. Lit. Druk dzieła gocki jest in 4to, signat. A—F. kart 24. Może być, że exemplarz nie cały.

jego zgonie otwarte zostały i cała rzecz wykryła się, niegodne dzieci karę odebrały i z miasta wygnane. Jest wprawdzie o téj historji w Landzie wiadomość u Juszyńskiégo, dykcjonarz poetów Polskich T. II. p. 422, 423. że jednak o drukarzu i miejscu druku nie wspominał, powtórzyłem tedy téj wiadomość mając przed sobą exemplarz ze zbiorów Konstantego Świdzińskiego.

Cebes przekładu samego Wirzbiety, o którym (księgi bibliogr. I. p. 181.) nie wiedziałem co powiedzieć, tak jak i wszyscy inni, którzy o nim wzmiankując nie widzieli go, rzeczywiście znajduje się w zbiorach Konstantego Świdzińskiego.

Tablica. Albo Konterfet Cebessa Thebáńskiego Philozóphá, vežuiá Sokrafa, który w sobie zamyka bieg wszelkiego żywota ludzkiego, slicznie przez kstały a podobieństwą wymałowany: pełny nieprzebranéy mądrości: każdego stanu człowiekowi, tych skazonych czasów, potrzebny y pożyteczny. Teraz nowo z Łacińskiego na Polski ięzyk przełożony. Rycina wyobraża w kole na tarczy pokręconej herb Wołowiców Bogoryę. Pod którym: Cum Gratia & Priuilegio S. R. M. W Krakowie. Z Drukarnie Mácieja Wirzbiety, Roku Pánkiego, 1581. Na stronie odwrótnej: In Cebetis Thebani philosophi Polonicam versionem. Wierszy Iacińskich Andrzeja Chrząstowiusa czternaście. Na karcie następnej sign. A2. Wielmożnemu panu, Pánu Osiáfieiwí Wołowiczowi, Kásthelanowi Wileńskiemu, wierszem przypisanie wierszy 36.

Já wziawszy go z rąk iście, nie ledá człowieka
Przypatrując mu sie też, s pilnością z daleká.
Nie żałowałem pracey, dla swych go przełożyć,
Nászym Polskim ięzykiem, y na druk nalożyć.
Aby sie mu y inszy, ludzie przypatrzały,
A co też oni Mędrcy, Pogańscy pisali.

Następuje wierszem Argument, albo położenie książek, potym prozą Żywot Cebessá, przez Janá Kámenta Doktorá napisany, po czym samego Cebessá tablica wierszem przełożona. Signat. E2 jest zamknięcie po zakończeniu którego: Kociuchne wirszyczki, kthore też w sobie mają nieśladowo tey Táblice. Druk gocki tylko w drobnijszym litera s jest Iaciún-

skię antykwę, a łacińskie wyrazy są kursywą. Format 4to signatur A—E, kart 20. — Gdyby to dzieło wprzody znajome było, pewnieby był Wirzbięta znał mięjsce w dykcionarzu poetów Polskich u Juszyńskiego, jakożkolwiek Wirzbięty talent poetycki dosyć jest niski.

Nie ma u Juszyńskiego T. I. p. 61. wspomnionego dzieła. — Sąd o zbroię Achillową Andrzejem Dębowikeyego (tu herb korab w kole) Z Drukarnie Macieja Wirzbięty. Na stronie odwrótnej Na Korab herb ich miłości pánów Łaskich, 22 wierszy. Na karcie następnej: Do yego Miłości páná Olbrychtą Łaskiego Woiewody Sirackiego, Przemowá. wierszem. Cały sąd wierszem nie tyle złym co płaskim z wyrażeniami i wyrazami wów czas już starzejącymi się. 4to kart 14. druk gocki. Ostatniż karty w exemplarzu referendarza Chyliczkowskiego dolna połowa karty oderwana, pewnie nie dozwala nam wieć którego roku wyszło to dzieło, ale koło 1588.

Wspomniane jest u Juszyńskiego T. II. p. 333. następujące, tylko z małymi uchybieniami dzieło. — Zgodā Tułaiąca się Cyryusa Theodorā z Greckiego na Polskie przetłomaczena, Przez S. W. (Stanisława Witkowskiego). Godło dwuwierszy łacińskich. W Krakowie. Drukowano w Potomkow Wirzbięty Roku, 1605. Na stronie odwrótniej. Nā Stārożytny Kleynot, Jch Mości Pánow Stānickich 14 wierszy. Za czym na karcie następnej prozą przypisuje Pánu Stanisławowi Stānickiemu ze Zmigroda Stanisław Witkowski T. OB. L. „Przymiśl moy Mościwy Pánie, Snopek ten moy Zniwá niedożrälego, á to przez zabawy prawné ktorvch pod ten czás pracy tey zázywało sie: Czás przyniesie wolnieyszy, že biale Muze moje a czym pozorniejszym sláwią się ná Dwor W. M. mego Mościwego Pána.“ Po czym Summa tych książek. „Zgodę od Swiatá Męžá wygnaną Gośe podrożną nadisiedź, ktorą mu wszylko co ponosiłá krzywd y niewdzięczności od niego, krotko powieda. A to zá poduszczeniem stużebnice swey, kturey imię Głupstwo, a Záložnicę Nienawiść że w dom do siebie przyiął wspanina. Wyliczając cnoty swoie, á pokazując zbrodnie ktore Nienawiść rodzi. Potym od Gośia námowioná, za Małżonkę przyjęta.“ 4to kart 16, druk gocki, zwrotki

czterowierszowe. Na ostatniō stronie 'Tarcz Zgody drukiem większym 24 wierszy.— Zaczyna się dialog teu Zgoda, od wiersza: „Zgodo cna Páni ozdobo moy głowy,” tak mówi Gość. Autor dialogu jest Theodor Prodromus czyli Ptochoprodromus czyli κύριος w zakonnym stanie Hilariona imię mianęcy. Żył on we XII wieku za czasów Alexego i Jana Komnenów. Jego to dzieło czyli dialog w greckim języku z innemi tego Teodora poetyckimi dzieciami wyszło w Bazylei 1536, a na język łaciński amicitia exulans przez Konrada Gesnera przełożone najczęściej znajduje się ad calcem Stobaeusza. Po grecku też znajduje się przy Stobaeusza wydaniach Tiguri 1543 fol. Baſilea 1549 fol. Tłumacz polski zapewnia, że z greckiego przekładał.

LV. Juszyński mówiąc o Mikołaju Szarzyńskim Sęp zwanym herbu Junosza (którego wyżej Semper zowie Dykc. poet. T. II. p. 179.) ubolewą, że poezij jego drukiem ogłoszonych nigdzie śladu nie znalazł (Dykc. poet. T. II. p. 228—230). Wystawić sobie tedy ukontentowanie Titusa Działyńskiego, kiedy znalazł i pozyskał drukowane Szarzyńskiego wiersze? — Juszyński z Wargockiego i Paprockiego przytacza kilkadziesiąt wierszy Szarzyńskiego: piękny jego wiersz na Rzym i inny na śmierć Strusia. Przytacza też wiadomość o zgonie Szarzyńskiego z kroniki Bielskiego. Paprocki w dziele herby rycerstwa Polskiego p. 252. pod herbem Junosza tak mówi: „Dom Szarzyńskich w Płuckim Województwie starodawny, z których ieden pojął Zimnowodzką w Rusi u Lwowa, z majątkością wielką, tego dzisiaj potomatwo Sępmi zową. Był wieku mego Joachim Sęp Podstolim Lwowskim, Człowiek cnotliwy i bogoboyni, zostawił dwóch synów, Mikołajem człowieka uczonego i poetę, po Janie Kochanowskim przedniejszego w Polskim wierszu. Umarł w Roku 1581, ciało jego w Przemysłu pochowano (e). Jakub syn tegoż Joachima Mąż godny y do posług Rzeczypospolitej habilis.“ Tyle z Paprockiego. Dzieło drukowane, które posiada Tytuł Działyński ma taki tytuł: — Mikołaj Sęp | Szarzyńskiego,

(e) Juszyński przytacza z Bielskiego że w Przeworsku.

Rytmy ábo Wiersze Polskie. | Po iego śmierci zebraue y wydáne. | Roku Pánskiego 1601. Na stronie odwrotnéj herb gryffa i na tenc herbc pana Jakuba Leśniowskiego dwanaście wierszy. Na karcie drugiej przemowa Jakuba Szarzyńskiego dō tegoż Leśniowskiego. Same dopiero wiersze Mikołaja zaczynają się od signatury A. W znalezionym exemplarzu jest signatura A. B. C. D., kart wszystkich z dwoma tytułów i przemowy 19. ostatnię zdeje się niedostaje. Druk gęcki, tylko w zatytułowaniach i w łacinie antykwa, karty nie liczbowane, tytułik jest jeden Mikołaiá Sępa Rytmy Polskie, format 4to. Co się działo z rękopismami tego poety, wyjaśnia braterska przemowa tej osnowy: „Jego Mości Pánu Jákubowi Leśniowskiemu Podczászem Ziemie Lwowskiej Panu y brátu mnie Miłośćiwemu— Częstokroć wiele ludzi Zácych, Mćiwy Pánie Bracie, którzy nieboszczyká Páná Mikołaiá Sępa Szarzyńskiego, brátá mego rodzonego, albo záznali, albo też piśmá iego czytali, rozmawiali ze mną y z nárzekaniem, żem się o to nie stáral, aby práce y piśná iego do kupy były zá moim siáraniem zebrane y światsu pokázane. Já záiste będąc w tey mierze y sam ná się frasuwity, żem do tego przyyć nie mogł, y narzekaniem ludzkiem poruszony, stáralom się, iakobym y żądności oney prawie pospolitey od wszylkich, którzy się w dowcipie brátá mego zákokháli, y powinności mojej braterskiej, a przy tym sławy brátá mego nie odbiegał. Lecz mi to na wielkiej przeszkodzie było, że po zesciu z tego światala brátá mego nieboszczyká Zacney Pámięci Jeº M. Pán Stanisław Stärzechowski Podkomorzy Ziemie Lwowskiej, piśná y księgi iego ná swoy dozor y opiekę wziął, który też potym w rychie vmarł, także też iá z pilnością się o onych piśmach pytając mianowicie w nieboszczyká Páná Pobidzinskiego nie mogłem się dopytać. Máiąc tedy trochę piśn takowych brátá mego, oczekiwalem z niemi ázáby się ich więcej kiedy między ludzmi uczonemi naleść mogło. Lecz gdy się nic takowego nie pojawiło, iám się, patrząc ná zle zdrowie moje, aby y ta trochá co przy mnie była, iako inszych wiele, nie zginęła, obawiając: výlorem iedney zacney osoby duchownej do przejrzenia y sporządzeniá piśn, ręki brátá mego wlaścuy, które przy mnie były, które iá

aby świat widziły, pod Miłościwą obronę W. M. mego Miłościwego Páná y brata, y za vpominek po bracie mym oddać. Zálecam się przy tym Miłościwey fasce W. M. Bráterstkiey mego Miłościwego Páná y brata. — W. M. mego Miłościwego Páná życzliwy brat y slugá. Jákub Szárzynski Sęp Podsloli ziemie Lwowskiey." Tak zebrane przez Jakuba Mikołajowe wiersze są: 1. napis na statuę śmierci; 2. Sonetów sześć mających po exteraście wierszy, 3. sześć pieśni parafraszujących psalmu Dawida; 4. dziewięć pieśni własnych; 5 epilafja i epigramma z tych niektóre po faciuie.

Powiém jeszcze o nieznanych prawie kiedy Bentkowski swoją historią literatury drukował dzielkach Paprockiego Bartosza, o których i Bandtkie w historii drukarń Krakowskich (p. 189—197.) i Juszyński (dykc. poet. 'I, l. p. 35—42.) nie wiedzieli.

Hetman, Albo Właſuły Konterfet Hetmański, skąd sye ſiſa Woiennych poſiępkow každy nauczyćć może. Exercitus ſine Duce, Bellua ſine capite. Rycinka wyobraża na kouiu wodza trzymającego buławę czyli młot hetmański, z przodu i z tyłu pieszy z karabinem z podkasanem z przodu długimi połemi w trzewikach żołnierz. W Krakowie, Drukowano w Máltheuszá Syebeneycherá, Roku Páuskiego 1578. Na stronie odwrotniej Ná Kleynot ſtárodawny POLski Jastrzębiec, należący Jch Miſ. Pánom Zborowskim z Rytwian. herb i wiérazy ósm. Przypisuje Samuelowi Zborowskiemu z Rytwian. sam autor Naniſzy slugá Bartoſz Páp. Te dwie karty składają signaturę a. Dalój Konterfet Prawego Hetmaua signatur A—F. zewszystkim kart 26 in 4to. Druk gocki. Exemplarz widziany przezemaię jest ze zbiorów kasztelanu Tarnowskiego (d).

(d) W tym exemplarzu na okładce własną ręką starosta Nowogrodzki Thad. Czacki treść dzieła zanotował tak:

Kiedy Stefan król użyl Samuela Zborowskiego ku Indianom: Paprocki to dzieło do niego napisał i jemu poświęcił. Opisuje właſności hetmana, wskazuje mu obowiązki dobrego wyboru podrzędnych. Opisuje potrzebę mienia dobrego sekretarza. Wystawia przywoitość pierwzej upominania się o nadgradoje krzywd, niżeli wydanie wojny nastąpi. W prowadzeniu wojska, radzi, aby zawsze było jak na pogotowiu do boju. Przednią straż w najmniejzych częstках wojska mięć

Pamięć nierządu w Poličce; przes dwie faktyq
wcziniionego, w roku 1587. Ktorego skutky co daley
to gorsze, á ku wielkici sie skazio rzeczi pospolitey
sárzeły: Napisaná y wydana Roku, 1588. Przes Bártlo-
szá Páprockiego. Godło z Cicerona L. Luceio famil.
V. Na stronie odwrotné herb Rosemberkow róza i
na klejnot jego 10 wierszy, za czym na następującej
karcie, sign. Aij Jásio Wielmožnemu Pánu Pánu
Wilemowi z Rozemberka ná Čeſkiem Kromłowie,
sprawcy á Wlādary domu Rosemberskiego, Náwy-
szemu Burgrábi w Królestwie Čeſkiem, przypisuje
wierszem Bártol. Paprocky eques Polonus S. R. M.
Stip. — Sign. Aij Pamięć nierządu w Poličce. Si-
gnatury D karta czwarta odwrotnie: Pozytky isue á
bárzo potrzebne dla których obrán Maximilian Krol:
od cnotliwych Synow a zyczliwych Oyczyznie swey
miecley Pána pozytecznego. Sign. Eij, Pociechá trzym
stanom. sign. Fij Przesłoga tym kcorzy chytrocią
svą wiele zlego uabroili czeczy pospolitey, sign. F,
karta czwarta Okázaciem tu wám vmyślel čegó po-
trzeba dobremu Krołowi. sign. Hij odwrotnie: Prze-
słoga Rycerstwu Polskiemu. Na ostatnié karcie Do
Herbu trzech Kopie żółtych na czarnem Polu.

załecá. Pustoszenie w nieochronnej potrebbe tylko pochwala. Życzy, aby wojny ile możność pozwoli, w ziemię nieprzyjacielską przeniesć. O zebranie żywiości staranie jest koniecznym. Nigdy nie dać próchności żołnierzaowi jest powinnością wodza. Zima nawet niech nie będzie epoką dozwolenia gauduności. — Rzeczy dalej czyni, jak unikać i dostrzegać fortelów nieprzyjaciela, jak po kształcie obozu poznać moźna siłę lub słabobóć nieprzyjaciela. Radzi, aby miejsca, gdzie się nieprzyjaciel má potykać, były odrysowane, aby wprzódły o korzystnej lub szkodliwej każdego miejsca pozycji wiedzieć. Rozsądna rozwagę w doniesieniach od zbiegów radzi. Łaska-
wość dla poddających się i dla więźniów, załecá. Aby roz-
szerzyć swego żołnierza pozwala wieźnie pobić. Błąd strogi
lecz i wielki Lock tak błędna opinię wypuszczał. Odysła
autor hetmana do ksiąg o wojnie; wychwala Osiaandra, z któ-
rego niektóre szczegółły o powiemościach hetmana wypisał.
Maurycjusz Saski Osiaandra stanowił być nauczycielem sztuki
wojennej. Pochwała od Paprockiego i Maurycjusza mimo 150
lat różnicy zgoda: lecz obydwa pisarze obydwoch ostate-
czności punktów dosiagnęli. Maurycjusz jeden z najdosko-
nalszych w rzemiośle wojennym, Paprocki dobrą tylko chęcią
i znaniem pospolitych prawideł się załecá.

Wierzę yze wás vrobiono z Głogu
 Boście niegodne ludziem ani Bogu
 Ták v fortuny iestescie igrzyiskiem
 Ale v cnoty swiętley násmiewiskiem.

Po czym: Do tego co mu cen Herb należy właśnie, przeciwko Zamojskiemu wymierzone wiersze. Całe dzieło stronnicze, wierszowane, a między wierszami przytaczane sentencje łacińskie. Druk gocki, tylko łacina antykwa, 4to signatu. A—H. kart 32. Exemplarz dzieła tego znajduje się w zbiorach Działyńskiego i Świdzińskiego.

Senator — tyle tylko tytułu wśród floresów, pod nim pół osoby w szubie z czapką futrzana na głowie, pod nią wiersze łacińskie te:

O Consultores, rectos assumite mores,
 Publica priuatis præponite, cōmoda grātis:
 Ne damnet vestras animas diuina potestas.

Na stronie odwrótniej: Na starożytny kleynot Polski Jastrzębiec, należący właściwie Domowi, Jch Miłości Pánów, P. Zborowskich z Rytwian. pod herbem polskich wierszy ósm. — Na drugiej następującej karcie i następnych przypisanie PP. Zborowskim: „Odiężdżając ná ten czas z tych tu kráioł, Jásnie Wielmožni M. Pánowie, przemyślawałem o tym, iáka-bych pámiatkę po sobie zostawić miał w domu W.W. czymbym wyssiadczył chęć moię, iż iest vstawicznie ná tym, aby według możliwości y vnięcielności mojej bawiła mię ná posługach W.W. moich M. P. Ale to wiedząc Jásnie Wielmožni y M. Pánowie, iż nigdy chudziná nic droższego pánu dać nie może, tylko prawdziwą chęć a vprzeymość, ktorą przed tym v ludzi większą cenę a niż złoto ábo insze metala kosztowne miała. Wiedząc to ná W. W. którzy pretko od záczęcia Chrześcianińskiey Wiary w tym królestwie zá wielkie městwo przodku swego od naypierwszego Krola Polskiego z wielką sławą, nomen magnum, & à rebus præclarè gestis v wszyskich wieczná pámień otrzymawszy, zawszy y nie odmiennie przy Pánskich bo-kách w rådzie ich rościecie: tē maluczką książeczkę, ktoram z Lácińskiego ięzyka ná Polski przełożył, násladując w tym Ceriolaná, który też z Włoskiego na Láciński conuerlit. (Ten opisał własność Senatora dobrego, pozytecznego R. P.) podawam do ręku W.

W. mych miłoścīwych pánów. Non eo animo, abyh was tu czego uczyć chciał, " i tak dalej „W Krakowie, 10. Maij. Roku, 1579. W. W. swych M. Pánow Naniższy sługá, Bar: Párocki.“ To przypisanie z kartą tytułową zajmuje pierwszy sposzyt od kart czterech, tak, że ostatnia strona biała. Na drugim sposzycie, signatura B, zaczyna się dzieło format 4to, signatur A—F, kart 24. druk gocki, tylko termina łacińskie antykwa. Na końcu na przedostatniój karcje W Krakowie, Z Drukárniej Máciejú Gárwolcžyká. Roku Pán-skiego, 1579. W widzianym exemplarzu referendarza Chyliczkowskiego ostatniój kartę niedostaje: musiała być biała.— Dzieło to początkowie napisane było przez Friderika Furiussa Ceriolana w Walencji urodzonego Hiszpana, który z tytułem historyka był z Włoch od Karola Vgo do boku Filippa II. do Hiszpanii po-słany, a który umarł 1554. Dzieło o senatorze pisał w języku hiszpańskim, a zatem było tłumaczone na włoski, z włoskiego na łaciński przez Schardiusa i Warszewickiego pod tytułem *de consiliis et consiliarii officio*, drukowane w Bazylei 1563 8vo i w Krakowie 1595 i w Wittenbergu 1597. 8vo.

Różne poprawy i dodatki do pierwszych ksiąg bibliograficznych.

LVI. Nieodzownych omyłek dużo. Samemu je dostrzec i poprawić miło. Cudze oko lepiej je do-ścignie. Dowodem tego są ścigane od prałata Osińskiego pomyłki, wszakże łaskawie mnie udzielone, które tu całkowicie umieszczam. Szykiem kart Tomu Igo moich ksiąg bibliograficznych, do których się odwołuję.

Na karcie 158. — Muzyka położona przy pogrzebie człowieka chrześcijańskiego V. S. znaczy Waclawa Szamotulskiego, jak to widać z tego, że w dziele: *Andreas Tricesii Sylvarum liber primus. Cracoviæ. In officina Stanislai Scharffenbergii. Anno Domini 1568. mense Januario 4to kart 14*, że w tym dziele jest *Sylva Secunda de obitu Venceslai Samotulini, musicorum in regno Poloniæ principis.*

na karcie 174, 175. — Mylna jest wiadomość o zielnikach Spiczyńskiego; ponieważ zielnik jego dru-

kowany był w Krakowie w drukarni Łazarzowej 1554 roku, a 1556. Cracoviæ apud hæredes Marci Schärfenbergeri, stąd nie można wątpić, że apud hæredes Marci Schärfenbergeri, Spiczyński multum valebat, zdaniem Arnolda (e).

Tłomaczenie Piotra de Crescentiis przez Andrzeja Trzecieskiego drukowane było w Krakowie u Stanisława Szarfenbergera nie 1570, ale 1571.

na karcie 180. — Nie u Siebeneichera drukowana jest kronika świata Marcina Bielskiego 1554, ale u Hieronima Scharffenbergera.

Opuszczone żywoty mędrców greckich i rzymskich Bielskiego Marcina, prasowane u Floriana in 8vo stron 171. roku 1535. księga niezmiernie rzadka (f).

Zywot Chrystusa przez Opecia 1522 drukowany, jest jedną z pierwszych ksiąg Polskich, a nie jedną z najpierwszych. Znalazłem arytmetykę Polską dawniejszą, o której dam wiedzieć później.

na karcie 181. — Postilla Reja, drukowana u Wirzbiety roku 1557, nie 1556.

Oprócz wydania 1562. zwierzyńca Reja, jest i drugie wydanie 1574. w Krakowie, w drukarni Macieja Wirzbiety 4to.

na karcie 193. — Katechizm Jana Seklucjana, drukowany w Królewcu Pruskim, nie 1546, ale 1547.

na karcie 194. — Katechizm Jana Brenciusza, drukowany w Królewcu od Daubmanna 1556, a nie 1566.

na karcie 195. — Jest twierdzenie, że jedno jest tylko

(e) Może to wszystko prawda, co prafat o wydaniu Łazarzowskim 1554go, od nikogo nieznanym mówi: ale mnie się zdeje, że nota na karcie 175 znajdująca się nie uważa się za rzetelną, a ta nota jakośkolwiek jest krótką, jest wypadkiem wielkiej pracy. Może przystąpił żądać od prafata, aby muje cokolwiek zwierzył, bo co międem w ręku, a czego dowodem jest wspomniona nota, i do niej należąca dziesiąta sztychowana tablica, to nie jest, aby mylnie uczyniony zarzut.

(f) Ślusny zarzut. Wszakże więcej może nazbyt niż mało dzieł wymieniło się. Wszelako nie same żywoty mędrców, lecz i wiele innych wspomnieć warto. Nie wspomniałem np. weale nic o Szczęgielskim, nie wspomniałem o dziele Ver Luciscanum (Łukiszek), o którym Juszyński (dyk. poet. T. II. p. 461, 462) wspomina, a którego exemplarz znajduje się w bibliotece uniw. Wilenskiej.

wydanie komentarza na Ozeasz, a rzecz ma się inaczej: Komentarz na proroctwo Hozeasza proroka, którego pisma ku dzisiejszym czasom osłatecznym właśnie się przydać a przytacić mogą. Teraz nowo po Polsku uczyniony. Drukowano w Brześciu Litewskim 1559. in 4to kart 381.— Drugie wydanie taki ma napis: Hozeasz prorok z wykładem sacnego męża, w piśmie s. przedueiego zebranym, przez Wita Theodora Norýmberczyka z Łacińskiego ięzyka na polski przełożony, i nad pierwsze wydanie pilnley przeyrzany i teraz nowo wyrobiony 1567. in 4to kart 381 (g).

Stanisław Murmelius na dwa lata pierwej 1557 drukował w Brześciu Litewskim: akta zboru Wileńskiego pisane przez Zaciusza Symona z Proszowic.

na karcie 197. — Błędnie wydrukowany Szymon Niecieśkowksi, bo tak się nigdy nie podpisywał. Szymon Niecieśkowicz, wydrukował w Zamościu 1620. dzieło Wargockiego in 4to o krzyżu i ukrzyżowanym i t. d., a na probie weryfikacyi omylney i dowodzie swawoleństwa mało słychanego czerńców i jednomyślnych Bractwa Wileńskiego, w Zamościu drukowanej 1621. in 4to, podpisał się Szymon Nizolius (b).

(g) Niech mi tu wolno tę uwagę uczynić, że tym zacytowaniem odmiennych pod rokiem 1559 i 1567, do 381szej karty tytułów,cale nieudowodnił u mnie (nie pomąg z jakich źródeł) zaprzeczonych dwu różnych wydań.

(h) Hofman de typograph. p. 28, nazywa go z tegoż od pralata przytaczanego dniała Niciłkowic. Na Nizolius inam jescze pod ręką przykład: Pobudka ludzi rycerskich Przez nauność Poganską w mocy kupna, z żałością Chrześcijaństwa znieionych. Ku czułości y przeszrode dalszy Woyny Turckiej Panom Chrześcijańskiem nowo uczyniona. Przez Stanisława Witkowskiego Roku Páńskiego, 1621. (godło z Jeremiassza) W Zamościu, w Drukarniē Akademiē. Drukował Simon Nizolius... Druk gocki, mięszana antykwa, 4to kart drukowanych 23. Przypisanie Janowi Daniłowiczowi z Oleśka, tudzież cała Pobudka wierszem.

Przy téj okazji, gdy przytaczamy drukra z Zamościa, przydać to możemy, że drukarstwo Zamojskie dotąd jest bardzo nienanane i niemałego wymaga poszukiwania, tak, że z Zamojskich drukarni nie trudno jest co mało znanego napotykać. Dla przykładu, przytoczę tu z pras Zamojskich nie wielkie

na karcie 202. — Jan Wolrab, nie drukował postylli Wujka 1585, ale 1580 i 1582.

Kotenius drukował w Toruniu 1593, 1597, do-
dać 1600, bo tego roku wyszła *Thematomachia*.

Nie Bernard Maciey, ale Bernath Maciey był
drukarczem we Lwowie w wieku XVI. Czytałem
dzieło Karlińskiego, drukowane w jego drukarni
we Lwowie 1599.

na karcie 210. — wyrażono: że drukarnia Balcera
Sinieszkowicza okazywać się zaczęła w Krakowie
1663, a mamy dzieło jego dwudziestotrzema laty
pierwej drukowane, 1640. Przyłbica żołnierska Jacka
Liberyusza.

na karcie 212. — Jedenastą lat później położony druk
w Poznaniu Woyciecha Regulusa, który 1638 in
4to stron 12 wydrukował w Poznaniu przypadki
zachowane do rozgrzeszenia w stolicy Apostolskiej.

na karcie 232. — Przytoczone jest jedno dzieło dru-
kowane od Alexandra Turobińczyka 1578, ja do-
łączam drugie Artomiusza następuje: Rozsądek na
wykład Katechizmu X. Pawła Gilowskiego, Sta-
nisławowi z Licławic uczyniony. Drukował Ale-
xander Turobińczyk 1581. in 4to kart 120(i).

Tyle mi udzielił popraw prafat Osiński.

dziecko, którego exemplarz posiada biblioteka przy uniwersy-
tecie Warszawskim.

Stemma Samosciorum ab illustrissimo Joanne Samoscio con-
scriptum, et filio dicatum. Ab Adamo Bursio editum. Cui
adiecta est oratio de nobilitate gentis Samosciorum (insigne
typographi Zamojski) Samoscei Excudebat Martinus Lenecins
Acad Typogr. Anna Domini M. DC IX. (1609). Na stronie od-
wrótnej lu arina Samosciorum, herb jelita i pod nim wierszy
pięć. Druk antykwa, signatur A-C, kart 14 in folio. — na
signaturze A ij Thomas Samoscio magoi Joannis filio Adamus
Bursius S. P. — signat. A ij, Stemma Samosciorum. Joannes
Samoski cancellarius R. et exercitum dux generalis ad Tho-
mas filium de Samoscie wierszy pięć. Na stronie odwrotnej
i na pięciu następujących kartach, jest jedenaście rycin, wy-
obrażających aż do pasa osoby męskie familii Zamojskich: w czym
odmiennych rycin jest pięć. Pod każdym dziewiąciu Zamo-
jskich, jest po sześć wierszy, w których, i o sobie sianym na
sign. Biij odwrotnie, Jan Zamojski mówi. Oratio Bursiusa
zaczyna się signat. B 4, odwrotnie, a na końcu zamknięta przez
insiguum Zamojskiej drukarni.

(i) Nie jest to jakieś nieznane od Turobińczyka drukowane dzieło,
które prafat przytacza, ponieważ o nim dokładniej powiedział

LVII. Zbierając dalej poprawy, prostując omyłki, coraz więcej czynimy dodatków i wpadamy w pewny rodzaj pomnożenia tych wiadomości, któreśmy w pierwszych bibliograficznych księgach pogromadzili. Tym rodzajem wzbogacających dodatków jest interesująca wiadomość, którą nam o drukach w Lesznie udzielił wspominany już Mikołaj Malinowski.

Politicus Christianus hoc est de vita et morte Illustris, Magnifici, ac Generosi Domini, Dn. Nicolai Latalski, Comitis de Łabiezin, Castellani Naclensis etc. Paugeyricus Parentalis, in Illustri Lesneo, 17. Novemb. habitus et Illustribus, Magnificis ac Generosis Dominis, Dn. Raphaeli Latalski, Comiti de Łabiezin etc. defuncti ex Fratre Nepoti, Dn. Andreas Rey de Naglowice Secretario Regio etc. Genero, Dn. Hieronymo Broniewski de Broniewo, delecto ad Tribunal Regui universale Judici etc. Genero, Nec non Vladislao, Stanislao, Nicolao, Johanni et Alexandro, Filii, Georgio, ex Fratre Pronepoti, L. M. Q. (libens meritoque) dicatus ab Andrea Wegierscio, V. D. M. S.Q.R. (Verbi Divini Ministro Scholae Que Rectore)(k), Lesnae. Anno MDCXXXII. (1632), wszystkich nie liczących kart 16 in 4to minori. Na stronie tytułu odwrotnej, In Stemma Gentis Latalsiae, zaczym wyobrażenie herbu Latalskich Prawdzic, pod którym stosownych sześć więrszy. — Dzieńko to pod względem bibliograficznym ważne, bo z niego następne wyciągnąć można uwagi: 1) Joachim Lelewel na stron. 204. idąc za Hoffmannem utrzymuje, że w Le-

Hoffmann (de typographia p. 65), któregośmy z powodu Turobińczyka przytaczali (księgi bibliogr. T. I. p. 232. — Możemy na miejsce tego przytoczyć inne dziecko znajdujące się w bibliot. przy uniw. Warsz. — Catechesis et confessio fidei, coetus per Poloniam congregati, in nomine Jesu Christi, Domini nostri crucifixi et resuscitati, (godła Deut. i Jana). Typis Alexandri Turobini Anno natu Jean Christi, filij Dei 1574. in 12mo, signat. a—o, kart 86. antykwa. Prefacio ad lectorem Dita Cracoviæ in Polonia. Anno post Jesum Christum natum 1574. Ale to przytoczenie dzieła nie das więcej o Turobińczyku nie objaśnia. — Bibliotekarz Chłodowski posiada więcej o tym wiadomości i obiecuje, swoje w tej mierze odkrycia drukiem ogłosić.

(k) Regenvalscii (Wegierscii) systema hist. chron. eccles. Slavonicar. III. 15. p. 420. edit. Trajecti ad Rhen. 1652. 4to.

sznie była drukarnia utrzymywana przez Wettera od 1643. Jeżeli data jest nie mylna, musiała znajdować się inna drukarnia, gdyż Politicus Węgierskiego bez wyrażenia drukarza w r. 1652 wyszedł, a więc jedenaście lat wcześniejszej. — 2) Jeżeli i nasze dziecko drukowane jest przez Wettera, musiał koniecznie postarać się o nowe druki polskie, drukując poezie Twardowskiego, bo nie miał ich drukując Politicum Christianum. Wniosek mój zasadza się już na tym, że na tytule brakowało mu o nosowego, już że w ciągu dziecka przytoczywszy apoplegina Łatańskiego — Dla tego miej Łatańskim zowią, żebym przyjacielom ná posluge latal (pag. 16.) użył typów niemieckich, a raczej czeskich (goek:ch) jak to oczywiście c notowane zdaje się pokazywać — 3) Zastanawia dosyć często używanie druku greckiego (I).

(I) Treść dzieła jest: Mikołaj Łatański herbu Prawdzie, mał znakomitego rodu, już około 1413. Andrzej Łatański jego pradziad był wojewodą brzeskim. Janusz pradziad kasztelanem gnieźnieńskim. Dziad zaś jego tegoż imienia Janusz Łatański wojewoda Poznański r. 1538. poseł od króla Pol. Zygmunta I. do Ferdynanda cesarza, aby odprowadził do Polski Elżbiętę austriacką w małżeństwo Zygmunowiowi Augustowi. Był on już dawnej starostą Inowłódzkońskim, a tytułem hrabiego od Ferdynanda zaszczycony w czasie poselstwa został. (Obacz dyplom. cesarski u Węgiersk. p. 6.) Ojciec jego zapalony heretyk w r. 1595 na poważenchny synodzie toruńskim, między pierwsiemi się podpisał. Z Jerzego urodził się Mikołaj roku 1572, oddany na naukę do gymnazjum toruńskiego, kiedy się już dostatecznie w naukach pierwszakowych wyćwiczył, wysłany do akademii Stresbrzańskiej pod sławnym Melchiorem Juniuszem w wymowie się sposobił. Tam, gdy młodzież akademicka dysputowała o przyczynach wstrząseń i upadku rzeczypospolitych, nasz Łatański w pięknej mowie obstając za Aristotelem zbiał Platona (Tom II. Orat. Junii p. 213.) Zwiedziwszy zaś Niemcy zsbawił w Wiedniu, Auspurgu Ulmie. Wrócił do kraju, posłubił sobie naprzód Katarzynę Zebradowską, z którą jednak pomimo tego, iż trzy córki spłodził; jedna z nich małoletnia umarła, druga za Andrzejem Rejem z Nagłowic, trzecia za Hieronymem Broniewskim z Broniewa była, tę miał w życiu dolegliwość, że do kacerstwa przylgnąć nie chciała. Po jej śmierci zślubił Przyjemską już tegoż samego z sobą wyznania, i z tej małżonki siedmioro dzieci spłodził. Mariannę i Andrzeja w dzieciutnym wieku zmarnyły, Władysławę, Stanisławę, Mikołaja, Jana i Alexandra. Zostawiony kasztelanem Nakielskim od szlachty na sejm konwokacyjny posłem obrany, chociaż słabego był zdrowia, udał się jednak do Warszawy, skąd bardziej jeszcze na siłach zwątpiony

Dawność druków w Lesznie popierają dwa dzieła J. A. Commeniusa, których przedrukowanie niemniej interesowne jest tak:

1) *Centrum Securitatis To gest, | Hlubina Bezpečnosti | Aneb | swětlé wymalowanj, gak w | samém godiném Bohu, a pokorném se gemu na všecku geho wu li oddání a | poddání, všecka dokonalá přítomné | ho života Bezpečnost, Pokud | a Blahoslawenství záležj.* (godlo Psalm 31. v. 25.) wydano negprw w Lesznie 1633. | A uynj z nowu|w Amsterdamé. M.DC.LXIII. (1663) in 12mo stron 130, z których od 3 do 9, sześć, zajmują dedykacją do Rafała Leszczyńskiego po łaci- nia. 24 octobra 1633. z Leszna datowaną, p. 129, 130 regestr.

2) *Hystorya o těžkých Protiwenstvijch Cýrkwe české, hněd od počátku gegiho na wiru křesťanskau obrá- ceni, w Létu Páně 894, až do Léta 1632. za panování Ferdynanda druhého — S prepogenim Hystorye o Perskucý Waldenských Roku 1655 staře.* Tlačeno w Lesznie 1655. a podruhé w Amsterdamé u Jana Pa- skowského. MDCLXIII. (1663) in 12mo. Przedmowa i regestr stron 16, regestru osów i rzeczy stron nie- liczbowych 26, samego tekstu 354. — To manuszobie udzielone od Mikołaja Malinowskiego.

Z tych dwóch w Amsterdamie przedrukowanych jest jedno, które dawność druków w Lesznie a *Politico Christiano* poświadczoną popierają, obadwa są w języku Czeskim i okazują heretyckie Czech z Polską związki, a dostarczają księg w języku Czeskim, które w Polsce dość licznie drukowane były. — A ponie- weż w tym widzimy razem dzieła pras Polskich, które znalazły się na prasach zagranicznych Amsterdańskich, przytoczymy jeszcze od Mikołaja Malinowskiego udzieloną wiadomość o dziele w języku Polskim, które było w Paryżu drukowane jako dodatek do strony 128. Tomu pierwszego naszych ksiąg bibliogra- ficznych.

Arsenal Miłosierdzia Panny przenaszwieższej Ma- riey przeciw svrowej sprawiedliwości Boskiej na zie-

powróciwszy z sierpnia 1632. życie zakończył. (Wegierski in Politico Christiano).

mi założony Kazanistmi na różne Panny przenasvvietszey uroczystosci vv kościele Chrystusowym przydaiace przez W. X. Kazimierza Jana Woysznarowicza Cauclerza Dicreceziey Wilenskiey, Proboszcza Eyszmon-tovskiego. J. K. M. Sekretarza odrysowany. W Paryżw VV Drukerni Lvodovici Sevestre. Roku Pańskiego 1668. Tytuł ten wypisany jest z części drugiej, bo tyle zawiera dzieło. Exemplarz który was przed sobą jest uszkodzony. Zupełny, ma się znajdować w bibliotece XX. missionarzy wilenskich, in folio dwie części, Ista str. 248. IIga str. 131.

LVIII. Do tego, com powiedział o drukach Dobromielskich i Szeldze, co o Grzegorzkowicu i Miaskowskim mówił (§ 42. T. I. p. 139.) mogę niemal dodatak uczynić, ponieważ poznalem pierwsze Grzegorzkowica wydanie i naukę Dobromielską. Pierwszego wydania Grzegorzkowica tytuł tak brzmi.

Vtrapionej Rzeczypospolitej Polskiej wizerunk y skuteczna naprawa z Pism Stanisława Orzechowskiego Hieronym Bozdarowski na Świát podał. Odniáua szkodliwa, Popráwá wątpliwa. (godło łacińskie) Roku od przyścia Męsza prawdziwego 1629. Druk gocki z mieszaną antykwią, do czytelnika bujuą kursywą 4to kart 12. Bez wyrażenia miejsca i drukarza. Są exemplarze, w których na stronie odwrótnej karty tytułowej rycina wyobraża dwoi aniołów na powietrzu, trzymających do góry wszystkimi czterema rękami miecz, żelezem do góry, koło którego nad nimi roztoczona wstęga z napisem OBRONA. Rycina ta nie w każdym znajduje się exemplarzu, bom widzieli taki, w którym jej nie było. Można ją widywać po różnych broszurkach in 4to mieszczaoną. Można ją widaćć na stronie 122. statutów i metryki przywilejów koronnych, nowo zebranych przez Stan. Sarnickiego 1594. A że te statuta i metryki są drukowane w Krakowie w drukarni Łazarzowski, a zatem Vtrapionej Rzeczy. Pol. wizerunk pod imieniem Bozdarowskiego 1629 roku drukowany, drukowanym był u Łazarza w Krakowie. Równie jak te wszystkie dzieła, które też samą rycinę mają, albo do niej podobną, w której anioły berlo trzymają, a napis na wstęgu jest: SPRAWIE DLIWOSC, takie wszystkie są

z drukarni Krakowskiej Łazarzów. — A kiedym tak poznal Grzegorzkowica Wizerunk, teraz mi rzecz jasna ze wszystkimi trzema wydaniami: jedną roku 1629 pod imieniem Bozdżarszowskiego, a dwiema innymi: pierwszą i drugą w Dobromilu 1613, 1616 roku, pod własnym Grzegorzkowica imieniem (m). — Przy tych dwoi Dobromielskich wydaniach, wspomnianem (p. 140), że się znajduje dołączany Kaspra Miaskowskiego Herkules Słowieński; że on w małej tylko części w powtórnym zbioru rytmów Miaskowskiego wydania znajduje się, a większa reszta, to jest Herkula z Fortuną i Cnotą, i Pieśń końcowa nie znajdują się w tym zbiorze rytmów: owoż wiedzieć trzeba, że co jest w Herkulesie Słowieńskim więrszem, to jest rozmowa Merkuriusza z Apollinem oraz Pieśń końcowa, to jest to, co jest Miaskowskiego dziełem, to jest w zbiorze jego rytmów; to zaś, co jest zatytułowane: (p. 41). Tenże z Fortuną i Cnotą. DD, to jest wszystka proza wierszem przeplatana (p. 41 do 62), ta się nie znajduje, ponieważ jej autorem jest: Tenże DD. jak to zatytułowanie poświadczca. Tenże DD. znajduje się na wszystkich tytułach wydań 1613 i 1616 roku, i jest Felix Herbult, który starania i nakładyłożył, przedsięwzięcia Szeligi w Dobromilu wspierając, który na różnych polskich i łacińskich w Dobromilu drukowanych książkach, literami DD podpisywał się.

Artes | Dobro | milenses. | Náuká | Dobromillka. | w Dobromilv, (taki tytuł wśród ryciny). Na stronie odwrótnej i na drugiej karcie następujące przypisanie: Młodzi szlachecka Polska. Dzieciętoletne za pomocą Bożą cwiczenie moie, iż sę ludziom cnotliwym i miłościącym wolność Polską, podoba, i przepisane wiele ich mieć chcieli, łacno do tego Je^o M. Páná Oycá mego przywiedli, że one w druk dać roskazał. Bo v tego który nad zdrowie swe dobro pospolite vniąłował,

(m) Mówiąc w pierwszym Tomie ksiąg moich bibliograficznych, o wydaniach 1615, 1616, zaniedbałem przytoczyć o tym wiadomości podanej od Jana Gwałberta Styczyńskiego w jego małym dodatku do hist. lit. Polskiej, Nro V. w Dzien. Wil. na 1818. T. II. p. 191. podanej. Do tych małych Styczyńskiego dodatków, mimo jest odwoływać się, bo celuję przed innemi, pilnością, dokładnością i starannością, uczytelnia użycznym rozpatrzenie widzianych i opisanych exemplarzy.

nie trudno o to co wszystkim pomoc może. Chce też i mnie tym obowiązać, aby m zawiętych cnot, i miłości swobod, w naydalszym da bog wieku nie odstępowały. Przetoż Páná Bogá prośąc, aby Oyczynie naszej błogosławio raczył, teraz uczyć się cnot i nauk będą, a potym da Bog dorosły służyć Oyczynie przemożeniem i zdrowiem moim nie własnemu. A ktokolwiek jest z was wieku moiego, i taką drogą cnoty, godności i miłości Oyczynny iść zechce, onemu posługi i przyjazń moją oddać nieodmienną. W Dobromilu dnia 2. Kwietnia, Roku, 1613. Jan Lew Herbult Dobromielski Syn Sczesnego. — Te dwie karty nieliczbowane signaturowane a2, wyjaśniają miejsce druku, drukarza i autora małej książeczki. Jest ona in 12mo, signatur A—K, stron liczbowych 233, jak pierwsze jak siedm stron ostatnich nieliczbowanych, ze wszystkim kart 122. Druk gocki, a w łacińskie antykwa. Naprzód p. 1—105, są różne sentencje i maxymy własne, siedmiu mendrców, Publiusza syrijskiego, oraz 15ście przypowieści: wszystko po łacińsku i po polsku. Dalej p. 107. do końca Herby szlachty Polskiej według obiecadła dla pamięci łacińskiej, i każdego herbu załączona rycina. Nie bardzo to ładne są rycinę, jak nie zbyt ładne litery druku. Zamyka dzieło rzecz do czytelnika o szlachectwie Polskim. — Ostatniej karty w udzielonym mi od kasztelana Tarnowskiego exemplarzu niedostawało.

Szeliga drukowany był kilka w Dobromilu, przeznioła się naprzód do Jaworowa o siedm mil ode Lwowa położonego, z kąd dopiero osiadał w Jarosławiu, a na końcu we Lwowie. Jaworowskich jego druków znanych jest kilka, z których jeden komunikował mi ze zbioru swojego Andrzej Koźmian syn Radzcy stanu. Są to kazania na modlitwą Pańską Gabriela Leopoldy, in 4to, drukiem gockim, kolumny oblinowane, równie jak przy marginisie konkordanse, w których mniejsze zatytułowania i cytacje pomieszczone. W przemowie autor Xiądz Gábel Leopoldita Zakonu Káznodziejskiego Pręd. Gen. przypisuje Rykowskiemu na przedmieściu Jaworowskim v Świętego Mikołaja w Wielki Czwartek, Roku Páńskiego 1619. „Z tego mieysca osobnego, y do vważenia látnic Bożych bárzo sposobnego, przy Kościele Miko-

Jájá Świętego. Wpatrzyłem... zá świętą przyczyną jego, niektóre nauki proste siabem i w tępem oczyma moiemi, które z rozkazania Stárszych moich wypuszczając ná widok, wyzrałem y to zá rzecż stuſzą y potrzechą, aby ie naprzod oddał w ręce W. M. które ten Kościół zbudowały Świętemu Mikołaiowi, y przy nim Klasztor Świętemu Dominikowi. A zwiaſczá iż te ręce mnie ná to mieyscę z posłuszeńſtawa świętego przysięnego, tak wdzięcznie przyjęły, że nie tylko żywnoſcią y wszelkimi potrzebami opatrowały y opatruią, ale też y na Druk tych Kśiążek ochoſcie naſołyły.“ Całego dzieła jest w signaturach trzy alfabety. Liczbowanie pagin 1—753. Ostatnie trzy strony, gdzie są wiersze o ostatecznym Amen, nie liczbowane. Po nich na końcu: Ná przedmieście Jóworowskim przy Kościele Mikołaiá S. W Drukárii Janá Szeligi. Roku Pán: 1619. Dzieło to ozdobione jest rycinami powtarzanymi. Pagg. 17, 34, 116, 167, 336, stoi Christus olbrzymiej postaci, nad nim unosi się Duch święty, na boku Bóg Ojciec. Otoczony zaś jest Christus krółami, biskupami i różnego stanu ludźmi, którzy, oprócz biskupów, klęczą. Podobnie powtarzane są i mnięjsze ryciny, często z apokalypsów wzięte. Pagg. 97, 101, 104, 106, gdy kaznodzieja mówi jak Kárty Kościelskie są obraſkami Káplice Szátánskiet, mają na sobie cztery tuze. Bo Tuz dzwonkowy, jest pierwszym Obrazem przeklętey Káplice Szátánskiet. Tuz czerwienny, drugim; winny, trzeciem; żołędny, czwartym. Na tuzie dzwonkowym, jest leżący lew; na czerwiennym, galopujący koń; na winnym, kształt krzewu; na żołędnym, siedzący i dzwonem od koła podpierający się lew, przy nim kogutek, nad nim legenda nazwisko karciarza trudno odgadnione wyrażająca (BARTO? I ZRTOWI?). Podobnie Wárczahy są wrotami káplice Szátánskiet. Szachownicą jest posązka káplicze Dyabelskiey. — Wypada tedy w pierwszych księgach bibliograficznych w § 57. T. I. p. 203, textu linia ostatnia dodać: Szeliiga udał się do Jaworowa, gdzie koło 1619. przy kościele dominikańskim osiadłszy duchowne księgi drukował; po czym przeniósł się do Jarosławia. — Lecz na tym dosyć o Szeliigi drukach.

LIX. W obrazie historycznym drukarstwa w Polszcze, liczyliśmy wielką ilość drukarzy, Krakowskich

prawie wszystkich z historji drukarń Krakowskich od Bandkiego wziętych, innych też nie mała ilość wymienioną została. Kiedy ci drukarze officyny swoje mieli, kiedy drukować zaczęli, kiedy zaprzestawali, co do Krakowskich, objaśniał mnie Bandtke, co do innych Hoffmann; a do ich wiadomości zdarzyło się swoje przydać abym mógł skreślić obraz historyczny drukarstwa w Polszcze. Obudzone w tym przedmiocie poszukiwanie, sprawia to, że się często dostrzegać daje, iż niektórzy wcześnie, inni dłużej drukowali, aniżeliśmy w pierwszych bibliogr. księgach naznaczyli. Owóz tego, kilka przykładów przytoczę.

Sebastjan Sternacki, drukował w Krakowie, od r. 1592, a dłużej niż do r. 1603. (T. I. p. 197), ponieważ jest Klonowicza dzieło: *Worek Judaszow*, to jest, zle nabycie Męiętności. W Krakowie, Drukował Sebastian Sternacki R. 1607. 4to kart 48.

Antoni Wosiński miał drukować od r. 1619 do 1621. (T. I. p. 186.) tymczasem jest: *Kazanie na wtóra niedziele postu a święto S. Tomasza Doktora Anyelskiego*, które uczynił X. Jan Dyonizy Mosciński Dominikan. podał do druku Piotr Małczewsky. W Krakowie w Drukarni Antoniego Wosińskiego R. 1632, 4to kart...

Wojciech Gorecki, wiadomo, że drukował 1671, 1676, (T. I. p. 210.) tymczasem, jeszcze 1684, drukuje: *Dzieło Boskie albo Pieśni Wiednia wyhawionego y innych Transakcyej woyny Tureckiej w Roku 1683 szczęśliwie rozpoczętej*. W Krakowie w Drukarni Wojciecha Goreckiego. 1684. 4to kart 40.

Lubo wiadome były Stanisława Lenczewskiego Bertutowicza druki od roku 1639. (T. I. p. 187.) z tym wszystkim, wcześniej on drukować począł, gdy z jego officyny wyszły: *Heliades albo Góry Słoneczne* przy Pogrzebie J. O. Księcia JMCi Jerzego z Ostroga Zasławskiego Starosty Włodzimierskiego etc. Roku 1636 w Zasławiu wystawione, przez Jana Guczego. W Krakowie w Drukarni Stanisława Bertutowicza R. 1637. 4to kart 7.

Marcin Filipowski miał drukować od roku 1638. (T. I. p. 187.) Znajdują się jednak cokolwiek dawniej-
sze druki, gdy z jego drukarni wyszła: *Threnodia albo Łzy Zalu na śmierć królestwa Ich Mscı*, przez

Jana Alexandra Koreywę studenta Sławnę Akademiey Krakowskiey napisana. W Krakowie w Drukarni Marcina Filipowskiego. R. P. 1632. 4to kart 16.

Podobnie mówiąc o Baranowie wspomniło się, że Jerzy Twārdomeski już 1646 drukował. (T. I. p. 204.) Wszakże ten Jerzy Twārdomeski, wcześniej już w Baranowie drukował, jak tego dowodzi dzieło: Anna z Radzanowa Gorańska, Vfslugą pogrzebową wspomniana, w Łuszczowie: W Kościele Ewangelickim, Roku 1638. dnia 5. Julij. Przez X. Krzyżtoffa Pāndłowskiego: Kaznodzieję tamtecznego. (godło) W Baranowie, Drukował Gerzy Twārdomeski, Roku 1638. 4to kart 14 (n).

- (n) Te dotąd w tym § 59. przytoczone dzieła, znajdują się w bibliotece Jana Chyliczowskiego: — A ponieważ tu o Baranowie mówimy i druki Andrzeja Piotrkowczyka w Baranowie są zawsze rzadkimi, a zatem przytoczamy ich przykład.

Minerya Athenaea hoc est Dissertatio Quā primum, Scholiarum dignitas et necessitas demonstratur; deinde vera informanda iuventutis ratio explicatur. Habita In Illustro Lesuam ab Andrea Wegercio U. D. M. S. Q. R. (verbi divini magistro scholasticus rector) Ipso inaugurationis suę die XXVII: Julii Anno M. DC. XXXIX. (1629) Baranovię Excudebat Andreas Petricowensis. iu 4to stron liczbowych 20, na ostatniej są wiersze na cześć autora: ośm przez T. W. (Thoma Węgierskiego brata, bo się podpisał Philadelphia ergo), cztery przez Alb. W. (Alberta Węgierskiego brata, bo się podpisał Fraterno Fratris chariss. affectu apprecessit), a czternasto przez Daniela Stephana Moderatorem Scholis Baranoviensis. — (O Węgierskich wiadomości znajdują się w dziele Regenvolscii systema hist. chron. ecclesiar. Slavonic. Trajeti ad Rhen 1652. 4to. III. 15. pp. 415, 417, 419. — (Tę wiadomość udzielił mnie Mikołaj Malinowski).

O innym Piotrkowczyka Baranowskim druku, wiedzieć można z pism prokata Osińskiego (O życiu i pisarskich P. Skargi p. 81.) ale że przy tej wiadomości, tendo prałat napomknął (p. 83.) o innym Clementinussa dziele, i tak dalece niedokładnie że o nim, ani gdzie, ani kiedy drukowane nie powiedział, to przeto dzieło, mając sobie exemplarz jego od kastelana Tarnowskiego ukazane opisujemy, przypominając, że o nim nadmienił Andrzej Węgierski (Regenvolscii syst. hist. chron. eccles. Slavon. III. 15. p. 415.) co uszło prałata wiadomości.

Antapologia: to iest, Odpowiedz X. Dānielā Clementinissā, nā Odpowiedź P. Jonszā Szlichtiukā. (godło z Jana II. 9, 10, 11.) W Baranowie, Andrzej Piotrkowczyk Drukownik, Roku Pāndłowskiego, 1630. Na stronie odwrótnej pięć miejsc z nowego testamentu wycytowanych. Dopiero po takiże tytułowej pojedynczo dopełniającej kartki, na stronie 1. signatury A, jest Przedmowa Do Czytelnika łaskawego: w której się rozbiera list P.

Wspominane kazanie na pogrzebie Anny Gorajskiej przez księdza Krzysztofa Łandrowskiego kaznodzieję Łaszczowskiego, w Łaszczowie miane, a w Baranowie drukowane, zdaje się dowodzić, że w roku 1638 już drukarni w Łaszczowie nie było. Wspomnieliśmy byli o Łaszczowskiej drukarni, że się roku 1610 ukazała (księgi bibliogr. I. § 58. T. I. p. 204), nic z nią nie przytoczywszy. Owoź z tego roku mam przed sobą.

Rachunek Summariusza prawdy Catholickiej w przednieszych artykułach. Ktore ma Kościół s. Kátholicki z teránięszemi Kácerstwy, ku chwale Bożej y obronie Kościoła świętego spisany, przez X. Jakuba Biskupsiego, godło z Psalmów. W Łaszczowie Roku Páńskiego, 1610. Na stronie odwrotnej róz e łacińskie sentencje, na karcie następnej herby Lewart i Janiua i na nich wiersze. Przedmowa do Jana i Andrzeja Firlejów kart siedm. Jeszcze karta łacinskich sentencyj i regestru. Te kart 10. nie liczbowane dalsze: signatur A—Z, Aa—Zz. pp. 1—176. zewszystkim kart 194 in 4to. Druk gocki.

Lecz Łaszczowska drukarnia nie w tym jednym roku 1610. czynna była. Mam przed sobą uszkodzone exemplarze dwu dzieli jednego niepospolitej wielkości

Salichtyngow do Je^a Mój Páná Wołewody Belskiego. „ACzem ia pierwszy moy Script nie náto wypuścił, Czytelniku láskawy, żebym się okázal, y w gadánia dálſe swarliwoſ źaunoſ elciał: ani tež dla tego, ižbym PP. Socinistow do więtšego rozgniewania y záatrzeuia ná ſię pobudźł. Swiadkiem mi jest Pan Bog, y ſumienie moje wiſne!... Wsákož ten dobry á źyczliwy proposit inny, niektory opáczuo przyjayszy, ná oſohę inoq licho, ku zniewadze á poħánbieniu iey, powstali, y tak ſię vpornie táręgęli, že ná harc pojedykowy, przeciwko mnie wyjezdzaią. Takim ſię pokazał iawnie Pan Jonas Szlichting z Bukowca, Prædicant Rákowski.... Przyszko mi się tež ná niektore pozorniejsze obiekcje iego ozwáć.” Druk gocki, in 4to pp. 569. regestru kart nie liczbowanych cztery na koncu, W Baranowie Andrzej Piotrkowczyk Drukował, Roku Páńskiego, 1630. Do tego Daniel Clementinus dodacza: Asymbolum socianorum (socinianorum) To iest, O Przednieszych Powszechnuey Apostolskiey Wiary Czałkach, Non-Credo, ábo Niewiara Aryauow dž. sieyſzych, którego tytułu w exemplarzu przedemną leżącym niedostoję. — Druk jest gocki, pp. 72. nad to kart nie liczbowanych 16. Ostatnia karta pojedykaco przyłożona, na nią pod regestrem: W Baranowie, Andrzej Piotrkowczyk Drukował, Roku Páńskiego, 1630.

w roku 1617 wychodzących, które dowodzą wielką drukarni czynność; jedno Bankiet duszny księdza So-koła, drugie Postyllę księdza Krasickiego. — Bankiet duszny jest in 8vo (o), drukiem gockim każda karta obwiedziona kwiatosowemi rycinami. Na początku dzieła przed modlitwami w tym 1617 roku wydaniu jest obszerne pismo o modlitwie, w którym dowodzi co jest modlitwa i jaka być powinna? używá do tego argumentów nawet i Skargi. Gdy XVIście paragrafów o téj materji wypisał: tak mówi: "Otoż macie W. M. moje M. P. náukę piękną y wielce potrzebną, o mo- dlitwie świętey:, wiedziecisz co iesi Modlitwá, kogo w uicy wzywać, przez kogo, y czego potrzeba do uicy. Vmiejecisz się Pánu Bogu modlić, y chciecicie: Maćie Dzicuník którym ták rok wydał, (r. 1616.) maćie y Bankiet duszny który ták dwie lecie wydał Xiądz Bártomiey Sołoi Minister Zboru Czyżowskiego, (1615), człowiek pobożny, trzeźwi, y w vrzędzie swym pilny, który iuż w żywiocie wiecznym z Krystusem odpoczywa iako wieruý ſugá z Pánem ſvoim. A ſluſnie te modlitwy názwal Bankietem dusznym: Abowiec w ſzel- ka duszú wierna, báwiąc się tymi modlitwami, bywa násycona ſuſki Božey, y pokármu Anie ſkiego, nálym tu pádole ziemskim, idac do oney oyczyzny wieczuey, męką Kryſtusową záſlužoney. Wiem iż nieprzyjaciele prawdy, szydzą z tego tytułu, którym nie trzeba dži- wować, bo się uá to vdáli, aby się iako z prawdy Božey, tak y z pracy wiernych ludzi oſzczerzali y matrzasali, iako ci których Bog podał w myśl bezro- zumną, y którym dał duchá ſrećwiecia. Więc szy- dzą iż tym Modlitwom dał brút miły zmárlý ten tytuł Bankiet. A což rzeką Wujkowi Jezuicie, który w Kazaniu Wielkoczwartkowym, názywa onę wieczerzą świętą, którą Pan na ſali w Jeruzalem sprawował, Bán- kietem. Což rzeką y swoim náuczycielom, którzy Mo- dlitwy swe rozmaioře tytułu, Hárſáni, Spižáriáni, Száfáriáni, Ráiáni, Koronáni, Wiankani, 7c..... A widząc ia M. P. w tym Bánkiecie modlitwy včieszne, y wiedząc też iako się ludzie bogoboyni óń pytaliq, onego pragnąc, przetož odložywyszy ná czás pracą

(o) Exemplarz który mam przed sobą jest bez tytułu i początku.

przedsięwziętą, tegom Bankietu dusznego ná żądanie ludzi uczciwych poprawił, y on wydał; przydawszy do niego Broń duchowną przeciwko nieprzyjacielom Maiestatu y vrzędu Syna Bózegó, y Sententiy z pisima y z Doktorow potrzbnych. Którą pracę pod imieniem W. M. wypuściłam, y onę W. M. zalecam y oddawam.... Dan z Laszczowá, Roku 1617. Julij 28.ª nazwiska swego nie wyrazil. Tego pisma o modlitwie signatur a - c i kartka. Po czym Bankietu signatur A-Z, a-g. Część pierwsza Bankietu poczyna się od signatury A; część wtóra od karty drugiej signatury K; część trzecia od siódmej karty signatury Y; Bron duchowna od siódmej karty signatury g. Jak wiele kart zajmuje nie wiem, bo exemplarz uszkodzony.

Daleko większe przedsięwzięcie niż Bankietu przedrukowanie w Łaszczowskiej drukarni w roku 1617. podjęte było, gdy wyszło pięć części Postilli Krainskiego. Jest ta postilla in folio, drukiem gockim, kololumny obliniowane, przy marginisie w konkordansie oblinowanym zatytułowania i cytacie. Trzy pierwsze części składają foliał Kazan wielkich. Część czwarta i piąta kazania odwieczorne. Część czwarta kazan jutrzejszych i odwieczornych od Adwentu do Świętey Troyce przypisane są Rafałowi Leszczyńskiemu kasztelanowi Wiślickiemu, od samego księdza Krzysztofa Krainskiego, w Łaszczowie, Roku 1617. 5 sierpnia, poczynając się od pag. 765 do 1121. Signatur A-Z, Aa-Gg. Na karcie szóstej signatury Gg Postylla kościoła powszechnego apostolskiego, Słowem Bożym ugruntowanego, y zbudowanego, ná Jezusie Krystusie, Spisana ku chwale Bogu w Troycy's. iedynemu, Przez X. Krzysztofa Krainskiego. Piąta Część Kazan Odwieczornych, od Troyce Świętey aż do Adwentu. Po czym godła. Przypisana Marcyanowi i Janowi Gorayskim od tegoż X. Krzysz. Krainskiego poczynając się od p. 1123. dochodzi do p. 1313. Po czym od p. 1315 do 1327 Passia. Po czym rejestrów nie liczbowych kart 13, a omyłce Postille Drukowanej w Łaszczowie kart 3. Uczone i obszerne przypisanie z tytułami po 14 kart trzymające także nie liczbowane. Tym sposobem część czwarta i piąta czyli odwieczorne Krainskiego kazania liczą kart 708.— Te trzy Łaszczowskiej drukarni dzieła komunikował mi ze

swego święto tworzonego zbioru Andrzej Kozmien
syn Radzcy stanu.

LX. W obrazie historycznym drukarstwa w Polszcze, dopuściliśmy się nad zamier i potrzebę wynieńiać wielką liczbę drukarzy i drukarni, często nieznaczących. To dało powód Łaskawemu mego Tomu Iszego recenzentowi, który nie tylko przyjeśnią, dla mnie nigdy dosyć nieocenioną powodowaną udzielił mi tyle pochlebnych wyrażeń, ale nadto przedmiotem zajęły, owoc pracy mojej widząc większym niżeli zasługiwał, pozwolił sobie niekiedy wyrażeń przesadnych. „Trudno hędzie” mówi on (Dzien. Wil. na rok 1823. Nr 6. T. II. p. 134), „najpilniejszemu szperaczowi odkryć jeszcze jedną jaką drukarnią, której tu była przepomnianą;” jakożkolwiek nie było istotnym celem moim wszystkie wyczerpnąć i wymienić. Podobnie tą rzeczą traktowali inni i poczeli uotować opuszczone drukarnie i drukorzy. Dostarczył mi ich dwudziestu z okładem, ode mnie, czyli raczej od Hoffmanna i Bandkiégo nie wymienionych Prałat Osieński, uotował mi ich kilku z dzieła Juszyńskiego, Małiuowski. Bibliotekarz Chłędowski cieszy się, że ich ma jeszcze drugie tyle, jaki zapas, stosownie do wykładu dziejów drukarstwa użyty, dla tych dziejów nie obowiątnym się staje. Lecz że nie dokładałem usiłności wyłowić wszystkich imion, złąc to wynika, że i mnie różnym zdaniem bardzo łatwo z niewymienionym w pierwszych księgach bibliograficznych imieniem spotykać się. Co przypadkiem natrafiłem, co przyjaźń prałata Osieńskiego i Małinowskiego mnie udzieliła, to w następującym miejscu szeregu wymieniam.

W Krakowie w roku 1638. miał drukarnią Wojciech Zyzowicz i drukował dzieło Jana Łopeskiego, jak o tym mówi Juszyński (Dykc. Poet. T. I. p. 263.—) W Krakowie księgarz Józef Haik, zawiadujący drukarnią biskupią słusznie między drukarzów liczyć się daje, bo nie jeden z podobnych zawiadowców drukarzem nazywał się, za drukarza poczytywany bywa, i między drukarzów policzony zostanie choćby dla tego, aby drukarzów ilość pomnożyć. Za zawiadowstwa Haika drukowana była: Arytmetyka albo Nauka o Liczbie, tak caley iako y łamaney, tudzież explikacja o ró-

żnych y ciekawych kwestyach z też pochodzących liczy, z różnych autorów, przez Michała Kaczwinskiego zebrana 1757 w Krakowie w Drukarni J. O. X. Biskupa Krakowskiego, przy administracyi Jozefa Hęka Bibliopoli nadwornego 8vo kart 271. — W Krakowie, Dyaszewski Michał, Józef Antoni, drukował 1) roku 1746go in 8vo, bez liczbowanych kart historią piękną i krotochwilną o Ottonie cesarzu rzymskim, i o małżonce jego, którą ze dwoma synami z ziemi u puszczą wygnal z nemowy matki swojej, a jako potem dziwnym sposobem się znaleźli i poznali. Też Dyaszewski drukował 2) w Krakowie r. 1750. dzieło 8vo stron 152, Boleslaviuła Klemensa Przeraźliwe echo trąby ostatcznej, a po 3) roku 1775 in 4to bez kart liczbowanych Szafranńskiego Woyciecha: miłość skuteczna Rodyana i Kranefiszy. (Osiń.)

We Lwowie, jezuicka drukarnia pod różnymi nazwiskami drukarzów, nią zawiadujących uchodzić mogła. W niej wyszła: Rozmowa Theologa Katholickiego z Rabinem Żydowskim przy Aryaninie nie prawym Chrześcianinem. Przez X. Marka Koronę Doktora Pisma Świętego, Zakonu Franciszka świętego Konwentualów, w ten sposób według tłumaczenia Żydowskiego z pełnością opisana. Wszem Stauom różnych Religiey do uznania prawdziwej Wiary pożyteczna, we Lwowie w Drukarni Colleg. S. J. u Sebastiana Nowogorskiego. Roku Państkiego 1645 4to kart 160 (p). — We Lwowie, Krokoczyński Wilhelm wydrukował 1652. in 4to stron 74. kazanie X. Borkowskiego Modesta: Kazanie na pogrzebie Mikołaja z Potoka Potockiego kasztelana Krakowskiego (Aloyzy Osiń.) — We Lwowie Slozek Michał wydrukował 1665. in 4to kazanie Prokopa Farasiusza na pogrzebie Arseniego Żeliborskiego biskupa lwowskiego. (Al. Osiń.) O tym Michale Słoska mającym swoją w 1638 officynę, wspo-

(p) Prałat Osiński mówi: Nowogorski Sebast. wydrukował we Lwowie 1645 in 4to stron 160. Witanie oraz i powinsnowanie stanu małżeńskiego JOX. Samuela Koreckiego i JPanii Wislickiej na przenosinach w Korcu. — Nowogorski Sebastian wydrukował we Lwowie 1647. in folio, stron 32, dzieło następne: X. Tomaszewskiego Macieja Jeźnity: chwalebny Lwa Piłomieńczyka obłow, na pogrzebie Mikołaja, syna Stanisława z Brzezia Lanckorońskiego kasztelana Halickiego, Skalskiego starosty.

mina Juszyński (dykc. poet. T. II. p. 205.) — We Lwowie, Paweł Józef Golczewski drukował 1745, pierwszy tom nowych Athen Chmielowskiego, i poema jakieś teologiczne po polsku 1742, cf. Janozki Pol. Lit. p. 134. (M. Malin.) — We Lwowie Jan Filipowski J. K. M. uprzywilejowany typograf i sekretarz, drukował 1765 kazanie na uroczystość przeusosin z ziemi do nieba królowej N. Maryi P. X. Hieronima Nereziusza Z. S. B. W. in folio.

LXI. W Lublinie będący drukarze, jeszcze nie są dostatecznie rozpoznani. Lepiej poukład wiemy o żydowskich w Lublinie niż o chrześciańskich, dla tego oprócz wspomnionych, nadmieniamy o niewspominanych dotąd drukarzach następujących: — Rozsądek prawdziwy o fundamencie wiary y prawidle w niey prawdy Katolikom Rzymiskim y Dissidentom abo Heretykom iakieykolwiek Sekty zwyczaynych. Miłującym prawdę y zbawienie Duszy do uwagi podany przez X. Jana Zuchowica Societatis Iesu Roku Pańskiego 1661. Za wyraźnym Starszych zakonnych pozwoleniem. W Lublinie W Drukarni Stanisława Krasuńskiego, 4to, kart 132. — Inne innego drukarza dzieło, znajduję przycięcone w rękopiśmie Efraima Oloffa o drukarniach w Polsce p. 69. takie: Causæ ob quas Carolus Gustáus Johannem Casimirum bello adoriri se profiteatur limitæ et eliminatæ in officiis Johannis Wiecmorowski. Lublini 1654.

W Poznaniu także łatwo znajdują się nie wspomnieni drukarze — Parol Fortuny niezłonym losem na Przywilej godności Maciejowi dany, a w ach Maciejach P. Niebolewskim Chorążym y Mielżyńskim Kasztelanie dotrzymany etc. przez X. Stanisława Jaworskiego R. 1686. W Poznaniu w Drukarni X. Wojciecha Łaktańskiego, 8vo kart 11. O téj Xa Wojciech Łaktańskiego drukarni wspomina Juszyński (dykc. poet. T. II. p. 411.) a Malinowski upewnia, że wiele dzieł przezeń drukowanych, znajduje się w bibl. uniwersyteckim. Drukował on już 1679, jak widać z Kazania X. Elerta Franciszka na pogrzebie Pawła Ludwika Szczawińskiego starosty, w Poznaniu 1679. 4to kart 21. (Aloyz. Osiń.) — W Poznaniu może być do drukarzy policzony Bettcher.. Kazanie na Pogrzebie Serafina

Głębockiego wojskiego Kaliskiego.... odprawione przez X. Jana Rożyckiego... W Poznaniu w Drukarni Wojciecha Regulusa drukował Paweł Bettcher 1638. 4to kart 12. Z tego widać, że Wojciech Regulus Miodniewicz ojciec, wcześniej miał drukarnię a niżej mówią o tym w naszym obrazie historycznym drukarz w Polszcze wiedzieli (§ 60. T. I. p. 211.) —

W Toruniu podobnież kilku jeszcze drukarzy przytoczę: Zwierciadło nikomu nie pochlebujące przez JW. J. Wincentego Corwina Gosiewskiego Podskarbiego W.... Polskiemu narodowi w Moskiewskim więzieniu zgotowane Roku 1650 Opus posthumum, teraz świeże przez Jozefa Laskowskiego do druku podane. W Thoruniu drukował Jan Balcer Bresler 1695. 4to. (toż Al. Osiń.) — Zodyak iastniejącym w Kolligowanych splendorach Słońca Szlachet. Jakubowi Meisnerowi Radcy i Sędziemu miasta Torunia z Pa Benigną Gerhardą Thomasza starszego Burmistrza jedyną Corą. W Toruniu 1715 drukował Jan Nicolai przez P. S. (wierszem) 8vo, kart 8. — Bekk Chrystyan, wydrukował w Toruniu 1684. in 8vo stron 460. Rozmyślania na bożone X. Bliwernica Aarona kaznodziei Toruńskiego. (Al. Osiń.) — Karnał Michał wydrukował w Toruniu 1647. 4to Załobny rytym na pogrzeb Mikołaja Weilera woiewody Chełm. a w r. 1657 in 4to stron 22. Waleta, którą X. Uberschar Hyperik kaznodzieja Toruński po sobie zostawił. (Al. Osiń.), tudzież Postillę Abrab. Szkulteta 1657 fol. stron 908; tenże później 1668 r. drukował w Mitawie, cf. Janoz. Nachr. v. rar. poln. Bücheru, p. 41.

Słowem, że łatwo natrafić na drukarzy i drukarnie w pierwszych księgach nie wymienione. Dziś nawet eksistujących, nie mogłem wszystkich wyzbierać. Zostawuję to pilniejszym i szczęśliwszym. Dziś natrzymał odżyła dominikańska w Łucku. Szczególniej zakonne niepodobna mi było wszystkie wymieniać. Istniała ich liczba wielka szczególnie młodszych zakonów. Istniała po różnych małych miejscowościach i mieszkała z książek pobożnych lub koncepcyjnych nie mały miłoścowy odbyt, tak, że zdaje się, że w XVII. wieku w Polszcze więcej było ludzi czytać umiejących niż w końcu XVIIIgo wieku. — Lecz i dawniej

szego zakonu, w muij znanym miejscu przytoczę, a do tego wcale piękną, dzieśkiem:

Xiężyc świadek wierny na niebie Ludzkiej na Świecie Prożności Przy Anniwersalnych Obsequiach Świętej Pamięci godnego Jaśnie Wielmożueo Jego M. Páná Adama Hieronima z Gránowa Sieniawskiego Hrabi ná Szklowie y Myfzy, Pisarza Polnego Koronnego Lwowskiego starosty etc. przywołauy y Vka-zany Przez W. X. Barthlomieia Ginterá. J. V. D. Kanonika Kamienieckiego, Proboszczá y Dziekaná Miedzyboskiego. w Kościele Couwentualnym Oycow Dominikanow we Szklowie. Roku Pánskiego. 1653. Duia 18. Stycznia. y Przez tegoż Światu, ku luckiej Przeszrodze, Permissu superiorum do Druku podany, w Bielawyczach. w Drukarni Oycow Carmelitów A. R. O. Fundacie J. W. J. M. P. Kazimirza Leona Sápiehy Podkanclerzego W. X. L. Druk gocki z textami autykwą, 4to, kart 31. Posiada to dzieło, jak wiele przegemnie tu do udowodnienia użytych dñeś, Jan Chyliczkowski.

LXII. Lecz jeszcze z wiadomości mnie ydzielonych o opuszczonych drukarzach i drukarniach słów kilka.

W Kaliszu Andrzej Choyniewicz wydrukował Epos divinorum Decanatus Unicoviensis 1652. 4to, (Al. Osiń.)

W Gdańsku Jana Fryderyka Grefensa wdowa wydrukowała Kaucyonas 1684. in 8vo stron 796. Przyłączone modlitwy obejmują stron 115. — W Gdańsku Tomasz Jan Schreiber wydrukował 1769 in 12. Kleiner Lustgarten worinn gerade Gänge zur polnischen Sprache angewiesen werden. — W Gdańsku Jan Daniel Zacharyasz Stella wydrukował 1714. in 4to stron 86. Czarownicę powołaną, albo krótką naukę i przestrogi z strony czarownic. Tegoż roku Postanowienie szlachetney rady względem rozporządzenia spraw urzędu duchownego in 4to stron 92. (cała o Gdańsku wiadomość Al. Osiń.)

W Wilnie drukiem Akademickim w 1605 drukował Thomasz Lewicki, jak o tym mówi Juszyński (dykc. poet. T. II. p. 198.)

W Królewcu Jerzy Neycken wydrukował 1606, 4to, Compendium to jest krótkie ogarnienie przedviężej-

nych capita nauki, prawdziwego kościoła Ewangelickiego. — Jan Fabryciusz w 1615, in 4to, kart 133 ustawę albo porząd kościelny Melockiego Hieronima z pierwszego 1571go roku wydania przedrukował. — Georgi Professòr w 1706 w swej drukarni przedrukował Kaznodzieję osohnego, to iest sposob odprawiania nabożeństwa osohnego. (to od Al. Osiń.) (q).

W Rawiczu, Józef Jan Hunold katolik drukował w 1759. 8vo dzieło Bazylego Malinowskiego (Juszyński dykc. poet. T. I. p. 175.)

W Tarnowie drukował 1558. Lazarz Andrysowicz dzieło Jana Tarnowskiego, *Consilium rationis bellicæ*. (Al. Osiń.)

W Mogilanach, Spytel z Mielsztyna wydrukował roku 1567. in folio kart 274. Zwierciadło, albo kasztel, w którym każdy stan snadnie się może swym sprawom jako we zwierciedle przypatrzyć za szczęsnego panowania Zygmunta. (Al. Osiń.)

W Bodzencinie in 4to w 1607 drukowane dzieło: *Młodzieńcom i wdowom, krótka przestroga*. (Juszyń. dykc. poet. T. II. p. 435.)

W Pińsku: Casimiri Niesiołowski Castellani Smołensc. Epigrammata vernacula multaque alia opuscula. Pinsci 1743. (Malin.) (czy nie u Franciszkanów).

W Dąbrowie drukowane dzieło, które widzieliem u kasztel. Tarnow. i referend. Chyliczk. tak: — Schola JESV CHRISTI Meditationum mentalium. *DABROVIÆ*. na stronie odwrótnéj Ego Valentinus Fontanus Philosophiæ ac Medicinæ Doctor, Almæ Vniuersitatis Cracoui. Rector, dedi hunc librum duobus Theologis relegendum, nil nisi deuotissimum et piissimum in eo

(q) W naszych jeszcze czasach Friderik Nicolonus w Królewcu r. 1803 drukował słownik Polsko-niemiecki K. C. Mrongowiusa. — Lecz to już inna jest rzecz, że zagraniczni drukarze czasem Polskie książki drukują: W Krośnie Christian Müller wydrukował 1699. bajki Ezaopowe Krysztofa Niemirycza z Czerwionki. (Al. Osiń.) — A we Wrocławiu nie jeden Polskie książki drukował. — A w Bytomiu Mieczysław Bruxer 1624, wdowa Dürfera 1627. Jan Dürfer 1641. (Juszyń dykc. Poet. T. II. p. 306, 262, 307). A w Moguncji Baltazar Lippen 1603. tłumaczenie Polskie peregrynacji Jerozolimskiej Mikołaja Radziwiłła. (Al. Osiń.) — A w Pradze Czechijskiej Daniel Siedleckański drukował w 1595 Ogród królewski Bartłomieja Paprockiego, w arkuszu (folio) kart 234. (Al. Osiń.) etc. etc.

jnuentū. Ofiaruje swoje dzieło królowi Subditus fidei Iesu Christi Nico. Spytek Ligęza de Bohrek, Praefatio Ad Lectorum, datowana, Datum Dąbrowie die quindecima Mensis Nouembris, Anno Domini. 1618. To z tytułem zajmuje kart cztery, далей signatur A-Z, Aa-Ll. form czyli półarkuszków, a zatem kart 136, z wszystkimi 140. in 8vo druk antykwia oblinjowana, papier dobry i drukowano czysto, szykownie i wcale pięknie.

Z tych przytoczeń kilkudziesięciu drukarzy i drukarń okazuje się, że łatwo było nowych, zaniedbanych i niedostrzeżonych znajdywać. Rozpoznanie ich gruntowniejsze, stanie się bez wątpienia ogólniejszego dla dziejów drukarstwa krajowego interesu, tymczasem są to szczegółowe widoki, które w miłośnikach nie raz coraz nowe upragnienia podniecają, wiele pojedynczych przedmiotów do poszukiwania wskazują i nie jedną osobliwość do uganiania się onią dostarczają. Lecz dosyć już na tych kilkudziesięciu tych zanadto licznych przykładów, że pomnożyć liczbę wymienionych drukarń nie trudno.

Chciałem był z inniej okoliczności mówić o drukarzu Krakowskim Aleksandrze Dymowskim, o którym była uczyniona wzmianka w pierwszych księgach bibliograficznych (T. I. p. 187). Wzmianka ta uczyniona była z tego, co Chłędowski w swoim spisie dzieł Polskich (p. 152. w nocy) powiedział. Lecz skoro raz odkrył się ten drukarz, jego druki poczynają się liezniejsze dostrzegać; a skorośmy się zastanowili nad jego wydaniami Aposthegmatów Bieniasza Budiego, z tego utworzył się nam następujący traktatik o wydaniach dzieł Bien. Budnego, o których, choć nieupelną spojifo się wiadomość; wszelako dość zmierzającą do wyjaśnienia całej osnowy, że dla niej Dymowskiego dalsze poszukiwanie opuszczamy.

Bieniasz Budny. Koszutski.

LXIII. Bieniasz Budny pisał Aposthegmat, i tłumaczył parę pism Cicerona. Jaki było najpierwsze Aposthegmatów wydanie trudno jest powiedzić, gdy są wydania bez oznaczenia roku. Sądzę jednak, że z pomiędzy tych, które widziałem i porównywałem, najpierwszym, najdawniejszym wydaniem jest to, które

było u Kwaśniowskiego drukowane. Albowiem to u Kwaśniowskiego wydanie nie ma tego przyczynienia, które się w innych znajduje i w innych jest powtarzane.

Krótkich a wezlowatych powieści Ktore po Gretku zowią apophlegmata książę czworo. Przez Bieniasza Budnego, Z rozmaitych przedniejszych Authorów zebrane, y teraz znowu z przyczynieniem innych różnych powieści, y nauk tychże Filozofów wydane, y wydrukowane. Za dozwoleniem Stárszych. W Krakowie v Bartł. Kwaśniowskiego. Druk gocki 4to, signatur A - R. kart 68. Bez daty czasu.

Krótkich a wezlowatych powieści, Ktore po Gretku zowią apophlegmata książę IV. Przez Bieniasza Budnego, Z rozmaitych przedniejszych Authorów zebrane y teraz znowu z przyczynieniem inszych różnych Powieści y nauk tychże Filozofów wydane, y wydrukowane. Z dozwoleniem Stárszych. W Krakowie v Wáleryana Piątkoskiewego. 4° signatur' A - R. kart 68. druk gocki.— Jest to nowsze od Kwaśniowskiego wydania wydanie, ponieważ jest następująca dodana annexotka o Niegoszewskim: „w Wenecie niedawnych czasów jednemu Polakowi Niegoszewskiemu człowiekowi w wyzwolonych náukách in Poesi dziwnie biegemu, za parę wierszów dosyć sztucznych, od Senatu nie mały podarek dárowano. Wiersze te były, które wspanak czytane y iedną się literą nie odmieniąa,

sibenetetradessedessedartetenebis
etsiseretroferulutereförteresiste

O téj anegdotie wspomina Juszyński, który i o Niegoszewskim ciekawą pòdaje wiadomość (Dykc. poetów T. II. p. 5. 6. 7.) (r). Ponieważ Kwaśniowskiego

(r) Dowodem bielglosci Niegoszewskiego w językach rozmaitych są jego dziełka we Włoszech drukowane, a przeto u nas rzadko od kogo widziane.

*Προς Θιον Σιγυμονδον τριτον των Πολεμων βασιλεα ἀποκηπτον,
Σουνίουν, και Γοτθαν, Βανδαλαντες ἄρχοντα, και μεγα γῆγε-
μονα Λιτονανίας, και Ρουμας, και Προυσιας, και Μαζοβιας,
και Αθηνας, και Σαμωνιτιας, και των λοιπων, δεσποτην εύμα-
νεστατον, και μυαλοπρεπεστατον. Στανισλαου Νιγοσεβιου Πολορον των Ερετων ἀριστονεφετειας ἵπποτον χρυ-
σίον ἀν Ρωμη, Παρα Φραγκιων την Ζαγρέτω π. φ. π. η. (1578).*
Na stronie odwrotnej na miedzi szych wyobraża głob na ręku z napisem καλλιστ. kart 4. in 4to. wierszy 42. na stronie ostatniej z Findara: αἰτὶ δὲ μα ἀρεταῖσι πόνος δαπάνα:... wierszy pięć.

druki znane są dopiero od r. 1633. (Bibliogr. ks. L. § 52. T. I. p. 186), a to Piątkowskiego wydanie od wydania Kwaśniowskiego z powodu tą dodań anekdoty za nowsze poczytać należy, a zatem to Piątkowskiego wydanie jest po r. 1633. A że Dymowskiego wydanie było już 1639 (jeśli nie wcześniejsi) i od tąd po kilka-kroć ponawiané, a zatem to Piątkowskiego wyjść mogło w latach 1634—1638. W tym wydaniu wiersze Niegoszewskiego są na stronie wierszniej signatury P. 4, w linjach 26 i 27.

Dymowskiego wydań było przynajmniej cztery, które było pierwsię czy roku 1639. i wprzód tego dobrze nie wiem. Mam przed sobą jedno 1642. i z kolei u Dymowskiego czwarte.

Krótkich a węzłowatych powiesci ktore po Grecu zowią apophlegmati księgi III. Przez Bieniasza Budnego, z rozmaitych a przedueyszych Authorow zebrane, úteraz znowu z przyczynieniem inszych Powiesci y nauk tychże. Philozophow wydane y poprawione. Z dozwoleniem Starszych. W Krakowie. W Druk: Alexándrá Dymowskiego, R. P. 1642. 4to, signatur A—S, kart 72. w nich stron liczbowych 1—138. tytuł i regestr nie liczbowany. Druk gocki. Na końcu przydanych do czytelnika wierszy 10. po tym jak zwykle regestr. Wiersze Niegoszewskiego

Ad illustriss. principem Joannem Zamoiscinum regni Poloniae magnum cancellarium et exercitum imper. P. P. Stanislaui Niegossevii Poloni reipub. Ven. eq. aurati. étsivixor, na wignetce na blasze sztychowanej popierie młodego mężczyzny w zbroi z krzyżami i w rękach ksiązka. Na stronie odwrotnej włoskich wierszy dziewczę, signatur A—E, kart 20, bez wyrażenia wieku, czasu i drukarza — Signatura Aij. i 3, po łacińie dedykacja Niegoszewskiego Zamojskiemu datowana Venetis, V Idus Martij cl. l. lxxxviii. (1589). Dalej aż do signatury Epinikion łacińskich kursywą, drukowanych wierszy 443. po 25 na stronie. Od signat. D odwrotnie Gedon גֵּדֹן hebrajskich wierszy 32. Ḥatafurođa wierszy greckich 33. Fa-bius Maximus wierszy łacińskich 32. Gran capitan Consalvo Hernandes de Corduba wierszy Hiszpańskich 32. Marco Antonio Colonna wierszy włoskich 33. Jan grabisz Starnovva vvielky hetman królestwa Polskiego wierszy polskich 32. Peroratio wierszy łacińskich 30, każde na dwie strony pobocznie rozciągnięte, ostatnia strona biała.

Exemplarz obu tych dzieł Niegoszewskiego znajdujący się w bibliotece przy uniwersytecie Warszawie.

w tym wydaniu są na stronie odwrotniej signatury Q₂ w linji 10 i 11.

Krótkich i węzlowatych powiesci które po Grecu zową apophthegmata. księgi III. Przez Bieniasza Budnego Sługę Je^{go} X. M. Pana Chrysztofa Rádziwiła Księcia ná Bierzách y Dubinkách, Hetmanu polnego W. X. Lo Żyżmorskiego, Bystrzyckiego, Szeyweyskiego, etc. etc. Stárosty. Z rozmaitych á przednieszych Authorow zebrané, a teraz z nowu z przyczyniem innych Powiesci y nauk tylchze Philozophow y innych, czwarty raz vwydane. W Krakowie. W Drukarni Alexandrā Dymovskiego. 4to, signatur A-X. kart 84, w których stron liczbowych do signatury V—2. jest 1—154. reszta nie liczbowana. Druk gocki. W końcu od signatury V3 załączona: Historia krotosilna o kupcu, który sie z drugim założył o cnotę zony swojej. Po której zwykle w Dymowskiego wydaniach 10 wierszy do Czytelnika, a далéj na jednej kartce we trzy kolumny reestr. Wierasz Niegoszewskiego znajduje się na signaturze S₂, w linji 3 i 4.

LXIV. Było tedy Bieniasza Budnego apophthegmatów wydań przynajmniej siedm jeżeli nie więcej. Księgi Cyceronowe o przyjaźni i starości przez Budnego tłumaczone, są ściśle powiązane z tłumaczeniem Koszutskiego ksiąg cyceronowych o powinnościach. (patrz Benkowski hist. lit. T. II. p. 38).

O powinnościach wszelkich stanów ludzi, Marka Tulliusa Cicerona księgi troje, na język Polski Przez Stanisława Kościutskiego przełożone, y krotkimi przypiskami obiaśnione. Ktemu przydano żywot iego krótko zebrany z różnych Historikow, iako skąd poszedł Cicero, co czynił zá swego wieku, y iako żywotá swego dokonał. A ktemu, ná osłiku przydane są przypiski dostateczne, które się znaczyły w tekście liczba wedle porządku swego. Drukowano w Wilnie v Janá Karcená z Witliczki. Roku 1583. 4to signatur a—zA—K, ostatni termin kart 134, paginowanie tekstu o Powinnościach od signat. f. do F 11. tok 1—199. Druk gocki. Przypisuje Janowi Chodkiewiczowi kasztelanowi żmudzkiemu drukarz Jan Koroan. „Co ia v siebie vważywszy, abym też z strony swej y wtem Oyczynie utilitatiue publicae consulerem, te, mogę rzec,

złote księgi Ciceronowe o Powinnościach, które inż od kilkanaście lat Stanisław Kołsutski z Łacińskiego ięzyka przełożył, dawszy ie ludziom weżowym przeźrzesć, kazałem wydrukować.... Pisan w Lubczu Roku od narodzenia syna Bożego 1576. Mieściąca Marcą dnia 13.⁴ Było tedy i przypisanie przed kilką laty gotowe. W tym 1583 wydaniu kończą się księgi o powinnościach p. 199, czyli na stronie odwrotnej signatury F 1j, w trzech linjach całych a czterech coraz krótszych, a wraz na stronie pobocznej poczynają się przypiski tak: ná pierwſze księgi. Ná trudnieſte mieyscá y słowá w księgach Ciceronowych.

Márke Tulliuse Ciceroná, O powinnościach wſzech stanow ludzi, Księgi troje. przez Stanisławá Koſutſkiego przełożone, y krotkimi przypiskami obiásnione. Ktemu przydano żywot iego, krotko zebrany z różnych Historikow, iako skąd poſzedł Cicero, co czyńiſ zá swego wieku, y iako żywotá swego dokonał. A náſtātku, przydane ſą przypiski doſtāteczne, które poznaczone ſą w tekſcie liczbą, wędle porządku swego. W Wilnie w Drukarni Janá Kárcaná, Roku 1593. 4to signatur A, b—z, A—K, pierwsza dwukartkowa, ostatnia sześciokartkowa, a zatem kart 132, paginacja textu o Powinnościach od signatury f, do F1j tak jak w poprzednim przed lat dziesiątkiem wydaniu, tak, że drukowane powiększej części karta w kartę i wiersz w wiersz, drukiem gockim. Przypisuje Mikołajowi Naruszewiczowi kasztelanowi ziemi Żmudzkiej drukarz Jan Karcan, w Wilnie dniu 22 Maiá Roku 1593. W tym wydaniu 1593. kończą się księgi o powinnościach p. 199, czyli na stronie odwrotnej signatury F 1j w czterech linjach całkowitych a siedmiu coraz krótszych, a wraz na stronie pobocznej poczynają się przypiski tak: Ná pierwſze księgi. Nátrudnieſte mieyscá y słowá w Księgach Cyceronowych.

Kiedy już parę wydań Koſutskiego tłumaczenia wyszło, wtedy poczęły się ukazywać tłumaczenia Biennissa Budnego ksiąg cyceronowych o starości i o przyjaźni, ksiąg o Starości zdej się wyszło naprzód 1595, jako się pokazuje z powtarzanego w przedrukowaniach przypisania Teodorowi Skuminowi wojewodzie Nowogrodzkiemu, datowanym z Lipska 6 Fe-

bruarij Roku 1595 (s). Tego wydania dotąd nie wiadomo. Działog o Przyjaźni wyszedł później 1603.

Márka Tulliusa Cicerona księgi o Przyjaźni, Teraz nowo z Lacinskiego na Polski język z pełnością Przełożone, przez Bieniászá Budnego. Drukowano w Wilnie w Janá Kárcaná. Nakładem tegoż Authora. Roku 1603. 4to, signatur A—F. pp. 1—42, kart 24. Druk gocci. Przypisuje autor Adamowi Chreptowiczowi. „Przeto przełożyszy Księgi Ciceronowe o Przyjaźni, W. M. ie swemu Miłościwemu Pánu offiaruię: aby były pewnym oświadczenie powolności mey et animi grati. A iakom pierwey O Starości disputującemu tún drogę vkozał, gdzie sobie starość doyżrzala mieysce byla vlubilá (gdzie nad nadzieję moię chęć mu pokazano) tak teraz o Przyjaźni discuriącego veżenie, tak zacnego Rzyniániń w dom zacny W. M. posłać mi się zdálo.... Datt z Ostrowa z Dworu Jego Miłości Páua Wirowskiego, 20 Martij. Roku 1603 Bieniasz Buduy.“ W tym pierwszym wydaniu na p. 30. linia 15 zaczyna się od tych wyrazów: Iż nie iedęń korzec soli trzeba z tym ziesć, etc. Na ostatnię p. 42. linij 16 całych, a szeregi coraz krótszych.

Márka Tulliusa Ciceroná O powinnościach w szych stanow ludzi Księgi Troje przez Stanisławá Koszutskiego przełożono, y krotkimi przypiskami obiśniono. Ktemu przydano żywot iego.... Są też przypiski dostateczne, które poznaczone w tekście liczbą, wedle porządku swego. A náos átku, przydane też sú Księgi II. O Starości, y o Przyjaźni. Przez Bieniasz á Budnego przełożone. W Wilnie w Drukárii Janá Kárcaná, Roku 1606. 4to, signatur A—X quaternów prócz R, kart 180. Druk gocci. Wszystkich trzech dzieł wydań 1593, 1595 i 1603 karta w kartę, a pospolicie wiersz w wiersz przedrukowanie. Zład i liczbowanie kart jest takie jak w przeszłych wydaniach pp. 1—199, 1—40, 1—42. Zachowane i tytuły ksiąg ciceronowych o Starości i Przyjaźni wypadające na signaturę S i Z 8, tylko ta na nich odmiana.... przełożone y wydane Przez Bieniasz Budnego W Wilnie w Drukarni Janá Kárcaná

(s) O tym wydaniu wspomina Prokopowicz Górnickiego rozmów o Dworzauinie wydawca.

Roku 1606. Też same wszędzie rycinę i przypisania tylko dodano, na stronie odwrotnej signatury A ijj. Czytelnikowi źaskawemu, Drukierz Szczęśliwości życzy. Odmiennosć signatur i sposzytów, dosyć to wydanie od innych odróżniu.

Marka Tulliusa Cicerona o powinnościach wszelkich stanów ludzi księgi troje przez Stanisława Koszutskiego przełożone y dostałczneimi przypiskami objaśnione. Na ostatku przydane są tegoż Cicerona księgi o starości przełożone przez Bieniasza Budnego. Wydrukowane niegdyś w Wilnie w roku 1593, a teraz znowu do druku podane. w Wiluie w drukarni J. K. M. i rzeczypospolitey, akademickiej Soc. Jesu. Roku 1766. 4to kart 162. stron liczbowych: o powinnościach 236. signatur A—Z, Aa—Kk, o starości 42. sign. A—F (t). Jest to przedrukowanie, jak sam tytuł zapewnia książę o powinnościach wydania 1593, a więc o starości 1593. Złąd i paginacja i signatury w tym ostatnim przedrukowaniu na każde osobne. Opuszczane są tylko dawne dedykacje, a na to miejsce wydawca X. Kazimierz Naruszewicz S. J. dedykuje Xciu Adamowi Czartoryskiemu generałowi ziem Podolskich.

(t) Opisał to wydanie ze zwykłą sobie pilnością i przykładną dokładnością Jan Gwalbert Styczyński w nocy 11. do Nru II. w swoim do historii literatury Polskiej małym dodatku, w Dz. Wil. na rok 1818. T. II. p. 98.

P R Z E M O W A

do moich ksiąg bibliograficznych.

and wrote the Preface to it in the
Desobligeant.
Stern. sentim. journ.

LXV. Nie w dezobliżance, czyli pojedynczej karetce, jak tłumacz Polski, nie zawsze tłumaczone dzieło rozumiejący, mówi, nie w tej na jedną osobę karetce, kitajką zasłonięty, jak Yorik; ale na furmański bryce; do tej biore się przemowy. W tą chwilę sam jeden, prawie pod gołym niebem, opuszczony od świata, tylko, sturozakonny filozofujący woźnica mnie towarzyszy; sam jeden, puszczał myśl, w śród słońca, pogodną. Z biegiem kół zbrzyzganych, biegą bezdrożem rozkołyśane myśli, a każdy koniu dany wypoczynek, jest czasem, w którym wyjąć można notatę kałamarz i pióro, i przemowę pisać. Sam jeden tylko jestem i do siebie mówić mogę, do siebie, czyli do was, moje księgi bibliograficzne! Lecz są inne jeszcze powody, że do was mówię. A naprzód że wami w te czasy byłem zajęty, z mocnym upragnieniem, ażeby się was i z wami Sępów, Budnych, Koszutskich pozbyć: a powtórę, że dzieło bez przemowy, w oczach nie jednego wydawałoby się defektowe, jak głowa bez czapki, jak bryka bez budy. A tą przemowę jedynie do was obrócić wypadło. Przemowania takie, różno tytuły noszą: przemowy, przedłowie, wstęp, przedmowy, pomowy, wyłożenia, przedłożenia, wyjaśnienia, odezwy; a mieszczone bywają najpospolitsiej, na czele dzieła, rzadko na końcu, a jeszcze rzadziej i ledwie kiedy we środku, jak się, na nieszczęście! téj mojej przemowie wydarzyło. Bywają przemowy, w szérz i wzduż ogromnej objętości, tak, że czyli przemowa do dzieła, czyli raczej dzieło do przemowy należy nie

łatwo czytelnikowi zadecydować. Tak, że dzieło mięwa wejrzenie, bryki kupieckię od góry całkowicie płótnem powleczoną, samej bryki i koszów jej od wierniejszej powłoki prawie nie widać. Tak nie raz w Niemczech hywa. Lecz najpospolitej, choć dość rzadko, wszelako wymierne widzim przemowy, a przyszło już do bardzo krótkich przemów, jak tego świadczą przykłady, w grammatico regenta Dworzeckiego, oraz w historycznych języka Polskiego pomnikach in 4to w Wilnie ogłoszonych. W takim przemawianiu zwykle: autorowie, plagiariusze, tłumacze, wykładowcy, wydawcy, redaktorowie, autoreprentery, typografowie, bibliopole, i im podobni, księgi na świat wyrzucają, bądź nie o czym pisać. Chwalą się, narzekają, zdają sprawę ze swoich czynności, uczone rozprawy piszą, wesołe i poważne wiadomości wklejają, gadają o dziele i rzeczy w nim będącej, których pospolicie czytelnik jeszcze nie zna: a zwykle, obracając się do czytelnika. Z komplementem, z instrukcją, z nauką, z konceptem, a najpospolitej, do czytelnika. Pragnie przemowy czytelnik, a czytając ją, częstokroć ją nie pojmuję, bo wprzody dziełu przeczytać wypadła, nimby zrozumieć przemowę. Najczęściej do czytelnika, polecając się jego względem, jego fasce. A jeżeli jakieś dzieła, to dzieła bibliograficzne potrzebowały takiego zalecenia, i liczne dzieła bibliograficzne są rzeczywiście pokryte i odziane słodkieimi przemówymi wyrządzami, jak podziobrawiona buda bryki, całkowitym naciągnioną płótnem. Lecz gdy deszcz przez nią lśni, nie masz zasłony od deszczu, bo przezroczyste płótno, dziór w popielej skórze lub rogozy nie ubiepieczy, tak jak uprzejme przemowy słówka nie wyfutują błędów bibliograficznych. Zmoczą te bibliograficzne kolektwa, zjadliwe i szydłercze, a wszakże sprawiedliwe krytyki, jak podróżnego ulęwa przez rzedzinę płotną cedzona. Niech i na was spadną podobno, ja za wami przemawiać nie będę. Niech zaś przyjaźnij dym grzeczości, którym was dziennik okadził, nie unosi, ja was oddaję sprawiedliwości, a choćby nawet i złośliwości ludzkiej, ja za wami do czytelnika przemawiać nie myślę, a mówię jedynie do siebie, czyli do was samych, mówię w odrudnym odosobnieniu moim, tak, jakbym do czytelnika mówić nie śmiał.

Miedzy nami wielka jest zażyłość, wielka poufalość, a przeto, co innym śmieszu, niedorzecznie się wyda, to was zuośne być musi. I do was ja samych, moje księgi bibliograficzue, które na świat wypycham, do was przemawiam, ażebym roztrząsnął co wy za jedne? czyliście zadość swemu nozwiskowi uczyniły, czyli macie właściwy sobie charakter, czyliście rzeczywiście bibliograficznemi.

Co jest bibliografia.

LXVI. Wyraz Bibliografia, że jest grecki, że w różnych wiekach, w różnym był znaczeniu, to każdy pojmuję, ależ i to pewna, że choć jego nie było, dla tego już bibliografia i bibliografowie na świecie eksztowali. Czy od stworzenia świata, czy od potopu? to pewna, że w starożytności byli bibliografowie, takich bowiem bibliotekarzy i grammatyków: Eratosthenesa, Apolloniusza z Rhodu, Warroua, Dionysiusza z Helikarnassu i wielu innych poczytywać należy; za takich uczonych pisarzy: Plutarcha, Svetoniusza, Diogenesa z Laertu, Sgo Hieronyma, i w nowszych wiekach, Focjusza, Tritenhejma uważać wypada; a w nowszych wiekach, przed wszystkimi Włosi, a za nimi Niemcy i Francuzi do prac bibliograficznych rzucili się. Zbieranie i rozpoznawanie, pisanych i drukowanych kodexów; poszukiwanie i zbieranie wiadomości o piśmiennej pracy rodu ludzkiego, prędko rozprzestrzeniło widoki bibliograficzne, że wszystkich narodów i języków piśmiennictwo i pisarze, również zainteresowali: usiłowało wszystko co się tych tak powszechnych wiadomości dotyczy, wieć. Polydori Vergili, de inventoribus rerum 1509, 1517 uważany jest za pierwszą niedokładną usilność, powszechnych literackich wiadomości. Za ojca dziejów piśmiennictwa, poczytując Niemcy swojego J. Konrada Gesnera, *bibliotheca universalis seu catalogus omnium scriptorum*, Tiguri, 1545 folio, do czego drugim tomem jest: *pandectarum seu partitionum universalium. libri XXI. Tig. 1548.* (choć tylko XIX. wydai) w czym uczeni są alfabetycznie ułożeni i pracę ich opisywané. Zatym Possevinus pisał *bibliothecam selectam* 1593 folio, pisali i iuni, kiedy Piotr Lambeck

saczał innego rodzaju dzieło: prodromus historiarum literariorum 1659 folio w chronologicznym rzeczy skielecie; a medyk Gabriel Naudé pisząc: avis pour dresser une bibliothèque 1644, i bibliographiam politicam, dotykał z innym interesem cząstkowe widoki. Tym sposobem krążyć poczęły po tytułach dzieł, wyrazy: catalogus, bibliotheca, bibliographia, historia litteraria i im pokrewne, podobne. Najzaawanszą z tego się wydała historia literaria, chociaż jedynie chronologicznym porządkiem różniła się od innych spisów i notat bibliograficznych. — Baco (w dziele: *de dignitate et augmentis scientiarum* koło r. 1630.) zwrócił oko na historiam literarium, obejmując w nią całą kulturę. Pragnie on wyjaśnienia ile nauki i sztuki w różnych czasach kwintesencje; wyśledzić ich dawność, postęp, udzielanie się i przenoszenie postronne, ich upadanie, занiedbanie i nowe dźwiganie się; odkrycia początki i przyczyny, sposoby traktowania nauk; rozpoznać spory uczone, znaczenie i wziętość pisarzy; tych, którzy nad innych się wznoszą, i zakłady naukowe, szkoły, akademie, towarzystwa, kollegia, założony i co się tylko stanu nauk dotyczy. Te Bakona upragnienia stały się prędko uczonemu światu wiadome, tylko nikt nie był w stanie tych widoków exekwować i zadosyć im czynić. Służyło to za ideal do pisania dziejów piśmiennictwa w powszechności wzietego, równie jak do pisania dziejów jakiej poszczególnie nauki lub wiadomości ludzkiej. Lecz jak dzieje powszechnie piśmiennictwa nie mogły się ze swego płaskiego poziomu do wskazywanych im wyżyn podnosić, tak i dzieje szczegółowe podobnemi, katalogami bibliotekami, bibliografiami były. We Francji, Nicéron i inni (a) pisali, *mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres dans la république des lettres*, Paris 1726. T. I—XLIII. 12mo maj. Baillet podobne notaty czynił w dziele: *Jugemens des savans* 1722 Vol. I—VIII. 4to, 1725 Vol. I—XVII. 8vo. Debure ogłosił dzieło, *bibliographie instructive ou traité des livres rares et singuliers*, 1763 Vol. I—VII. 8vo i później z innym imieniem swoim katalogował (b).

(a) Nicéron, Oudin, Michaut, Gonjet.

(b) Guillet de Bocage † 1782, katalogi: Gaignat, dela Vallière, T. I—III.

Bayle, Moreri, dykcyjnarzowali (c). Za nimi wielu iunych również dykcyjnarze pisali (d). Występujący trafnie a często twórczo, dowcip francuski, był własną illuzją lub płochością w odmęt fałszów popychany, tak, że w każdym tego rodzaju dziele, okwitość wielka wiadomość, niedostatek wielu, a dosyć omyłek i błędów, we wszystkim wystawiały dorywczość i mięszanię. Mało kto ku wyższemu zmierzał pomyślni, mało kto dorywczo chwytlany ogół, za swój cel położył. Carlancasa *essai sur l'hist. des belles lettres, des sciences et des arts Lyon 1734, 1757.* było dziełem płaskim, przy bogactwie innych notat bibliograficznych inniej ważnym. W Niemczech, zimna i filozofująca rozwaga, nie tylko wyższego poszukiwała stanowiska, rzuciła się w ogólniki, i trafne rzeczy rozróżnienia, ale razem, idąc Niemcy w tropy ideałów, które wskazyły sąsiednie dowcipy i geniusze, przyswajali sobie i przeniemczali sąsiednie płydy, inwencje, obałamucenia i błędy, które swą pedanterią i niesmakiem zarazili, albo pracowitością i poprawnością z fantazyjnych urojen i płocheego zawierzenia oczyyszczali. Ile w Niemczech państw, tyle było tłumów katalogowych dzieł, tyle poważnych i jowialnych notat bibliograficznych. Jak Hamberger, *zuverlässige Nachrichten von den Schriftstellern bis 1500, 1756.* kurze Nachrichten 1766, tak Mensel, tak inni w różnym planie układali, przekładali, notowali, komplikowali, a przez siebie często oceniane wiadomości. Z licznych dykcyjnarzów Francuskich, powstał Zeilera czyli Ludevigs *grosses vollständiges Universal Lexicon folio Vol. I—LX. 1732, 1750,* z coraz zaś dokładniejszych wiadomości, jedynie uczonych dykcyjnarz ogłosił Jöcher i w ogromniejszych dodatkach

Girardot — inny *Guil de Bure, katalogi: Lemarié, de la Valière T. I—III. Amelot, Cérou, Merigot, Bounier.*

(c) Goujet Morergo w 1—10 tomów folio zamienił.

(d) Chandon, Delandine od 1765; Feller Jezuita z wielu felerami; *Ladvocat dictioñ. hist. et bibliogr. 1752, 1777, 1789; Desessart nouveau dict. bibliogr. on essai de bibliogr. universelle etc. etc.* W Anglii: *Watkins nouveau dict. universel historique, biogr. et bibliogr. et portatif, en partie traduit de l'anglais par l'Eeney 1803. T. I. II.* — Dzisiaj we Francji wiele dykcyjnarzów wychodzi, po kilka i kilkanaście tomów, i *dictionnaire biographique universel*, którego jest już tomów kilkadziesiąt.

Adelung i Rottermund. W takich wszystkich dziełach jest ekwitość wielka wiadomości, niedostatek wielu, a dosyćomyłek i błędów. Lecz Niemcy nie tracili z oka porządniejszego ogółu w bibliograficznych wiadomościach, w których poruszał umysły i widoki, polyhistor Morhofa od r. 1688. Większe zasługi położył Burkhard Gotthelf Struvius i jego przerabiacze, w swym dziele: *introductio ad notitiam rei littorariæ et usum bibliothecarum*, Jenæ 1704. poprzerabiane przez Colera, Lilienthala, Köchera, Fischerą, wychodziło pod tytułem: *bibliotheca historiæ littorariæ, selecta Struvii, formata per Jugler*, 1754. Vol. I—III. pp 2274; do której przydatkowe i szczególne są: *bibliotheca numismatica* 1693, *philosophica* 1704, przez Kahla 1740; *historica* 1703 przez Budera 1740. pp. 1726; *juridica* 1703 przez Budera. Niechawem Reimannna *Versuch einer Einleitung in die historiam litteriarum*, Halle 1708, Heumannna, *conspectus reipublicæ littorariæ* 1718, 1763, podniesły Stolle 1718, Gundlinga 1734, Bouginé 1789; Schmejzela 1728, Bertramma 1730, Fabricueza Abriss einer allgemeinen Historie der Gelehrsamkeit 1752, do dziejów powszechnych piśmiennictwa. Nie bywało w nich nic więcej, jak o dziełach i ich pisarzach, nic więcej, jak co i w dykcionarzu w innymbyś szuku znalazło, ale żaden naród więcej nie usiłował ogólne dzieje piśmiennictwa wyłożyć, co Niemiecki: Jeżeli nie dopinał swego, miał coś na oku, co od bibliografii oddzielali, co wyższym, co od bibliografii lepszym się być wydawało. Ależ ja was moje księgi bibliograficzne, nie potrzebnie to gadam, o czym wy wiecie, a mianowicie, że łatwobycie liczny dotąd wymieniony katalog pomnożyły i rozciągnęły. Wreszcie wpadłem w tym gadułstwie mojim w dzieła więcej ogółu szukające, często kompendjami będące, wybyście tysiące katalogów, tysiące notitiów, tysiące bibliografii, tysiące literatur, indexów, rejestrów, dla każdej nauki, dla każdej wiadomości, dla każdej biblioteki, księgarni, licytacji, loterji, dla każdego w rzeczywistości lub w imaginacji exstinguującego zbioru książek, nacytowały. Są to wszystko wasze siostry, kuzyinki, jest to liczna familia, z którą się znacie, która podziela między sobą, zalety, cnoty, wady i szarlatanerie bibliograficzne.

LXVII. Onego czasu, posłyszawszy pewien Anglik, że we Frankfurcie znajduje się bulla złota, wziął to za złotego ciecia (gold bull) i skwapiwie pośpieszył, na stały ląd, do Niemiec do Frankfurtu, ażeby oglądać ciecia, którego nigdyś Izraelici stawiali. Wzrokiem, słuchem, dotknięciem, uczuciem, roztargnieniem, zapędem, błądzą ludzie, i uczeńi popełniają solecyzmy (soloicisms litterarii, *bévue littéraire*); tym owym obalamuceni, zagaluszeni, wpadają w dziwne obiąkanie i plotę troje miewidów. Bez końca tego przykładów! naszpikowane są podobnemi osobliwościami dzieła, a nie raz same tytuły uśmieszzone, lub w potworne jestewia pozamieniane zostały. Tłomaczy Francuz dzieło Góthego, *Götz von Berlichingen*, i tytułuje swój przekład: *l'idole de Berlichingen*; inny tytuł dzieła: *Der Schatz und Minna von Barnhelm* przełożył: *le trésor et la mine de Baruhelm*. Wzajem Niemiec, francuskie wyrazy: *la femme juge et partie*, przełożył: *die Frau Richterin ist abgereiset*. Mówiąc Strabo geograf o wielu pisarzach i o tym, co oni pisali, powiadają: *Tοὺς δέ Σκυθας Ἀλιγάνωντες ὑπὲρ τὸν Βορυσθίνη, καὶ Καλλιπίδας, καὶ ἄλλα ὄνοματα, ἀπέρ Ελλατικός τε, καὶ Ἡρόδοτος, καὶ Εὐδόξος κατεφλυάρησαν ήμῶν*. Te wyrazy Xylander, a za nim wielu uczonych, piszą Herodota świadomych, wykłada: *Callipides Hellanicus, Herodotus et Eudoxus, magis nos onerantes, Scythes quosdam Halizonas supra Borysthenem, aliaque id genus nomena perhibuerunt, tworząc nieprzezornym wyrozumieniem z narodu Kallipidów, autora Kallipidesa*. A tego Kallipidesa wciągnął w listę pisarzy i historyków, do dzieła swojego bibliograficznego, de historicis Græcis IV. p. 509. Gerhard Jan Vossius. Brzemienne są takich uchybień, przed innemi wszystkimi, dzieła bibliograficzne, katalogi, indeksy, literatury, regestra, bibliografie, biblioteki, spisy dzieł, myią się ustawiośnie, zmyślają co nie było. Ten zagwronił się przedmiotem poszukiwanym, ów olśnął widokiem wielkiej litery, a tak legną się żółwim wzrokiem auctores, którzy słuszny gniew na nieprzezornych ich twórców obudzają. Jak Kallipides w Strabonie, tak był ze zmierszchu wieczornego w Atheneusz, Cynik Hesperios utworzony. Tak u Waltona arabskiego dykcjonarza autorem stał się Kamus, z te-

go, że piszący ów dykcionarz mahometanin, nazwany Oceanem (Kamum). Moreri czytając tytuł Stuwartowego dzieła, δῶρον βασιλικὸν, powtarzał autora Dora Bazylika. Ján Kacper Ebert patrząc na antonińską perłę, (autoniana margarita), przez Gomeza Pereire ogłoszoną, cieszył się, że ma przed sobą Małgorzatę, foeminam eruditissimam. W katalogu biblioteki Barberini, gdy zapisywano dzieło Jo. Arndt wejland lubekscher Superintendent de vero christianismo, pomieszczono go pod W, jako płód autora, który się nazywa Wejland. Bibliograf de Bure, z niemieckiego słowa gedruckt (drukowana) zrobił autora Gedruckt. Inny, z wyrazu Verfasser (wydawca) Ferfassera. Inny z Angielskiego terminu, bądź zdrów (Fare wel) Farewelliusza. Tchu by nie stało, kartek obudwu tomów tych ksiąg bibliograficznych zabrakło, gdyby przyszło wyzbierać wszystkie obalamucenia pisarzy, równie tych, co piszą, aby piśać, piszą co tylko się im ochapia, że słyszeli, że widzieli, jak tych co pilnością swoją, gmérając innych ramoty i chryje, wydają na świat dojrzałe i zacne bibliograficzne płody, wszelako uciśnione tymi błędami, które zmudne bibliograficzne trudy, tak opryskały, jak opryskane zostały blockiem koła u bryki mojej, po kałużach i jesiennych hezdrożach, wśród flagi i dnia chmurami przywroconego biegące. Nié ma rady, nie ma sposobu; jeśli chcesz odhycь bibliograficzne drogi, musisz ze wszystkimi przebyć, pozrywane groble, pokrzywioue mosty, wszystkie wyboje, pozarzynane koleje, rozbeblane piaski, w trzęsawiskach obłędu, musisz brnąć po uszy, a jeśli ujdzieš cały, jesteś przemokły, schlapany, znojem okryty. Jakożkolwiek w te drogi różnym szczęściem tysiace puszczalo się pisarzy, jakożkolwiek wielom fortuna dosyć sprzyjała, nikt jednak dosyć czysty, nikt bez zmordowania, umety nie stanął. Kellipides, albo do Małgorzaty i Farewelliusza podobni pisarze, wciskali się, bo wzajemne zawierzénie do ich powtarzania skłaniało. Tacy byli autorowie, Aureolus (aureolus Theophrasti liber de nuptiis), Symposjusz (Lactantii symposia); z Jul. Cæsara z P. Victora, pojawiły się Ján Cæsar, Piotr Wiktor, Francuski tłumacz Bongarsa, z uniwersytetu Altdorf utworzył autora Altdorliusza, a Posse-

winus z tego, że biblia drukiem typis Wilmersdorff drukowaną była, zapewnia czytelników o biblii starej Wilmersdorfa wydanę. Rötermund w swym dykcyjnarzu z romansu Wilhelma z Orleans pisanego przez Rudolfa Montfort, zrobił pisarza Wilhelma Orleańskiego; w bibliotece Neapolitańskię, Jana Antoniego van der Linden, posądzili, że się żowie Vander, urodzony w mieście Linden. A nie jeden Friderika Sylburga w miasto Sylburg, Friderika ojczynę przeistoczył. De Bure z drukarza Konrada Elista, wykuł Konrada historyka; a z Lichtenstejna po łacinię Levilapensem piszącego się, kompanią dwóch drukarzy na wydanie Owidjusza skojarzył, z drukarza zaś Platona de Benedictis, zrobił Platonidesa benediktynow księgarza. Upakarzają te usterki bibliografów i ludzi. Bywały one jowialnych konceptów ulubionym przedmiotem, z upodobaniem z nimi igrano, gromadzono je i w nie krotofilnie księgi bibliograficzne strojono. Bywa to, że kosztem cudzym najlepsza zabawa, wszakże w tych, przez Schelhorna, Lilienthala, Reimmauna, Vigneula, powtarzaniach, swój swego na pośmięwisko wystawiał, człowiek natrąsał się z człowieka, z siebie samego. Nie wyszydzajcie tego, wy, moje księgi bibliograficzne, powtórzcie jedynie dla przestrogi, dla powściagnienia tych, którzy błędów ludzkich innym przebaczać nie umieją. Gdybyż jeszcze pogodny żart łagodził drwiny, lecz żyłka złości drga pod skurą bibliografów, a co gorsza, kłotliwość, swarliwość, zwady i zawadiactwo, mięsza pokój ich duszy i pióra. Gorycz i złość niemniej naprawa ich trudy. Pokój wasm księgi bibliograficzne! bo ludzie błędą i wy z nimi, a błędą przez nieostrożność, przez niebacznosć i obaśnucenie. Postawił bibliotekarz dzieło o Karola Wielkiego wysłańcach do missis dominicis, między rytułami, mniemając, że to jest o mszach niedzielnych; Coronelli w swojej bibli. universale, zapewnia, że bibliotheca Attilia, fù aperta da Eumene ambasciadore Romano in Pergamo. Wielu bibliografów Niemieckich śmiało twierdzi, że pierwotnych druków kodeksa znajdują się drukowane na wełinowym papierze, a nie umiejac rozróżnić francuskiego velin (pargaminu) od papier velin, dopuszczają się obrażającego anachronizmu, gdy papier wełinowy,

zaledwie od lat nieco więcej jak 40, zjawił się. Wydał Piotr de Natalibus catalogus Venetorum sanctorum et gestorum eorum, z tego Antoni Werlam ogłaszał dzieło: Petri de Natalibus historia sanctorum, z tego też efemerydy Włoskie przetoczyły dzieło Piotra de Natalibus catalogus sanctorum Venetor. et gestor. eor. Bibliotekarze i bibliografowie, katalogi, indeksy, spisy dzieł, biblioteki, litteratury, bibliografie, popadają w podobne uchybienia. Mialyście tego przykłady wy księgi bibliograficzne, gdyście innych ściegały, i gdy was strofowano. Niebezpieczne są drogi bibliograficzne, śliskie, grząskie, łatwo się uoga powinac może, mogą się podruszotać koła, pośmianac esie, bo toń jest wielka i ciężka przeprawa. A na takie drogi i przeprawy, wyście innie wywiodły, gdym was pisać zaczął, z moich ogrodów, wyście muie w te bibliograficzne samodłówki zaciągnęły.

LXVIII. Mówią Francuzi, że bibliografia jest la plus vaste et la plus universelle de toutes les connaissances humaines. Być bibliogresem, ma być rzeczą najpiękniejszą i najpoważniejszą: Cóż bowiem człowiekowi więcej satysfakcji przynosić może, nad oswojenie się ze wszystkimi pracami ludzkiem; co milszego, jak tocząc swe oko w obszernym ksiąg zbiorze, po szronach dzieł, i szeregach pisarzy, odwiążać posiadane przez sie wiadomości, o autorach, o przedmiotach, o dobroci i wartości. Bibliograf jak polyhistor lub encyklopedysta, obowiązany znać wszystko użyteczne, rzadkie i ciekawe księgi, jednym rzeniem oka poznaje i ocenia; biegły w rozpoznaniu druku, znaków, rysunków, składu, papieru, wie co się w książce znajduje, bo trawi swe życie na ich czytaniu, na ich rozbiéraniu, klassowaniu, opisywaniu; na wyszukaniu wskazanych sobie od uczonych, na przebieganiu bibliotek i gabinetów dla z bogacenia swych wiadomości. Tym sposobem w przyjemnym zajęciu się, ubogaca zapis swój nauki. Pisarzy, którzy o nauce książek pisali, nie wypuszczają ręki, własną znajomością i własnym doświadczeniem ich przetrawia, błędy wytyka, zbiję, przyczynia się do prostowania i naprawiania cudzych uchybień, które mu ustawicznie się nawijają. Znawca wszystkich dzieł, w tleumie no-

wych przez pisma periodyczne ogłaszańcze, odróżnia te, które w pamięci dłużej trwać mają; które z powodu doskonałości, dobroci, z powodu wyekwowania, przepychu, nadzwyczajności, osobliwości, zasłużyły na to, aby zostały w bibliotece pomieszczone. Posiadacz skarbów zeszłych wieków, snadno wytyka, co wieki późniejsze do dawnych dodają, w czym się wyższemi ukazują. W ciągłej pracy swojej, nie śpieszy w miejsca, gdzieby roskoszy i znikome rozrywki znajdywać, stroni owszem od nich, roztargnienia unika, a to dla tego, aby się uspasabiać być jak najwięcej towarzyskim. Alhowiem, zasobny w naukowe skarby, dla każdego przystępny, różnemi językami chętnie rady udziela, o dziełach uwiadamia. Czyni to ustnie i na piśmie. Żyje w ciągłym ruchu, szuka i utrzymuje jak najrozleglejsze zwązki z uczonemi, równie z krajowemi jak z cudzoziemskimi. Wszędzie zuajomy. Tak Francuzi bibliografów trudy wysławiają. Lecz przy takim rozerwaniu i tak zwieloraczonych przedmiotach, bibliograf staje się połychistorem, encyklopedistą, który wie i umie wszystko, a w każdym razie, cierpliwie słuchać musi zarzutów, że wielu rzeczy nieświdom; bibliograf bywa podobny do owego wszystkowiedza, którego Kotzebue na teatrze wystawał, który znał rolnictwo, bo wiedział, że Cincinnatus plugiem pruł ziemię; bibliograf z równą do każdej nauki chęcią, snuje się koło każdej, z równą pilnością, żadnej poszczegule poświęcony być nie może. Stracone są dla nich jego zdolności, jakieby w jednym wydziale wiadomości, pozytecznie mógł użyć. Imię jego choć oznajmione żyjącym, nie zabłyśnie tak okazale, jak szczęśliwych twórców prawd w tylu naukach. Imiona Plakjuszów, Myliusów, Andissiedich, Lamberjuszów, Vogta, Morelli, obijają się po zaciszach bibliotecznych, tam ich uczone katalogi poszukiwané, a chociaż niekiedy od uczonych w pomoc wezwane, wszelako światu o naukach wiecie chcącemu, nieprzyjemne i nieznané. Stracone są jego dni i godziny życia, zmarnowane trudy, na drodze, w której ogrom nie dających się rozpoznać widoków myśl jego uciska, albo drobiazgowość i małeństwość w ostateczne roztargnienie go wprowadzają. Jest to podróżny obląkany wśród pustyni piaskzystych,

wśród puszczy i kiejsi lesistych, wśród stepów okiem nieprzejrzanych, wśród nocy na niepewnych ścieżkach zwodliwym światłem uwodzony, pragnie widzieć wszystko a nie widzi. Był podróżny liczący w całej drodze swojej słupania każdego z osobna czterech koni co go ciągną, liczący obrót czterech kół, na których się toczy, pnie drzewa, które się przed nim migają i gałęzie i liście co go swym szumem otaczają; podróżny, liczący cegły i kamienie, w budynkach, lub żerduje w płotach i zagrodach, które w oko innu wpadły, liczący krople deszczu, co drogą przezeń przebytą przemoczyły, liczący te drobnostki, zapominający tylko obracając czas na długą drogę i na to liczenie żołony. Patrz na tego podróżnego, a będziesz miał obraz pełnego i w obowiąku swoim niezinowowanego bibliografa, będziesz miał obraz bibliografa, liczącego tomy, kartki, linie, a niekiedy litery, a nie rachującągo minut, które mu z wiatrem ułatują: W przestrzeni niezmierniej, nie widzi pięknych okolic, zachwycających widoków, nie czuje uroku natury lub sztuki, nie ocenia rozmaistości przedmiotów, bo go najmocniej drobne szczegóły zajmują. W nich zatopiony maruuje drogi czas. Nikną mu godziny i lata, w zmudnym i przysadnym, w pyle i śmieciach, po przegniłych lub zbulwiały szparagach, szperaniu. A ekliwość pracy w namiętności lub twardej pedanterii zatopiała, szuka okras i życia w błyskotkach dowcipu lub mniej sztywnych konceptach. Sadzą się na snekdotki i dawnością czasu pośniedziały nowinki. Francuski dowcip w swoich Anach, gromadzi często wymuszone facecje, bon mot, trafne uncinki, igraszkę wyrazów, nadzwyczajne wyskoki myśli, co wszystko staje się żywiołem dodającym czucia obumarłej koło ksiąg pracy. Poważniejszy niemiecki uśmiech, w niezmordowanej pracy swojej, głęboko się zamysla nad obliczeniem uczonych szewców i krawców, uczonych którzy zgubili swój przewidywali, tych co insie Piotra, Stefana, nosili, co w kawalerstwie do śmierci przeżyli, co błękitne spodnie, a zielone pończochy nosili. I to był owoc nie dość oceniony, krwawym potem dopełnionych prac bibliograficznych, tym usilnym zbieraniem mikrologicznych wiadomości, w których wesołość i entuzjazm niekiedy,

roskosz znalazła, nad którymi wzruszyć było ramionami, a westchnąć nad niemniej małemi obowiązkami prawdziwych bibliografów. Wszyscy bowiem, a najbieglejsi bibliografovi są podobni do podróžnego, co staje w zachwyceniu zdumany przy wspaniałej sobie nieznanej kaskadzie. Wielki to obraz porusznej natury! wydzięra się woda z pośród skał, w różnym kierunku spotyka się i ląduje, w szybkim biegu ze wzrokiem podróžnego pragnie iść na wyścigi, zachwycić i zatopić wzrok jego w bezdenności przez siebie wybitę: lecz podróžny, zapatrzył się i cały zajął widokiem, migających się bułek, tą hańką, która w tysiącznym poruszaniu, ustawnie się odradza i rozpryska, która w tysiącznym wymierze potrąca się i pieni, a drży, samym szumem kaskady wstrząśnięta. Przerażający jest łoskot szumu, lecz i na to stał się podróžny głuchym, bo mniema, że słyszy owych wodnych purchelów, pryskot i pękanie, mniema, że słuchem schwyci tej pieni szelest, jak wzrokiem ją nigot. Tę wietrznej piawy, aby ją znikome bąble policzyć, aby ich kolory opisać, wyście mnie księgi bibliograficzne wzywały, gdym was pisać zaczął, wyście mnie z mych zagród w ten bibliograficzny odmet pográzyły.

LXIX. Nie same wodnistе bąble, są celem bibliograficznych trudów, niemniej zajmują dzieje i historię nauk, piśmienictwa, rozumu ludzkiego, kultury i postępu zdolności ludzkiej. To jest posada, na której opierają się mikrologiczne bibliografów prace: to jest wielkie światło, które z wysokością przez najężone tytułami katalogi, przedzięra się do myślącej głowy, podobnie jak promienie słoneczne w ciemnych krujach przez gęstwinę gałęzi i liści, do poziomych, przy pniu drzewa porastających bedle. Takie światło, było rzeczywiście rozpromienione po wszystkich różnoimiennych dziesiach. Bibliografia, katalog, historia litteraria, bibliotheca, notitia rei litterariæ, historia rei litterariæ, conspectus reipublicæ litterariae, catalogue raisonné, dictionnaire, biografia, index, regestr, litteratura, biblionomia, pod znicznemi nazwiskami tymże światłem tchnięte, toż sami mówili, mówili o pisaniu, pisarzach i pismach. Struwwusz pisząc katalogi w różnych przedmiotach, dzieli swą bi-

bliotekę na rozdziały: 1. de historia literaria, 2—4, de bibliothecis, 5. de usu bibliothecarum, 6. de ephemeridibus, 7. de scriptoribus vitarum, 8. de scriptoribus elegiorum, de anonymis, pseudonymis, plagiariis, 9. de libris prohibitis, 10. de societatibus, 11. de origine typographiae. A to jest biblioteca, która u innych jest samym katalogiem, regestrem, indexem. Heumann swój *conspectus reipublicae* tak podzielił: 1. de natura et partibus historiarum litterariorum, 2. de scriptoribus hist. litt. universalis, 3. de arte scribendi, 4. de progressu studiorum litterariorum, 5. de fatis disciplinarum, 6. notitia librorum, 7. notitia auctorum. Druk, pisanie, księgi, bibliotheki, dzieła, autorowie, nauki i wszystkiego dzieje, róznice, różnemi tytułami zachwycały były. Wszakże czas było ten odmęt rzeczy i rozmaistość tytułów, rozosobnić. A że, wspominało się wyżej, były niejaki idealy i pewna dążność pisania historii dziejów piśmiennictwa i kultury ludzkiej, a zatem widok ten, takie pozywne światło na mikrologiczne bibliografji prace rzucający, z odmętu odłączał się i pozyskał pisarzy, myśl swoję do historycznego stanowiska podnoszących. Karol Denina 1761 wydał *discorso sopra le vicende della letteratura*, w którym ma wzgląd na nauki nie na książki, na massę ludzi nie na indywiduala, cieniuje i daje charakterysty, losów i zmian piśmiennictwa, najwięcej francuskiego i włoskiego. Hiszpan z rodu Giovanni Andres, w języku włoskim, ogromniejsze pisał dzieło: *dell' origine, progressi e stato attuale d'ogni letteratura*. Parma. 1782. Vol. I—VII. Ćto, przełożone na hiszpański język: *origen progressos y estado actual de toda la literatura*, en Madrid 1784. T. I—IX. 8vo; dzieło obszernych znajomości, trafnych, widoków i charakterów, które musiało być defektowe, bo wypadało wprzód szczegółowie wyjaśnić dzieje nauk i piśmiennictwa. Niemcy w tej mierze wielkie zasługi położyli. Eichhorn teolog i historyk, dał do tego impuls, że nowszych wieków różnych narodów poezja, wymowa, i historja, ludzie różne nauki, wiadomości i sztuki, oraz kultura, wielu mężów usilnością zgłębiane były. Były przy tym szczęśliwe botanika, medycyna, filozofja, w powszechności piśmiennictwo Włoskie, a w części hiszpańskie, że prawdzi-

wych historyków uzyskały. — Nastąpił tedy następujący rozdział z sobą pomieszanych przedmiotów.

Historia litteraria, historia nauk, piśmiennictwa, sztuk, kultury, szuka początku, następstwa, rozwinęcia i zmian zdolności i rozumu ludzkiego; szuka we wszystkim związku i harmonii, wskazuje odcienie, rozróżnia charaktery i kreśli ich ogólnie znamiona; rozwija podniesienie umysłu, kulturę moralną, obyczajową i wszelki zbieg okoliczności, który od wieków stowi o usposobieniu rodu ludzkiego. Z wyższego historycznego stanowiska, roztacza obraz, który w ogóle zupełną całość wyobraża. Pojedynczych pisarzy lub pojedynczych dzieł wyliczanie, stały się rzeczą przydatkowymi, ponieważ historia piśmiennictwa i sztuk zajmuje się nie książkami, ale rozumem ludzkim. A gdy się nie zajmuje książkami, a zatem bibliografią nie jest. Bibliografia pozbawiona tej historycznej okraszy, wychudła, wyschła, wpadą w suchoty.

Litteratura dostarcza wiadomości, o dziełach (i książkach) jakie są w jakiej nauce pisane, ponieważ chcącemu nad jaką nauką pracować, nie dość jest znać jej fata, jej losy, trzeba znać wszystkie, a przynajmniej najlepsze dzieła o nięj traktujące, a przeto przyzwita mieć porządne i łatwe ich spisanie, którego dokładność, ocenieniem zalet i łopatności podniesiona być może. To u Niemców zowie się literaturą nauki, u Francuzów służy powszechny tytuł katalogu. Ma taką literaturę swoją czyli katalogi równie i sama bibliografia. Ten rodzaj dzieł zajmuje się dziełami i książkami, tak, że je tytuły książą pełniąają: wszelako, ponieważ i w tym razie dzieła i ich książki tyle są pospisy wane, ile ich spisanie zadosyć potrzebnie przedmiotu uczynić może, książki nie będąc tu istotą dzieła, tylko przedmiot, a książek i dzieł wyliczenie, drugim stając się widokiem, i ten rodzaj dzieł, to jest literatura, bibliografią nie jest. Jest poniekąd pewnym rodzajem opisania książą, to jest bibliografii, ale że w nim tkwi pewny pomysł ogólny, że nie dość mikrologicznych, drobnoskłowych wiadomości i notat hywa, a zatem to nie zupełnie przystoi bibliografią nazywać.

Są katalogi, rejestry, spisy, inwentarze, indexy, bibliotek, licytacji, księgarskie i różnych zbiorów książą, tym przedzej tytuły bibliografii przystały, ponieważ są

to bibliograficzne, czyli książki opisujące, spisujące katalogi, w których same jedynie książki są na celu, ich wartość i ocenienie. Wszakże wzdragają się bibliografowie, bibliotekarze i księgarze, udzielać tytułu bibliografii. Tytuł bibliografii bibliograficznych spisów czegoś szczególnego dla siebie wymaga.

Są katalogi tytułowane *bibliografią* wtedy, gdy wyliczają książki, które nie z przedmiotu w sobie zawartego, nie z użytku, ale z własnego bytu, ze swojej materialności, wartość mają, które swoją osobliwością, rzadkością, zasługują na szczególnne poszukiwanie i wspomnienie, o których jest coś ciekawego do powiedzenia, jaka anegdotka, koncept, przypowiadka, nieznaczna nowinka, które wymagają pilniejszego od innych opisu, które aby dać poznać, do ich opisu nie dość poprzyciągać dykteryjki, jak worki, przetaki, liwary, toporki, kubelski, maźnice do bryki, ale tak obserwować trzeba, karty, signatury, reklamy, znaki, filigrany, insignia, floresy, kwiaty, uńcjalne, antykę, finaliki, tytuły, jakbyś opisując brykę obliczył obrącze, szprychy, szczeble, klonice, dzwona, szynale, w koszu i półkoszach znajdującej się rózgi i plecionki. Mówię i powtarzam, że bez tych drobiazgowych obserwacji, książek poznać nie można i dość biegłym bibliografem być nie podobna. A gdy chcesz księgę bibliograficznie opisywać, to jest istotnym obowiązkiem twoim, abyś nie szczędził pilności, mitręgi i znoju, w rozpoznaniu tych drobnostek; abyś koło dzieł przepychu i kosztownych, z wielką chodził pieczęciowością, ponieważ te pospolicie są rzadkie; abyś umiał cenić rzadkości, te brudne graty, które często są wyrzutem wzgardzonym, ale od miłośników, na wagę złota chwytało, te świsiki i kilkokartkowe szpargaliki, których karaty i waga złota nie doważą. Umię je cenić, umięje zgłębiać. Obarcz swą pamięć, wzrok i przypomnienie tymi szczególnymi, niech ci na każde zapytanie obecne będą, a będziesz biegły. Trudny i nie bardzo tu potrzebny porządek, można pływać trzy po trzy, jedno do drugiego przyczepiać, Twoja łaska jeśli wskażesz środki znalezienia szczególnów, a czarującym i wielce pomyślonym jest porządek, gdy obierzesz chronologiczny, abecadłowy, drukarzami lub autorami kierowany. Osvojone jesteście wy, moje

książgi bibliograficzne z tym wszystkim, boście leżały przy wzorowych do tego dziełach, i dobrzeście się zapatrzyły na dzieła Sołykowicza, Ossolińskiego i Bandtkiego. Wyście równie liczyły dzieła rzadkie, osobliwe nieocenione, wyście uwieczniły Sępow, Budnych, Koszutskich, i Marchałtowe facecje i doskonale końskie lekarstwa, wy pogrążone w książki, w szpargaty w śmiecie, drobiazgi, w błędy i koncepta, w przysadną suchość i dorywczość, w odmęt, dowolność i nieład. Dla was dzieła Jerzego Samuela, są tym, czym jest sworzeń u bryki. Na każdym skręcie wasz dyzel śmiały zwraca cały ładunek na ubitej kolejni pełnym zawrotem. Wyścio na bibliograficznej posadzie, same bibliograficzne.

LXX. Nie koniec na tym, że bibliografia zajmuje się opisywaniem książek, a mianowicie interesujących, cenniejszych, rzadszych, osobliwszych; żeby umieć księgę opisać, potrzeba pewnej nauki, posiadać różnego wiadomości, znać reguły i zasady, wedle których opisują się. I to również bibliograflja obejmuje, i to również bibliograflję zowie. L'abbé de Rive proponował, aby wiadomość o prawidłach bibliograficznych, o regułach opisywania książek nazywać biblioguosa, lecz to nikomu do myśli nie przypadło. Francuzi usiłowali zasady bibliograficzne, od samego opisywania książek odróżnić nazwiskami bibliologii i bibliograflji. Lecz zakończenia logii, grafji, w nazwiskach nauk w takim odmęcie zostają, tuk nie raz też samo znaczą, że nadanie im ściślejszego znaczenia, stało się próżną usilnością. Dość zwrócić uwagę na chronologią, chronografią, geologią, geografią, ethnologią, ethnografią, aby zaniechać tej usilności odróżnienia terminów bibliologii od bibliograflji, które równie jak bibliognosja, jednoż, a też samo wyobrażenie w myśli obudzają. Równie tedy opisywanie książek, jak zasady i przepisy tego opisywania bibliograflją się nazywają. Równie Bücherkunde i Bücherwesen są bibliograflią.— Gdy teraz mamy mówić o bibliograflji, ile ona podaje środki poznawania książki, ile obeznajamia z wiadomościami do tego potrzebnemi, spotykamy się z mocno zakłopotonemi bibliograflami, którzy jak w labiryncie kręcą ze spletałym kłębkiem

ariadny, którego krucha, a dawnością czasu zholisa nitka, wszędzie się zrywa. Zamiast tedy upragnionego systematu, tworzy się zbióra wiadomości następujących:

1. Historja książkowa czyli księgowości, i zdarzeń, które na nich byt wpływały, ich mnożenia się, niszczenia, a zatym historja bibliotek.

2. Glossologia, czyli racczej grafika, ponieważ nauka języków należy do uprzednich usposobień bibliografa, a do poznania ksiąg, voluminów, kodexów, znać trzeba piśmo, wszelkich języków, na wszelki sposób pisany, znać wszelki materiał, na którym księgi pisane być mogą. Do objasnienia tego służą paleografia, diplomatyka, a w części i hieroglyfika. Lecz chcą niektórzy, aby bibliograf był uprowidowany, nie tylko w znajomość, przynajmniej powierzchowną wszelkiego pisma, ale nadto, znał całe rozgałęzienie się języków i wzajemne ich konneksje, co glossologią ma obejmować.

3. Typografia, sztuka drukarska powinna być znanjoma: jej wynalazek, zmiany czyli historja i stan dziesiązy. Pod tym tytułem obejmuje się bibliograficznie i wszelki sposób licznego rozmnożenia exemplarzy pism, stereotypowaniem, sztychowaniem, litografowaniem i tym podobnie.

4. Introligatorstwo i historja jego.

5. Bibliopolia czyli księgarstwo, i bibliotekarstwo czyli książnictwo, co jest można mówić najwyższym bibliografii celem. Wprawdzie księgarstwo od książnictwa jest nieco różne, bo tamto na celu ma wymianę i odbyt, handlowe życie, to zaś gromadzenie i przechowanie, czasem handlowe nabycie. Żeby umieć księgi zbierać, oczywiście że trzeba się na nich znać, być znawcą książek, bibliogramem. Złąd nie umiano bibliotekarstwa od bibliografii odróżniać, tak dalece, że bibliografia zdawała się być bibliotekarską, dając przepisy gromadzenia, porządkowania, opisywania i utrzymywania książek.

6. Bibliopoeia, czyli księgoróbstwo, księgotwórstwo, a razem nauka oceniania wewnętrznej wartości książek, było też wydziałem jednej z najcenniejszych bibliograficznych wiadomości. Chociaż bowiem bibliograf nie bierze się do pisania dzieł takich, do których pisania

móglby przepisy bibliopoei zastosować: wszelako znajomość prawidł dobrégo dzieł pisania, ocenianie dzieł cudzych ułatwia (e). — Lecz pominawszy tą bibliopoeję i niektóre wiadomości od niektórych uczonych odrzucań, zostaną: pisanie, drukarstwo i bibliotekarstwo, oraz tego wszyskiégo historja, składające naukę bibliografji, w których zebrané są reguły i sposoby poznania się na książkach i ich opisywania. Wszystko to stanowi zbior wiadomości oddzielnych, sobie niepodległych, przez się exystujących, z których, jedne ułatwiają mechaniczne ksiąg poznawanie, jako grafika i drukarstwo; inne już posiadanej ksiąg znajomości wymagają, jak księgarstwo, księźnictwo. Wypadá tedy na to, że bibliologia, czyli bibliografia jest zbiorem nauk i wiadomości, służących do mechanicznego powiększój części oheznawania się z książkami. — Ze zatym nauki bibliografji w sobie saméj już nie má, ponieważ ją pozastępowały inne imiona: bibliotekarstwa, typografji, grafiki, tam nawet, gdzieby najprzyzwiciéj ten wyraz mógł być użyty, tam go zastąpiły: litteratura, katalog, spisanie. — Gdy atoli mówimy o wiadomościach do poznawania ksiąg nieodzownych, za pomocą których rozpoznaje się księga jak jest w sobie, (w owej bibliologii) trzy warunki na oko bierzemy.

1. Uważamy księę pisaną rękopiśmenną, *graficznie*.
2. Uważamy księę drukowaną, *typograficznie*.
3. Uważamy księę w składzie, w zbiorze, w bibliotece, *bibliotecznie*.

Zważając zaś na dzieje księgowości, co się z księgami

(e) Rozwać dobró przedmiotu, zgłbienie jego, uzupełnienie, uszykowanie porządne swoich wyobrażeń, wyłożenie ich latwe i jasne, poprawne, i miało czas dobrze się odleźć. Są słowem ogólne przepisy dobrego pisania. Ponieważ zaś dzieła bywają owocem różnego wieku, a zatym na czas, w którym pisane były, w ocenianiu wglądu mieć nalezy. — Były podobnego rodzaju dzieła dla bibliografów wygotowywane: Buddae diss. de criteriis boni libri 1714, Augustin Valerio de cautione adhibenda in edendis libris 1719. Selden de libris variorumque eorum usu et abusu 1720, Ancherseu collecta de criteriis boni libri 1746, Bartholini de libris legendis 1676. i inni o sposobie czytania i używania ksiąg piszący: aż Denina bibliopoeią po Włosku napisaną, przełożoną na niemiecki 1783, zaczym bibliopoeią po niemiecku pisał Hübner 1802.

działo, widzimy, że z czasów starożytnych, kodeków ówczasowego pisania, prawie nie pozostało; że nim drukowanie nastąpiło, do XVIgo wieku, jedynie ręko-piśmieniu kodeksa biblioteki składają, i te rękopisy z tysiąca owych lat dotąd wielkiego są interesu; że po nastaniu druku nowe obserwacje nad książkami następują — zdaje się przeto bardzo składnie bibliograficzne wiadomości potrójnym szeregiem szykować tak:

1. Dzieje bibliotek i księgowości starożytnych
Grafika, bo daje przepisy poznawania ksiąg wieków średnich.
2. Dzieje bibliotek wieków średnich do XVgo wieku
Drukarstwo, bo to w tym XV. wieku wynalezione i poznane, ułatwia poznawanie ksiąg drukowanych następnych trzech wieków.
3. Dzieje bibliotek ostatnich trzech wieków
Bibliotekarstwo, które uczy jak chodzić koło całkowitego składu ksiąg zeszłych wieków, dla użytku przyszłości, około którego podejmowane starania, dziś wydoskonalone zostały.

Ten potrójny szyk i układ, jest szczęśliwą Michała Denisa myślą. Jego dzieło: *Grundriss der Bibliografie*, Wien 1775, 8vo, było szkicą, z której powstało, *Einführung in die Bücherkunde* 1777—1778. T. I. II. 4to. *Zweite Auflage* 1795. T. I. II. 4to. W tym swoim klasycznym dziele, objął on zarazem i historią piśmiennictwa. Lecz po 30stu lecach dzieło to przez starca pisane, poczęło być trochę podstarzałe. Jego filologiczny strój dla dzisiejszych czasów nie przydatny; przy wybornym ogólnym planie (bo tylko katalogowanie przyzwoitego miejsca nie znalazło) i przy dojrzałej rzuconych zasadach, mało w nim edycyowych szczegółów, niedostaje nowszych postrzeżeń. Ma wspaniałe wejście i z niejakim przepychem drukowane, złąd objętości większej, a rzec w krótkości szczupła, naostatek pocyna być rzadkie, przez to kosztowne i trudne do poznania. Zastępować gó może Mertensa *hodegetischer Entwurf einer vollständigen Geschichte der Gelehrsamkeit* 1779. T. I. II. 8°, obarcone omylkami druku (f). Wszakże co do historii piśmiennictwa

(f) Francuz bardziej wiele nad bibliografią pracujący, niebyli dość

pod ręką dogodne być mogą dzieła, albo Meusela *Leitfaden zur Geschichte der Gelehrsamkeit*, Leipzig 1799, 1800. T. I.—III. 8vo, albo Wachlera *Handbuch der allgemeinen Geschichte der litterärischen Cultur*. 1804, 1805. T. I. II. 8vo pp. 1184. W obu więcej historji piśmiennictwa i literatury: zasad bibliografii zaledwie lekkie rysy do śledzi. Meusel więcej ma tekstu, dłuższy wykład, więcej go zajmuje przedmiot piśmiennictwa, a zatem zupełniejsze i ogólniejsze części, od różnienia i charakteryzowania, bez indexu. Wachlera wszystko krótsze, przytoczeniem dzieł prześrotowané, zajmują go więcej pisarze, krótsza zatem historja piśmiennictwa, a w sagodnięszych wyrazach, wylicza colnięsze i pierwotne wydania, z indexem pisarzy. Wachler tedy więcej bibliograficzny, Meusel więcej historyczny, lecz Meusel bogatszy w literaturę historii litterarii i bibliografii, aniżeli Wachler. Potrzebowaliby już i Meusel i Wachler odświeżenia i dokompletowania, wszakże inne narody z tego rodzaju nic podobnego równie dobrę nie posiadają. Francuzi szczęśliwiej występowali z notatami i spisami czyli katalogami bibliograficznemi. Z tych, Bruneta Manuel du libraire czyli *dictionnaire bibliographique* celował przed innymi, gdy w Niemczech Ebert w swój *bibliographisches Lexicon*, Bruneta wcielił i mnóstwem wiadomości poprawił, uzupełnił i mocno pomnożył.

szerzliwi, aby jakie dzieło o zasadach bibliograficznych, dojrzałe i szczególnego wspomnienia godne wygutowali. Boularda trakté *démentaire de bibliogr.* 1804. 8vo, jest niedostateczne, innych jeszcze biedniejsze. Za najlepszego we Francji o bibliografii pisarza skuszone poczytać należy: Gabriela Peignot, jego dzieła głównie: *Manuel bibliogr. ou essai sur les bibliothèques et sur la connaissance des livres*. 1800. 8vo, *Dictionnaire raisonné de bibliologie* 1802. Vol. I II. 8vo supplém. 1804. Wyjaśnia termina bibliograficzne, niektóre drukarskie, a dosyć wymienia drukarzy i rzeczy ubocznych. — *RéPERTOIRE BIBLIOGRAPHIQUE UNIVERSEL*. 1812. 8vo. Dzieło ważne i okwitujące w noce bibliograficzne, ale istoty w nim nie tyle co ogromu, bo naśadowane obcemi przydatkami, a brak wielu znajomości, oraz częsty niedostatek dzieł cudzoziemskich, a przez poleganie na samych tytułach dzieła często nie w swoim pomieszczone miejcu. — *Traité du choix des livres* 1817. 8vo, dobra literatura (literatury czyl) de belles lettres, prócz ogólnych uwag; wreszcie bardzo niedostateczne.

LXXI. Jeszcze to przed stem i dwiema tysiącema laty, jeden z siedmiu plejad poeta Kallimach Battliada powtarzał, że wielka księga jest wielkim złym, τὸ μέγα βιβλίον, τον τὸ μεγάλων κακῶν. Azeliż to nie zjści się na was księgi bibliograficzne, i na tej przemowie do was, która sążnisto rozciągała, żokciowe ma paragrafy czy rozdziały. Ale bo długa jest droga, którą się przedsięwzięto. Chociaż tedy są popasy, noclegi, choć woźnica daje koniom wytchnienie, często sława i poji, i siana im podruca i dobrze obroku zasypuje, wszelako wielkie czyni stacjé. Wyciera się oś bryki, jak pióro na papiérze; mączą się szkapy, jak autor usilnie przyczepione dzieło dokonywający; nóż się podrózny, jak czytelnik niecierpliwie kowiec dzieła goniący. Lecz przedsięwziętą drogę dokonać należy i stanąć w miejscu, do którego zmierzasz. I zaprzegłyście mnie w długą drogę księgi bibliograficzne, którą pragnę skończyć i zamkując, skoro tylko na miejscu stanę. Wyście mnie w to uprzągły, wy! moja pociecho, moje troski i moje utrapienie! Wy! tykając obrazów historycznych dziejów bibliotek w Polsce lub drukarstwa polskiego, dziejów odkrycia drukarstwa; kreśląc krótki wykład grafiki, a podejmując środki opisywania kodeksów tak pisanych jak i drukowanych, zajęłyście część znaczną tego, co pod nazwiskiem bibliognosji, bibliologii, czyli bibliograficznych zasad, czyli to, co do zbioru bibliograficznych wiadomości od tylu pisarzy policzone było. Wy i tym sposobem bibliograficznemi jesteście. Wreszcie jesteście bibliograficzne, bo wiernie w tropy Jerzego Samuela Bandtkiego i w wycięte przez jego dzieła kolejne trafiacie. Kręcą się koła koło swych osi, obiegają ziemia i planety w koło słońca, lata ćma koło gorejącej świecy, równie kręcą się i tych tomów moich księgi i rozdziały, koło dzieł Bandtkiego. I wszyskie moe księgi bibliograficzne, aż do ostatniego rozdziału i paragrafu wynikają ze słów Bandtkiego. Lecz Bandtke, rownie jak i inni nasi pisarze, nie chciał użyć terminu bibliografji. Bądź to uczynił przez wrodzoną sobie skromność, aby nie przechwałać się w obliczu świata, że posiada la plus vaste et la plus universelle de toutes les connaissances humaines; bądź się wstydz jego, ażeby nie rzucił na dzieła swoje plamy

porywcości, dorywcości, sekaturstwa, konceptowocie, suchej erudycji, małońkowatości, nieporządku i nieśrodu, wczym ażo dzieło jego, jedno nad drugie przesadza; bądź naostatek lękał się, „żeby mu nie przyszło zdradzać czarujące tego wyrazu tajemnice wyjawiać i objaśniać, że żadnej nanki bibliografii nie ma, zdzięrać maskę, jaką przywdziówiąc opisy bibliograficzne, szukają środków odróżnienia się od wszystkich różnorodnych spisów ksiąg, wytykać imposturę terminu, i precz wyświadczenie, ile cała bibliografia eko-jarzona jest, z drużyiny poważnych historycznych powieści, różnych pokątnych wiadomości i umiejętności, a kilku sztuk, które ani są rękodziełne, ani gymna-styczne, ani rzemieślnicze, ani do sztuk obrazowych liczoné, chociaż niektóre miały po miastach swoje cechy. Wyjaśnienia tego wszystkiego unikał Bandt-kie, a mnie, z powodu tego, żeście wy! moje księgi, tytuł bibliograficznych wzięły, wypadło to wszystko w ninięjszej przemowie rozmać; wypadło to, że ści-śionymi pięśiami i rozdartym sercem dopełnić. Bandtkie tego szczęśliwie uniknął. „Opuszczamy tu zuowu“ mówi on (w hist. bibl. uniw. Krak. p. 137), to wszystko, co o manipulacji w szczegulności uczony Voigt rozprawia, bo to nudziłoby tylko czytelnika, który się zna na rzeczy, a niewiadomy prac bibliote-karskich czytelnik, jeżeli nie ma szczególnego daru do czytania dzieł technologicznych, zapewne jeszcze przedżej stęskni sobie obszernie wywody trudnej ro-boty, której mozoł najlepiej ten tylko zná, co sam miał podobną jaką czynność.“ Jakież co się dotyczy bibliotekarstwa, zaledwie cokolwiek o katalogach dał poznać, zaledwie o dowolnym systematów zmieuianiu (p. 116, 117.) zdanie swoje wynurzył: wreszcie narze-kając na nieświadomość ludzi w sprawie bibliotekar-skiej, rozprawia o niej, jak o rzeczy powszechnie świadomej. Co do mnie, czyniąc zadosyć tytułuowi, jaki przybrały obie księgi moje rozebrania i pomnożenia dzieł Bandtkiego, tytułuowi ich bibliograficznych, oraz przyrzeczeniu mojemu mówieniu o bibliotekarstwie, zapelniam te luki, te próżnie, które Bandtkie popo-zostawię, i was moje księgi narażam na to, abyście czytelników swoich nudziły. Tym sposobem, gdy piszą i kończę tę przewowę, pomimo najżywszego

upragnienia, aby cele przedsięwzięte dzieł o zakończyć, znajduję się z ujemnym zmartwieniem mojim, w jego środku w jego połowie, w której tą Przemową wkładam. Nie tylko bowiem, czeka mnie robota wielka, robota całotomowa, wydania katalogu inkunabułów Polskich, ale rzecz bardzo ważna, a pewnie że nudna, sucha, cekliwa i tępka, a do tego nie mała i dosyć dłużna, to jest mówić o bibliotekarstwie. Ciemne o nim uczonych mężów wyobrażenie, poczytywało go za bibliografią, a tym sposobem zamiast porządkowych bibliotecznych obserwacji i przepisów, wtykano bibliograficzne quid pro quo, gromadzono różne wiadomości, które się bibliotekarzom przydać mogły, tak, że w rzeczy o bibliotekarstwie, pisano de omnibus rebus et quibusdam aliis, jak to właśnie bibliograficzne było, tak, że w owych dziełach o bibliotekarstwie było wszysko, tylko samego bibliotekarstwa niedostawało. Jeszcze znany Schelhorn, z innymi, dołączał do tego znajomość książek, która może uczynić człowieka uczonym polyhistorem, bibliografem, ale nie bibliotekarzem. Podobnież nie jasne o bibliotekarstwie wyobrażenia miałyły księgarstwo z księźnictwem, bibliopolstwo z bibliotekarstwem. W rzeczy samej, szykowanie книг po półkach w księgarni a w księźnicy, w librarii a w bibliotece; układanie katalogów, znajomość książek, ocenianie ich wartości, nabycie, zamiana, korespondencja, wiadomość handlu księgowym, o drukarniach, o licytacjach i środkach korzystnego nabycia, konserwa, podobnież czynią księgarzy i księążnych, bibliopolów i bibliotekarzy zatrudnienia. Ale księgarz jako kolwiekby uczeń działał, ma na celu handel i zbycie, książkę zaś zachowanie i nabycie. — Księgarz tym sposobem baczę, które dzieła w jego okolicy największy odbyt mają, tym się zajmuję, do pomnożenia ich liczby zwraca swój nakład, i w tym jedynie celu z drukarniami i księgarzami związki utrzymuje. Wywiaduję się o każdego imieniu, mieszkaniu, czyli jest tylko księgarzem, czyli razem drukarzem. Rozważa jaki jest własnego nakładu zbiór livres de fonds, czyli ten wynika z własnych różnie podejmowanych przedsięwzięć, czyli z własnej księgarza drukarni. Bo z drukującym snaduięszy wymianę, bo od drukującego sna-

dnięj księgi za niższą cenę nabyc. W krajach Polskich na główkę ♢ lub ♦ księgarskiej, czyli katalogowej ceny, z innemi nadzucenie exemplarzy, odsłanie procentów 10, 20, albo i 30. Dowiaduje się, co stanowi jego skład z jego antrepryzy wynikający, czyli wszystkie przedmioty, czyli pojedyncze, czyli dorywcze i zmienue są jego kroki. Czy przestaje jedynie na dziełach swojego nakładu, czyli też wymienia i nabycia obce. Jakie tym końcem utrzymuje zwiąski, czyli z jednej drukarni nabyciek pomuożza własny skład jego, czyli z różnych. Czy na momentalne zażądanie sprowadza, czy też tworzy leżący u siebie zbior. Jaki tody z tego powstaje assortiment, czy w nim jest jakiś wybór, czy hyleco pozyskiwane. W czym jego księgarnia najbogatsza, ozy staremi zajmuje się dziełami, cudzoziemskimi, kartami geograficznemi, nutami muzycznemi, czy ma gabinet lektury, czy może się żurnalistyką zająć. Na co wreszcie w jego okolicy największy odbyt, a mianowicie jak wielki, książę do nabożeństwa, elemetarnych i lekkię lektury, belles lettres. Jakie są jego resursa, jaki kredyt, jakie kommunikacje. Tyle jest kwestiji, które sobie wzajem, i o siebie księgarche czynią, a które nie tak dalece trudnią książnych, chociaż im dobrze z unbocza o tym wiedzieć dla ułatwienia i większej pewności w nabycaniu. Lecz książny nie potrzebuje nabycić wielu exemplarzy jak księgarcz, o pojedyncze exemplarze inné są układy, także wspólne nawet księgarstwu i książnictwu wiadomości, są modyfikowane, a wcale nie uczą pielegnowania i wzmacniania, jakie znać powinni książni czyli bibliotekarze. Dla nich eksystuje pewna sztuka, artistischer Theil, Technika, Manipulacja, pewne działanie biblioteczne, do którego przystępujemy.

BIBLIOTEKARSTWO czyli KSIĘŻNICTWO.

LXXII. We Francji od bardzo dawna, uczonym niejako sposobem o książnictwie pisano. Zdarza się, że są nieświadomi i przewrócone o tym wyobrażenia mający, z tym wszystkim przez gęste pisanie i upowszechnione rezonowanie, liczne biblioteczne wyobrażenia spopolitowane zostały, a ztąd wynikały pytania

o obrane w bibliotece systemata, o prędkość ułożenia, spisania, zładu gorszeniu się z pozornego nieładu; i cenzurowanie dających się postrzegać działań bibliotecznych. W Niemczech z dawnych czasów ludzie fachu, nad bibliotekarstwem myśleli, z dawnych tedy czasów i do téj chwili każdy następca na poprzednika narzeka, narzeka na lokal. Wszakże w Niemczech od lat 40, szczególnie przedmiot ten zatrudnić począł. Czyniono drobiazgowe, różnie zgrahne postrzeżenia. Symplifikowały się i oczyszczaly wyobrażenia, usunęły filologiczne lub bibliograficzne przystrojenia, wyjaśniała ścisłość, tworzyły pewne zasady, sposoby znakowego księgi spisania, tworzenia abecadłowego katalogu; jednak dotąd wiele trwa niejednomyślności, a mowią ogólnie, dwa systemata działań, zdanie Niemiec szczebią.

Jedni ciągną na to, żeby wszystko do form i mechanizmu zredukować, księgi do liczb i do miejsca przywiązać, niedbać o szyk, jedynie na format i oprawę. Ale przy takim niewolniczym księgi do liczby i deski uwięzieniu, za pomocą alfabetycznych katalogów, znajdująć je i z nimi się obeznawać. Dla bibliotekarza nie potrzeba pamięci, ani lokalnego objęcia, ni systematycznej barzności, nie potrzeba uczonego ni rozumowego do utrz. mywania porządku należenia: Siedzi bibliotekarz za abecadłem, na każde pytanie (było nie mylne było) przewraca go, notuje znaki, a za nim stojący hajduk nie umiejący czytać, tylko zdolny znaki rozpoznać, biega do szaf, przynosi i odnosi księgi. Ten sposób powszechniej zamisłowali Niemcy południowe.

Drudzy starają się księgi swobodniej utrzymać, tak, aby zależały jedynie od swego przedmiotu, to jest od tego, co się w nich samych znajduje; żeby liczby były do ksiąg przywiązane, a biblioteka, nie w miejscu, lecz w sobie samej uporządkowaną była; żeby chodzenie około niej coś przecie rozumowego miało. Więcej na to trzeba usposobienia, pracy, pamięci, ciągłej pilności, utrudzenia głowy, lecz więcej myśl bibliotekarza zasilona była. Ten sposób powszechniej zamislowali Niemcy północne.

W ścieraniu się żdań przeciwnych mechaniczne systemata dyskredytują się. A zaś w swobodniejszych, poszukiwane są: skrupulatność i precyzja, ułatwienie w trudniejszej pracy, ułatwienie następcy w bibliote-

karstwie i każdemu obcemu, obeznania się i rozgo-
szczenia w całym urzędzeniu, aby naostatek to u-
rządzenie było trwałym, ile można wieczystym. —
Różna w tej mierze w szczegółach czyniona praktyka, po-
pobudziła do obserwacji i do ogłoszenia ich drukiem.
Lecz z licznych dzieł o bibliotekarstwie piszących, nie wiele jest takich, któreby czysto od innych przy-
datków odosobiły rzeczą biblioteczną, a z tych, które
się na to zdobyły, nie wiele które, przytoczyć umiem.
Bo ledwie Schrettingera i Eberta między klassyczne
tego rodzaju dzieła liczyć należy.

*Versuch eines vollständigen Lehrbuches der Bi-
bliothek-Wissenschaft von Martin Schrettinger köa.
Bajer. Hofbibliothek-Kustos. München 1808. 1810.
I—III. Heft. 8vo, pp. prawie 300 i tablice.* Lecz to
dzieło szacowne zapuszczając się w drobne szczeguły
zapisywania na kartkach, w katalogach, zapominało o
całości. Zostało niewykończoné, a gdyby nawet wy-
kończone być miało, nad plan i zamiar swój ogromniejszymby stać się musiał. Zgłębiający wszystko
autor może być, że zgubił z uwagi ogólni i rozmaitość
widoków, które w manipulacji biblioteczeń rozwa-
żane być muszą: tonąc w tym, o czym po kolejci roz-
pisywać się zaczął, wpadł w powtórzenia i drobnostki,
które może nie dość rozumieć się dają.

*Die Bildung des Bibliothekars von Friederich A-
dolf Ebert, Secretair der königl. öffentl. Bibliotheken
zu Dresden Leipzig 1820. 8vo pp. 68.* Jest to tedy
broszurka, wiele do myślenia dająca. Autor dawniej
mniej fortunnie występujący, dał w niej dowody ile
doświadczeniem poduczony, wzbił się myślą swoją do
trafnych ogólników. Te jego uwagi podnoszą umysł
bibliotekarski, dźwigają go z zacieśnień, i pobudzają
do śmiałyich przedsięwzięć, a wskazują na nie pewne
i mocne zasady.

Do tego pomocne być może wzorowe urządzenie
biblioteki göttingskiéj, o którym krótka wiadomość
znajduje się w dziełku, Christian Gottlob Heyne bio-
graphisch dargestellt, von Arn. Herm. Lud. Heeren.
Göttingen 1813. 8vo pp. 178. 290 sqq.

Te dzieła są źródłem i pobudką do tego, co tu
o bibliotekarstwie napiszę. Nie przedsiębiore przez
to opisywać prawidł w przepisach jak najpilniej i naj-

regularnięj urządzonej, chcę pisać jedynie dla tego, aby pośpolitować te wiadomości, które pospol temi byd powinny, abym okazał moje w tej mierze widzienie. Dla tego zdarzą się niekiedy sporne zdania, nieregularnie przytaczane przykłady, czasem rozprawiania. Nie raz graniczą tu rozbierane przepisy z mikrologiącznymi ostatecznościami. Takie bywają mniej potrzebne dla małych bibliotek, dla wielkich, albo tych, które wielkimi stać się mogą, nieodzowne. My powinniśmy mieć na celu równie małe jak i wielkie biblioteki.

Cafe bibliotekarstwo, czyli przepisy, prawidła działań i urządzeń bibliotecznych na sześć podzielamy części.

1. Zabezpieczenie bibliotek i książek.
2. Uporządkowanie tworzącej się lub w niesiądzie będącej biblioteki.
3. Utrzymanie zapowiadzonego porządku.
4. Użytek z biblioteki.
5. Pomnażanie zbioru, środki ciągłego wzrostu.
6. Urządzenie, żeby biblioteczne działania dopełnione być mogły.

To wszystko po kolej rozważać mamy:

1. Zabezpieczenie biblioteki i książek.

LXXXIII. Wielka część warunków biblioteki zabezpieczających, pospolicie nie zależy od bibliotekarzy; wszakże bibliotkarze na nie względ mieć powinni, i przypominając je, i o nie się upominać, aby im zadysponowane było. Z niedopełnienia ich bowiem wynikają przypadki, którym najpilniejsi bibliotekarze zapobiec nie zdołają i za nie odpowiadać nie mogą.

1. Mięsce, budynki, sale, powinny być, ile być może odosobnione, w miejscu cwartym; odosobnione, a przy najmniej zabezpieczone od sąsiadniego ognia, od zalewu, od kurzawy i dymów, żeby nie pańowało nad małymi budynkami, nie mało licznych okien i otworów od ulic, albo gdzie gwałtownie kurzawa poruszana bywa; ma być suche na ziemi suchej, ściany suche, nie ciągnące wilgoci.

2. W jakimkolwiek położeniu znajdzie się obrane mięsce, wymaga szczególniejszego opatrzenia od ognia,

to przez konduktory od piorunów, to przez moc murów, drzwi i okienice żelazne, które się łatwiej napaści ognia opierają. W budowie jak uajmnięj drzewa, dla tego pochwalane są sklepienia i od wielu przedładane, nad sufity, albo nieprzyzwojite bibliotece pułapki: tylko sklepienia takie, któreby swymi arkadami nazbyt nie psuły mięjsca. Żeby suche zimno miało księgom szkodzić tego nie widać: można tedy książki na najlepsze mrozy narazić i zdaje się być nie potrzebną sale biblioteczne ogrzewać, bądź to piecami, bądź rurami. Ale do nich ludzie cieplejszego przysiępu potrzebują, jakiejkolwiek dla siebie ogrzanej izby, któraby przyległa była. Na ogrzanie takich pokojów czyli sal, piec i sadzane kominy powinny być powinny na boku, i ze wszelką ostrożnością, wreszcie wszelkie ostrożności dopuścić należy, i pilność, aby w salach bibliotecznych żadne paląc się światło nie pozostało, ażeby świecy palączej się nie wnosić, ognia nie krzesać. Naostatek koło budowy bibliotecznej mieć zapas naczyń do szybkiego ratunku od ognia potrzebnych.

3. Sama budowa dobrze urządżona zabezpieczać może od wilgoci, kiedy dachy i okna dobrze opatrzone, aby śniegi i dźdże nie załatwiały, kiedy mury będą dobre, kiedy posadzka nie z kamienia, nie z cegieł, ale z drzewa, dobrze wysuszonego i podsypanego, zrobioną będzie; kiedy w budowie na przestrzeń przewiew utrzymany, będzie zdolny pory roku lub dnia wilgoć rozprędzić i unieść, żeby łatwo było sale wietrzyć i wolnym ją powietrzem napełniać, wysokość i wielkość sal zdaje się temu sprzyjać.

4. Żeby kurzawy nie było opatrzywszy sale od zewnętrznej napaści, utrzymywać wypada posadzkę woskowaną i dołożyć pilności, ażeby przychodzić nie nanosiły blota lub śmieci. Miimo tego, przez chodzenie około książek, przez oczyszczanie i wymiatanie posadzki, i przez sam czas, wznowi się pył i kurzawa, która na szafy, półki i książki osiada, równie tedy jak posadzka i szafy, tak i książki omiatane i opylane być powinny.

5. Na same spacery biblioteka otwieraną być nie może, bo się przez to śmieci w bibliotece mnogi. Jest zaś biblioteka każda jedynie dla ludzi a nie dla in-

nych stworzeń, dla tego psy, koty, ptaki, niedopérze, nie powinny postać w bibliotece. Pilności potrzeba, aby im przystępu nie dopuszczać. Nie cierpieć myszy, a mianowicie szczurów czyli pacuków, które mogą wielkie szkody działać, jeżeliby się pojawiły, jak najpilniej wyłepić. Prócz książek i papierów nic innego być nie powinno, a mianowicie nic takiego, aby miało żeru jakim stworzeniom dostarczać, czyli to czworonogim, czyli owadom. Usuwać to wszystko, co może owad wabić. Na jesieni szczególniejsza na to bacznosć ma być dawana, gdyż wtedy przed zimnem wszystko pod dach się chroni. Motylki, ćmy, mólki jakiego bądź rodzaju niepotrzebni są goście, wyganiać ich i wyłepiać potrzeba. Robactwa, pełzające i latające owady, większe i drobniejsze, wszystkie są niepotrzebne. Przy ostróżnościach w ich niedopuszczaniu podejmowanych, jednym z najskuteczniejszych środków niedopuszczenia ich, jest częste książek użycie. Nic tak owadu nie odstrasza jak człowiek, dla tego samo częste wyjącie księgi, zabezpiecza ją od napaści owadu, dla tego niekiedy biblioteki przetrzepywane hywają, wszakże z tą ostróżnością, że przez samo przetrzepywanie książki cokolwiek cierpią.

6. Zabezpieczenie książek od ludzi, zależyć powinno od ludzi, a nie od jakiś sztuki. Zamkaią się biblioteki dla ubezpieczenia książek od złodzieji i roboju, książki same, zdaje się nieprzyzwoite, aby miały być zamknięte szybą, kratą, prętem. Kiedy ich tak trzeba pilnować, nie ma ich co ludziom pokazywać, zamknąć i zatarasować biblioteki całe. Są bowiem książki dla ludzi uczciwych i uczciwi tylko do bibliotek dopuszczeni być mają.

7. Szafy mogą być hardzo różnego kształtu, zamknięte drzwiczkanami drewnianemi, szklannemi, firanowemi, kracianemi, otwieranemi lub suwanemi, mogą być, dla wygody lub ozdoby przyzwoite małym bibliotekom, nieprzyzwoite są wielkim. Wielkim bibliotekom najprzystojniej otwarte szafy, w zamkniętych bowiem, koniecznie księgi niedostatku przewiewu doznają, którego i szkody stąd wynikającę, nie wynagrodzi urojona ochrona od kurzawy w zamkanych szafach, bo, lubo mniej, zawsze jednak pył dochodzi, a wietrzenia nigdy dosyć dla książek. W wielkich też

bibliotekach nie jakiego innego kształtu szafy być powinny, tylko w formie prostych półek, równe okrywających wszystkie ściany od dołu do góry. Zrobione po prostu wszystkie aż do spojenia swego z bokami bez jakich kryjuwek, lub zakątków, któreby powstać mogły, od jakich poprzybijanych na płask tarcio lub blejtronów, które weale biblioteki nie przyozdobią, ponieważ najlepszą biblioteką ozdobą są książki. Takie urządzenie szaf czyli polic, jest najpiękniej przyozdabiające sale wielkiej biblioteki. — W jakimkolwiek miejscu stawiasz na książki szafę lub półki, staraj się, aby dobrze były olejno pomalowane. W małych bibliotekach, dla przepychu, mogą być wykwintne z osobliwszego rodzaju drzewa, albo politurowane. Utrzymanie takich szaf, jak meblów pokojowych, pewnie nie będzie trudne. Ale dla wielkiej biblioteki byłoby to ciężarem. Niech sobie będą, z jesionu, dębiny lub sosniny, byle olejno malowane. To malowanie ochrania od robactwa, i książkom schudne i łatwo oczyszczone przygotowywa łoźysko. Drzewo nagie chwytą tłustość, ignie do niego pył, chwytą się go bez trudności robactwo. Bejcowane i woskowane, i wyciera się i zawoskowywa okładki i niezmiernie nabija się kurzawa. Malowane z klejem czy to kredą, czy glinką, czy kolorem jakim, czy wapnem, sławem bielone, są koniecznie najszkodliwsze dla książek. Nie mówię już, że co się tyczy zebrańcia i robactwa, nie ma w tym żadnej ochrony, ponieważ w szorstką pobiałę kurzawa dziwnie się nabija, i wszelka tłustość i wilgoć chwyci, lecz takie malowanie jest prawdziwym książek morderstwem. Albowiem pobiała taka nigdy dosyć trwała być nie może, wycierą się, a wycierana od książek. Ustawiczenie tedy kurzawą z tej pobialy pokrywane są księgi, a zaledwie postawioną księgę z takich polic wzięte do ręki przyjdzie, suknio i ręce, jakby wapnem lub piaskiem powałasz. Książki tedy w ciągłej są nieczystości. A że takie malowanie koniecznie jest szorstkie, nielitościwie tedy szarza i drze okładki, nie tylko u dołu, ale po bokach, skoro się książka położy lub wywróci, i gdziekolwiek o pobiałę potrąci. Używanysznych książek okładki niszczą się nie do wyrażenia przedko, a przeprawianie książek dostarcza wyzdro-

wiązych, ale często bardzo już chorowitych książek. Gdzie są takie szafy, przed wszystkim precz je wyrzucić trzeba, stokroć lepsze z prostego, czystego, wcale niemalowanego drzewa. — A najlepsze jakośmy wspomnieli są; olejno malowane, i żadne inne w wielkich bibliotekach być nie powinny. Malowanie to powinno być dobre, wszędzie pokrywające, i farby i oleju dostatek mające. Za cienko pociągnione będzie ostre i wytarciu uległe, za nadto nałożone, może być lipiące, tak, że książki do półek przylgną, co im wcale niedogodno. — Wysokość szaf najlepiej kiedy jest niewielka, aby nie było potrzeba do nich na złamane szyj po drabinach kazić. Żeby umnięjszyć zbytniej wysokości, są dawane w salach galerje, które tyle széroke być powinny, aby łatwo w nich było schylać się. Stawianie szaf i półek, tak, aby się o ścianę nie opierały, nie wiele potrzebne będzie, kiedy otwarte półki dosyć luftu mieć będą i dosyć głębokie będą. Potrzeba bardzo dostatniej głębokości, aby najdłuższe querfolie między quartantami stanęły bez oicerania się złożkowej krawędzi o tylną szafy ścianę, i bez wystawiania na przód, przez co księga szpetnie, nie wsuniętą i wiszącą się być wydaje. Ta głębokość jednak jedynie dla wygody jednego księga rzędu dostatnia być powinna. W wielkiej bibliotece stawianie książek we dwa, a co gorsza we trzy rzędy, jest smutną i nigdy dosyć nie opłakana potrzebą. Lepiej dać pokój piękności, że książki tylko ściany przyodiewają: lepiej mówię po środku sali szeregi półek ustawiać i w nich księgi nałożyć, aniżeli je w kilka rzędów ładować. I urządzenie półek dla oszczędzania miejsca, bywa rozmaite, że czasem dwu rzędowe głębsze i brzeżne różnie szykować się dają, lecz dla wielkich bibliotek nie ma w tym dogodności. Największa dla nich dogodność, gdy półki można łatwo, wedle potrzeby, podnosić lub zniżać, aby mogły być książki od naciskania ich bezpieczne i mieć dosyć nad sobą wolnego miejsca, aby mogły być z miejsca uniesione lub wychylone, i bez tarcia wyciągnięte.

8. Co do samych książek, ta naprzód do uczenia jest uwaga, że powinny być oprawione, a do tego dobrze. Wiele tedy zależy od introligatora, aby nie używał mącznego klajstru, a tym sposobem nie

narażał książę na robactwo. Jakimkolwiek sposobem oprawia, ażeby nie zbyt ściskał, ani zbyt rozwolnił spózycie zostawił; żeby jak najmniej ubciął. Książki, które na częstsze użycie narażane być mają, nie powinny mieć zbytecznie nalepionego grzbietu. Pilności potrzeba, aby tablice starannie a jak najmniej w książkach łamane były. Kożda zaś karta w książce, a mianowicie tytułowa, powinna być zupełnie osobna i luźna, do innych kart nie ma być przylepiana, bo takie niegodziwe przylepiania te karty niszczą. Oprawa będzie w skórkę, albo w półskórkę. Na grzbiecie najlepiej kiedy etykieta nie na przylepianej skórce będzie, wybita, ale na poimalowanej części grzbietu, a jeśli ma być przylepiana, niech będzie ze skórki, a nie papieru. Jeśli się co w książce zepsuje, wypada niezwłocznie naprawić. Dla tego dobrze, ażeby bibliotekarz umiał podejmować intrigatorskie roboty i mógł sam nalepić co się odedrza, rozedrza, oderwie, co odleci, odpadnie, odstanie: ponieważ w dobrym stanie utrzymywanie oprawy i kartek w książce, jest wielką książką ochroną. Trzeba tedy postępować ostróżnie z samemi jej okładkami, i dla tego stawiać na półkach luźnie, aby łatwo było księgę wziąć i wyciąć; żeby stały wolnie i o swojej mocy, o siebie się nie tarły, a wszakże, nie były pochylone i na siebie nie waliły się, nie upadały, i nie były wykrzywione, bo to wszystko książkę psuje. Jeżeli księga ma leżeć, a mianowicie mająca w sobie sztychy, a leżeć ma dłujo, kłaść ją wypada sztychem nad doł, ponieważ, minno wszelkiego przysłonięcia, między karty wciska się kurzawa, a ta osiadając, pokrywa wierszek karty, lepiej tedy, żeby tytuł i sztychy na spód wykręcone zostały.

2. *Uporządkowanie.*

LXXIV. Zeby w ogólności wiedzieć to, co się w bibliotece znajduje, każdą w niej książkę łatwo było znaleźć, trzeba wiedzieć, jak ustawić i spisać książki, jak rejestr, katalogi wygotować, i znaki, po którychby do książki trafić było można, pokłasć. W tej tak ważnej pracy, nie mało są podzielone zdania, a w samym uporządkowywaniu najjaśniejsi się pokazują,

czyli mechaniczny sposób, czyli myślenia potrzebujący, obrany został. W obu razach mogą być pełniane niedokładności, które nazwane szkodzą. Zeby tych niedokładności uniknąć, nie można być dosyć drobiazgowym i pedantem, a chociaż drobiazgowość i przysada jest niepotrzebna, wszelako stokroć gorsza niedokładność, a nawet szkodliwa. Szukane ułatwienia nie raz nazwane utrudnieniem sprawią; szukany pośpiech niedorzeczną spłodzi robotę, ponieważ nie przeszoruje ubmyślone ułatwienia i nagle pośpiech sprawić mogą szkodliwą niedokładność. Dla pośpiechu i ułatwienia braue bywają gotowe drukowane katalogi papiérem białym przekładane, w nich notowało i dopisywano to, co się w bibliotece znajduje, a przy tym ukazywały się dzieła, których w bibliotece nie ma, które w innej znajdowały się, albo w głowie ów katalog drukującego autora, a te dzieła puczywano za dezyderata biblioteki. Dobre są takie notaty dla własnej wygody i ciekawości, ale byłby myśl wielce dziecienna, gdyby kto mniemał, że podobna notatka wiadomość, jest katalogiem, albo że jest w stanie zastąpić potrzeby biblioteki posiadania należycznych katalogów. Również niegodny jest pośpiech, gdy, aby zbyć różnej wielkości kartki, małe a nierówne, poodziérane i czym innym zagryzmolone świdki, są do spisywania używane; gdy tytuł zbytecznie skracany, nazwiska pisarzy niedbałe zapisywane ich imiona o-puszczane; gdy wydanie i miejsce druku i wielkość książki nie będzie wypisana. Taka robota jest niedołęzna, nic warta i daremna, a często szkodliwa. Nis mówię już o takich, w których ostatnia piszących nieprzezorność, nie umie znaleźć tytułu, tylko siakie takie z niego wychwyci wyrazy, od kaprysów i wygody swojej przeinieni go, inne na jego miejsce podstawi wyrazy, o takich nie mówię, z takiego opisania książek nie szukaj, bo ich nie znajdziesz.

Że przed wszystkim katalog ahecadłowy jest potrzebny, a rejestr repozytorialny dogodny, na to każdy przyzwoli: czyli jednak potrzeba spisania systematycznego, i czyli ustawnie systematyczne jest istotnie przydatne? o tym wielu powątpiwa. Jeżeli systematycznie, to jest przedmiotami rozłożysz bibliotekę, masz przyjemniejsze dla myślącej głowy

wejrzenie, ponieważ patrzący na rozkład przedmiotami, od razu zasób biblioteczny okiem wymierza i przenika, i łatwiej go wyrozumię, aniżeli gdyby przeglądając jakieś notaty. Przez takie na przedmioty rozstawienie biblioteki i użycie jej łatwiejsze. Jakiego to przypadku potrzeba, żeby w odrębnym rozstawieniu, bez podziału na przedmioty, żeby się znalazło razem dzieł kilka takich, jakich wypadnie potrzeba. Nader często bywa, że gdy kto razem kilku dzieł zapotrzebuje, że ich potrzebuje z jednego przedmiotu. Będzież tedy bibliotekarz w odrębnym bibliotece ustawnieniu, latał po nie z sali do sali, z drabiny na drabinę? Litotści godzien los bibliotekarza, jeśli tylko od katalogów i ich mechanicznego użycia zależy! Nędzny taki, który jedynie z katalogów mądry, jeśli ograniczoniej, nie mówiąc pamięci, ale głowy, nic sam przez sieć nie wie, nic głową nie działa. Wieleż to ułatwienia, z lokalnej pamięci i szczęśliwego objęcia! Rozgatunkowanie i odrębne według przedmiotów ustawnienie, takiemu wolnemu pamięci działaniu i rozumieniu i pojęciu co jest w bibliotece, niezmiernie ułatwia, a skoro bibliotekarz głową swoją bibliotekę opanuje, takie przedmiotami rozstawianie w jego ciągłym bibliotecznym działaniu, codziennie wielką mu pomoc przynosi. Jeżeli tedy powszechnie przyzuana jest nieodzowna potrzeba abecadłowego katalogu, a od wielu przyzuawana jest użyteczność systematycznego, systematyczne podług przedmiotów ksiąg rozstawienie, jest jeszcze więcej użyteczne, a nawet potrzebne. — Pożytek z tego, po wielu uporządkowanych bibliotekach, w różnych zdarzeniach poznać się daje, a potrzeba tego najlepiej daje się uczyć wtedy, gdy bibliotekę, ze stosów, z nieładu, nie spisaną lub źle spisaną uporządkowywać wypadą. Manipulacja uporządkowania jest bardzo dłuża, wiele czasu, wielu lat potrzebująca. Żeby tedy na wiele lat biblioteki, jak to było nie zamknąć, najlepiej zacząć od rozłożenia i rozstawienia na przedmioty. Rozłożenie i rozstawienie takie, niezmiernie krótszego czasu, niż spisanie wymaga. Po takim rozstawieniu, dalsze spisywanie zwykłym powolnym trybem pójdzie, a tymczasem biblioteka do pożytku otwartą być może, bo za pomocą logicanego porządku, lokalną pamięcią swoją i objęciem,

bibliotekarze w bibliotece panują. To otwarcie jej wprawdzie mitręży spisywanie i dalsze porządkowanie, ale ją wiele lat przedzőj pożyteczną czyni.

Z tych tedy uwag i doświadczenia, wynika, że ustawienie, spisanie, poznaczenie, katalogowanie, są działania, które nie razem w odmęcie, ale z kolei dopełniać trzeba. Bo truduo przewidzieć, jak zamiast mniemanego przyśpieszenia, jak w lat wiele robota zaciągnąć się może, mianowicie jeśli jakim przypadkiem, nowy wzrost biblioteka nabędzie. Truduo odgadnąć, przynaglając, jak cała robota z czasem nieuzyczną staje się, skoro w dokładności chybiono będzie. Ma ona być przecie trwałą, wieczystą.

LXXV. Srodki uporządkowania biblioteki rozważać będziemy w tym porządku: 1. ustawienie, uszykowanie rozłożenie książek, 2. spisanie ich, 3. poznazowanie, 4. wygotowanie katalogów.

1. **Ustawienie.** — Rozłożenie, rozstawienie i uszykowanie w szafach, stosownie do przedmiotów, znajduje trudności większe, aniżeli utworzenie spisania systematycznego. W spisaniu zachodzą trudności, że nie wiadomo do jakiego oddziału dzieło odnieść. Nie jedno dzieło, również przyzwoicie umieszczone być może i powinno przy historji naturalnej jak przy geografii, przy historji politycznej lub kościelnej; o pojedynku, jedeu wstawi do prawa, inny do filozofii moralnej, inny do theologii moralnej. Trudności, a często zdecydowane niepewności takie, w katalogach, załatwiają się wielokrotnym cytowaniem, czyli powtarzaniem tegoż samego dzieła i odwoływaniem się do niego. W rozstawianiu i szykowaniu na półkach, jedno tylko miejsce obmyślone być musi. Raz zdecydował się szukający na to, a drugi raz czy trafi na swoją decyzję? dajmy, że wstawi między miscellanea, czy przypomni sobie, że tam stoi? — Utrudza w rozstawieniu rozmaitość form, gdy z porządku wypadają, żeby folio stało obok 12mo. Mniejsza o to, żeby się to nie podobało oku, więcej szkoda marnować miejsca przez podobne niedorosłykh książek z faliastym mięszanie, więcej w tym niewygody i szkody, bo folio łatwo na tak małenką książeczkę pod pachą jego stojącą pochyla się, a przez to psuje się, gdyż

książki luźnie o swojej mocy, wspólną siłę swoją wspięramo, stać powinny. — Utrudza też nie mało, kilku razem w jedno wolumen oprawianie, ile gdy bardzo różnych przedmiotów dzieła, w jedną księgę wpakowane zostaną. Rozrywać wszystkie a wszystkie wolumina takie, byłoby narażać bibliotekę na prógne koszta: pomimo nieodzownego rozerwania wielu, wiele takich woluminów pozostanie. — Naostatek utrudza często miejsce, szafy, do których stosować się trzeba, a które rzadko wedle potrzeby dogodne uzyskać może. Z tego wszystkiego wynikają różne obserwacje.

a. Rozkładając nie z tytułów dzieł, bo dziwne i śmieszne wynikłyby miejscowości, (w które niekiedy trudno nie popaść), *Dormi securè*, nie należy do diatetiki, ale również jak, *Biga salutis* do kazań; *De missis dominicis* nie jest rzeczą o mszach; *Wolfa Museum der Alterthums Wissenschaft* nie należy ad antiquitates; *Tomasza Cantipratenskiego*, *bonum universale de proprietatibus apum*, nic się nie ma z pismami o pszczółach; *Zejdlera Buchbinder Philosophie*, najmniższych z filozofią związków nie má; i bez końca takich jest zdarzeń. Trzeba wejrzeć wewnątrz dzieła, do jego rejestrów, odczytać kilka kart, kilka miejsc, przerzucić go i w całości rozpoznać, tak, żeby nie z tytułu, ale z tego, co się we środku znajduje znać było. I tak, zdarzy się kłopot, gdzie go pomieścić? poszukiwanie po systematycznych katalogach niekiedy dobrą myśl do udecydowania się podaje.

b. Rozkłada się, klasyfikuje się naprzód w ogólniejsze oddziały. Dopiero z tych w ogólniejsze podziały i stopniami w coraz ścisłejsze szczeguły. Jeżeli jest miejsce za szcupsze do działania klasyfikatorczego, a tym bardziej, jeżeli nie ma go tyle, aby wszystkie bibhoteczne księgi w szafy porozstawać się udało, w takim razie, niektórych przedmiotów uporządkowanie do dalszego czasu odkładane być musi, tego przedmiotu księgi, składają się na stósy, aby na nich odleżały się, dopóki się dla nich miejsce nie rozwinię. Choćby zaś najprzestrzeńsze do klasyfikacji miejsce było, stopniowanie takie w klasyfikowaniu jest nieodzowne, a tym potrzebniejsze im liczniejszy jest zbiór ksiąg. Klasyfikowanie w rozstawnieniu dopełnia się z dokładnością i ścisłością ile mo-

żna jak najdalej pomknietą. Poniekąd atoli, że tak powiem, z grubszego, w sposobie takim, aby co do ogółu i w rozstawienniu użyć się dających szczegółów, zgodne było z systematem, w jakim katalog systematyczny ma być ułożony, ponieważ książę samych rozklassyfikowanie, tak jak w katalogu dopełnione być nie może. Jednak przy tym działaniu, ogólne przedmiotów rozgraniczenie, z całą ścisłością pojęte, na baczeniu być powinno. Wolny być może bibliotekarz na półkach swoich od logicznych szyków i skrupulatnej ścisłości, dość mu na tym, że ma historią polityczną, historią naturalną, filozofią, matematykę, lingwistykę: podług tych ogólnych class i tytułów rozkłada cały ogrom. Szykując takie działy, dla swojej wygody, zbliżając się zawsze do pomyślanego na przyszłość systematu, tworzy oddziały i pododdziały, nie zbyt drobiazgowe, ale w miarę mnogości książek, które klassyfikuje mnożone, a to dla tego, aby sobie ta drogą poszukiwanie i zrozumienie zbioru ułatwiał. Gdyby bowiem w wielkiej bibliotece, prawo, filozofią, theologią, historią pooddzierawszy nie dbał o wyszczególnianie na oddziały i pododdziały, na coby się taki rozkład na przedmioty przydał? Patrzalby na kilkadziesiąt tysięczny, historycznego przedmiotu zbiór i cóżby z tego rozumieli? gdzieby co znalazły? W klasztyfikowaniu i rozstawianiu, oddziały i pododdziały różnie daleko pomykane, są nieodzowne. A kiedy pomyślany jest pewien system, wtedy w rozstawianiu na półki, wciskanie jakich wyjątków dla swojej satysfakcji, albo ułatwienia, będzie albo śnięsne, albo szkodliwym odmętem. Takini pospolicie bywają chronologiczne, drukarskie, miejsca, autorów, tytułów exceptione. Tego wszystkiego nie ma, gdy jest pomyślany system. Smieszne jest takich szczegółów wciskanie. Może ci być przebaczono, gdy jednego języka gramatyki, dykcjonarze, gdy logiki, dialektyki, mając względ na tytuły, tożsamość przedmiotu i mnóstwo tego rodzaju książą, abecadłowie rozstawisz, ale w rozstawionej systematycznie bibliotece rozpoznać abecadłowość, jest niedośleństwem, jest żałostweiem. — Dohrzej jest, kiedy w takim systematyzowaniu, jak najmniej jest wyjątków, bo wszelkie exceptione roztargnienie sprawują; a zatem utrudzają. Inkunabula, osobliwości,

narodowe dzieło, starożytni, elzewiowie, aldinowie, dykcyjnarze i tym podobne wyjątki, i od wyjątków praktykowane wyjątki, stają się często tak wygodne, tak potrzebne, jak przy wielkiej potoczne, boczne, (Neben-Bibl.) biblioteczki, bez których nie raz biblioteki obejść się nie mogą.— Lecz o systematach, co one w bibliotekarstwie znaczą? wspomni się niżej jeszcze przy katalogowaniu.

LXXVI. c. Format. Jest to słusznie przyjęte, stawiać większego formatu księgi u dołu, mniejszego u góry. Złąd w każdym oddziale, lub nawet poddziiale, podzielają się księgi najwięcej na cztery rozmaitości. Małe 12mo, 16mo i mniejsze razem. — 8vo, do których i 12mo majori i querquarto i median 8vo razem. — 4to a z nim quer folio, a nie raz 8vo majori lub median 8vo, albo i małe folio przystojnie mieszczą się razem. — foliły większe lub mniejsze, a w nich bardzo wielkiej objętości foliły, nie raz nie małą niedogodność w ustawianiu sprawią. — Rozróżnienie takie robi się jedynie tylko dla oka i miejsca. W każdym tedy razie bibliotekarz śmiało mieszcząć może formaty, 4tany z 8vami, lub 8tawa z 4tantami; wysokie quartanty z mniejszymi foliątami, patrząc jedynie na wzrost książek, aby jedna przy drugich nie wyskakiwała zbytewnie, a inna maleńka przy szeregu wielkich, nie pęszała zbyt poziomie, a przez to nie osłabiła prostujących szyków. Format tedy nieodzwonnie rozrywa, płacze i cokolwiek wicherzy pomyślany systemat i praktykowane przedmiotowe rozstawienie. Ma się wgląd na niego, dla oszczędzenia miejsca, wygody książek, bo te wygody potrzebują, i dla wejrzienia. Lecz gdy bibliotekarz baczyc na swoją wygodę i na dokładność, wtedy nauczność nie ma go zbytewnie troskać. Zręczny bibliotekarz wszystkie te sprzeczności kojarzyć i w harmonię wprowadzić potrafi. Wymiaruje przedmiot jaki w jaki format najbardziej okwituje, w tym formacie książę, rozwinię sobie wyszczególnowanie oddziałów i pododdziałów, tak, że ustawione niżzej lub wyżej formaty będą do nich supplementarne.

d. Kiedy się zdarzy w jednej księdze, to jest w jednym woluminie razem kilka dziel oprawnych,

pierwsze dzieło na czele innych umieszczone, niech decyduje o tym, gdzie tę księgę na półkach pomieścić. Jne dzieła za nim będąco, tymczasem tkwić mogą w dorywczej pamięci bibliotekarza, w rozkład przedmiotowy wejść nie mogą, i w żadnym innym szyku umieścić się, dopóki pisanie ksiąg nie nastąpi, które i środki poszukiwania takich zamaskowanych dzieł wskaże. Broszury, drobne książeczki także pilnie na przedmioty i podziały rozklassowane, wkładane będą w pudra lub futerały, które przyzwoite mięsce między książkami, stosownie do przedmiotu i oddziału, znajdą. Defekta na ustroń odstawiąc, aby łatwiej o ich skompletowaniu pamiętać.

e. Szykować przedmiot i wielotomowe dzieła z góry do dołu, czy z dołu do góry, z lewej do prawej, czy z prawej do lewej, jest rzeczą zupełnie dowolną. Szykujący od dołu zwykle poczynają od prawej ręki do lewej i tak w góre z półki na półkę postępują, ten szyk Niemcy polubili. U nas łatwiej się rozumie z góry na dół i od lewej do prawej ręki ustawianie, na półkach, tak jakbyś co czytał lub pisał na szafie po linjach. Wreszcie, co się komu podoba, to tylko na bacznosci mieć należy, ażeby obrąć sobie sposób szykowania we wszystkich szafach rowny i jednostajny: bo jeśli zechcesz jakiegoż rozmaistości zaprobować, duznasz niedogodnego spotkania się ksiąg, a z czasem takiego przypadkowego odmętu, którego nieprzewidisz, który się opisać nie da, a będzie prawdziwy nieślad podniecał.

f. Stawiać księgi nie tylko luźnie, ale tak, żeby przybytek łatwo mógł być przystawiony i w mięsce swojego umieszczony, żeby jednak przytym luk próżnych nie było. Ponieważ zawsze znajdują się w bibliotekach niejakie w przedmiotowaniu excepce, muszą być przynajmniej miscellanea, encyklopedje, opera, akta, journalismika i tym podobne objekta, te można oddziałami rozpraszać po bibliotece, sadzić pomiędzy przedmiotami. Takie bowiem, skoro zbiór przedmiotu jakiego mnoży się, i rozkurczenia potrzebuje, łatwo precz odjęte, a indziej przedstawione być mogą, otwierając mięsce dla rosnącego przedmiotu.

g. Dobrze się obeznać z mięscenin, wymierzyć okiem i swoją przenikliwością: sale, szafy i półki. Śą

przedmioty, które w pewne formaty okwitują. Biblia, ojcowie, koncilja, bullaria, teologia scholastyczna, komentarze nad pismem świętym, potrzebują wiele miejsca na foliady, całe mało na cktawa. Przeciwnie sztuki mówne: belles lettres, drammatyka, i wiele części scientificznych, które więcej dzisiejsze pióra zajmują, są pełne okławów, a ledwie jakieś foliady. Archaeologia, historia naturalna, budownictwo, mają wiele foliów. Geografia kłopoci wielkimi foliąami. W historii, w pisarzach starożytnych formatów jest całe równa wymierność, jedne nad drugie nie przemagają. Ale te obserwacje rozciągać należy do oddziałów i szczuplejszych poddziałów; do zbioru, jaki się przypadkiem z przewagą jednego formatu utworzył. Trzeba tedy dobrze wymiarować lokal, wymoderować jeśli są ruchawe półki, nie żałować sił swoich, poruszać po dwa i trzy razy i całe szafy, i całe nawet sale, nie wzdragać się przenieść, lub usunąć jaką partię, choć znaczną, a to żeby dogadzać oku, a więcej dla tego, aby korzystać z miejsca, a mianowicie gdy ciasno. Do zadziwienia bywa, jak zuikną księgi, które, zdawały się, niepodobieństwo było pomieszcio, które w innym szyku, niezmiernie miejsce zajinowały.

h. Przystępując do klassyfikowania biblioteki, wypada ile być może wcześnie, obrany przez się system pojęć. Mimo najlepszego jednakże pojęcia jego, zastosowanie jego do stawienia ksiąg wymaga wprawy. A chociaż najlepszej nabędzie się wprawy, dobrze jest notować w książce na jej okładkach wewnętrz do jakiego przedmiotu, oddziału, podziału, albo i drobniejszego wydziela jakiego należy. Zanotowanie to wcześnie zapewnia stałe dla książki pojmieszczenie, tak, że wyjąta, nazad łatwo w swój porządek włożoną będzie, bez uowego jej wertowania i obmyślania, albo niepownego przypominania sobie, gdzie pojmieszczoną była?

i. Klassyfikując i rozstawiając księgi, klinie się zbiegając do siebie dublety i z nimi nie mało jest zachodni. A naprzód pilności wielkiej, ażby się nie dać zludzić pozorami. Bywają bowiem tytuły tak dalece do siebie podobne, tak dalece też same, że w nich jeden lub parę na oko nieznacznych wyrazów wyjawiają, że pod jedną maską, całe inne są dzieła. Pilne przeto

rozpatrzenie się w tytule odkrywa inne wydanie dzieła, inny rok druku, inne miejsce, innego drukarza, innego księgarza; niekiedy na końcu Uziesła te rozmaistości dostrzec się dają; niekiedy z kart pośrednich, z pilnego wyrazów porównania odniienność edycji daje się poznawać. Ponieważ bywają przedrukowania, karty w kartę, takiegoż zupełnie druku, ale względ na nie biblioteka daje i nie może ich między dublety odrzucać. Nawet gdy w jakim exemplarzu zdarzy się drukarski warjant jakiś, lub coś osobliwego przez dopiski, zapiski, to również obserwowane być ma, to nie są dublety. — Powtórzę przeświadczenie się z zupełną pewnością, że mam przed sobą podublowane exemplarze, przebiéram, który z nich ma w bibliotece pozostać, które w dublety odrzucić. Czerstwość, ochrona, nie na jedno wejrzenie zadecydowane być mogą, pod piękną okładką może się znaleźć defekt. Przetrzasnąć trzeba do najmniejszej kartki księgi, która w bibliotece ma pozostać, i przeświadczyć się, że nie brakuje żadnej, ani kartki, ani sztychu, ani tablicy, ani rejestru, ani erraty, ani jakich przypadek. Przeczyzczanie taki bibliotek zdubletów, przy klasyfikowaniu i ustawianiu ksiąg nieodzowne, nie raz więcej czasu zmitręży, a niżeli samo rozkładanie.

LXXVII. 2. Spisywanie. Potrzebne są lub przydatne katalogi abecadłowy, repozytorialny, systematyczny, językowy, typograficzny, chronologiczny, narodowy, geograficzny, miejscowościowy, ażeby w tym rozmaitym sposobie można wiedzieć co biblioteka posiada, co się w niej znajduje. Żeby te szczegółowe widoki rozpoznać, wypadłyby, na każdy raz takowej potrzeby, książki w coraz inne oddziały, w coraz inny szyk, w coraz inny porządek przedstawiać, wypadłyby nieraz nie jedną księgę mieć zarazem na wielu miejscach, mieć ją przy fizycie i matematyce, przy autorze i tłumaczu, przy języku i drukarzu; a że często razem są księgi w jednej okładce, a zatem toż wolumen w kilku i kilkunastu miejscach. Słownem, potrzebna jest wielka książek ruchawość, ażeby każdą wszędzie mieć na zwołanie, a miejsca przy tym nie zawałyły. Tymczasem najmniejsze nawet 16mo, 18vo, 24lo, 32do, jest nie ulamek i miejsca potrzebuje, otwie-

rane i zamykane być musi, tak, że księgi przez się żadnym sposobem téj lekkiej ruchawości zadoryć u-czyńić nie zdołają. Ta z ich natury wynikająca trudność, załatwia się przez ich spisywanie na karteczkach, na cedulkach. Cedula, będąc tylko kartką, świadkiem, jest łatwego ruchu, snadno z miejsca na miejsce przenoszona, przerzucana. Zeby jednak zadość téj posiadze uczyniła, coraz księgę samą, ile można, zupełnie zastąpiła; zapisana i opisana na niej księga, ma być tak opisana, ażeby z jéj zapisania i opisu, jéj postać, wielkość, i całe wejrzenie, cała jéj fizyognomia, z tytułu i druku, wybitnie i jasno wydawać była. Tym końcem liczne są obserwacje, a daleko liczniejsze wydarzają się trudności.

1) Na cedulki, biorą się kartki papieru, ani zbyt wielkie, ani zbyt małe, najwięcej ćwiartkowe, albo półćwiartkowe, jeśli papier jest wielkiej ręki. Papier powinien być dobry. Wiotki albo cienki, nie tyle wytrzyma, co tęgi. Atrament niemniej dobrany być winien, aby nie żółki, nie był blady. Bo się wielka praca robi, na długi i rozmaity użytek. Pisać wyraźnie, bez ogonów, pismem więcej mniejszym niż większym, bo na wielkie nie byłoby dość ogromnych kart; pisać więcej stojącym pismem niż pochyłym, bo pochyłe mniej czytelne; a pisać wyraźnie, literami dobrze odróżnionymi, więcej odosobnionymi niż wiązanymi, bo wiązanie nieczytelnym pismo sprawić może.

2) Tytuł dzieła wypisuje się na cedule wiernie, tym samym językiem, jakim jest na czele, tąż samą ortografią, szanując nawet omyłki, które żebry się nie zdawały być cedulkowymi omyłkami, dobrze jest obok takiej omyłki, przyłożonym w nawiasie wyrazem (*sic*), albo po polsku (tak), ostrzec o pewności jéj exystencji. Charakteru gockiego czyli niemieckiego, (ponieważ ten jest facińskiego, niemym dla oka, przekształceniem), nie ma co na cedulkach zachowywać. Pisze się zwykle italiką, literami facińskimi. A zapisując na cedulkach dzieła niemieckie, niemieckimi pokrzywionymi literami drukowane, albo takie, które starym scholastycznym, gockim pismem drukują się: notować w nawiasach (lit. Germ. albo Niem.) albo (lit. Goth. czy Gocki). Innych języków greckiego, hebrajskiego, arabskiego i tym podobnych tytuły, wła-

snymi ich literami wypisują się. — Tytuł wypisuje się całkowicie, z wymienieniem autora, tłumacza, objaśniciela, lub wydawcy, w porządku jak jest na tytule. Miejsce wydania, drukarz lub drukarnia, tego co żałował, u kogo się znajduje, rok wydania, a ten, w tym sposobie, w jakim jest rzeczywiście wyrażony, czy arabską, czy kościelną liczbą, czy słowami, czy jakim bądź sposobem. Jeśli rok wydania nie arabską liczbą, tylko innym sposobem wyrażony, przy wiernym roku przepisaniu, powtarza się tenże rok liczbą arabską w nawiasach. Jeżeliby właśnie taki rok lub cokolwiek na tytule w nawiasach znalazło się, przepisując ten nawias na cedulce, wypadą dodać przestrogi (sic), (tak), dla uwiadomienia, że to, co się w nawioscie znajduje, nie jest jakim, piszącego cedula objaśnieniem, ale się rzeczywiście na tytule znajduje. Jeżeli tomowe dzieło wychodziło w przeciągu lat wielu, pisze się rok tomu pierwszego i ostatniego; a jeśli w różnych latach wyrywco tomu wychodziły, albo exemplarz złożony jest z tomów przedrukowanych w miesiącach latach, rok każdego się osobno odznacza. Podobnie jeśli tomu różnych autorów, tłumaczy, wydawców, te odróżnienia, wyszczególniają się.

3) Wyrazić formuł księgi, który się poznało za pomocą signatur, sposzytów lub szramów w papierze. Ogólną liczbę tomów, części, notując pierwszy i ostatni, albo jakieś są, gdy wszystkie na świat nie wyszły; notując liczbę ksiąg, czyli woluminów w wiele ich dzieło oprawione. Obliczyć i zapisać liczbę kart liczbowanych i nieliczbowanych. Wymienić czy są tablice, sztychy, i wiele ich. Exemplarz biblioteczny czy nie jest pergaminowy, na welinowym papierze? Wymienić nawet oprawę, jeśli na to zasługuje.

4) Ceduły takie pospolicie hywają kratkowane w postaci tablicy, aby prócz całkowitego tytułu, osobno jasno nazwisko autora, drukarza, miejsca druku, roku, format. Jakożkolwiek tablicowanie powiększa objętość ceduły, wszelako dogodne jest takowe powtarzanie, ponieważ to wszystko przedzej w oko wpada. Można też łatwo przez podkreślanie, czarno, czerwoną lub innym kolorem autora, wydawcy, drukarza, miejsca, na to oko zwrócić i to wydatnymi uczynić. Rok przez liczbę arabską, przez się oko uderza. Format nie tru-

dno wyosobić, żeby go od razu dostrzec było można. Tak, że bardzo dokładnie i dogodnie, na cedułkach księgi zapisywać można, choćby te cedułki nie były publicowane.

np. *Histoire de la décadence et de la chute de l'empire Romaine*. Traduite de l'Anglais de M. Gibbon par M. de Septchères (T. I. II. III.) par M. de Cantwel de Mukersky lieutenant de maréchaux de France (T. IV.—XI. XVI. XVII.) par D. M. et revue par A. M. H. B. (T. XIII.—XV) par C. et D. M. revue par A. M. H. B. (T. XVIII) à Paris chez Moutard imprimeur libraire de la Raine...: MDCCCLXXIX (1779) avec approb. et priv. du Roi (T. III. IV.) chez Moutard imp... lib... de la R. Le Tellier libraire MDCCCLXXXVIII (1788) (T. II.) MDCCCLXXXIX (1789) (T. V.—IX.) MDCCXC (1790) (T. X.) chez Maridan libraire 1790. (T. I. XI. XIII.—XVIII.) 1794 (T. XII.) 8vo maj. Tomów I.—XVIII. pp. 455 do 500, sile T. V. pp. 542. T. III. pp. 563. T. VIII. pp. 571. T. I. i II. pp. 581. 584 nadto w każdym pp. I—VI. a w T. I. pp. I—XVI. Voluminów 1—18.

LXXVIII. Tytuł zawsze w swoim porządku zostać powinien. Ale mnóstwo tytułów, są nadto rozwlekłe, bywają obarczane przydatkami, bez których snadno dzieło poznac, bez których obejść się może. Takie zasługują na skracanie. W skracaniu, jedynie tylko proste wyrazów opuszczanie, czasem przerywanie nastąpić może, uznaczyszy kilku kropkami miejsca, w których wyrazy lub syllaby opuszczone zostały. Dla żadnych zaś powodów, nic na przód lub na koniec, w kolejni wyrazów tytułu przekładać się nie godzi; nic do niego przydawać, nic w nim odmieniać; wyrazy na cedułkę zapisane i zakończenia ich grammatyczne powinny nieknięte pozostać. Jedno opuszczanie wyrazów jest dozwolone, tak jednak, aby sens i całość tytułu i wszystkie oznaki, wyrazy, odznaczające się ogólnią dzieła w całości pozostały. Opuszczanie tekowe, może być różnie daleko pominięte, a lepiej jest mniej być ochoczym w opuszczaniu, aniżeli nazbyt łatwym. Opuszczanie miejsce mieć może:

1) W sainych tytułach przedmiot dzieła wyrażających. W tym razie zbytkiemby było wypisywać nieszczone niekiedy pochwały, niezmiernie drobiazgowe i rozwlekłe wyliczanie, co się w dziele znajduje, wyszczególnienie co się w jakim tomie mieści.

2) Przy autorach, tłumaczach lub wydawcach, imiona, nazwisko i miejsce jego urodzenia, jego przy-

domki są całkowicie na cedulach wypisywane, ale obok pominieczono wielmożeństwa, tytuły i pochwalne wyrazy, nawet literackie, obowiązki, zatrudnienia, tytuły i honory, całkiem opuszczane być mogą, a przy najmniej w wypisaniu mocno redukowane.

3) Podobne opuszczanie dopełnia się, przy ośbach żążących nakład, przy drukarzach, drukarwiach, pozwoleniach dedykacjach, gdy są w tytule wełączoné, albo tytuł w nich zatopiony.

Przykłady:

Traits historiques concernant les superstitions des anciens peuples, la divination et le prétendu art magique. Avec les différentes interprétations données aux Cartes à jouer pour s'en amuser en société, en les tirant au hasard, au nom d'une ou de plusieurs personnes. Varsovie. Chez P. Dufour, Conseiller Aulique de S. M. le Roi de Pologne & Direct. de l'Impr. du corps Royal des Cadets. M.DCC.XC.IV. (1794) 8vo T. I. i II. razem pp. 455.

Mozna nieco skrócić: Traits historiques concernant les superstitions des anciens peuples,... Avec les différentes interprétations données aux Cartes à jouer... Varsovie... Chez P. Dufour... M. DCC XC. IV. (1794) 8vo T. I. II. p. 455. — ale na wielką bibliotekę skrócenie takie na cedule już jest za zbyteczne, kiedy całkowite tego tytułu na cedule wypisanie wcale zbytecznym nie będzie.

Joan. Christophori de Jordan, S. R. M. Hungariz & Bohemiz Consiliarii Bohemicæ Aulici, De originibus Slavicis, opus Chronologico-Geographic-Historicum: Ab antiquitate literis nota, In Seculum usque Christianum decimum: Ex fontibus ipsis antiquis Scriptorum tum Romanorum tum Græcorum, Et ex historiis Variarum siliarum Gentium, Ad res Slavicas illustrandas facientium, deductum; In Tomos II. divisum: Quorum prior Introductionem in origines Slavicas Nec non Conspectu Generalem in totum opus, et Indicem triplicem, Chronologicum, Geographicum, & Historicum continet. Vindobonæ. Typis Gregorii Kurszöck, & Joan. Jacobi Jaha, Univ. Typogr. MDCCXLV. (1745) folio T. I. pars I. pp. 247, indexów i tytułów kart 42. T. II. pars II. pp. 204. pars III. pp. 199. Pars IV. pp. 316. (zawszystkim pp. 1052.) T. I. II w woluminie jedynym.

Można się skrócić daje: Joan. Christophori de Jordan.... De originibus Slavicis, opus ... Ex fontibus... deductum... Vindobonæ. Ale na wielką bibliotekę tak piisać cedula, byłoby nieprzyzwyczajne i ostatniem jeli niedużstwem, a cała robota byłaby nie warta.

Zwierząt domowych i niektórych osobliwie krajuowych, Historyi naturalnej początki i gospodarstwo. Potrażnych i pożytecznych domowych, chowanie, rozmnożenie, chorób leczenie, dzikich łowieście, oswojenie, zażycie. Szkodliwych za wygnanie. Tom I. z figurami o zwierzętach ssacych przez X. Krzysztofa Kluka Kanonika Krzysickiego, Dziekana Drohickiego, Proboszcza Ciechanowickiego w Warszawie 1795. w Drukarni J. K. Mości i Rzeczy porządku u XX. Scholarum Piarum. Tom II o Ptastwie 1797. Tom III. o Gadzie i Rybach 1798. w drukarni XX. Scholarum Piarum. Tom IV. o Owadzie i Robakach za pozwoleniem zwierzchności przedrukowany 1802

— *Drukarni Księży Piarów.* 8vo T. I. pp. 424. kart 4. tabell 5, T. II. pp. 406 i kart 5, tabell 6, T. III. pp. 304. i kart 4, tab. 5, T. IV. pp. 499 i kart b, tab. 9.

Nawet w wielkiej bibliotece, to co jest tutaj kursywą odróżnione, na cedule śmiało opuścić i skrócić można.

Jasina Zwyćiążkach Tryumfow dźielami y heroicznym męstwem Jana III. króla Polskiego Na Męskowym Polu nayisniejszy Po przełamanej Otománskiej y Tatarskiej potencji. Nieśmiertelnym wiekiem do druku powtore podany. Przez Wiernego niegdy sługę Nayisnicyęszego Mährstutu. Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego Sekretarza, Rycerza, Burgrabięgo J. K. M. y Post Magistra Toruńskiego, w Poznaniu w Drukarni J. K. M. Kollegium Poznań: Soc: JESU: Roką Pań: 1744. Atu signatur A—Z, Aa—Qq, z wszystkimi kart 322. (byłyby pp. 644.)

Z tego słusznio wypuścić na cedule moiusa wyrazy: Nieśmiertelnym wiekiem. Lecz: *do druku powtore podany*, są wyrazy tak istotne, że przy największym skracaniu pomijane być nie mogą. Dalej dosyć będzie tak: Przez.... Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego.... w Poznaniu w Druk.... J. K. M.... S... J.... 1744. etc., wszakże niechleby nie skąpić pióra i na tytuły Rubinkowskiego.

Patris reipublicae literarum Sarmatis Amazonibusque eruditis Josephus de ducibus Prussiis Princeps S. R. J. Jablonovius Dapifer..... Museum Polonum seu collectionem in regno Polonia et M.. Due... Lit... scriptorum eruditorum et edendorum opus bipartitum dicat Tomus I. Tomus vero II. complectitur alias Polonus et Polonus supplementum Alphabeticum tum eos qui de Polonia regno variis idiomatis scripsere Leopoli Typis S. R. M. Collegii Societatis JESU. 1752. ato pp. 298.

Mniejnam, że ów z dedykacji wyciągnięty tytuł, przyzwocie jest tak skrócić.

Slowem, że w porządknych bibliotekach w zapisywaniu książek na cedulach, nie ma potrzeby występować z całą bibliograficzną przesadą, ale też nie godzi się tak redukować tytułów, jak redukowane bywają w katalogach.

Przed wszystkim, cedulaowe książki spisywanie, má służyć do ułożenia katalogu abecadlowego. Same nawet cedyły mają służyć do poszukiwania ksiąg w bibliotece, a zatem abecadłowym porządkiem ułożone być mają. Wypada więc na ich czele zapisać wyraz, w całości lub w części, jako skazówkę do porządku abecadłowego. Wyraz ten, jedynie tylko z samego tytułu obranym być może, a to jedynie tym tylko sposobem:

1) Gdzie jest na tytule wymieniony autor, tam jego nazwisko czy prawdziwe, czy zmyślone, cedula abecadluje.

2) Nie będzie autora, tylko tłumacz, objaśniacz, wydawca, wówczas nazwisko tłumacza, komentatora,

wydawcy, czy to prawdziwe, czy zmyślone, ale to, które jest wyrażone.

3) Będzie kilku pisarzy w tytule wymienionych, którzy do napisania jednego dzieła należeli: w takim razie pierwszy na ich czele pomieszczony, służy do porządku abecadłowego.

4) Zawsze się bierze do porządku abecadłowego nazwisko, a w ich niedostatku imiona, jak tu hywa najczęściej w dziełach zakonników, swoim się imieniem, albo od świętego jakiego imieniujących. Jeżeli nazwiska nie ma, hywa przy imieniu, albo i bez imienia, nazwanie od miejsca, w ówczas brac to uazwanie za skazówkę abecadłową, np. *Joaunes Regiomontanus*, chociaż wiadomo, że ten Jan uazywał się Müller, gdy stoli w tytule jego nazwisko nie znajduje się: to od miejsca *Regiomontanus* nazwanie jest abecadłowe. Podobnie: Karol (Sienkiewicz) z Kalinowki, Baptista Mantuanus.

5) Lecs z dobraniem nazwiska hywa kłopotu nie mało. Nazwisko hywa ułamkowo pierwszymi literami nепочинанé, wymieniané, takie dopełnić się godzi i wypada. Znajdziesz naprzyląd Phil. Mel., jest to *Filipp Melanchthon*. — Będzie razem wiele imion i nazwisk i przydomków, i złąd wątpliwości jakie dobrać? Owojony z nazwiskami umie je dobierać. Naprzyląd *Anicius Manlius Tarquinius Severinus Boetius*, *Caius Plinius Secundus*, *Salignac de la Mothe Fénelon*, *Anquetil du Perron*, *Torquato Tasso*, *Serroux d'Agincourt*, *Cervantes Saavedra*, *Schmidt Phiseldeck*, *Klamer Schmidt*, *Heller von Hellersperg*, *Andrzej Frycz Modrzewski*, *Szarzyński Sęp* i t. d. Ustawicznie z tym humem spotyka się piszący ceduski. Dobrze owojony z nazwiskami w dziejach piśmiennictwa umie się decydować, wiedząc co jak jest przyjęte. Niepewny w decyzji szuka po bibliograficznych i katalogowych dziełach jak jest przyjęto. A gdy sum się ma w doborze decydować, tocale poważne prawidło służy nam, że z kilku nazwisk ostatnio służy do abecadłowej skazówki. Tym sposobem w tych przykładach jest *Boetius*, *Fenelon*, *du Perron*, *Tasso*, *Agincourt*, *Schmidt*, *Hellersperg*, *Modrzewski*, *Sęp*. Ale w tychże przykładach, jest *Plinius*; *Schmidt Phiseldeck*, *Cervantes*, gdzie nie o-

statnie nazwiska, ale uprzednie są abecadłowe. Nie Klamer, nie Phiseldeck, ale jeden i drugi w abecadłowym szyku są Schmidty. Trzeba nie raz wiedzieć jak, i poszukiwać jak. — Mamy też nazwiska z przydatkami von, de, la, du. W tym razie niemniej wiele trudności zachodzi, np. przykład nie pisze się do abecadłowego porządku, Fontaine, Rochefoucauld, Mons., Alembert, Barry, von Haller, de Florian; ale La Fontaine, La Rochefoucauld, Van Mons, D'Alembert, Du Barry, Haller, Florian. Tego wszystkiego nie raz poszukiwać trzeba, jak jest używané. Miewamy i takie nazwiska, które są z dwóch składane, znakiem łączenia związane, takie z dwóch wyrazów złożone nazwiska uważa się za jeden wyraz i nazwisko, tak, że pierwsze w nim jest abecadłowe, jak np. przykład: de la Curne de Sainte-Palaye, Sainte-Croix, Glutz-Blozhejm, Choiseul-Gouffier, Mac-Kenzie, Olivieri-Giordano. (jest SaintePalaye, etc., a nie Palaye, Croix, Blozhejm etc.)

Do powyższych warunków jeszcze kilka przykładów przytoczymy. — Andrzeja Frycza Modrzewskiego o poprawie rzeczypospolitej, jest autor, a w tym nie nazwisko Frycz, ale drugie i ostatnie Modrzewski, do abecadła.

Jarosza Kutasińskiego herbu Dęboróg Szlachcica Łukowskiego, Uwagi nad Stanem Nieszlacheckim w Polsce. Roku 1790, 8vo pp. 40. Kutasiński jest abecadłowe nazwisko, chociaż to nazwisko jest zinysione, a rzeczywistym autorem jest kanonik Franc. Salezy Jezierski. — *Systema historicoo chrouologicum, ecclesiasticum Slovonicarum per provincias variis... distinctarum... opera Adriani Regenvolscii E. P.* zinysione nazwisko choć autor Węgierski.

Coffred abo Jerusalem wyzwolona, przekład Piotra Kochanowskiego. — W tym Kochanowski, j.k.o tłumacz na tytule znajdujący się do abecadła kieruje, a nie autor Tasso.

Origines livoniæ sacrae et civilis... sylvamque documentorum adicit Joan. Daniel Gruber. — Polonica historiæ corpus... ex bibl... Joan. Pistorii Nidani — tu wydawca Gruber, lub do wydania przyczyniający się Pistoriusz, są abecadłowe nazwiska.

Boguphali II... Chron. Polonia cum continuatione Basznonis... prodit sumptu Josephi Alex. Jablonowski Principis... ex Musæo J. Z. R. R. (Josephi Załuski Ref. Reip.) qui præmisit aliud Anonymi Chronicon circa A. 1285 scriptum ex collectione Sonnemersbergiana. Varsoviæ S. P. MDCCCLII (1752.) 4to pp. 169. i kart. 18, jest wydanie trzech autorów, naczelnym z nich Bogufał, jest nazwiskiem abecadłowym.

Jeżeli nazwiska wyrażonego cętkiem lub w wielkiej części rozpoczętego na tytule nie będzie, tylko w pier-

wszych literach nazywane, albo w przedmowach, dedykacjach, przywilejach, cenzurach wymienione, albo jak na tytule, tak i wszędzie zamilczane: w każdym tym razie, dzieło uważa się za bezimiennne. W takim razie do porządku abecadłowego na cedule nazwiska żadnego, choćby jakie najlepiej świadome było, zapisywać się nie godzi. Jeśli się zanotuje w nawiasach dla objaśnienia, jednak na czoło cedule do abecadłowania nie wejdzie. W takim stanie dzieła i tytułu jego bezimiennego, dobiera się z niemalą trudnością istotny wyraz abecadłowy. Zawsze jednak z tytułu samego, bo jedynie warzy tytuł do układu abecadłowego służyć mogą.

1) Główny rzeczownik tytuł stanowiący.

2) Jeżeli nie ma rzeczownika, główny, istotny w tytule wyraz.

3) Jeżeli trudność zachodzi w obraniu takiego wyrazu, wtedy pierwszy wyraz jaki jest w tytule.

4) Jeżeli na tytule dzieła podwójny jest tytuł przez spójnik, czyli, albo, to jest, połączony, jeden drugim objaśniony, chociaż oba dwa tytuły wypisują się na cedule, jednak wyraz abecadłowy wybiera się z tytułu pierwszego, czyli z części pierwszej tytułu. Wszelako wyjątek z tego jest, że gdy pierwszy tytuł, czyli raczej pierwsza część tytułu będzie językiem greckim, hebrajskim lub im podobnym, a druga połowa językiem łacińskim lub żyjącym europejskim, abecadłowy wyraz dobiera się z tytułu łacińskiego, lub języka żywiącego (g).

(g) Zusammengesetzte Ordnungswörter werden als Ein' Wort behandelt, mithin ganz an den ausgezeichneten Platz gesetzt, ohne ihre natürliche Ordnung zu verkehren; es mag diese Zusammensetzung aus was immer für Reditscheinen bestehen. So wird man z. B. nicht: *Conclusum*, Reichs-Hofscaths- sondern *Reichshofsts-conclusum*; aussetzen. Wenn zwei oder mehrere zusammengesetzte Ordnungs-Wörter dargestellt mittelst eines Bindewortes (und, oder) vereinigt sind, dass ein gemeinschaftlicher Bestandtheil ihrer Zusammensetzung erst am Ende (nithin nach dem Bindeworte) aufgesetzt ist, so wird das Erste dieser zusammengesetzten Ordnungs-Wörter mit dem gemeinschaftlichen Zusatz allein als Ordin. Wort ausgehoben, z. B. aus, Natur- und Völker-Recht, wird *Natur-Recht* als Ordin. Wort ausgehoben. Nur in dem seltenen Falle, wo das letzte (als das Haupt-Nennwort der Zusammensetzung) vor dem Bindeworte mit einem Beiwort, und nach demselben mit einem Hauptworte in Ver-

Przykłady:

Burmistrz, (więcej na tytule nie ma nic, bez wyrażenia autora, drukarsza, miejsca i czasu), 8vo pp. 97. (pisany przez Vergisa, drukowany 1790 w Warszawie).

Zkute Jarzimo małżeńskie, przedrukowane 1784. —

Dzieje królestwa Polskiego krótko lat porządkiem opisane, Na język Polski przełożone, poprawione i przydatkiem Panowania Augusta III. pomnożone.... w Warszawie 1766., nakładem Michała Grels 8vo pp. 371 i kart 7., na końcu: w Warszawie w Drukarni J. K. M. i R. P. w Koli... S. J. 1766. (Chociaż wiadomo, że Schmidt pisał po francusku, Albertrandi tłumaczył na polskie, z tym wszystkim bezimienne na tytule, a wyrazem abecadłowym jest rzeczownik *Dzieje*). —

O Towarzyskości i obcowaniu z ludźmi. (Wiadomy autor niemiecki Pukels, a tłumaczem Gluszczynski). —

Książka in octavo majori (sic) (więcej na tytule nic) 8vo maj. pp. CXXXVI. (136, i dwie karty omyłek), na ostatniej stronie p. CXXXVI. jest: We Lwowie, w drukarni wdowy Józefy Pilicerowej ces. król. gubern. typogr. Roku 1781. (Rzeczywiście drukowana w Warszawie u Dufoura, autorem szambelau Szembek.) Novi stratagematici circa ciociendum ex arce Landseronensi presidium Sueticum.... historice descripta narratio 1660. Cracoviæ 4to —

*Fortka mała do obszernego Ogrodu Plewidła potrzebującego Otwarta przez S. J. F. K. J. M. S. W. O. (mias-
ta stołeczn. Warsz. obywatel), w Warszawie u P. Dufour... 1791.
8vo pp. 20. —*

Equitis Poloni discursus exhibens inn centiam comitis Lubomirski. —

Dix journées de la vie d'Alphonse Van-Worden. (autor Jan Potocki), Paris 1814. 8vo. T. I—III. —

Dla pamięci, piśmo sejmowe duis 11. grudnia 1788. —

Was ist besser Krieg oder Frieden mit den Franzosen?

Wie wird man schön? und wie bleibt man schön? Schöheits-Mittel für Damen und Herren. —

Co się też to dzieje z nieszczęśliwą oczynią naszą? w Chełmie (w Warszawie u Grölla) 1790. 8vo. —

Jak czuć tak piękną 1790. 8vo.

Tak będzie, jak było. (1792) 8vo. —

Wer ist sie nun? Schauspiel in fünf Aufzügen. —

Po coż Pins VI. przyjeździ do Wiednia. Obywatelska uwaga z Niemieckiego, w Gdańsku 1782. 8vo. —

Pamiętnik Warszawski czyli Dziennik nauk i umiejętności. —

O skutecznym rad sposobie albo o utrzymywaniu ordynaryjnych Sejmów. (autor Kouarski.) w Warszawie 1762. 8vo T. I—IV. —

bindung steht, z. B. Philosophische- oder Natur.-Moral. — Bürgerliche- und Staats-Rechts-Lehre wird das Letztere als Haupt-Ordn. Wort ausgehoben und vom Erstern mittelst einer Zitation darauf hingewiesen, z. B. auf die Haupt-Ordn. Worte: *Natur.-Moral.* und *Staats-Rechts-Lehre*, wird von Moral, Philosophische, und von Rechts-Lehre, Bürgerliche, hinzitirt. (Schrettinger Versuch eines Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft. II. Heft. IV. Abschn. § 5. pp. 44. 45.)

We wspomnionych podwójnych tytułach, abecadłowe wyrazy są z pierwszego: pamięć, schōn, wer, po cōz, pamiętnik, sposób; a nie z drugiego objaśniającego.

LXXIX. Dotąd mówiliśmy o cedulach takich, które nieodzwierciedlają każdego dzieła po jednej wynikają. Teraz chcemy zwrócić baczność na różne przypadki, w których liczba tych cedul może się, tak, że z dzieła, z książki nie jedna wynika cedula, ale kilka i kilkanaście. Ponieważ biblioteka powinna być na cedulkach tak pilnie opisana, aby za ich pomocą, w potrzebie, z łatwością znaleźć najmniej więcej swistuk, aby najmniej pismaka z ukrycia wydobyć, więc takie pomnożenie cedul i robot staje się koniecznym. Chcemy też przypomnieć szczególnie przypadki, w których od powszechnych prawidł odstępować przychodzi. Chcemy i na to zwrócić uwagę, że niejasne z tytułu i egzystencji księgi, do dzieła ściągające się rzeczy, biegły bibliograf będzie usiłował wyjaśnić. Nie idzie o to, aby bruał, grzązl i tonał w bibliograficzne poszukiwania, ale, mając głowę rozumem i wiadomościami obdarzoną, pewnie nie prześcisnąć na naucznymu księgi obejrzeniu, i mechanicznym z nią działaniu, ale sięgnie do dzieła w niej będącego, do tajemnic, którymi się na pozór pokryta, aby, czym ona jest? wyjawić i zdrzeć z niej maskę jaką przywdziała. Tym sposobem tedy:

1) Jeżeli nie dość jest dat na tytule, mogą się znaleźć na końcu księgi lub na innej kartce jakiś, miesiąc, czas druku, drukarz.

Przykładem tego była książka in octavo majori, i dzieje Polskiej Albertrandskiej.

parę przykładów przytoczymy.

Ueber die Staatswissenschaft von Friedrich Aucillon. Berlin 1820. Verlag von Duncker und Humblot. 8vo pp. 176, a na końcu: Berlin, gedruckt bei G. Hahn —

Droit public Francais... coordonné par l'Auteur des Principes d'Administration publique... Chez Clément frères, Libraires-Éditeurs... M. DCCC. IX. (1809) 8vo pp. 749. na końcu: De l'imprimerie de Craplet. —

Recherches géographiques et critiques sur le livre de mensura orbis terrarum, composé en Irlande au commencement du neuvième siècle, par Discil; suivie du texte restitué par A. Lettreau. Paris. Chez Germain Mathiot, libraire 1814, a na przednim płonnym tytule, na jego stronie odwrotnej: De l'imprimerie de J. B. Imbert. 8vo pp. VI. i 249. a Discila pp. 94. (z wszystkim kart 175.) —

Nicolaus Kopernikus. Dargestellt von Dr. Johann Heinrich Westphal. Konstanz bei W. Wallis. 1822. na poprzedniej karcie pionnego tytułu strony odwrótnej, jest: Constanz, gedruckt bei J. M. Banuhard. 8vo. pp. 100. —

Essais politiques sur la Pologne. A Warsovie. De l'Imprimerie de Psomubka. Et se vend à la Science. M. DCC LXIV. (1764) 8vo pp. 240. Autor bezimienny był w Polsce przed rokiem 1762. jak widać z pp. 26, 27, gdy wymienią, c'est de quoi nous avons au joud'hui la preuve. Józefa Potockiego zmarłego 1762. Michała Radziwiłła zmarłego 1762. Może nawet piął przed r. 1752, a dał do druku może 1764go, ale nie w Warszawie, bo widać, że mieli lepiej polskie wierszy wypisane, a udział mu je zecery złożyli.

2) Jeżeli tytuł, a przeto i książka są bezimienne, albo pod fałszywym imieniem chodzące, należy szukać i dowiedzieć się autora, lub tłumacza, lub wydawcy, ażeby tą rzecz na swój cedulce przez ustronue na niej, albo w środku w nawiasach dopisanie sprostować. Bywa zaś autor, tłumacz, albo wydawca wspominany, w dedykacjach, w przedmowach, w cenzurze, w przywileju. Bywa ukryty w rozrzuconych literach, w pierwszych literach w znakach, albo zięć inąd wiadomo się stało kto jest autorem, tłumaczem, wydawcą, choć o tym najmnięszego śladu w drukowanej nie pozostało księde. Obowiązany jest bibliotekarz wywiadywać się o to, i podejmować bibliograficzne poszukiwanie. Służą mu do tego dzieła: *Placii theatr. anonymorum et pseudonymor. 1708. fol. T. I. II.; Mylii biblioth. anonymor. 1740. fol. lub 8vo T. I. II.; Ersch Verzeichniss aller Anonymischen Schriften. Lemgo 1788. 8vo Barbier diction. des ouvrages anonymes et pseudonymes en français et en latin. Paris 1822. 8vo T. I.—IV.* Służą do tego różne dykcyjnarze, katalogi, dzieła bibliograficzne i literatury różnych narodów. Tę wiadomość piszący cedula zapisuje na samej głównej cedule, a dla znalezienia nazwiska autora, tłumacza lub wydawcy tworzy inną, oddzielną cedulę, na czele której nazwisko to do porządku abecadlowego mieści z odesaniem do głównej cedyły, na której tytuł dzieła był wypisany. Odesłanie to dzieje się przez zacytowanie abecadlowego z tytułu wziętego na czele głównej cedyły pomieszczonego wyrazu.

Tym sposobem pokilka ceduł dla jednej księgi potrzeba. I tak, do wspomnionych wyżej przykładów, do dzieł: *Dzieje Król. Pol. o Towarzystku* potrzebne będą trójste ceduły tak:

*Dzieje królestwa, Schmid, Albertrandi
O Towarzyskości, Pokels, Gliaszryński*

z odesłaniem Schmidla i Albertrandego do cedula daje; *Pokels* i *Gliaszryński* do cedula i Gliaszryńskiego do cedula towarzyskość. — Podobnież się odsyła z drugiej cedula do głównej czyli pierwzej: Konarski, do *sposob*; Szembek do *książka*; Potocki J-n, do *journals*; Vergis, do *burmistrz*; J.... do *fórtka*; Bentkowski, do *pamiętnik*; Tasso, do *Kochanowski Piotr*; Henryk Łotwak, do *Gruber*; Jezierski, do *Kutusinski*; Węgierski, do *Regensvolski*.

Tym albowiem sposobem, gdy będziesz potrzebował dzieł Albertrandego, Henryka Łotwaka, Węgierskiego i tak dalej, stytułów nie będziesz pamiętać, przez takie dodatkowe z nazwiskami Albertr., Henr., Węgier. i tym podobnych, cedula, do ich dzieł trafiś.

3) Skoro jest w jakim dziele, objętych pism kilka, oprócz pierwazej na ogólny całego dzieła tytuł, dla każdego dziełka czyli pisma, pisze się oddzielna, podług ich autorów, tłumacząc, wydawców lub tytułów cedula, wraz z odesłaniem do pierwazej głównej cedula. Oczywiście, że tym sposobem liczba cedula bardzo się mnoży, że wydarzyć się może, iż do jednego dzieła, np przykład jakiego zbioru kronik wypada wygotować kilka, kilkanaście albo i kilkadziesiąt cedula; a ztąd wynika, że i takie pisemka, które nigdy oddzielnych ksiąg nie stanowiły, za pomocą całkowitego spisania znajdziesz.

Tym sposobem ze wspomnionych przykładów widać, iż nie na samego Letronna cedula wygotowywa się, ale również na *Divulga*, którego małe dziecko w dziele swoim Letronne umieścił; iż opróz *Bogufała* godzi się oddać kartkę czyli cedula na *Baszlonę* a inną na *kronikę bezimiennego XIIego wieku pisarza*.

Tym sposobem do zbioru *Pistoriusza* historyków o Polszcze puńczych, możesz dwadzieścia kilka cedula z wielką dla siebie wygodą wygotować, jako to: na: *Aeneasza Sylviusa*, *Erasma Stelle*, *Gunguiniego*, *Kromera*, *Macieja mierhowitę*, *Herbersteina*, *Pump. Melq. Schedeli*, *Korwina*, *Celtera*, *Schrotera*, *Przyłuskiego*, *Jod. Lud. Deciusza*, *Janickiego*, *Pisona*, *Zygmunta króla*, *Vitelliusza*, *Victoria* (piszą od Dantiska, więc i) *Dantiska*, *Orzechowskiego*, *Descriptią tertii belli*, *Scbar-djusa*, *Łasickiego*, *Goreckiego*, *Exemplar quatuorundam literarum*, *Lewenklisia*, i samego *Pistoriusza* genealogiczne tablice. W takim oddzielnym tytu cedula tworzeniu, wypada zwrócić i na to, żeby zanotować, że *Gwagniniego*, *Łasickiego*, *Macieja miech.*, *Kromera*, *Herbersteina*, i *Deciusza*, jest po dwa i kilka pism lub fragmentów obok pomieszczonych, lub rozrzuconych. Na jedną to tegoż autora zbią się cedula, ale aby znaleźć wypisać należy i odesłać do ogólnej cedula *Pistoriusza*. *Pulonie hist. corpus*. — Podobnie postępuje się ze

wszystkimi zbiorami kronik, ze wszystkimi zbiorami różnych pism. Nic dziwnego, że Muratori kilkaset cedula zapotrzebuje. Mniej więcej od wiego objętości pisma periodyczne zasługują nierzaz na podobne wyszczególnianie. A w takim wyszczególnianiu, oczywiście z róznem daleko pomknąć się można.

4) Gdy w jeden wolumen kilka dzieł oprawnych, każdego na oddzielnej cedule w całości się wypisuje tytuł, z odesaniem wszystkich dzieł przyprawionych do pierwszego na czele dzieła, to jest do jego osobnej cedule.

5) Dzieła miewają po dwa lub trzy tytuły zupełnie oddzielne, często różne, często do siebie podobne. Nie mówię tu o tych, które na jednej stronie pomieszczone spójnikiem, czyli, albo, to jest, jednego drugiego, a jeden drugiego ma objaśniać: w takich, wspominało się, jest wzgled na pierwszy, a niesłychanie rzadko aby drugi, (z powodu powszechniej wziętości swojej), na oddzielną zasłużył cedula. Nie mówię też o plonnych tytułach, które się wiernie z tytułem rzeczywistym powtarzają. Ale mówię o takich, które albo w kształcie plonnym, albo w całym tytularnym apparacie, jeden na drugim, jeden obok drugiego, i trzeci i czwarty przysadzany bywa. Szczególnie Niemcy wiele mękamienią z tego powodu bibliotekarzom zadając, nierzaz trudno jest wyrozumieć modyfikacji między nimi zachodzących, wyrozumieć ile oznaczają cedula, ile częstotliwość dzieła. Natakie oddzielne tytuły, oddzielnych trzeba cedule.

Naprzkład przez niedorzecne tytułów ułożenie tytułu: "Joachima Lelewela we względzie dziejów narodowych Polskich postrzeżenia" w tytuł pełny obrócony został. Drugi tytuł stał się istotnym: "Uwagi nad Matusezem herbu Cholewa" i dzieło w księgę bezimienną zamienił. Do bezimiennych tedy uwag, czyli do cedule pod wyrazem uwagi nad Mat. odesłać wypada na osobnej cedule zapisane: *Lelewel, postrzeżenia i do uwag odesłanie*.

Kurzer Abriss der Geschichte der Philosophie von J. Fri. Snell. I. und II. Abtheilung, ma zupełnie oddzielny tytuł, choć jest częścią osmą dzieła: *Handbuch der Philosophie für Lichhaber von Dr. Christian Willh. Snell.* — Tu potrzeba na różnych *Snellów* i na rózne zależne a niepodległe sobie tytuły, oddzielnych cedula, z zakonotowaniem wszakże związku między nimi.

6) Dysercacje, jak są nieznaczące i objętości małe, tak szczególnie wiele trudności w pocedułowaniu zadają. Nie ma jedności między bibliotekarzami: je-

dni trzymają się nazwisk Præsesów, inni **Defendens**-
sow do abecadłowego cedul szyku, nie wchodząc w to
któ z nich autorem. Nieraz jednak znajdują na ty-
tule bibliotekarze: w jednej rozprawie *Autor et Defen-
dens*, w inniej zaś, *Autore et Præside*. Mająż tedy
w takim razie bibliotekarze tytułem klamstwo zadać
i samowolnie dziełom zmyślonych autorów narzucać.
A przecie pierwszym bibliotekarza obowiązkiem pole-
gać na słowach tytułów, wierzyć im i nieprzemie-
niać; a drugim prawdy dochodzić i zakonotowaniem
lub oddzielnymi cedulami objaśnić. Nieraz też po
niejakim czasie też same dyssertacje przedrukowy-
wane bywają, a wtedy pod nazwiskami rzeczywistych
autorów; a częściej niżeli rzadziej pytający o dysser-
tacją i szukajqey ją wymieniający autora nie wiedząc,
czy on był Præses, czy Defendens. Zehy z téj matni
wydostać się, piszący na ceduły, najlepiej zrobią, gdy
w tych wszystkich razach, w których autora wyra-
żanie wymienionego znajdą, jego nazwiska trzymać się
będą; w tych zaś razach, w których niepewność jak-
kolwiek zachodzić może, oddzielną cedula na Præ-
sesa, oddzielną na Defendensów, czy też Oppugna-
torów wygotują. Lecz i w tym dyssertacje te ultra-
pienia nie mało sprawują, że są rozwlekką wietrnych
wyrzów parady, która częstokroć nie mieści się na
jednej stronie, sięga na drugą i trzecią, a po mozo-
nym, tytułów, ceremonij, etykiet, komplementów i
napuszoniej pompy rozeczytaniu, prawdziwego tytułu
nie znajdziesz. Szukaj go gdzie bądź po środku, bo
dla nazwiska, ceduły i przedmiotu jest potrzebny.

7) Ogólnie mówiąc, w każdym razie, gdzieby tru-
duności i niepowrotności zaszły, bądź w obraniu nazwiska
autora, bądź tytułu, bądź wyjaśnienia, w każdym ra-
zie, najbezpieczniej jest podwójną utworzyć cedulę,
jedną, pod jednym napisem, z rozpisaniem się z cał-
kowitym tytułem, inne z odwołaniem się do niej. Kie-
dy nie wiesz z nazwisk Cervantes Saavedra, Szarzyński
Sęp, które wziąć do abecadłowego porządku, piss
oddzielne cedulki równie na Saavedrę i Szarzyńskiego,
jak na Cervantesa i Sępa.

8) Naostatek nie raz, nie dla bibliograficznej eru-
dycji, ale z powodu mięscewego interesu, z po-
wodu powszechnie obchodzących ciekawości, będą

zdarzenia, że bibliotekarz nie wykroczy z obowiązków swoich i nie przeciąży pracy swojej, gdy parę słów objaśniających, na ustroniu lub w nawiasach na cedule zanotuje, albo poświęci nową przydatkową cedułkę, aby do dostrzeżonej wiadomości trafić. Przedmowy, dedykacje, różne części dzieła, mogą do tego dać powód. Na jedno dzieło wpływało często wiele nazwisk, których nazwiska na oddzielne zasługują cedyły, tak, że oprócz naczelnego nazwiska i za nim tłumacze, idące osobno znalesie się dądza, oprócz autorów, ich wydawcy (h). Tym sposobem zasługuje czasem na wzgled dedykujący, aleby może śmiesznie było odsabuić w cedule tego, któremu dedykowano. Różnie daleko w tym pomknąć się można.

9) Na taki drobiazgowe obserwacje, szczególniej-
szym sposobem wyzywają pierwotne każdego naroda druki, to jest inkunabula. Ich spisanie na cedyły tak dalece od powszechnych uchyla się prawidł, jak ich forma i skład od powszechnego księga składu. O różnych w tej mierze obserwacjach mówiliśmy wyżej §§ pp. Równie jak o sposobach opisywania rękopisów §§ pp. są to wyjątki od powszechnych spisywania księga reguł, o których że się już w tymże dziele naszym mówili, więcej już nie powtarzamy.

W tym wszystkim łatwo jest wpaść w malenkowatość, w przysadę, w niezmierne a próżne przyczynienie roboty, lecz i na toпомнić potrzeba, że się to robi na czas długi, dla wygody dalszych pokoleń, że opuszczenie się, zaniedbanie, sprawi robotę niedokładną, defektową, nic wartą; robotę, która po swym skończeniu, rektyfikować i poprawiać się nie daje, która zatem daremna była i nanowoboyą rozpoczęć wypadało. Dla tego podejmujący się niech do niej przystępować jak do takię, którą aby wykończył, jego życie

(b) Tak np. przykład z powyższych przykładów biorąc, gdyby kto ciekawy był tłumaców Gibbona rozumieć, nie tylko trzeba poobjąć, że C. znaczy André Samuel Michel Centwali de Mokarky; D. M. Jean Nicolas Désineunier; A. M. H. B. Henry-François Boulard, ale również dla Sept. Chênes jak dla Centwala, Désineuniera, Boularda i Ludwika XVIGO supponowanego tomu pierwszego tłumacza, oddzielne cedyły poświęcićby wypadło.

może być za krótkie, jak do takię, którą mimo żywień swoich, i nauki swojej może niedokładnie do pełnić. Potrzeba do tego ludzi, nie tylko języki znających, ale w wiadomości piśmienne zasobnych, słowem, ludzi obszernej nauki. A ci, choćby najuczeńsi byli, skoro do cedulek zasiągają, potrzebują przebyć nie małą próbę i nabycie wielkiej wprawy. Niech się ci mężowie nauki, nie wstydzą wyznaczyć, że się pomyliły, nie wzdragają zniszczyć jaką część robuty, gdy jej niedostateczność w ciągu swej pracy dostrzegą, nie wahają poprawiać, i uzbroją w żelazną dotrwałość.

LXXX. 3. Poznaczenie spisanych ksiąg.
 Cedula napisana ma zastępować miasto księgi, na nię tak, jak na książce samej, notuje się, przedmiot, oddział, poddział. Ta nota jest skazówką, że się cedula z księgą swoją znaleść może, lecz często w tokie wielkiej księg liczbie, że trudno byłoby znaleść. Czas nie mały cedule, albo tkwią w samych księgach, albo z całych szaf w pęki powiązane, lub lepiej w pudra powkładańe, leżąc przy swoich przedmiotach, wydziałach, szafach, w których ich księgi mieszczą się. Lecz to utrzymanie związku cedula z ich księgami, może być doczesne, gdyby tak zbyt długo potrwało, miało się utrzymać na lat bardzo wiele, bez posisków i wsparcia porządkowych znaków, z wolna wpadłały biblioteka w nieład, i coraz większy nieład, którego sprostować nie byłoby środka. Żeby temu zapobiedzieć, trzeba księgom nadać pewny szyk, tak, żeby w każdym razie bez głębokich namysłów do niego trafić za pomocą znaków, liczb, numerów. Za pośrednictwem też tychże, liczb, znaków, numerów,ściśle związać księgi z jich cedulami; też same numera, znaki, liczby pokłać na księdze i jej cedule, aby z cedula księgi w jej szyku i porządku znaleść. Tym końcem obłudowywano niesłychanie księgi liczbami, które były na cedulach powtarzane. Była zapisywana liczba biegąca księg wszystkich w bibliotece będących, i do biblioteki przybywających, która mi się wydaje być próżnym notowaniem, tumanu znaków i liczb mnogożącym, bo to wcale obojętna, czy ta lub owa książka uzyskała honor, być setną z kolejii czy tysiączną, kiedy z pierwszych setek wedle przedmiotu

swego stanu w niskie tysiączki jednego przedmiotu, wzajem inną wysoko wyskoczy. Przez to zmijają się i płącą bez celu liczby, które, ani do jakiego kontrowłowania potrzebne, gdy się całe inną drogą książkę szuka i wynajduje. A liczbowano inaczej przedmiot i salę, oddzielnie języki, przedmiotowe podziały, a oddzielnie miejsce w szafach. Zapisywano liczbę lub literę przedmiotu, sali, liczbę lub literę piętra, liczbę lub literę szafy, liczbę lub literę jej części, liczbę lub literę półki, rzędu na niej, miejsca, które na niej zajmuje. W tłum liter i liczb wciśkały się krzyżyki, gwiazdki, ułamki, akcenta. Daj nie jeden nierostropny bibliotekarz tym tłumom i gubił się ciżką przez sieć wymyślającą. Inni słusznie powstawali na śmieszne liczbowania rozdrobianie i rozmaicenie, utyskiwali, że pomimo wyszukiwanych sprostowań i symplifikowania zawsze wiele im się liczb mieszczą, że litery uciążliwości w dopisywaniu się stawały. Szukać wypadało środków zsynchronizowania, tego ponumerowania i poznaczenia książek, do czego następujące obserwacje przydatne być mogą.

a, Zapisuje się słowami, wyrazami samemi, przedmiot, jakiego jest księga. Można zaraz i działać mniejszego naznaczyć tymże sposobem, np. matemat.—czyśta—geom. analyt.

b, Liczują się, numerują, właściwie nie książki, ale dzieła, czyli to jedno książkowe, czyli wielo tomowe: zawsze dzieło, i wszystkie jego tomy i wolumina jedną liczbę noszą. Lecz jeżeli w jedną księgę wiele dzieł razem oprawionych będzie, jeden tylko numer księdze i im wszystkim służy: czyli że naczelnego dzieła jest numerowane, a z nim oprawione, do niego przyoprawione, liczbowania nie potrzebują. Liczują się dzieła i książki tą koleją, jaką na półkach stoją, precz jedna po drugiej na formaty niezważając, tylko tą koleją, jaką je w szafach stosownie do materii ustawić przyszło. W bibliotece na przedmioty rozstawionej, (bo o takię tylko mówić chcemy), liczbowanie poczyna się i kończy w jednym przedmiocie od liczby jeden do ostatniej, która mnogość książek w przedmiocie znajdujących się wskazuje. A ponieważ w podziałach nauk i wiadomości ludzkich na przedmioty, zawsze się znajdują takie, które są od innych daleko

mnożniejsze, tak, iżby niezmierne tysiące ksiąg liczyło się, a zatem przedmioty takowe do liczbowania nie w całości, ale częściami się biorą. Jeżeli np. przykład przedmiot matematyki w całości obliczbowany być może, przedmiot historii słusznie tak podzielony zostanie, że historia Francji, historia Włoch, historia Niemiec i tym podobnie inne historii oddziały zupełnie osobno, od liczby jeden zaczynając, obliczbowane będą.

c. Ponieważ biblioteka jest rozstawiona i uszkowana na przedmioty w mniejsze wydziały różnie daleko porozdzielane, zatem idzie, że nowo przybierające księgi wypada po bardzo różnych miejscach pomiędzy biblioteczne wstawiać, wedle ich przedmiotu i wydziału. Tak wstawiane księgi, wskazują się między liczbę w przedmiocie biegącą, a przeto nie mogą mieć liczby dalszej, ani też dla nich liczbowania ustawicznie odmieniać można. Takie wstawiane w środek liczby księgi, należą do liczby sąsiedniej poprzednich książek i tą samą liczbę noszą, tylko w sposobie dodatkowym, co się oznacza albo literą, albo przydawaną liczbą. Naprzkład stają księgi nowo przybierające między numerem 13 a 14, więc należą do numeru 13 z dodatkiem, 13a, 13aa, 13ab, 13ac... albo 13,1. 13,2. 13,3. 13,4. albo $\frac{11}{2}, \frac{12}{2}, \frac{13}{3}, \frac{14}{4}$. Pewnie, że dodatkowe, komma odcięte liczby, bez końca kontynuować się mogły, lecz równie dobrze są i litery, gdyż za pomocą tak proponowanego literalnego dodatków oznaczania, nic więcej jak po dwie literę przez cały alfabet spajając, można by przy liczbie 13, dostać 625 wstawić, nimby do trzech liter przystąpić wypadło. Albowiem, dodatkowe numerowanie literami a liczbami, jedno drugiemu takby odpowiadało:

13a	13aa	13ab	13ac	13ad	..	13az
13,1.	13,2.	13,3.	13,4.	13,5.	..	13,24.
13b	13ba	13bb	13bc	13bz	13c
13,25.	13,26.	13,27.	13,28.	13,48.	13,49.

d. Gdyby się to dodatkowe liczbowanie przez odkommowywane lub odkreślane liczby oznaczało, wówczas zostałyby jeszcze do liczbowania w rezerwie litery na mieszkańców przybytków, któreby się między dodatkowe liczby cisnęły. Gdyby np. przykład przyszło między 13,30 a 13,31, czyli $\frac{13}{30}$ a $\frac{13}{31}$, przyby-

wające dzieła wstawić, w ów czas przez dodawanie liter 13,30 a. 13,30 aa. 13,30 ab. liczbowanie byłoby załatwione. Z takim supplementowanym liczbowaniem latwo było stawiać w jedno miejsce obok siebie różne dzieła wydania. Tak np. przykład, gdyby w bibliotece jakiej dzieła Krasickiego, wydania Dmochowskiego znajdowały się w wydziale poetów pod numerem z supplementową liczbą 323,2. a do tejże biblioteki weszło dzieło Krasickiego wydanie Wileńskie typograficznego towarzystwa, a z kolei i Wrocławskie Korna, te nowe wydania byłyby zanumerowane tak: 323,2 a 323,2b.

e. Pospolite całkowicie takie oznaczenie obliczbowanie dzieła czyli księgi bywa na karteczkach wyrażone i na grzbiecie księgi lub pierwszego tomu tomowego dzieła przylepiane. Jest to nieźle. Ale że bardzo łatwo takie przylepiane karteczki odpryskują się i zginają mogą, żeby tedy do książek należące wyrazy i liczby nie przepadły, należy je na wewnętrznej stronie okładki zanotować, albo zanotowane przylepić na tej wewnętrznej stronie okładki. A że to na stronie wewnętrznej okładki zanotowanie do półki jest bezpieczne, do póki eksystuje okładka, a zatem nie tak to istotną rzeczą staje się przylepianie kartek na grzbiecie. Przylepianie takie, tylko że ułatwia powierzchnie ksiąg rewidowanie bez odwijania okładki. A ponieważ na stronie wewnętrznej okładki jest wszystko zapisane i przedmiot i wydział jego i liczba, a zatem na grzbiecie dość jest, samą liczbę przylepić, unikając nadto wielkich na cienkie nierzaz książki, karteczek.

Zdaje się, że trudno prostszego, a do rozkładu na przedmioty zastosowanego liczbowania i znaczenia ksiąg. Zdaje się razem, że za pomocą tych znaków i liczb, najbardziej rozzrzuconą i pomieszaną bibliotekę, (nie lekając się odpadnięcia grzbietowych karteczek) za pomocą notaty na wewnętrznej stronie okładki, uporządkować i uszykować można. A skoro się to stanie, tym samym zaraz za pomocą cedul też same księgi znaleźć można, gdy na cedulej jej dzieła i książki, wydział i liczby są zanotowane. — Bywało zwyczaj w manipulacji biblioteczeńej, że bibliotekarz dla mniej świadomych ceduły piszących na tytule dzieła podkreślał wyrazy, które na cedule prze-

pisane być miały, centkowały, akcentowały, nakrępiały, nazwiska autorów, tłumaczy, wydawców, abecadłowych wyrazów; notowały niektóre dopiski, a to dla tego, aby nieświadomego pisarza cedula na drogę naprowadzać. Dla tego zaś, aby księga nie zginęła, więc na tytuły i po środku na różnych kartach, wyciskali i gryzmoliły rozmaite biblioteczne znaki. Takie tytułów paskudzieni, a roznoszenie aż do kątów śródnowych mazaniny, zdaje się być nieprzystojne. Wszakże rostopne położenie jednego i drugiego znaku wskazującego biblioteczną księgi własność, oraz dopisanie nazwiska autora, miejsca, czasu, druku, kiedy są opuściione, stają się niemałą dogodnością.

LXXXI. 4. Wygotowanie katalogu abecadłowego. Skoro rozklassyfikowanie, ustawnienie, spisanie na cedulach i policzbowanie, uskutecznione będzie, tym samym uporządkowanie biblioteki już jest dopełnione. Już w tym znajduje się katalog, bo same cedyły stanowią przez siebie katalog. Wszelako chociaż cedyły w abecadło ułożone, i w puzdra pozymkaue, są katalogiem, istotną jest potrzeba mieć rzeczywisty abecadłowy katalog, do którego ta droga przyjście moźna.

1. Szykują się wszystkie cedulki w abecadło. Jeżeli biblioteka jest z 50000 książą złożona, z tego utworzyć się może kilkakroć stu tysięcy cedula. Żeby z tą masą do rozabecadlowania trafić, należy postępować częściami, a to tak, że naprzód całą masę rozkłada się między dwadzieścia cztery liter, tak, że się wszystkie ceduły rozdzielają na partie liter, litery A, litery B, litery C, i tak dalej. Z kolei bierzemy wszystkie cedyły pod literą A zgromadzone i te znowu, rozkładamy, patrząc jedynie tylko na drugą po literze A następującą literę, dzieląc na kupy liter Aa, Ab, Ac, Ad, i tak dalej. Potem wziawszy z kolejnej kupy Aa, rozdzielimy na kupki Aa, Aab, Aac, i tak dalej; potem kupy Ab rozdzielimy na kupki Ab, Aba, Abb, Abc, Abd i tak dalej; toż kupy Ac, Ad, Ae, aż do Az. Gdy tym sposobem stopniami wszystkie cedyły litery A, rozabecadłowane zostaną, przystępuje się do cedula litery B, do cedula litery C i dalej cedula wszystkich liter: tak każdą stopniami w coraz

szczegulowsze rozabecadlowanie rozkładając, wszystkie ceduły rozabecadlowane zostaną.

2. W tym uszykowaniu abecadłowym ceduły nieodzwornie zbiegną się z sobą też same i podobne. A przez to jeżeli w rozkładaniu biblioteki, pozostało co dubletów, te się w ów czas wszystkie wyśledzić dadzą, choćby miały być w bardzo rozmaite strony biblioteki rozrýchniione. Wszelako na samych cedulach polegać nie można, aby jeden exemplarz zastawić, inny w dublety wyrzucić. Takie dubeltowe exemplarze, należy do siebie przyłożyć, ponieważ mogą być innym wydaniem, których mało znaczących różnic, ceduły niedość oznaczyć mogły. Zbiegną się także ceduły jednegoż imienia, które się do różnych innych cedul odwołują. Takie supplementarne ceduły jednegoż autora, mogą być redukowane, np. Konarski patrz sposób, Konarski patrz emendanda, Konarski patrz Otto, Konarski patrz grammatyka, Konarski patrz oratio, Konarski patrz religia, Konarski patrz collectio, i wszystkie inne mogą wejść na jedną cedulę, na które wszystkie odesłania zbiegają się razem. Konarski patrz: sposób, emendanda, Otto, grammata, etc. etc.

3. Lecz wspomniane rozabecadlowanie ceduł i zbieżenie się ich jednoimiennie, nie dąsię dopełnić samymi mechanicznym na stopy i kupki ceduł przerzucaniem. Znajdują się bowiem do tego niemałe przeszkody, które ortograficznemi i językowemi nazwać możemy. Są różnym sposobem też same nazwiska pisane. Maier, Majer, Mayer, Mejer, Mair, Mayr, Meyer; i znów Müller albo Miller; Kaiser albo Keyser; Zeitung w innych dialektach Zytung. Takie ortograficzne rozmaitości, znoszą się do jednostajności: Wszystkie Zytung, Zytung, Zeytung, Zevtung przynoszą się do Zeitung; Luder do Luther; Mayer, Mair, Mejer, M-er, do Maier; Horacyusz do Horatius; Tacit do Tacit; Aristote do Aristoteles; Hipparchus do Hipparchus; Saumaise do Salmasius; Schopper do Scopius. Złąd mitręgi bywa bardzo wiele. Niemniej-sza jest z potłomaczonemi nazwiskami Wendelsteiner jest Cochlearius; Klonowicz, Acerius. Z tymi tłumaczeniami obéznać się wypada i mieć je obecne w przypomnieniu, ażeby odesłać do używanego A-

cernusa do Klonowicza, a Wendelsteiner do Cochleariusza. Jeżeli się tym sposobem ceduły dla abecadłowego katalogu przenoszą pod jednoż nazwisko: Maier, Horatius, Sciopius, inue tychże nazwisk pisanie na jednej cedule w swoim miejscu zostawić wypada, z odwołaniem się do tego, pod który wszysktko przeniesione zostało, aby równie w abecadłowym katalogu w swoim miejscu można było znaleźć, Meyer patrz Maier; Acernus patrz Klonowicz, Zeitung patrz Zeitung, i tem podobnie.

4. Przepisywanie cedula do abecadłowego katalogu, odbywa się tak, że się przygotowywa papier na wolumina in folio. Każdy autor, czy tłumacz, czy wydawca, ma swoją kartkę, ma swój arkusz, na który żaden inny autor, tłumacz, wydawca, wciągnięty być nie może, tylko on sam jeden ma na swoim arkuszu posadę. A jeśli jednego autora, lub jednego tłumacza, jednego wydawcy dzieła, nie mieściły się na jednym arkuszu, przybiera się drugi i trzeci arkusz. Na tych arkuszach dzieła jednego autora szukają się abecadłowie. Są autorowie, którzy zasługują na to, aby na każde ich dzieło oddzielne arkusze brano, gdyż wymienieniem wydań każdego z osobna dzieła ich, arkusz się zapelnio móc. Virgiliusza np. Aeneida, i Virgiliusza georgiki.

5. Skoro przepisanie dopełnione zostanie, arkusze i karty sposzywają się w foliał, w wolumen tak, aby zupełnie luźne były, wcale nic, albo bardzo mało i łatwo na grzbietie nakléjone, nalepione, aby mogły się rozszerzyć i z łatwością rozoprawić. Jak tylko dzieło autora jakiego przybywa do biblioteki, a na cedułę wciągnięte i zanumerowane zostanie, wraz niezwłocznie należy go w abecadłowy katalog wpisać. Autora przybyłego arkusz, w foliał w swoje miejsce abecadłowe ułożone zostanie. A gdy takim kart i arkuszem układaniem, wolumen przefadowany zostanie, wolumen taki daje się do rozprucia introligatorowi, który go dzieli i sposzywa we dwa wolumina. Tym sposobem abecadłowy katalog do szukania każdego autora i dzieła, jest trwały.

Ceduły zaś, obraz książek, do wszelkiej ruchawości zdolne, biorą się do innych usług, do two-

rzenia z biblioteki innych szkół, które ułatwiają piisanie innego rodzaju katalogi.

Mamy niektóre bardzo wzorowe drukowane katalogi: jako to: *Audifreda biblioteki Casanackiej sopra Minervam*, podobnie *Barberinich*, *Bodleja*, nowy *Upsalski*, te atoli katalogi są wzorem do tworzenia wyciągów, któreby można było drukować. Ale biblioteczny pisany abecadłowy katalog, wymaga większej rozciągłości i drobiazgowości. Wszysko co na cedulece napisano było, wszystko prawie przepisuje się do katalogu i tytuł i format i liczba kart, i cały opis, i objaśnienia, i obliczbowanie, tak, że mało co odznacza się daje. W tym planie, jakiego główniejsze zasady, wedle pojęcia naszego, wskazać usiłowaliśmy, uporządkowały göttingską bibliotekę Heine. Podał on projekt ministerium hannowerskiemu w 1774 w końcu września. Zdawało się, że jeden zdoła w przeciągu lat 6 dopełnić go. Lecz gdy robota w 1777 rozpoczęła, zaciągnęło się na bardzo dłużej. Została robota podzielona między kilku, i dopiero po 10, to jest dziesięciu latach, w roku 1787 miał Heine satysfakcję widzieć 147 foliałowych woluminów abecadłowego katalogu, który dziś stopieńdziesiąt kilka woluminów przenosi, bo do biblioteki przybywa. Do téj pracy użyci byli ludzie światli i manipulacją dobrze rozumiejący. Pod koniec, byli, Reuss, Beneke i Bunsen, Fiorillo, Dornedden i Menke, wszyscy ze swoich pism i nauki w Niemczech i w Europie znajomi.

3. *Utrzymanie zaprowadzonego porządku.*

LXXXII. Kto bibliotekę uporządkował, albo uporządkowaną objął, powinien się starać, porządek z jak największą skrupulatnością utrzymać, ażeby wszystko było w swoim miejscu, i w swoim dziale się czasie. Zdarzy się, że następującemu bibliotekarzowi, uporządkowanie będzie nie do gustu, że znajdzie uchybienia, że nareszcie obejmuje bibliotekę, która źle jest uporządkowana. W każdym tym razie, winien bibliotekarz zacząć od ścisłego utrzymania tego, co znajduje, i od należytego obeznania się z tym co znalazło. Nie jeden zwyczaj, który się jemu nic wartym

wydał, okaże się być dogodnym. A gdy się należycie przeświadczycie o tym, co jest zle a co dobre w uporządkowaniu kierowanej przez siebie biblioteki, i gdy przyjdzie do tego, że na lepszej stopie biblioteczne porządki postawić przedsięwzięcie, do takowego przedsięwzięcia przystępując, winien obrąć środki, żeby niewzruszając przedwcześnie dawnego uporządkowania, tak nowe przygotował, iżby nowa przemiana ostatecznie w krótkiej chwili dopełnioną być mogła. Jakikoliek bowiem, choć nie dobry porządek, jest skroć wygodniejszy, aniżeli najlepszy nieporządek. Pogratanie zaś biblioteki w niefał dla przyszłego jej uporządkowania i długie jej tym koncem zamknięcie, czyniąc ją przez czas długi nieużyteczną, tym samym jest niezmiernie szkodliwe. Wprawując bowiem bibliotekę w niefał i zamierzając jej nowe z gruntu uporządkowanie, kto czas takiej pracy oznaczy? kto za siebie zaręczy, że rozpoczęwszy, zdąży przed zgonem ukończyć? Ponieważ i na samo obeznanie się z porządkami biblioteki potrzeba cokolwiek czasu, najlepiej jest, kiedy bibliotekarski obowiązek poruczany będzie osobom przy tejże samej bibliotece zasłużonym, którzy mieli czas z nią dobrze się obeznać, którzy posiadają wprawę utrzymania porządku, na który patrzali, do którego nawykli, jaki poczęści podejmowali sami, a którzy tym sposobem do utrzymania jego innych usposobić mogą.

Jednakże pomimo największej pilności, mogą się zawieruezać książki, przypadkiem zasunąć się, przypadkiem nie w swoje miejsce być wstawione. A skoro książka do miejsca swego nie weszła, do szeregu sąsiadek swoich nie wróciła, daremnie nad nią będziesz szamał głowę bibliotekarzu! upłynełyby tobis lata, i mógłbyś daremnie ślepego trafu oczekiwac, bo żaden twój rozum, żadne twoje przypomnienie, środków znalezienia nie podyktuje tobie. A cóż mówić o tobis niedzua istoto, bibliotekarzu! w takię bibliotece, w której do drewnianych pułek i naznaczonych na nich liczb uwiązanym księgom rozkazujesz; których własną ręką przerzucać, nié masz interesu, własną ręką przesuwac nié masz potrzeby, a nawet niemożesz własną głową porozumieć, nié masz środków! Zawierujszyła się tobis księga, w miejsce ci nieznane, tysiąc

razy topisz w równe szeregi wzrok z rozmaitością nie obeznały, pełgasz myślą wyobrażeń pozbawioną po blysczących się równie grzbietach ksiąg, dostrzegasz tylko lukę w miejscu gdzie księgi niedostaje; przewróć swój abecadłowy katalog, który cię zawsze uczy, i w nim nie zapisano, że książka nie w swoje wstawiona jest mięsce. Przynajmniej ci bibliotekarze, co koło systematycznie rozstawionych ksiąg chodzą, przy ujmniej do nich częściej się zbliżają, z nimi więcej obcują, więcej kalkulować mogą na traf, że dostrzegąową błakającą się księgi, nie w swoim wypoczywającą szeregu i mięscu. Lecz żeby jednych i drugich ile można od takich przypadków zasłonić, potrzebne są copófroka a przynajmniej coroczne rewizje. Na te dui kilka rewji, zawsząd się rozbiegłe księgi zbierają, w swoje mięsca razem wszystkie wstawiają i rewidują.

Do podobnych rewizyj przewodukiem być mają katalogi repozytorialne. Wpisywać w nie to wszystko, co jest na cedule, co jest w katalogu abecadłowym, byłoby uciążliwą rozwlekłością. Katalog repozytorialny niech będzie regestrem, inwentarzem, ze związaną dokładnością dopełnionym. W tym katalogu repozytorialnym mają być pozapisywane dzieła tym zupełnie porządkiem jedne po drugich, jak są na półkach porozstawiane, tak jak są ponumerowane. Tym końcem wybierają się główne ceduły, (bo supplementarne do głównych odwołujące się, w tym razie niepotrzebne), te układają się wedle porządku poznakowania i policzbowania. Skoro tak ułożone zostaną, są z zodem repozytorialnego katalogu. Z nich w wolumen repozytorialny przepisują się, czyli raczej wypisują, jak najmocniej skrócone tytuły, zawsze jednak: autor lub tłumacz, lub wydawca, kilka istotnych tytułu wyrazów (bez ich nadwrażenia), mięsce, rok druku, format, liczba tomów i woluminów, i całe ohnumerowanie. Takie wpisywanie w wolumen dopełniać bardzo przestrono, ażeby można przybytek dopisać; i pojednij tylko stronie karty, aby na przeciw będąca strona białą pozostała, a to dla tego także, aby nowe przybytki ksiąg skoro tylko zacedułowane zostaną, równie do repozytorialnych rejestrów, jak do abecadłowego katalogu wciagnione zo-

stały. Weryfikując tedy bibliotekę za pomocą takich repozytorialnych rejestrów, łatwo przeswiadczyć się, czy są wszystkie, czy której nie brakuje księgi, i to się da odkryć, gdzie nie w swoje miejsce księga wlaźła. Lubo przy takię weryfikacji, format i obnumerowanie na grzbietach przylepiane, naocznie ułatwia weryfikatorom pracę, z tym wszystkim kiedy niewiadomy, tą i ową księgę wyciągać wypada i do jej środka zajrzyć, czy jest tuż sama, jaka być powinna. Dość pilnym i ostróżnym być nie można, a lepiej wiedzieć że nie má, aniżeli się ludzić, że jest tu, co zginęło.

Ponieważ różnimi czasy księgi do biblioteki przybywają, te wraz do powszechnego porządku zaciągnięte być mają. Skoro do biblioteki księga przybyła, zapisuje się w sporządzoną na ten koniec księgę, gdzie pokrótko jej tytuł, zkad przybyła i kiedy zapisuje się. Często z tą zapisowej nowych przybyszów księgi wynika ów numer biegący w bibliotekach, który jest najmniej potrzebny, choćby był wszędzie powtarzany, nie się on nie ma, ani do cedul, ani do katalogów, ani do poszukiwania służyć może, stale się niesłychanie liczbowy, bo ogromne tysiące liczby, a częściej jak którykolwiek przerywa się, ponieważ wiele ksiąg wchodzących, znów wychodzi. W wielkich miauowicie bibliotekach, jest pewien rodzaj przepływu książek.— Zapisana do księgi przybywającą księgę, w porządkowych bibliotekach oddana jest introligatorowi do oprawy, a gdy oprawioną zostanie, wtedy cedułowaną, numerowaną, ustawnioną i katalogowaną zostaje.

W porządkowych bibliotekach jest jedną z najistotniejszych rzeczy, ażeby każda książka była oprawiona, jeżeli nie całkiem w skórę, to tak, aby grzbiet i brzegi a przynajmniej rogi skórą powleczone były, to jest w półskórek (i). Dwóch lub więcej dzieł nie godzi się razem w jedną księgę oprawiać. Jest to nierostropna ekonomika, która tysiąc niewygód i zszarzanie wszystkich tych dzieł, co wspólnie oprawne zostały, za sobą ciągnie. Kiedy są jednego dzieła tomy dosyć ciękie, takie tomy po dwa, trzy, w jedną księgę, dla

(i) Nie oprawa do ochrony książek służy, było wyżej II. § 73. n. 8.

ekonomiki oprawiać się godzi, ale nigdy dwóch dzieł oddzielnych, choćby te jednegoż autora i jednego przedmiotu były. Jeśli są pisana i dzieła dość małe, cienkie, małej objętości, broszurkowate, można je zoustonać bez okładek, sposzyte tylko, i papierem pokryte, a w puzdrze powkładać.

Jeżeli to przybywanie dzieł do tego stopnia rośnie, że niepodobna w ogóle ksiąg rozsuwać, aby przybywające w miejsce im przyzwoite wstawić, i do tego przyszło, że już na nie miejsca nie ma, a przenoszenie jakich oddziałów dla otworzenia miasta byłoby zbyt trudne, w takim razie urządza się dodatkowa (supplementarna) sala, w której coraz przybywające księgi mieszczą się. Lubo w nią dzieła wyjątkowie naustroniu stają, wszelako do tychże samych zapisywania, numerowania i katalogów należą. Numerowanie salowe tworzyć, gdy całej biblioteki numerowanie jest przedmiotowe, byłoby matwaniną. Numerowanie w tej dodatkowej sali jest dalszym ciągiem numerów każdego przedmiotu.

Bywa to, że przybywające w jakiś ilości księgi, z tym przybywają warunkiem, aby zawsze oddzielny od całości biblioteki odosobniony zbiór stanowiły. Najlepiej kiedy można takich wyłączeń unikać i nabycie od razu wnięsać i w swoje miejsca powcielać. Jednak kiedy to być nie może, jakożkolwiekby księgi oddzielnie przy bibliotece stanęły, jednak mają być zaciągnięte do powszechnego porządku i do powszechnych zapisów. Też same ceduły, ten sam abecadłowy katalog, taż sama wpisowa księga służy, tylko dla tej sali oddzielnego repozytorialnego rejestru potrzeba, i numerowanie musi być wszędzie na cedullach i w katalogach ponaznaczaną excepcją. Oczywiście, że gdzie wiele takich wyjątkowych, potocznych, oddzielnych bibliotek, (Neben-bibliothek), pojawi się, że wiele tworzy się niedogodności.

Z tego widać, że bibliotekarze dla utrzymania porządku bibliotecznego, pod ręką znaczną liczbę ksiąg pisanych mieć muszą, mają swoje archiwa, swoje rejestralury, swoje kancellaryjne zatrudnienia. Mają księgi abecadłowego katalogu, księgi repozytorialnych rejestrów, księgi potocznych (jeśli są) bibliotek, księgi wpisową księgi przybywających, księgi zarejestrowa-

nych i skatalogowanych dubletów, księgi dzieł ubywających przez zbycie dubletów, przez zainianę. Księgę rejestrową dochodów i rozchodów bibliotecznych w gółówce, że jeszcze o innych i o korrespondencjach za wcześnie nie mówię. A ponieważ zachodzą w bibliotece różne zdarzenia, o których nieraz pamiętać potrzeba, a zatem dobrze jest mieć w bibliotece dziennik, albo przynajmniej zakonotowywać co w jakim dniu ważnego zaszło. To należy do środków utrzymania porządku.

Przez ciągłe używanie ksiąg, mimo ostróźności i najlepszej ochrony dzieła, częściej używane, muszą być naostatek zszarzané. Bibliotekarz porządek utrzymujący na to baczyć powinien, ażeby nowym egzemplarzem bibliotekę opatrzył. Wreszcie, aby dopełnił to wszystko, co jest w jego mocy, o czym pod artykułem zabezpieczenia i ochrony biblioteki mówiliśmy, ponieważ i tamto bardzo wiele wpływa na utrzymanie zaprowadzonego w bibliotece porządku.

4. Użytek z biblioteki.

LXXXIII. Gdyby nawet bez użytku biblioteka stać miała, sam czas, samo utrzymywanie jej w czystości, okurzanie, przetrzepywanie, zwolnaby ją niszczycło. Aleby to był martwy kapitał! Potrzeba z niego uczonych korzyści, a te wynikają przez udzielanie się biblioteki naukom i osobom w naukach pracującym. Za tym idzie nie mały w bibliotece materialny uszczerbek. wydatek, zszarzanie, przypadkowe szkody, lecz to wszystko wynagradza istotny użytek naukowy, który nie daje się wziąć pod krédkę rachunku.

Bibliograficzne postrzeżenia. Pierwszym z bibliotek użytkiem jest ten, że ją bibliotekarze sami używać mogą, a pierwszym z ich używania owocem, są bibliograficzne postrzeżenia. Te zawsze są oczekiwane od osób koło bibliotek chodzących. Po starych księgach, po notatach na nich, po rękopismach jakkolwiek przedmiotem mało ważnych, śledzi się coby mogło zainteresować, sprostować cudze uchybienia, na nowe nawiązać postrzeżenia. Owe cedule tak łatwo ruchome, (skoro katalog abecadłowy i rejestr repozytorialny ukończony), mogą służyć do utworze-

nia katalogów chronologicznych, geograficznych, i wielu rozmaitych, które niemalże światło na dzieje typografji, a często i na księgarstwo rzucają, które ułatwiać mogą kompletowanie wielu wiadomości, ułatwiać mogą rozpoznanie, jakie okolice i czasy, jakimi się najwięcej naukowemi przedmiotami zajmowały. Do tego bowiem cedąły dość zasobne potworzą katalogi. Nie będzie w nich konieczne, zupełności, bo chociażby najbogatsza biblioteka była, poszukiwałaby wielu dezyderatów. Ileż znaczą biblioteki, jeżeli nie bardzo bogate, przynajmniej tak zmieniły w różnych wydziałach dostarczyć może pomocy, że takowe do uczonych prac, uczonej poszukiwaniem łatwo uzupełnić. Zeby podobne prace bibliotekarze podejmować mogli, niemniej jak dla bibliotekarskich działań, potrzebne im jest oddzielne laboratorium.

Czytanie. Na czytanie dla obcych, dla gości, potrzebna też jest sala, czytelnia. Publiczna bowiem biblioteka, ma być otwarta do czytania wszystkim. A jeżeli czytanie istotny naukowy pozytek ma sprawić, niech będzie do czytania otwartą jak najczęściej. W takim razie, w którym może być codziennie na wiele godzin otwierana, dogodnie jest uprzednie na początku tygodnia zapisanie się, czego kto do czytania potrzebuje. Wygodnie to jest i dla osób, które ciągle czytanie w bibliotece założyć zechcą, mianowicie dzieł, których pożyczyć nie mogą, gdy zechcą np. przykład rękopismu jaki przepisać. Wreszcie ktokolwiek przychodzi czytać, powinien zapisać nazwisko swoje i czego żąda? Z ustnego pytania, wyniknąć może przesłyszenie się, zapisanie tedy ustwia ustne porozumienie się. Najkrótsze zaś w bibliotece do czytania lub przejrzenia, udzielenie książki, jest rodzajem pożyczki, a co z biblioteki jest pożyczane, to powinno być zapisane, zakonotowane.

Pożyczanie. Co? komu? kiedy? i jak?

Co? książki, ale nie pożyczają się: 1. Rzadkości, których prawie jeden lub istotnie jeden tylko na świecie eksuluje egzemplarz, jako to rękopisma, inkunabula, etc. — 2. Zbyt kosztowne dzieła, dzieła przepychu, za które pożyczający w nieprzewidzianym przypadku musiałby majątkiem przypłacić, i mógłby być narażony na uciążliwe dla siebie wynagrodzenie. —

3. Dzieła pospolite, do zbyt pospolitego użytku, nie powinny wychodzić z biblioteki, jako naprzekład, dykcyjnorze, elementa, jedne, że nie są dziełem do czytania tylko do częstego w nie zagląduenia, a zatym powinny zawsze być pod ręką biblioteki na zwołanie tych, aby ich w bibliotece samej zapotrzebowali, inne nie mogą być do szkolnego podręcznego użycia udzielane, ponieważ przez to byłyby na przedkie zniecczenie wystawione.

Komu? Osobom nad naukami pracującym, osobom do naukowych instytutów przywiązanym. A pożyczają się prawie jedynie osobom obowiązkowo do naukowych instytutów przywiązanym, ponieważ rozumie się, że im więcej, jak komukolwiek pomocy bibliotecznej potrzeba, że oni więcej jak ktokolwiek książki cenić umieją, że łatwo pozyskać z nich w przypadku odpowiedzialność, że na stolatek bibliotekarze ich łatwiej jak kogokolwiek znać mogą. Prawie tedy im samym pożyczają się i oni mogą być dla innych w pożyczaniu pośrednikami, tak, że kiedy kto nad naukami pracujący, lub ktokolwiek chce z biblioteki pożyczać, potrzeba, aby za nich ręczył ktokolwiek w obowiązku w jakim instytucie naukowym znajdujący się. Biblioteka na nich polega, że ręczą za osoby sobie znane i takie, które książki cenić i publiczną własność szanować umieją, ile że odpowiedzialność na ręczących spada.

Kiedy? W jednych bibliotekach czas dwu tygodniowy w innych dwu miesięczny przepisywany. Ogólne warunki wymagają na pewny czas dla przerewidowania biblioteki zwrotu wszystkich książek, zwrotu ich, skoro kto z miasta choćby na dni kilka wyjeżdża, na stolatek aby pożyczone książki u pożyczającego nie wiekowały, bo są nie dla niego jednego. Wreszcie po terminie przepisany, na każde zwołanie pożyczający niezwłocznie wrócić powinien.

Jak? Za rewersami, na każde dzieło rewers oddzielny zapisany tytuł, wolumina, format, oprawa, data czasu pożyczki i podpis pożyczającego. Te rewersa numeruje biblioteka i w puzdra zamynka, albo w pęki wiąże. Utrzymuje nadto abecadłowy pożyczających rejestr, notując pod ich nazwiskami dzieło pożyczone, czas pożyczki i numer rewersu. Utrzy-

muje przy tym podług abecadłowych liter spisanie pożyczanych dzieł, z wyrażeniem komu, kiedy i numeru rewersu. Skoro rówers zwrocony zostanie, zaraz w zanotowaniu tak pożyczających, jak pożyczanych, wymazuje się notata, lub zwrot książki i czas tego zwrotu zapisuje. — Skoro się jednemu pożyczca, trudno odmawiać drugiemu: a zatem pożyczca się wielu osobom. Przepisy aby nie pożyczać jak tylko po jednym tomie, po jednym dziele, są śmięsue. Lepiej nie pożyczać, a niżeli tak pożyczać. Pożyczca się razem jednej osobie dzieł kilka i dzieł wiele, jeśli tego potrzebuje. Niech w tej mierze pożyczający od kaprysów bibliotekarza założy. Wreszcie wszystkie przepisy o pożyczaniu książek z biblioteki czynione, są zawsze utworzone na tych tu wspomnionych zasadach. Wszystkie te przepisy stanowić się mają nie dla ścislenia bibliotekarza, tylko dla zabezpieczenia jego, a ścislenia, gdy tego potrzeba pożyczających. Niech bibliotekarz ma pełną moc pożyczania i od przepisów dyspensowania. Ale razem gdy tego ujrzy potrzebę, lub gdy mu się podoba, niech ma prawidła, do którychby mógł się odwołać, aby uczynność swoją cofnął i twardym się stał. Tą bowiem drogą i pożyczecie udzielać się będzie biblioteka i zabezpieczona zostanie. Pożyczający zaś, niech mają wzgląd na kaprysy i żły humor bibliotekarza, a więcej jeszcze na to, że nie sam jeden, ale podobnież pożyczca wielu, że każdy pożyczca wiele, że za tym, pożyczaniem zajmujący się, pożyczca znaczną ilość książek, a cały trud i odpowiedzialność na nim leży!

Poszukiwanie. Wypadnie komu razem do wielu dzieł zajrzyć, wypadnie rozpatrzyć się, co w pewnym przedmiocie exystuje, słusza zdejmuję kogo ciekawość, jak dalece w jego naukowym przedsięwzięciu biblioteka zasilić może? Tego, ani czytaniem, ani pożyczaniem nie zaspokoji. Tukie poszukiwania na miejscu w bibliotece dopełnione być muszą, tylko nie trudno czas oznaczać i w oznaczonych tylko godzinach bibliotekę otwierać, ażeby zaś w poszukiwaniach takich dogodzić, więcej jak w czymkolwiek pomocy bibliotekarskiej potrzeba. A jeżeli biblioteka ma istotny naukowy pożytek przynosić, na takowe

poszukiwania dla każdego, każdego czasu otwartą być powinna, chyba że jakieś nagłe bibliotekarzy zatrudnienia staną na zawadzie. Ale zaś w takowych poszukiwaniach bibliotekarze szczególną podać mogą pomoc, tyle z ich strony, tym końcem podejmowane trudy i chętnie na to poświęcanie, jest piękne. W tym najzacięjsza bibliotekarska otwiera się czynność. A wyleje się szczęśliwie ze swoją pomocą, jeśli nie jest więźnieniem precyji tytułów, więźnieniem swoich cedul i abecadłowych katalogów, kiedy owszem myślę jęgo obejmuje całość i wydziły nauk i bibliotecznych zbiorów. Takie zdziała mylących się na drogę naprowadzić. Mylnie jest mu w zapytaniu wypisany tytuł, on się rozpytuje o co idzie i odgaduje potrzeby pytającego i dostarcza mu szukanego dzieła. Jeżeli kto pragnie wiedzieć co w pewnym przedmiocie biblioteka posiada, ażeby ją korzystnie mógł użyć, zaistnie przyczwoci jej bibliotekarzowi powiedzieć, co biblioteka posiada, aniżeli oczekiwac bez końca pojedyńczych pytań, któreby na oslep zmudniły pytający wynotowywały. Niedołężny bibliotekarz, na każde podobne kwestię, przewracając abecadłowe katalogi; na ich połowę odpowie, że nie ma, za drugą połową rozbijąc się będzie po salach i drabinach, a ze wszystkiej usłużności nie całkowita z biblioteki pomoc wyniknie, a trudów i mitręgi dużo. Przeciwnie znający swą bibliotekę na przedmioty rozłożoną, ma w głowie, ma równie i w szafach razem zgromadzone do jednego widoku księgi, jeśli mu pamięć i przypomnienie nie wystarczyło, wiedzie pytającego przed szafę, i od razu całkowity zbiór i całą, na obszernie zapytanie, odpowiedź ukazuje. Złajd wyciąga sowiły zapas, złajd wydostaje stosowne do zapytania dzieła i pisemka, które pytającemu i na myśl nie przyszły, o których i nie wiedział. Dla pytającego nieraz nieprzewidzianą odmyka skarbicę, nowy świat otwiera. Okazanie co biblioteka posiada w przedmiocie poszukiwania, oczywiście że wiele jest od poszukującego upragnione, i niezmierną przynosi mu pomoc. Lecz żeby ją podać nie zawsze wypada do sumieli szafy prowadzić; żeby tedy bez tego prowadzenia ją udzielić, długoduo są tym końcem katalogi systematyczne.

LXXXIV. Katalog systematyczny. Zaprawdę mówiąc, termin systematycznego układu biblioteki, systematycznych katalogów jest niewłaściwy: raz z tego powodu, że większa część podanych projektów systematycznego rozwinięcia nauk i wszystkie prawie biblioteki różnie na przedmioty rozłożone, prawie nic systematycznego nie mają; powtórę że to bardzo jest obojętne dla biblioteki czy jej rozkład na przedmioty systematyczny, albo nie. Nawet rzecz o systematach niezdasugiwałaby na gadanie, gdyby nie rozwijało jakichś takich środków bibliotekarzom do porozumienia nauk, nie podnosiła ich myśli do ogółu; gdyby mniej świadomie rzeczy, nie byli wyzwani do rozprawiania o systematach bibliotecznych, i niechcieli się zbytnie wypytywać o porządki w rozstawieniu, széhy złąd sądzili, czyli rozkład książek jest dosyć zgodny z ich nocjami o konnexji nauk, albo z tymi wyobrażeniami, które za systemat poczytali; a niechże w tym uchybieniu dostrzegą, utyskują i ubolewają nad stanem nieszczęśliwym biblioteki, w której bibliotekarze ciemni, nieprzorni porządku utrzymać nie umieją. — Panie! odpuść im! bo nie wiedzą co czynią. — Rzeczywiście o systematach bibliotecznych i nauk, jeszcze w XVII wieku rozprawiano, bardzo zaś wiele pod koniec XVIIIgo wieku; a skoro to wiele zajęło, początek XIX wieku nieomieszał zgłębiać te systemata i niemniej silić się na nie. Lecz z pośród tłumu proponowanych systematów, małą liczbę znajdują takich, które rzeczywiście na pewny związkowy pomysł zakrojily, a bezprzestannie różniące się i zmijające wiedzenia, nie tylko w bibliotecej praktyce zawsze też same trudności zostawiają, ale w żaden sposób nie zaspokoją kogo bądź, co z jakąkolwiek znajomością sądzie i nad nimi pomyśli. Lecz —

1. Najwięcej jest takich usilności w rozgatunkowaniu piśmieństwa, w których rzeczywiście żadnych systematów nie má, tylko dowolne wiadomości, nauk i sposobów pisania o nich, rozróżnianie, dopełnianie od przypadku jak uderzą wyraźne przedmiotów różnicę, i o nich traktujących ksiąg ilość.

Arius Montanus roku 1635 rozkładając bibliotekę na języki, rozmaitych przedmiotów, od gramatyki, do theologii, sześćdziesiąt cztery, odróżnił i naliczył.

Klaudiusz Clement 1635 liczy: biblie, ojców, komentatorów pisma świętego, kontrowersistów, kaznodzieji, theologów scholastycznych, theologów moralnych, kanony, prawo cywilne, philosophiam contemplativam, philosophiam-moralem; mathematykę, physiologię, medycynę, (uczone niewiasty), historią świętą, historiam profanam, philologów, polygrafów, rhetorów, oratorów, poetów, grammatyków, (uczone niewiasty), asceticam et pietatem, orientalistów, rękopisma.

Naudé 1643. liczy: biblie, theologią, bibliografią, chronologią, geografią, historią, militarkę, prawo, kongregacji i kanony, filozofią, politykę, belles lettres.

Casiri 1760. liczy: grammatykę, rhetorykę, poezję, filologią i miscellanea, lexica, filozofią, politykę, medycynę, historią naturalną, jurisprudencją, theologią, geografią, historią.

Girard, dzieli na: theologią, nomologią, historiografią, filozofią, technologią.

Parent, rozkłada tak: agriculture et commerce, language, arts mécaniques, arts libéraux, mathématiques, belles lettres, cosmographie, histoire naturelle, chimie et physique, histoire, legislation, morale, ouvrages périodiques.

Massol: littérature, religion, jurisprudence, sciences et arts, histoires.

Butenschoen, 1800. podziela: introduction aux sciences, lettres et arts; littérature et beaux arts; sciences historiques; sciences mathématiques et physiques; sciences économiques et médicales; arts et métiers; sciences positives, jurisprudences, théologie; mélanges, collection, polygraphie.

Eschenburg (Lehrbuch der Wissenschaftskunde, Berlin 1809), przestaje na takim pięciennictwa rozdziele: filologia, historia, filozofia, mathematika, fyzyka, medycyna, juristica, theologia.

Jan Samuel Ersch (Handbuch der deutschen Literatur) lubo podzielał systemata Schütza, wszakże poznaczał sobie ósm działówcale dowolnie: 1. filologia, filozofia i pedagogika, 2. theologią, 3. jurisprudencią i politiką, 4. medicina, 5. mathematika, Natur und Gewerbskunde, 6. historia i jej pomoce, 7. piękne sztuki, 8. mieszanina z encyklopedią.

Jeżeli gdzie w tych rozkładach gdzie przytknięte są przedmioty siebie bliższe, we skają się między nie inne, jak owe u Clementa uczone niewiasty, które biegącą po naukach myśl, albo objąć je usiłującą, w bok strącającą, ponieważ medycyna koło juristiki, historia koło matematyki, filologia koło technologii, tak się pomieściły, jak uczone niewiasty koło ascetyki, to jest, że odróżnienia są różnie drobną siekaniną, która się od przypadku zjawia, a jeżeli który z tych pisarzy myślał o jakim logicznym swych podziałów związku, zdaje mi się, że do niego nie trafił.

2. Byli, co tworząc małą liczbę ogólnych podziałów, zniewalali do głębszego pomyślenia nad związkami wiadomości ludzkich, którzy rzeczywiście, albo w pewnych odrywkach, albo w ciągłym łańcuchu związki te wytknąć usiłowali. Trudno to nazwać systematem, co jest pocięciem na większe a mniej liczne kawalce, albo co jest wyszukanym sposobem wyprąt i wyciągnioną żyłką dla związania za jej pomocą różnorodnych wiadomości.

a) *Bibliothéque du roi*; była rozłożona na cztery oddziały: theologią, jurisprudencją, historią, filozofią. Marchand 1709 wszystkie piśmennictwo obejmowało we trzy tylko klasy: filozofią, theologią, i historią. Lecz te ogólne rubryki, są podobne do drobniejszych siekanin wyżej wymienionych, z żadnego systematu nie wynikają, zniewalają tylko do rozerwania piśmennictwa we trzy działy czyli systematy, wszakże w tym rozerwaniu niekoniecznie systematycznie to wypaść może, tak jak mało systematyczne były powyższe siekaniny.

b) Ameilhon 1798 takie cztery tworzy działy: *grammaire, logique; morale, jurisprudence; metaphysique, physique; arts, belles lettres, histoires*. Martin † 1761. trzy tylko podobne działy tworzy: *theologie, jurisprudence (jus naturæ, philosophia); sciences et arts, belles lettres (i sztuki obrazowe); histoires*. W tym sposobie tworzony był widoczniej oddział między niepodobnemi do siebie, mniej z sobą związków mającemi wiadomościami, a zbliżano do siebie i obok stawiano te, które ściślejsze i rzęsitsze między sobą konnexje mieć mogły. To przynajmniej pokrewnych wiadomości stykanie, ocuca myśl do podo-

bnego szczegółów rozklassyfikowania, to kroji na jakiś systemat.

c) Michał Denis 1795. w czternaście działów szcze-
piąc piśmiennictwo całe, usiłował dostrzec ciągłego
w nim łańcucha, kółkujączej filiacji, jak jeden przed-
miot piśmiennictwa z drugim zaczepia się. I takie
koło utworzył: *theologia (cōcilia) jurisprudentia (jus
naturæ) philosophia (historia naturalis) medicina (ana-
tomia) mathematica (chronologia) historia (fabula he-
roica) philologia (mythologia) theologia...* a tym spo-
sołem z medycyny per anatomiam trafił do mathe-
matiki, z historii per fabulam heroicam do philologii,
a z niej per mythologiam do theologii, aby przez kon-
cilia krażyć do jurisprudencji. Lecz takich ogniwek
przy każdej wiadomości i nauce z łatwością się dla
każdej iunę domasza, rozrzuć je inaczej, inne wy-
ciągnięty tytuły, a inne takie koło, nanizasz. Niechże
to będzie systematem, jeśli tego kto chce.

LXXXV. 3. Są jednak właściwe systemata, któ-
rym tego terminu odmówić niepodobna, bo są oparte
na dostrzeganiu pewnych ogólnych początków, na zwią-
zaniu wszystkiego w całą jedność, i stopniowe rozga-
łęzienie. Dał do tego popęd Bako 1645. (*de digitate
et augmentis scientiarum, Novum organon*). Ukazuje
on związki i pokrewieństwo nauk. Jego widoki sto-
sowne do stanu nauk dzisięjszych wieków, rozwinięli
Diderot i D'Alambert na wstępie do swej encyklopedji,
odnosząc wszystko do trzech głównych działań duszy. Ponieważ przedmioty fyzyczne, materiałne, działając
przez zmysły, wzniecają pojętność myśli, a ta, albo
odświeża powięcłe wyobrażenia pamięcią, albo roz-
bięra i zgłębia rozumem, albo naśladuje i przedrzę-
żnia imaginację: złąd, wszystkie znajomości ludzkie,
do tych trzech działań, odnosić się muszą. Pomięć,
płodzi historią; rozum, filozofią; imaginacja, poezją.
Z tych trzech początków rozpoznawane jest całe roz-
gałęzienie się nauk, i wiadomości, całego piśmienni-
ctwa. Wielu bardzo czerpało ten systemat, że go
powtarzali, wielu nowych w nim dla siebie stanowisk
szukało, wielu modyfikowało go — Powtarzał go Zöll-
ner, wzruszał jego szczegóły Peignot 1802.
Laire 1780. chciał uwolnić od niektórych trudności,

przyjmował tedy trzy pnie: filozofji z rozumu, poesie et arts z imaginaacji, historji z pamięci wynikającej, ale tworzył czwarty w rozwadze człowieka mającego potrzeby fyzyczne, a z tąd technologia; mającego oraz potrzeby moralne, a z tąd arts de la parole et nomologie (prawo).

Coste 1800. mając na względzie trojiste działanie, ale równie trojisty rozkład przedmiotów, które to trojiste działanie ludzkie przerabia, to jest Boga, człowieka i naturę, z tąd rozwija potrójny rozdrojony podział tak: 1. historia: religijna, cywilna, naturalna; 2. scjencje: theologia, moralne, naturalne; 3. sztuki: magiczne czyli wróżbielne libéraux, fyzyczne.

Tracą inni z oka działanie ludzkie, ale patrząc na stosunki nauk i wiadomości z człowiekiem, charakteryzują je, odnosząc do ludzkich potrzeb i użytku. Tym sposobem tworzone były klassyfikacje.

Arsenelle Thiébaut 1801. Connaissances 1. instrumentales: language, mathématiques, logique; 2. essentielles: morales, physiques; 3. de convenance: a. histoire, b. theorie morale, philosophie et jurisprudence, c. physique, chimie: speculative ou méchanique (astronomie, akoustique, optique etc.), pratique (morale, économie rustique, legistique etc., physique arts manufacture, d'imitation, beaux arts).

Adelung (Kurzer Begriff der menschl. Fertigkeiten) uważa, że potrzeba człowiekowi naprzód posiadać znajomość des Naturreichs, a w towarzyskości wszelko odnosi się auf: Erwerben, Vergnügen, Erkennen, Regieren, i pod te wszystkie nauki się mieszczą.

Wilte (Encyklop. und Methodol.) wszystkie wiadomości i nauki szczepi we trzy gałęzie: in Lehr- oder Aufklärungs- in Gewerbs- und in Geschäfts-Wissenschaften.

Meinecke (Synopsis erudit. univ.) wszystkie dzieli we cztery klasy: disciplinæ propædeuticæ, disciplinæ viriles, disciplinæ et artes elegantiores et ludi liberales, disciplinæ spuriæ.

Traci całkiem prawie człowieka z uwagi C. H. Schmid (Ahriss der Gelehrsamkeit) gdy stanowi podział wedle przedmiotów tak: 1. znajomość ciała, 2. znajomość duszy, 3. kultura ciała, 4. kultura duszy, 5. zna-

mość i kultura towarzyskości, 6. bezrozumne i bez życia ciała, 7. teologia, 8. ontologia.

Schütz (*Lehrbuch zur Bildung des Verstandes und Geschmacks*) wspólnie z Hufelandem (w *Allgemeines Repertorium der Litteratur von 1785. bis 1790.* Vol. III.) oddzielając pisma mieszanych przedmiotów, *Vermischte Schriften* (XVI), od tych, które się na przedmioty dzielić mogą, te we trzy ramiona rozgałęzia: 1. *Wissenschaftskunde überhaupt* (I), 2. *einzelne Theile der Gelehrsamkeit*, 3. *allgemeine Geschichte der Gelehrsamkeit* (XV): a z tych, drugiego ramienia einzelne Theile der Gelehrsamkeit, wskazawszy rozdrojenie: A. *Sprachgelehrsamkeit* (II), i B. *Realgelehrsamkeit*: tych rzeczywistych nauk (Realgelehr.) poszukuje licznych gałązek. Tu są 1. positive Wissenschaften: *Theologie* (III), *Jurisprudenz* (IV), 2. Nicht positive czyli natürliche Wissenschaften: *der schönen Künste* (XIV) i takie, die sich bloss auf nützliche Gegenstände beziehen. Te ostatnie są: a) philosophische, b) mathematische (XII), c) historische (Gesch. und Geogr.) (XIII). Filozoficzne są albo anthropologiczne, albo fyzyczne. Anthropologiczne ściągają się, albo do natury człowieka, jako to: *Arzneikunde* (V) i właściwa *Philosophie* (VI), albo do towarzyskości, jako to: *Pädagogik* (VII) i *Staats- und Kriegswissenschaft* (VIII, IX). Fizyczne są: albo theoreticzne *Naturkunde* (X), albo z nich wynikające praktyczne *Gewerbskunde* (XI). Z tego rozgałęzienia, Schütz i Hufeland z pomocą Erscha wyciągają szesnaście, tym rozgałęzieniem wskazanych przedmiotów, które odośnięte, na jeden szczebel postawione, tracą ten charakter rozumowania, który medycynę i filozofię w tej rubryce, jurisprudencję i teologię w piątej mieścił. Tak, że aby trafić do tych szesnastu przedmiotów, tego systematycznego rozumowania nie wiele było potrzeba.

Wilhelm Traugot Krug (*Versuch e. systemat. Encyklopädie*) uczeń Schütza i Erscha zasad i myśli, usiłował też rozpoznać stan nauk i trafić na ich całe z jednego pnia rozgałęzienie. Nieodosobnia on jak Schütz mieszanych i ogólnów, z góry zaraz uważa na języki, którymi są nauki i wiadomości ludzkie traktowane, i na przedmioty, którymi są zajęte: dzieli

je w ogóle sposobem Schütza, na: philologische (I) i na realwissenschaften. Te ostatnie realwissenschaften zawsze na sposób Schützowski, szczepi we dwa rozgałęziające się pnie: 1. natürliche: a, historische (beschreibende geographische und erzählende historische) (II), b, rationales; 2. positive: a, juristische (VIII), b, theologische. Tu dopiero owe rationale Wissenschaften zgłębiając, tór Schützowski zupełnie opuszcza. Oparte są według niego rationale Wissenschaften na Konstruktei der Begriffe, z czego wynikają matematyczne (III); i na discursivee Begriffe złożą filozoficzne w całej obszerności. Te filozoficzne są oparte albo auf rein discursivee Begriffe, to jest filozofia w ścisłej znaczeniu (IV); albo auf empirisch discursivee Begriffe, z czego empirisch rationale Wissenschaften ściągają się: raz do rzeczy człowieka otaczających, czyli do natury, złożą fizyczne nauki (V); drugi raz do człowieka, złożą Krugowska anthropologja (V), której zawsze we dwa ramiona rozgałęzianie następuje. W téj tedy anthropologji, człowiek towarzyski, daje początek politycznym naukom; człowiek zaś pojedyńczy, anthropolog. w ścisłej znaczeniu. Z téj jeszcze ścisłej wynika anthropologia we właściwym znaczeniu, i psychologia z somatologią, a z somatologii medycyną (VII). Tym sposobem w dziesiąty aż gradus zstąpiła medycyna. Lecz gdy tych wszystkich tak rozumowaniem rozgałęzionych nauk literaturę wyliczyć przyszło, Krug porzucił rozgałęzienie, budowę swoją rozrywał, a chwytał się dowolnego podłamywania różnych tytułów, których w liczbie dziewięciu oddziennie każdej literaturę wyliczył: 1. filologia, 2. historia, 3. matematyka, 4. filozofia, 5. anthropologia (przy której wypadałyby medycyna, ale ją sam Krug odosabnia i przekłada dalej), 6. fizyka (dopiero), 7. medycyna, 8. prawo, i 9. theologia. W tym literatury sztuk nie objął; w kolejni znów, którą te tytuły uszykował, trzymał się niejako téj kolejni, jaką z rozgałęzienia wynikła, ale wszystkiego tego dopełniając, gdy na sposób Schützowski, wszystkie dziewięć tytułów na równi stawia, zaciera wyobrażenie wyrezonowanego rozgałęzienia i rubryk, tak, że z tego nie widać, iż matematyka przypadła na rubrykę czwartą, anthropologia na szóstą, polityka na siódmą, a

medycyna przypadła niżej aż w dziesiątej rubryce. Tak, że aby trafić do tych gatunek przedmiotów i tytułów, obeszłyby się było bez tego systematycznego rozumowania.— I zachwiały się w pierwszej iuwenacji swojej Krug, bo wkrótce z pomysłem odmiennie wystąpił systematem (w Heftie Anthropologii, tudzież: Versuch einer neuen Eintheilung der Wissenschaften 1805). Pod Anthropologią podciągając politykę i kameralistykę, proponował takie rozgałęzienie i porządkowanie: I. Freye Wissenschaften 1. empirisch Grundstoff, a, philologische: allgemeine, besondere. b, historische, erzählende. 2. rational Grundstoff, a, mathematik: reine, angewandte. b, philosophie: spekulative, moralische. 3. empirisch- rational a, antropologie: im engern Sinn, politische. b, physikalische: physiologie, physiographie. II. Gebundene Wissenschaften. 1. theologische: theoretische, praktische. 2. juristische: theoret. prakt. III. Gemischte Wissenschaften 1. kameralistische: theor. prakt. 2. medizinische: theor. praktische.

Jeszcze i to w tym miejscu przydać należy, że tworzący istotne systemata poszukując zaraz i w podziałach każdej z osobna nauki, dla wszystkich razem jednostajnych zasad i przepisów. Zląd to wy停下, że zwyczajnie w naukach używane podziały i termina, dla pomysłów filozoficznych ustępuwać muszą wcale nowym, które pracującym nad szczególnymi naukami, albo mało, albo wcale są nieznane. Znane zaś od nich i powszechnie używane podziały i termina, są nie różnicą w ogólnym systematyzowaniu i w filozoficznych pomysłach zawadą.

Tyle jest niejedności, tyle, powiedzieć mogę, różnych usiłności. Zacne są te usiłności rozwijania całego węzła: lecz dotąd, są to omackiem chwytyane zasady, o których pewności dostołecznego przekonania się powziąć nie można, które nierzaz stanowiska, jakie naukom ludzie ponaznaczali, obrażają; są to dowolne ideały, które nieinnej targają się na wskazane naukom stanowiska, a które, jeżeli rzucają wielkie pomysły, aby ich wymierzyć, mogą razem zwinąć uczonych wyobrażenia, jeśli nie będą na zasadach prawdy oparte. Niech jednakże pracujący nad szczególnymi naukami, tymi encyklopedycznemi i

ogółu poszukującymi filozoficznemi usiłnościami nie gardzą: mogą w nich bowiem zuseść środki, które do każdej nauki zastosować się dadzą, aby je w oznaczenie kluby uchwycić: mogą przynajmniej pobudzić do pokorniejszego i mniej zbyteczne wybrzeżającego traktowania własnych nauk. Niechaj również i bibliotekarze rozpoznają ten węzeł, tak dalece dla rozumu ludzkiego niewyrozumiały: a to tym końceni, aby się uzbrojili, i w różny oręź opatrzyli, do walczenia z każdą pojedynczą nauką, przeświadczyli się, jak dalece od nich zależy, każdej poosobnemu nauce, zakreślić granice, obrać stanowiska, ocenić ich wspólny i od siebie zależny byt. Lecz niechaj rozpoznają ten węzeł, nie żeby go z encyklopedystami i filozofami ostatecznie rozwikłać, ale raczej, aby go umieć w każdym razie zręcznie, wprawnie i trafnie rozciąć. Zjawią się tym sposobem pomysły ogólne, które tkić będą w głowie bibliotekarskię, które nim kierując, usposobią go do decydowania o losach nauk w bibliotecznych szafach lub w ich katalogach pomieszczenych. Te pomysły, są koniecznie potrzebne, tylko życzyć, aby przy ich zastosowaniu, nie było uaciągania nauk do po myślanyego systematu, aby przez to umieszczona w bibliotece nauka, nieszkodowała; życzyć bibliotekarzom, aby ich systemata zastosować się umiały do stanu i położenia każdej z osobna nauki, a nie żeby nauki do ich systematu nakręcać się miały. To albowiem utrudzałoby ludziom przystęp do skarbów bibliotecznych, kiedy przeciwnie, bibliotekarz, winien szukać środków ułatwiających. Cóż, gdyby opętany encyklopedyczni i filozoficzni posadzeni, natworzył sobie nowe termina; powiemyślał podziały, w któreby wszystkich rozmaitych nauk, każdej z osobna, inne podziały, w te wymyślone swoje, jednostajnie wsrubował; pomnożył je, dla mniejszych i większych wiadomości do zbytku, a to dla nauk eksytyujących i przed końcem świata zjawić się mających; gdyby to filozoficznym językiem, a niezwykłym w naukach i w bibliotece, myślał i mówił: zrobiłby z biblioteki labirynt obłędu, napełniony przyćmionemi kryjówkami, w którychby nieświadomy i dobrze go nierozumiejący równie gubić się musiał, jak w bibliotekach, w których, format i podobieństwa-

stwo oprawy stały się jedyną w ustawieniu ksiąg zasadą.

LXXXVI. Zasilony filozoficzną myślą bibliotekarz, niech stoi na historycznym polu, na polu doświadczenia, bo to jest dla każdego oczywiste. Oparty na systemacie, niechaj niu nie nakazuje księgom, coby w nich być miało, ale patrzy co w nich jest, i z tego co jest, swój system tworzy; niechaj z historycznych w bibliotece zgromadzonych faktów, wyrozumieje sobie podziały i całości, sam, własną mocą. Wolno bibliotekarzowi, albo własne rozkłady lub systemata tworzyć, albo cudze przyjąć, albo je modyfikować. Nikt mu nie má narzucać w tej mierze rozkazów. Lecz gdy wchodzi do biblioteki już uporządkowanej, tam cudzego się trzymać, poprzedników swoich zgłębić i wyrozumieć winien. Tworząc zaś własny swój porządek, lubo jest w krokach swoich zupełnie wolnym, wszelako przestępca się staje, jeśli się chwyci przestarzałych, niepoprawnych, nierozumiętych, ciemnych i niepraktykowanych w naukach wyobrażeń. Ożywiony filozoficznym światłem bibliotekarz, niechaj czuje, że staje pomiędzy ciżką nauk i uczonych, których wzajemne interesa i spory, ma rozpoznać, stać się rozjemcą nieporozumień, wydać stanowcze decyzje i wyroki. Niechżo tedy stara się te interesa, te wzajemne między naukami zatargi, rozpoznać i zgłębić; niech przeszuka encyklopedje, metodologie, propadeutiki każdej osobna nauki; spotka się w nich, z tą walką filozoficznych myśli z historyczną nauką praktyką, w której wyobrażenia o każdej nauce, przeczyszczają się; niech rozpoznaje i obejmuje paniącą każdą z osobna nauki literaturę, a pozną, jak dalece każda szeroko kroji, jak częstokroć nie pomijała na byt innych nauk, medyk z filozofem, prawnik z historykiem, filolog z geografem, podchwytuje sobie, i wzajem wydziérają różne wiadomości; piszący bowiem literaturę jakiego przedmiotu, chciwie garną w swoje rubryki dzieła, które z ważniejszych względów do innych przedmiotów należą. Ztąd, w takich szczególnowych dziedzinach, też samo dzieło, znajdzie bibliotekarz przy wielu przedmiotach wymienionego. Zdrożna jest w bibliotecznym

systematycznym katalogu to jedno dzieło, zwyczajem osobnych literatur, przy każdym przedmiocie, do któregoby odnieść dało, powtarzać: potrzeba stanowczej decyzji, tam albo tu, a wtedy tylko wspomnieniem dzieło w kilku miejscach powtórzyć, gdy trudna przewaga, gdy nieodzowna jest do miscellaneów go odnieść. Tak bibliotekarz staje się między naukami sędzią i rojemcą wzajemnych wdzięści; dogadza stronom, a powściąga ich wzajemne nastawanie i w strictych zamyska okresach. Może mieć do tego pomoc i przewodniczy wzór, w różnych ogólnych bibliotecznych katalogach, a przed wszystkimi Franke bunawański biblioteki; w wielu przytym innych, w niemieckich: Sartori (catal. bibl. theresianæ), Mencke, Ludewiga, Rincka, Conradi, Roloff, nadto Franke bekerowski 1773, i wielki dresdeński dubletów 1775 katalog; we francuskich: de Thou, de Burów de la vallièrewskich, królewski biblioteki paryzkiej, Martina i w innych: Harlej, Pinelli, Thott. Ale te wszystkie mogą być tylko pomocą a nie wyrokiem, któryby, zdaniem bibliotekarza miał kierować. Przestarczały takich katalogów wyobrażenia, a z defektowej ich całości, defektowe decyzje, powinny być od bibliotekarza ocenione. Wszakże zagładanie do takich katalogów i radzenie się ich, może excytować myśl i decyzją. Ale biedny i politowania godny bibliotekarz, któryby na nich tylko miał polegać, któryby sam przez sieć decydować nie umiał, któryby sam nie był w stanie obeznać się z całym polem każdej nauki, któryby nie umiał radzić się ludzi nad naukami pracującymi, dzieli szczególnowymi i samej nauki, o której czyste nocie posiadać powinienn. Jeżeli Franke, Sartori, de Bure umieli się decydować jakie przedmioty, jakie każdej nauki podziały w klassyfikacji bibliotecznej obrąć, jeżeli umieli decydować o każdym dziele, do jakiego się przedmiotu odnosi, podobnie bibliotekarz sam przez sieć decydować w téj mierze powinien, a niegodzien taki siąść nad systematycznym katalogiem, który go własnymi siłami nie podoba.

Gdy układający systematyczny czyli raczej przedmiotowy katalog, oswaja się ze wszystkimi naukami i wiadomościami ludzktimi, musi zatem nauki czysto odróżniać wzajemną ich niepodległość i odrębność do-

brze rozpoznać, a między nimi zetknięcia i granice rozpoznać i oznaczyć. W tym jego ustawniczym nawiązeniu, nacisnął go terminu różnie rozumiane, jako np. przykład: *arts et métiers* z technologią, litterature u francuzów, paleografia, statistika, kameralistika niemiecka; ich właściwe i niewłaściwe użycie, fantastyczne wymysły. Zwróci jego baczuość, prawie każdej nauki objętość, ile jest w obszerniejszym, ile w ścisłejszym wzięciu, filologia czyli ma być linguistiką w całej obszerności, czyli tylko dla starożytnej greco-azyjczyzny i łaciny? czyli ją w nauce samych języków zamknąć, czyli dla niej tworzyć odrywki z historji, geografii, sztuk? Bez predilekcji, dla którejkolwiek nauki, z tego wyrozumienia, wynika każdej objętość w pośrodku wszystkich. Znajdują się tu nauki, które z kilkoma naukami wspólnictwo mieć mogą, nie zasługując na oddzielne dla siebie oddziały, jak np. przykład chronologia przy astronomii i przy historii, geografia przy matematyce i przy historii. W działach, oddziałach, poddziałach i drobniejszych poddziałach słuszna jest mieć względ na pewną filiację i pokrewieństwo nauk, mianowicie takich, które bliskim pokrewieństwem swoim, w różnych czasach wzajem się zadziergając, dali powód, że dość znaczna liczba dzieł o nich razem traktowała. Wiążąc je w ogromniejszą partię, można na ich czele mieścić ogólniejsze dzieła do nich wszystkich ściągające się. Tak np. przykład pomniac, że fizyka bliższa jest historii naturalnej niż polityki, pomniac, że oddzielnie stawione nauki, fizyki, chemii, historii naturalnej, z jednej całości wynikają, ogólniejsze o nich razem mówiące dzieła pięknie się na ich czoło połączą. W ustawniczym tedy rozróżnieniu i wiązaniu, winien bibliotekarz baczyć na narodowość i lokalny w klassowaniu nauk obyczaj, bo z tego wynikają dzieła, które o tymże samym mówiąc, na różnej stoją posadzie, a zbiegając się do biblioteki, w bibliotecznym katalogu systematycznym, na jednymże polu umieszczone zostają. Przygotował go dla nich wszystkich bibliotekarz, powytykał drogi, postawił przegrody, pokopał kanały, popodnosił budynki, w których wszystkie również mieścić się mogą, a to zrobił nie innym materiałem, nie innym sposobem, tylko znanym w naukach samych, tylko że

w rozmaitości umie rozróżnić co jest trafne a co błędem, obalamucentem, dawnym uprzedzeniem. We wszystkim działa na znacznej w naukowej przestrzeni posadzie, a dobre urządzenie katalogu swego, tak daleko pomyka, jak daleko pomknęta jest nauk uprawa. Stanio się jego katalog niedokładnym, skoro dzisiejsze nauki i wyobrażenia o nich, z postępem pokoleń niedokładnemi się staną. Niechaj ów systematyczny katalog, najświeżazy stan nauk wyobraża, a będzie bardzo dokładny. Kiedy się więc do dzisiejszego stanu na nie odwołujemy, jeszcze to powtórzyć możemy, że filozoficzne posady i jednostajne zasady zaaplikować się nie dadzą. Zniewolony jest bibliotekarz, wskazując podziały katalogu swego, zmieniać czasem widok, który o podziałach stanowi. Rzecz czyli przedmiot, jest głównym jego widokiem, i w mineralogii i w antropologii i w historii; lecz zwraca widok raczej do działania ludzkiego, gdy liczy księgi sztuk pięknych czyli sztuki mowne; a nie raz zamyka się formą, kształtem, jaki, mimo przedmiotu i sposobu jego wykładu, jest dziełu nadany, gdy naprzekład oddziela chronologiczne tablice. Wszakże w tym ostatnim sposobie oznaczania pewnych klass książeck, wypadą mieć największą ostrzołość, aby wtedy, gdy trzeba w przedmioty naukowe dzieła rozkładać, aby nie chwytać grubych form, które, gdyby bez względu na przedmiot katalog rubrykowały, sprawiedliwego wstydu bibliotekarza nabawić mogły. Takby było, gdyby utworzył oddział listów, w których doczytasz się: polityki, romansów, historji, rzeczy literackich, podróży; oddział żywotów: w których figuruje polityka, ascetyka, wiadomość o uczonych, o zakonnikach, o mocarzach, wodzach i tak dalej; oddział wojażów, podróży, w których znajdziesz: historią naturalną, i literackie i archeologiczne wiadomości, statistykę, romanse, ascetykę; oddziały: rozmów, dysertacji, inów, bibliotek, lexików. Gdyby się kto chwycił takich podziałów, prawdziwaby w bibliotece i w katalogu tworzył maskaradę. Takich podziałów odmęt zdziałać mogących, nie godzi się ani w sposób wyjątków tworzyć, wyjątków, których nawet w katalogach systematycznych dosyć uniknąć nie można. Już wyżej mówilem, że wygodniej jest bibli-

tece, kiedy jak najmniej będzie wyjątków, a przecież byłoby niewygodnie, gdyby nie było żadnych. Podejmie się z katalogiem przedmiotowym systematycznym dzieje. Scisłe trzymaj się przedmiotów, jak najstarszej unikaj wyjątków, i namyślaj się, czy się godzi klęcić ją z wyjątków: z wyjątku źacińskiego i greckiego języka z lingwistyki; antiquitałów z geografii, mityologii z historii, pisarzy starożytnych z poezji i z innych przedmiotów, bo to wszystko filologią tworzy. Ale nikt się nie namyśla i nie zastanawia nad tym, że biblia, komentarze nad nią, ojcowie kościoła, są to wyjątki. A nie zasługująż na wyjątek pisarze starożytni greccy i rzymscy nawet w systematycznym katalogu? Miscellanea ogólniejsze i encyklopedyczne dzieła, zawsze wymagają wyjątków, a gdy historia piśmiennictwa i literatura piśmiennictwa stanowią odrębny oddział, licznym wyjątkiem będzie historia i literatura każdego pojedynczego przedmiotu, jeśli je bibliotekarz na czele każdego szczególnego przedmiotu pomieścić zechce.

Niechże pomną na te wszystkie trudności ciękawi dopytywacze systematów bibliotecznych, którzy byle co liznawszy, przychodzą do bibliotek zrzędzią i imposturować, aby potem roznosić swo zdanie i rozsiewać krzywe wyobrażenia. Niech na te trudności pomną i mężowie uczeni, którzy w jednym wydziale nauk, w astronomii, w filologii, w botanice, w prawie, zatopieni, nie dość pojmują ile trzeba dla innych przedmiotów być względnym, bywają tyle niewyrozumiali na bibliotekarskie niedogodności lub uchybienia, że niedostrzegają téj wielkiej między sobą a bibliotekarzem różnicy, że oni na jednym polu, bibliotekarz na dziesięciu takich oswojony i ostrzelany być musiał. Bibliotekarz za obrany przez siebie, czy systemat, czy rozkład na przedmioty, nie odpowiada, bo nie zdoła każdego humorowi dogodzić, ale odpowiada za to, czy zadysyć obranemu przez się planowi odpowiedziać, czy obrany przezeń plan jest dość jasny i łatwy do pojęcia, czy ohmylił środki, aby od każdego poszukującego mógł być zrozumiany. Jeżeli ma być systematyczny katalog w bibliotece, ten powinien być przychodziem do poszukiwań u-

dzielany, a każdemu poszukującemu wskazany klucz do zrozumienia jego. Wyjaśniony rozkład i przedziały, wytknięto wyjątki, zwrócona uwaga na to, gdzie pokrewnych szczegółów ma szukać, aby wieǳiał, gdzie może znaleść takie, które najwięcej zaczepiają ten przedmiot, o który zadał pytanie. Na czele katalogu, pismem to wyrażone być powinno, reszta ustne bibliotekarza objaśnienie dopełni. — Ułożenie takiego katalogu, załatwia się cedulami. Tylko ich brakowanie i rozkładanie, wymaga niemałej rozwagi. Powiększej części odrzucają się dodatkowe czyli odsyłaczowe ceduły, istotne rozkładają się na przedmioty, potym stopniami na ich poddziały. Zanotowanie na cedule przedmiotu, wedle którego po szafach i półkach rozstawioną została biblioteka, taki rozkład cedula ułatwia, gdy atoli z tytułów o dzielach sądzić nie można, gdy rozstawienie nie da się dość ścisłe do systematu zastosować, gdy naostatek nie będzie do tego stopnia jak potrzeba zanotowanego podziału i wątpliwość zostawiona, trzeba wówczas zająrzyć do książki samej dla pewności przeświadczenia się gdzie ma być zarejestrowana. Ze zasadą zdarzą się dzieła, które po razy kilka w różnych miejscach wspomnieć wypadnie, rozkładając tedy ceduły, takich dzieł cedula dwóją się lub troją, wedle potrzeby i w swoje miejsca wkłada. W rozkładzie tedy takim nie kończy się na poszukiwaniu jakichś niewidocznych skazówek, jak to w innych razach bywa, ale trzeba każdą cedula rozumięć, to jest wiedzieć jakiego rodzaju dzieło reprezentuje. Tak cedulami samemi ułoży się porządkowy katalog, a z tych cedula, wpisze w księgę. Zostaje do woli bibliotekarza w tym wpisywaniu rozpisywać tytuły obszernie lub je skracać. Zanotowane przy każdym dziele numera, będą skazówką do szukania go. Dla szukania wiadomych szczegółów, wygodny będzie abecadłowy rejestr nazwisk i tytułów. Tym koncem wypisują się na długich kartach po jednej stronie te wszystkie autorów, tłumaczy, wydawców nazwiska, które się w katalogu znajdują; po czym strzygą, każdego osobno, a tak postrzyżone w abecadłowy porządek układają i przepisują. Podobnież się postąpi z tytułami dzieł. Co gdy się zrobi, systematyczny katalog za pomocą rejestrów swojich,

staje się alfabetycznym. — Biblioteki w Göttingen, w Gotha, w Dreznie, w Monachium, mają takie katalogi. We Francji mianowicie, wiele bibliotek, w taki nazwane systematyczne katalogi opatrzone zostały. Lecz jest wielka liczba najstarszych bibliotek, które ani znają, ani myślą o takich katalogach. Nie można nie powiedzieć, że są wielce dogodne, dla poszukujących gości, którzy mając sobie ukazany taki katalog, prędko się obeznają z tym, co im biblioteka na ich potrzeby dostarczyć może. Niemniej dogodne są dla bibliotekarzy, którzy rozpatrując się w katalogu, rozpoznają całkowity biblioteczną i w każdym przedmiocie znajdujący się zbiór, a z tego suaduię dostrzec mogą, w czym kompletować wypada, jakie są potrzeby i dezyderata biblioteki. Lecz nie jeden woli prowadzić poszukującego przed szafy, w których potrzebny mu przedmiot znajdzie się; woli zatapiać wzrok w szeregi samych ksiąg i naocznie medytować, czego jeszcze do doboru, do kompletu nie dostaje? aniżeli zbyt trudną koło katalogu porządkowego podejmować pracę. Jeżeli bibliotekarz zadeł sobie w samych poczatkach uporządkowania biblioteki dosyć pracy, aby w rozstawieniu ksiąg dochować ile można najściślej systematyczność, w ów czas katalogi repozytorialne, będą istnie systematycznemi katalogami i wybornie mogą zastąpić systematyczne katalogi, tak dla poszukujących gości, jak dla samych bibliotekarzy. Zaopatrzyć ich abecadłowemi regestrami, a wtedy bardzo łatwo nazwane bez systematycznego katalogu obejdzie się. Wreszcie systematyczny katalog słusznie uważany jest za zbytkowy porządek. Bardzo to pięknie, kiedy go biblioteka posiada, ale jedy za złe poczytywać nie wypada, jeśli go nie ma i nie spieszy się aby go miała.

6. Pomnażanie zbioru, środki ciągłego wzrostu.

LXXXVII. Gdyby biblioteka nie wzrastała, corazby mniej użyczną się stawała, ponieważ coraz to nowe, a często coraz-lepsze dzieła przybywają. Nie ma też żadnej do tego stopnia zasobnej i zapełnionej, żeby nie miała czuć niedostatku nawet co do dzieł dawnych, a chociaż niedostatek ten zapełni się, nowe się

odkryją potrzeby. Każda potrzebuje uzupełniania, pomnażania. Ztąd wynika ciągły ruch w bibliotece, zasadzony na ciągłych zabiegach nabywania. Ze zaś potrzeby bywają bardzo różnego rodzaju, a zatem ma być rostopne użycie funduszu bibliotecznego, bo fakto go roztrwonić. Szczęśliwy bibliotekarz, kiedy umie wymierzyć dochody, wymierzyć potrzeby i ocenić je, jedne z drugimi pokombinować.

1. Biblioteka, która ma być wielką, ma być również dostatnim opatrzoną funduszem; wymierna zaś i na pewny użytek przeznaczona stosownie do wielkości celu swego dochody otrzyma. W wielkich, poniekąd nic brakować nie powinno, jeśli funduszu nie brakuje; mniejsze powinny być tyle zasobne, ile tego cel wymaga i zamożność pozwala.

2. Dzieła, które biblioteki nabywają, są albo istotnej potrzeby, albo zbytkowe. Istotnie potrzebne są takie, które istotny pożytek przynoszą, albo bibliotekę stosownie do jej celu kompletują. Zbytkowemi są dzieła takie, które niezupełnie odpowiadają zamierzonymu w utworzeniu biblioteki widokowi, dzieła przepychu, dzieła szacowne, jedynie z powodu swej rzadkości i nadzwyczajności.

3. Biblioteki wielkie, skoro nie wyłączają żadnego przedmiotu, nie powinny mieć predylekci do żadnego przedmiotu, każdy równo zbogacać i zaspkıniać, w każdym równy dobór utrzymywać. Zbierają zarówno wiele i małe dzieła, szczególniej celujące, opinią publiczną upoważnione. O dobroci przeświadczają się bibliotekarz z własnego doświadczenia, z rozbiorów w pismach periodycznych. Nie ma człowieka, nie ma też i bibliotekarza, ażeby przez sieć był we wszystkim zarówno biegły, żeby tak był mierny, iżby żaden szczególny przedmiot naukowy nie miał mu być lepiej nad inne świadomy, iżby tym sposobem, mimo życzeń swoich, nie miał w sobie pewnych predylekcyj do znajomszych i sobie milszych przedmiotów. Przeto trudno jest, aby w każdym razie był dostatecznym sędzią literackich w pismach periodycznych rozbiorów, aby z nich wymierzyć w każdym przedmiocie dobór i istotną pełność. Do takich czynności, potrzebuje pomocy. Otwiera katalogi, uczony w, w szczególnych przedmiotach biegłym, otwiera

ten zasób, który się w zbiorze bibliotecznym znajduje, zasięga rady, bada ich w czym brak i niedostatek upatrują, dopytuje się co się nowego zjawio. Ich zdanie, z wiadomościami które przez sieć bibliotekarz ponabywał, na pewności go drodze postawią, do uzupełnienia niedostatków z należytym doborem, a stosownie do dochodów. Dobór i zapelnienie istotnych potrzeb, powinien być dopewniony niezwłocznie, żeby wielka biblioteka godnie odpowiadała najświeższemu stanowi nauk. — Lecz nié má dość wielkiej biblioteki, nié ma dość zamożnej w fundusze, ażeby nie wzniecała utyskiwań, narzekań, na niedostatek, na zaniedbywanie nabycia dzieł potrzebnych, na nietrafny funduszem kierunek i na marnowanie jego. Narzekają o to, filolog, astronomi, historyk, theolog, prawnik, najczęściej nie zważając, że nie o nauych starożytnych pisarzach, nie o samej matematyce, historji, nie o samym prawie, biblioteka myśli; narzekają ci, co nigdy nie mają cierpliwości pomyśleć, jaki obrót dochody biblioteki brać powinny; narzekają tacy, którzy w zaenym naukowym zapędzie swoim, skoro nie znajdą dzielka nowego czy starego, którego zapotrzebowali, w tym widzą ogólną w bibliotece nie zapelnioną lukę, a nie jeden nie pomyśli i przekonać się nie dá, że téj luki zapelnienie nie zależy od bibliotekarza, jak to ślepego trafu trzeba, aby starą księgę nabyc, jak trudno i tą nową opłacić, gdy są korzystniejsze wydatki; często tą przerażającą lukę stanowi niedostatek lichego dzieła jakiego. Jest to dzieło rzeczywiście potrzebne, bo biblioteka niczym nie brakuje, i wieleka biblioteka swoich obowiązków niedopefnia, jeśli się ogranicza samym doborem i zadosyć uczynieniem samym jedynie istotnym potrzebom.

4. Bywają też i innijsze biblioteki, które żadnego przedmiotu nie wyłączają. Tego nierzaz wymaga po nich, iniejscowy pożytek, żeby we wszystko przyzwoicie zasobne były. W takich tym ściślej a w szczuplęjszych granicach, dobór zachowany być musi. Najistotniejsze tylko dzieła, najwięcej nauki obchodzące składać je mają; najcenijsze a najmniej kosztowne. Oczędność i skrzętność w użyciu dochodów szczerogólniejszej potrzebna, bo w bibliotekach nic nie zajmują-

nuje więcej, jak zadosyć czynienie poważniejszej potrzebie.

Takiego poniekąd rodzaju są biblioteki szkolne szkół większych lub mniejszych czyli te są małe, czy nieco większe. Wszystkich poniekąd interesują wszystkie objekty, ale w tym elementarne i klassyczne w każdym przedmiocie są najpierwszą potrzebą: elementarne i klassyczne w scjencjach jak i w filologii, w pedagogii, jak i w historii; równie kompendia jak klassyczne obszerniejsze; a nadewszystko tych objektów, które więcej w szkole są wykładane, u to tak, aby nieograniczały się samymi elementarami albo kompendjami. Szkolne wcale nie wymagają ogromnych zbiorów theologicznych: byloby to dla nich zbytkiem, przeciwnie potrzebują lepszego zasobu w tych przedmiotach, które więcej zakład naukowy zajmują. Biblioteki zakładów naukowych w szczególnym przedmiocie existujących, mają jeden główny widok, w którym pewny kompletny tworzą, dla podręcznego jednaka użytku korporacji, instytutu, niech mają wszelkiego rodzaju najcelniejsze, przynajmniej kompediarne dzieła. Dla seminarjów duchownycu jedyny główny widok stanowi *theologia*, lecz bardzo przystojnie, aby się znalazły podręczne dzieła, matematyczne, fizyczne, a więcej jeszcze potrzeba filozoficznych, historycznych. Biblioteka medyczna, równie nie ma być wyrzuta z dzieł scjentyficznych, historycznych, filozoficznych. Do pewnego stopnia pomykany tego rodzaju dodatek, jest istotną bibliotek potrebatą. Wszelako każda mniejsza biblioteka, powinna sobie stały plan swego stanu i bytu przepisać, o jeśli chce w mniejszej nawet objętości swojej być zunienią i więcej pożyteczną, pewny przedmiot za główny obrać. Co gdy uczyni, z tego szczególnego względu może nabyć zalety wielkiej. Jeżeli zaś jest w oznaczonym widoku tworzona, do jednego przedmiotu stale zmierza, niechaj ani mniejszemi, ani mieruięszemi, ani nawet lichemi działami i szpargalami tego przedmiotu nie gardzi, bo to jedy zasób, kompletny, a nieraz i bogactwo stanowić może.

5. Dzieła, mierniejsze, przepychu, przepłacane nadzwyczajności, są rzeczy, które chyba przypadkowie pozyskiwać się dają. Wielkim świżeżo tworzącym

się bibliotekom, poniekądby przystało, nie wprzód za takimi ubiegać się dziełami, ażby z całym zbiorem swoim na pewnej stopie stanęły, tak, że na wszystkich-by punktach celnego doboru dopełniły. Wszakże wielkim bibliotekom przystało, zasobić się w dzieła nadzwyczajne, przepychu, kosztowne, i we wszelką liczbą, we wszystko. Sadzić się na to małym, które istotny i powszechniejszy pożytek jednać mają, byłoby wykroczeniem; wielkie zaś zawsze do tego biorące się, mogą być wymówioné, potrzebą i korzystaniem z wydarzających się przypadków, a ich istotnym obowiązkiem, aby starały się mieć wszystko, tego zaś wszystkiego i najlicznych nawet szpargaliów, nie masz na zaoferowanie.

6. Domowe biblioteki zbiérające, pospolicie je zbiérają dla swego pozytku, aby piękną lekturą się zabawić, szlukami obrazowemi się zajść, poznaniem historji, filozofii lub w nich pracowaniem, aby pracować w matematyce, fizyce, chémii, aby być uczonym theologiem, prawnikiem, medykiem, aby znać księgi, być bibliogratem! W tak różnych widokach, tworzy się chętka zbiérania ksiąg i ztąd wynika zacne miłośnictwo. Zbiérają oni książki, nie dla ksiąg, ale dla wygody, dla nauki, dla przedmiotu, a dla nich służą też zasady, jakimi się kierują biblioteki różnych zakładów naukowych, korporacyj, publiczne. Lecz są miłośnicy książek, bibliofilii, którzy tracą z oka prawdziwie bibliotekarski cel, przywiązuje się jedynie do książek, co rzadkie, co osobliwste, co nadzwyczajne, co nieprzepłacone, to hywa od nich chciwie chwytlane. Przywiązuje się zwykle do takiego miłośnictwa pewien widok szczególny, a najczęściej posiadania nadzwyczajności narodowych, a ten zwykle ratuje od ostatecznej zaguby przedawnionych czasów płody, i daje poznawać takie, któreby w zapomnieniu poszły. Lecz razem snadnieli, jak w którymkolwiek innym razie, przywiązuje się pewny rodzaj zapału, namiętności. Niech się strzegą, aby nie wpadli w szal i obląkanie, które łatwo bibliofilów w bibliomanów przeistoczy, a spekulantom poda sposobność do zdzierstwa. Jedyne na świecie exemplarz, pergamin, wielki papier, nie rozcięte kartły, podniecają bibliomanów do trwonienia franków, gwinów i funtów sterlingów. Trwoni i ruj-

nuje się, aby chciwość i żakomstwu dogodził, a znękanym wilczyim appetitem, szczęśliwy będzie, gdy dość wcześnie życie zakończy, albo nie widział, jak cały zbiór na licytację pójdzie. Są chciwce, co chwytając, za przepłacone księgi, z tego nawet nie szukają chluby, tylko je żakomie połykają, w swoje zhjory topią, w niedostępne kryjówki grzebią; zazdrośnie przy nich warują, dla innych i dla siebie nieużyte bibliotasy, także gdy zająrzyć im do jakiego dzieła przyjdzie, nie mając serca własny otworzyć exemplarz, idą do innych żebrać pożyczem. Dla takich rzecz bibliotekarska żadnych prawideł nie znajduje, ze wstępem tylko i obrzydzeniem o nich wspomina.

LXXXVIII. 7. Czyli się biblioteka zakłada, czyli pomaga, do jej wzrostu przystępuje się stopniami, a w miarę możliwości tak dochodów, jak sposobów ich użycia, różne czynie. Pięknie jest, kiedy ciągły ruch biblioteką, mianowicie większą ożywa, przez tu bowiem coraz to nowe do wzrostu otwierają się sposoby. Biblioteka nabiera, ale mięwa też do zbywania, nie samą gotówką, lecz i książkami, tak, że w pewnym sposobie handluje.

8. Przy wielkiej mianowicie bibliotece, do której ustawicznie znaczna ilość dzieł nowych, świeżo ogłoszonych wchodzi, szuka się związków z księgarzami, z antreprenierami, żeby bezpośrednio od nich ich nakładem wydawane dzieła nabywać, większy bowiem rabbat poyskać można. Też korzyści szukać powinny i mniejsze biblioteki, lecz bezpośrednio same przez sieć w to wdawać się nie mogą, tylko za pośrednictwem wielkiej, która chętnie bez pretensji, dla dobra powszechnego, a nawet dla własnego interesu, tego podejmuwać się może, ponieważ, im większą ilość książek z miejsca jakiego brać jej przyjdzie, tym niższą ceną poyska te, które dla siebie zamówiła. Otwiera tym sposobem korrespondencję księgarską, która oprócz handlowiskich korzyści, w różnym nieroż przypadku, bibliotecę rękę poda, aby co kompletować, uszkodzenia naprawiać.

9. Lecz pomimo tej prostej handlowej drogi, szuka się na wszystkie strony wszelkich kanałów ułatwiających nabycie i podających środki jak naj-

tańszego nabycia. Wydarzą się loterie, hurtowe i dorywcze kupna, licytacje. Przez loterię opatruje się biblioteka prostym kupnem w dzieła sobie potrzebne pożyteczne, oczekując nadto wygranej. W hurtowych kupnach, bywa nabycie za bezcen. Jeżeli w nich wydarzy się pozyskać znaczną liczbę dubletów, te zachowują się do dalszych spekulacji. Ale i najmniej sztywnych pojedynczych nabylków nie należy opuszczać. Szukać antiquariuszów, bukinistów, przeglądając domy prywatne, sklepy, sklepiki, poddasza, wszelkie zakątki, ponieważ nie wiesz gdzie co znajdziesz, a wiele ksiąg zaniedbanych butwieje, wiele ważnych na papuszki i tyłki do pieprzu skazanych zostaje. Nieraz tym poszukiwaniem wielką rzadkość, lub rękopism, uretujeś. Dla tego nie gardzi biblioteka zwiąkiem z antiquariuszami i komisantami, którzy mogą wyszukać i dostarczyć poszukiwanego dzieła, tylko nabywanie od antiquariuszów bywa kosztowne, komisanci bywają wyrozumieni. Są zaś tacy, którzy za mierny procent od kupna różnego zakupywania podejmują się i na licytacjach dosiadają. A żaden środek, tyle bogactw bibliotekom dostarczyć nie może, co licytacje. Dowiadywać się o nich, pozyskiwać licytacyjne katalogi, mieć sobie te katalogi na czas dobrane, szukać środków nabywania na tych licytacjach, które chętnie biblioteka podejmuje. Dając polecenie znaczącą się w katalogu dezyderata, notuje się cena, do jakiego najdalej pomykać się mogą, albo kładą się znaki wskazujące, których biblioteka wcześniej, a których mniej potrzebuje, a komisantowi zostawuje się zupełna wolność certyfikowania z uganiającymi się, jeśli jest do tego zdolny. Na takich licytacjach, równie dobrze, równie tanio nabywać można dzieł nowych jak i starych, dzieł niepozornych jak i przepychu, a najczęściej bardzo tanio. I w tym licytacyjnym nabywaniu, równie jak w każdym innym, wielka biblioteka, wielu mniejszym swą pomoc i przysługę niechay osiąraje.

10. Z różnego nabylku, z darowizn, hurtowego kupna, z niedostrzeżenia w żyjących bibliotekach, powstają dość liczne zbiorы dubletów. Te duplikaty służą do rozmaitego obrotu na korzyść biblioteki. Mogą być pojedynczo poszukującym ich, sprzedawane; można je przez licytacje, albo loterie zbywać,

jeśli jest pewna i niechybna konkurencja. Pozyskana z nich główka służy do zwykłego księgarnictwa. Można z dubletów tworzyć nowe biblioteki, mniej- szym je zbywać. Też same dublety są gotowe na zamiany czy to w malej, czy w wielkiej ilości. Na takich zamianach obie strony zyskiwać powinny, ponieważ mają środki pozyskania czego nie mają. Dla porównania wartości zamiany, zhyteczne cenie nie z jednej strony wyzywa wysokie też ceny z drugiej. Te wysokie z cenami w zamianach wyskoki, równie są śmieszne jak niskie, które ceni na miedziane grosze, dwa, trzy, cztery. Idzie tu nie o ceny, tylko o zamiany i wzajemne z niego zadowolenie. Bywa, że obie strony mogą być niekontentem.

11. Ceny, równie dzieł nowych, jak dawnych z katalogów księgarskich wiadome będą. Przez związki z księgarzami, nie trudno będzie pozyskiwać najnowsze katalogi i być dosyć o wartości dzieł objaśnionym. Co zaś do dzieł dawniejszych, które ze zwykłych obrotów księgarskich precz wychodzą, potrzeba bibliograficznie posiąadać wiadomości. Można ceny po starych katalogach poszukiwać. Wazakże nieszczera jest wygodą mieć pod ręką Heinsiusza *allgemeines Bücherlexicon* Leipzig 1812. 4to T. I—VI. supplement 1817, który ogromne mnóstwo dzieł XVIIIgo wieku i z początku XIXgo obejmuje, wymieniając ich ceny, wprawdzie największą moc niemieckich, ale i mnogość łacińskich, i nicco francuskich i dosyć z XVIIgo wieku. Na dzieła dawniejszych wieków, najwięcej niemieckie i łacińskie, niemniej jednak oddziennie na francuskie i na różne inne języków, dostarczyć może cen, Georgi *allgemeines Europäisches Bücherlexicon*, Leipzig 1742—1753. folio T. I—V. supplementów 1758. fol. T. I—III. Heinsiuszowskie ceny są jeszcze prawie księgarskie, Georgiego, dla dzieł jakiśkolwiek wartości zwykłe za niskie, a wielu znamiennitszych tak niskie, że nawet na najbiedniejsze licytacje dobrze wyżej podniesione ceny klasć wypada, np. przykład na Vereliusza, Wormiusza, Waltona, Heimskringle. Tym sposobem w starych katalogach ceny są za wielkie albo za małe, bo wyżelszy ze zwykłego handlu księgi, albo tracą swoje ceny, albo ich ceny mocuo się podnoszą, tak,

że przepłacane bywają, a wtedy od konkurencji i zapału nabywających na licytacji bardzo wysoko podnoszone zostają. Znają to dobrze bibliografowie i bibliotekarze i umieją miarkować ile takie, od przypadku, od miejsca, od osób zależą; umieją też użyć cen poszukiwanych przez siebie, stosownie je zmniejszać, większą, naznaczyć: wprawa, tego wszystkiego najlepiej uczy, a katalogi bibliograficzne są do tego tylko skazówką. Owoz wspomniany Brunet manuel du libraire, i Eberta bibliographisches Lexicon, są klassyczne do tego dzieła. W nich i ceny znajdziesz. Lecz gdy innych szukasz, nie ufaj Niemcom, owym Bauerowi, Vogtowi, Freytagowi, mało jest taki jak Baumgartena hallische bibliotek jak Denisa Merkwürdigkeiten garellischer Bibliothek wiecój ci i pownijeszego świata rzuca bibliograficzne dzieła bibliotek de la Vallière, Santander, Mac Carthy, Rainouard, znajdziesz w nich dość liczne ceny najosobliwszych dzieł, jak wysoko, amatorskim zapałem na licytacjach poszły, jak wysoko po niemałych zabiegach od miłośników opłcone zostały. Ale takich cen wysokich, bibliotekom do kupli klasę niewypada, byłoby to dochodów trwonieniem. Mniejsze biblioteki nie mogą tak dalece w bibliograficzne ponurzać się poszukiwania, że jednak mają pewny widok, w którym doboru i kompletu im potrzeba, temu jak zadosyć uczynić? wskazują literatury i historje różnych nauk, w których główne, elementarno i klassyczne dzieła, od kumu innych rozpoznać się dają: a zatem stosownie do swego widoku biblioteki takie, zaopatrzyc się powinny w historje i literatury swego objektu, czy to prawa, czy teologii, czy medycyny etc.

12. Z tego wszystkiego widać, że biblioteczne działania są dziwnego handlu rodzajem, że zatrudnienia biblioteczne są mocno zrozmaicone, potrzebują bióra, kontrolli, ksiąg rejestrowych, przychodu i rozchodu, związków z bankierami, węlarzami etc.

13. Dochód w gotówce jakkolwiek mogłyby być wielki czy mały, gospodarzącą się okaże biblioteka, kiedy ryczałtem nie rozspieje, kiedy na każdy raz wydatkując, zdola przyjść do kasy zapasnej, kłótki mogła w nadzwyczajnych zdarzeniach ruszyć. Wydatki zaś ciągle są: korrespondencja, pisma pe-

riodyczne, nabywanie dzieł nowych, introligator, na-
bywanie przypadkowe, licytacyjne, opłata posługi bi-
bliotecznej.

**6. Urządzenia, żeby biblioteczne działania dopełnione
być mogły.**

LXXXIX. Urządzenia biblioteczne zależą od o-
sadzenia biblioteki zdarnimi osobami, od wskazania
między nimi stosunków, a zapewnienia wolnego i łat-
wego ich działania. Różne są tytuły osób do bibliio-
tek przywiązanych, czyli nad nią przełożonych: pre-
fekt, dyrektor, bibliotekarz, bibliotekarz drugi, pod-
bibliotekarz, kustosz, konserwator, sekretarz, pomo-
cnicy i tym podobni; nareszcie, służby biblioteczni,
froter, stróże. Urządzenie całe wiele zależy od fun-
duszu na opatrzenie osób przeznaczonego, a dopeł-
nienie całego bibliotecznego działania i pożytek z bi-
blioteki zależy od urządzeń sprzyjających; na zawa-
dzie stojących. W tym uważać się godzi następu-
jące warunki.

1. Osoby posiadające naukę, usposobionę i zdątne,
znające języki, historię litterarą i bibliograficzne wi-
adomości, owojone z literaturą wszystkich nauk, ma-
jące czyste o naukach wyobrażenie, opatrzone w zroz-
maicone encyklopedyczne wiadomości, które miały
zręczność wiele książek widzieć, z nimi się obeznać,
a zatem w bibliotekach dość często gościć; są przed
innemi do obowiązków bibliotecznych sposobniejsze; a
najlepiej, kiedy mając biblioteką kierować wczesno
w bibliotekarskie załatwienia wdrożone zostaną, i z tąż
samą biblioteką i jej całym urządzeniem dobrze się
oswoją. Wielka jest rzecz, kiedy osoby koło bibliotek
chodzące, opatrzone będą w pamięć i żywe przy-
pomnienie, a daleko większa, gdy znajdzie się w nich,
pewne rzeczy objęcie, wródzona systematyczność i
precyzja, a w działaniu przedko nabity takt i żywa
żatwość. Niepospolite są te zalety, których czasem
trudno w najuczeńszych mężach znaleźć. W prawdziwie
muię w nauce biegłym, przy pomocy kollegów, ra-
dząc się ludzi świata może dopełnić obowiąski, wszelako
pożądalsza dla biblioteki, aby bibliotekarz naukę
posiadał. I powolny flegmatyk i łęgego pojęcia, przy
swojej pilności, trafi do końca, tylko ckiwość i ma-

rudztwo, a często opieszałość mogą się stać niedogodne. Lecz jeśli systematyczności i precyzji w działaniu niedostaje, najlepsza ochota i najpiękniejsze zasługi, w odmęt wpadną. Że jednak około największych bibliotek, po kilka osób chodzi, a zatem, ich usposobienia i zdolność wzajemną być powinny pomocą: niech się w tej mierze poznają, i pracę między sobą dzielą. W Niemczech wzmagają się powszechnie narzekanie, że bibliotekarstwo powierzano, jako mięjsce wypoczynku, emerytom, lub znaczne zasługi mającym professorom, że jeżeli jedynie tylko bibliotekarstwo poruczone sobie mieli, przy skromnym opatrzeniu swoim zniewoleni byli szukać innych zatrudnień, aby swoje dochody polepszyć. Wypada bowiem, aby bibliotekarz i osoby z nim pracujące, niczym od bibliotecznych zatrudnień odrywane nie były, a zupełnie bibliotekę poświęcone. Honorowi bibliotekarze, jako mający prawo być nieczynnymi, stają się zawadą w bibliotecznych działaniach, wielka ilość osób będzie uciążliwa. Ilość osób, w miarę wielkości i możliwości biblioteki być może różna. Lecz gdy biblioteka publiczna 50000 książek liczy, nie podobna, aby od jednej kierowaną być mogła, potrzeba pomocy jednego albo dwóch.

2. Podział pracy. Są zatrudnienia zewnętrzne i wewnętrzne. Zewnętrzne poniekąd przez jednego utrzymane być powinny i utrzymywane być mogą. Wypadają bowiem, aby ktoś jeden był panem całego wątku, utrzymywał korrespondencję wolno od jakiego zamętu, gdyby się w nie wielu mieszkańców. To jednak, co zajmujący się zewnętrznym działaniem robi, ma być wiadome innym, aby w przypadku był ktoś, aby go mógł zastąpić, ma być wiadome innym, i z tego powodu, że zewnętrzne działanie wszędzie się zaczepia o wewnętrzny stan biblioteki, a w tym interesowane są wszystkie biblioteczne osoby. — W działaniu wewnętrznym potrzebne jest jednak osoby kierowanie dla wszystkiego w nią zetknięcia i skoncentrowania. Można niejako rozkładać zatrudnienia, jednym obliczunkiem, innym uporządkowywanie, innym pożyczanie poruczać; powydzielać między sobą przedmioty, mianowicie takim je poruczając, którzy są ich znajomi; zawsze jednak rozkład biblioteki, jej upo-

rządkowanie, jēj urządzenie i zachodzące w niēj okoliczności, mają być wszyskimi wiadome, od wszystkich rozumiane, nie tylko dla tego, aby wzajem jeden drugiego umieć wyręczać, ale żeby się wszyscy i każdy z osobna umiał w jednymże planie ruszać: tak, że połączony jest podział robót, ze wspólnym dzisłaniem.

3. Zajmujący się ruchem zewnętrznym, powinien mieć łatwość korzystania na raz prędki, żeby opużnienie nie pociągnęło za sobą opuszczenia sposobności korzystnego nabycaktu. Nie żeby on miał do tego słownia pozyskać zaufanie, iżby nie miał być powoływanego od władz swojich, do zdania sprawy z nabycaktów: żeby nie miał pytać się w ważniejszych razach, jak gdyby mu np przykład od razu całoroczny dochód ruszyć przyszło, lecz byle nie o byle kupno, byle nie wtedy, gdy nie ma czasu odwłoczyć. Wszakże zdawanie sprawy i takie w niektórych razach pytania są potrzebne dla własnej bibliotekarza spokojości i zabezpieczenia go od zarzutów nie trafnego dzisłania.

4. Przyjmujący bibliotekarskie obowiąski, biorą na siebie odpowiedzialność za całość zbioru, dla tego, niech mają wolne ręce wewnętrz biblioteki. Ponawiają rewizja, czy przez samych bibliotekarzy, czy z osobą od zwierzchności przysłaną, jest słuszym bibliotekarzów zabezpieczeniem, że nic z pod ich dozoru nie ginie, albo jeśli jakiś przypadkowy zjawi się uszczerbek, zaraz rzecz się wyjaśnia. Złe jest, kiedy są podane plany wewnętrznego układu i ścisniające przepisy. Kto podaje plan, winien go sam exekwować, a zatem wewnętrzne działanie zupełnie zdane jest na kierującego biblioteką bibliotekarza. Można mu odjąć i komu innemu zewnętrzne stosunki poruczyć, lecz uszczerbku w swobodnym uporządkowywaniu i utrzymaniu porządku, żadnym ustanowieniem czynić się nie godzi. Jeśli będzie naglony, będzie sobie miał nie do wyexecwowania narzucone roboty, będzie w działańach swych rozkazami przeciwneimi przetrącaný i wiązany, wówczas bibliotekarz będzie miał tytuł a nie obowiązek i za czynność swoją przestaje być odpowiedzialnym.

5. Miejscowe przepisy, prawidła, na różnych do-

tąd wspomnianych zasadach oparte być mają, a ściągać się mogą, raz do wzajemnych między bibliotecznymi osobami stosunków, powtórę do oznaczenia środków, aby biblioteka użyteczną była. — Stosunki między osobami mogą być różne: gdzie mniej osób, tam zewnętrzne z wewnętrznymi zatrudnieniami, kieruje jeden główny bibliotekarz. Zatrudnienia te, można całkiem rozłączyć, tak, że tylko znoszą się z sobą, jeden zapytując się co jest w bibliotece, albo czego ją potrzeba? inny wewnętrzny stanem zajęty na to odpowiedź dając. Lecz wewnętrznym biblioteki działaniem zajęci, mogą mieć udział zewnętrznych czynności, dla siednięszego w miejscu, gdzie się biblioteka znajduje z wydarzonych przypadków korzystania. Wzajem zewnętrznym działaniem zajęty może mieć udział wewnętrz przyjmując na siebie jaką część rohoty, albo mając sobie poruczone, zwierzchnicze niejako naglądanie. Klucze różnie wyższym lub niższym bibliotekarzom poruczane, takim, którzy tuż obok przy bibliotece mieszkają i bibliotekę pod okiem utrzymują. — Względem użytku, potrzebne są jakieś kolwiek ustawy, co do czasu i sposobów czytania, co do pożyczania, dla tego jakośmy wyżej mówili, aby biblioteczne osoby miały się czym zasłonić od wydarzających się niedyskrecji i mieli prawo te przepisy ściśle dopełniać. A nie ma pod słońcem bibliotekarza, który by w udzielaniu użytkowi publicznemu biblioteki, wielu przykrości nie doznał.

Lecz jeszcze jedna miejscowości do wspomnienia zostaje. Wpływa ona niezmiernie na utrzymanie porządku i urządzenia bibliotecznego, a ta wynika ze skłonności i usposobienia ludzi. Gdzie jest powszechniejsza uczciwość i wyrozumienie, szanowanie publicznej i powszechniej własności, rzetelny dla książek szacunek, w tych osobach, które użytkować z biblioteki przychodzą: tam bibliotekarze są bezpieczniejsi i spokojniejsi, tam mogą się otwarciej i chętniej dla użytku wylać. Chwalona jest uprzejmość bibliotekarzy we Francji; z utyskiwaniem wspominane, osiągliość, ocięgałość, pedanteria w Niemczech. Są jednak i w Niemczech uczynni i gorliwi i chętnie poświęcający się bibliotekarze. A gdzie humor bibliotekarza twardy, nieuczynny, opryskliwy, gorzki, burkliwy,

kwaśny, gniewliwy, swarliwy, byle czym obrażający się, tam mimo najpiękniejszych przepisów, uciekać będą, jak od zapowiedzianej okolicy stronić, przychodnie, użytkować z biblioteki upragnieni. A spotyka się ustawicznie humor przychodzącego czytelnika lub pożyczyć chcącego, z humorem i chwilowym usposobieniem bibliotekarzów; spotykają się humury osób bibliotecznych obowiąski podejmujących: nie mówiąc już o różnych zdarzeniach, na które żałć się burzy, nie wspominając tysięcznych umarlwień, które dotknąć mogą. Zahartowanej trzech duszy w bibliotekarzu, aby umieć różne zdarzenia przełknąć, strawić, zapomnieć. A nikt tego nie pojmuje, kto w tych bibliotekarskich obowiązkach nie zostawał.

STAN BIBLIOTEKI PRZY UNIWERSYTECIE WARSZAWSKIM.

XC. Owóż jeszcze jedna księga w moich bibliograficznych do wyexpedjowania zostaje, to jest mówio o stanie biblioteki. W roku 1821 Bandtkie w swej historii biblioteki uniwersytetu Krakowskiego, na stronie 177. sygnatury M., w linii szesnastej wcale od innych odosobnionej, wypisał zatytułowanie „Stan te raznięjszy Biblioteki.“ Opisanie tego stanu dzisięjszego biblioteki Krakowskiej zajmuje około czterech kartek, a na nich nic więcej nie znajduję, tylko wiadomość o liczbie dzieł i woluminów, o liczbie katalogów, na które po pewnych latach biblioteka się zdobyła, a przy tym (p. 181.) niejaka wiadomość o atlasach i mappach. Ta podcięta i urywkowa wiadomość zdaje mi się nie zasługiwała na nazwisko stanu biblioteki. — Zeby stan (statistikę?) biblioteki jakiej wyłuszczyć, wypada:

1. Dać wiadomość o budowie i lokalu;
2. wiadomość historyczną z czego powstała, jak dawno eksuluje;
3. uwiadomić o funduszach i środkach jej utrzymywania się;
4. opisać jakie jest jej urządzenie, jakie są między osobami bibliotecznymi obowiązkami zajętymi stosunki; biblioteki uporządkowanie, do jakiego stopnia pokoniono, jakiego rodzaju jest katalogowanie;

a co najistotniejsza:

3. dać poznać, co się w bibliotece znajduje? nie samą liczbę książek, bo z tego ciekawy znac biblio-tekę, mądrym nie będzie, ale wyszczególniając, w czym więcej, w czym mniej zasobna, dając jej zbioru charak-ter, stopień doboru, kompletu, wymieniając to, co jest większej z jakichkolwiek powodów wartości, wymieniając nareszcie ile można najwięcej dzieł, które biblioteka posiada.

Jerzy Samuel Pandtke pisząc historią biblioteki uniwersytetu Krakowskiego dał nieco pozuć budowę i lokal, uwiadomił o funduszach i środkach jej utrzy- mywania, nie dając wiadomości o jej urządzeniu, wy- stępuje, jako się wspominało, z katalogami. Naosta-tek tu i ówdzie, to o atlasach i mappach, to o ko- dexach rękopiśmiennych, to o inkunabulach, lub nie- ktrych rzadkościach i licznych ofiarach, wspomina- jąc, wymieniając liczbę dzieł i woluminów, rzuca do- rywcze i niepewne nocie o tym, co się w bibliotece znajduje, lecz nie daje zupełnego obrazu. Wreszcie to wszystko jest po całej jego książeczkę, tu i ówdzie rozsypane, a pod natyturowaniem stan, jest tylko li- czba, katalogi i atlasy. Za jego przykładem i my przedsięwzięliśmy określić stan biblioteki naszej. Hi- storyczna o niej wiadomość, o jej lokalu, funduszach, uporządkowaniu, była pokrótko napomknięta wyżej. Więcej o tym mówić nie chcę, choć widzę, że wiele punktów niedostatecznie załatwione zostały. Od czasu mego z biblioteki usunięcia się, zaszły w niej różne odmiany, o którychbym powiedzić może i nie umiał: zostaje mi tylko mówić o najistotniejszym widoku, to jest o tym, co w zbiorach swoich biblioteka posiada. Poniekąd i o tym już się w ogólnych wyrazach cha- rakterystyka dała, wszelako więcej rzecz wyłuszczyć jest w przedsięwzięciu. Żeby to dobrze dopełnione było, zawsze wypadnie w pewnym sposobie wielką liczbę imion rejestrować: lecz w tego rodzaju rege- strowaniu napomykają się autorowie i dzieła tak zwią- zie, że jedynie rzecz znający, te nazwiska okiem prze- biegając, należycie je zrozumieć zdoła. Wyliczają się ześ nie wszystkie, które się rzeczywiście w bibliotece znajdują, ale z nich pewien dobór, celnijsze, uka- zujące pełność zbioru, większej ceny, osobliwsze, rzad-

sze. Te szczeguły, osobliwsze, rzadsze, większej ceny, łatwo jest, zrozumiałym dla każdego sposobem, w sposób katalogu wyliczyć: ale żeby wyjaśnić dobor i rzeczywisty zarób, w tym razie niedostateczną jest powiedzieć liczbę, i po prostu wypisać tylko katalog czy rejestr, z któregoby znawca umiał o dostatku i bogactwie sądzić: wypada, rejestrując, użyć tych środków, jakieby użył znawca chcąc o stopniu doboru i kompletu decydować, a to przez pewne porównania. Porównania te dwojakiem sposobem załatwiać się dają: raz przez porównanie tego, co w jednym przedmiocie posiada biblioteka, z tym, co ma taż sama biblioteka w innym przedmiocie, gdy naprzekład mówią, że matematyki wydział jest daleko uboższy, a niżeli numizmatyki; drugi raz przez odnoszenie tego, co w jakim przedmiocie posiada biblioteka, do tego, co w tymże samym przedmiocie posiadać powinna, albowy posiadać mogła, gdy naprzekład mówią, że wydział matematyki jest bardzo niedostatecznie opatrzony, numizmatyki zbiór dość zasobny. W obu tych razach wele to od osoby niezależy: właśnie matematyka ośm razy tyle dzieł liczy co numizmatyka, a przecie jest daleko uboższa i niedostatecznie opatrzona, kiedy numizmatyka bogatsza i dość zasobna; a właśnie i to jeszcze jest, że jeśli w matematyce ani zupełności, ani doboru nie ma, w numizmatyce podobnie nie tylko zupełności, ale czasem i doboru brakować może, gdy przy jej zasobie, bogactwie, jakich głównych i klasycznych dzieł, choćby nawet elementarnych niedostawało. Ponieważ jak najpilniej to uważać potrzeba, że wyrazy, bogactwa, dostatku, zasobu, okwitości, wele co innego znaczą, od, liczby, ilości, jakkolwiek tych wyrazów są bliskie, wele też co innego znaczą, od pełności, zupełności, kompletu, w czym zdaje się wszystko pożąданie mieścić jakkolwiek ten komplet wielce różnym być może, bo zbiór dąć kompletny, nie jest zbiorem zupełnego kompletu. Naostatek od tego wszystkiego wele inną rzeczą jest dobór, albowiem, może być czego liczba nie wielka, dostać mały, a przeto i w komplecie nie wieńczyć; a jednak mieć dobor, i dobór kompletny. A to wszystko pozwala się wyrazić jedynie dwoma sposobami, to jest, jakośmy powiedzieli, albo

przez porównanie zbioru jednego przedmiotu ze zbiorami drugiego przedmiotu; albo odnosząc zbiór tych przedmiotów do tego, co się w tych przedmiotach rzeczywiście znajduje. W obu tych razach tkwi w po-myśle pewny ideał, który kiernie wykładem, wyra-zon moc i stopień znaczenia nadaje, do którego wszystkie porównania i ocenienia ilości, zasobu, kompletu, doboru, odnoszą się; w obu tych razach ten sam ideał, który służy, do opisu równie gromady ty-siąca książek, jak do stu tysiącznego ich zbioru: tylko w miarę ograniczn widoku, do różnie wysokiego stopnia podniesiony zostaje, a ginię w tej wysokości, w której obejmuje wszystkie, dziś istniejące i w zbio-rze znajdują się mogące książki. Wszelako chociaż oparty na rzeczywistości obliczać się dając, na faktych historycznego doświadczenia, nie da się wymie-rzać, ani liczbaini oznaczać: w jednym tylko uczuciu człowieka, na dokładnym całego ogromu piśmienni-cwa poznaniu dźwigniony, jego, i myślą i słowem kierować może. Jeśli do niego znawca rzeczy autor, dobrze trafili, znawca rzeczy czytelnik zrozumie go. A chociażby znawca rzeczy autor, nie utrzymał w je-dnym stanowisku wzroku swojego, chociażby uſe-wszędzie równie dobrze w wystawieniu części sprawił się: jednakże hyle był na czystym jego pojęciu oparty, czytelnik sobie znany szczegół, i zrozumie i oceni, tak sam szczegół, jak sposób jego wykładu. A to wszystko tkwi, jedynie w znajomości rzeczy i w u-czuciu ludzkim.

Do tych odwołując się, przedsiębiorę skreślić o-braz stanu biblioteki, wymieniając co się w jej zbiorze znajduje. Nie tylko sobie nie pochlebiam, ażebym to miał dobrze zrobić, ale owszem o niedostateczności tego mego przedsięwzięcia najmocniej przeświadczenie jestem, a to z bardzo rozmaitych przyczyn. A na-przód: wyobrażenia moje o naukach i różnych wiadomościach, oraz znajomość moja ich literatury, nie mogą być zawsze dostateczne, nie ze wszystkimi rów-nież się oswojilem, a pewnie nie jednejcale niedo-kładną znajomość posiadam. Powtóre nad bibliotekę Warszawską, żadnej większej nie widziałem. Potrze-bie, do takiego przedsięwzięcia żadnego wzoru nie

mám (k). Poczwarte, tylko trzy lata byłem przy bibliotece warszawskieɪ, a to przy nagłym jej wzroście, tak, że dość czasu do rozpatrzenia się w niej nie było. Popiąte, zatem nie poznałem i nie mogłem równie dobrze poznać i zrozumieć bibliotekę warszawską w każdym jej wydziale. Widać to oczywiście z tego, że za mojich czasów wielki wydział teologiczny zaległ na stosech, bo do rozłożenia go mięsca nie było. W klasyfikowaniu innych przedmiotów, znalazły się takie, których dosyć partycipować jeszcze mi nie wypadło, (miało to nastąpić później), a takimi są: prawo, i zbiór ksiąg Polskich, który, aby dobrze ocenić, wypadłyby dobrze porozumieć zbiory broszurek, do których za mego czasu nie można było przystąpić. Po- szoste, skrócenie stanu tego, co biblioteka posiada dość późno mi na myśl przyszło, biegając w porę już ostrej jesieni po drabinach, zbiersiem z samych szaf nosły, a to przy innych zatrudnieniach, które muię w niewielu utrzymywały roztargnieniu. Posiadme, com różnym szczęściem wynotowałem, to było przed trzema laty, potym wiele przybyło, a nadewszystko do Polskiego zbioru, oraz do teologicznego, który całkowicie rozklassyfikowany i rozstawiony został. Tyle jest różnych przyczyn, dla których to przedsięwzięcie dokładnym być nie może. Po trzech latach usunięcia się mojego od biblioteki, znowu w Warszawie przemieszkując, mógłbym poniekąd tę robotę ulepszyć, jakoż poprawić ją i różnym sposobem dopełnić nie zaniechałem: ale po trzech latach innych zatrudnień, zbitu z toru prac bibliotecznych i encyklopedycznych, gdym wrócił do mojich zagród, to jest do mojich prac historycznych, od nich odrywać się nie myślę: com miał gotowego, z tym z niektórymi poprawkami występuję. Kreślę zaś ten obraz stanu zbiorów bibliotecznych, w tym rozkładzie, jaki znalazłem w bibliotece, podług którego w rozstawianiu książek, klasyfikacją ich wyszczególniało się; który

(k) Innego nie mam, jak Backmeistera *essais sur la bibliothèque de l'académie des sciences de S. Petersbourg*, i na ten plan, cokolwiek w większe wchodząc szczeguły, obraz stanu bibli. warszaw. kreślę. Innych, jakie są podobne opisy, nie obserwowałem.

obrany od uczonego Liude, był bardzo dobry, ponieważ odrębnie wielkie gałęzie nauk obejmował i podzielił bibliotekę na przedmioty, oznaczywszy to, co w niej wyjątkiem się stało.

XCI. Sto tysięcy przeszło, może i sto kilkadziesiąt tysięcy książek, jest to zbiór wielki. Jednak może on być mniej lub więcej doborowym, a zatem mniej lub więcej istotnego pożytku przynosić; może być mniej lub więcej w dzieła wielkiej ceny i wartości opatrzony, a przeto mniej lub więcej zastanawiający i bogaty.

1. Rękopisy.

Rękopismów jest do półtora tysiąca woluminów w największej części pisane w XIV lub w XV wieku w Polsce. W nich powiększej części są rzeczy kościelne lub theologiczne. Summy teologiczne, traktaty de sacramentis, różne pisma Lombarda, komentarze nad różnymi biblii częściami, a mianowicie nad psalmami i ewangeliami, reguły zakonów; biblie, różne części Augustyna, Grzegorza moralia, Bernarda i innych pisma; kazania, de Voragine, Mikołaja Vignaga, z Błonia, ze Ślupca, Stanisława ze Skarbimirza, Szczernaka z Pragi; komentarze nad dekretaliami, Berchorii dictionarium, Aristotelesa polityki, gesta Romanorum, i tym podobne. Z tej liczby wielkiej o niektórych w tym właśnie tomie drugim wspominało się było o niektórych kodexach, mianowicie rysunkowych wspomni się po różnych mięscach niżej, tu zaś o niektórych poszczególnie naprawykam.

Są rękopisma wielkiej staroż. tności, ponieważ z Xgo lub XIgo wieku, które chrześcijaństwo do Polski sprowadziło. Z nich 1) Pericope Evangeliae, ewangelie na dui roku i do nabożeństwa, quarto szerokie na pergaminie, pismem wieku Xgo, ad calcem kodexu tego kart cztery jest gockie pismo z XIIgo wieku reguły i zapisków bractwa benedyktyńskiego między rokiem 1148 a 1157, zaczęte i na dalszych kartach kontynuowane. 2) Boetius folio kodex pergaminowy, na stronie po 35 linij mający, może z początku XIgo wieku pisany. De Arithmetica kart 46. In Ysagogen

Porphirii Commentariorum editionis prime libri duo,
 kart pisanych 63, na końcu we czterech linijach ma-
 juskułami czerwono: **Anicii. Manlii. Severini. Boetii.**
viri. cons^{er} et ill^s ex cons^{er} ordī Patricii lu ysagogen
Porphirii id est introductionem in categorias a se
translatas editionis liber quintus explicit. — 3) **Kodex**
pergaminowy 4lo czterech ewangelistów, minutą wieku
XIgo pisany.

Z wieku XIIgo jest kilka też kodexów pergami-
 nowych, które posądzać się godzi, że we Włoszech
 albo we Francji pisane były.

Z wieku XIIIgo znacznie większa liczba, np przy-
 kład: 1) **Beati Bernardi liber de gratia et libero ar-**
bitrio octavo, na stronie po 31 linij, pismo gockie,
kodexik pergaminowy. — 2) **Augustini Lactantii opera,**
kodex pergaminowy, pergaminu bardzo białego, folio,
w kolumnie po 39 linij, pismem półgockim kart 177,
greczyna później dopisywana, rękopism pewnie we
Włoszech pisany. — 3) **Isidori Hispanensis, origines**
rerum, folio duże, pergamin, pismo duże gockie,
w kolumnie po 38 linij, może być jeszcze z XIVgo
a przedżej z XI Vgo wieku. Malowanie uncjalnych liter
nienazgrabińsze.

Z wieku XIV. znajdują się godne uwagi dla sa-
 mego materiału, na którym pisane były, to jest pa-
 pieru. Piotra Lombarda teologiczne pisma, kodex
 folio papierowy kart pisanych 257, na końcu **Explicit**
glōsu ordinaria super Epistles pauli: Anno domini
M° CCC° Septuagesimo quinto (1375), we dwie kolu-
 mny pismem gockim, a w kolumnie po 47 linij. Pa-
 pier prosty małej bieloci, ostro i grubo bregowany,
 czyli że na nim ślady dróty, grube i mocno pod
 palcem czuć się dające i na wejrzenie widoczne, zo-
 stawiły; wodnistre znaki papieru czyli filigrany są: li-
 stek z korzonkiem w końcu zagiętym, trąbka z rze-
 mieniem do zawieszenia, inne rozeznac się niedały. —
 Jest inny datowany 1390 roku na tegoż rodzaju pa-
 pierze pisany. Jest też i kilka innych papierowych
 niedatowanych, niezawodnie z tego XIVgo wieku ko-
 dedoxów, a są z nich spolskie takie, że każdy spo-
 szyst jest pergaminem cienkim i białym obleczony,
 ztąd wynika, że co kilka kart papiórowych znajduje
 się w rękopiśmie po dwie pergaminowe. — 2) Do XIVgo

wieku liczyć wypada Rationale diuinorū officiorū, bone meōrie dnī Guilli duranti Sub ca7. colera. duże folio, pergamin, pismo gockie, w kolumnie po 49 linij. Na końcu: Explicit Racionale diuinor officiorū reuerendi pris dnī Gwillī durandi epī Reymacensis. Anno domini Millesimo quadragesto primo (1401) ffinitū per Nicolaum Pictorem de Vratisslavia ul' de Olsna jn die Cornis primi. hō ijj 4. — 3) Biblia łacińska wieku XIV. folio, pergamin piękny, pismo gockie we dwie kolumny. Litery uuncialne z miniaturami, w których ewangelici zamiast ludzkich mają główki tych zwierząt, które są ich emblematem.

Z końca XVgo wieku słusznie zwraca uwagę kodex Jana Chrysostoma. — In hoc volumine haec opera Sancti Joannis Chrysostomi continentur omelio XXVIII. in epistolam ad corinthios item contra Iudeos sermones sex, tak na okręgu błękitnym, złotymi wyrażono literami. Na krawędzi obwodu okręgu przebijają litery na boku D. Q., u dołu M. R. H. (Mathias rex Ungarie), na drugim boku J., format folio wielkie z marginesami szérokiemi, pergamin biały, pismo Italiką, okrągłą, na stronie po 32 linij, kart 315. Nad tytułem pismem XVIgo wieku: /Hic liber Matthie primi Regis Vngarie olim per immenissimum cladem christianorum Bude vastata et.... deportata tota Bibliotheca. — Na końcu pismem jeszcze nowszym, są dwie karty, na których 1. wyliczeni są królowie Polscy od Lecha do Batorego: Te Stephane post tot reges, foeliciter regnas... ut possis moriens. perpetuo vivere. 2, na drugiej podobnie od Attili o królach Węgierskich notata: Reges Mathia Vladislae utinam effetis superstes ei Stephano nostro manus auxilians... Vivat ergo Rex Stephanus et surgat annuente magnipotentia Dei, lachrimasque innocentium deterget et illum qui tibi hunc librum offert ama.

Do XVIgo wieku ciekawości należy rękopis bibliai Ruskiej Łukasza z Tarnopola 1569 roku, folio, papier (1).

Do dziejów Polskich, niezbyt wiele kodexów ściaga

(1) O którym daje wiadomość Linde w tłumaczeniu Greca rys historyczny liter. Ross. III. 32, nr. 16. p. 76. nota.

się. Są kroniki Wincentego syna Kadłubka i Dzisawy, oraz annalistów w kodексie Lubieńskim folio; jest Wincentego syna Kadłubka kronika w kodексie Miechowskim 4to; Żywotów Sgo Stanisława przez brata Wincentego ze znacznie różnimi przydatkami, pomiędzy legendami świętych przynajmniej cztery; kilka foliów kroniki Długosza, między którymi z notatami Miechowity; mała kronika Witowska pisana 1464go; kilka kronik 8vo w XVII wieku pisanych; drugi statut litewski w Polskim języku; różne ułamkowe pisemka. Do historycznych rękopismów liczyć należy: *Annales Rer. Polonicar. ab exordio gentis usque ad Sigismundi III Polonor. Regis Imperium, producti, inchoante Wenceslao Comite à Lessno Regni Poloniæ Procancellario. Continuante vero et ultimam manum imponente Anonymo quodam Vladislao Sigismundo D. G. Moschor Magno Duci electo Poloniæ Sucicæque principi.* (1612.) kopia, która się zdejmuje z rękopisu będącego w Berlinie. — Andr. Schott (fawnik gdański) *Verzeichniss der polnischen anonymorum und pseudonymorum folio T. I. II.*

Wieleby jeszcze o rękopismach mówić można, lecz zaledwie ich mogłem przerzucić. Długa koło nich robota zostawiona jest dalszemu czasowi, a że z nich można interesownie zbierać widoki dowodem tego być mogą starodawne zabytki języka polskiego, a mianowicie w pieśniach, które z osnowy swojej wieku XIIIgo sięgają, a które z kodexów biblioteki Warszawskiej wyciągnawszy bibliotekarz Chłędowski o ich drukiem ogłoszeniu zamysła. Można również do statutów i do dziejów krajowych powyciągać ułamkowe notaty. Lecz cokolwiek się da wyzbiereć, gdy w tym nie ma rękopisów starożytnych pisarzy i zdobyć dla dziejów krajowych wcale jest ograniczona, nie jeden zatem powie, że ów tysiączny zbiór, jest próbą wystawą, mało ozdobną, nie wiele użyteczną, który wielu innym tak zbiorowi biblioteki Krakowskiej, jak Puławskiemu, i zbiorowi Działyńskiego, pierwszeństwa ustąpić musi.

2. *In k u n a b u l a.*

XII. Podobnie mówić się daje o inkunabulach, które bliskiego są rękopismom szacunku. Gdziekol-

wiekły termin ich liczenia założył, 1490, 1500, 1536 zawszeby znaczna ich mnogość była, gdy za termin dla nich dentyczny jest termin Pantzerowski obrany, to jest rok 1536, a zatem masz ich w oddzielnnej sali kilka tysięcy woluminów, a może będzie przeszło sześć tysięcy. W zbiorze tym zaprawdę licznym, znajduje się wielka liczba wydań mało użytecznych kasznodziejii: de Utino, de Lycio, Pelbarta, Wanna, de Bustis, Guilelma z Paryża, pomerów i tym podobnych. Biblij dosyć, mianowicie Norimbergskich, Lyranów kompletnych kilkanaście. Alanus, Astexanus, summa hostiensis, Lombardy i różne theologiczne; Thomas de Aquino, Scotus, Gerson, różne części ojców i nieco całkowitych łacińskich wydań Augustyna, Ambrożego, Grzegorza. Vitæ patrum, legendy świętych, tak Jana de Genua, jako i historica Lombardica, Ludolfa i Bonawentury, żywot Christusa, Decretales i Clementiny i Extravagantes i folio i 4to. Antonius de Florentia, Mikołaj z Panormu. Koło roku 1500 wiele prawniczych foliałów i innego formatu Weneckich, Lugduńskich. Vincentii specula, kilka dzieł medycznych. Historia scholastica, gesta romanorum, historia Troica, historia Alexandri regis. Rolewinka fasciculus temporum jedenaście łacińskich wydań, jedna (1492) niemiecka edycja. Pod każdym rokiem kilku starożytnych łacińskich pisarzy, lub łacińskich tłumaczeń z greckiego: w greckim bardzo mało. Mniemam, że miłośnikowi starych druków przyjemną będzie rzucić oko na szereg foliałów, wszystkich w bardzo dobrym stanie dochowanych.

1460. Clementiny w Moguncji u Schoiffera kodex pergaminowy. Z dwoma kartami reguły Sgo Franciszka, sprzedawany był z biblioteki Gaignat 340 franków, z bibl. de la Vallière 852 franków.

1462. Biblia moguncka Schoiffera kodex pergaminowy, którego dziś w Europie nie wiele exemplarzy pozostało. Szedł on na licytacyjnych sprzedażach według katalogu Gaignat 3200 liwrów, de la Vallière 4085 liwrów, Soubise 3900 liwrów, Crevenny 1460 złotych hollenderskich.

1467. 1469. Thomas de Aquino Schoifferowski, i inne tegoż autora wydanie, tegoż czasu bez daty. Bliskich tego czasu bez daty kodeków jest wiele, do-

sayć dla przykładu odwołać się do trzech rozmaitych Catholiconów, oraz nie znanych speculów historiale et naturale Wincentego z Belowaku, o których mówiliśmy w pięwzych tych bibliograficznych księgach § 9. 10. T. I. pp. 30—36, które miasto Strasburg i Mentelina interesują.

- (1469) Liwius bez daty u Schweinheima i Pannarta, chodził na licytacjach po 244 liwrów, po 43 funt. sterlingów.
1469. Apuleius Rome in domo Petri de Maximo (Pannarta i Schweinheima) wiadomo jak przepłacany od miłośników: 1520 liwrów z bibl. de la Vallière.
1470. Eusebii epistolæ, w Moguntii Schoiffer.
1470. Mamotrectus u Schoiffera.
1470. Hieronym w Wenetiis Antoniego Bartholomei.
1470. Augustin de ciuitate dei, Schweinheima.
1470. Jana Chrysostoma homeliæ, Romæ.
1470. Pliniusz, Romæ, Schweinh. i Pannartz, editio princeps szła po 416 liwrów.
1471. Leonard de Utino.
1471. Manipulus curistorum Chr̄tianmann Hep np (sic)
(cf. Pautzer T. I. p. 101. nr 10.)
1471. Thomas de Aquino prima secundæ Schoiffer.
1471. Gregorii moralia, Nuremberga.
1471. Decretales Gregorii, Argentiniæ, Eggestein.
1471. Joannes de Messua cum commentario Apponi.
1471. Joanes Fortell Arretini commentarius de orthographia, Venetiæ, Jenson.
1471. Cicero de natura deorum.
1471. Plutarchi apophthegmata, Venetiæ, Spira.
1471. Festus Pompeius, Mediolani.
1471. Valerius Maximus cum commentario, Moguntiae Schoiffer, edycja pierwotna, płacona po 1500 liwrów.
1472. Margarita poetica, Norimbergæ, Sensenschmid.
1473. de Utino.
1473. Robertus de Lycio.
1473. Augustinus de ciuitate dei, Schoiffer.
1473. Decretales glosse cum ordinaria Bernardi, Schoiffer, exemplarz na sprzedaż bibl. Brienne Laire szedł 280 franków.
1473. Clementinæ, Romæ, Udalricus Gallus.

1473. *Egidii de regimine principum.*
 1473. *Berthonii reductorium morale*, Argentor, C. W.
 1473. *Vicentii Belovacensis et Guilielmi Durandi specula*, Argentinæ, Menteliu.
 1473. *Simonis genuensis medicina*, Mediolani, Autonius Zarot.
 1473. *Cæsaris vita et bellum Gallicum*, sine loco.
 1474. *Ludolphi vita Christi*, (Argentiniæ) sine loco.
 1474. *Alvares Pelagius de ecclesiæ planctu*; Ulmæ. J. Zeiner.
 1474. *Raynerius de Pis*, pantheologia, tegoż roku wydania dwa.
 1474. *Caldrini*, divini ac humani juris repertoriū.
 1475. *Thomas de Aquino*, Norimbergæ, Koburger.
 1475. *Epitoma juxta mundi sex etates divisum*, Lubice, Lucas Braudis.
 1475. *Justiniani codex*, Moguntia, Schoiffer.
 1475. *Laertius*, Venetiæ, Nicolaus Jenson.
 1476. *Nonnus*, Venetiæ, Nicolaus Jenson.
 1476. *Priscianus*, Venetiæ, impensis M. de Comitibus.
 1476. *Aristoteles de animalibus*, Venetiæ, J. de Colonna.

Już od roku 1470 każdy rok, z kilku lat w tym tu katalogowaniu wyrażonych, samych foliów wyliczaniem, dałby się coraz więcej pomnożyć, gdybyśmy mieli wszystko, co biblioteka posiada wyliczać, a przecież opuszczonych takich, które są datowane, wiele jest z tychże pierwotnych czasów, które daty nie mają. Z tego czasu biblia Niemiecka bez daty, Serwiusa commentarz in Virgilium pierwotnego wydania. — Plautus cum correctione & interpretatione Hermolai Merulæ Politiani & Beroldi, z kolabosem na końcu, trzecie z rzędu Plauta wydanie. — Z młodszych inkunabułów: Dante 1481. Firenze per Nicholo di Lorenzo della magna, z dwoma, (z których jedna po dwa razy powtórzona) tak sławnymi rycinami. — Aristophanes Aldów 1498. Theophrastus Aldów 1491. pierwsze wydania tak sowicie na gwinie cenione, że jeden jego foliast Theofrasta równa się wartości kilku Aristotelesowym foliątom, z których ostatni 1497 wyszedł i znajduje się w bibliotece. — Tewrdanek wydanie powtórne w Augspúrgu 1519. sławne rycinami, drukiem i fantastycznym Maximiliana cesarza przedsięwzięciem. — Skoryny 1517 i 1518 różne części biblia w Pradze Cze-

skiój drukowane (Pentateuch, premudrost', Job, prizci Salomona, Jeccliesastes, księgi królewskie etc.) — Biblia Ostrogaka 1580. — Różne dzieła Czeskie: Tyto Františka Petrarchy knijehy: kteroz gest Pan Rzechorž bruhý z Gelenjo w nowe z Latýnského jazyku w Czesky przełożyl: gsy w Sławnem Storem mieście Pražskiem wytiskljeny. Leta Božjeho Tysyczjego Pielistecho Prwnjeho (1501) folio. — Herbarz Matthiogeo po czesku 15.. i 1596. — Gruntowny a doskonały regiment Jana Koppa z Ranmentalu przez Hynka Krabice z Waytmille na czeski przełożony po roku 1535 folio. — Catechismus in preussnischē sprach gecorrigiret vnd dagegen das deüdsche 1.5.4.5. Gedruckt zu Königsberg jnn Preussen durch Hans Weinreich M. D. xlvi. (1545). — Są różne bibliograficzne rzadkości, na których nie braknie bibliotece w różnych jedy wydziałach. Wprawdzie są to stare druki, ale nie inkunabula, o których samych mówić mieliśmy. Za ten bibliograficzny nieporządek biblioteki i tej ninięjszej kartki naszej, solennie przepraszamy. Ależ bo uchodzi i przystojno jest w bibliotekach wielkich uczynić mały wyjątek z rzadkości i osobliwości, które biblioteka posiada, aby je łatwiej ciekawym pokazać, a że prócz odłożonych i pokazywanych po różnych mięscach różne bibliograficzne rzadkości, osobliwości, nadzwyczajności, przepuchy znajdują się, te tu i ówdzie wspominając gdzie niegdzie gwiazdką * odznaczamy.

5. *Dzieła Polskie i ściągające się do Polski.*

XCIII. Kto bacznie czytał i rozważył los bibliotek w Polszcze, ten nie może sobie obiecywać znaleźć zbytnie wielkich, w krajowych zbiorach skarłów, gdyby w nie biblioteka Warszawska jedynie klasztornym nabyckiem opatrzoną być miała. Lecz ona miała sposobności mieć i pozyskiwać skąd inną większą i znacznitszą połową tego, co się w niej dziś znajduje, tak, że wydział i sala, w której pomieszczone są dzieła Polaków gdziekolwiek bądź wychodzące, dzieła w Polszcze drukowane, i dzieła, które o rzeczach Polskich traktują, jest wiele tysięcy numerów licząca, a przeto dość mnoga i dla znawców nie ma-

żego interesu. Wprawdzie nie mogę o żadnej części tego wydziału powiedzieć, żeby miał być kompletny, ani nawet, ażeby miał się doborem zaszczycać, w każdym mimo liczby wielkiej, niedostatek, defektowość czuć się daje i tego przed sobą tajić nie powinniśmy. I nie tak to łatwo ten niedostatek zaspokoić się pozwoli, bo rownie trudno bywa całe nowsze jak i starodawne księgi wyszukać.

Kilkaset dziełek z pierwszych officyn krakowskich, inkunabułów polskich, obiecują poniekąd okwile żniwo, które z ninięjszego dzieła naszego dwojich ksiąg bibliograficznych i dodatkowego do nich tomu trzeciego, to jest z katalogu inkunabułów polskich, całkowicie się daje poznać: ale w tym tu miejscu przypomnieć się godzi kilka bogactw, któremi się biblioteka słusznie cieszy i pyszu — 1. *Jana de Turrecremata, Cracis u Zajnera*, 2. statut regni Poloniæ z ryciną (uszkodzony), 3. oba statuty synodalne bez daty, 4. msał Szluchsa w Norimberdze 1494, 5. msał Wrocławski u Hallera 1506, 6. statut Łaskiego 1506, exemplarz pargaminowy, 7. agenda krakowska u Hallera 1514, exemplarz pargaminowy, 8. Bonawentury Żywot Christusa na polski przez Opecia wykładany u Wietora 1522. (bez tytułu), 9. statutów Zygmuntowskich 1524, wydań powtarzanych sześć, 10. statut Taszyckiego 1532, którego cztery lub pięć exemplarzy dotąd wiadomych, a ważny dla historji monument, 11. statut Mazowiecki Goryńskiego 1541., 12. statut Przyłuskiego 1548 u wdowy Wielora, 13. zielnik Spiczyńskiego u Unglera (z tytułem *Szarffenbergów*), 14. gramatyka Tucholczyka jedyny wiadomy exemplarz, i inne rzadkości —

Pism periodycznych zbiór tworzy się bardzo liczny, nawet dawniejszych gazet liczba znaczna, i kalendarz jest cokolwiek, lubo brak zupełny najdawniejszych, Duńczewskiego dwie trzecie.

Cieszy się biblioteka licznym zbiorém tłumaczeń na polski język pisarzy starożytych: Kurciusz, Florus, Justin, Eutropiusz, Cicero, Walerius Maximus, Julius Cæsar, Frontinus, Aristoteles, Seneka, Sallustius, Virgilius, Lukan, Ovidius obu tłumaczeń, różnych częstek Plutarcha i innych.

Nie mało ma w poezji i w wymowie własnych ory-

giniów, nie mówiąc o nowych, u Kochanowskim; Opolskiego jest wydań trzy, jest Klonowicza Victoria deorum, dużo broszurek i nie małego interesu choć więcej upragnienia aby ten zbiór uzupełniąć, więcej też jest panegyrików. Niedostatek dzieł romansowych, a większy teatru.

Co do języków niebraknie leksyków i grammatyk, które do rzadkości się liczą.

W filozofii niknie wielki Piwander między innymi, a zastanawiają rzadkością dialektyka Burskiego, a wyborną głową Gorskiego; zwierciadło i wizerunek żywota człowieka Reja.

W umiejętnościach czyli w sciencjach, uderzają w oczy wspariałe foliały Hovela (tylko partis secundae machinæ celestis niedostaje), Jonstona, i Sierakowskiego. Miłośników dawnych zabytków ucieszyć mogą: Gustowskiego gospodarstwo 1606, Krescentina o sprawach pożytecznych, Andrzeja z Kobylina, Mervin z Urzędowa, Oczka przymiot i cieplice, Siennik (jak go Ossoliński zowie), wreszcie Syreniusz i przy jego ogromie niektóre broszurki.

W oddziale historycznym wele zamożnym, zdaje mi się w foliach być dostatnijszy zapas, aniżeli w innych formatach. Z czasów misanowicze Stanisława Augusta, znajdziesz komplet diariussów sejmowych, ale o pisemka ulotne polityczno historyczne ani pytaj, wielki ich bowiem niedostatek. Z rzadkich mamy: kroniki świata Bielskiego 1554, 1564, kronikę Polską tegoż pierwsze wydanie, Pretoriusza *orbis Gothicus*, Paprockiego gniazdo cnoty, herby rycerstwa z variantami, ogród królewski, Muryniussa krzyżackich mistrzów, Starowolskiego Zygmunta historia, Demetrowicz, Kromer po niemiecku wyłomaczony durch Heirur. Pantaleon 1562. Raczyńskiego podróź do Turcji, wielki zbiór historyków Mitslere, Jana Potockiego *voyage de haseo Sexe* i kilka innych dzieł jego. Różne dawne z XVIIgo wieku historyczne broszurki prawie nieznane.

W prawniczym i politycznym przedmiocie, zbiór; nawet co do wydań wielkiego jest interesu. Jeżeli Modrzewskiego w języku Polskim jeszcze niedostaje, nie mówiąc o liściach foliach, wspomnij o bogatym, ledwie nie zupełnym zbiorze pojedynczych kun-

stylueyj, o statutach Litewskich po polsku pieštuym 1614 i 1619 z oryginalnym Galązki pod Szczerbic po polsku we Lwowie 1581. f., o Zamojskim de senatu romano 4to, Tarnowskiego ustawach, Groickiego obronie sierot i wdów, Goślickiego de senatore.

W bibliach są trzy wydania Leopoldity, Szarfenergerskie, biblia i nowy testament; biblia Brzeska, nowy testament w Nieświzu, ulamek biblia Budnego, biblia Gdańska 1632. nowy testament Czechowicza, Seklucjuna według Mateusza, Maletiusza wydanie tychże ewangelij w Ełku 1552 pierwsze arkusze, biblia w Litewskim języku w Królewcu 1755, Łotewska w Rydze 1689. 4to i tak dalej. — W dziejach kościelnych i zakonów, są wszystkie Szczygielskiego dzieła, cały Nakieński, z małym niedostatkiem synody opatrzone nieznanemi drukami, wiele folisłów i różnej objętości dzieł, wszelako historia kościelna wiele potrzebuje — W theologii i ascetyce nie tak straszny jest zbytek, jakby oczekwać należało: w polemice jest wprawdzie okwitość i wiele znajduje się Rakowskich i Socinianiskich druków: w tym bezwątpienia znajdziesz bardziej rzadkie, lecz większej wagi niedostaje, polskich w Rakowie wychodzących prawie że nie ma. — Jeżeli zaś kazan w formie 4to i folio po całej ścianie rozwijają się zapis wielki, jeżeli folio prócz braku rzadkości, bliskie są kompletu, zbiór kazan w formie 8vo jest bardzo niekompletny i defektowy. Cieszy się jednak biblioteka postillami Białobrzeskiego, Wujka, Grzegorza z Żarnowca, Reja wydań czlery.

Do bibliografji i literatury piśmiennictwa Polskiego, jest poniekąd piękuie zaopatrzona biblioteka, wszelako jak wszędzie, tak i tu dają się czuc istotnej potrzeby niedostatki.

4. Pisarze starożytni.

XCIV. Dzieła Fabricégo i Harlesa stoją w komplecie dla obeznania się z pisarzami greckimi i rzymaskimi. Przy nich kilkadziesiąt innych pomniętych, przy których Boni et Gamba degli autori classici Veneti. 1793, Degen o tłumaczeniach niemieckich, nowotny Schöll, Deltophilus Rewitzki do pokierowania miłośników osobliwości.

Do starożytnych pisarzy policzeni są wszyscy faniści aż do upadku państwa rzymskiego na zachodzie, i wszyscy greccy aż do upadku państwa greckiego byzantyńskiego: wszakże z wyjątkiem ojców kościoła, tudzież dzięlopisarzy byzantyńskich, nasestatek tych, których wydania inkunabulami objęte zostały. W tym sposobie rozstawione księgi starożytnych pisarzy, niech nikt nie sądzi, ażeby miały być w jakim komplecie, albo dobrani, bo się wszystko przypadkowie gromadziło. Złąd jedni pisarze są szczęśliwi, inni bardzo ubodzy. Ta niejednostajność więcej jest rażąca w greckich niż w łacińskich. Homer, Plutarch, Lucian, Aristoteles są zamożniejsi od Djodora sicilijskiego od tragików, których był zupełny niedostatek. Złąd tak w łacińskich jak greckich pisarzach nie tyle wybornych wydań, co mnogość miernych; w łacińskich drobiazgowych pełno; a nie tyle dobrych oryginalnych w języku greckim co w przekładach. Złąd uylek więcej okwity i dostatni, niż dojrzały. Lecz niedostatki powoli się zapelniają. Wśród licznych nie wiele wartych Quintilianów, stanęło wydanie Spaldinga. Znalazł się Eschylus, Parisiis apud Turneb. 1552, a dopełnieni zostali tragicy przez nabycie (przez uniwersytet), Eschylusa Schutzwskiiego vol. IV. Sofoklesa Musgrave i Aug. Erfurta, Lipsiae vol. VI. Eurypidesa Valkenaera, i Porsona, do których przybył Euripides cum notis varior. Genevae 1602. 4to. — Tak parę przytoczywamy przykładów nie będącym wyliczać po szczegółu wszystkich znanych wydań, bo już sobie znawcy literatury starożytnej łatwo o całości tworzą wyobrażenie: ale przytoczymy kilka szczegółów, więcej bibliografa interesować mogących. Znajdzie on nie wielką liczbę variorum, nie bez nadziei kompletowania; ad usum delphini potrzebujących zaprawdę dokompletowania, w których jednak co trudniejsze już się znajduje (prócz Tacita); Bipontyny wszystkie (prócz Djodora Sicilij). Lemaire świeżo wychodzące; wydania Barbou dość okwicie; Didota Longus przez Coraya 1802. z pras Parmeńskich Bodoniego Anakreon 1784, i Theofrast, tudzież Horatius 1791. folio, (który już na 100 talarów ceniony); z pras Baskerville Lukretius, Knaptona i Sandby kilku poetów łacińskich. — Do przepychu

godzi się liczyć cały sztychowany *Hesiodus Pinégo*, (a chociaż exemplarz z poprawką, wszelako odcisk piękny); cały sztychowany *Virgilius Justice*; *Virgiliusz Romæ Monaldi* 1763. fol. vol. I—III.; różne sztychy do *Owidiusza*. *Piroli the iliad of Homer* 1793. Są wydania przez *Sylburga* u *Wechela* bardzo liczne, *Commelinów* dosyć, Elzewirów liczba znaczna, tylko istotnych i najrzadszych niedostaje, *Schweigheusera* co znamienitsze, *Reiske oratores græci i iuné*, *Siebenkeesa Strabo*, *Küstera Suidas*, *Tschukta Pomponius Mela*, *Heynego Homer*, i do Homera wiele, *Boecka Pinder*, *Drakenborcha Livius*, *Menagii Diogenes Laertius*, *Geographica antiqua Gronovii*, *Verusdorfa poetæ latini minores*, *Grævi Cicero*, i tym podobne. Są grecy pisarze wydania Coreya, nowo odkryte dzieła przez *Angelo Majo* ogloszone (tylko Homera niedostaje), *Hesychios* 1746, *Demosthenes* 1604, *Juliani opera* Lipsiae 1696. *Photius myriobibl. Rotom.* 1653. **Suidas Aldów* 1514. *Epistolæ græcænicæ*, *Aureliæ allobrogorum* 1606 fol., *Photii epistolæ Montecultii Londini* 1651., **Ptolemæi geographia* w greckim języku. *Basileæ* 1533, w innych językach z szesnastego wieku *Ptolemeuszów* siedm wydan. *Hero de machinis*, *Venetiae* 1572. **Lycophronis Cassandra et Tzetzæ hist Oporina* 1546 fol., **Diod. Sicul. Henr. Steph.* 1559. f., **Philo jud. Turneb.* 1552. f., **Libanius Morelli* 1606. f., **Pindar Aldów* 1513. 8vo, **Apollodor* 1555. 8vo, **Josephus Basileæ* 1544. f., są to wszystko pierwotne wydanie; a obok nich inne piękne, np. *Josephus Hudsona Oxoniæ* 1720, *Havercampæ* 1726. etc. *Livius Basileæ* 1531. *editio princeps tertiae classis*, a przy nim szesnaście foliowych, **Vitruvius Elzevirów* 1649. f., durch *Rivium* 1575. f., par *Perrault* 1675. f., **Herculanum voluminum quæ supersunt*, *Napoli* 1793. f., *Tabula Peutingeriana Vindob.* 1753. fol. Różne tłumaczenia na francuskie i niemieckie. *Brunoy théâtre de Græca*, *Heinrich Voss*.

XCV. Rękopisma, Inkunabula, dzieła Polskie i Starożytni pisarze, o których dotadeśmy mówili, są od powszechnego rozkładu biblioteki na przedmioty wielkim wyjątkiem dotyczącym nie mało theologią i historią, i sztuki mowne, a cokolwiek i inne objekty.

Terasz obracamy myśl naszą do całego ogromu reszty. W tej gdy części z sobą porównywamy nie wszędzie jednolitą i powszechną wyierność i harmonię widzę. Zasobuijsze znajduję historią, theologią, prawo, aniżeli sciencje, aniżeli matematykę, które często mocno są upośledzone, a najbiedniejsza medycyna, którą też z rozwagi szczególniej prawie wyłączamy. Historja bezwałpienia większej liczby ksiąg, niż którykolwiek oddział, potrzebuje: wszakże wydział theologii z historią we wszystkich jej oddziałach wziętą, nie tylko że co do liczby ksiąg niezmiernie przenosi, co resztę pozostałą z oddziałami wyjątkowemi wziętą, ale nadto sowiecie jest zaopatrzony w lepsze i klasyczne dzieła, a przez to dobrański, a przy tym posiada zbiory stare w swoich oddziałach do dalekiego stopnia pełności pomknięte: a w tej mierze niektóre oddziały historyczne są lepiej opatrzone, aniżeli którykolwiek theologiczne. Chcemy te zbiory po kolejci dać poznać, a w miarę ich zasobu, będzie nasz opis dłuższy lub krótszy, ponieważ nie lękamy się zbyt wiele dzieł lub imion przytaczać, sądząc, że tą drogą dla najsłących zrozumieli się stanimy.

5. F i l o z o f i a.

Literatura i historia filozofii cieszyć się mogą Struwwesem 1740. Lippiuszem folio, Hissmannem, Gmeinrem; Saverieu, Bury, Stanley, Brucker, Buhle, Dégérando, Tiedemann, Tennemann, tworzą szereg interesownych pisarzy, obszernego ogółu historji. Szczegułów różnie dotycżą: Meiners Gesch. der Ethik, Käberlein Gesch. der Logik, Adamus, Apinus, Eberhard, Gurlitt, Gravius, Windheim, Fülleborn i wielu innych. Ten zbiór tym piękniejszym wydać się może, że obok niego postawiony zbiór literatury i historji sciencyj matematycznych i naturalnych daleko jest niższy i mało opatrzony. Montucla, Heilbronner 1742, Murhard, Buck, Beughem, Scheibel: jest cały skarb dla matematyki; Bailly, Voiron, Weiller, Dalambert, Gassendi prawie cały dostatek dla historji astronomii; Priestley dla optiki, Cobras 1782, systematisches Verzeichniß aller Schrift. Halse 1784, Brückmann 1743, Curt Sprengel, etc. dla hist. natur. Regnault, Rohr,

Cuvier, Cassini, Müller Wöllner i parę innych, cały zbiór do historii i literatury, nie tylko fizyki, ale nawet ekonomiki i technologii.

W ogólności dykcyjnorowym sposobem Goele-nius, Walch, Mellin piszący mieszając się pomiędzy tych co ogół traktują, nieco obszerniej Carus, Krug, Suell, a przy nich wielu pomniejszych lepszych znajduje się. Nie mala jest liczba i długie szeregi tworzące dzieł filozofią w powazehności traktujących, nie tylko środki, którymi rozum działa, wspólni i rzeczywisty byt wszystkiego, ale doświadczalne przyrodzenie, matematykę, a razem i nadzmysłowe rozumowania obejmujących, są dawne dzieła i różna w nich drużyna.— Nie mniejszego szeregi powstają z licznych dialektyk i logik, w których uawija się nieco świeższych. Daliej pomykając się, gdy jest Loke, Dégé-rando, Destutt-Tracy, stoją obok Niemcy, lecz częstokroć w ostatnim niedostatku. Kaucajonismu drobne tylko urywki.— W filozofii praktycznej, nieco piękniejszy zapas, tak gruntownych niemieckich, jak lekkich i ubiorycznionych francuskich.— Lepiej jeszcze, zdaje mi się, uposażona w ścisłym wzięciu authropologia, chociaż cało nieliczna. Przy niej fisyognomika liczy: J. B. della Porta, Pernetti, Rubens, Camper, Lavater Paris 1806. 4to T. I.—IX. physiognomische Cabinet Frankf. 1778. Menschenpiegel Prag. 1793.— Nie licząc rozsypanego po tylu miejscach Wolfa i licznych imion, tak nowych, jak dawnych pisarzy, przytoczymy kilka feliałów, które po wielkiej części zakonne biblioteki ozdabiały: Amort, Arriaga, J. bapt. Bernardus, Caramuel, Amendus, Herman; *Octavianus Farnesii quæstiones ex universa philosophia Parmæ 1613 apud Antæum Violhum, którego druk, ustrojony cugami osoby, zwierzęta, ptactwo, instrumenta muzyczne i tym podobne rzeczy wyobrażającymi, przepych drukarstwa; Juvellus Canapicius, Buffier, Kery, Izquierda, Lobkowicz, Moraud, Morus, Naucelius, Francisc. Oviedo, *Patrici ocalony z pomiędzy zajadłe w swoim czasie niszczonych exemplarzy; Piccolomini, Ptolomæi, Schaff Gotsch, Steuchius Worel, Wietrowski, Babeustuber, Zabarella, Manca de Prado, J. Syri, Reuz, Wenzl.— W moralnych Paul Vallius, Campanella, Svarez, Sonciuat,

Pasqualigi. — Epicur przez Gassendego. Oczywiście, że więcej śmieci, aniżeli co znacznego i rzeczywiście dla filozofii ważnego.

6. M a t e m a t y k a.

Clavii opera mathematicorum, Moguntiae 1612. folio, Neper logarith. 1628. Ulacq, Goude 1623. Gardiner, Bertrand, Vega, Wolff, Bernouilli, Leibnitz, Newtoni introd. phil. natur. et *arithmet. Amstel. 1701, Des Cartes, cokolwiek Eulera, Riccati, Saunderson poczęści; kilka dzieł La Croix, La Grange tylko equations numerique i nic więcej, świże pozykany D'Alembert oeuvres des mathématiques, Paris 1748. 4to T. I—XIV; Mangold matheinatisches Lehrbuch, Monge application de l'analyse à la géometrie, i géometrie descriptive; Eitelwejn Handbuch der Perspective, niemal dawnych elementowych arytmetyk, geometrij bez doboru.... Oto jest cały obraz matematyki czystej, od biblioteki posiadany, bardzo dokładnie skreślony.

Oddział matematyki stosowanej, przynajmniej szcze-
guły ukazywać może, które nieco pocieszą poprzednią hołotę: Buat, Francoeur, Poinsot, Silberschlag, Bossut, Moennich, Euler, Prony, Eitelwejn, Bernard, a więcej i znamiennie wspomnieć wypadnie pod architekturą cywilną, militarną, wodną. — W Astronomii księgi, drugie tyle miejsca zajmują, co dotąd w matematyce objęte, a co w nich jest dać mogą wyobrażenie: Junctini speculum folio, Galilei dziełka, Cassini, Riccioli, Albohazen Hali, Renerii tabule mediceæ, Cypriani, Leovitii ephemerides etc.; Carolly, Magini, Moletii, Regiomontani, Argoli, Manfredi, Pitatus, Stadius, Scala, Ticho Brahe, i wielu innych; sfera i astrologia Sacro Bosco, Purbach, Hartmann, Stoffler, Junctinus i wielu innych. — Z nowszych do Astronomii dzieł liczyć się daje Bodego astronomisches Jahrbuch T. I—XXXIV, Hell Ephemerid. astr. Vindobonæ 1793. T. I—XIX. Connaissance des temps wnet skompletowane, La Place méchanique celeste, Biot elemi. i kilka mniejszych.

Architekturę, militarkę, ile mają z matematyką związki, wyłączamy w osobne oddziały.

7. *Nauki przyrodzone.*

XCVI. Nauki przyrodzone, jak się w niektórych razach krzepią, na niektórych punktach na jakiekolwiek zdobędą, tak w powszechności gruntowniejszych naukowych potrzeb zaspakając nie mogą, a często dla pierwszych nawet potrzeb nie dość upatrzone. Ani przypadek zbioru bardzo liczniego z nich nie utworzył, ani pomysłany i starannie dopełniony dobór nie był w nich zrobiony. Niewiem nawet kiedyby się przedmiot, chemia, fizyka, czy historia naturalna temu swarowemu widżeniu memu dość więcej oprzeć zdziała? Jeżeli historia naturalna paraduię ją przed innymi występuje i oko zachwyca, tyle małych głównych dzieł niedostaje, że ten przepych zaległby bez użytku. Wszelako tyle już oddziel historji naturalnej posiada, że z rzeczywistym interesem równie od bibliografa, jak i od naturalisty uważany być może. Posiada on Bonnet, Barera, Jacinina, Nemnicha, *Le spectacle de la nature*, Engelbrachtsche Unterhaltungen aus der Natur-Geschichte, kilka dzieł Cuviera, Buffona hist. nat. générale Paris 1749. 4to T. I—XV. oiseaux 1770. T. I.—X. par Castel 1802. 12mo.; do muszel: Martini, Knorr, Cuvier, etc.; do insektów: Fabricius, Goedart, Lesser, i inne małe ważne; ma nieco w szczególnych oddziałach, a mianowicie Reaumur, Entomologia Helvetica Zürich 1798. des environs de Paris etc., bo do innych zwierząt bardzo małe: tylko cokolwiek do mussel, a do botaniki znacznie więcej niż do zoologii. Linneus po niemiecku w Norimb. 1773, po łacinie Vindob. 1767. species plantarum Holmiae 1749. i różne cząstkowe Linneana dzieła. Wresscie minąwszy elementa Erxlebena, Chomel, Funka, Millina, Smitha i innych, minąwszy co o fiziologii Senebier, Rafu, Sprengel, etc.; jest kilkanaście flor: Smith brytyńska, Hudson angielska; Gotsched, Hegen, pruska; Kröcker śląska; Gertner Wetterawji; Morican wenecka etc. etc., Acharii. lichenogr., Picot, Lapeyrouse. A że obrócę się do dali kosztowniejszych, powiększej części foliałów, widzę biblioteczną ścianę pokrywającą: Ray ornithologis Lond. 1678; Le Vaillant oiseaux de Paradis, i Tangaras, *Audebert oiseaux dorés, i singes; *Merian insectes de Sourinam i de l'Europe

oba dnia kolorowané; Frösche des mittlern Deutschlands; Meyer Betrachtungen allerhand kriechenden und fliegenden Thieren, Nürnb. 1748. T. I—III; Remarda poisson; Swammerdam Insekten; Histoire naturelle des oiseaux Paris 1775. fol. T. I—VI; Stubbs anatomy of the Hors, London 1766. fol. atlasowe; Aldrovandus tylko de insectis, de piscibus et cetis, ornithologie.— Weldstein et Kitabel descriptio et icones plantarum rariorū Hungariae, Viena 1805. T. I—III; Plenckii icones plantarum T. I—VI; Redouté les liliacées Paris 1802. T. I—VIII; Besleri Hortus Eystettensis fol. mag. 1640; Gaertner de fructibus plant.; Schkuhr Handbuch der Botanik; Boltons Pilze; Regnault la botanique; Duhamel traité des arbres et arbustes, seconde édit. T. I—VI; Saint Hilaire plantes de la France 1809. 4to T. I—IV; Labillardière novae Hollandiae plantarum specimen; Bonelli et Sabatii hortus romanus 1772. fol. T. I—VIII; Pallas flora Rossica s. Bauchin, Mathioli, Elisabeth Blackwell, Aubert Petit, Thouars histoire des végétaux des îles d'Afrique; Bunplan i Hunibuld nova genera et species plantar.; do czego wszystkiego ickyć może bibliograf *Officinale herbaricum absolutum 1594. fol. malowane na pergaminie.

W mineralogii więcej geologicznych, o siedmi: De Luc, Breislak, Hutton, Sauri, Delamethérie; niż o właściwych minerałach: Lenz vergleichende Mineralogie 1820. fol., Brard, Brochant, Brognard, Wallerius; Beaudant Voy. mineral. en Hongrie 1822. 4to T. III i atlas; Villefosse de la richesse mineralog., Bertrand dict. oryct., gabinety: Lesken, Petrini, Davila, etc.

W fizyce więcej policzyż każdego formatu woluminów, niż w historji naturalnej; są to jednak dawni pisarze, którzy tą liczbę stanowią, wcale dobowego kompletu niedostarczając. Chociaż Gehler, Paulian, Sigaud de la Fond, Brisson, dykcjonarzami kierują; chociaż przy Wolfie, Muschemberku, przy Nollecie, Brissonie, Grawesandzie, stoją: Liebes, Häuy, Biot, Volta, Carallo, a między nimi trzy razy tyle iunych się płacze, zawsze wyraźny jest niedostatek.— W chemii: Crella szereg, Boerhave, Chaptal, Fourcroy, Gren, Hermstädt, La Grange; Lavoisier, Davy, Thenard, Thompson, Klaproth's Wörterb.;

przy *Theatrum chimicum*; alchimicznych i wiele in folio, drobnijszemi są przeplecione. — Zamykamy ten szereg imion wymienieniem żurnalów: *de physique, polytechnique, archives de decouvertes, Halle magie, Hermbstädt Bulletin*; przy czym wiele dość znaczych dzieł w różnych językach, które nauk przyrodzonych różnie szeroko dotykają. Bonnet, Zollner, Gavoty et Toulouzan, Jacquin, Despréaux, *mémoire dela société d'Arcueil, raccolta di storia naturale, dictionnaire des sciences naturelles par les professeurs du Jardin du Roi Paris 1816. T. I—XXXI. 8vo.*

8. Przemysł.

Co przemysłem, gospodarskim, ręcodzielnym, lub handlowym nazwać można, (*arts et métiers, gewerbs-gewerks-Kunde*), to w bardzo chudym i nędznym znajduje się stanie. W ogrodnictwie, między zostu kilku innych, jest Kraft, Grohman, Hirschfeld. Rolnictwo, dziś tyle w dzieła rosnące, w zupełnym niedostatku. Hausvater Germershausen, *Wirtschafts- geschäft Gerrika, Schweizerische oekonomische Sammlungen, Abhandlungen der Schwädischen Akademie*, są jedynie przy broszurkach zasoby. — Hassenfratz Siderotechnie, Cancerin Bergbaukunde w rzeczy górniczej, o w technologii Lampadius Hüttenkunde, Poppe Maschinenwesen, Busch Handbuch der Erfindungen, *Jahrbücher des polytechn. Instituts in Wien Prechtl. 1770. Jacobson, probki elementów*, a wszędzie wielki brak i niedostatek. — Cokolwiek o kupiectwie, Vollst. Lexicon aller Handlungen und Gewerbe, Leipzig. 1741. T. I—V. fól.; Krinitz Oekonomisch-Techuologische Encyklopädie T. I—CVIII. 8vo.

9. Medycyna.

W wydziale medycyny na niedostatek narzekać się nie godzi, ponieważ przedmiot ten zdaje się być dla biblioteki warszawskiej zupełnie obcym. Medyczny wydział uniwersytetu warszawskiego ma oddzielną w przedniocie swoim bibliotekę, z tego powodu wielka biblioteka słusznie zupełnie go zaniedbywała. A chociaż liczy może blisko 2000 książek medycznych, a do historii i literatury medycyny ze 30 dzieł posiada, wszelako uwołnieni jesteśmy od ocenienia tego

przypadkowego zbiorn. Wspominam tylko, że w téj liczbie biblioteka posiada dzieło anatomiczne Caldaniego, Mohrenheims über die Entbindungskraft, Loderer anatomische Tafeln; Hofmanna opera physico med. — a w hist. i literaturze: Beughema, Vogela, Palma, Baldingers, Kestnera, Rollie, von der Linden, Blumenbacha, Augustina, Knebela, Metzgera, Kurt Sprengela, Stolle, Adama, Börnera, Vaszpreny, Scheiffela, Moehsena, do ophthalmii Beera, do anatomici Hallera i Douglassa, i innych.

10. Prawo i polityka.

XCVII. Być może, iż pracujący nad prawem, mają przyczynę utoyskiwać na niedostatek zbioru bibliotecznego, lecz to pewna, że ich nie mało uводzi prywatna potrzeba. Nie przeczę, że zbiór biblioteczny nie jest w doborze uzupełniony, ale ten zbiór jest między innymi, zbiorem lepiej opatrzonym, a co do objętości swojej i waloru swego, nie wiem, czy na ziemi Polskiej równego znajdzie. Może go który prześcignie w zebraniu elementów, dzi i, które o zasadach, o teorji prawa traktują, w doborze dzieł nowych, w liczbie broszurek, ale w całkowitym zapasie, każdy na ziemi Polskiej znajdujący się, zostawi mu pierwszeństwo.

Literatura i historja prawa: Hellbach juristische Bibliothek, Westphal Bücherkunde, Heuman juris-prudentia litteraria, Placidus Litteratur der Staats-lehre, Ompteda Litteratur des Völkerrechts, Rössig Litteratur der Polizei und Cameralistik, Ziletti index librorum juridicorum, Lipenii katalogi ze wszystkimi supplementami, Meisteri bibliotheca, Jenichen notitia, Pütter i Klüber Litteratur des Deutschen Staats-rechts, König Lehrbuch der juristischen Litteratur, Beyträge zu der juristischen Litteratur in den preussischen Staaten, Struvius, Pancirol, Ludivig, Witten, Grotius, Adamus, Eichardi Vitæ, Schotte T. I—X. Bach T. I—VI. — Historia prawodawstwa, Pastoret, Terasson, Bachius Stockmanna, Hugo, Savigny, Eichhorn Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte etc.

W ten oddział prawa objęta i część filozoficzna, a jeżeli encyklopedia i elementa prawa są bardzo nie-

dostatecznie opatrzone, co się tyczy zasad, prawa przyrodzonego, ekonomii politycznej, lubo inq zbiegły celnijsze dzieła, wszelako dużo nieszykowności pozostało. Achenwall, Wolff, Puffendorf, Bielefeld, Vattel, Martini, Schmaltz, Hoffbauer, Vicat, Michaelis, Höpfner *Naturrecht*; *Steuart principe de l'économie politique*, Pöltz, Smith, Soden, Say, Jacob, Storch, Sismondi, Ricardo, Kraus *Staatswirtschaft*, Malthus *essai sur la population* i wiele mniejszych.

Prawo cywilne w każdym zbiorze bibliotecznym łatwo przeważy liczbę ksiąg oddziału prawa publicznego (*jus publicum*, *droit public*), albowiem długie wieki nie było w pomyśle ludzkim tego oddziału, a jak ustawy mieszały prawo prywatne z publicznym tak i prawnicze dzieła, nitodosabniały jednego od drugiego, zład wielka część prawa publicznego po bibliotekach zetopioną być musi w wydiale prywatnego. Mianowicie prawa wieków średnich taki odmet wyciąwają. Biblioteka warszawska pewnie że nie jest opatrzona w sam wybór wydań, albo zupełność dzieł klasyfikanych, wszelako w każdym rodzaju prawa dostarczy dla pracującego materiałów do pracy. W prawie Rzymskim: prócz tych dzieł, które inkunabula objęły, *iustitiae Lugd. 1542. corpus juris Francof. Wechel 1587. fol. Venet. 1598. 4to T. I—V. Colonice allobr. Vignon 1615 fol. Lipsiam 1720. 4to; digesta Lugduui 1566, 1584; codex ap. hæred. Vignon 1590; authentica novellar. Lugd. 1550; codex Theodosianus Mansutæ 1740. fol. T. I—VI. — Tholosanus, de Valentibus opera, Baldvinius, Durandus, Bartholus, Aerodius pandectæ Paris 1588, Brisson de verb. signif. 1596. de formulis 1531. Cujacii opera 4to, Lessius, Minssinger, Otto thesaur. Gothofredus, Harprecht, Vinnius, Böhmer, Wesenbek, Hugona dzieła, Haubold, J. Voet, Hoppius, Schneidewin, Leyser meditat. ad pandect., Glück pandekten, Hulot digestes. Jest prawników Wioskich z XVIgo i XVIIgo wieku, Niemieckich z XVIIgo i XVIIIgo folio, 4to i 8vo zarówno liczba znaczna, są: Westphal, Puffendorf, Lobethan, Stryk, Nettelblad, Struvius, Struben rechtlische Bedenken, Pfeffingers różne dzieła, *Oeconomia forensia* 1775. 4to T. I—VIII. Becker *Sammlung merkwürdiger Rechtsfälle*, Pitaval causes celebres. T. I—XXII. i toż po niemiecku, Bach*

§ Schott unparteiische Kritik, Heinec, Filangeri, De Felice code de l'humanité 4to T. I.—XIII. Thomasische Gedanken, Calcagnini opus, Donell comment. de jure ciuili; zbiory rozpraw Strykii, Cuccii, rozmajlych prawniczych rozpraw voluminów 100, a sztuk do dwóch tysięcy. — Selikow elementa juris Germanici, Kropaschka zbiory austriackie, Ziegenhorn Staatsrecht Curland Königsb. 1772 fol., Mevii jus lubeicense fol., Des Herzogthums Würtemberg Landrecht, Weingarten codex Ferdinandeo-carolinus, Scheplitz consuetudines Brandeb., codex fridericianus, Landrecht, etc. Zobel Sachsen-Spiegel Leipz. 1569. f. Goldasti constitutiones etc., Hochdeutsche Rechtsgelerhte Societäts-allg. iuristisches Oraculum, Leipz. 1746. T. I.—XVII. fol., Spaten, Schilter, Dalt, Ber-tuchin, Menochius, Carpzow, Mascard. — Decisiones supremi Italiae senatus Cárolo Tapia compilato, Neapoli 1626 fol.; Consiliorum juris Franc. Salerni, Pauormi 1640. fol.; Utriusque Siciliæ constitutiones, Venet. 1590. fol. — F. Lindenbrogi codex legum antiquar. Francof. 1613. fol.; Marculphi formulæ Paris 1665; Panciroli—notitia dignitatum; Boluzii cura Du Chiniac capitularia regum Francor. Paris 1780. fol. T. I. II.; Littleton ancien loix des Francais; Wilkins leges Anglo-Saxonis, Londini 1721 fol.; De priscis Anglorum legibus, Lombardo interprete, Cantabrigæ 1644. fol.; Blackstone commentaire sur les lois de l'Angl. Systematyczeskij swod zakonów 4to, Zurnal zakonodawstwa 8., Beitzky plans et statuta de Cather. II. traduit p. Clerc 1775. 8., ordo constitutionum Catharinæ II. po arabsku w Petersh. 1775. 4to, Hupel, Wirst, Kukolnik i t. d.— Stiernböök de jure Suconum, Holmiae 1682; Magnus Konungs Lagabeters Gula 'Things-Lang, Havnæ 1817.— Tripartitum opus Vienne 1581. fol.; Werbocz Tyrnaviæ 1696. fol.; Prawa Městská království Českého, w Brne 1601. fol.; Styrba böhmische Landordnung 1604. fol.; Friedenburg de Silesia juribus fol.— Lassaulx Auszüle der Gesetzgebung Napoleon; Dufour code civil Francais; Locre esprit du code Napoleon; Merlin questions de droit; Le praticien Francais par les redacteurs de la jurisprudence du code civil; code Napoleon suivi de l'exposé des motifs, stereot. 1807.

Carnot de l'instruction criminel, Beccaria, Feuerbach, Matthæus, Döpler, Kressii, Koch, Carrard, Ludovici, Graverend.

W różnym rozgałęzieniu prawa publicznego nie tylko bywa wielki niedostatek dzieł klasycznych, ale zdarza się niedostatek nawet co do ilości miernych.— Buri Lehenrecht, Struwisz i cokolwiek innych choć nie najnowszych Niemców.— Gujou mémorial forestier. — Fleurigeon code administrative, tenué code de la police; Harileben deutsche Justiz und Politzei-Fame; Lotz. — Locré esprit du code de commerce; Savary diction de commerce; Diction. portatif de com. Copenh. 1761. 8vo T. I—VII; Ricard traité général du com. Yverdon 4to; Gournay tableau du com. 1789, 1790; Leuchs System des Handels; Busch Darstellung der Handl. — Justi Finanzsystem; Ganahl finans; Sturm kameralistische Encyklop.; Eschenmayer Staatsrechnungswesen; Borowski Cameral- und Finanzwesen; Struensee über die Staatswirtschaft; Lamprecht Kameralverfassung der Handwerke. — Real la science du gouvernement. Paris 1762. 4to T. I—VIII.

Powiem naostatek o prawie publicznym właściwie politycznym zwanym, w którym obejmują się niemniej wewnętrzne konstytucyjne ustawaowienia, jak zewnętrzne państw stosunki. Szykuje się tu w bibliotece Bodinów, Besoldów, Ensów, Machiavellich i dawnych po łacinie pisanych dziełek bez końca z nimi włoskie i niemieckie. Guevara horologium principum; Hobbes; Jonston the excellency of monarchical government London 1686. fol.; du Guet institution d'un prince; de la Croix constitution de l'Europe; Delolme; Wilde Sveciø juspublicum; Julien Verhandl. der bayersischen Stände 1819. 8vo T. I—XIV. Mosera różnych pism okwicie, ale nie wszystkie; Grotius; Algonoon Sidney; Locke; Ancillon; Hume discours politique; Grivel philosophie de la politique; Condorcet bibliothèque de l'homme public; Lauderdale; Beausobre introd. gén. à la polit.; Sieys politische Schriften; i wiele dzieł, które są na polu historycznym oparte, które raczej do historji i historycznej diplomacji należą. Leibnitz codex juris gentium; Mably; Roussel; Martens; Wicqefort l'ambassadeur et ses fonctions

1690. 4to; *Leś ceremoniale i inne jego, i dosyć książek włoskich o dworszczyźnie i etykiecie.*

Trzeba tu uważać, że z tego wydziału prawa, wyjątkiem się staje prawo Israela i kanoniczne w teologią objęte, a polityka zewnętrzna czyli dyplomacja, ile jest ustawnicze na historycznym doświadczeniu oparta, w historii louie.

11. *Rzeczy chrześciańskie (Theologia).*

XCVIII. Jeszcze tedy jeden z ogólnego na przedmioty rozkładu wyjątek, i wielki, i ważny, i nieodzowny. Powstaje on z wielkich filozofii, historji i prawa gałęzi. Bo jeżeli theologia chrześciańska, zasługuje na utworzenie odrębnego oddziału, do niego wiąże się wielka ilość widoków, o które słusznie prawo, polityka, historja upominają się. Jeżeli teologia dogmatyczna i moralna opiera się na filozoficzym staniu, wynika ona ze słowa bożego, a za tym stary zakon i nowy zakon w jej rubryki wchodzi. Biblia, ojcowie kościoła, powiększej części są to historyczne pomniki. Lecz i objaśnienie biblij powielkiej części jest pracą historyczną, albo, gdzie o text idzie, filologiczną, a za tym i linguistycy gałązki w szeregi teologiczne szykują się. Przez stary zakon zachwycone są dzieje narodu Żydowskiego i jego prawa i jego starożytności. Przez nowy zakon, dzieje chrześciańskie, duchowieństwa, zakonów i prawa kościelne, i obrządki i zwyczaje. Tym sposobem odłączony został oddział rzeczy chrześciańskich, który ustawnicze szuka swych granic na polu dziejów i prawa, a tam wskazując sobie przestrone włóki wyłączeń, na różnych szczególnych punktach, dopuszcza z wyjątków, mianowicie na obszernym polu dziejów. A gdy tak ze stanowiska religijnego, wyszczepione są różne widoki rzeczy chrześciańskich, gdy patristika, czyli ojcowie kościoła składają gałąź, w której i historia kościelna, i różne rodzaje teologii, i polemika, i komentowanie pisma i kaznodziejstwo płacze się i miesza: a za tym, w rozgałęzianiu takim pewne formy i powierzchnie dzieł wejrzenie, sprawują szarpaninę przedmiotów, objaśnienia pisma, dogmatyki, mo-

realnej teologii, liturgii, historji kościelnej, kanonostwa i tym podobnych. Ktokoś z teologów mniej rzecząmi obeznawa się, jest z takimi nieszykownościami owojony, a zatem przebaczą mi, jeśli czasem mnie zgłębiając przedmiotowe rozgałęzianie, przywiąże się do jakiś formy komentowania, dalej razem wziętych (opera), kazan, zakonów, i tym podobnych form i widoków. Wreszcie, jakom wspomniał, wielki ten wydział nie zupełnie mnie był świadomy; prostowanie i kompletowanie notat i wiedomości już nie mogłem do tego stopnia pomknąć, porozumieć i rozgaturkować, ilebym sobie życzył: dla tego raczej znowałem rzeczy, niż rozklassyfiowanym wystąpię. Zaraz, tym sposobem:

Literatura i historia teologii i rzeczy chrześcijańskich, zdaje mi się być nie zło opatriona. Lippenius, Nösselt, Thiess, Walch, Flugge, Fuchs, Inhofer, 1778 ato, Fabricius 1718, Tritenheim, Sixtus Sevensis, Baernor, Spiegel, Cave wydań pięć, Weissenbach, Boulonger, Bosius, biblioteka Bremensis, Cyprianica, Sisberiana, Reimanniana, etc. W różnym sposobie i wydziele rzecz obejmujące dzieła: Oudin; Dorossi, Sandius Doederlein, Riederer, Schelhorn, Clarmond, Pippaung, Leland, etc.; żywoty teologów: Adam, Eggs, Fest, Fischlin, Goetzius, Ranftl, Schmersahl, Uhsen, Wetzel, Zeltner. Wiele żywotów, osób duchownych, zakonnych szukać w historji kościelnej i zakonów.— W szczególnach uważać można: Pantzer o bibliach, Goetzen, Biel, Eichhorn allg. bibl. der biblisch. Litteratur, Simon hist. textus, więcby było życzyć, przynajmniej z parę głównych. — Michaelis orientalische und exegotische bibl., Allatii de libris eccles. Graec., Assemani bibl. orient. Romæ 1719.— Wiadomość o djeach: Itting, Schönemann; — Praetorii homiletica, Niemeyer Bibl. für Prediger, Zaccaria bibl. ritualis i wiele innych.

Biblij zbiór najwięcej łacińskich posiada, prócz tych, co w inkunabulach policyzyły się całe biblij jest do 50 in folio, przeszło 60, w innych formatach, przeszło 70, a może i 80 i 90. nowych testamentów; prócz wspanionych inkunabulami objętych Lyraów,

pięciu jest nowszych, w których biblia maxima Lutetiae 1660. T. I—XIX. fol. Nadto tam jest ułamkowych częstek biblij, mianowicie psalmów i ewangelij. Wprawdzie nie wiele w tej łacinie nadzwyczajności, wszelako jak wydanie Roberta Stefana 1557, tak podobnie i inne szacowne się znajdują.— W Greckim języku jest do 30, a nowych testamentów więcej, mianowicie Lipskich. Między greckimi widzę Herwaga 1545. fol., Londyńską 1653. fol., Breitingera Tiguri 1730. 4to nowy testament, Roberta Stefana 1550, a Deniela, Romae propagandy 1772, Biblia w dzisięjszym greckim języku Lond. 1810.— W Hebrajskich jest cum versione Pagnini Plantinów 1571; jest nowy testament hebr. græcœ, et lat. ad christianiss. Galliæ et Poloniæ regem Henricum III. Parisii 1584. sp. Joan. Bene-natum 4.; nadto kilkanaście do rozpoznania woluminów.— W syrijskim języku psałterz à Gabriele Sionita Paris 1625, nowy testament Gutbir Hamb. 1664, Schaeff Lugd. 1717.— Biblia arabska by Sarah Hodgson 1811, psałterz ethiopski Lond. 1815. i cokolwiek w innych wschodnich językach.— Z polyglottów: *Arias Montanus 1569. Vol. I—VIII; *Hüttnera hexapla 1599. z textem kroackim, i we dwunastu językach nowy testament; * quadrilingua Reineccii Lipsiæ 1750; nowy testament Tremellii u Henr. Steph. 1569. *polyglottą Waltona, do której lexicon Castelli.— W językach Europejskich największa ilość jest biblij niemieckich, 10cio foliowych, dwa razy tyle iunęj formy, Brentana 1811 jest najnowsza, Pentapla durch Holle Buchdrucker in Wandelsbek bey Hamburg 1711. Że między francuskiemi nie braknie Ostervalda nic dziuwnego. Włoskich jest kilkanaście, Hiszpańska tak nazwana Żydowska ferrarese jest tylko przedrukowana en Amsterdam A. 20 de Yiar 5371. (1611); Angielska 1638, 1646, 1673; Hollenderska 1717, Szwedzka 1635, Węgierska 1586 4to, 1626 fol., 1685 8.; Czeska 1480, 1506, 1543, 1557, 1722, 1733, 1807; *Kroacki nowy testament Trubera Primusa w Tubindze 1563.

XCIX. Dwadzieścia kilka wydań concordantii łacińskię, może być dogodne dla komentatorów. Lecz sama jedna Buxtorfa concordancja Basileae 1632. folio, z kilku małońkimi tego rodzaju dziełkami nie

będzie dostatecznym posiłkiem do pracowania nad tekstem.

Komentatorów pisma, w rozmaitych widokach i sposobach jest liczba w rzeczy samej spora i pewnie znacząca. Wymienię ich nazwiska, które znajdują na grzbietach foliałów jaśnieją: Paersonów Critici sacri przez Görtlera apud Wustium Francof. ad Moen. 1696. T. I—IX. Anselm Kantuareński, Antoni à dei Matre olyssiponensis, de Aponte, Aygvari, Baeza, Barradius, Beaux-avis, Benzoni, le Blanc, Bonartri, Bonaventura, Bonfrerius, Bosius, Bredenbach, Brenckius, Broickury, *Bucerus Basil. 1562, Bullinger, Calmet, Calona, Calovius, Calvin, Capitonus, Caster, Celada, Clericus, Cocceius, Coelius, Contceu, à Costa, Joan. Davenantius, Dionysius carthusianus, Eder, Erasmus roterodamus, Escobar y Mendoza, Estius, Eucherius, Eusebius nierembergius, Felinus, Fernandius horbensis, Ferus, Folengius, Forerius, Franciscus a Jesu Maria, Gaguejus, Genebrard, Ghisler, Gorrańus, Grotius, Guilliandus, Hallius z angielskiego przez Schrotteniussa na hollenderski przełożony t'Amsterdam 1648, Hamer, de la Haye, Hofmeister, Jansen, Justiniani, Cornelius à Lapide jest jego foliałów 63 różnych wydań defektowych, co dowodzi jak dalece był u nas w użytkowaniu, Lannetus, Leander Montanus, Lorichius, Lorinus, Loyex, Franc. Lucas brugensis, Andr. Lucas de Arconez, Lutz, de Lyra, Magalianus, Maldonatus, Manden, Franc. Mendoza, Mercer, Modestus a S. Joan. evang., Musculus, Alexand. Natalis, Naxera, Nodin, Novarinus, Oecolampadius, ab Oleastro, Oliva, Paez, Paciuchelli, Procopius sophista in Issiam græco Paris. 1580. Pagniui, Palsin, Paulucci, Patherius, Pellegrinus, Pellicanus, Pererius, Pincenello, Pineda, Piña, Pinto Ramirez, Hector Pintus, Placus, Catharinus Politus, Polus, de Ponte, Rangol, Regius, Remigius, Ribera, Rivellius, de Roxas, Rupertus, Salazar, Salinas, Salmeron, Sanctius, Serarius, Sherlog, Simon de Cossia, Solarius, Sopranus, Sotomajor, Didac. Stella, Strigelius, Sylveira, Thomas de Aquino, Thomas de Argentino, Tirinus, Titelmann, Toletus, Tostatus Venet. 1596. Col. Agr. 1613, Tufo, Uwenus, Velasquez, Velloso, de Vio Cajetanus, *Willalpandus, Wouters, Zacharia, la

Zerda, Zmaragdus, Zuleta. Do tych przydać wypada choć kilka imion w iunych formatach figurujących: Arias Montanus, Tomasz Newton, Osorius, Canisius, del Rio, de Rosa, Drusius, Niccolai, Kalckstejn, Lurinus, Fischer, Veldino, Nonnosus, Padilla, Lamy, Alber, Devence, Wigand, Carrières, Saurin, Pollenari, Wolff, Niemeyer, etc. etc., wielu mniejnych, których z chęcią pomijamy, do których przypomnieć się godzi Mamotracus, dzieła Gersona, Comestora, Ludolfa i tym podobne dzieła, które w większej części w wydziały inkunabułów zajęte zostały, te nareszcie, które wraz wspomnieć wypadnie. — Ze ten zbiór starodawnej exegetyki wspaniale się po ścianach roztacza, każdy łatwo odgaduje gdy wspomni, nie tylko na to, iż te dzieła są foliałowe, są voluminoza, ale nadto po wiele wydań biblioteka ich posiada, i Tostata i Sylveiry i tym podobnych po kilkadziesiąt foliów półki uciska. Lecz to jest dość przestarzały apparatus, w którym prawie nie pośledzi odświeżanej w tym rodzaju pracy, w których objaśnieni żydowskich bibliograficznie nawet swoją cenę mających niedostaje. To wszystko nie będzie zaspokojone nawet dalszym, do którego przystępujemy wskazaniem dzieł, do krytyki hermeneutycznej, do textu i rzeczy żydowskich ściągających się. Arigler, Jahn i nie wiele co więcej o hermeneutice znajduje się. Do kritiki biblijnej materiałów dostarczają paraphrasis chron. chald. przez Becka i rabbi Josefa przez Wilkinsa, Onkelos, Kennicott dissert. Oxford 1753. et Brunsvici 1783, De Rossi variae lectiones, Hottinger, Hulsius, Fabricius, Lakenmacher, niektóre pisma Buxtorfa, Schaeff lexic. syriac. concordantiale: novi test. Lugd. 1717. Gel Razia durch Ottinem, Eichhorn Einl. ins alte test. Do antiquitatum i archæologii biblijnej Arnd, Hildebrand i dzieła Jahna, Michaelisa zaledwie się co znajduje. Bocharta opera i hierozoicon, Selden, Sigouius, Bebel, Spencer, Godwin, Reland, Heidmann, Adrianius, Quaresm, Badreschita, Serarius, Cuneus, Kircheri arca Noe, et turris Babel, Lundius, Castillo i inni objaśniający rzeczy żydowskie; Moses Maimonides de idolol., constitutiones; Lowth de sacra poesi Hebræor. — Mischna von Rabè, o talmudzie: Gerson, Lightfoot, Bashuysem, Elia Liborius Roblih jüdische

Augen-Gläser 1743, **Liber nizachon rabbi Lipman, Mülleri judaismus, etc.** Dzieje żydowskie tu liczymy, Kleytona, Holberga, Prideaux, Berniera, Salemona, Baura, Saint Philippa, Salioni. Do dzieł sztuczowych i przepychu liczyć się godzi Scheuchzer Kupfer Bibel Augspurg 1731, toż po francusku *physique sacrée* Amsterd. 1732, tudzież *Saurin à la Haye 1735, *Durer Apokalypy z tekstem niemieckim.

C. Patristika, prócz tych wydań łacińskich, które są inkunabulami objęte, liczy więcej XVIgo wieku wydań, niż późniejszych, a najwięcej Frobensa; z początku XVIIgo wieku cokolwiek więcej Koloniskich, a jeszcze z nowszych dość przedrukowań Weneckich, wszelako, między lepszymi Paryskimi, Belgickimi. Zbiór ten jest więcej łaciński niż grecki, tak, że greccy okwicie w tłumaczeniu zebrani, greckim tekstem nie zupełnie są zapelnieni. Wszelako przytoczyć możemy: Desponti maxima bibl. patr. Lugd. 1677, Magna bibl. patr. Colon. 1618. Paris 1644., Bibl. patr. Paris 1589, 1624. Jacob in epit. Aug. Vind. 1719., Cotelerius Sanct. patrum Antv. 1698, tegoż ecclesiae Græce monum. 1681., Opera SS. patr. latin. Wirceburgi 1780., Rössler Bibliothek der Kirchen-Väter, Schram analysis operum SS. patr. Aug. Vind. 1780; Boucet theolog. patrum etc. — Z ojców greckich z greckim tekstem są: Basili Antv. 1568, 1570, Jau chrysostom Francof. ad Moen. 1697, 1698, Clemens alexandrinus Paris. 1641, Epiphanius Oporina 1544. Coloniæ 1682, Cyrillus Paris 1720. Venet. 1763, Grzegorz z Nazianu Colon. 1690. Paris 1609. Isidor pelusiota Morelli. 1638. Justin martyr Morelli. Fröben 1555. Col. 1686, Justinus, Athenagoras, Theophilus, Tatianus, Morelli 1615; Grzegorz thaumaturgus, Macarius et Basil. seleuc. Paris 1622; Origenes Coloniæ 1685. Paris 1733; Polycarpi et Ignatii epistolæ Oxoniæ 1644. Theodoretus Halle 1769 et Eusegius hist. eccles. Mogunt. 1679. Amstel. 1695; Historiæ eccles. scriptores Augustæ Taurinor. 1746, podobnie Colon. 1612. Amstel. 1695; Socrates, Sozomenus, Paris 1668. Amstel. 1700; Eusebii hist. eccles. Mogunt. 1672. Paris 1659. evangelicæ præpar. Rob. Steph. 1544. et demonst. Colon. 1688. Chronicon Scaligeri Amstel. 1658. Mai et Zohrabi Mediol. 1818. I tak dalej:

nie wchodzimy w niektóre wydaniu cząstkowe, ani w tłumaczenie. — Ephraem, syriace et latine Romae 1732. et græce 1737. — Z łacińskich ojców, między kilkunastu wydaniami dzieł Ambrożego z najnowszych są Paris 1603, 1642., Venet. 1748; z kilkunastu wydań dzieł Hieronima Antw. 1578, 1579. Paris 1602. Col. 1616. Francf. 1684; z Tertuliana Paris 1609, 1634. Col. 1617. Venet. 1744. Z ośmiu wydań dzieł Augustyna Paris 1586, 1637. Antw. 1700; Athanasego Comme linea 1600. Colonie 1617; Optatus Paris 1679. Autv. 1702; Cyprianus Antv. 1568; Lactantius i tak dalej nie wchodząc w cząstkowe ich dzieł wydania, które niemniej miejsca potrzebują. — W téj uwadze na ojców kościoła, zamykamy się w pierwszych trzech kościoła wiekach (r. 40 do 340), obejmując w to tegoż czasu dzieła, rzeczy kościelne dotykające, oprócz prawa kościelnego.

CI. Nie jedno imię z pomiędzy tych, któreśmy między komentatorów pisma umieścili, należy do dogmatyki albo do theologii moralnej, albo do mystyki, do kazuistyki, polemiki. Niemniej, nie jedno imię z pomiędzy tych, które za kaznodziejskie wymienimy, raczej do tych różnych teologii szczełów należy. Lecz powiedziałem, że nie jestem dosyć w stanie mitrężyć się takim licznych szeregów rozróżnieniem. Tylko ciążę imion wymieniałem, i teraz jeszcze wymieniam, gdy dotykam zbioru dzieł teologicznych, dogmatycznych, moralnych, mystycznych, polemicznych, którymi biblioteka opatrzona została. A naprzód, patrząc na foliąt teologów, których dzieła razem (opera) w ponawianych wychodziły wydaniach, widzę jak rzędami stoją: Alcuun, Anselm kantuareński, Antoni z Padwy, Azpilcueta, Becanus, Beda, Bellarminus, Benedictus XIV. (Lambertini), Berchorius, Bernardus clarevallensis, Blasius, Blestus, Bona, Bonaciuna, Bonaventura, Bosquieri, Cassianus, Cano, Clemens papa, de Cusa, Petrus Damiani, Diana, Drexius, Franciscus assissius, Gretser, Grzegorz wielki, Leo, Hrabanus Maurus Huss 1559, Jan damański Henricpetri 1559, Luter 1555 folio, 1750 4to, Lightfoot, Melanchthon, Landsberg, Lancius, Paes, Paulinus nolanus, Pererius, Pinamonti,

Prosper, Reginald, Ruppertus, Sashout, Scherer, Stapleton, Stuore, Suarez, Sylveira, Turretinus, de Vio Cajetano. Nie mało oni mięsca zajmują, ponieważ ich po kilkanaście bywa wydań, jak np. przykład, Bernarda, Bonacinny, Gregorza. Lecz więcej daleko potrzebują ci, co oddzielne pisali teologiczne wydania lub traktaty, których pisma nie noszą tytułu opera: Abelly, Alexander ab Ales, Alvarez, Alzing, Amici, Amort, Antoine, Azor, Babenstuber, Bassenus, Becan, Berte, Billiard, Busembaum, Calvini institut. Rob. Steph. 1553. opuscula Genevæ 1552, Canisius, Capreolus, Cerboni, Clericati, Clingius, Collet, Coninch, Contensou, Elbel, Erber, Ferraris, Filluccius, Gattii, Gavardy, Gezzaniga, Gener, Genet, Gobat, Gonet, Gotti, Habert, Henriquez, Hildebert, Holzmann, Joannes a S. Thoma, Juenin, Kick, Kugler, Labat, Layman, Lezana, de Lugo, Mancini, Merchant, Meizner, Mohrenwaldt, Alexander Natalis, Nicole, Niemetz, Raynaud, Reyffenstuel, de Rhodes, Ricardus, Rossi, Rotarius, Rupertus tuitiensis, Sanchez, Sayrus, Shogar, Schiara, Schmier, Schmit, Schnell, Scotus, Simon, Sporer, Strugl, Suarez, Tamburini, Tournelly, Trombell, Ulloa, Viguerius. Grzeg. de Valentia, Viva, Wiest, Wilasse, Wolf, i ze dwa razy tyle innych imion mniejszej objętości dzieła płodzących. — Do tego Thomas de Aquino w foliach i różnych formatach przewodniczy Tomistyce, w której występują po szafach imiona Ferre, Godoy, Franciszka z Ferrary, Dvwall, Bartholomæa de Medina, Molina, Gotti, Nazarius, Peñafiel, Pesantius, Ruyz de Montoya, de Salas, Suarez, Peri, Vazquez, de Vio, Wigger, etc. etc.; Collectio Salvanticensis discalceator. Carmeli, cursus theol. etc. etc. — Między tymi wszystkimi mnóstwo jest spornych, polemicznych, kontrowersyjnych, kilka imion do nich przytoczony: Bossueta, Fenelona, Fabriciusza, Burneta, Fagundez, Pallavicini, Pighius, Sohnius, Sianda, Thomas Waldensis, etc. — Z tego można miarkować, że cośmy o ilości zbiorn. teologicznego, w mierę innych powiedzieli, że to jest tak rzeczywiście; że w ilość tomistyki, teologów jezuickich i różnych dawnych zasobna biblioteka, na każdym punkcie teologii odświeżenia potrzebuje. W prawdzie ma nieco dziel, mianowicie ze szkół teologicznych nie-

mieckich, lecz gdy te wraz pilnięj wymienię, sądę, że o jej potrzbach lepiej przeswiadczę. Są bowiem niektóre dzieła tych imion: Powondra, Reyberger, Reinhard, Döderlein, Herder, Brenner, Sander, Jenisch, Neeb, Klüpfel, Dobmayer, Lauber, Jerusalem, Hermes Handbuch. — Swedenborg true christian religion Lond. 1781, 1786. treatise concerning Heaven and Hell 1778. — Naostatek do tego wszystkiego dodajmy: Gründliche Auszüge aus denen disputationib. welche in Deutschl. gehaltenworden 1738, Thesaur. theol. Venetiæ 1762. Crenii Fascis exercitation. fasciculus opuscul., Oelrichs opuscula theol., Linzer monatschrift, Hänlein und Ammon theol. Journal, etc.

O innych częściach teologii krócięj powiem, o pastoralnej, ascetyce, katechetyce, o homiletyce, o kaznodziejstwie, bo w tych oddziałach więcej jak w którychkolwiek teologicznych pełności i doboru niedostaje, lubo liczba wielu miejsca zajmuje. Mnóstwo już tego rodzaju dziel objętych zostało w powyższych regestrach, a wymienianie tłumu, Tomaszów a Kempis, Drexeliuszów, medytacji, ksiąg modlitwowych, mszały, brewiarze, horały, ponurożłoby tylko przypominanie imion i dziel starych, a najczęściej małej objętości. Poświęć tylko słów kilka na kaznodziejstwo i obrządki. — Do obrządków, rytuału, liturgii facińskiej, Cavalieri, Muratori, Castold, Durantus, Dalleus, Gavanti, Merati, Gesualdus, Martene, Kings, Pamelius, *(Marcellus) sacrar. ceremon. libri Romæ typis Dorici 1560, De catolic. eccles. officiis aliquod patrum libri per Hittorpium Col. 1568. *Cérémonies religieuses par Picard. — Kaznodziejstwo jest prawie caškiem facińskim. Jeśli Bourdaloue, Flechier, Massillon, Ancillon, i jeszcze jeden i drugi kaznodzieja francuski, w języku znajduje się francuskim, jeśli można znaleźć parę w hiszpańskim, Gerundio jest po niemiecku, nieco więcej we włoskim języku, a znacznie więcej w niemieckim; jeśli są kazania (A'Romai Anyaszentegyszáz szokásábol, kardynała Pazmany Peter strigońskiego arcybiskupa po węgiersku drukowane w Presburgu 1636 roku fol.; jednakże kaznodziejskie przepisy, materiały, conciones, sermones, homilie, są facińskie, oryginalnie po facinie pisané, albo na faciński tłumaczone. Abraham od S. Klary, Junius

Avengle, Ardens, Ammiano, Brentius, Borromaeus, Bernard zueński, Barbeyrac, Bellermius, Besseus, Bignou, Buringer, Calamati, Canisius, Claus, Coutiño, a Castro, Coaster, Laur. Cum-diis, Ciichtovæus, Chrysologus, Calinus, Daille, Diez, Engelgrave, Ferus, Fidelis, Faber, Gigas, Girard, Gori, Grembs, Herolt, Hudry, Huebert, Hunold, Hembach, Hartung, Hayneveve, Joan. de Carthagena, Ludovicus granatensis, Lochner, Loyaerts, Laselva, Lopez, Labat, La Nuza, Mansi, Mauden, Mefret, Marchantius, Didak Nissen, Nagel, Oliva, Osorius, Pepin, Polygranus, Paoletti, Penzinger, Peraldus, Peresius, Raymond von der Heiligen Elisabetha, Rota, Roulin, Scherer, De Scobar, Seeauer, Segneri, Stapleton, Spoelberg, Trugillus, Tyran, Vieira, Vivien, etc. etc. etc.

CII. Do prawa kościelnego, czyli raczej do kanonów, prócz kompendjarnych Fleurego, Engela, Pehama, Pichlera, Schnella, Schmalzgruebera, Riegera, Rechbergera, Gmejnera i innych znajdują się pisma, Alagona, Antoni Augustin, Azpilcueta, Baldus, Barbosa, Benedikt XIV, Berti, Böckh, Bollo, Bordon, Boreus, Bössius, Brancati, Brunsteimann, Caevallos, Cancerius, Canisius, Celsus, Cencius, Chassaign, Ciampini, Corradus, Cucchius, Cujacius, Donatus, Doujat; van Espen, Lovanii 1759; Fagnani, Ferinacci, Forti, Fragoso, Garzia, *Gerbais, Gibert, Geraldus, Gobat, Gonzalez, Grananiel, Steph. Gratian, Gutierrez; à Hermosilla, Holzmann, Kloz, Lancelot, Leurenius, Lorichius, Lotterus, de Luca, Mandosius, Medina, Molina, Monacelli, Moneta, Moroni, Naldus, Oliverius, Orsi, Pacioni, Parisius, Pellegrinus, Pellizzarius, de Pennafort, Peyrerini, Pichler, Pignatelli, Pirhing, Pitton, Portel, Rebustus, Rechusius, Reiffenstuel, Riccius, Ridolphus, Rigantius, Rodericus, Schmalzgrueber, Schmier, Sylvestri, Tholosanus, Thomassinus veteris et novæ eccles. disciplina, Wagnereck, Wiese, Joan. Zonaras komentarz nad kanon. i koncył. Louvre 1618. fol. i wielu innych. Wszekże każdy widzi, że to kanonistika katolicka, a powiększej części dawna, z protestanckich niewiele co spotkać, jest Boehmeri Haleæ 1736. 4to. O kościele gallikańskim Durand de Maillane, Barral, etc.; o

władzy papieskiej i duchownej: Barclaius, Remy, Cartery, Febronius (Hontheim), Zaccaria anti febronio, Llorente, Ballerini, Gibellius, de Marca, Maistre, Magallian, Placentin, Selmasius, Cartier, i tak dalej całkowicie o władzy biskupiej i kościelnej, Assemanni i tak dalej. Wreszcie reguły i prawa zakonów, o czym później, gdy więcej o zakonach się powie.

Zrzódła do prawa kościelnego nie mało miejsca zajmują, nie tylko przez to, że każde dzieło wiele ciężkich woluminów liczy, ale i przez jakikolwiek zbiór, który się do biblioteki zgromadził, *Corpus juris canonici* le Peletier sumpt. Gleditsch 1695 i 1705. *Decretales*, Parisiis 1687 i rozmaitych dawniejszych i nowszych wydań, in folio, in quarto lub octavo, całych i częściowych dosyć. *Decisiones rotæ*, mianowicie in folio, *Juris Græco Romani a Frehero Francof.* 1596. *Photii nomocanon græce*, Paris 1615, 4to. *Hericourt loix ecclesiastique de France*, Paris 1730 i 1756. *Bathyan leges ecclæs. Hungariæ*, podobnie niektórych pojedynczych kościołów jak Mediolańskiego i tak dalej. — *Bullaria*: Cherubini Luxemb. 1727; Cocquelines Romæ 1739; Benedicti XIV; ordinis prædicatorum Ripollii edidit Bremond Romæ 1729; Franciscanum Sharaleæ Romæ 1759 i kilka częściowych. — Konciliów zbiory: omnium Colon. Quentel, 1538. 1551; generalia Binii, Colon. 1618; Labbei et Cossartii currendo Coletto Venet. 1728; konstancjeńskiego Hardt; niemieckich Harzheim, Coelestinus; węgierskich Peterffy; pojedynczych niektórych. — Wyciągi i treści z nich, a Coriolano, Bail, i pojedynczych soborów, a mianowicie tridenckiego kompendiów tłum. Historia tych soborów znajduje się Battaglioniego, Cabassutiusa, i szczególnych soborów: Aeneas Sylvius, Leufant, Kreyghton, a tridenckiego: Barbosa, Vargas, Kemnic, Salig, Sarpi, Pallavicini, Jurieu, Du Pin, Heidegger, etc. lecz to do historji kościelnej właściwie nalezy. *Rysunek i malowanie z XVgo wieku różnych zdarzeń soboru Konstancjeńskiego i papieża Jana XXIII. malowanie współczesne.

CIII. Historja kościelna ze wszystkich oddziałów rzeczy chrześcijańskich najwięcej odświeżenia wystawia. Nie jest ona tak we wszystko opatrzona, aby mogła,

czy w zebraniu dzieł mniejszych, czy większych, pewny dobor złożyć, wszelako mając więcej dzieł historycznych aniżeli takich, któreby za zbytkowe poczytywać się godziło, jest niemalego w bibliotece warszawskiej interesu i rzeczywistego użytku. Nie równie opatrzone i napełnione są tej historji kościelnej oddziały. Znacznie pełniejszy jest zapas do dziejów powszechnych kościoła, a nawet i do zakonów niż do dziejów kościoła państw pojedynczych. W dziejach zakonów lepiej są opatrzone dzieje innych zakonów niż franciszkańskie lub dominikańskie. Lubo nigdzie celnych dzieł nie braknie, a wszędzie dostatek katolickich pełniejszy niż protestackich, wszakże i tych mniejszych nie braknie.

Co do powszechnej historji kościoła. *Nicephorus Callistus, Pohl, Graveson, Cimarolus, Marchetti, Sacarello, Gineiner, Dannenmeir, Godeau, Les siecles chrestiens par l'abbé... Calmet, de Berault-Bercastel, Le Sueur, Baroniusza wydań kilka, Pagi, Alexander Natalis, trzy wydania folio, Fleury in 4to trzy wydania 8vo jedno, inne po łaciicie, Basnage folio, Mosheim po francusku i po niemiecku; Schrök, ale część pierwsza pierwszego wydania; Centuryj magdeburgskich trzy warianty, Hazart i Sontermanu, Bosius, Hering, Henke, Gleichen, Riach, Micrel, Sagittar, Hottinger, Spanheim opera, Spondanus, Torniellus, Osiander, Reiher, Fessler, etc. O nowych czasach Wolf, Colerus acta hist. eccles. i Beiträge, Schneider nova acta nostri temporis, Barruel collection eccles. Le Bret Magazin, Schwarz collegia historica, Würtwein.*

Dzieje herezyj, schism, tak ówego czasu jak dawnych traktujące: *Beausobre, Leger, Noris, Fox, Cochlaeus, Flaccius de sectis et catal. testium veritatis, Salig, Walch, Bernini, Bossuet, Maimburga niektóre dzieła, Wietrowski, Varillas, Pratolus, Starck, Croeius, Krantz, Majus i inni; Bragt Martyren Spiegel; Gysji historie der Martelaren Amsterd. 1671.*

Dzieje inkwizycji Llorente, i do inkwizycji niektóre inne dawniejsze; *Boumani histoire du clergé; Zaccaria hist. del celibato,*

Co o greckim kościele pisali są: Allatius, Helladius, Le Quien, Reineccii, Ricaut,

O pierwotnych dziejach kościoła, jego starożytno-

ściach, i pierwszych wiekach: Bingham, Bebel, Ilger, Hammelmann, Du Pin, Aiala, Mamachi, Palestini, Leutwein, Mosheim, Tillemonta oba dzieła 8vo.

Dzieje papiezkie: Platina wiele wydań, Ciacchius, Guarnacci, Leti, Kolb, Oldoin, Moruay, Cocqæus, Nerreter, Gavin, Hoidegger, Voigt, Morettus, Blondel, Gordon, Roscoe i wiele pojedynczych żywotów papieży, kardynałów, biskupów traktujących, którzy czasem jak uczeni, jak politycy słuszniej w innych wydziałach historii występują.

Podobnie mówiąc możemy o żywotach świętych i zakonników, których tu do historii kościelnej załączamy. Znajdują się zbiory żywotów świętych Suriusza, i dwadzieścia kilka foliaów zbioru Bollanda. Jest nadto innych dzieł cokolwiek, Lippel, Ribadeneira, Roswida, Lipomann, Falzeder, Henriquez, Michał Anioł Marin, rożne martyrologia, kalendarze, menologia, które żywoty świętych obejmują. Wielu zaś trzeba szukać po zbiorach kronik i w wydziale zakonów.

Zwracając oko na zakony, zakonów tych reguły, wiążą się często z ich dziejami, a ich dzieje, religijne, uczone, polityczne, są razem splątané. Holsteniusa codex regularium Aug. Vind. 1759. Vol. I – VI. folio giuie między innemi pojedynczych zakonów reguli, pospolicie folio, drukowanemi. Tamburini de jure abbati, z kilku innemi o władzy opatów dielekiani iniesza między reguły. — Dzieje powszechnie zakonów są Heliota, Coronelli, Histoire du clergé seculier et regulier tirée de Bonnanni etc. Amst. 1716 des ordres militaires, tirée de Giustiniani, de Bonnani, d'Herman, etc. 1721. — Benediktinów: Mabillonus annales i acta sactor. kilka wydań, Yepes, Reiner, Haeston, Bucelinus, Bouillart, Felibion są imiona zbiérające dzieje, szczególnych klasztorów; Bibliothèque générale des écrits de l'ordre de S. Benoit Paris 1778. 4to, (Tassin) de la congrég. de S. Maur Bruxelle 1770. Pez bibl. benedictino mauriana, Ziegelbaur, Armellini uczone dzieje znamienitego zakonu obejmują. — Cystersów dzieje: Manrique, Sartori, Viseh; kamedulów: Mittarelli; Prämonstratensów Hugo, Lepaige; Congregationis de auxiniis Serry; Kanoników regularnych Pennotte; Paulinów Benger; Karmelitów discalceatorum Isidor e S. Josepho, Francisco di S. Maris;

Trinitarzów, Joannes a S. Felice; Augustianów Ossin-gér; Frauciszkanów, Perusinus, Wadding; Dominikanów, Mamachinus, Quetif scriptores ord. prædic.; i iuni do tychże zakonów ściągający się: żywoty, genealogie, opatów, pojedyńczych zakonników znajdują się po trochu. — Dzieje jezuickie: *Orlandui, Juventius, Ign. Agricola, Aguillera, Franco, Sacchini, Tanner, Cordara, powszechnie lub prowincjonalne, dość obsypane są różnego rodzaju pisemek ściągających się do jezuitów, co zgromadził przypadek, w ozym wielu osobliwości niè ma, i nowszych dzieł niedostaje.

Rycerskie zakony: templariuszów: Gronvelli, Moldeuhauer, Gurtler, Du Puy, Nicolai, Herissant; kawalerów maltańskich, Vertot, Beckmann, Dienemann, Sebastianus Pauli codice diplomatico del ordine in Soria Lucca 1733 f. etc.; krzyżaków: histoire de l'ordre Theutonique, Duellus, etc. i cokolwiek częstekowych i ogólniejszych dzieł. Zakonu kawalerskiego czyli rycerskiego (chevalerie): Saint-Palaye, Gryphiis, Jacque Basnage. O orderach Mennenin etc. kilka małych nadto Chifflet, Perrot.

Lecz wymieniając czasem drobiazgi, wiele znaczących dzieł i gałązek historii kościelnej, jesteśmy nie dotknęli. Zeby z tego części znaczącej co posiada biblioteka dać poznać zwracam bacznosc na to, że każdy kraj Europy ma swoje do swych krajobrazów dziejów dzieła. Z tych są w bibliotece między innymi: dla Skandinawii: Bärg, Baaz, Kristni Saga Hafniae 1770; dla Węgier: Bruininx, Ribius; dla niektórych słowackich okolic: Knauth, Frisch, Fuchs; dla Czech: Kreiz, Rieger; dla Anglii: Bürnet, Harpsfeld, Whartonii Anglia sacra i inue; dla Belgium: Miraeus, Heussen i dość innych; Gallia christiana; Ughelli Italia sacra, Pirrus Sicilia sacra; Raderi Bavaria sacra, Wendenthal und Marian Gesch. der österreichisch. Klerisey, etc. etc., Historje różnych diecezji kościółów i tak dalej. Jak zaś dla Japonii Crasset, dla Indji la Croze, dla Ameriki Oldendorp znajdują się tak podobnie dla téż Indji, dla téż Ameryki, i dla iunych krajów ziemskich różne znalezć można dziełka.

Jeszczeby wypadało tworzyć w wydziale dziejów kościelnych wielki oddział źródeł historycznych, któ-

rych rozproszonych szukaj między ojcam, koncilia-
mi, bullariami, żywotami świętych i różnym sposo-
bem wyliczonemi historycznemi dziełami. Do tych
wspomnq D'Achery *Spicilegium*, *Pezius thesaur. novus*
anecdota, *Sirmondi opera varia*, *Mabillon vetera ana-*
jecta, w których pogromadzone są zrzódła dla hi-
storji różnych wieków. Wreszcie odwołuję się do wy-
działu historji i w niéj do zrzódeł do dziejów wieków
średnich, bo tam wielka część jest razem zbiorem
zrzódeł do dziejów kościoła.

12. *H i s t o r j a.*

CIV. Ze wszystkich wydziałów biblioteki War-
szawskiej słusznie powiedzieć można, że najpiękniej
jest opatrzona historj. Nie z powodu liczby, ale że
co jest cenniejszego to powiększej części posiada, że
może równie wiele ma dzieł nowych jak starych, a
przeto przyzwycię jest odświeżona, że przez to w wielu
oddziałach swojich i daborowie i całe dojrzałe ope-
trzoną została. Wszakże nierównie. Z położenia kraju
i biblioteki to wynika, że mniej zasobny jest zbiór do
historji królestw zachodnich niż bliższych pobrzeży
Wiślańskich. A ta niejednostajność czuć się daje ró-
wnie co do dawnych jak i nowszych dzieł. W zrzó-
dłach historycznych wieków średnich mniej dostatnią
jest Francja niż Niemcy i Włochy, a jeszcze mniej
Hiszpania i Portugalia. W zbiorze dzieł ostatnich trzech
wieków i nowych, podobnież dla dziejów Francji
mniej pełności i doboru, a jeszcze mniej dla Hi-
szpanii i Portugalii. (Chociaż osobliwością będącą po
bibliotekach śródkowej Europy dzieła w języku Hi-
szpańskim, w ilości niejakię posiada Warszawska bi-
blioteka). Co do innych oddziałów w tym wielkim
wydziale jaki jest dostałek lub niedostałek dotkuje się
w dalszym poszczegułowaniu. Jak dalece ograniczo-
my pole historyczne, pokaże się to najlepiej z na-
stępnego poszczegułowania. Obejmujemy zaś w to pole
równe historią opowiadającą dzieje, jak opisującą kraje
(geografię), nadto zajmujemy do niego i te wiado-
mości czyli nauki, które wskazują sposoby jak obja-
śniac i rozumić zrzódła historyczne. Dla tego na-
semprzód w ogóle do tego wszystkiego dodał zgro-
madzony zapas literatury wskażmy.

Historja i literatura historji, może być wprawdzie znacznie pomnożona, z tym wszystkim co celuijszego i zupełniejszego to posiada. Z dawnych dzieł Gerarda Vossa, Hanke, Struwa biblioteką wydania Budera 1740, Lenglet du Fresnoy, Frehera directorium 1772, Griffus o historycznych XVIIgo wieku pisarzach, Hübnera, Fabriciusza, Hamburgische bibliotheca historica i tym podobne. Z nowszych: Gatterera historisch. Bibl. i hist. Journals; Meusela neueste Litter. der Geschichtskunde, i litteraris. Annalen der Gesch.kunde; Wachler Gesch. der historischen Forsch. und Kunst, co do geogr. i statistiki: Vaugondy; Hauger geogr. Buchersaal; Lenglet du Fresnoy; Stucks Reisebeschreibungen; Versuch einer Litter. deutscher Riesebeschr. Prag. 1793. Meusel Litt. der Statistik i inni. — Do dziejówancji Le Long 1719 i 1768; do Szwajcarskiej Haller; do Niemieckiej Weber 1800, Vogel Germ. Austriacæ, Hummel Alterthümer, Adelung, Horn, Kreisig, Zapf dla Saxonii, Küster dla Brandenburgii; etc. Füldeuer dla Śląska; Buckmeister russische Biblioth., Büschings gelehrte Nachrich. Dla pojedyńczych historyków Sheffield, Wollman, etc. Dla nauk zródła historyczne objaśniające: Huch Litteratur der Diplomatik; Hirsch bibl. numismatica f., Banduri 1719. 4to Lipsius 1801. 8vo.

Bodinusa, Lengleta du Fresnoy méthodus, dawnijsze faciustkie o historji pisemka, Chladenius, Griffet, Bolingbrok, Bazin, i parę innych, są niedostatecznym do zasad historycznych zbiorem, gdy angielskich i świeższych niemieckich niedostaje.

CV. Zródła historyczne, obejmując w to i środki ich objaśniania. — Archeologią odkładamy do sztuk obrazowych.

Numizmatyka z samego wężrzenia wystawia zbiór dość liczny, chociaż w niej bardzo mało rzeczy monetnej, a jeszcze dosyć głównych dzieł prawdziwie niedostaje. Joheri, Joachim, Zaccaria, Garnier, Eckel elementa wykładają. Rasche Lexicon, Spanheim de præstantia et usu numism., Budæus de asse, Beger regum et imperator. numism., Numismata cimelii cæsar. Viudob. 1754, Mounnoies en or Vienne 1759. *Havercamp algemene Histori en met duizenden histori-

penningen in's Gravenhagen 1736. f., Vaillant imper. Rom. 4to, Eckel sylloge, Morelli, Zornius numism. hebr. i cokolwiek szczególnowych dziełek, okazują, że do starożytnej numizmatyki właśnie dosyć głównych dzieł niedostaje. Do nowszej: Schmiedera Handwörterbuch, a w szczególnach: historische Minzbelustigungen: Köhlera, Spiesa, Willa; Münz-Schlüssel Hoffmannae; Joachim neueröffnetes Münzkabin. Groschenkab.; Madai Thalerkab., Köhler Ducatenkab., Bauer Neuigkeiten 1772, Praun, Ludewig i inni deutsches Münzwesen; Tenzell do Saxonii, Obermayr do Bawarii, Kundmaun i inni do Śląska, Voigt do Czech, Lehman, Stobæus i inni do Duńskich i Szwedzkich, Bettange do Francji. Rozmaite niemieckie 4to, 8vo i małe i większe. — Lochner merkwürdige Medail.; Médailles de Louis XIV. et XV. Hedlinger; medailles 1776. Bizot hist. metall. de Holl. 1688, Gaetanus muzeum Mazuchelianum, Hirsch deutsche Reichsmünz fol. T. I—IX. Bazinghem traité des monnaies 1764 4to, i kilka o wartości i mynkarstwie.

Inscripcje: Znajdują jakiekolwiek poczatki. Zacaria 1770, Placentini epit. palæogr. 1759., Corsini notæ Græcor 1702. Ursatus notæ Rom. 1672, Morellus, Bonada 1751; Marmora Teurinensis 1743. Chisul antiquit. Asiaticæ 1728. Ribitsch 1574, Emmanuel Thesaurus 1671. Gruter 1707, Gudius 1731, Muratori 1739, Lebronne egyptskie 1824, Kopp. Bilderschrift etc. — Do tych liczyć się godzi hieroglyfika, lecz w niej prócz rozmaitych wydań Pierii, Caussini, a Kirchera Sphinx mystag. Champolion le jeune o hieroglyfach 1825.

Diplomatika, Gattererowskie dzieła, Baring 1754, Heumann 1745, Schwardner 1790, Mannert, Germon Vienne 1709. Maffei storia dipl. 1727, Mabillon hist. de contestat., tenże de redipl. Paris 1709. Bessel chronicon Gotwicense 1732, Walter lex. dipl. Ulmæ 1756. Kopp palæographia Critica Monach. 1817 mówi o siglach i notach tirońskich. — Heineccius de sigillis 1709, Manni osservat. sopra i sigilli 1739. Gerken.

Heraldika: Ośm różnych wydań Menestricra, Siebmacher 1777, Segvind 1657, Spenera 1690, Burgmeistera bibl. equestris 1720, oraz Gatterera Herald. i Holzschauder. składają wszystko co o heraldice bibli-

teka posiada. Lecz do tego liczymy kilka dzieł heraldycznych, które się w nią znajdują, które o szlachcie różnych krajów mówią: Messenii theatrum nobilitatis Suecanæ Holmiae 1616, Spener th. nob. Europ. 1668; Imhof: imperii 1699 1732, Galliae 1687, Italiæ et Hisp. 1702, Magnæ Brit. 1690; Dellaway Gloucester 1793, Peccenstein Saxoniæ, Angelus Holsteinische, Mugnos Sicilii, Duellius excerpta genealogico hist. 1725. Nie ma dzieł tego rodzaju takich, któreby zbytkowemi były, nie ma uciążliwych czasem szczegółów, ale prócz wzmiakowanych do herbarstwa i genealogii panujących, a czasem i domów prywatnych w innych historji oddziałach nie mało się znajdzie.

CVI. Pisaře historyczni.

Zrósłda starożytnie znajdują się w wydziale pisařy starożytnych i rzeczy chrześcijańskich, licząc starożytność do środka Vlgó wieku.

Zrósłda wieków średnich, najwięcej w formacie foliażów, a często ogromną liczbą voluminów uderzają w oczy: Grævii thes. antiq. Ital. Sicil. etc. Lugd. Bat. 1725. etc.; Muratori: rer. Italic. scr. Mediol. 1723, Florent 1748. antiquit. Italicæ Mediol. 1738.; Byzantiniæ historiæ script. Paris (m) Venetiis. Objetość tych zbiorów wynosi część trzecią reszty, w której znajdziesz: Martene et Durand thes. nov. anecd. Lut. 1717, Canisii thes. monum. Antv. 1725; Du Chesne hist. Franc. scr. Lutet. 1636, tegoż rer. Norm. 1619, Valesius 1646, Freher hist. Francicæ 1613; (Schard) germanicar. rer. quatuor chronogr. Turpinus, etc. 1566, Schard historiar. corpus 1574, Pistorius rer. germ. 1583, 1607, 1615. curante Struvio 1726, Freher 1600 cura. Struvio 1717, Struvius corpus hist. germ. 1730, Schilter thes. antiq. 1728, Pithoeus 1596, Ursatius 1585, 1670, Reuber 1584, 1619, 1726, Meibomius 1688, Mencken 1728, Eccard corpus hist. medii ævi 1723, Goldast rer. allemannic. suevicar., Oeffel Bawarskich;

(m) Ber Duccas, Jos. Genesiusa, Ville Hardouin; i co jest w Brünetta manuel pod nrami 20, 30, 51, 52, 53, 54. sub voce Byzantiniæ, nadto niedostaje Banduri numismat. i Phrantz chronicon.

Hoffmann Łuzackich, **Bongars Gesta desper Francos** 1611, (Georg Kulp) **Aeneas Sylvius**, hist. rer. **Friedericī III. subiuncti alii** (Tegan, Nitard, etc.) **Argentor.** 1685, toż samo **Schilter** rer. germ. 1702, E. **Lindenbrog** 1706. **Leibnitz Mantissa** 1700, **Sommersberg** script. rer. Siles. **Dreger codex Pomeraniæ**, **Cornmelinus** rer. **Britannic.** 1587, **Twyden hist. anglic. scr.** 1652, **Script. rer. Sicular** 1579, **Schott Hispania illustrata** 1603; **Schwandner** script. rer. **Hungaricar.** 1746 fol., 1766 4to, **Freher** rer. **Bohem.** 1602. **Pojedynczych pisarzy** nie mało: **Witichindus** 1532, a **Meihumio** 1621; **Otto friesingensis**, **Konr. a Lichtenau** **Ursp.**, **Lamb. assaf.**, w kilku wydaniach; **Heimold z Adamem brem.** opera **Reineccii** 1581 fol., **Bangerti** 1659 4to, **Freculfus**, **Saxo gram.** 1576, **Regino** 1521, **Ditmar** opera **Reineccii** 1580. **Math. parisiensis**, **Math. westmonaster**, niektórzy **Byzantynscy**: **Zonar.** i **Nicet.** 1557, **Cedren** 1566, **Nicef.** **Gregoras** 1562. 1615, **Pachymer** 1669, **Constantin de cerim.** 1751, **Leon** wydany kosztem kauclerza **Rumiancowa**, i tak dalej, esme dotąd wspominane foliały. W innych formatach występują: **Würdtwein**, **Gudenus**, **Ludewig reliquiæ**, **Kaprinay hungar.** **diplom.**, **Pusch** **Stiria**, **Airol di Sicilie**, **Reder Lusatia** **dipl.**, **Walther Silesia** **dipl.**, **Ried ratisboneus.**, hist. **Norimb.**, **Schöttgen invent.**, **Cauisius antiquæ lection.**, **Codex Laureshamensis**, **Leibnitz accessiones hist.**, **Chrón. montis serenoi**, **Adam Brem** 1670, **Dasburg** 1679, **Paulus Aquilensis**, **Greg. turon.**, **Paul. Waruefr.**, **Bertrami** **scr.** **Brit.**, **Striteri memoriar.**, **Dobneri monum.** hist. **Boh.** 4to, **Pelzel et Dobrovský** **script. rer. Bohem.** 1783. 8vo, **Nicetas**, **Glycas**, i tak dalej. Uważać potrzeba, że w tym zbiorze zupełnie niedostaje sagów północnych, z których rzeczywiście zaledwie próbą biblioteka ukazać może; że niedostaje zrzódeł do dziejów wschodnich i mohommeńskich, których rzeczywiście biblioteka ledwie że cokolwiek dotąd pozyskać mogła. Ale i to uważać potrzeba, że na tym wyliczeniu zrzódła do dziejów średnich wieków niekončą się, szukaj ich w bibliotece nie tylko w wydziale rzeczy chrześcijańskich i prawa, ale nadto w różnych oddziałach tegoż historji wydziału, a mianowicie pod **Włochami**, również w oddziale **Niemiec**, wschodu i

tak dalej, bo niepodobna książka tak rozgałtunkować, jak wymaga przedmiot.

Zródeła ostatnich przeszło trzech wieków, a naprzód diplomacja: Martens guide diplom., Koch i Schöll hist. abrégée des traités z przydatkami, Flessen dipl. Francusie; Luniga foliąły i oktawa, Londorpa acta publica z kontynuacją Martina Meyera (defekt), Corps univ. dipl. Du Monta z kontynuacjami Barbeyracza i Rousseta. Hist. des traités du XVII siècles (S. Prest), Negotiat. secr. touchant la paix de Mün. et d'Osn., Pfanner, Mejern, Goldast Reichshandlungen, Talanders Archiv, Rymer foedera Angliae nie cały (T. I—XVII.) Lamberty mémoires 4to, Leonard traités de paix 4to, Rousset recueil 8vo, Samml. aller Abhandl. welche baierische Erbfolge betreffen 1778 4to, Wenk, Martens recueil des traités et supplement, Voss Geist der Bündnisse, Herzberg recueil des deduct., Bougeant, Estrada, Aveaux, Nouille, i wielu innych diplomatoriuszów pisma, których równie jak i aktów dyplomatycznych szukać też wypada w innych historiach oddziałach: pod każdym prawie państwem. Co bądź wcale piękny jest ten zbiór do dyplomacji: piękniejszy i zupełniejszy aniżeli z innego względu uważane zródła historyczne ostatnich wieków, a mianowicie ostatnich czasów.

CVII. Lecz w ostatnich wiekach tyle równie dawne dzieje jak bliższe badano krytycznie i filozoficznie, tak je rozmaicie wystawiano, tak wiele pisano, czy to opowiadając czasy i dzieje, czy opisując kraje i państwa, że ostatnich tych wieków historyczne prace zasługują na wyszczególniane więcej podziały, w których rozwijały się, naprzód, co biblioteka posiada z historji powszechnej; potym zastanowimy się nad tym, co do dziejów starożytnych, a co do wieków średnich posiada; naostatek co do ostatnich czasów w powszechności, a co do każdego Europy państwa lub innych świata części.

Dzieje w powszechności wzięte: Dykcjonarze: Marchand, Chaudon et Delandine w kilku wydaniach; kilka mniejszych dykcjonarzy; Biographie universelle ile dotąd wyszło, Buddaeus, Hoffmann. Między kilku wydaniami Bayla Amsterd. 1740. f. T. I—VIII,

Mororego zaś Paris 1759. f. T. I—X, Ludewiga czyli Zedlera Universal lexicon 1732. f. T. I—LXVIII. (voluminów 43). Już w tych niektóre obejmują geografią, a dla samej geografii są: Hübner, Vosgien, Ehrman, Winnkopp, Bruzeu de la Martinière Venise 1737. f. T. I—X. Dla innych rzeczy ludzkich: Dict. des cultes religieux Paris 1770. i tym podobne znajdują się w wydziałach literatury i bibliografii, oraz rzeczy chrześcijańskich i tak dalej.

Chronologia historyczna: Gatterer, Ideler astronom. Beobachtungen, Riccioli 1669, Scaliger de emendat. tempor., Petavii doctrina tempor. Noris annus Syromacedonicus 1696. Beck ephemerides Persar. Aug. Vind. 1696. Alter Beitrag zur prakt. Diplomatik für Slaven 1801, Haltius Ranzov, Pilgram, i kilka innych dzieł, tak o starożytnych jak nowszych czasów kalendarzach i sposobie liczenia czasu. — O chronologii dziejów pierwotnych i starożytnych: Newton Paris 1728, Jacson Nürnb. 1756, Marsham Lond. 1672, Lips. 1676, Usher Lond. 1650, Des Vignoles Berlin, Calvisius 1620, 1650, Frank novum syst. fund. 1778, Clavio 1603, Ubbo Emmius 1619; Fasti consulares Almeloveen 1740, Panvini, Sigonius, Zaharella 1674 i inni; Fasti attici Corsini 1751; etc. cokolwiek innych. W powszechności tablice chronologiczne: Funcius 1578, 1552, 1554, 1561, 1601, Genebrard 1580, 1585, 1599, 1600, 1609, Opmeer et Beyerling 1611, Gordon 1613, 1614, Pantaleon, Musant i tym podobni, Hübner, Lenglet du Fresnoy tablettes chrou. Art de vérifier les dates powtórnego 8vo wydanie. — Tablice chron. i genealogiczne. Ritterhausen, Hübner 1712, 1719—1733. Reineccius historia Julia 1595, Atlas historique C..., Le Sage (Las Casas), etc. Krusego atlas, dawniejsze Köhlera i Hasego.

W różnym gęście i sposobie pisane dzieje powszechnie: Naucler 1544, 1564, 1579, 1614., Gotfrid, Brietius, Carion, Bucholzer, Dresser, Desing, Maldonado, Doglioni, Coccias 1560, Francken 1585. Imhof, Petavii rationarium, Puffendorf wydanie de Grace Paris 1735. 410. Mathias, Micrelius, Bianchini, Siedan, Tursellinus, Robinson, Penzinger, Vellemond, Jondot, Desormeaux, Lambert, Du Port du Testre hist. des conjur., co wszystko niemało mięjsca zajmuje,

nie tylko z powodu różnięcia wielkich formistów, ale i z tego powodu, że jest po kilka wydań, jak np. Carriona, a małego Turselina tłum. Lecz prócz tych wiele jeszcze jest pomniejszych dzieł historji powszechniej, z tych Bossueta i tłumaczenia jego niemieckie Cramera, i inue; Gattererowskie kompendja, Becker, Galletti, Beck, Hansen, Mangelsdorf, Ferrand esprit de l'hist., i theorie des revol., Millot elements de l'hist., i niemiecki Mielka przekład z kontynuacją Christianiego, Segur abrégé, Dresch, Schröck, Pölitz, Eichhorn, Reimer, Kottek.

Z dzieł ogromniejszych, które dzieje powszechnie obejmują, sq: De l'île de Sales hist. des hommes; Rollin ze wszystkimi kontynuacjami Creviera, Le Beau, Maray, etc.; Towarzystwa angielskiego Histoire universelle trad. de l'anglais Amst. 1742. 4to, taż sama, allg. Weltgeschichte Halle 1744. 4to, ze wszystkimi tak ważnymi dodatkami; Guthrie und Gray, allg. Weltgesch.

Dzieje człowieka czyli ludzkości: Homo, Walckenaera, Gotocha, Meinersa, Jenischa, a wieńczej pochodzących. — Do dziejów rozmaitej kultury dzieła rozsypane są to w wydziale litterarii i bibliografii, to przy każdym wydziale. — Pauli Jovii żywoty, Anderson Gesch. des Handels z angiel.

Geografia dotąd nie ma dzieł geografii do wszystkich czasów powszechniej (oprócz wspomnionych dykcjonarzy) a dzieł takich, w których do nowej geografii starożytnej załączana bywa, na świecie jest nie wiele. Kilka dziełek o geografii matematycznej i rysowaniu mapp, które biblioteka posiada są zbyt ubogim zbiorem, aby mogły zaspokoić w tej mierze potrzeby.

. CVIII. *Dzieje starożytne:* Woltmann, Lueder, Heeren Ideen, Gesch des Altert. Guyon, Volney, Suerin de Roche, etc., do Egiptu: Pesauw, Origny; do Grecji: Stanyan, Robertson, Despréaux, Levesque, Milfort hist. of Greece 1795. 8vo T. I—VI; o handlu Buat Ameilhon; o koloniach Raoul Rochette; Gebellin, Fourmont, etc.; do Rzymskich Dampmartin rivalité de Carthage, Niebuhr, Wachsmuth, Fergusson, Vertot, Linguet, Echard, Levesque, Tailhie, Macquer, Wengelin charactères des emper. 1768, Serviez les impé-

ratrices, Gibbon na niemieckio przez Riemberga na francuskie przez Guizota: (bo dotąd prócz wspomnionego Mitforta do dziejów starożytnych, wieków średnich i powszechnych nie w oryginalnym angielskim bibliotece nie ma). Różne nieznaczące dzieła Messia, Daude, Avancini, Kolb, Sigon, Cuspin, etc. Cokolwiek pojedynczych żywotów, Middletona Cicero i podobnie wodzów, ministrów, imperatorów, ich portrety: Goltza, Strady, etc.

Antiquitates: lexika *Textora*, *Funke*, kompendium Oberlina, Nitscha, *Zustand der Gr. und Römer*. Zbiór dawnych w tym rodzaju pracy w wielkim dziele **Grævii et Gronovii thes. antiquit.** *Lugd. Batav. et Traj. ad Rhen*, do których się liczą Sulengre *Hagæ*, *Pitiscus Leovandiæ* (Polena niedostaje) foliątów trzydzięci, Rhodiginus lect. antiq. Wiele dawnych rozmaitych oddzielnych pism *G. Vossa*, *Palmera*, *Boulonger l'antiquité dévoilé*, *Ainst. 1766* 4to, *Paucirol* i tak dalej. — *Ferrarius de re vestiarie*; *Spalart costum des Alterthuins*. — Co do geografii, prócz Cluvera, Köhlera, *Orbis antiq. Jansona*, *Antv. 1653*: jest d'Anville abrégé 1769 folio *atlas*, a zaś geografja tegoż po niemiecku; *Cellarius orb. antiq. Lipsiæ 1773*. 4to, *Mannert Geographie der Gr. und Römer*, i cokolwiek innych. — Co do mythologii, mianowicie Greckiej i Rzymskiej: Gerh. *Vossius*, *de Castre les siècles páyens*, *Alexandra ab Alexandro*, *genialium dierum*, wydań wiele i znamiennity foliął *Tiraquella*; prócz starych przytym śmieci: *Chartara*, *Plueha* i innych, są: *Pastoret*, *Banier*, *Hermann*, *Henr. Vossa mythol. Briefen*, *Kreuzera symbolik* powtórne wydanie, *Chompré* dawny i przekładu *Masucco*, *Saint-Croix sur les mysteres*, *van Dale de oraculis*, *Jahłonski pantheon ægypt.*, *Selden de diis Syris*, i tak dalej. — *Alkoran text arabski. Hamb. 1694. 4. Do Persów Brisson de regno Pers., Zendavesta po niemiecku* przez Kleukera, *Anquetilla po francusku. 4°* — Co dogreckich starożytności: *Potera archeol.* przełożona na niemieckie, *Barthelemiego voyage du jeune Anach.*, *Manso's Sparta*, *Emmius*, *Meursius*, *Meyer und Schomann attischer Process*. — Co do rzymskich: *Bossi*, *Nieuport*, *Rosinus z Dempsterem* rozmaitych wydań, *Lazius 1550, 1590*, *Cilano*, *Beaufort Römische republ.*, *Kipping*, *Kirchmann*, *Lipsius*.

sza rozmaita wydania, Spanheim, Struvius, Böttiger's Sabina, Kirchera, i Corradina Latium, i dosyć rozmaitych. Wreszcie patrz archeologią. W powszechności bez archeologii nawet, antiquitates znacznie więcej iniejscia zajmują, aniżeli sama historja starożytna, znajdującą się jednak w tymże samym prawie położeniu co i tańta, że się różnie szacowna zbiegła drużyna, która lubo zamyka w sobie cokolwiek celnięjszych świętszej pracy owoców, wszelako nie mało i drobnych i większych potrzebuje, i kompendjów i dzieł szczególnie przedmioty zgłębiających.

CIX. *Dzieje nowsze*, które równie średnio jak i ostatnie obejmują wieki, pospolicie w kompendjach tylko razem obejmowane się znajdują: Achenwalla, Meusela, Kocha tableau, Spittlera, Méliégan, Russel przełożony na niemieckie, Krause Gesch. des häutigen Europa I—VII Bandt. 8vo, Meusel Geschichtsforscher, etc., etc.

Do wieków średnich nie wiele na czysto oddzielić się dozwala. I w bibliotece, gdy to, co z historji kościelnej pozostało, w powszechną, starożytną, lub nowszą zajęte, w inne uchyliło się wydzisły, wreszcie nie wiele odosabniać się daje: D'Anville po niemiecku, Robertsons introduction na niemieckie przez Romera, Rühsa kompendium, Hallam po niemiecku, Burigny hist. de révol. de Constantin., Esprit des croisades, Wilkena nieskończone dzieło, Michaud, Meiners historische Vergleichungen, Schiller mémoiren 1790. 8vo T. I—XXIII, i niewiele drobnych, Thunmannua i innych śledzienia o początku narodów.

Do ostatnich więcej jak trzech wieków oczywiście wiele. W ogole co całą liczbę ziemską, albo przy najmniej Europę, albo wiele Europy krajów obchodzi, to naprzód oglądamy: Eichhorna Gesch. der drei letzt. Jahrh., Martens Grundriß, Ancillon Tableau, Dreux du Radier l'Europe illustre depuis le XV. siècle. Genealogiczne Gatterera Herald 1763, Schmidla 1710, Jacobi 1794, i innych.

Swojich czasów dzieje: Guicciardini prócz łacińskich włoski 1775, Aeneas Sylvius, P. Jovio, Thuldenus, Surius, Thuanus 1625, 1626, 1604, 1620, 1626, 1630, Isselt, Siri, Valkenier mit Andr. Müller Fortsetz. das

Verwirrte Eur. 1677, **Ludolf Schaubühne der Welt.** 1716. **La clef du cabinet des princes** od 1704—1728. i od 1736—1746, voluminów 96, **La storia delli anni 1730—1750,** Ottieri istor. della guerre in Eur. 1728—1762. **T. I.—VIII.** **Europäische Fama** (defekt), neue europ. **Fama** 1735—1751, **Reichs Fama** 1737—1738, **Leipziger Fama** 1727—1807, **Reuss teutsche Staatskanzley** 1783—1801, do tego **Deductions und Urk.** Samml. 1785—1799, **Ranft geneal. hist. Archivarius** 1732—1738. dalej, geneal. hist. **Nachrichten als eine Fortsetzung** 1739—1749. dalej, neue geneal. hist. **Nachr.** 1750—1763. dalej, **Fortgesetzte neue geneal. hist. Nachr.** 1763—1771, voluminów 40., **Haymann Kriegs. und Friedens Archiv** 1744. **T. I.—X.** **Beyträge zur neuen Staats und Kriegs Gesch.** Danzig 1757—1764. **T. I.—XIX.** **Lettres hist.** depuis 1778, **Loudres** 1788. **T. I.—VIII.** **Correspond.** pol. pour servir à l'hist. du XVIII. siècle Berlin 1783, **Etat politique de l'Europe, à la Haye** 1742. **T. I.—XIII.** **Różne polityczne:** **Espion Turc,** **Spio europäischer Höfen,** i wiele podobnych, **Stöver** (C. D. Voss) **Unser Jahrh.** czyli der Aufklärung, **Adelung Staatsg.** **Europäus von dem Ableben Karls VI.** 1761. **T. I.—IX.** **Dohm Denkwürdigk.** meiner Zeit 1814, **Segur tableau,** **Saalfeld Gesch.** der neuesten Zeit 1815, **Bredow i Venturini Chronik des XIX. Jahrh.** 1805, **Pradta** niektóre dzieła i wiele drobniejszych jedno tomowych i kilko tomowych.

CX. Do ostatnich trzech wieków ściąga się to, co pod nazwiskiem geografii lub statistiki pisano, co się w podróżach i rozmaitych opisach znajduje. Jeżeli zaś w tym co dawniejszego objęte zostaje to pospolicie ze stanowiska dzisiejszego, to jest autorowi współczesnego. Ale oddział ten historji, obok dopiero wymienianego, znajduje się w dziwnie niższym stanie. Uboższy w liczbę, uboższy w dobrą, nie widzę, aby nawet bibliograficznie mógł się równać, chyba niekiedy przepychem. Oddział ten geograficzno statisticzny jest podobny do wydziału historji naturalnej, że jest dosyć przepychu na siermiędze i lachmanach. Tylko pomimo trzy razy większej liczby ksiąg w oddziale geograficznym w goraszym on znajduje się

stanie, gdyż, pomimo tego, że ma liczne imiona, które pięknie w uchu uczonego brzęczą, lecz te na wejrzenie wysłepią nieczysto, a często defektowe. Ani z tego wybrnąć zdołał ten oddział, pomimo wielkich nabytków, które go dźwigają, które tu oznaczyć chcemy. Apiana Bienewicza 1540, 1545, 1564, 1574, 1551, 1584, Botero, Davity les etats du monde 4to, tenże po łacinie przez Gotofreda archontologia f., Munster cosmogr. fol. kilka wydań, Merula cosinogr. 4., *Elzewirów respublici wszystkie z przedrukowaniami, drobiazgu na ich podobieństwo potworzonego cokolwiek, Scherer geogr. 4to, Niedendorf; Colon. de la mer inéditerranée Amstel. 1644. f., Isole del mondo Benedetto Bordone 1528. fol., Porcacchi 1572. f. — Schlözers Briefwechsel, Büschings Magazin, tegoż geografia we dwóch językach, Hübner, Lenglet, Meutelle et Malte Brun geogr. 1803, są dzieła dosyć tomów dostarczające. — Kant, Villaume, Forster. — Jest Meusel, Hassel, Crome, Hammeraden, Gaspari, Fabri, Schummel, etc. etc., lecz to albo kompendia, albo ułamki.

Reichard, i różne dawne itineraria.

Abrégé de voyage de la Harpe 1780. 8vo T. I—XLIV. et Atlas; Hist. générale des voy. p. Prévost Paris 1746. 4to T. I—XX.; Allgem. Hist. der Reisen Leips. 1747. 4to T. I—XXI; Staats und Reise geogr. 1750. 8vo T. I—XVI; różne małe podróże zbiory i skrócenia; Malte Brun annales des voyages, etc. — Delle navigationi raccolti da Ramusio Venet. 1588. T. I. 1583. T. II. 1565. T. III. f. (n); Relation de divers voy. d'Hacluyt Paris 1666. folio T. I—III; Novus Orbis 1532, 1537, 1555. f. Są to piękne rzeczy, które zatłaszczyły, o których wręcz powiemy, oraz z niektórymi dzielami, które przy oddzielnych krajach i częściach świata wymienić przyjdzie, każą zapominać o braku dziedzictwa świętszych, jaki się wydarzyć może bibliotece wielkiej. Tu jeszcze wspomnienie wypada: voyage de la Motraye fol., Olearii Reisebeschr. fol.,

(n) Exemplarz tedy dobrany, tylko mu niedostaje Viaggio di M. Cesare de' Frederici nell' India Orientale, który wyjść należy do wydania Tomu IIIego 1606. pp. 386—430. Exemplarz dobrany jak ten biblioteki Warszawskiej był sprzedawany za 108 franków na licytacji Gaignat, a za 144 fr. na la Vallière.

Tourneforta, **Thunberge**, **Ansona**, **Moñconysa**, **Bouganville**, **Kook** i inni przez Banksa po francusku, **Saunder**s durch Frankreich Holl. Deutschl., i cokolwiek małych mieszkańców. — Tu jeszcze wspomnę parę dzieł o strojach Europejskich: **Recueil d'estampes représentant les grades, les rangs etc.** Paris 1779 mody Franc. stroje hiszp.; ***Recueil des habillements d'aprés Holbein**, Londres 1757, mianowicie angielskie; ***Rysunki dawnych strojów baletowych etc.**

Atlasy. Hommana i takie, które pod tym imieniem z różnej drużyny zebrane zostały, potrzebują starań, aby uzupełnione zostały, mianowicie w tych imionach, które się na Hommanie oparły. — **Ortelius Theatrum Antv.** 1575, 1592, 1624 (1595), po niemiecku **Theatr. oder Schafbuch. des Erdkreis.** Antv. 1580.; **Harmonia macrocosmica Amstel.** 1660, 1661, 1708.; **Mercatoris editio secunda Amstel.** 1607, taż sama 1630.; **Appendix Ortelii et Mercatoris** Guil. Bleamo Amst. 1631; **Mercator et Hondius Henr. Hond.** Amster. 1733. T. I—III; **Theatrum orbis a** Guil. et Joan. Bleamo 1645. T. I—IV.; **Appendices** 1649, 1650, Pars quarta 1648; **Janssonii nouus Atlas** 1658. T. I—VI; **Galerie du Monde van der Aa à Leide** T. I—LXVI. (cahiety, sposzyty); **Picard les revol. de l'univers** 1763. Są to wszystko komplety, do których liczyć trzeba parę wyżej wspomnianych starożytnych atlasów, i kilkanaście dla krajów szczególnych, które się tu i ów-dzie wspomną; kilka małych Merkatora i Bertiusa, miast i fortec, i tym podobnych.

CXI. Dzieje nowsze ile są dla każdego państwa Europy i dla innych części świata opatrzone, gdy rozważać mamy te bardzo niejednostajnie ukondycjonowane znajdujemy. Wszędzie należytego odświeżenia i najnowszemi płodami opatrzenia nie dostaje, a gdy tak jest i geograficznych i ze statisticznych opisów, pełności nigdzie nie ma; najuboższy jest zbiór półwyspu Pyrenejskiego; Skandynawski wyzutý ze zródeł; Angielski skromny w ilość, ale nie przeciążone żachmanami; dobrąszy od nich Włoski, a może od wszystkich oddziałów doborem celujący, choć liczbą, ni przepychem nie uderza; Francuski od wspomnionych dotąd znacznie liczniejszy, i rzeczywiście,

różnej drużyny ściągnął cokolwiek, lecz w składzie swoim nieszykowny; a jeszcze liczbą od francuskich mocno wyższy jest oddział dziejów niemieckich, w liczbie większa pełność i szykowność, która jednak do borem, trudno aby się nazwać mogła. Węgierskie i Czeskie w stosunku do innych, dość opatrzone, na tejże stopie co niemieckie stoją. Z pomiędzy Azji, Afriki i Ameryki, ta ostatnia najmniej opatriona, inne, że już wiele mają, więc im nie dostaje. Ale ostrzec wypada, że to, co mi się zdaje, o każdym w szczególności państwie i co tu mówię, ściąga się nie tylko do tego, co jeszcze mi wyliczać pozostaje, ale do tego wszystkiego, co do tych państw należało, a rozsypało się między zrzódła, diplomacją, zbiory kronik, literarja.

Do Portugalii: Osorius, Vertot, Oliveira, etc. de Sousa de Macedo *Lusitania liberata* Londini 1645 f.—

Do Hiszpanii: Orléans, Verdier, Briand (Adam), Mariana Toleti 1592 folio, *Ferreras synopsis historica de España en Madrid* 1700 8. T. XV., Watson, Bacallar y Sanna de S. Philippe mémoires pour l'hist. sous Phil. V., Herrera hist. general del mundo Madrid 1601 fol., cokolwiek drobnych, Prat etc.; Sastredra, *Faxardo corona gothica Ambres* 1681. f., de Sousa Moreyra *theatro erigido ale case de Sousa* Paris 1694. f.— Podróże: Labat, Bourgois (1807), Laborde, Dusault, Fischer.

Do Włoch: Prócz tych, co w zbiorach Muratorego objęci zostali, ciż sami albo inni celnijsi pisarze znajdują się oddzielnie: Peregrin, Puteanus, Sabellicus, Sigonius, Nardi, Segni, Varchi, Sansovino, Summoute, Villani, Vianoli Diedo i tym podobni szczególnych miast i familij. Istorici Venetiani 1718. 4to. Vol. I—X, Giaunone, i tak dalej, Muratori annali, dyssertacje; Sismondi hist. des républ.; kompendja Targo, Saint-Marc etc.; Daru hist. de Venise; Istoria di Toscana Galuzzi, Pignoti, etc.; Vogt o związku Lombardzkim i tym podobnych mniejszych cokolwiek. — *Houel voyage pittoresque de Sicile 1784 f. T. I—IV; *Saint-Nou de Naples et de Sicile 1781. f. T. I—V; *Campi Phlegræi, Hamilton, Naples 1776. fol. kolorowane T. I. II; Leondri Alberti descr. Italiæ; Richard descr. de l'Ital.; Voyage d'un Francais dans les au. 1765,

1766; *De la Lände, Du Paty, Orlow, Montaigne, Cochin, Addisson, Borch, i wieczi jeszcze małych; opisy Rzymu, Watykanu, Florencji, Wenecji rozmaito.*

Do Fraucji: w powszechności historią Francji Hennault i podobne inne abrégué chron., Rossel, Millot, Jourdau, Daniel, Velly z kontynuatorami Villarettem i Garnierem, Mezerai 1646. f. T. I—III. Auquettile; dawniejsze Henr. Valesinsza, Aemiliusza, Serres 1619. 8vo, 1643. folio. David hist. gravé 1787. (def.); Hist. général de la maison royal par Anselm de Guibours, troisième edit. 1726. f.; de Sainte Marthe hist. de la maison de Fr. 1647. f. T. I—IV. — Różne części dziejów lub panowania pojedynczych królów: Gaillard, Charles le gr. et Franc.; Lurisan, anec. de Phil. Aug. I. Ch. VI. et L. XI; Bury, L. IX; Varillas, L. XI—XIII; Duclos L. XI; Mathieu L. XI. 1610. fol.; Mémoires de l'état de la Fr. sous Charles IX. à Meidelburg 1578. 8vo T. I—III; Davilla Romæ 1735. f., 1713 4to; Esprit de la ligue; La Cretelle wszystkie trzy dzieła; Gramond L. XIII; Vassor L. XIII; Hode hist. de Louis XIV. 4to T. I—VI, Larrey, Reboulet; Duclos, Molleville etc. Menippe, anecdotes, polityka dworska, i cokolwiek dorywczych do czasów Ludwika XIV. i bliskich. Do czasów ostatnich Toulonjeon, Pages i do stu poimniejszych, Patte monuments à la gloire de Louis XV. f. — Campagnes mémorables des François, Varsovie (Paris) 1817. folio T. I—II. dzieło sztychowe. — Mémoiry: Collection universelle des mémoires, Londres 1785 8vo T. I—XLIV. tables T. I. II; Comines et Froissard w rozmaitych małych; Las memorias de Felipe de Comines traducidas por don Jvan Vitrian, Amberes 1643 fol.; de l'Estoile; Rabutin; Castelnau 1659 fol., Phil. de Mornay du Plessis 1624; Sully Genève 1752. 8vo T. I—VIII. Montpensier; Pelisson; Villeroy Sedan 1622; Condé Cologne 1693. 12mo, Bassompierre Amster. 1723. Motteville; Retz; mém. de Richelieu par Soulavie 1793. 8vo T. I—IX; ministerium cardinalis Richel. et Mazar. Heriboli; Auberg histoires de Mazar. nieco Mazarinianów; Villars publié par Anquettile; de Turenne de Polignac; Saint Simon oeuvres, mém.; Necker, Stael. — Dunoyer lettres, d'Ossat lettres, Lettres de Louis XII; — Dzieje szczególnych widoków prowincji osób: Billard Sau-

vigny essay hist. sur les moeurs des Fr. 1792. 4to T. I—X; Recherches sur les Finances Basle 1758. 4to T. I. II; Boulainvilliers hist. des anc. parlem. Londres 1737; etc. Cerisier, Leti, Echard, i różni—Péroult les hommes illustres 1696 f.; d'Auvigny et Péroult vie des hom. illustres; Nécrologie de Fr.; hist. de Guebriant par Laboureur 1657; Berville hist. du Guesclin; Hist. de Montmorancy; Renneville hist. de la Bastille; Marca de Béarn 1640 f.; Thibaudaux de Poitou; (Papon) de Provence Paris 1777. 4to; Cambiagi de Corse 4to; Dom Devienne de Bordeaux 1771. 4to; du Souillet de Rouen 1731. 4to.—Co do mięsca: Herbin statistique de la Fr. 1803. cokolwiek drobnych, mianowicie dawnych; Merien topogr. Galliae fol.; Millin, Orlow, *Voyage pittoresque de la Fr. Paris 1784. fol. T. I—VI; Description générale de la Fr. Paris 1781. fol. T. I. II. 1782. fol. T. I—III; Tableau de Paris; Sauval antiq. de Paris 1724. fol. T. I—III; Du Laure hist. de Paris; Pigaguol. Atlasy: Théatre géogr. du royaume de Fr. Paris 1626, *Le Neptune français 1710.

Do Szwajcarji: Mallet, Wood, Schiller, Stetler fol., Tschudi, Laufer, J. Müller, Thes. hist. Helv. Tiguri 1735. fol.—Merien Rhetia, William, Mayer; Muenter, Sanssur, *Laborde tableaux de la Suisse Paris 1780. fol. T. I—III.

Niższe Niemcy: Neuville hist. de la Holl., Miraeus, Winsen, Hadrian, Strada, i wiele mniejszych o wojnach Belgickich i cokolwiek do czasów Wittów, Mercurius Belligicus 1610—1649.—Cerisier tableau de Prov. unies T. I—X, Le Clerc hist. de P. u. Amst. fol. T. I—IV, Aitzema saken van Staet en oorlogh in ende omtrent de vereenigde Nederlanden Gravenh. 1670. fol. Deel I—VI. (Vol. 7), 1657. 4to T. I—XIV, Meteren 1614. f. i tenże po lacinię, Basnage, Buselius, Grotius, Haræus, Vredius, Heuter, Emmius, Pontanus, Bochius, Smalegango, Swertius, Snoius, Diræus, są to foliaki, które uśilują doścignąć liczby oktawów. Historica narratio profectioonis et inaugurationis Alberti et Isabellæ Antv. 1602. f. *Malowanie XVgo wieku obrządów ślubu Alexandra Farnese 1565. folio.—Pestel i nie wiele co więcej co do opisu kraju, tylko in folio cokolwiek z wieku siedemnastego bel-

gickich prowincji mias- isanych, między tymi *Theatrum urbium Belgiae liberi J. Bleauw, Sanderi Flan-*
drise Col. Agr. 1641. atlasy.

CXII. Wielka Britania, *Anderson royal genealogy* Lond. 1732. folio; *Sandfort genealogical hist.* 1677; — *Millot, Cabot, Goldsmith, Chavanelle, Meissner,* są kompendja, a obszerniejsze całych dziejów dzieła: *Polydoro Vergili, Jonston, Du Chesne hist. d'Angl.; Complete history of England in three volumes.* Lond. 1706. f.; *Laurence Echard hist. o f. En.* 1707. T. I—III; f.; *Rapin Thoyras po francusku i tłum. niemieckie; Smollet tłom. na franc.; Hume Loud.* 1772. 4to, oraz *Ułomaczenia franc.* 4to, 8vo; *Henry hist. of Gr. Br.* Lond. 1788 T. I—X, *Sydney hist. of Engl.* 1773. tol.: *Larrey* 1697. fol. T. I—IV; *Hugo Hollandus Heroologia* 1620 f.; *Orleans, Leti, Plutarch anglais;* — *Spelmanus Alfred, Herberta life of Henry VIII.* 1682. *Hyde Earl of Clarendon hist. of the rebellion and civil wars in Engl.* Oxford 1702 f. T. I.—III. *Basil.* 1798. 8. i po franc. *Cambden, Burnet, Clarke,* i kilkadziesiąt dzieł pojedynczych panowań lub szczególnych zdarzeń *Collins the Peerage of Engl.* 1741 8vo; *Hist. navale d'Angl.* trad. par Lediard *Lyon* 1751. 4to; Szkockie rzeczy: *Buchanan, Robertson Basil.* 1791. i *Ułomaczenia franc.*, *Jebb de vita Marie Stuart* fol.; Irlandzkie *Leland.* — *Rubischon, Young le cultivateur Anglais, Beeverell délice de la Gr. Bretagne, Wendeborn Gross Br., Archenholtz Annalen der britischen Gesch.* 8vo T. I—XX, *Gilpings, Sinclair Schottland, etc., etc.*

Skandinavia: Kompendja *Lacombe, Schlötzer, Liniers Botin utkast til Swenska Folkets historia, i po niemiecku przez Backmeistera, Beer, Pufendorf i inne.* *Roches Mallet hist. de Dannem, i inne.* — Do szczególnych panowań: *Handlingar til Konung Carl XI. Historia*, Stockholm 1763, *Harte Gustaw Adolf, Archenhojtz Gust. Ad. et la reine Christine, Puffendorf Caroli Gustavi latine* 1696. f., 1705. f. po francusku 1697, tegoż *Karol XII.* 1745. f.; podobnie *Karola XIIga Nordberg po francusku* 4to, bezimennego *Regensb.* 1707, S. F. 1701—1717, *Schmausseua* 1719, *Adlerfelda* 1740; *Obrady seymowe i pojedynczych*

królów mnięsze dzieła w Szweckim języku; *Widukindi hist. bellii Sueco moscovitici*; duża po niemiecku Duńska historja Holberga; *Christian Gesch. v. Schlesw.*; — * *Erici et Rolfi hist. edidit Verelius Upsaliæ 1664. 8vo*, *Hudorph twagambla Swenska Rym Kronikor 1674*; * *Wormius fasti, monum., regum series, literata Dunia, et specimen lexici runici f.*; * *Verelii runographia Scandica Upsal. 1675. folio*; *Torfaei Norweg. Orcades, f. series regum Danie et Torfeana 4to*; * *Rudbek Atlantica sive Manheim*, f. (kart ostatnich nie ma); *Huitfelda kronika Duńska 1652, f.*; *Messenius Scandia illustrata 1616. fol.* *Perringskiöld monum. Suiogothica 1710. f.*; *Olaus Magnus, Krauz chron. aquil. Grönl., Arniel, Keysler, Puteanus, i wielu innych i cokolwiek roszpraw Nettelblada, Ihrego, Brinka... — Stan kraju: Neue Landbyschr. der Schles. und Holst 1652. folio magno*, *Danii i Szwecji Catteau Calleville, Lagerbring; podróże w kraje północne, Denina, Acerbi, Neal., Wraxall, i Polskę i Rossią obejmują*; do Islandji *Olafsen et Povelson*. —

Niemcy: Może w nadejde wielkie wstąpiłem szcze-
guły, i nad zamiar wszędzie się rozciągam. Czasem
trudno jest dość ściśle wymierność utrzymać, a w zby-
tnim wyszczególnianiu powięiągać się wypada. Do
dziejów niemieckich, jest tyle co do Francuskich i
tyle co do Angielskich i tyle co jest do Skandynawskich
i do Szwajcarskich i Hollenderskich razem wziętych,
jest folio, 4to, 8vo, po wiele jest dzieł, przeszło 500
woluminów o Saxoniach, więcej o Brandenburgii i Pru-
sach. Nie wiele tu przepychu, chociaż niebraknie
dziel sztuczowych, mocna jest liczba foliałów, mo-
cnięsza broszurek w pękate quartanta powiązanych.
Chciałbym to wszystko w krótkości natrącić, aby
rozwięksłość powięiągnąć. Dla tego napomykam na-
zwiska, unikając determinowania co i kiedy pisali.
O starożytnościach tedy niemieckich licząc w to i sła-
wackie w Niemcy pochlonięte: *Gruppen, Marchi i*
*Wogen, Hummel, Walch, Masii antiq. Mekl., Zschak-
kwitz, Müllers Urnen, Clefelius, Höpfuer, i tak dalej.*

Do dziejów Bawarii: *Blanc, Westenrieder, Aet-
tenkover, Püller, Wolf, Adlzreuter, Falkenstein,*
*Aventin, Velser; saltzburgskich: Mezger, Hund; sta-
tisticznie Hazzi, Westenrieder; do Szwabskich: Te-*

schenmascher, Trittenheim, Schannat, Wegelin thes. rer. Suev., Gerberti Rudolph Suev.; do Würtembergskich Sattler 4to T. I—V. i I—IX., Groppe script. Würtemb., Spittler; do augspurskich: Wesser, Stetten; do Spirskich: Lehmann; do Wormskich: Schannat; do Mogunckich: Joannis scriptores Mog. Württweiu; do nad Rhenskich: Schannat, Schöpflin; do Trewirskich: prodrom. Trever., Brower, Hontheim; do Fuldeńskich: Schannat; do Würzburgskich i Bambergskich: Ludewig, Groppe; do Halskich: Hartman; do Paderbornu: Gruppen origines; do Osnabrück: Möser; do Hannoweru, Spittler; Willebrand hanseatische Chron.; do saxońskich: Pistorii amoenitates, Speneri notitia, Schakwitz, Moser, Schöttgen, Eckard, Moritz, Abel, Falkenstein, Engelhard, Sagittarius, Albinus, Wiedeburg, Glafeys, a foliały: Fabriciusza, Müllera, Krantza, Albinusa, Falkensteina, Eccarda, Calvoera, Chyträusa, Schöttgen, Dresser, Pomarius, Spangeuberg, Gosky, Buntrug, Erath, Lentz są do rzeczy Saskaich o Meklemburgu Frank. 4., Westfalen mon. Cimbr. f., Rudolph und Bleichenstein Gotha dipl. fol., o Anhaltinskich rzeczach Beckmann fol.; Walther Magdeburgica; i tak dalej, a przy każdym z tych foliałów lub wielo tomowych quartantów i octawów, po kilkanaście, kilkadziesiąt lub stem innych imion dolicz, przynajmniej co do liczby nabędzieś jakiegokolwiek wyobrażenia, kiedy niedostarczamy szczegółowych rzeczy do ocenienia rzeczy. Schenckii atlas saxonicus, f.; Zusammenkunst Johan Georg II. Hertz zu Sachsen etc. 1778. durch Ttzschimmern 1780. folio; *Kriegs præparation welche der Herzog zu Sachsen exequiret 1620. durch Paul Buchner dieser Zeit Feldt und Haus Zeigtmeistern Zusammengetragen folio, kodex malowany.

W powszechności o rzeszy niemieckię, o cesarstwie i cesarzach, cesarskich familiach i Austrji. — Hahn, Gebauer, Mascov, Gebhardi, Struvius, Buneau, Eccard, Köhler, Oleneschlager, Pfessel, Glafeys, Massenius, Heiss 1731. T. I—VIII. Heinrich, Schmidt i Milbiller we trzech wydaniach, Püttera różne małe dziełka, Büchling, Krause, Bohne, Voigtel, Jaquet, Montigny. — W szczegółach o domie austriackim Coxe w języku franc., Janitsch, *Essai sur l'hist de la maison*

d'Autr. par le comte de G... — Bertius, *Wassemberg*, i różni, różnych zdarzeń. Pojedynczych cesarzy: Robertson po angielsku i w tłumaczeniach; Herchenhalm Joseph I; Zchackwitz, Montigny de Charle VI; Leopolda, Józefa, etc. *Gesch. des interregni Carls VI*. Zesię do foliałów obróć: Buccellini *Stemmatographis*, Franckena *Germania* 1539, *Datt de pace publica* 1698, Vorburg 1645, Schardius (defekt), *Schedii origines Guelficas*, Hortleder 1618, czternasto foliały Khevenhiller, *Admirabiles efectos de la providencia sucedidos en la vide e imperio de Leopoldo primero en Milan* 1696 f. T. I—IV., Christian i Barth. Urtheil und Beschreib. am keiserl. Cammergericht 1604. fol. T. I—V. Sleidan; a że zwróć się do mniejzych, Schiller, Archenholz, Woltmann, i inni, pisma współczesne 4to, 8vo etc. Müller, Tálander, Moser, Kreysig i inni o sprawach i handlungen rzeszkich, o sejmach, elekcjach, koronacjach, ślubach, pogrzebach, mianowicie co do austriackiego domu *Roo annales 1592. f. z herbami malowanymi, Hueber Austria ex archivis Mellicensis folio, Herrgöt mon. augustae domus 1750. f. i pojedynczych cesarzy folio, jak się wspominało astyczowych. — Merian Austria f., Bisinger, Liechtenstern, cokolwiek Luca, opisy Wiednia, biegu Dunaju; Podróże po Niemczech: Riesbecka, Nicolai, Fortiss.

Do Prus, Brandenburga i pablikskich prowincyj: Lengnicha foliły i inne co do Prus królewskich zajęte są rzecząmi Polskimi, Hartknoch Preussen 1684. fol., Kirchen Gesch. Schütz f., Pauli Hale 1760 4to, Dawid 4to, Waissel 4to, Kotzebue, Bock w ogole o dziejach Prus. — Acta Borussica, preussische Archiv, Annalen, Erläuterter Preussen, preussische Zehenden, Sammler, Todes Tempel: Breslauische Briefen; Krausii scriptores, Küsteri; Abel, Gerken, Kehrben, Gundmann, Oelrichs, Miplenta, i wiele małych pism i rosspraw do rzeczy pruskich i brandenburgskich; collectio opusculorum Meccrelji 1731. 8vo, Sinold und Schütz corpus diplomaticum Braud. f.; Dzieje brandeb. Beckmann 1754 f.; Mörschel, Hartung, Gallus, Tschucke, Leti ritratti hist. delle case di Brand. Amsterd. 1687. 4to, Seidel Bildersammlung f.; Do szczególnych panowań i zdarzeń: Leben und Thaten Fr.

Wilh. 1735, hist. de Fr. Guil. à la Haye 1741, Puffendorf, folio; Büsching, Dampmartin, Gillies, Poellnitz, Gundling, Zimmermann; Helden Staats und Lebens Gesch. Fridrich des Andern 1746. 8vo, T. I—V. Denkwürdigkeiten Frid. des Gross. 1757. 8vo T. I—XIV. und Beyträge, Tempelhof siebu jährige Krieg. 4to, Pauli Leben grosser Helden, Tielcke 4to, Schröter, Archenholtz i mméjszé; Zbiór rozmaitych pism 4to do roku 1757 i 1758 ściągających się voluminów I—XIII; Heymann Kriegs und Friedens Archiv 1741, Schlesien vor und seit 1740. aus dem Engl.; Mirabeau monarchie Prus. Londre 1788. 8. T. I—VII. atlas; Thiébault mes souvenirs, Paris 1804. 8vo T. I—V.—Massenbach etc. różne mniésze, Erman et Reclam mem. à l'hist. des réfugiés. Berlin 1782. 8. T. I—IX.; *Ursin von Bär Trauer und Ehrengedächtniss Charlotten Königin, Cölin an der Spree 1705 wielkie folio, sztach Wolfganga. — Henneberger Erklärung der preussischen Mappen, Königs. 1595; do statistiki Goldbek, Holsche, Leonhardi, Hering, Baczkó, Weigel Beschr. Schles. 1800. 8. T. I—X.; Do Pomeranii: Micrelius, Rangon, Friedeborn, Schöttigen, Kantzow 1816, Crainer Kirchen Kronik.

CXIII. Dawne, Szląsk, Luzacja, Morawis. — Curæus fol., Schiktus f., Schindler togata, Hank de nominib., Crusius, Pachaly, Lichtenstern, Gomolcka, Zepken Gynæcum 1626, Fragmente aus der Gesch. der Klöster 1810, Versuch über die Schl. Gesch. 1777, Luca Denkwürdig., Wörbs neues Archiv 1804; Thebasius Liegnitzcher Jahrb. 1733. fol., Mahrendorf o Lignicy, Jo. Sam. Magnus o Sorawie, Köllner Wolaviographia, Hermann Maslographia, Sinapius Olsnogr. Curiosität., Aelurius Glatziogr. Henel Silesiogr. 1704. — Samueli Grosser Lausitz 1714. fol., Ehren Tempel des Ober Lausitz 1719. f., Carpzow Anelecta Zittau. 1716. f.; — Pilarz et Morawiec Moravia hist. Brun. 1785 f., Pessina Mars Mor. 1677 f., Ullmann Alt. Mähr. Olm. 1762 f., Strzedowsky sacra Mor. 4to, Sommerberg regnum Vannian., Griesel, etc. *Paprockiego: sztambuch Szlęski, Diadochos, Zrcadlo margrabstwy Morawskeho.

Czechy: *Hagek kronika Czeska 1541 f., wyda-

nia Dubrawskiego, deutsch durch Sandel 1596, 1697, 1718. f.; Dubrawski 1552, 1575 fol., 1687 8vo; *Welleslawina Kalendar historyczny 1590 f.; Kronika Święta 1602. 4to; Borek böhm. Chron. 1587 f.; Beckler insonderheit von dem Hause Hovosa 1695; Balbius Tab. gen., Kolowrath, liber curialis, miscellanea fol. T. I—IV. epit. hist. fol.; Dumont de Flurgy Vienne 1808, Pubitschka, Peltzel, Woltman sā kompendja.—Hammerschmid prodr. gloriae Pragens. 1723 f., Bolesluezki vita S. Adalb., Theobald Hussiten-Krieg, Apologia der böhmischen Stände 1619 i inne, i do tych czasów różne pisma, Londorp, Glaesey, Althan, Goldast comment. de jurib. 1719 f., etc.; — Jetzlebende Böhmen 1712, Isaczern 1742, Materialien zur Statistik 1787. 8vo T. I—XI. und Miscellen, Redel's Praga, etc.—

Rossja, powszechnie: Arndt, La Combe, Jemin, Le Clerc, Levesque, Karamzin we wszystkich językach, hist. de la Russie gravé par David, Bibliothek des Grossfürsten von J. K. M., Müllera Sammlung russischer Gesch.; Montley life of Peter 1740, Gordon, Nestesuranoy i wiele do czasów Piotra wielkiego; Neuverändertes Russland i podobnie do wielu szczególnych panowań zbieg dzieł szczególnowych. Bouteurin campagne de 1812. Zrzódeł nie zbyt wiele: Nestor Scherera i Schlözera, Sofijski wremiennik, Frahn Ihn Foszlan 1773. 4to, Sobranie hosudarstwiennych hramot f.; — Podróże: Chantreau Haven, Müller, Rytschkow, Georgi, Pallas; Czuškow opisanie kommercij 1788 4to T. I—XXI. geograficzne i statist.: Georgi, Brömsen, Hassel, Hermann, Meyners, Meyer, Strahlenberg, Storch; opisy Petersburga, niewielu szczególnych prowincji: Krachennikow, Anteroche, Fischer, Ritschkow, etc.

Węgry z przyległemi krajami: Fessler Gesch. der Ungarn Leipz. 1812. 8vo T. I—X; Hist. des révol. de Hongrie à la Haye 1739. 8vo, 4to, Windisch, Sacy i inne kompendja; Bonfin 1543, 1568, 1571, 1601, 1680, Istuanfi 1623, Bel notitio 1735, adparat 1735. prodro. 1723, Ortelius folio, 4to, 8vo; Timon, Schoenwisser, Ostrokos, Montalbo hist. de las guerras de Ungria 1682, 1688. en Paiermo 1693 folio, Griselinus. Gesch. Temeswar. Banuat., Schimel Gesch. von Bosnien. Do-

Dolmatii: Du Freane, Lucius, Blaskowicz 1794; **Do Siedmiogrodzia:** Toppetin, Telmer, Benkoc, Bethlehem; **Sulzer Transalpinische Dacien,** M. C. hist. de la Moldavie. — Magyar atlas 1802. f.

Turcja z Grecją: Schultz nach dem französischen de la Croix, Vanel hist. des Turc., Sagredo, Mignot, d'Ohson, Lüdecke, Hammer, Tott, etc., Neu eröffnete Ottomaniische Pforte nach Riccaut und Sagredo Augsh. 1701 f., Schmitt, f., Crusius f., Leuuklev f., Muller f., Kautemir aus dem Englischen 4to; Guer mémoires et usages 4to, Thornton état actuelle trad. de l'Angl. 8vo; Wittmann, Pertuisier, Craven, Guyot; **Voyage pittoresque de la Grèce Paris** 1782 f. — wreszcie patrz dzieje wsch. du i Asjā.

Dzieje wschodu, mohometanów, Asji: niemieckie foliisy Erasma Franciskę; foliisy Dappera po niemiecku, Marco Polo, Volney do Syrii, Pockock, Le Hay recueil de cent estampes représentant différentes nations du Levant Paris 1714, Cassas de la Syrie fol., Forbin voy. au Levant, Chardin, Tavernier po niem. i po franc., Olearii Reisebeschr. fol., Della Valle orientalische Reiseb., Niebhur Beschr. von Arabien, tegoż Reisebeschr. nach Arabien, Klaproth Reise in den Kaukasus, Freygang, Güldenstädt; De Guignes hist. des Uns 4to, Herbelot bibl. orientale fol. 4to i 8.; O muhammedaństwie Ganier, Oelsner, Ockley, Mariguy revol. des Arabes, Marin hist. de Saladin; Janna hist. du Chypre, Reinhard też po niem., o religii, Reland, Savary, Wallich, Bibliander, Ryer, Marracci, Cludius etc. — Pottingera podróż do Belouchistanu. — Do dzielów: Mancye-Clairac hist. des Perses, Clodius, etc. Hist. des dernières révol. 1742, Bizarri rerum Persicar. fol., Macrizi Lugd. Bat. 1790. 4to, Tarich series regum Persiae, Marchtaleri Tubingæ 1628. 4to, Specimen svie Abul Faraji de origine et morib. Arabum Oxoniæ 1650, Hist. compendiosa dynastiarum auctore Abul Pharasio Oxoniæ 1663, Hist. mahometanæ du Macine Paris 1657. 4to, Ahmedis Arabiadæ vitæ Timuri Lugd. Bat. 1636. 4to, Cheyrefedin Ali hist. de Timur traduite par de la Croix, Lenglét institut. de Timur, Abulgasi-bayadur-chan hist. génér. des Tatara traduite Leyde 1726. 8., Broniowski descr. Tartariæ 1595. fol., Brussi diarium de

Tarteria, i cokolwiek małych o Tatarach. — Indje: Maffei, Dów Gesch. übers. Lopez, Bolt, Archenholtz, Orme, Duperron Handelswerk., Kleukera kalkuckich pism i Bartholomea skrócenie, Müller dykej. mytholog., Ezour Vedam, Baguat Geeta, *Recueil de différentes divinités des Indiens, le tout représenté en 103 estampes ou plutôt desseins rehaussés folio, malewidła na papierze wyobrażają bóstwa; historią Krisznę i inną Wisznu lub Sziwem przemiany. — Rennel descr. de l'Inde 4to; Lettres édifiantes, po niemiecku Augsp. 1728. fol., Niecamp mission Danoise, Pottinger, Gentil, Forster, Campbell, etc.; — Chiny: Du Halde descr. de la Ch. fol. 4to, i po niem. Kircheri China illustr. dwa wydania, Martinus. Atlas Sinensis 1655. f., D'Anville atlas de la Ch., Lewis i cokolwiek pomnijszych o Chinach dziełek. Yu le Grand par le Clerc. Ambassade au Japon fol., Gołownin, Murawiew.

Afrika Lopezi per Reinum descr. regni Africani 1598. fol., Dapper po niemiecku, Ludolfii hist. et comment ad hist. Aethiop. fol., Bruns 1791. 8. T. I.—VI. Podróże: Shaw po fran. i po niem., Brown, Mungo Park, Bory de S. Vincent, Golbery, Eyles Yrwin, le Vaillant, Lobo, Poiret, i tak dalej. — Pod koniec tu jeszcze raz przypomnieć to wypada, cośmy wyżej uważały, że w oddziale geografii, dotąd nie dalo się dosyć ugładzić i pokryć dawne Sachmany, którymi świecił ten oddział. Dla tego choć latwoły było pomnożyć liczbę imion podróżujących, opisujących kraje, któreby pięknie się w swo szeregi mieściły: lecz w tium i w tysiące nie wąpomnianych, przyzwoita ich było odesłać, gdy nie dość dobrze ukondycjonowane, i często jedynie w niemieckim znajdują się przekładzie, i ze wspomnionych wyżej nie jedna podróż, mianowicie w tym przykrym znajduje się stanis. — Lecz jeszcze do Afriki wyraźnie wspomnieć wypada wielkie dzieło description de l'Egypte ponowione Pankouka wydanie; Tarich Mysr (Chron. Aegypt.) 4to, Abul Fedæ descr. Aeg. Götting. 1776, Hartmann Commentarii de Africa Edrisiana Göt. 1791.; Mengen hist. d'Eg. sous Mohammed-Aly.

Amerika i kraje oceaniki, najmniej opatrzoné: Dappers Amerika po niemiecku f., Joannis de Laet

Amer. 1633. folio, Ullo, Lahat; Robertson, Pauw, Touron hist. de l'Amer., Seybert des etat unis, Oex-melius de Flibustiers, pojedynczych dziełek do wojny Amerikańskię nie wiele; Soden Peru, d'Auberreuil Anglo-Amerika, Tertre hist. des Antille, Charlevoix S. Domingo, tenże hist. du Paragu. Venet. 1779. f.— podróże: Labillardière, de la Pérouse pięknie zdobią; Humbolta podróże kompletują się; Sonnerat nouvelle Guinée, i tak dalej. — Obie Indje: Raynal hist. philosophique, kilka wydań, Semler Handelsgesellschaft 1764.

15. *Sztuki mowne i obrazowe (Belles lettres et Beaux-arts).*

CXIV. Jeżeli w różnych rzazach w skrótaniu tego obrazu stanu biblioteki warszawskiej, mogła się na-przykrzyé niemczynza, z powodu, że wiele dzieł przy-taczało się w tłumaczeniach niemieckich: w tym wy-dziale z niemczynzą ma się w pewnym sposobie od-wrótnie. Z położenia krajów i biblioteki bardzo się mało w niéj znajduje piśmiennych płodów w hiszpańskim języku, mało we włoskim, mało i w angielskim, najwięcej w tych językach, które są bliższe. A gdy, w tym sztuk wydziale: przy hościocie zbiorn pism py-renejskiego półwyspu, przy Sachmanach i dziurach zbioru półwyspu apenninów, w celności i jakiekol-wiek istocie lepój występuje zbiór wyspy; w tymże sztuk wydziale: obok zamożnięjszego od wszelkich innych zbiuru francuskiego, szykuje się w swym pra-wdziwym kalectwie zbiór niemiecki. Wreszcie w ca-łości biorąc sztuki obrazowe ze swymi oktawami, które stają się dla nich przewodnikami, i ze swymi foliaś-ami, które wzory i płody sztuk obrazowych zamykają; nie tylko z wyższej ceny pienieżnej, ale i ze szcze-śliwego oktawów i foliaśów zebrania, biorą pierwszeń-stwo, nad sztukami mownemi, które wystawują dru-żynę dość okwitą, książę tysięcy, ale chudą i w ka-lectwie.

O Aestetyce i smaku sam drobiazg: Garwe, Paul, Bendavid, Humbold, Riedel, Krug i około 30 dzie-łek innych.

Do sztuk mownych, ich historja i literatura: Jördens lexicon, Hartmannus Gesch. der Poesie, Schmida

dzieła, Eschenburga dramatische Bibliothek, Flögels Gesch. der komischen Litteratur, Nasser Gesch. der deutschen Poésie, Velasquez Gesch. spanisch. Dichtk., Arleagaz Gesch. der itälänischen Opera, Vertut hist. des troubadours, Sismondi de la litter. du midi de l'Eur. i kilkanaście mniejjszych.

Do nich przepisy, rozbiory: Puelitz systematiche Encycl. der stylistischen Wissensch. Rollin, Rainler, Balleaux, Eschenburg's Theorie, La Harpe, Sulzer's Theorie mit Zusätzl. und Nachträgen. — Do poetyki i rhetoryki prócz kilku nowych, setkami stoją dawne Iacińskie przepisy Włochów i jezuitów: Suuri, Caussin, de la Cerda, Cresoli, Carbone's Costatario, Ehrhard, Maseni, Lauxmin, Raspalio, Onphalius, Lejay, Laurenberg, Soar, Vossius, Melanchthon, i wielu innych, Scaliger, Fabricius, Chemuiz i inni, a przepisów do pisania listów mnóstwo.

Łacina: Oracie, mowy, poczeje pierwszych XVgo i XVIgo wieku Iaciuników i późniejszych różnej dobroci nie braknie i wielorakich wydań. Barklaea argenidy dwadzieścia kilka edycji, Erasmusa, Mureta i tym podobnych. Reinikes vulpecula trzy wydania Iacińskie, dwa niemieckie; rozo małe encomia; selectæ declamationes Melanchthonis Argentor. 1569. 8. T. I—VI; *Maphaei Barberini nunc Urbani PP. VIII. Ponzonieta (infine) Romæ in s̄edib. S. J. 1631., exemplarz pargaminowy. Listów Iacińskich jest dosyć, lecz które są interesowne z rzeczy, o tych się wspomni pod bibliografią. —

Portugalia i Hiszpania: Lusiada de Luis de Camoës, em Napoles 1731. 4to T. I. II; Estilo y formulario de cartas familiares por Germi. Paulo de Manganares, Madrid 1607. 4to; El ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha, Brucelas 1611. 8vo; La Silva curiosa de Julian de Medrano vendesa en Paris 1608. 8vo; El viage entretenido de Augustin de Rojas, Lérida 1611. 8vo; El peregrino en sa patria de Lope de Vega Carpio Brusselias 1608 12mo; Lai ohras de Chistoral de Castillejo, Anvers 1598, 12mo, kilka jeszcze mniejjszych, kilka ilómaczeń.

Włochy, w liczbie znacznie większej od poprzednich: a w tym są z końca XVIgo a początku XVIIgo wieku, lettere, farsalki, oracje, mniejjszych pisarzy

wiersze, teatralne sztuczki, tak, że pomimo liczby ich dość znaczej, głównych pisarzy niedostatek. — Wszakże: Il malmountile racquistato di Perlone Zipoli, Firenze 1731. 4to; Ariosto Orlando furioso Venet. Felix Velgi; Tasso w małych formatach, w podobnych Tassoni, Boiardo Orlando inamorato, Venet. 1571, 1602. kilka małych książeczek, Londra presso Prault; Trissino Italia liberata, Parigi 1729. 8vo; Pastor fido; Goldoni, Metastasio opera Londra 1784. 8. T. I—XII. i w kilku wydaniach i tłumaczeniach; Boccacio, Londra 1787. 8vo T. I—V; Tasso Gerus. liberata, Venet. 1760. 4to T. I. II.

Anglia: Choice of the poetical pieces Englisch poets published by Jos. Ratzer, Vienna 1783. 8vo T. I—VI; Pop dzieła (works), Shakespear w kilku wydaniach i tłumaczeniach; Dryden, Milton, Ossian i w tłumaczeniu Macphersona, The spectator, Chesterfield, Swift, Smollet; Fieldinga, Younga, Sterna, dzieła (works); Grandisson; Pleasant notes upon Don Quichote Lond. 1782. folio; i niektóre tłumaczenia.

Francuska litterature, belles lettres: Dzieła (oeuvres) Genlis, Delilla, Floriana; lettres de Sévigné, mémoires de Maintenon, le cabinet des Fées 1785. 8vo T. I—XLI. nouvelle bibliothèque universelle des Romans, Paris 1797—1805. 8vo T. I—CXII (Volum. 56); bibliothèque univ. des Romans 1775—1789. voluminów I—CXII; biblioth. de campagne Lyon 1760. 8vo T. I—XXIV. Mille et une nuits Galland Genève 1790. 8vo T. I—IX.; Auguis, les poëtes Francais jusqu'a Malherbe 182 8vo T. I— sażnistemi szeregami niemały szmat półek i ściany zajmują i pięknie je stroją. — Różnych dorywczych, w różnej postaci i wzroście dzieł i książek stoi: Boileau, La Fontaine, Scarron, Piron, Crebillon, Corneille, Destouche, Chaussé, Favart, Dancourt, théatre du second ordre, zbiory kilku i kilkunasto tomowe sztuk teatralnych i cokolwiek sztuk pojedynczych. — Les jardins par Delille, Paris de l'imprimerie de Franc. Ambr. Didot l'ainé 1782. 4to, exemplarz niegdyś Rosalii Lubomirskiej; Œuvres de Molière, Paris 1734. 4to T. I—VI, Racine avec des comment. par Geoffr., Paris Normand

1808. 8vo T. I—VII. avec des comment. par Bossermain 1768, 8vo T. I—VII. —

Niemcy: Kanitz, Hagedorn, Opitz, Alb. Haller, Schiller, Büsch, Gleim, Kleist, Bodmer, Bürger, Ramler, Gellert, Klopstock, Zacharia, Rabener, Schlegel, Lyrische Anthologie, Teatr prawie nic. Herders Zerstreite Blatter, Zimmerman über Einsamkeit, cokolwiek Wielanda, cokolwiek niemieckich romansów, a więc dziel facecyj i wesołego konceptu.

Rossyjskich dotąd nie wiele: Dmitriew, Lomonosów, Dierżawin, i mało co więcej poezji.

CXV. Do sztuk obrazowych ich historja i literatura: Lanzi storia pittorica Bassana 1818, traduite, par Dieudé, Landon vie et oeuvres des peintres, Vasari vite di pittori Livorno 1767, Passeri, Soprani Romano, Bartholomeo vita di pittori, Felibien entretien sur les vies des peintres, Descamps la vie des peintres Flamands, De Piles oeuvres, Abrégé de la vie de peintres par M.... Bartsch le peintre graveur; Jansen, Heinike o pierwotnym sztycharstwie; Huber, Jeubert manuel des amateurs, Lépicié catal. des tableaux du roi, i różne katalogi; Brutot des monogrammes, Puget dictionnaires des chifres 1767; Durer, Da Vinci, Korremont, etc.; Liechtenberg und Riepenhausen Hogartsche kupferst; Senefelder Lehrbuch der Steindruk.; — Winkelmann hist. de l'art de l'antiquité Leipz. 1781; Füssli's Künstlerlexicon folio.

Archæologia: foliały Montfaucon, Piranesego, Winkelmana alte Denkmäler fol. Bergeri rózne dzieła; Museum Veronense, Odescalci, Florentin. Gaston 1731 fol., de Florence David 4to, Visconti il museo Pio Clementino Romæ 1782 fol. T. I—IV; Ciampini vetera monumenta; Millin monum inediti 4to; Caylus recueil 4to; Monum. Ercolan. Neapoli folio T. I—X. — Le Grand monum. de la Grèce, Quatremère de Quincy Jupiter olympien, Chandler Jonian antiquities 1769, Stuart antiquities of Athen 1762, Major ruins of Pæstum 1768, Morghen antiquité di Puzzuoli, etc. — Roma sotterranea; opisy Rzymu: Barbault, D'Overbek, aspesi di Amidei librario, Adler, i cokolwiek małych 8vo; Bartoli columna aptoniana; Hamilton arco Trajani. — Posagi: Cavaceppi, Dalen,

*Leplat recueil des marbres à Dresde, galleria Justinianna, Mossei; Bellori lucerne; Novus thesaurus gemmarum, Romæ 1781 fol. T. I. II., Picard pieres gravés de Stosch, Eckhel choix des pierres gravées, *Choix de pierres antiques du duc de Marlborough (jeden z 50ciu exemplarzy), De la Chau pierres gravées du duc d'Orléans, Mariette i cokolwiek innych, Miliotti descr. des pierres gravée sztych i rękopisem; Antiquités Etrusques David 1785; Hamilton collection from ancient vases, Petitot vases; Collection de peintures antiques qui ornaient les édifices, tant à Rome, qu'aux environs, Romæ 1781; *Herkulańskie malowidła kolorami pendzlem exekwowane, folio.*

Archæologia wieków średnich mocno jest rozproszona w różnego historycznego wydziału oddziałach. Tu przytaczamy: Ellies Views the river Rhine Farington, Views of the lakes in Cumberl. and Westmor 1789, Herc batimens de Lorraine; Thomas Hearne antiquities of Great Britsin 1786, Suecia antiqua et hodierna; Cicoguara storia della sculptura, Venez. 1818, Seroux d'Agincourt hist. de l'art, 8vo etc.

Nowsze monumenta sztuki znajdują się w różnych widokach miast, mianowicie włoskich w różnych dziełkach, które się zdarzyło wspomnieć w różnych oddziałach wydziału historii; monumenta równie rzeźby jak malarstwa. Musée Francais, Gallerie de Dresde, etc. etc., liczą się do ksiąg sztychowych, i sztycharstwa drogie i nieocenione zabytki, znajdujące się w gabinecie sztychów, składają osobny niejako od biblioteki zbiorów, wszakże na wszystkich punktach, dzielami mianowicie przepychu ze zbiorami biblioteki wiążący się. Opisywanie sztychowych zbiorów, byłoby nową robotą, którą świadomie ręka lepią dopelnia, i uwolniła mnie w tym miejscu od rozpatrywania stanu biblioteki z tego względu, gdy odwołać się można do Gazety literackiej warszawskiej 1822 roku, w październiku i listopadzie, Nro 38 do 42, pp. 200 i następne, gdzie była wiadomość o gabinecie rycin z publiczną narodową biblioteką połączonym. Wszakże dodać i to potrzeba, że co do monumentów sztuki powszych wieków powiedziało się cokolwiek pod numismatyką, pod architekturą.

14. *Lingwistika (Filologia).*

CXVI. Posiada grammatyk poważnych filozoficznych zbiór piękny i do historji języków dość piękne dzieła. — Mitridates, Court de Gebellin, i różne o językach wyobrażenie dające dzieła. Propagandy alfabetu, elementarze. — Dawnych grammatyk greckich, a więcej jeszcze łacińskich, Gretserów, alwarów i tym podobnych wydania liczne i liczba setkami obliczana, a między nimi nowych celnijszych niebraknie, Bultmannow, Bröderów, i tym podobnych. — Grammatyk włoskich dosyć, francuskich i niemieckich nie braknie, a znajdują się dla każdego ze znajomitszych języków: Sacy i Savary *linguae Arabicæ*, Ludolphi gramm. Russica Oxford 1696, Carray sunskrit grammar, Serampour 1806. 4to. — Nomenklatory, synonymae, adagia, polyanthie, florilegia i tym podobne w liczbie znacznej w małych formatach i w pąkach foliach niemalō miejsca zajmują, a najwięcej ich dla łaciny. Sacy *chrestomathia arabska*.

Z pomiędzy słowników, których też w różnych formatach liczba jest nie mała, wspomnijmy jako najcelnijsze: dwadzieścia kilka wydań foliowego Calpina, Roberta Stephana, Fabra, Gesnera, Forcellini, Scheller. Wiele innych łacińskich po kilka wydań, Du Frêne du Cange *glossar. medie et infime latinitatis* lubo znajduje się potrójne wydanie, brakuje dotąd supplementów. Haltaus *glossar. med. ævi*; Spelmann *glossar. archaiolog.* Lugd. 1687, wszystko to foliasty. — Greckie: Scopula, Henrica Stephana i inne z wieku XVIgo in folio. Du Frêne du Cange greczyzny wieków średnich; Cyrilli Philoxeni *glossarium* 1682, Schrevel, Schleusner, Schneider. — Do języków wschodnich: Villotes Ormiański 1714 folio; Chiński De Guignes, Paris 1813 folio; Castelli 1686 fol.; Schindleri *pentaglotton*; Gazophilac. auctore Angelo a S. Joseph, Amstel. 1684; Ludolphi *lexicon Aethiop.* 1699; Spellmann *glossar*; Meninski 1680 z grammatyką f.; Germani fabrica *linguae arabicæ*. Hebrajskich jest niedostatek; bo co się znajdują to mało znaczne: Cuccei, Forsteri, mały Buxtorf i kilka mniejjszych; talmudistskich wecale niedostaje. Robertson *thesaurus*. — Co do Europejskich języków, Hickes, *linguar. vet.*

septentrionalium thesaur. Oxoniæ 1705 fol.; Roquefort glossaire de la langue Romane 8vo; Trevoux, Halma, Flami, Veneroni, Antonini, Alberti, Altieri, Adelung, Campe, Heym, Cerkowny słownik 1818, Sobrini, Vocabulario Portuguez e Latino, pelo padre D. Raphael Bluteau, Coimbra 1712, folio małe T. I.—VIII.

15. *Pedagogika.*

Oddział szczególny i wyłączony składa, chociaż powody do tego oddzielania mało już wpływają. Około 400 książek odstawionych, w których: Pestalozzi, Niemeyer, Henfinger, Journal d'éducation i cokolwiek mniejszych; Schwarz Gesch. der Erziehung etc.; wreszcie są to magazyny, Bilderbücher, ami des eufans i tym podobne dla dziecięcego użytku dzieła, chociaż nie elementa oznaczonych przedmiotów większa część tego rodzaju dzieł znajduje się w swojich przedmiotach rozstawiona.

16. *Architektura.*

CXVII. Cywilna architektura dostarczyła bibliotece: Roland le Virloys diction. Milizia, Serli, Rondelet, Bullet, le Clerc, Decker, Vogel, Derand, Gilly, Manger, Wolfram, Hoggrave, Büsch, Vignola, Durand, Stieglitz, Palladio, Perronet, Ruggieri, etc. de la charpente Fourneau, Krafft; J. le Pautre œuvres d'archit., Montigny et Famin architecture Toscane, Blondel arch. français f. T. I—IV, Krafft des environs de Paris fol., de Thurah Danske Vitruvius 1746 f. T. I. II. Campbell Vitruvius Britanicus 1731, Inigo Jones przez Kenta, Neralco, Tesi, de Neufforge, Calderari, Pozzo Daviler, etc. Lagrenée recueil de disser. composit. frises et ornem. 1800. fol., Chippendale guide du tapissier 1762 fol.

Inne gałęzie budownictwa odsyłamy do militarki.

17. *Militarka i architektura militarna i wodna.*

Marynarka i budownictwo morskie i wodne, ma kilkanaście dzieł a więcżej, o budowaniu dróg, mostów, kanałów: Covens en Cornelis Mortier diction. de la

marine; o budowaniu okrętów, Euler, Braubach, Müller; — Scheyer, Niemann, Neumann, Schulz, Eitelwein, Maillard, Belidor, Leupold, Beyer, Gauthey, Wiebeling. — Inżynierka, fortyfikacje, i architektura: Perret, Theti, Marolois, Alghisi da Carpi, Böhni, de Fer, Lorini, Struensee, Belidor, Dögen. — Taktika, sztuka militarna: Joly de Maizeroy übera von Brühl, Le Blond, Loen, Bellay, Julius Voss, Fosse, Robin, Furtenbach f., Puyaégur, Vauban attaque des places i kilka innych; Belidor bombard.; o artyllerji, Sardi, Collado, Dulacq; o inżynierce: Clairac, Savorgnano di Belgrado, Ferretus; Patrizi paralleli milit. f.; strategemata, Rocca, Busca, Reusner Sarinus; Esprit des loix i reverle du Comte de Saxe; Commentarii militari Montecuccoli Vienae 1718 fol., Turpin de Crisé commentaire sur les mém. de Montecu. 1769; Santa Cruz de Marzenado reflex. milit. et polit. 1735. 8. T. I—XII. Dict. milit. par M. D. L. C. D. B. 1758. i ze 30 małych. — Walther militaire Bibliothek.

18. *R 6 4 n e s t u k i.*

Muzyka: Euler, Rameau, Burneys Tagebuch durch Ebeling, Zarlino f., Kircher musurgia, i cokolwiek innych.

Mnemonika: Aretin, Kästner.

Cryptographia, tachygraphia etc.; Selenus.

Symbolika: dawnych ksiąg często sztychowanych kilka.

Jazda, na koniu: von der Gestüterey Marx Fugger, Frankfurt am Meyn 1584 f. — Cavallo frenato di Pietro Antonio Ferraro, Napoli 1602 f. — etc.

Łowiectwo cokolwiek nieznaczącego.

Nautika pływanie, kilka małych.

Taniec: Compan, diction. des Danses Paris 1787. 8vo i prawie nic innego.

Gry: tak mało, że prawie jakby nic.

19. *Litteratura i historia piśmiennictwa w powszechności, oraz bibliografia.*

CXVIII. Co w ten wydział obejmujemy, to jest gałęzią od dziejów kultury ludzkiej oderwaną, gałęzią,

od której już bez końca mnięjsze gałązki, latorośle i listki odrywaliśmy i obszczykiwali rozrzuciając jest w ich przedmioty po wszystkich bibliotece oddziałach. Tu pozostał sam pień, owo odłamane od dziejów powszchniej kultury ludzkiej ramie, które jak kadłub nóg, rąk i głowy pozbawiony jeszcze w wielkim występuje nam ogromie. Sa tu miscellanea wszystkich nauk i wiadomości ludzkich, w których nie oddzielisz teologii od fiziki, chemii od poezyi, jeduo z drugim razem do ksiąg wtroczone, jak niedopnictło ich rozesypać wedle przedmiotów, na które biblioteka rozdzieloną została, tak w swojej całości nie dozwala się na takie podzielać przedmioty. Podział w tym wydziale iść może jak w wydziale historycznym, narodami, osobami i formą jaką dzieła pisané. Lecz cały ten, choć pocięty i ociosany wydział, ma wielki interes bibliograficzny czyli książkowy, dla tego i książka i wiadomości o książce wpływają na podzielanie tego wydziału. A cały ten wydział, jak ze względu bibliograficznego, tak ze względu historycznego, jest jednym z najbogatszych i najpiękniejszych w bibliotece warszawskiej.

Owóz, do elementów bibliograficznych, do powzięcia wiadomości co jest książka, co pismo, co druk, o bibliografii Peignot, Denis i inui. O książce, piśmie i druku Schwarz, Wehr, Capener, Hugo, i inni; Taubel, Fournier i inni; — Scholtzii thesaur. symbolor i. e. insignia bibliopolor.: — Denina bibliopoeia.— O bibliotekarstwie czyli rzeczy bibliotecznej: Rothe, Schrettinger, Schelhorn, Mader, Hottinger, Clement, Legipont, Nekell, Ebert, Kajser, Erdt, Koch.

Historia litteraria i litteratura. Gessner bibl. univers. fol. Lambek, Struvius, Reimann, Heumaon, Stolle, Gundling, Denina, Meusel, Wachler, Paul. Treher thestrum virðr. erudit. 1688 fol., Blount censura auctor. London. 1690 f., Jöcher Gelehr. Lexicon, z kontynuatorami, Saxii Onomasticon czyli spisanie chronologiczne etc. Galerie universelle 1787. 4to T. I—VIII. Bullart academie des sciences 1682. f., wiele innych, o których niżej, i wielu innych, którzy w ogóle o dziejach lub całości nauk i piśmiennictwa mówiący. — Pod dowództwem Eichhorna wychodzące Geschichte der Wissenschaften, w której jest Bouter-

wek, Fiorillo, Heeren, Buhle, Wachler, Meyer, Kästner, Hoyer i inni. — Origen progressos y estado actual de toda la literatura obra escrita en Italiano por el abate D. Juan Andres y traducida al Castellano por Carlos Andres, en Madrid 1784. 8vo T. I—IX. — Do krajów pojedynczych: Schott bibl. Hispan.; do włoskich Fabroui, Zeni, Ginguené, Tiraboschi; Jagemann i wiele pojedynczych i innielszych o szczegółach jakich lub osochach pisaných; do francuskich: Lambert, Desessart, Ersch i wiele pojedynczych, bibliothèque du Verdier, hist. littér. des Faucais; do angielskich, de la Chapelle biblioth. angl., Reuss gelehrte Engl. Mackenzie życia Skotów Edinb. 1708. fol., Lüdeks Schwedische Gelehrsamkeit, Archud, Moller, etc.; do Niemiec, Ersch, allgem deutsche Bibl., Hamberger, Meusel, i parę set rozmaitych jedynie Niemców tykających, Balbin Bohemia docia, Erber scriptores, Prohaska liberalium artium, Voigt acta littér. Boh. et Mor.; Pfeiffer Paprocky enucleatus, Hanke de Silesiis eruditis., a podobnym sposobem różnej drużyny kilka szaf zajętych. — Dzieje towarzystw, akademij, szkół oddzielną zajmują: Jacobei museum regium Hafniæ 1696, Museum kircherianum, Birch hist. of royal society Lond. 1756. 4to, Launoius, Crevier, d'Alembert, Museum Burchardianum, etc.

Do dziejów drukarstwa, wynalezienia druku i inkunabulów: Breitkopf, Köhler, Oberlin, Meermann, Palmer, Marchand, Schöpflin, Daunon, a o inkunabulach: Leich, Zapf, Maitair, Deuis, Panzer, Braun, Boni, Affo, Rossi, Weisslinger, Würflein, Typographische Denkmäler zu Nenslif in Tyrol; Lsir, Fischer, Seemiller, Vermiglioli, i tak dalej. Do historji niektórych drukarni, Unger, Rainouard o aldin-skich, Lesser, Wolff elmeloweenów, Beugheru o atlasach beauwowych etc.

CXIX. W rozmaitym przedmiocie dorywczy, często bez planu materiałów do dziejów o piśmiennictwie i pisarzach dostarczające: Morhoff, Strobellii miscellanea, Baillet jugement T. I—IX, Nicerou mémoires T. I—XLIII, Miscellanæ observat. ab eruditis Britannis Amstel. 1732. 8vo T. I—XIV, Neuer Büchersaal T. I—X, Bibliothèque germanique T. I—L.

et nouvelle T. I—XXVI. *Amoenitates Scholhorni*, tegoż *observationes selectæ* 1700, *Traité d'opinion* *Neue Bibliothek der schönen Wissenschaften* T. I—LXXII. i L. II. *Regestru*, *Mélanges* 8vo T. I—XLVII, *Bibliothèque univers.* Amsterd. 1686. 12mo T. I—XXVI, de suite le *Clerc bibl. ancienne et moderne* T. I—XVIII, *Deutsche Acta eruditorum* Leipzig. 1712. 8vo T. I—XIX, *Observations sur les écrits modernes* 1735. 8vo T. I—XXXIV, *Fabricii bibliotheca* 4to, *Biblioth. impartial*, à Leyde 1750. T. I—XV, *Hamburgisches Magazin* T. I—XXVI. i *Register*, *Auserlesene Litter.* des katholischen Deutschlands T. I—XI. *Histoire critique de la republ. des lettres*, Utrecht 1712. 12mo T. I—XV. A przytym mniejzych dzieł nie mało też półek zajmuje: *Relationes de libris novis*, *Gelehrte Neuigkeiten*, *Nachrichten*, *Magazinen*, *Observations*, *mélanges*, *recueilles*, *lettres* i z różnymi tytułami dzieła *Artigny*, *Klotzii*, *Riederer*, *Strobeli* i wielu innych i wielu bezimiennych. — Anów jest około dwudziestu. Do tego rzędu dzieł po wielkiej części należy *journalistica* o oddzielnych w miscellaneach powiem, do tego też i wielkiej części listów, które pod pióra uczonych i z wzajemnych ludzi uczonych korrespondencyj wynikając, najwięcej obejmują wiadomości o naukach. Główniejsze tedy i ogromniejsze zbiory listów, które się w bibliotece warszawskiej znajdują, z pomiędzy większej liczby innych wymieniam. In folio: *Erasma roterodama*, *Grotiusza*, *Kepplera*, *Quirinusa*, *Casabona*, *Vossiusa*; In quarto: *Poli Barbari*, *Burmanni sylloge epolarum*, *Puteani*, *Saravi*, *Langueti*, *Salmasii*, *Clarorum Italorum Florentiae* 1758. *Lipsii*, *Fabri* et *Goldasti*, *Newtoni*, etc.; In octavo: *Bembi*, *Leibnitzii*, *Curionis*, *Campani*, *Ruari*, *Sadoletti*, *Ricci*, *Manutii*, *Scaligeri*, *Politiani*, *Melanchthonis*, *Mureti*, do *Magliabechiego Florentiae* 1745. i tym podobne rozmaite.

Bibliograficzny interes mające katalogi i regestra ksiąg. Już wspomniało się wyżej o takich, co inkunabula spisywały, tu dalej o rzadkościach, osobliwościach. Dzieło duże a nieskończone *Lawätza*, *Baumgartena Hallsche Bibliothek*, tegoż *Merkwürdig. Bibl.*, *Dictionnaire bibliographique*, *Brunet*, *De Bure bibl.*

instructive, de la Vallière, MacCarthy, Rainouard catalogue d'uu amateur, Bauer, Vogt, Lengnich, Hummel, Sautander, Freytag, Wald, Sincerus, Thesaurus bibliothecalis, Fournier, Götzen Dresdner., Denis gallicisch., Clement biblioth. curieuse, Strauss, Haym, Lilieblad Sparswentoeldt, Böcler, i mniósze dziełka.— A dalej katalogi bibliotek Barberini, Bruhliana, Crevanna, Bunaviana, Firmiana, Meermanniana, Bodlejana, Hervaniana, Theresiańskię w Wiedniu i wiele innych; Katalogi Georgiego folio, Heinsiusza, etc.— Prohibitorum Vienae 1765. Romæ 1632, 1640, 1665, 1704, 1752, 1758, 1761, 1786, Colonie 1568, 1602, Sandoval Genevæ 1620; Index expurgatorius librorum qui hoc seculo prodierunt, Lugduni 1586; Puther bei Theotinus Paris 1549; Index librorum expurgandor. editio secunda 1745; Index prohibitor Antonii a Sotomajor Madrit 1667 folio.— Theatrum anonym. Placcii et Mylii 8vo i folio.— MSSpla: Senebier de Genève 8vo, Sinuer bernensis 8vo, Sylburgi Græcorum in palatino vaticana 4to, bavaricæ, mosquensis, Reiseri augustanæ, Tomasinii patavinæ, Cypriani gothanæ, Biscionii laurentino-mediceæ 8vo, Paulini a Bartholomæo Musæi borgiani 4to, Bravini ad Sam. Afram 4to, Castley of the Kiugs library 1734 4to, Macri Latini viterbiensis fol., *Cathalogi libror. Masptor. Anglie et Hiberniæ è theatro Sheldoniano 1697 f., Montfaucon coaslinianæ fol., (Zauetti) Theupoli latina et italica D. Marci folio, Assemanni Vaticanae f., Pascini taurinensis athenæi fol., wszystkię *foliąły Neselta, Lambeciusa, Kollera i Denisa o wiedeńskich, *Bandini et Biscionii mediceæ laurentinæ folio...

Katalogów różnych bibliotek, licytacyj. (jak np. przykład 12 katalogów dubletów z biblioteki księcia Psłmy), Messkatalogów, księgarskich wymieniać zdaje się nie ma potrzeby!

20. M i s c e l l a n e a.

CXX. 1. Encyklopedje: méthodique 4to, d'Yverdon 8vo, de Paris 1751 fol., Alstedii Herbonæ 1630 fol. T. I. II, Beyerlingi magnum theatrum folio po ośm woluminów wydań cztery, Bisciola, Zwingler lexika,

conversations Lexicon, Jabłoński allgem. Lex. der Künst. und Wissensch. Question sur l'encyclopédie, i tak daliej pomnięjsze.

2. **Opera, oeuvres: folio: Erasmi Bossileæ 1540 T. I—IX, Lipsii Antverp. 1637. T. I—VI. Amstel. T. I—IV. i inue wydania 4to; — Ger. Vossii T. I—VI. Goleii T. I—IV. Bembo T. I—IV. Bayle T. I—IV. Nicolai de Cusa, Vavassoris, Gyraldi, Baconis, Petrarchæ, Aeneæ Sylvii, Marsiliæ Ficini, Averanii, Gor. Becanii Antv. 1580, Locke Londra 1727. T. I—III. wszystko to folio.**

4to. Leibnitz Genevæ 1768. T. I—VI, Rabelais 1741. T. I—III, J. J. Rousseau Geneve 1790. T. I—XVI. i octavo; — J. B. Rousseau Bruxelles 1743. T. I—III, Machiavelli Londra 1772. T. I—III, Fénelon Paris 1787. T. I—IX, Bosquet Paris 1743. T. I—XVII, 1772. T. I—XX, Sadoletti Verona 1738. T. I—IV, Descartes Amstel. 1682—1701. T. I—IX, i tak daliej: to wszystko in 4to.

8vo. Bellegarde, Le Sage, Helvetius, Nivernois, Riverol, S. Evreinond, Bitsubé, Frédéric le grand, Algarotti, Duclos, Gellert, Wieland, Göthe, Klopstock, Palissot, Voltaire, Montesquieu, Tressan, Daguerneau, Houdard de la Motte, De la Motte Vayer, Engel, Shaftesbury, Lessing, Joannes Müller, Dörat, Condorcet, Brantôme, Regnard, Condillac, Thomas, i wielu innych po wielkiej części lepszych wydań, a oddział ten dzieł jest wcale w zbiorze bibliotecznym ważny, ponieważ bez tych dzieł, wielu z tych autorów pism, wcaleby nie dostawało.

3. **Akta uczone, mémoiry: Mémoires de l'acad. des inscr. 4to T. I—XXXVIII. nowych za rzeczypospolitej I—XII, hist. de l'acad. royale de Berlin 1746—1771. T. I—XXV, nouveaux mémoires de l'acad. Berlin 1772—1788, Ober Lausitzer Beytrag Leipzig 1739. T. I—III, Miscellanea Berolinensis 1710. T. I—IV. de Bononiensi acad. commentarii 1731. T. I—IV, acta Lipsiensia 1682—1745. T. I—XC, philosophical transaction 1752—1776, comment. Petropolit. et acta do r. 1774, comment. Göttingenses od 1770 do 1789. Oldenburgii acta philosophica soc. regiae Angl. Amstelod. 1674, 12mo T. I—VI, scriptorum publice pro-**

positor. in acad. Witebergensi 1560. Tomi I—VII.
mémoires de littérature Amstord. 1731. 8vo T: I—XX.

4. Journalistyka: allgemeine litteratur Zeitung i Halska i Jenajska caškiem, Lipska caškiem; neue Zeitungen von gelehrtien Sachen od r. 1717 do 1762, Helmstad. comment. 1778 do 1781, annales litter. 1782, do 1787, Gedicke, Berlinische monatschrift 1784 do 1793, Vielaud deutsche Merkur 1782 do 1794, Bucholtz Journal für Deutschland 1815 do 1824, Achenholz Litteratur und Völkerkunde 1784 do 1791. Schlözers Staatsanzeigen I—VIII Bände, Historisches Portefeuille 1782 do 1788, Kotzebue litter. Wochenblat, Minerwa od 1804. nieco zdefektowana, Politisches Journal 1785 do 1818, Göttinge'sche gelehrtie Anzeigen od 1783 do , Monatliche Unterredungen 1689 do 1698, Wöchentlicher Welt und Staats Spiegel 1747 do 1753, Monatliche Staats Spiegel 1698 do 1709, Berlinische Monatschrift 1783 do 1796, Museum Helveticum particular. 28, Freron anné littéraire od 1754 do 1793. Esprit des journeaux 1781. Bibliothèque Britannique podesfektowane, Bibl. universelle cala, Nova litteraria maris Baltici 1698 do 1709, Mercure historique od 1686. à Paris à la Haye do 1770, Mercure de France od 1732 do 1792, w początku nieco defekt, Journal encyclopédique 1756 do 1778. Bibl. raisonnée des ouvrages des Savans 1728 do 1752, Monitor od początku do roku 1807 inkluzywe i table folio. Revue encyclopédique, Noviny Sibskie 1816—1820, Ilupel Nordische Miscellen Riga. Moskowskie wiadomości, Nowikowa drewnaja rossyjskaja biblioteka, Busse Journal von Russland 1795 1796.

5. Miscellanea: Fundgruben des Orients folio, i parę set dzieł różnych, zasługiwalyby na jakieś wspomnienie, gdy się w żadnym przedmiocie umieścić nie mogły, a nie są ani pismem perjodycznym, ani encyklopedią. Cokolwiekby to poszczególnie wypadało, lecz znużył się ciągnący w zaprzędze swojej pisarz, znużył się pewnie ciągniony czytelnik. Urywam powieść moją, bom stanął u mety. Co zaś do tego opowiadania mojego, co biblioteka przy uniwersytecie Warszawskim posiada, już wyżej nadmienilem o nieodzownych niedokładnościach: te przez usilność

poprawiania i uzupełniania dawnych notat w dziwnej dysharmonii urzeczywiśniły się, ponieważ wiele mając zostało nieco zbyteczne poszczególnionych. A gdy się to tak stało, sala Polska, inkunabula, rękopisna, nawet starożytni pisarze, i niektóre punkty mniejjsze, wymagałyby równie większego poszczególnienia. Także też bibliograficzne niektóre obserwacje, powinny być w innych miejscach do podobnych postrzeżeń pozbudzić, wszakżem tego nie uczyniſ. Słowem, że lepiej by to być mogło, niżelim napisaſ: alem stanął u mety i wszystkiemu koniec.

*Podobno ostatnie moje do ksiąg bibliograficznych poprawki
i dodatki, do ksiąg wtórych.*

CXXI. Koniec, a jeszcze piszę, a to dla tego, że rękopisim przed wzięciem do druku rok cały wypoczął, że drukowanie jego cokolwiek czasu potrzebowało: poprzybywało tedy wiadomości, wedle których, to i owo poprawić lub przydaćby wypadało. Lecz im częstsze takie czegoś przypisywanie, tym większy kłopot, gdzieby to przypisać do ksiąg pierwszych czy do wtórych. A że pierwsze powyżej już §§ LVI. do LXII. pp. 208 do 230 podobne dopiski miały, a zatem obracam się jedynie do ksiąg wtórych, szeby i te podobnemi dodatkami ubogacić, w nadzieji, że to poostatni raz czynię i więcej poprawek i dodatków niechciałbym dopisywać.

Dawnym obyczajem pomieściſem (§ IV. p. 19) hieroglyfy pod pismem, scriptura realis, obrazującym, wspominając dzieło Champolliona. Wiadomość o tym dziele powziąć można w dzienniku warszawskim 1825. T. II. p. 169. do 174, z której widać, że hieroglyfy są literalnym pismem tylko rysowniczymi obrazami, dla skróceń lub objaśnień przeplatany, a zatem liczyć się powinno ad scripturam syllabicam.

Có mówią o papierze w Polsce w XVI wieku (§ IX. p. 33. 34. 35.) używanym, żohym mógł kilko słowami rozciągnąć, to atoli zachowuję sobie do zamierzzonego objaśnienia tablic sztychowanych, do trzech tomów ksiąg bibliograficznych dołączonych.

Za złeby mnie może poczytano, gdyby drukując w Wilnie bibliograficzne księgi i nie mało o wileń-

skię mówiąc bibliotece, gdybym nie wspomniał o rękopisie Twardowskiego, którego w swoim czasie biblioteka wileńska miła i dzierżyła: narażając się może na podobne reklamacje, jakich doznał Baudtkie, gdy chciał bibliotece swojej posiadać dzieł Twardowskiego zaprzeczyć, o czym jesteśmy wyżej (§ XVI. p. 54.) wyraźnie wspomnieli. Trzeba tedy wiedzieć, że kiedy Zygmunt August swoją bibliotekę w części do kościoła S. Anny na zamku, a w całości jezuitom wileńskim zapisał, wtedy, w tym nicoszacowanym dotąd dla wileńskiej biblioteki darze, dostał się jezuitom i rękopis Twardowskiego, który był starańnie chowany, dopóki go dziwny przypadek z biblioteki nie uprzątnął: jak o tym dokładnie Adam Narutowski jezuita w uniwersytecie wileńskim sztuk wyzwolonych i filozofii doktor, w dziele swoim *Facies rerum Sarmaticarum Lib. II. cap. 2. § 31.* Tomo I. p. 52. 53 pisze, i wedle tego, co wyczytał w pismach jezuity Szpota, który o tem słyszał od jezuity Butwiła, tymi wyraża terminami: „*Ex ungue uoscitur leo, vita ex opere. Quomodo vixerit magus ille Twardowius, quomodo perierit, probat illud opus ejus magicum, seu liber conscriptus, inter multos libros post fata Sigismundi II. a successore collegio Viluensi donatos, attributus, de quo P. Szpot in M. S. suis refert audivisse se ex ore Patris Danielis Butwil tunc socii bibliothecae vilnensis praefecti, et monstravisse sibi locum separatum, in quo catena terrea muro affixus hic liber fuit. Cum hic pater ex curiositate, quid in eo contineretur, apertum coepisset legere, sensit illico, circa se horribilem in bibliotheca excitari tumultum, locum a genii occupari, territus, vix clauso libro ad vicinum bibliothecas effugit cubiculum, insomnemque taediosns traduxit noctem. Sequentis diei diluculo cum sociatis aliis bibliothecam adiit, librum, qui jam evanuit, non invenit, quo, et a quo ablatus fuerit? sciri non poluit. Facile creditur cum suo abruptum authore justas luore poenas.*“ To Narutowiciego mnicjsce przytacza Stanisław Rostowski także jezuita w swej pierwszej części lituanicarum societatis Jesu historiorum provincialium p. 49. — O wspomnionym Danielu Butwiłu czytamy u Rostowskiego „*Butwił Dauicł. Litvan. ingressus societ. 1600. Rexit col-*

legium acad. Vil. edid. orationem de laudibus primorum X. PP. Sociorum S P. Ignatii. vid. in lib. gratiae saeculares anno 1640. societatis saeculari." Rektorem był w Wilnie roku 1660, a w Krożach roku 1661. (litv. s. J. hist. pars I. p. 440. 441. 445). Butwił musiał mieć to z rękopisem Twardowskiego zdarzenie za młodszych lat swoich, a zatem koło roku 1620. Bezwątpienia opowiadał to Szpotowi w podeszonym już wieku swoim koło roku 1660, co Szpot zapisał, a z jego pisma powtórzywszy Naramowski, wydrukował to w roku 1724, co w nim wypatrzył Rostowski i w druku wyciągał w roku 1768. nie znając rękopisów Szpota. Tak tedy rękopis Twardowskiego od roku 1572. blisko do 1620. albo 1630. leżał w jezuickiej wileńskiej bibliotece. Od owego czasu, że zniknął, wiedzieli o tym uczeni i znaui w swym zakonie jezuiti: Butwił, Szpot, Naramowski i Rostowski, a nikt z nich nie sądził, aby mógł się do uniwersytetu Krakowskiego przenieść.

W historycznym obrazie bibliotek w Polszcze § 29. nota k. pag. 103. jest wzmianka o kilku zmyślonych pisarzach polskich, o których dokladnijszą wiadomość dalem w rozbiorze wydania przez Hippolyta Kownackiego kromki, tak nazwanego Prokosza, czyli raczej dzieła Dyamentowskiego, co się znajduje w bibliotece Polskiej z roku 1825, numer ostatni grudnia, i w roku 1826. pierwszy numer stycznia.

CXXII. Kilka przydatków do historycznego obrazu bibliotek w Polszcze.

§ 29. p. 96. Bezwątpienia, że moźnaby więcej zebrać wiadomości, i co więcej powiedzieć o prywatnych obywatelskich bibliotekach. Widziałem naprzylek księgę oprawną na sposób jak były oprawiane księgi Zygmunta Augusta, i na tenże sposób okładki udowodniały, że należały do biblioteki hetmana Jana Tarnowskiego. Spotykamy różne rękopisma i pierwotne druki, na których okładkach herby, imiona nazwiska, rok, pierwsze litery właścicieli ukazując, udowodniają znaczną prywatnych bibliotek liczbę.

§ 30. p. 104. Łupieżstwem zajęci Szwedzi, unosili najwięcej archiwa i różne pojedyncze księgi, nie można atoli powiedzieć, aby ule mieli zuiszczyć ogniem

lub szarpanią, albo wyniesieniem pozbawić Polskę caškowitych bibliotek. Przynajmniej roku 1626. biblioteka jezuicka w Brunsbergu w Warmii, podarowaną była od Gustawa Adolfa uniwersytegowi U-psalskiemu, i doń przeprowadzona. (Beutkowski hist. lit. T. I. p. 159.)

§ 34. 36. p. 127. 137. Biblioteki jezuickie. W tymże czasie, kiedy Załuski swoją formował w Warszawie Wacław Hieronym Sierakowski biskup Przemyski, w Przemyślu posiadając liczną bibliotekę theologiczną, podarował ją koło roku 1750. collegium jezuickiemu, (Janotski Lexicon derer itzt lebenden. L. Th. p. 150. II. Th. p. 188). Swojim nadto nakładem rozpoczęł murować dla tego Przemyskiego kollegium budowę na bibliotekę. W tymże czasie w Krożach głównym księstwa Żmudzkiego mieście dość znaczna jezuicka biblioteka, wzbogacona starodawnym księstwa Żmudzkiego archiwum nie małego doświadczyła uszczerbku. Całe archiwum i znaczna liczba книг koło roku 1750. wyrzucone zostały przez okna, jako wilgocią zbutwiałe i zepsute. Tak wyrzucone dognily na ziemi lub na gałęziach drzew, na których pozaczepiały się i zawisły. — W Przemyślu dotąd sterczą niewykończone mury, poświadczając gorliwość Sierakowskiego; a biblioteka sama dugo niepewnej oczekując kolejи, do szczętu w ręce prywatne rozesyapała się, rozdana lub poniszczona suikla. O zniszczeniu книг i archiwum w Krożach są w języku żmudzkim przechowane wiersze, a reszta Krozkiej biblioteki, jeśli do Wilna przewiezioną została, powinaby się odkryć w bibliotece uniwers. Wilenskiego.

§ 39. p. 145. Mówiąc o bibliotece towarzystwa, zapomniłem wspomnieć o ofierze ksiąg medycznych przez Borgonzoniego, a pewnie i o innych darach na wspomnienie zasługujących, o których wiadomość dokładniejszą wyzbierać można z roczników król. Warszaw. przyjaciół nauk towarzystwa.

§ 45. p. 165. 166. jeszcze o bibliotece Krzemieńickiej: w swoim dokładnym i skrupulatnym najmniejszego pisma spisywaniu Paweł Jarkowski, gdy przystępuje do katalogowania, naprzód układu katalog systematyczny, sądząc, że jest jedną z najistotniejszej-

szycz potrzeb, tak dla bibliotekarzy, jak dla osób z biblioteki korzystać pragnących. A ponieważ 'do oddziałów tego systematycznego katalogu potrzeba indexów alfabetycznych, z tego powstaje, to index rzeczony, to nazwiskowy, a zatem z kolei tworzy katalog abecadłowy (*). Wspominałem wyżej, że głównym tą biblioteki zakładem była króla Stanisława Augusta, wynosząca 15580 książą w roku 1805 do Krzemieńca sprowadzona. Od owego czasu przez lat osiem, do roku 1812 pozyskała ofiarę nader piękną 2246 książą biblioteki Jabłonowskich, podarowaną od księżny Teofili Sapieżyny, w której wiele było rzadkich dzieł, mianowicie w teologii i prawie. Inny dar Mikoszewskich wynoszący 788 książą nie był tak daleco znaczący; więc ubogaceała bibliotekę ofiara Scheidta, dyrektora szkół Podolskich nie tylko 912 książą wynoszącą, ale w nich dostarczającą wielu dzieł do historii naturalnej i chemii. Nabytek książą zakupionych staraniem samego Czackiego, z naznaczonego na ten koniec funduszu 340 rubli srebrnych wynosił wprawdzie sumkę 3826 książą, ale rozmaitej drużyny i dobroci. Tym sposobem przez lat ośm 7772 książą do biblioteki weszło. Przez następne lat sześć, od zgonu Czackiego do roku 1818, chociaż roku 1813, etat biblioteki do 650 rubli podniesiony został, biblioteka prawie samą darowizną podnosiła się. Bozimienny obywatel podarował był 1327 książą, a Moszyński zapisał 2603 książą, które gdy weszły do biblioteki pokazało się, że pomnożyły wybornych dubletów, wreszcie dostarczyły więcej romansów niż dla geografii, sztynu i belles lettres. Kupionych tedy było 1141, ponieważ przez całe lat sześć weszło do biblioteki książą 5071. W roku 1818 naznaczone było bibliotece: na rok 300 rubli srebrnych na pisma periodyczne, 100 na introligatora, 700 na nabycianie książą, tudzież rubli srebrnych 6000 na dokompletowanie.

(*) Co tu o bibliotece Krzemieńieckiej mówię, a poczęci powtarzam, coim już wyżej § 40. p. 149 mówił, to wyciągam z pisma: Wiadomość o bibliotece lyceum Krzemieńieckiego i onej porządku, udzieloną mnie przez samego Pawła Jarkowskiego, który złożyłemu do biblioteki królewskiego Warszawskiego przyjaciół nauk towarzystwa.

wanie poprzerywanych dzieł wielkich, oraz na nadzwyczajny nabytek. Z tych ostatnich ledwie częśc dziesiąta od biblioteki pozyskaną była, a nawet elatem roczny dochód nie był zupełnie wypolrzebowany, z tym wszystkim w przeciągu lat sześciu do końca roku 1824 nabyto ksiąg 3092 dzieł wielkiego użytku i najwyborniejszych i najnowszych, które mogły bibliotekę do pewnego doboru, kompletu i zupełności doprowadzać. Przez to biblioteka lyceum Krzemienieckiego w roku 1825. po odtrąceniu dubbletów wynosiła prawie 31 000 ksiąg. Podwojona tedy została liczba ksiąg, w których biblioteka Stanisława Augusta, mimo tego wzrostu nie przestaje nadawać charakteru bibliotece Krzemienieckiej. W theologii wspominało się, że parady doborów w oko uderza i czynił ten wydział jednym z najkompletniejszych, tylko nowszych, nadewszystko szkoły niemieckiej dzieł nie przybyło. Prawo lubo miało wiele dzieł wybornych w królewskim zbiorze, nie mogło się jednak z teologicznym równać. Za to w czynionych nabytkach swoich lyceum pozyskało znacząną liczbę dzieł nowszych, które tą naukę do wyższego podniosły stanowiska. Filozofia podobnie mniej opatrzona była i zupełny dzieł niemieckiej szkoły niedostatek czuła; nabytki w tym przedmiocie, lubo wiele francuskich wprowadziły, więcej angielskimi opatrzyły, nie mogły jeszcze równie dostatecznie w niemieckie zasobić. Medycyna jest przedmiotem w najbardziej szym stanie, ledwie ułamkowie się znajdującym. Sciencie także były wielce niedostatecznie opatrzone, nabytki nie mogły niedostatek zaspokoić, lubo chemia od innych jest bogatszą, a historia naturalna nie tylko dosyć dzieł różnego rodzaju liczy, ale nadto szczyci się dziełami uader kosztownemi i dziełami przepychu. Starożytnych pisarzy zbiór jest jednym z największych biblioteki zaszczytów. Nie ma w nich bibliograficznych ciekawości lub osobliwości, ale jest pełność autorów, a przy tym wydań wyborniejszych, tak co do tekstu, jak objaśnień: tym sposobem i nowsze wydania do dawnych poprzybywały. Belles lettres w języku francuskim, niemieckim, włoskim, angielskim, tak w wierszu jak w prozie są ze smakiem i rozsądkiem dobrane. Lingwistyka dużo mniej dostateczna, lubo w ostatnich

nabytkach zwrócona była usilność, z niemałym nakładem do zaopatrzenia języków łacińskiego i greckiego leksykami, i grammatykami, w czym szczególny dobór do pewnej pełności tu te języki doprowadził. Archeologia z numizmatyką w królewskim zbiorze stanowiła tak bogaty i kosztowny dzieł ze sztynku, przepychu, oprawy znaczących wydział, dzieł z podarunków monarszych znajdujących się, że niepodobna jest nowszych dzieł nabytkami na tymże stopniu archeologią i numizmatykę utrzymać. Podobnie niepodobna jest dopełniać nowemi dziełami architektury, mechaniki i dzieł sztychowych, które królewskiej biblioteki przepych stawowisły. Historia nie jest w tej bibliotece dość licznym wydziałem, nie można atoli powiedzieć, aby miała być ze zrzodów historycznych wyzutą, dyplomacia owszem wspaniale się rozwija, a wyborniejszych pism historycznych nie braknie. Dzieł bibliograficznych wielki był niedostatek, któremu zapobiegł staraniem swoim Czacki, gdy wiele główniejszych dzieł poyskał. Miscellanea, w których pisma periodyczne i uczone akta obejmują się, są jednym z nader znaczących królewskiego zbioru wydziałów, ale potrzebujących kompletowania, czyli kontynuacji, co jeszcze nie nastąpiło. Naostatek co do dzieł narodowych Polskich o tych mówiliśmy, że jest w Krzemiencu wielki niedostatek, lubo się znaleźć może kilka ciekawych osobliwości. Rękopismów nie ma.

CXXIII. Mówiąc wyżej § 51. p. 185 o kilku russkich dziełach, przytaczam tu jeszcze jedno, które dostrzegłem w zbiorze ks. Władyśława Ostrowskiego, które tym ciekawsze, że wydane w drukarni, ile wiem, dotąd niewspominanej: tytuł jego

Ewanhelje uczitelnoe albo Kazania na nedielę prez rok i na prazniki Hospodskie: i naroczytym swiatym uhodnikom Bozium sostawlena trudolubiem Jeromonacha Kirilla Trankwilia propowiednika słowa Bożego ieho własnym staraniom kosztom i nakładom z druku na świet nowo wydana. Za pozwoleniem starszych w majestnosti iey miłosti Kuiahini Wysznewieckoy Michayłowej w Rochmanowie Ot sozdania mira 7,128. a ot wopłoszczenia Hospodnia 1619. Miesiąca Nowembra 9.

Na stronie odwrotniej: Na starodawnyj klejnot Jasne oswęconych Welmożnych ich moście kniąz̄ koreckich. herb i epigramma dziewięcio wierszowe. — Na drugiej karcie: Jasne oswęconemu i welmożnomu panu a panu Samoilowi, kūżati Koreckomu, błohosławienstwa bożego, ſaski i pokoju, zdrowia i szczasliwoho panowania w doliij wiek, i zbawienia wiecznoho ed hoa hoa połucziti wierne życie Wt Kz Me, kart cztery, na końcu: powolnyj ślub i ustawiczny ho-homolca. Jermonach Kyrił Stawrokejij P C Bz Daléj przedmowy kart. 3. to pierwszy sposzyt folio, signatury liczbowane. Części pierwszej signatur $\alpha-\xi\alpha$, 1—61. fl. ręg. 363. i karta biała; części drugiej signatur $\alpha-\lambda$, 1—30. ffol. gnt, 180. zewszystkim tedy kart 552. Ta tedy wspaniała księga ewangelij na pięknym papierze drukowana wyszła z drukarni w Rochmanowie majątkości księży Michałowy Wiszniowieckię roku 1691. 9. listopada. Gdzieby był Rochmanów, nieumiałem się dopytać.

Mam mówić o Wróblu, a więc razem i o prałacie Osińskim. Powodem do tego są następujące prafata wyrazy, które całkowicie powtarzam: „Wróbel Walenty rodem z Poznania, brał nauki „w Krakowie. Zostawiły kùistrzem, zajął miejsce mię „dzy uczonymi w kollegium muñiejszym. Po otrzy „maniu stopnie bakałarza w nauce pisma S. przenie „sionym był na kaznodziejstwo do Poznania. Naów „czas przeſożył mową niświązaną Zoltarz czyli psał „térz Dawida, na prożdę Anny z Gorki wojewódzinej „i starościnej Krakowskiej. Andrzej z Kobylina Gla „ber mistrz, mając zlecenie od akademii Krakowskiej „wydrukować psałterz Walentego Wróbla, niemalą „podjął pracę, jak sam wyróża, aby rzadnie go wy „dał: Maciej Scharffenberg wydrukował go własnym „nakładem w Krakowie 1539. in 8vo bez oznaczenia „kart. Znajduje się w bibliotece Poryckiego. Drugie „wydanie tego psałterza 1567 in 8vo z oznaczonemi „kartami wyszło w Krakowie.“ Te są słowa prafata Osinskiego w jego piśmie o życiu i pismach X. Piotra Skargi w Krzem. 1812. 4to p. 67. Z nich oczywiście było, że kiedy o wydaniu 1567go najmniejszego nie ma objaśnienia, w jakiéby drukarni drukowane było, ani zapewnienia uczynionego czy nie

bez wyrażenia drukarza wyszło, a zatem oczywistą stawało się rzeczą, że niegdzie tylko u Macieja Szarfenerga podobnie jak pierw wspomnione wydanie. A ponieważ Maciej umarł 1547, a wdowa po nim Helena 1551, a zatem roku 1567 trudno było przypuścić, aby jaka księga pod imieniem Macieja eksztowała. To mi dało powód sądzić, że się wcisnęła jakakolwiek w druku omyłka, i dla tego w pierwszych moich ksiegach § 32. T. I. p. 111. 112. 113. wydanie to zakwestionowałem. Gdy prałat upornie przy swoim obstawał, jak to widać z wtórych ksiąg mojich § 52. T. II. p. 191. 192, wtedy cała w tej mierze kwestia i wina spadała na niego samego, co było powodem do mojich we wspomnionym § 52 § uskarżan się, którym naostatek koniec kładąc, umyślną z Warszawy do Prasnyssa podjęłem drogę, dowiedziawszy się, że tam w bibliotece OO. Bernardynów wydanie 1567go roku znajduje się. Widziałem tedy moimi własnymi oczami. Chcisiem dać dokładniejsze jego opisanie, OO. bernardyni obiecali mnie na ten koniec uzyczyć swego exemplarza, czego gdy nie uczyńili, to tylko dla objaśnienia niedostatecznej prałata Osińskiego wiadomości dopisać mogę, że wydanie 1567 w Krakowie, drukowane było u Mikołaja Szarfenerga, który był synem Marka, i ze wszystkich Szarfenergów drukarzy żył najdłużej, bo do roku 1606. Gdyby prałat raczył być nazwisko i imię Mikołaja, jak to przynależało wymienić, nie byłby nas naraził na kłopotliwe kwerendy i zrzędzenia, byłby parę kart w księgach bibliograficznych czystszymi zostawił, a wcześniej jedną księgą narodową bibliografią zaopatrzył, za co mu wyrządził wdzięczności załączam.

Ochin § 53. pp. 193. 194. O jego tragedii o papieżu załączam następującą wiadomość, wyjątą z J. Vogta catalogus historicus criticus librorum rariorum, Francof. 1793. pp. 627. 628. Ochini Bernardi, adversus papam liber. Testatur Jo. Strypius in monumentis ecclesiasticis, apud collector. actor. erudit. an. 1724. p. 338. Bern. Ochini librum adversus papam anglice versum prodiisse sub titulo: A Tragedie, or Dialogue of the unjust usurpad primacy of the bishop of Rome, and of all the just abolishing of the same. Londoni, apud Gualtherum Lymium 1549. 4. Totum opus

constare IX dialogis. quorum collocutores sunt 1) Lucifer et Beelzebub, 2) Bonifacius III. et doctor sapientiae, imperatoris scriba, 3) populus romanus, et ecclesia romana 4) papa, et hominum opinio, et populus romanus, 5) Thom. Massuelius, praefectus stabuli et lepidus camerarius pontificis, 6) Lucifer et Beelzebub, 7) Christus, ac Michael et Gabriel archangeli, 8) Henricus II^X et papista et Thomas archiepp. Cantuariensis, 9) Eduardus VI. et regni protector. Opus hoc ab auctore latina primum lingua consignatum et Eduardo regi dicatum, a Jo. Poneto, D. theol. in anglicam translatum, neque ante hanc versionem ulla lingua publice editum dicitur. — W tłumaczeniu Polskim oczywiście angielskie nazwiska i sceny pominięte zostały, czyli raczej w myśl ogólniejszą zamienione zostały. Co do drugiego dzieła czyli tragedii o mszy przez Czackiego i Osińskiego wymienianej, ta była naprzód we włoskim napisana języku: *Dispute di M. Bernardino Ochino da Siena, intorno alla presenza del corpo di Giesu Christo nel sacramento della Cena. In Basilea 1561. 8vo.* to przełożone na łacinę: *Ochini, Bern. liber de corporis Christi præstautia in cœnæ sacramento, in quo acuta est tractatio de Missæ origine, ex italicam in latinam translata. Basileæ 8vo.*

W tych których księgach wyliczyło się cokolwiek wiadomości o nie wspominanych w księgach pierwszych drukarniach, ponieważ pierwsze wyszły na świat w roku 1823, a zatem przez parę lat przybyło w drukarstwie zdarzeń, któreby moze na wspomnienia zasługiwały. Rozwiązała się drukarnia Brunnona Kicińskiego w Warszawie, powstała Grzegorza Buczyńskiego; ma się zamknąć Pukszy, powstaje Brzeziny, a podobno i Ciechanowiecki swoją utworzy. W Wilnie Zimel i Maues żałąc się na Berka, swój drukarni prefecta, że sobie pozwalał ich drukarni cudze przedrukowywać, porzucili go, przez co nowa drukarnia powstała, a nową jeszcze założyć zamysła Glüksberg, który swój zakład nowemi antrepryzami i rozszerzonym działaniem podnosić nie przestaje, zaprowadza on swoją gisernię. Takich wiadomości wielkąby zebrać można liczbę, ale to iunym zostawiam.

W § 78. pp. 281. 282. nadtem się zapędził o niepotrzebnym wyszczególnianiu na cedułkach i w katalogu, co się w jakim tomie zawiera. Częstość jest to bardzo potrzebne, nawet w dziele Kluka wpada poszczególnić i wypisać sobie co w którym tomie znajduje się. Dosyć pilnym w dokładności być nie można. — Ta dokładność powinna być rozciągnięta do oprawy książek, aby ile można na etykietach w krótkich wyrazach od siebie odcinanych wyrażać, imię i nazwisko autora, tłumacza, wydawcy, przedmiot traktowany lub tytuł, rok wydania, a choćby i m. ejscie, w tomowych dziełach, co w tomie się znajduje? Trafna zwięzłość to wszystko ułatwia.

Do stanu bibl. Warszawskiej, który na końcu tych wtórych ksiąg bibliograficznych załączylem, prócz poprawek i kilku dodatków, które w erracie zamieszczam, ostrzegam, że com wspomniał § 91. p. 344. o zapiskach bractwa benedyktyńskiego między rokiem 1148 a 1157, to tymi latami niedostateczniem zadeterminował. Commemoratio podobne są to nasze kroniki, zbieram je, i kiedy lata pozwolą, drukiem ogłoszę wtedy, i o tych wspomnionych benedyktyńskiej będąc miasto mówić dokładniej. — Fakultetu medycznego uniwersytetu Warszawskiego biblioteka połączona została z biblioteką wielką przy uniwersytecie, a zatem i w tym przedmiocie niepospolitą ta biblioteka się staje.

Na tym ten drugi tom bibliograficznych ksiąg kończę i zamykam, wszakże się jeszcze z obietnicą jak należy nie uiścił, nie tylko bowiem katalogu inkunabułów polskich jeszcze nie ma, sztychowane tablice wedle liczbowania nie są dokompletowane, ale nawet wyraźnie przyrzeczonych abbreviacyj do grafiki nie załączylem. Zachowuję te tablice skrócen do tomu IIIgo, w którym tomie nic więcej nie będzie, tylko reszta tablic sztychowanych; wszystkich tablic objaśnienie; i katalog inkunabułów.

**PORZĄDEK RZECZY WTORÝCH KSIĄG
BIBLIOGRAFICZNYCH.**

Wstęp. §§ I. II.	od strony	9
NIEKTÓRÉ WIADOMOŚCI O RĘKOPISMACH I KODEKACH.		
§§ III—XXIII.	16	
Grafika. I. gramatylogia § IV. V.	18	
II. materiał § VI—XI.	25	
III. oczulenie § XII—XVIII.	45	
Kilka osobliwych kodeków § XVII.	55	
Kodeks drukowane, incunabula § XIX—XXIII.	61	
HISTORYCZNY OBRAZ BIBLIOTEK W POLSCE. §§ XXIV—L		
Wstęp i zamiar § XXIV.	77	
I. Pierwszy period. Wzrost rękopisów od 1000 do 1350. § XXV.	80	
Zakonne sprawozdanie, i własne historyczne pisane	81	
II. Drugi period. Pomnożenie rękopisów od 1350 do 1500. §§ XXVI—XLVIII.	82	
Nabywanie i przywożenie	83	
Kopiowanie i własne dzieła	87	
III. Trzeci period. Pomnożenie księgarń drukowanych od 1500 do 1650. §§ XXVIII. XXIX.	92	
W klasztorach inkunabula	93	
Biblioteka uniwersytetu krakowskiego	94	
Panów i królewska Zygmuntowska	96	
Uniwersytetów Wileńskiego, Zamojskiego, Krakowskiego	100	
Zakonne	102	
IV. Czwarty period. Zaniedbanie i podupadnięcie od 1650 do 1750. § XXX.	104	
Kłęski przyćmienie	104	
V. Piąty period. Wzmagające się ożywienie rzeczy bibliotecznych. §§ XXXI—L.	108	
Zaluski, jego biblioteka §§ XXXI—XXXVII.	109	
Zakonne, Załuskiego publiczna	111	
Staje się biblioteką rzeczypospolitej	113	
Kopczyński, pożyczanie	118	
Komisji edukacyjnej i króla czynność	122	
Jej urządzenia względem bibliotek szkolnych, poezjokich	125	
Losy biblioteki uniwersytetu krakowskiego	129	
Uniwersytetów krakowskiego i wileńskiego położenie	135	
Losy biblioteki uniwersytetu wileńskiego	137	
Prywatne biblioteki	139	
Bibl. Załuskich przewieziona do Petersburga	140	
Czacki §§ XXXVIII—XLIII.	141	
w Galicji, biblioteki lwowska i krakowska	142	
w Warszawie, towarzystwa przyjaciół nauk	145	
Czackiego w Porycku	146	
Krajeniecka	148	
Maximiliana Ossolińskiego i inne prywatne	150	
Łotroswta, szkoły	153	
Biblioteki szkolne, seminarium	156	
Lyceum Warszawskiego	159	

Bentkowski §§ XLIII—L.	str.	160
Biblioteki prywatne: puławska, ordynacka zamojska	.	161
publiczne: krzemieniecka, Paweł Jarkowski	.	165
wileńska, Grodeck	.	166
krakowska, Jerzy Samuel Bandtke	.	170
warszawska, Liude	.	174
Kilka mniej znanych książek Polskich §§ LI—LXIV.	.	185
Ruskie	.	185
Marcholt	.	188
Psalterz i psalterz Wróbla	.	190
Ostafi Trepka u Daubmanusa	.	193
Stryjkowski, Wirbieta	.	197
Szarzyński Sep	.	203
Bartłomiej Paprocki	.	205
Różne poprawki i dodatki do pierwszych книг bibliograficznych § LVI—LXII.	.	208
Szeliga w Dobromilu i Jaworowie	.	215
Łaszczow	.	221
Drukarze w Krakowie, Lwowie, Lublinie, Poznaniu, Toruniu, etc.	.	224
Bieniasz Budny i Kozutski § LXIII. LXIV.	.	230
PRZEMOWA § LXXV.—LXXI.	.	237
Cu jest bibliografia?	.	239
Rozwiniecie się piśmienictwa bibliograficznego § LXVI.	.	239
Soleczyny i błędy § LXVII.	.	243
Drobizgowość § LXVIII.	.	246
Odosobienie się historii piśmienictwa, literatury, katalogów od bibliografii § LXIX.	.	249
Wiadomości, które obejmuje bibliografia § LXX.	.	253
Bibliotekarstwo nie jest bibliografią, ani księgarstwo § LXXI.	.	260
BIBLIOTEKARSTWO CZYLI KSIĘŻNICTWO §§ LXXII—LXXXIX.	.	261
I. Zabezpieczenie biblioteki i książek § LXXII.	.	264
II. Uporządkowanie §§ LXXIV—LXXXV.	.	269
Ustawicenie §§ 75. 76.	.	272
Spisanie §§ 77. 78. 79.	.	275
Poznaczenie spisanych книг § 80	.	294
Wytwarzanie katalogu abecadłowego § 81	.	298
III. Utrzymanie zaprowadzonego porządku § LXXXII.	.	301
IV. Użytek z biblioteki § LXXXIII.	.	306
Bibliograficzne postrzeżenia § 83	.	306
Czytanie § 83	.	307
Pożyczanie § 83	.	307
Poszukiwanie § 83	.	309
Katalog systematyczny i Systemat §§ 84. 85. 86	.	311
V. Pomiązanie zbioru, środki ciągłego wzrostu §§ LXXXVI. LXXXVIII.	.	326
VI. Urządzenia użycie biblioteczne działania doplunione być mogły § LXXXIX.	.	335
STAN BIBLIOTEKI PRZY UNIWERSYTECIE WARSZAWSKIM. §§ XC—CXX.	.	339
Rękopisna § 91	.	344
Inkunabula § 92	.	347
Dzieła Polskie i ściągające się do Polski § 93.	.	351
Pisarze starożytnej § 94	.	354
Filozofia § 95.	.	357

Matematyka	str. 359
Nauki przyrodnicze, historia naturalna, fizyka § 96.	360
Przemysł § 96	362
Medycyna § 96.	362
Prawo i Polityka § 97	363
Rzeczy chrześcijańskie §§ 98—103.	367
Historia §§ 104—113	381
Sztuki mowne i obrazowe § 114. 115	405
Lingwistyka § 116	410
Pedagogika § 116	411
Architektura § 117	411
Militarka i architektura militarna i wodna § 117.	411
Różne sztuki § 118	412
Literatura i historia piśmiennictwa, oraz bibliografia § 118. 119.	412
Miscellanea § 120	416
Podobno ostatnie moje do ksiąg bibliograficznych poprawki i dodatki do ksiąg wtórych §§ CXXI—CXXIII.	419

Kilka dostrzeżonych omyłek i małych opuszczeń.

<i>rta 14. wiersz</i>	<i>38. wypisami</i>	<i>ma być wypisanie</i>
24.	26. bnie et piasto się & w wieku zaś XIII. poczęto używać postaci podobnej do 7.	bnie et piasto się & w wieku zaś XIII. używano tylko postaci podobnej do 7.
30.	8. rozchodzić	rozchodzić się
31.	2. stały	stały się
39.	1. w niektórych szcze- gudach przez bene- dikta	te wyrazy wymazać
40.	26. albo 1. 2. 5. 4. 5. 6.	albo 1. 2. 5. 4. 5. 6. 7.
41.	39. duodecimo 6 al- bo 3. 3.	duodecimo 6. albo 5. 5. albo 4. 2.
42.	39. być do kilku	być w kilku
43.	1. XX.	XII.
47.	57. 2. ź. z akcentem	2. ź. z akcentem
48.	25. wyrażane w postaci 7	wyrażane tylko w po- staci 7 a nie &
49.	25. Mamert	Mannert
52.	21. ale	albo
67.	41. Rubens	Rubens
68.	51. imprimendum	imprimendum
76.	40. zbiły	zbieły
77.	50. odmieniony	odniesiony
78.	2. oko	oko
87.	8. w kil-	co kil-
92.	14. pergaminowych	papierowych
115.	16. papierowych	pergaminowych
136.	8. Olszowskiego, nie	Olszowskiego. Nie
150.	22. pędzili pogodne	pędzili dni pogodne
151.	2. celewala	celowała
163.	23. Nie mogła.	W zbieraniu dzieł na- rodowych, nie mogła.
164.	55. złożona prze- 6. mością	złożona, w części prze- mością w części zna- cznej
174.	25. wyłączone. Gdy	wyłączone, gdy
179.	27. z Lubienia	z Lubienia
180.	56. w Bieniszewie	w Bieniszewie
184.	16. na stu kilkudziesiąt- ciu ksiągach	na stu kilkadziesiątka tysiącach ksiąg.
186.	24. tysiąc parę	tysiąc i parę
187.	29. Mamoniczow	Mamoniczow
247.	56. Piątkowskiego	Piątkowskiego
253.	7. późniejsze	poźniejsze
261.	33. Andiffredich	Audiffredich
262.	33. bibliognosia	bibliognosia
267.	13. zbior.	skład.
	14. a mówią	a mówiąc
	ostatni przeprawianie	przeoprawianie

			<i>karta 269. wiersz 1. na robactwo. ma być na robactwo: ale użyć klejstru czystego krochmalowego.</i>
288.	42.	Diacil	Dicuil
290.	58.	Celtera	Celtesa
293.	21.	§§ pp.	§§ XXII. pp. 70—74, §§ XV. pp. 50—52
307.	22.	§§ pp.	kompletu
317.	8.	kompektu	poodłamywania
341.	50.	podfamywania	6. fzyka (dopiero), 7.
345.	35.	6. fzyka (dopiero), 7.	od liczby
	21.	od osoby	drót
	52.	dróty	listek czy gąska z korzonkiem
	55.	listek z korzonkiem	rzonkiem (Tabl. fligr. nro 7)
360.	40.	Tewrdannek	Tewrdannck
355.	14. 15.	(tylko partis secunda machina celestis niedostaje)	wykaśnować, bo secunda i tertia pars machine celestis jest nabyta z dubbletów berlińskich król. bibl.
365.	35.	niewielka	znaczna
360.	36.	Rafu	Rafa
364.	31.	oddział	oddziadu
368.	18.	Fabricius 1718. (poczym opuszczono tak:) Fabricius 1718. Le Long 1723 f. Du Pin monv. biblioth. 1711. 4to critique par Simon 1730 8vo.	
369.	28.	ocio foliakowych	10. foliakowych.
370.	12.	Broickury	Broickwy
	12.	Calvin, dodat	Calvin, Ludov. Capelli crit. sacra opera Joannis filii, Lutet. 1650 f. comment. in vet. test. access. Jacobi fratis obser. item Ludov. arcanum punctuationis vindicem edidit Jacob filius Amst. 1689 f.
371.	26.	Loyex	Loyex
	5.	dodatak trzeba: Rich. Simon hist. crit. vet. test. 1681. 4. novi test. etc.	
376.	8.	Hayneveye	Haynevye
382.	37.	Wiese	wymazać
383.	22.	Wollman	Wolftman
385.	40.	Menestrica	Menestriera
	16.	1580.	1580. cum com. Wagneri 1817. 4° <i>na tej karcie powinny być kroniki Roski, które są na karcie 403, pod tytułem Rossie: Zrzadeli niezbyt wiele, do których dopisać: Nestor laurentiego kodeksu przez Tymkowskiego 1824. 4to, text radziwiłłowskiego kodeksu 1769. wołkoweskiego nikonowego 1795. 1793. po Nikonowu spisku T. I—VIII. sto.</i>
389.	52.	przekłdu	przekładu
391.	19.	Spio	Spion
393.	18. 21.	Bleamo	Bleauio
396.	25.	Sansur	Saussur

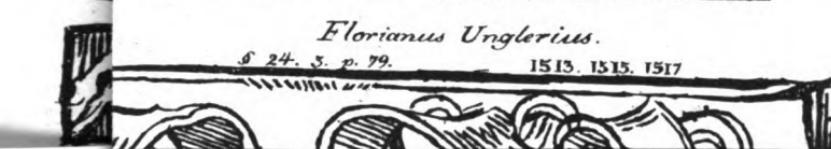
<i>karta 398. mówiąc 7.</i>	<i>literata Dunia ma być literatura Danica</i>
599.	20. Saskich o
	57. Hahn
400.	58. Mecretii
402.	27. 1773
	25—28. <i>Zródło niezbyt wiele: aż do mot f.; na- leży przenieść do karty 385.</i>
403.	2. Toppetün, Telmer, Toppeltin, Felmer
	51. Mancye Mamye
	35. svie sive
404.	5. dopisać trzeba: Alphabetum tibetan., Paulini a Sto Barthol. cytu. bram., Oupnekhad An- quetilla,
409.	1. niana, Massei; niana, raccolta di statue, Maffei;
410.	7. alwarów Alwarów
412.	4. Wiebeling Wiebeking
413.	2. rozrsuając jest w ich rozrsuając w ich
	55. Freher Freher
414.	34. Beughera Beughem
416.	6. Lilleblad Sparswen- feldt Lilieblad, Sparfwen- feldt
	9. Hervaniaua wymazać
	14. Puther bei Putherbei
	15. Theotinus Theotimus

1532. 1538.
Florian, Unglerius

§ 26. p. 82. 1527.

Florianus Unglerius.
§ 24. 3. p. 79. 1513. 1515. 1517

1532. 1538.

Florian, Unglerius

§ 25. p. 82. 1527.

Florianus Unglerius.

§ 24. 3. p. 79.

1513. 1515. 1517

S 24 t. p. 80.

1512. do 1513.

Tafel VI.

Penbergi i Vieton

Littery

S. 27. 1.2.3 p. 95.
Vietora drukarskie oznaczenia

Tab. VIII.

828.124
p.9596.

Tab. IX.

ИЗБР

на ро чи ты

ПОДАМ

ТОСТЬ

БОУЛАЙ

ИИДОТЬ ВЪ

АЛЛЮІА

ГЛСД

ЕЧЕ

ШОДА

ПРИХВАЛТЕГА

ИЧАШД

ИАШСДЕ

КАДНАГИВЪ

СТИЛІОТ

ГО ІСІЛІСТВИЧНИКА БЕ

ДВШІННІЛІСТ НАІН СІВІКА

ІІДОТЬ ВЪ АЛЛЮІА ГЛСД ЕЧЕ ШОДА

ПРИХВАЛТЕГА ИЧАШД

ИАШСДЕ КАДНАГИВЪ

Ч

1525.

Р

СИИ
ССС

Agenda wileńska w Cod. Krakowic 1465.

Tab XII.

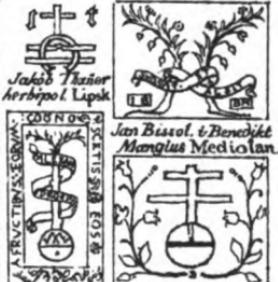
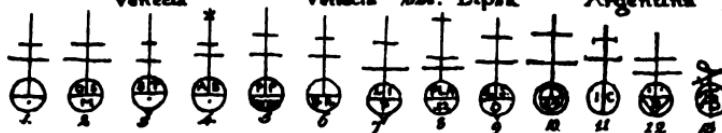
Agenda uulna w lata Krakowic 1505.
Agenda sive ex. Cardinalis sc̄i Sixti vulga
cramentorum p̄ psalteriū finit. Cracis imp̄ta
dominum MartiLOPODOPQRSSTV
nensis dyocesis 1514. z marta 1505. 1506

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W Z
rogz swetbi opcz ozyala wocj
mszatow Naratow agend 1514 1515 1520.
Impressum in radum bomgha lesumo quadri monono: serfa ante festum

Exsignia drukarstic

I XIV.

Jan Heiman der Jan Heim. Cobi Landv. Veneclia. nung Argentin.

Willm de gourmont Parys.

Alex. Hollant me Bartlonij de Zetis
giolan. Parys. Venecia.

Tab. XV.

R
Remal Beck
Augmentari.

A
Leonard
i.fukasz
Alandree
Wieden

Jan Temporalis Lugdun

Pavel Stefa
ryz. Genewa.

Hieronym Cors
Genewa. H

sukcessor
i San Lard

Lip

Plantinus
Rojalengius
Antwerpia

Piotr Mortier
Amsterdam

Eras Episcopis
i Meliorum uocis Boni Brond
Basilica
Jan Herwag:
Basilica
J. Horwagianus
Eus Episcopus
Basilica

Andrij Wechelius
Klaudius Marnius
Jan Aubri
nakt adam
Daniel i Dawida
Aubri i Klement
i Schley chiusa
Hanovia Frankfurt

(Small text below)

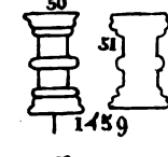
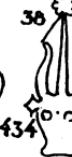
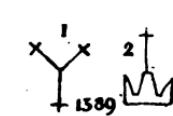
Insignia

Haller: Ungler: Veltor: March:
Sarfenber:

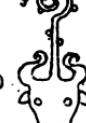

T. XIIII.

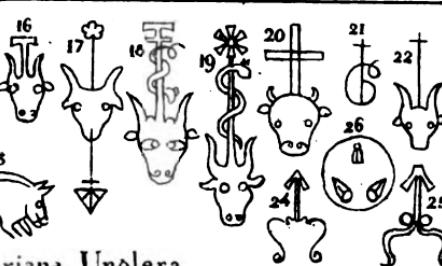
Filiigrany cykle znaków

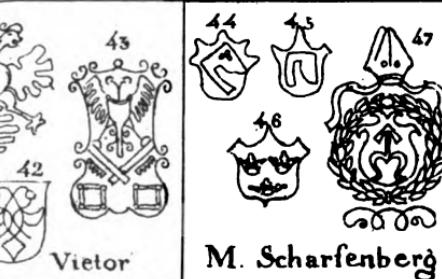
Filiigrany z rysunków drukowanych

Jana Hallera

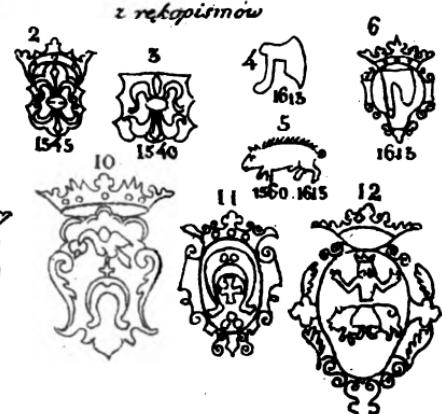

Mariiana Unglera

Vietor

M. Scharfenberg

z rekopiromów

Wydanie niniejsze wykonano sposobem fotochemigraficznym staraniem i nakładem Hieronima Wildera (Warszawa, ul. Traugutta 8) w r. 1927.

Tablice V, XI, XII i XIII, niedołączone do wydania z r. 1823/1826, którymi uzupełniono obecną edycję, ukazały się w „Albumie rytownika polskiego“. Poznań, 1854.

Reg 1-2 1974 3754

